

www.mruni.eu

SPECIFINĖS BAUDŽIAMOJO PROCESO RŪŠYS

Rima Ažubalytė
Ramūnas Jurgaitis
Jolanta Zajančkauskienė

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

**Rima Ažubalytė,
Ramūnas Jurgaitis,
Jolanta Zajančkauskienė**

**SPECIFINĖS
BAUDŽIAMOJO PROCESO
RŪŠYS**

Vadovėlis

2011, Vilnius

UDK 343.1(075.8)
AŽ-07

Recenzavo:

prof. dr. *Armanas Abramavičius*, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios justicijos katedros docentas, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjas;
doc. dr. *Raimundas Jurka*, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros vedėjas

Autorių indėlis:

Rima Ažubalytė – III, V, VIII skyriai (11,45 autorinio lanko)

Ramūnas Jurgaitis – I, II skyriai (6,24 autorinio lanko)

Jolanta Zajančauskienė – IV, VI, VII skyriai (7,72 autorinio lanko)

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto tarybos 2011 m. gegužės 26 d. posėdyje (protokolas Nr. 2T-16) nutarta vadovėlį spausdinti.

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros 2011 m. gegužės 19 d. posėdyje (protokolas Nr. 1BPK-4) vadovėlį rekomenduota spausdinti.

Mykolo Romerio universiteto mokslinių-mokomųjų leidinių aprobavimo spaudai komisija 2011 m. birželio 21 d. posėdyje (protokolas Nr. 2L-15) vadovėlį patvirtino spausdinti.

Visos knygos leidybos teisės saugomos. Ši knyga arba kuri nors jos dalis negali būti dauginama, taisoma arba kitu būdu platinama be leidėjo sutikimo.

PRATARMĖ

Bendroji baudžiamoji procesinė forma (bendrasis baudžiamoji proceso konstitucinis modelis) pagal Konstituciją yra tokia, kuri turi ikiteisminio tyrimo ir nagrinėjimo teisme pirmosios instancijos tvarka stadijas, taip pat kurioje įtvirtintas valstybinio kaltinimo institutas. Tačiau daugelio valstybių, taip pat ir Lietuvos, baudžiamoji proceso įstatymai reglamentuoja ir specifines baudžiamoji proceso rūšis (formas, teisenas), jei tik galima konstituciškai pagrįsti jų egzistavimą. 2003 m. įsigaliojusio Baudžiamoji proceso kodekso IX dalis „Baudžiamoji proceso ypatumai tiriant ir nagrinėjant atskirų kategorijų bylas“ reglamentuoja būtent tokias – specifines baudžiamoji proceso rūšis: bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų procesą; priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesą; privataus kaltinimo bylų procesą; bylų supaprastintą procesą, kuri sudaro teismo baudžiamoji įsakymo priėmimo procesas ir pagreitintas procesas, bei bylų procesą kaltinamajam nedalyvaujant. Tiesa, nors šioje Baudžiamoji proceso kodekso dalyje ir nėra reguliuojamas bylų dėl asmenų, turinčių fizinį ar psichikos trūkumų (sutrikimų), padarytų nusikalstamų veikų procesas, taip pat nepilnamečių asmenų padarytų nusikalstamų veikų procesas, tačiau jie taip pat laikytini specifinėmis baudžiamoji proceso formomis, nes jas sudaro tam tikros giminiškos baudžiamoji proceso teisės normos, nustatančios išimtis iš bendrojo baudžiamoji proceso. Todėl vadovėlyje yra sistemiškai nagrinėjami baudžiamoji proceso ypatumai, kurie atsiranda dėl tiriamų ir nagrinėjamų bylų specifikos.

Nagrinėjant kiekvieną temą laikomasi nuostatos, kad specifinės baudžiamoji proceso formos yra tik išimties iš bendrojo baudžiamoji

proceso, t. y. jos negali būti taikomos nuo jo atskirai. Bendros baudžiamojo proceso nuostatos nagrinėjamos tik tiek, kiek jos susijusios su problemineis (diskusivineis) specifinių baudžiamojo proceso formų aspektais.

Siekiant atskleisti specifinių teisenų prigimtį, esmę ir taikymo praktiką, vadovėlyje plačiai remiamasi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo baigiamaisiais aktais, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, taip pat kitų teismų sprendimais ir ikiteisminio tyrimo praktika. Besidomintiesiems šia tematika po kiekviena išdėstyta tema yra pateikiamas specialios literatūros sąrašas.

Vadovėlis skiriamas teisės studijų magistrantūros ir bakalauro studijų studentams, taip pat visiems besidomintiems baudžiamojo proceso teise. Atkreipiame skaitytojų dėmesį, kad vadovėlyje remtasi teisės normomis, galiojusiomis iki 2011 m. gegužės 31 d.

Autoriai nuoširdžiai dėkoja vadovėlio recenzentams prof. dr. *Armanui Abramavičiui* ir doc. dr. *Raimundui Jurkai* už patarimus.

Linkime sėkmingų ir įdomių baudžiamojo proceso studijų.

Autorių vardu – Rima Ažubalytė

TURINYS

1 skyrius.

BAUDŽIAMOJO PROCESO FORMOS DIFERENCIACIJA.....	11
1. Baudžiamojo proceso formos ir jos diferenciacijos samprata	13
2. Baudžiamojo proceso formos diferenciacijos konstituciniai pagrindai.....	18
3. Baudžiamosios procesinės formos diferenciacijos kriterijai ir kryptys	25
4. Specifinių baudžiamojo proceso formų grupavimas ir rūšys.....	28

2 skyrius.

SUPAPRASTINTAS PROCESAS.....	37
1. Supaprastinto proceso samprata, tikslai ir reikšmė.....	39
2. Supaprastinto proceso požymiai	41
3. Teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas	46
3.1. Teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso	46
samprata ir jo požymiai	
3.2. Ikiteisminis tyrimas ir jo pabaigos ypatumai	50
3.3. Nagrinėjimas teisme teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso tvarka	56
3.4. Teisėjo (teismo) sprendimai.....	58
3.4.1. Teismo baudžiamasis įsakymas ir kaltinamojo teisė reikalauti bylos nagrinėjimo bendra tvarka	60
3.4.2. Bylos perdavimas nagrinėti bendra tvarka teisėjo iniciatyva	67

3.4.3. Baudžiamojo proceso nutraukimas.....	70
3.5. Teismo baudžiamojo įsakymo kontrolė ir vykdymo procesas.....	71
3.6. Bylos nagrinėjimas iš teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso perėjus į bendrąjį procesą ir teismo sprendimai	73
4. Pagreitintas procesas.....	77
4.1. Pagreitinto proceso samprata ir jo požymiai	77
4.2. Ikiteisminis tyrimas ir jo pabaigos ypatumai.....	80
4.3. Teismo procesas prokurorui atvykus su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka.....	87
4.4. Teisėjo (teismo) sprendimai	88
4.4.1. Bylos parengimas nagrinėti teisme.....	88
4.4.2. Prokuroro pareiškimo atmetimas.....	89
4.4.3. Pareiškimo arba bylos gražinimas prokurorui	90
4.5. Bylos nagrinėjimo teisiamejame posėdyje tvarka.....	93
4.6. Teismo baigiamųjų aktų kontrolė	97

3 skyrius.

PRIVATAUS KALTINIMO BYLŲ PROCESAS.....	117
1. Privataus kaltinimo bylų proceso samprata ir paskirtis	119
2. Privataus kaltinimo bylų proceso ypatumai.....	135
2.1. Kaltinimo teisė šiose bylose priklauso tik privačiam kaltintojui (nukentėjusiajam arba jo teisėtam atstovui)	135
2.2. Privataus kaltintojo skundas – pagrindas pradėti privataus kaltinimo procesą ir teismo nagrinėjimo pagrindas.....	146
2.3. Taikinamasis posėdis – privalomas privataus kaltinimo proceso etapas.....	153
2.4. Skundo perdavimas nagrinėti ir teisminis nagrinėjimas	158
2.4.1 Pasirengimas privataus kaltinimo bylos nagrinėjimui.....	158
2.4.2 Privataus kaltinimo bylų nagrinėjimas teisme.....	161
2.5. Perėjimas iš privataus kaltinimo į valstybinį kaltinimą ir atvirkščiai	167

4 skyrius.

BYLŲ DĖL JURIDINIŲ ASMENŲ PADARYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ PROCESAS	185
1. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės pagrindai	188
2. Bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų proceso ypatumai	201
2.1. Proceso tvarka	202
2.2. Trauktino baudžiamojon atsakomybėm juridinio asmens atstovas	203
2.3. Juridiniams asmenims ir jų atstovams taikomos procesinės prievartos priemonės	208
2.4. Nuosprendžio priėmimas byloje, kurioje teisiami juridinis ir fizinis asmuo	211
2.5. Nuosprendžio, kuriuo juridinio asmens veikla apribojama ar juridinis asmuo likviduojamas, vykdymas	213

5 skyrius.

BAUDŽIAMASIS PROCESAS, KURIAME DALYVAUJA NEPILNAMEČIAI	217
1. Nepilnamečių justicija ir baudžiamasis procesas, kuriame dalyvauja nepilnamečiai	219
2. Prielaidos, leidžiančios diferencijuoti nepilnamečių baudžiamąją teiseną	223
3. Amžius ir socialinė branda kaip specialių baudžiamajo proceso normų taikymo pagrindas	227
4. Reikalavimai baudžiamajam procesui, kuriame dalyvauja nepilnamečiai	239
4.1. Orientacija į nepilnamečio teisių apsaugą	240
4.1.1. Nepilnamečio proceso dalyvio teisė į atstovavimą pagal įstatymą	242
4.1.2. Teisinė pagalba nepilnamečiams proceso dalyviams	258
4.1.3. Papildomi įpareigojimai prokurorui bylose, kuriose dalyvauja nepilnametis nukentėjęsysis	262
4.1.4. Nepilnamečio apklausa	264
4.1.5. Viešumo ribojimas	274

4.2. Diversijos nepilnamečių bylose prielaidos ir galimybės Lietuvoje.....	280
4.3. Proceso socialinio intensyvumo užtikrinimas	285

6 skyrius.

BYLŲ DĖL ASMENŲ, TURINČIŲ FIZINIŲ AR PSICHIKOS TRŪKUMŲ (SUTRIKIMŲ), PADARYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ PROCESAS	303
1. Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja asmenys, turintys negalią, diferenciacija	306
2. Fiziniai ar psichikos trūkumai (sutrikimai) – procesinė teisinė samprata ir reikšmė įgyvendinant asmens teisę į gynybą.....	309
2.1. Psichikos trūkumai (sutrikimai).....	310
2.2. Fiziniai trūkumai	318
3. Bylų dėl asmenų, turinčių fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), padarytų nusikalstamų veikų proceso ypatumai	326
3.1. Psichikos trūkumų (sutrikimų) atskleidimas, nustatymas	326
3.2. Fizinių trūkumų nustatymas	337
3.3. Būtinasis gynėjo dalyvavimas	343
3.4. Atstovų pagal įstatymą dalyvavimas	350
3.5. Tyrimo veiksmų atlikimo procesiniai – psichologiniai ir taktiniai aspektai. Parodymas atpažinti, eksperimentas, apklausa	355
3.6. Teismo proceso ypatumai, nagrinėjant baudžiamąją bylą Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso V dalyje numatyta tvarka.....	367

7 skyrius.

PRIVERČIAMŲJŲ MEDICINOS PRIEMONIŲ TAIKYMO PROCESAS	383
1. Priverčiamosios medicinos priemonės. Samprata, taikymo tikslai, rūšys, taikymo pagrindai ir sąlygos	385
2. Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas. Pradžios pagrindai.....	390

3. Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso ypatumai	396
3.1. Asmuo, kurio atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas.....	396
3.2. Būtinasis gynėjo dalyvavimas.....	399
3.3. Atstovų pagal įstatymą, šeimos narių ir artimųjų giminaičių dalyvavimas	401
3.4. Įrodinėtinis aplinkybės.....	404
3.5. Teisės psichiatrijos ekspertizės būtinumas	413
3.6. Galimybė atlikti proceso veiksmus su asmenimis, kurių atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, ir gautų duomenų įrodomoji reikšmė.....	421
3.7. Baigiamieji sprendimai	426
4. Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymas, pratęsimas, rūšies pakeitimas, panaikinimas.....	427

8 skyrius.

BYLŲ PROCESAS KALTINAMAJAM NEDALYVAUJANT	443
1. Prielaidos vykdyti teismo procesą kaltinamajam nedalyvaujant.....	445
2. Proceso kaltinamajam nedalyvaujant vykdymo sąlygos	460
3. Bylų proceso kaltinamajam nedalyvaujant ypatumai	465
3.1. Kaltinamojo teisės į gynybą užtikrinimas.....	466
3.2. Bylos nagrinėjimo kaltinamajam nedalyvaujant ypatumai.....	468
3.3. Išnagrinėjus bylą kaltinamajam nedalyvaujant priimto nuosprendžio įteikimas ir vykdymas	469
3.4. Išnagrinėjus bylą kaltinamajam nedalyvaujant priimto nuosprendžio apskundimo tvarka	470
Literatūra.....	476

1 skyrius

BAUDŽIAMOJO PROCESO FORMOS¹ DIFERENCIACIJA

TEMOS KLAUSIMAI

---

1. Baudžiamojo proceso formos ir jos diferenciacijos samprata
2. Baudžiamojo proceso formos diferenciacijos konstituciniai pagrindai
3. Baudžiamosios procesinės formos diferenciacijos kriterijai ir kryptys
4. Specifinių baudžiamojo proceso formų grupavimas ir rūšys

---

1 Kaip sinonimas yra vartojamas ir „teisenos“ terminas.

1. Baudžiamojo proceso formos ir jos diferenciacijos samprata

Baudžiamoji procesinė forma – tai viena pagrindinių Lietuvos baudžiamojo proceso mokslo sąvokų. Baudžiamoji procesinė forma dažniausiai kartu su procesiniais santykiais, procesinėmis funkcijomis ir procesinėmis garantijomis yra minimi kaip glaudžiai susiję su baudžiamojo proceso teisės sąvoka, kaip esminės baudžiamojo proceso sąvokos, kaip pradiniai baudžiamojo proceso išeities taškai. Procesinė forma nėra pabrėžiama Vakarų Europos baudžiamojo proceso moksle, tačiau, be jokios abejonės, yra kalbama apie teisėtumą, nustatytos tvarkos, taisyklių laikymosi svarbą demokratiname baudžiamajame procese ir jo nesilaikymo padarinius. Procesinės taisyklės yra nustatomos siekiant apsaugoti asmenų teises bei laisves ir užkirsti kelią valstybės atstovams, tarp jų policijos pareigūnams, prokurorams, teisėjams, piktinaudžiauti savo įgaliojimais, elgtis savavališkai².

Lotynų kalbos žodis „forma“ turi kelias reikšmes. Teisės kontekste bene artimiausios reikšmės yra tos, kurios siejamos su apipavidalinimu, rėmais arba būdu, pobūdžiu. Filosofine prasme – tai objektų, procesų struktūra, jų organizacija, egzistavimo būdas, pavidalas. Teisės teorijoje galime rasti teisės formos sąvoką, kuri apibrėžiama, kaip „privalomo elgesio taisyklės išraiškos būdas, dėl kurio taisyklė tampa prieinama savo adresatui ir iš kurio paaiškėja jos juridinė galia – vieta kitų teisės normų hierarchijoje“³. Taip pat yra kalbama ir apie teisės normų išraiškos formą, kuri suprantama kaip „oficialių teisės dokumentų tekstai, ideografiniai simboliai, konkludentiniai veiksmai, kuriais yra objekty-

---

2 Dorsen, N.; Rosenfeld, M.; Sajo, A.; Baer, S. *Comparative Constitutionalism: cases and materials*. – St. Paul, MN: Thomson. 2003, p. 1043.

3 Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 234.

vizuojamos teisės normos ir iš kurių sprendžiama apie tokios normos juridinę galią⁴.

Formos sąvoka yra plėtojama ir vartojama skirtinguose tarpšakinuose ir šakiniuose teisės moksluose. Procesiniuose teisės moksluose yra nuomonių, kad egzistuoja vidinė ir išorinė formos. Baudžiamojo proceso teorijoje kaip vidinė forma yra suprantami baudžiamojo proceso santykiai, o išorinė – visuma sąlygų atlikti baudžiamojo proceso veiksmus ir jų atlikimo forma⁵. *Baudžiamoji procesinė forma* – tai santykių, nuosekliai atsirandančių proceso subjektų veiklos metu ir reguliuojamų baudžiamojo proceso įstatymo įgyvendinant materialinės teisės normas, sistema⁶. Galiojant senajam Baudžiamojo proceso kodeksui⁷, procesinė forma buvo suprantama kaip įstatymo nustatytos taisyklės, kurios įpareigoja atlikti tardymo ir teismo veiksmus ir priimti sprendimus, laikantis tam tikrų sąlygų, tvarkos ir nuoseklumo⁸.

Ši sąvoka iš esmės dera ir su šiuo metu galiojančiu baudžiamojo proceso santykių reguliavimu, pirmiausia įtvirtintu kodifikuotame teisės norminiame akte – Baudžiamojo proceso kodekse (toliau ir BPK). Kita vertus, atsižvelgiant į įvykusią baudžiamojo proceso reformą bei į teisinėje sistemoje įvykusius pokyčius, yra būtinos ir tam tikros procesinės formos sąvokos korekcijos. Visų pirma naujajame Baudžiamojo proceso kodekse nebėra parengtinio tardymo stadijos, šioje stadijoje plačius įgaliojimus turėjusio subjekto – tardytojo, taip pat ir tardymo veiksmų. Vietoje jų yra ikiteisminio tyrimo stadija, ikiteisminio tyrimo veiksmai, ikiteisminio tyrimo pareigūnas bei ikiteisminį tyrimą organizuojantis ir jam vadovaujantis prokuroras. Šie pokyčiai buvo įtvirtinti

4 Vaišvila, A., p. 238.

5 *Юридическая процессуальная форма: Теория и практика*. Под общей ред. Недбайло, П. Е. и Горшнева, В. Н. Москва, 1976, с. 239.

6 Рустамов, Х. Е. *Уголовный процесс – формы*. Москва, 1998, с. 13.

7 Čia ir kitur tekste vartojant terminą „senasis Baudžiamojo proceso kodeksas“ bus turimas omeny 1961 m. priimtas Baudžiamojo proceso kodeksas, kuris su pakeitimais ir papildymais galiojo iki naujojo Baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo. Tuo tarpu terminas „naujasis Baudžiamojo proceso kodeksas“ reiškia šiuo metu galiojančią Baudžiamojo proceso kodeksą, kuris buvo patvirtintas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymu. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.

8 Danisevičius, P.; Kazlauskas, M.; Palskys, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*. Vilnius: Mintis, 1978, p. 10.

ne tik naujajame Baudžiamojo proceso kodekse, bet ir Konstitucijoje, atitinkamai pakeitus jos 118 straipsnį⁹. Taigi šiuo aspektu vietoje „tardymo veiksmų“ turėtų būti vartojamas „ikiteisminio tyrimo veiksmų“ terminas. Kita vertus, vietoje ikiteisminio tyrimo ir teismo veiksmų galima vartoti bendrą terminą – „procesiniai veiksmai“.

Šiuolaikiniuose baudžiamojo proceso teisės vadovėliuose *proceso forma* apibrėžiama kaip veiksmų atlikimo ir sprendimų priėmimo, sąlygų, tvarkos, nuoseklumo taisyklės, nustatytos įstatyme¹⁰. Toks apibrėžimas nėra visiškai tikslus, nes jame neatsispindi kitas svarbus pokytis, turintis reikšmės koreguojant baudžiamosios procesinės formos sąvoką. Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 28 d. priėmė nutarimą¹¹, kuriame buvo suformuluota teismo precedento oficiali konstitucinė doktrina, pagal kurią iš esmės pasikeitė teismo precedento reikšmė Lietuvos teisinei sistemai, jo vieta teisės šaltinių sistemoje. Ši doktrina buvo pagrindas papildyti Teismų įstatymo 33 straipsnį 4 dalimi¹², kurioje yra nustatyta tai, kad visų grandžių teismai priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose yra saistomi savo pačių sukurtų teisės aiškinimo taisyklių, suformuluotų analogiškose ar iš esmės panašiose bylose, o žemesnės instancijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi aukštesnės instancijos teismų teisės aiškinimo taisyklių, suformuluotų analogiškose ar iš esmės panašiose bylose. Šie pokyčiai lėmė tai, kad teismų praktikos formavimas, jos vienodinimas tapo ne vien Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kompetencija,

9 Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 32-1316. Tiesa, tardymo veiksmų terminas išliko Konstitucijos 117 straipsnyje, tačiau, kaip ne kartą yra pabrėžęs Konstitucinis Teismas, Konstitucija neužkerta kelio įstatymuose, kituose teisės aktuose tiems patiems reiškiniams apibūdinti vartoti kitokius nei Konstitucijos tekste žodžius ar formuluotes.

10 Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 11.

11 Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.

12 Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 33, 34, 36, 38, 39, 42, 43, 47, 51, 55¹, 57, 61, 63, 64, 69¹, 81 straipsnių, IX skyriaus pavadinimo, 83, 84, 85, 86, 90, 98, 101, 103 straipsnių, XII skyriaus antrojo skirsnio pavadinimo, 106, 107, 108, 119, 120, 122, 124, 127, 128, 129 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 89, 109, 110, 111, 112, 125 straipsnių pripažinimo netekusiais galios ir įstatymo papildymo 53¹, 53² straipsniais ir IX skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 81-3186.

kaip buvo iki tol, bet visų teismų užduotimi jų kasdienėje veikloje. Toks teismo precedento kaip teisės šaltinio reikšmės sustiprėjimas reiškia tai, kad baudžiamojo proceso praktinėje veikloje nebepakanka remtis vien tik įstatymu ar kitais pirminiais teisės šaltiniais, t. y. norminiais teisės aktais, bet reikia paisyti ir jų oficialaus aiškinimo. Taigi ir *baudžiamoji procesinė forma* turi būti suprantama ne tik kaip pirminių baudžiamojo proceso teisės šaltinių nustatytos taisyklės, bet ir jų taikymo išaiškinimas, įtvirtintas teismo precedentuose, kurie įpareigoja atlikti proceso veiksmus ir priimti sprendimus, laikantis tam tikrų sąlygų, tvarkos ir nuoseklumo.

Baudžiamoji procesinė forma nėra savitikslių, ji yra nustatoma tam, kad būtų pasiekiami baudžiamojo proceso tikslai. Kita vertus, reikalavimas laikytis proceso formos neturi būti absoliutinis. Procesinė forma nėra besąlygiška baudžiamojo proceso efektyvumo garantija. Procesinės formos laikymasis tokia garantija tampa tik tada, jeigu forma neatitūksta nuo turinio¹³. Pabrėžtina, kad nėra būtina griežtai reglamentuoti tų procedūrų, kurių atlikimas nevaržo asmenų teisių ir negali nulemti proceso baigties. Taigi baudžiamojo proceso formos nustatytų reikalavimų ypač svarbu laikytis tada, kai proceso metu yra sprendžiami su asmens teisių apsauga susiję klausimai ir priimami esminiai sprendimai.

Baudžiamąją procesinę formą yra priimta skirstyti į *atskiro procesinio veiksmo* (pavyzdžiui, apklausos, kratos ir pan.), *atskiros baudžiamojo proceso stadijos* ir *baudžiamojo proceso apskritai*¹⁴. Kai yra kalbama apie baudžiamojo proceso formos arba tiesiog baudžiamojo proceso diferenciaciją, pirmiausia turima omeny baudžiamojo proceso apskritai diferenciacija.

Tiek Vakarų Europoje, tiek Sovietų Sąjungos baudžiamojo proceso moksle maždaug praėjusio amžiaus septintąjį dešimtmetį dėl įvairių priežasčių buvo pradėta diskutuoti apie proceso diferenciaciją. Nors kai kurių Vakarų Europos šalių baudžiamojo proceso įstatymuose buvo (ir yra) įtvirtintos kelios baudžiamųjų bylų tyrimo ir (ar) nagrinėjimo procesinės formos, mokslininkai gana aktyviai diskutavo ieškodami naujų

13 Kazlauskas, M.; Goda, G. Supaprastintos procesinės formos problema baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*. 1993, 27: 22.

14 *Уголовный процесс*. Учебник для вузов. Под ред. Божьева, В. П. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Спарк, 2000, с. 9.

valstybės reakcijų į nusikalstamas veikas, taip pat ir proceso paprastinimo, galimybių. Mokslinių diskusijų bei įstatymų leidėjo valios rezultatas buvo tai, kad praktiškai neliko „vieningo“ baudžiamojo proceso¹⁵.

Baudžiamojo proceso moksle baudžiamojo proceso bendrumo ir jo diferencijavimo klausimu nėra bendro sutarimo, tačiau iš esmės yra laikomasi nuomonės, kad esant dideliame ir įvairiam nusikalstamumui, skirtingoms nusikalstamų veikų padarymo aplinkybėms, nevienodam nusikalstamas veikas padariusių asmenų statusui, neįmanoma veiksmingai kontroliuoti nusikalstamumo, nustatant ir taikant vieną bendrą baudžiamąją procesinę formą. Todėl yra priimtina kalbėti apie vyraujančią bendrąją baudžiamojo proceso formą, pagal kurią yra tiriama ir nagrinėjama dauguma nusikalstamų veikų, ir specifines baudžiamojo proceso formas, nustatomas baudžiamosioms byloms su tam tikrais ypatumais tirti ir nagrinėti.

Analizuojant Baudžiamojo proceso kodekse nustatytą bendrąją baudžiamąją procesinę formą sudarančias teisės normas, galima rasti ne vieną atvejį, kai tie patys procesiniai veiksmai, tos pačios baudžiamojo proceso subjektų teisės, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, gali būti įgyvendinamos skirtingai, diferencijuotai. Tokiais atvejais gali kilti klausimų, ar atitinkamas diferencijuotas teisinis reguliavimas nesudaro pagrindo kalbėti apie specifinę baudžiamąją procesinę formą. Kitaip tariant, iškyla bendrosios baudžiamosios procesinės formos atiribojimo nuo specifinės baudžiamosios procesinės formos klausimas. Pavyzdžiui, Baudžiamojo proceso kodekso 167 straipsnis, įtvirtinantis privačiai viešą kaltinimą, nustato baudžiamojo proceso santykius, kai ikiteisminis tyrimas pradedamas tik pagal nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą arba prokuroro reikalavimą. Šiuo atveju, skirtingai nei pagal bendrąsias baudžiamojo proceso taisykles, ikiteisminio tyrimo negalima pradėti nesant kitos vados, nei konkrečiai nurodyta minėtame straipsnyje, pavyzdžiui, jeigu pats ikiteisminio tyrimo pareigūnas nustatytą nusikalstamos veikos požymius (BPK 166 str. 1 d. 2 p.). Nors minėtame Baudžiamojo proceso kodekso 167 straipsnyje yra nustatytas specifinis teisinis reguliavimas, palyginti su Baudžia-

---

15 Ažubalytė, R. Alternatyvūs baudžiamojo konflikto sprendimo būdai nagrinėjant bylą teisme. *Jurisprudencija*. 2008, 6 (108): 41.

mojo proceso kodekso 166 ir kitais straipsniais, tai nelaikytina specifine baudžiamojo proceso apskritai forma, o tik bendrosios baudžiamosios procesinės formos ypatumu, nes specifinę baudžiamąją procesinę formą sudaro tam tikras baudžiamojo proceso teisės institutas, apimantis ne vieną, o keletą ar daugiau tarpusavyje glaudžiai susijusių teisės normų, nustatančių tam tikrus nusikalstamų veikų tyrimo ir (arba) baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ypatumus. Atskirti šiuos dalykus padeda ir tai, kad paprastai¹⁶ specifinės baudžiamosios procesinės formos yra reguliuojamos atskirose baudžiamojo proceso įstatymo struktūrinėse dalyse, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso IX dalyje.

Baudžiamojo proceso diferenciacija – tai konstituciškai pagrįstas baudžiamojo proceso formos skaidymas į bendrąją ir specifinę (-es) baudžiamojo proceso formą (-as), atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pavojingumą, padarymo aplinkybių pobūdį, nusikalstamas veikas padariusių asmenų statusą ir kitus reikšmingus kriterijus, siekiant racionališnio bei veiksmingesnio baudžiamojo proceso paskirties įgyvendinimo.

2. Baudžiamojo proceso formos diferenciacijos konstituciniai pagrindai

Baudžiamojo proceso diferenciaciją, kaip ir visą baudžiamąjį procesą, pirmiausia nulemia Konstitucija. Tiesiogiai Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nėra įtvirtinta, ar galima Baudžiamojo proceso kodekse nustatyti, ir jei taip, tai kokias konkrečias procesines formas. Šiame kontekste turi būti paisoma Konstitucijoje įtvirtintų normų bei principų ir juos oficialiai aiškinančio Konstitucinio Teismo aktų.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra atskleidęs procesinės formos paskirtį. Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarime buvo konstatuota, kad nuostatos dėl baudžiamosios atsakomybės įgyvendinamos baudžiamojo proceso įstatyme nustatytais formomis ir metodais; tokiu būdu įgyvendinamas pagrindinis teisingumo siekis – pagrįs-

---

¹⁶ Išimtyis bus aptariamos vėliau.

tai ir teisingai nubausti kaltą asmenį¹⁷. Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarime buvo konstatuota, kad teisingumas vykdomas taikant specialias procesines formas, kurių paskirtis – užtikrinti asmens teisės teismo procese, palengvinti nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes, priimti teisingą sprendimą¹⁸.

Konstitucinis Teismas, aiškindamas asmenų lygybės (lygiateisiškumo) principą ne kartą yra pasisakęs ir dėl galimybės nustatyti diferencijuotą teisinį reguliavimą. Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d., 2005 m. gegužės 13 d. ir vėlesniuose nutarimuose¹⁹ buvo konstatuota, kad konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas savaime nepaneigia galimybės įstatymu nustatyti nevienodą, diferencijuotą teisinį reguliavimą tam tikrų asmenų, priklausančių skirtingoms kategorijoms, atžvilgiu, jeigu tarp šių asmenų yra tokio pobūdžio skirtumų, kurie tokį diferencijuotą reguliavimą daro objektyviai pateisinamą. Diferencijuotas teisinis reguliavimas, kai jis taikomas tam tikroms vienodais požymiais pasižyminčioms asmenų grupėms, jeigu juo siekiama pozityvių, visuomeniškai reikšmingų tikslų arba jeigu tam tikrų ribojimų ar sąlygų nustatymas yra susijęs su reguliuojamų visuomeninių santykių ypatumais, savaime nelaikytinas diskriminaciniu. Šia oficialia konstitucine doktrina ne kartą buvo remtasi ir tiriant baudžiamojo proceso teisinio reguliavimo konstitucingumą. Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarime²⁰ buvo pažymėta, jog pagal Konstituciją teisinis reguliavimas turi būti toks, kad baudžiamojo proceso dalyviai, turintys tą patį procesinį teisinį statusą (nukentėjusieji, asmenys, įtariamai padarę nusikalstamą veiką, kaltinamieji, liudytojai, gynėjai ir kt.), būtų traktuojami vienodai. Taigi tą patį procesinį statusą turintys baudžiamojo proceso dalyviai turi turėti ir tokias pačias teises bei pareigas, nebent tarp jų būtų tokio pobūdžio ir tokio masto skirtumų, kad nevienodas traktavi-

---

17 Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 91-1789.

18 Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 36-915.

19 Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 100-2791; 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 63-2235; vėliausias 2011 m. vasario 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 20-967.

20 Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

mas būtų objektyviai pateisinamas. Priešingu atveju būtų nukrypta nuo konstitucinių teisinės valstybės ir asmenų lygiateisiškumo principų.

Tiek senasis, tiek naujasis Baudžiamojo proceso kodeksas kartu su bendrąją procesine forma nustatė (-o) ir atitinkamas specifines procesines formas, tačiau gana ilgai nebuvo visiškai aišku, ar pagal Konstituciją iš esmės yra galimas toks baudžiamojo proceso diferencijavimas. Į šį klausimą buvo atsakyta Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarime, jame buvo konstatuota:

„Įstatymu reglamentuodamas baudžiamojo proceso santykius įstatymų leidėjas turi gana plačią diskreciją. Antai įstatymų leidėjas įstatymu gali nustatyti skirtingas baudžiamojo proceso rūšis, kartu ir baudžiamojo proceso ypatumus tiriant tam tikras nusikalstamas veikas ir (arba) nagrinėjant atskirų kategorijų baudžiamąsias bylas, *inter alia* skirtingas tam tikrų nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo taisykles, baudžiamojo proceso dalyvių teisinio statuso ypatumus ir kt.

<...>

Reguliuojant baudžiamojo proceso santykius turi būti paisoma ir to, kad Konstitucijoje yra įtvirtinti ikiteisminio tyrimo, baudžiamųjų bylų nagrinėjimo teisme ir valstybinio kaltinimo palaikymo baudžiamosiose bylose institutai. Šie konstituciniai institutai suponuoja tokį bendrąjį baudžiamojo proceso konstitucinį modelį: ikiteisminis tyrimas ir baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme yra skirtingi baudžiamojo proceso etapai; per ikiteisminį tyrimą yra renkama ir vertinama informacija, reikalinga tam, kad būtų galima nuspręsti, ar turi būti tęsiamas ikiteisminis tyrimas ir ar jį pabaigus baudžiamoji byla turi būti perduodama teismui, taip pat tam, kad būtų galima baudžiamąją bylą nagrinėti teisme ir ją teisingai išspręsti; valstybinis kaltinimas yra palaikomas nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme.

Minėto bendrojo baudžiamojo proceso modelio konstitucinis įtvirtinimas savaime nepanaikina galimybės baudžiamojo proceso santykius reguliuoti ir taip, kad tam tikrais atvejais (atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes) ikiteisminis tyrimas nebūtų atliekamas ir (arba) valstybinis kaltinimas teisme nebūtų palaikomas. Taigi Konstitucija neužkerta kelio įstatymu įtvirtinti ir tokias baudžiamojo proceso

rūšis, kurios daugiau ar mažiau skiriasi nuo bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio. Tačiau tokios baudžiamojo proceso rūšys traktuotinos kaip bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio išimtys; jų nustatymas turi būti konstituciškai pagrįstas.²¹

Vėliau Konstitucinis Teismas 2008 m. sausio 24 d. nutarime pažymėjo ir tai, kad „įstatymų leidėjas, nustatydamas baudžiamojo proceso rūšis kaip bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio išimtis, gali, paisydamas Konstitucijos, baudžiamojo proceso santykius reguliuoti ir taip, kad baudžiamojo proceso paskirtis būtų įgyvendinama teisėjui vienasmeniškai priimant sprendimą pagal prokuroro atitinkamame procesiniame dokumente, kuriuo užbaigiamas ikiteisminis tyrimas, suformuluotą valstybinį kaltinimą bei išsamiai ir nešališkai surinktą ikiteisminio tyrimo medžiagą, jeigu bylos aplinkybės yra aiškios (nekeliančios abejonių) ir nusikalstamą veiką padaręs asmuo sutinka su tokio proceso taikymu“²².

Kadangi minėti du Konstitucinio Teismo nutarimai buvo priimti dėl Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų, reguliuojančių tam tikrus privataus kaltinimo bylų proceso ir teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso aspektus, tai juose, be bendrosios procesinės formos (modelio), buvo suformuluoti tik šių dviejų specifinių procesinių formų konstituciniai pagrindai. Dėl kitų Baudžiamojo proceso kodekso nustatytų specifinių procesinių formų ar jų konkrečių ypatumų konstitucingumo Konstitucinis Teismas kol kas nėra pasisakęs²³.

Konstitucinio Teismo suformuluotos konstitucinės doktrinos pagrindų paminėtini trys esminiai momentai dėl baudžiamojo proceso formos diferenciacijos.

21 Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

22 Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 11-388.

23 Tiesa, yra tokių Konstitucinio Teismo nutarimų, kuriuose buvo tirta kitas teisės šakos reguliuojančių kodeksų nuostatų, susijusių (giminingų) su viena ar kita specifine baudžiamąja procesine forma, atitiktis Konstitucijai. Baudžiamojo kodekso nuostatų, reguliuojančių juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės bei bausmės skyrimo ypatumus, konstitucingumas buvo įvertintas Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarime. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 69-2798; dėl CPK įtvirtinto sprendimo už akių priėmimo instituto normų atitiktis Konstitucijai buvo pasisakyta Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarime. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 102-3957; Nr. 127; Nr. 137.

Pirma. Bendroji baudžiamoji procesinė forma (bendrasis baudžiamojo proceso konstitucinis modelis) pagal Konstituciją yra tokia, kuri turi ikiteisminio tyrimo bei nagrinėjimo teisme pirmosios instancijos tvarka stadijas, taip pat kurioje įtvirtintas valstybinio kaltinimo institutas. Šiame kontekste Konstitucinis Teismas pripažino, kad Baudžiamojo proceso kodekse (ir kituose įstatymuose) įtvirtintas baudžiamojo proceso modelis iš esmės atitinka bendrąjį baudžiamojo proceso konstitucinį modelį. Tačiau pažymėtina, kad šie elementai turėtų būti suprantami kaip esminiai, bet ne vieninteliai bendrosios baudžiamosios procesinės formos bruožai. Taip yra todėl, kad Konstitucinis Teismas neformuluoja konstitucinės doktrinos visos iškart, o tai daro sprendimas bylą po bylos. Atsižvelgiant į tai, kad minėtuose Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. ir 2008 m. sausio 24 d. nutarimuose buvo nagrinėti atskirų nuostatų, sudarančių dvejų iš specifinių baudžiamojo proceso rūšių – privataus kaltinimo bylų procesą ir teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesą – klausimai, tai bendrosios baudžiamosios procesinės formos samprata buvo atskleista tiek, kiek būtina esminiams skirtumams tarp paminėtų formų atskleisti. Taigi, norint suvokti konstitucinę bendrosios baudžiamosios procesinės formos sampratą, būtina analizuoti ir kituose Konstitucinio Teismo aktuose suformuluotą konstitucinę doktriną. Pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas ne kartą yra pasisakęs, jog konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą, aiškinama kitų Konstitucijos nuostatų kontekste, suponuoja ir tai, jog įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad bendrosios kompetencijos pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą būtų galima apskusti bent vienos aukštesnės instancijos teismui. Tai leidžia teigti, kad nagrinėjimas teisme apeliacinės instancijos tvarka taip pat turėtų būti pripažįstamas bendrosios baudžiamosios procesinės formos bruožu. Kita vertus, atsižvelgtina ir į tai, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje formuluotė „byloje priimto pirmosios instancijos teismo baigiamojo akto apskundimas bent vienos aukštesnės instancijos teismui“ vartojama konstitucine teisine prasme, o ne taip, kaip ji gali būti (ar yra) vartojama ordinarinėje teisėje. Vadinasi, įstatymų leidėjas, reguliuodamas baudžiamojo proceso santykius, turi tam tikrą diskreciją nustatyti įvairius tokio apskundimo pagrindus bei terminus, taip pat įvairias teismines institucijas, kurioms gali būti skundžiami pirmosios instancijos

teismo priimti baigiamieji aktai, ir baudžiamojo proceso įstatymuose įtvirtinti atitinkamus atskirus institutus. Įstatymų leidėjas, remdamasis šia diskrecija, Baudžiamojo proceso kodekse nustatė bendras taisykles, pagal kurias teismo baigiamieji aktai gali būti skundžiami ne tik apeliacine, bet ir kasacine tvarka, jei tik yra Baudžiamojo proceso kodekse nustatyti pagrindai ir įvykdomos atitinkamos sąlygos. Nors konstitucinė baudžiamojo proceso doktrina šiais ir kitais klausimais dar nėra pakankamai išplėtotą, žiūrint iš baudžiamojo proceso teisės bei mokslo pozicijų, bendrajai baudžiamajai procesinei formai yra būdinga tai, kad joje apskritai yra taikomos visos baudžiamojo proceso stadijos. Jeigu daromos jų netaikymo išimtys, yra pagrindas kalbėti apie tam tikras specifines baudžiamojo proceso formas.

Antra. Konstitucinis Teismas pripažino, kad bendroji baudžiamojo proceso forma nėra vienintelė, kad gali būti ir specifinių baudžiamojo proceso rūšių (formų), jei tik galima konstituciškai pagrįsti jų egzistavimą. Konstitucinis pagrindimas reiškia, kad kiekvienu konkrečiu atveju, nukrypstant nuo bendrosios baudžiamosios procesinės formos ir formuojant atskirus baudžiamojo proceso institutus, būtina paisyti Konstitucijoje nustatytų normų bei principų ir juos aiškinančio Konstitucinio Teismo konstitucinės doktrinos. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucija yra vientisas aktas; Konstitucijos principai ir normos sudaro darnią sistemą, kad jokios Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti vien pažodžiui, nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas ar paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes tuomet būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra. Būtent šios pusiausvyros pagrindu galima pagrįsti diferencijuotą baudžiamojo proceso teisinį reguliavimą. Bet kuriuo atveju įstatymų leidėjas, įgyvendindamas jam suteiktą diskreciją, turi užtikrinti asmenų lygiateisiškumą, teisę kreiptis į teismą, teisę į teisingą ir nešališką teismą, tinkamą procesą, teisėjo ir teismų nepriklausomumą vykdant teisingumą, teismo ir kitų valstybės institucijų (pareigūnų), dalyvaujančių baudžiamajame procese, funkcijų atskyrimą, prokurorų konstitucinį statusą, nekaltumo prezumpciją, teisės į gynybą garantavimo ir kitus principus. Kaip pavyzdį galima nurodyti tokį Konstitucijoje įtvirtintų vertybių pusiausvyros įgyvendinimą Bau-

džiamojo proceso kodekse. Konstitucinis Teismas 2006 m. sausio 16 d. nutarime yra konstatavęs, jog baudžiamojo proceso santykiai įstatymu turi būti reguliuojami taip, kad būtų sudarytos teisinės prielaidos greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas, taip pat kad baudžiamojo proceso teisinis reglamentavimas neturi sudaryti prielaidų vilkinti nusikalstamų veikų tyrimo ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimo bei prielaidų baudžiamojo proceso dalyviams piktnaudžiauti procesinėmis ar kitomis teisėmis. Priešingu atveju pasunkėtų valstybės konstitucinės priedermės teisėtomis priemonėmis užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą, konstitucinėmis vertybėmis grindžiamą teisinę tvarką įgyvendinimas. Tuo tarpu 2008 m. sausio 24 d. nutarime minėta pusiausvyra yra išlaikoma tuo aspektu, kad baudžiamojo proceso paskirtį įgyvendinti teisėjui vienasmeniškai priimant sprendimą pagal prokuroro atitinkamame procesiniame dokumente, kuriuo užbaigiamas ikiteisminis tyrimas, suformuluotą valstybinį kaltinimą leidžiama tik tada, kai yra išsamiai ir nešališkai surinkta ikiteisminio tyrimo medžiaga, bylos aplinkybės yra aiškios (nekeliančios abejonių) ir nusikalstamą veiką padaręs asmuo sutinka su tokio proceso taikymu. Taigi įgyvendinus reikalavimą išsamiai atskleisti nusikalstamą veiką, yra užtikrinamas ir greitumo principas ta prasme, kad nėra organizuojamas įprastas bendrajai baudžiamojo proceso formai teisiamašis posėdis.

Trečia. Konstituciškai buvo įtvirtintas bendrosios ir specifinių baudžiamojo proceso formų tarpusavio santykis. Šio santykio esmė yra ta, kad specifinės baudžiamojo proceso formos yra tik išimtys iš bendrojo baudžiamojo proceso, t. y. jos negali būti taikomos nuo jo atskirai. Toks ryšys tiesiogiai arba netiesiogiai yra įtvirtintas ir Baudžiamojo proceso kodekse. Pavyzdžiui, Baudžiamojo proceso kodekso 246 straipsnio 2 dalyje yra nustatyta, kad kai kaltinamasis to paties straipsnio 1 dalyje numatytu atveju nedalyvauja teismo posėdyje, bylos nagrinėjimas vyksta bendra tvarka, išskyrus šio kodekso XXXII skyriuje, kuris reguliuoja bylų procesą kaltinamajam nedalyvaujant, nustatytas išimtis. Baudžiamojo proceso kodekso 387 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta, kad bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų proceso tvarką nustato Baudžiamojo proceso kodekso bendrosios taisyklės su Baudžiamojo proceso kodekso XXVIII skyriaus straipsniuose numatytomis išimtimis. Tokios taisyklės yra nustatytos ir kituose Baudžiamojo

proceso kodekso straipsniuose, reguliuojančiuose skirtingas specifines baudžiamąsias procesines formas, kaip antai: 392 straipsnio 3 dalyje, 414 straipsnio 1 dalyje, 415 straipsnio 1 dalyje, 432 straipsnio 1 dalyje, 434 straipsnyje.

Be to, glaudus tarpusavio ryšys iliustruotinas ir tuo, kad pagal Baudžiamojo proceso kodeksą yra nustatomi perėjimo iš bendrojo baudžiamojo proceso į atitinkamą specifinę baudžiamąją procesinę formą ir atvirkščiai grįžimo atgal pagrindai bei sąlygos. Pavyzdžiui, Baudžiamojo proceso kodekso 409 ir 417 straipsniai nustato perėjimo iš privataus kaltinimo į valstybinį kaltinimą ir atvirkščiai pagrindus bei tvarką, 425 straipsnis nustato bylos nagrinėjimą teisme kaltinamojo reikalavimu ar teisėjo iniciatyva, kai iškyla abejonių dėl teismo baudžiamojo įsakymo arba proceso užbaigimo priimant šį įsakymą, 429 straipsnio 2 dalis nustato, kad atmetus prokuroro pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka, prokuroras iš naujo perduoti bylą į teismą gali tik surašęs kaltinamąjį aktą, kad toliau procesas vyksta bendra tvarka.

Konstitucinis Teismas 2008 m. sausio 24 d. nutarime konstatavo, idant būtų išvengta bet kokių abejonių, kad procesinės garantijos, užtikrinančios asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, teisę į gynybą, teisę, jog jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas, teisėjo ir teismų nepriklausomumą vykdant teisingumą ir kitas teises, nėra pakankamos ir veiksmingos, įstatyme turi būti nustatomi atvejai, kada iš specifinio baudžiamojo proceso yra grįžtama į bendrąjį baudžiamąjį procesą.

3. Baudžiamojo proceso formos diferenciacijos kriterijai ir kryptys

Baudžiamojo proceso diferenciacija yra vykdoma atsižvelgiant į tam tikrus kriterijus. Tokiais kriterijais yra nusikalstamų veikų pobūdis, pavojingumas, nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumas, nusikalstamą veiką padariusio asmens statusas (amžius, socialinė branda, fizinė ir psichinė būklė, juridinis ar fizinis asmuo ir kt.), proceso dalyvių interesai ir jų valia bei kiti reikšmingi požymiai arba aplinkybės.

Šių kriterijų pagrindu tiek Lietuvoje, tiek kitose valstybėse yra reguliuojamos įvairiai vadinamos tam tikros baudžiamojo proceso formos (rūšys, modeliai), iš kurių paprastai išskiriama viena kaip pagrindinė ir vadinama bendrąja baudžiamąja proceso forma, o kitos įvardijamos kaip specifinės, ypatingos procesinės formos. Konkreti baudžiamojo proceso formos diferenciacija paprastai yra daroma vadovaujantis ne vienu, o dviem ar daugiau kriterijų.

Baudžiamojo proceso diferencijavimas, nekalbant apie bendrąją procesinę formą, anot V. A. Arsenjevo, yra vykdomas dviem pagrindinėmis kryptimis: suteikiant papildomų teisinių garantijų specifinėse bylose (nepilnamečių, asmenų turinčių fizinių, psichinių trūkumų ir kt.) ir supaprastinant procesą bylose, nekeliančiose didelio pavojaus visuomenei ir nereikalaujančiose sudėtingo tyrimo. Lygindamas pastarąją kryptį su baudžiamuoju procesu dėl sunkių nusikaltimų, kur būtina laikytis sudėtingos procesinės formos ir procedūrų, visos proceso „technologijos“, V. A. Arsenjevas teigia, kad nesunkių, akivaizdžių ir vienaepizodžių nusikaltimų atveju tokia procedūra atrodo formali ir ritualinė. Todėl tai lemia neracionalų laiko, finansų, organizacinių pastangų eikvojimą, proceso vilkinimą, o tai sukelia dalyvaujančių procese asmenų nepasitenkinimą. Palaikydamas šią nuomonę, H. U. Rustamovas mano, kad dėl sunkių nusikaltimų arba dėl nusikaltimų, turinčių ypatingą visuomeninę ir politinę reikšmę, yra svarbios visos baudžiamojo proceso stadijos, visos procesinės formos ir garantijos, nustatytos įstatymu. Tuo tarpu mažiau reikšmingų nusikaltimų atvejais nėra būtinybės laikytis visų procesinių formų ir garantijų, būdingų šiandieniam procesui, pavyzdžiui, parengtinio (ikiteisminio) tyrimo stadijoje, todėl reikėtų taikyti labiau supaprastintą tvarką. Tai užtikrina ne tik valstybės, bet ir įtariamojo (kaltinamojo, teisiamojo) interesus, tačiau tam būtina išsaugoti esmines procesines garantijas. Šiuolaikinis tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybių baudžiamasis procesas rodo, kad supaprastintos baudžiamosios procesinės formos taikymas jau nebeapsiriboja vien mažiausio pavojingumo nusikalstamomis veikomis. Nusikalstamos veikos pavojingumas nebėra pagrindinis šios procesinės formos kriterijus. Visose demokratinėse valstybėse siekiama kuo racionaliau išlaikyti baudžiamojo proceso principų sistemos nepažeidžiamumą ir tokį procesinių garantijų mastą, kuris baudžiamojo proceso dalyviams leistų apginti jų teisėtus interesus bei teises.

Atsižvelgiant į tai, kad visuomeniniai santykiai nuolat vystosi, įgauna naujų formų, jų įkandin formuojasi ir tam tikri socialinio reiškimo – nusikalstamumo ypatumai. Šiuolaikinės globalizacijos procese seniai nusistovėjusios ir daugeliui atvejų tikusios teisinės priemonės, skirtos nusikalstamumo kontrolei, tampa nebeapokanamos arba neveiksmingos. Todėl natūralu, kad į tai reaguojant yra imamas įvairių teisinių priemonių: veikų kriminalizacijos, baudžiamosios atsakomybės nustatymo ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims, esamos baudžiamosios procesinės formos tobulinimo arba naujų baudžiamųjų procesinių formų įvedimo ir pan. Taigi vykstantys pokyčiai tiek materialinėje, tiek procesinėje teisėje nulemia ir baudžiamosios procesinės formos diferenciacijos plėtojimą, naujų diferenciacijos kryptių bei konkrečių specifinių baudžiamųjų procesinių formų atsiradimą.

Pavyzdžiui, nustačius baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamų veikų padarymą ir juridiniams asmenims, neišvengiamai turėjo būti nustatytos ir procesinės priemonės, užtikrinančios asmens teisių apsaugą ir sklandų procesą, kuriame kaip įtariamasis (kaltinamasis) dalyvauja juridinis asmuo. Nagrinėjant Baudžiamojo proceso kodekse nustatytus šio proceso ypatumus, negalima teigti, kad jie yra susiję su juridinių asmenų procesinių teisių sustiprinimu, palyginti su įtariamaisiais (kaltinamaisiais) fiziniams asmenims. Taip pat nėra jokio pagrindo kalbėti ir apie šio proceso supaprastinimą. Taigi šiam atvejui nei viena, nei kita iš paminėtų baudžiamojo proceso diferenciacijos kryptių nebetinka. Proceso dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų ypatumai iš esmės yra susiję su tuo, kad juridinis asmuo kaip įtariamasis (kaltinamasis) pats baudžiamajame procese dalyvauti negali, todėl jo interesai ir teisės yra ginami per atstovą. Be to, Baudžiamojo proceso kodeksas nustato specifines juridiniam asmeniui procesinės prievartos priemones. Taigi šiuo atveju baudžiamojo proceso diferenciacijos kryptis yra susijusi su specifinių procesinių priemonių nustatymu, be kurių užtikrinti įtariamąjo (kaltinamojo) interesų atstovavimą bei teisių gynimą, taip pat jo dalyvavimą baudžiamajame procese dėl asmens statuso ypatumų tiesiog būtų neįmanoma.

Analizuojant konkrečias specifines baudžiamąsias procesines formas galima pamatyti, kuri iš nurodytųjų baudžiamojo proceso diferenciacijos kryptių jose yra įgyvendinama, kuri yra vyraujanti. Kita vertus,

kai kuriais atvejais tai nėra akivaizdu, nes galima įžvelgti ne vienos krypties požymių. Pavyzdžiui, procesas kaltinamajam nedalyvaujant, viena vertus, gali būti įvertintas kaip supaprastintas tuo aspektu, kad jis, esant numatytoms sąlygoms, vyksta kaltinamajam nedalyvaujant. Kita vertus, tokiu atveju yra būtinas gynėjo dalyvavimas, o tai reiškia, kad šiame procese bylos nagrinėjimas vyksta įprasta tvarka, taikant rungimosi bei kitus principus ir procesines garantijas, išskyrus išimtį, jog netaikomas sutrumpintas įrodymų tyrimas. Be to, nedalyvavusiam teisme kaltinamajam Baudžiamojo proceso kodekso 438 straipsnis nustato išimtinę teisę apskūsti jo byloje priimtą nuosprendį net ir praleidus terminą apeliaciniam skundui paduoti. Taip pat nustatoma ir galimybė, esant kaltinamojo nesutikimui su pirmosios instancijos teismo nuosprendyje pateiktu įrodymų vertinimu, apeliacinėje instancijoje iš esmės pakartoti įrodymų tyrimą, netgi tuo atveju, kai tai jau buvo padaryta kitų apeliančių iniciatyva. Taigi pastarieji aspektai leidžia daryti išvadą, jog šiuo atveju vyraujanti diferenciacijos kryptis vis dėlto yra kaltinamojo procesinių garantijų sustiprinimas.

Diskusijų gali kilti ir dėl privataus kaltinimo bylų proceso diferenciacijos krypties. Jame ikiteisminis tyrimas neatliekamas, prieš pradėdant bylą nagrinėti iš esmės vyksta taikinamasis posėdis, teisme palaikant kaltinimą dalyvauja ne prokuroras, o privatus kaltintojas, nėra teismo nuosprendžio apskundimo kasacine tvarka galimybės. Šie esminiai ypatumai leidžia teigti, jog privataus kaltinimo bylų procesas yra supaprastintas, palyginti su bendrąja procesine forma. Kita vertus, realiai procesas nėra jau toks paprastas, nes nesant ikiteisminio tyrimo medžiagos, įrodinėjimas vyksta tiesiogiai teisme, teismui neretai tenka imtis aktyvesnio nei įprasta vaidmens nagrinėjant tokio pobūdžio bylas.

4. Specifinių baudžiamojo proceso formų grupavimas ir rūšys

Atsižvelgdami į baudžiamojo proceso diferencijavimo pagrindus, kai kurie autoriai įvardija ir atskiras baudžiamųjų procesinių formų grupes. Pavyzdžiui, H. U. Rustamovas jas yra surūšijavęs į tris grupes:

1) *taikinamąsias* (įvairias susitarimo (sandėrio) dėl prisipažinimo kaltu formas), 2) *supaprastintas* (prie jos priskiria ir privataus kaltinimo procesą), 3) *formas su sustiprintomis procesinėmis garantijomis* (procesas dalyvaujant prisiekusiųjų teismui, nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų procesas, procesas dėl nusikaltimų, kuriuos padarė asmenys, turintys fizinių bei psichinių negalių, procesas kaltinamajam nedalyvaujant, kitaip dar vadinamas procesas „in absentia“).

Žinoma, toks grupavimas nėra vienintelis, konkrečių baudžiamųjų procesinių formų priskyrimas vienai ar kitai grupei gali skirtis. Pavyzdžiui, privataus kaltinimo procesas, kaip minėta, turi nemažai supaprastinto proceso požymių. Savo prigimtimi toks procesas yra paremtas dispozityviškumo principu, t. y. jį paprastai inicijuoja nukentėjusysis, yra daugiau galimybių susitaikyti su kaltininku, atsisakyti kaltinimų ir nutraukti bylą. Kita vertus, tai, kad šiame procese nedalyvauja ikiteisminio tyrimo pareigūnai bei prokuroras, o kaltinimą palaiko pats nukentėjusysis arba jo atstovas, tam tikra prasme baudžiamąjį procesą netgi padaro sudėtingesnę. Be to, pagal Lietuvos ir daugelio užsienio valstybių baudžiamojo proceso įstatymus privatus kaltinimas nėra priskiriamas prie supaprastinto proceso. Todėl galima nurodyti atskirą grupę procesinių formų, kuriose palaikomas ne valstybinis, o privatus kaltinimas.

Kiekvienoje valstybėje bendroji baudžiamojo proceso forma ir specifinės baudžiamosios procesinės formos nėra vienodos. Tam įtakos turi atskiros valstybės konstituciniai pamatai, priklausymas vienai ar kitai (kontinentinės, bendrosios ar kitokiai) teisės tradicijų sistemai, ekonominė, politinė, socialinė politika ir kiti veiksniai. Pavyzdžiui, bendrosios teisės sistemos valstybėse labai yra paplitusi specifinė baudžiamojo proceso forma, kurios pagrindas yra derybos dėl kaltės pripažinimo, taip pat baudžiamųjų bylų nagrinėjimas, dalyvaujant prisiekusiesiems. Kontinentinės teisės tradicijų valstybėse šios procesinės formos nėra taip plačiai taikomos, nors pavyzdžių yra. Štai kaimyninėse valstybėse Estijoje, Latvijoje yra tam tikros supaprastintos procesinės formos, kurios grindžiamos nusikalstamą veiką padariusio asmens kaltės pripažinimu bei susitarimais su valstybinį kaltinimą vykdančiais pareigūnais; Rusijoje baudžiamosios bylos nagrinėjamos, dalyvaujant prisiekusiesiems. Kita vertus, netgi tos pačios specifinės procesinės

formos, kurios grindžiamos vienodais nusistovėjusiais tarptautiniais ar tam tikrų valstybių, iš kurių šios formos yra kilusios ir labiausiai išvysytos, standartais bei principais, turi savų ypatumų.

Tiek tarpukario Lietuvos laikotarpiu (1918–1940 metais), tiek galiojant senajam iš sovietmečio paveldėtame Baudžiamojo proceso kodekse kartu su bendrąja baudžiamąja procesine forma buvo įtvirtintos ir specifinės baudžiamosios procesinės formos (atitinkamas supaprastintas procesas, privataus kaltinimo bylų procesas ir kt.), tačiau šiuo metu galiojantis baudžiamojo proceso kodeksas nustato plačiausią specifinių baudžiamųjų procesinių formų sąrašą. Šioms procesinėms formoms yra skirta Baudžiamojo proceso kodekso IX dalis „Baudžiamojo proceso ypatumai tiriant ir nagrinėjant atskirų kategorijų bylas“. Šioje Baudžiamojo proceso kodekso dalyje yra nustatytos tokios specifinės baudžiamojo proceso rūšys:

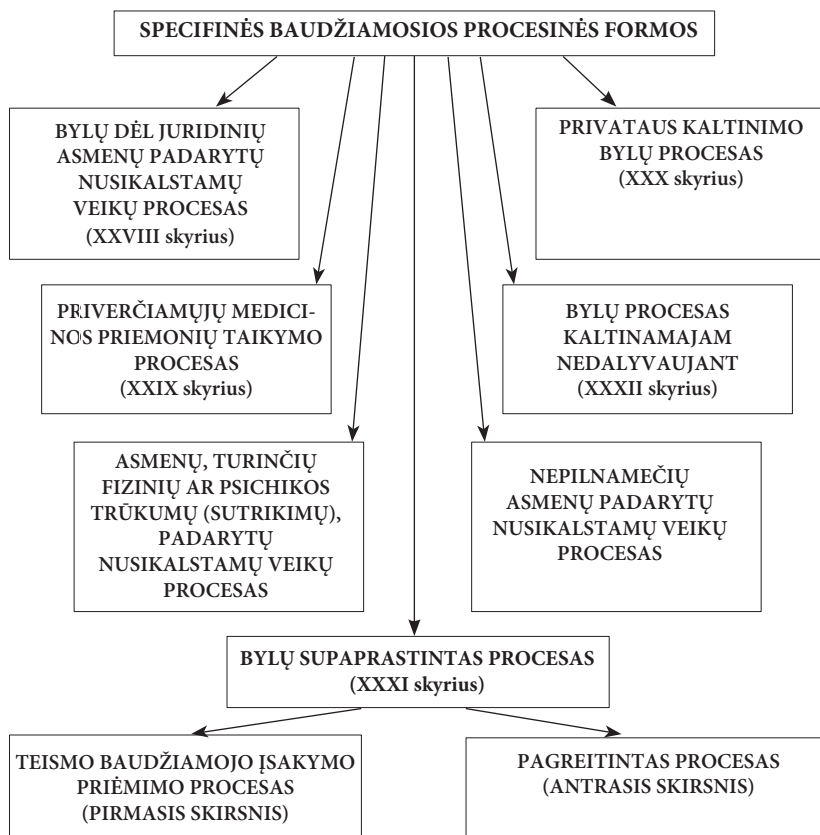
- bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų procesas (XXVIII skyrius);
- priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas (XXIX skyrius);
- privataus kaltinimo bylų procesas (XXX skyrius);
- bylų supaprastintas procesas (XXXI skyrius), kurį sudaro dvi šio proceso rūšys:
  - teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas (Pirmasis skirsnis);
  - pagreitintas procesas (Antrasis skirsnis);
- bylų procesas kaltinamajam nedalyvaujant (XXXII skyrius).

Be to, nors vienoje Baudžiamojo proceso kodekso vietoje ir nėra reguliuojamas bylų dėl asmenų, turinčių fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), padarytų nusikalstamų veikų procesas, taip pat nepilnamečių asmenų padarytų nusikalstamų veikų procesas, tačiau jie taip pat laikytini specifinėmis baudžiamojo proceso formomis, nes jas sudaro tam tikros giminingos baudžiamojo proceso teisės normos, nustatančios išimtis iš bendrojo baudžiamojo proceso. Visų minėtų specifinių baudžiamųjų procesinių formų schema pavaizduota priede.

Šios konkrečios specifinės baudžiamosios procesinės formos toliau bus nagrinėjamos plačiau atskirose temose. Paminėtina tik tai, kad šios

specifinės baudžiamojo proceso formos yra vienaip ar kitaip susijusios ne tik su bendrąja baudžiamojo proceso forma, bet ir tarpusavyje. Konkretus santykis atsižvelgiant į pasirinktas specifines baudžiamojo proceso formas yra nevienodas. Pavyzdžiui, supaprastintas procesas gali būti taikomas kartu su juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų procesu, tačiau negali būti taikomas privataus kaltinimo bylų procese, nes jie iš esmės skiriasi vien dėl to, kad viename procese yra viešasis, o kitame privatus kaltinimas ir jų tarpusavio suderinamumo minėtų formų kontekste Baudžiamojo proceso kodeksas niekaip nesprenžia.

Priedas

Klausimai

Kas yra baudžiamoji procesinė forma?

Kokios yra baudžiamosios procesinės formos rūšys?

Kaip suprantamas baudžiamojo proceso diferencijavimas?

Kokie yra konstituciniai Lietuvos baudžiamosios procesinės formos diferenciacijos pagrindai?

Koks yra bendrosios baudžiamosios ir specifinių baudžiamųjų procesinių formų tarpusavio santykis? Kaip tarpusavyje siejasi specifinės baudžiamosios procesinės formos?

Kokie yra baudžiamosios procesinės formos diferencijavimo kriterijai ir kryptys?

Kokios yra specifinių baudžiamųjų procesinių formų grupės?

Kokios yra specifinių baudžiamųjų procesinių formų rūšys pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą?

Specialioji literatūra

Ancelis, P. ir kt. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrias, 2009.

Ažubalytė, R. Alternatyvūs baudžiamojo konflikto sprendimo būdai nagrinėjant bylą teisme. *Jurisprudencija*. 2008, 6 (108).

Danisevičius, P.; Kazlauskas, M.; Palskys, E. Lietuvos TSR baudžiamasis procesas. Vilnius: Mintis, 1978.

Dorsen, N.; Rosenfeld, M.; Sajo, A.; Baer, S. *Comparative Constitutionalism: cases and materials*. St. Paul, MN: Thomson. 2003.

Goda, G. Baudžiamojo proceso raidos tendencijos Europoje. *Teisės problemos*. 1999, 3.

Goda, G. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai*. Vilnius: Saulužė, 1997.

Kazlauskas, M.; Goda, G. Supaprastintos procesinės formos problema baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*. 1993, 27.

- Kuzavinis, K. *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- Pradel, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001.
- Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000.
- Vaitkevičiūtė, V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas, 2001.
- Арсеньев, В. А. О единстве и дифференциации судопроизводства. *Социалистическая законность*. 1975, No. 3.
- Рустамов, Х. Е. *Уголовный процесс – формы*. Москва, 1998.
- Уголовный процесс*. Учебник для вузов. Под ред. Божьева В. П. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Спарк, 2000.
- Уголовный процесс*. Учебник для студентов юридических вузов и факультетов. Под ред. Гуценко, К. Ф. Издание 4-е, переработанное и дополненное. Москва: Зерцало, 2000.
- Юридическая процессуальная форма: Теория и практика. Под общей ред. Недбайло, П. Е. и Горшнева, В. Н. Москва, 1976.
- Якуб, М. Л. *Процессуальная форма в советском уголовном судопроизводстве*. Москва, 1981.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai

- Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 58 straipsnio antrosios dalies 3 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 91-1789.
- Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 38 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 36 straipsnio 4 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 100-2791.
- Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 36-915.
- Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos medžioklės įstatymo 7 straipsnio 2 dalies, 8 straipsnio 1, 9, 10 dalių, 13 straipsnio 2 dalies, 18 straipsnio 7 dalies ir 22 straipsnio 3, 6, 7 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 63-2235.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos

Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006. Nr. 7-254.

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. redakcija) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 324 straipsnio 12, 13 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija) 9 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 454 straipsnio 5, 6 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 285 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 2067 „Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų

pratęsimo“, Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas Nr. 128 „Dėl apygardų teismų skyrių pirmininkų skyrimo“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Ramelis skiriamas šio teismo civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 102-3957; Nr. 127; Nr. 137.

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 425 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 11-388.

Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 69-2798.

Konstitucinio Teismo 2011 m. vasario 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų atlyginimų įstatymo (2008 m. lapkričio 6 d. redakcija) 4 straipsnio 2 dalies 2 punkto, 5 straipsnio 1 dalies, 6 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 20-967.

Teisės norminiai aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 32-1316.

Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 33, 34, 36, 38, 39, 42, 43, 47, 51, 551, 57, 61, 63, 64, 691, 81 straipsnių, IX skyriaus pavadinimo, 83, 84, 85, 86, 90, 98, 101, 103 straipsnių, XII skyriaus antrojo skirsnio pavadinimo, 106, 107, 108, 119, 120, 122, 124, 127, 128, 129 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 89, 109, 110, 111, 112, 125 straipsnių pripažinimo netekusiais galios ir įstatymo papildymo 531, 532 straipsniais ir IX skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 81-3186.

2 skyrius

SUPAPRASTINTAS PROCESAS

TEMOS KLAUSIMAI

---

1. Supaprastinto proceso samprata, tikslai ir reikšmė
2. Supaprastinto proceso požymiai
3. Teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas:
  - 3.1. Teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso samprata ir jo požymiai
  - 3.2. Ikiteisminis tyrimas ir jo pabaigos ypatumai
  - 3.3. Nagrinėjimas teisme teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso tvarka
  - 3.4. Teisėjo (teismo) sprendimai:
    - 3.4.1 Teismo baudžiamasis įsakymas ir kaltinamojo teisė reikalauti bylos nagrinėjimo bendra tvarka
    - 3.4.2 Bylos perdavimas nagrinėti bendra tvarka teisėjo iniciatyva
    - 3.4.3 Baudžiamojo proceso nutraukimas
  - 3.5. Teismo baudžiamojo įsakymo kontrolė ir vykdymo procesas

3.6. Bylos nagrinėjimas iš teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso perėjus į bendrąjį procesą ir teismo sprendimai

4. Pagreitintas procesas:

4.1. Pagreitinto proceso samprata ir jo požymiai

4.2. Ikiteisminis tyrimas ir jo pabaigos ypatumai

4.3. Teismo procesas prokurorui atvykus su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka

4.4. Teisėjo (teismo) sprendimai:

4.4.1. Bylos surengimas nagrinėti teisme

4.4.2. Prokuroro pareiškimo atmetimas

4.4.3. Pareiškimo arba bylos grąžinimas prokurorui

4.5. Bylos nagrinėjimo teisiama jame posėdyje tvarka

4.6. Teismo baigiamųjų aktų kontrolė

---

1. Supaprastinto proceso samprata, tikslai ir reikšmė

Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma – tai viena iš specifinių baudžiamųjų procesinių formų, pagal kurią yra tiriamos ir nagrinėjamos įstatymu apibrėžtos nusikalstamos veikos, laikantis bendrų baudžiamąjo proceso normų, su išimtimis, kurios leidžia paspartinti ir kitaip optimizuoti baudžiamąjį procesą, nepažeidžiant baudžiamąjo proceso principų bei procesinių garantijų.

Lietuvoje baudžiamąjo proceso istorijoje buvo ne viena supaprastinta baudžiamoji procesinė forma. Tarp jų galima išvelgti ir tam tikrų sąsajų, panašumų bei skirtumų. Šiuolaikinis Lietuvos supaprastintas baudžiamasis procesas iš esmės yra daugiau nei per šimtmetį susiformavęs Vakarų Europos valstybių taikytų ir tebetaikomų supaprastintų baudžiamųjų procesinių formų su tam tikru nacionaliniu tarpukario Lietuvos, tarybinio laikotarpio ir šiuolaikinės nepriklausomos Lietuvos indėliu rezultatas. Šiuo metu galiojančio Baudžiamąjo proceso kodekso IX dalies XXXI skyriuje sureguliuoti teismo baudžiamąjo įsakymo priėmimo procesas ir pagreitintas procesas konceptualiai yra laikytini anksčiau Lietuvoje (kaip nepriklausomoje ir kaip įėjusioje į kitų valstybių sudėtį) taikytų supaprastintų baudžiamųjų procesinių formų prototipais. Abu kartu jie sudaro plačiausias, palyginti su iki šiol buvusiomis, galimybes supaprastinti baudžiamąjį procesą dėl ne pačių pavojingiausių nusikalstamų veikų.

Tiesa, šiuo metu Seime yra svarstomi Baudžiamąjo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymų projektai, kuriais siekiama ne tik išplėsti galiojančių supaprastintų procesinių formų taikymo galimybes¹,

---

1 Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso 3, 9, 40, 63, 64, 152, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 170, 172, 178, 179, 181, 183, 214, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 372, 373, 374(1), 374(2), 418, 419, 421, 426, 429 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir Kodekso papildymo 3(2), 160(1) straipsniais įstatymo projektas < <http://www3.lrs.lt/>

bet ir įvesti naują supaprastintą procesą – sutarimo procesą². Šis procesas būtų taikomas dėl nusikalstamų veikų, išskyrus labai sunkius nusikaltimus, jei tam neprieštarėtų prokuroras, įtariamasis, nukentėjęsysis, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas ar jų atstovai. Teismas, gavęs prokuroro pareiškimą ir susitariamąjį aktą, sutarimo proceso tvarka galėtų užbaigti procesą tik priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, kuris būtų neskundžiamas, arba nutraukdamas baudžiamąjį procesą Baudžiamojo proceso kodekse nustatytais pagrindais. Siūlomo sutarimo proceso išskirtinis bruožas, kurio dar nebuvo Lietuvos baudžiamajame procese, yra derybos tarp prokuroro ir įtariamojo bei jo gynėjo dėl susitariamojo akto, kuris būtų pagrindas teismui priimti apkaltinamąjį nuosprendį. Taigi siūlomas naujas supaprastintas procesas turi požymių, būdingų bendrosios teisės valstybių baudžiamajame procese egzistuojančioms deryboms tarp kaltinimo ir gynybos šalių, tačiau ne dėl kaltės pripažinimo, o tik dėl bausmės, baudžiamojo poveikio priemonės rūšies ir dydžio, daiktų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, likimo ir proceso išlaidų atlyginimo, nes siūlomo Baudžiamojo proceso kodekso 432° straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad, norint pradėti minėtas derybas, įtariamasis ir jo gynėjas turės sutikti su prokuroro pateikta nusikalstamos veikos kvalifikacija, taip pat padarytos žalos dydžiu. Labai abejotina, ar susitarimo procesas ir būtent toks jo modelis taps realybe, nes jis susilaukė nemažai kritikos.

Supaprastinto proceso tikslai:

1) išimtimis siekiama pagreitinti ir kitokiais būdais optimizuoti baudžiamąjį procesą, t. y. jos yra orientuotos į spartesnį baudžiamąjį procesą, tačiau yra susijusios ne vien tik su trumpesnių terminų tam tikriems veiksmais atlikti ar stadijoms užbaigti nustatymu. Išimtimis taip pat gali būti tam tikrų stadijų, pavienių ar tam tikrų tyrimo veiksmų atsisakymas, tam tikrų procesinių garantijų apribojimas ar net atsisaky-

---

[pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=396813&p_query=&p_tr2=>](http://www.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=396813&p_query=&p_tr2=>). [žiūrėta 2011-04-27].

2 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 18, 22, 28, 51, 62, 63, 64, 110, 147, 151, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 168, 170, 172, 177, 178, 181, 214, 215, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 422, 425, 426, 429, 432, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo XXXI skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymo projektas <
http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=20251&p_query=&p_tr2=&p_org=&p_fix=n&p_gov=n> [žiūrėta 2011-04-27].

mas, o tai neabejotinai supaprastina ir kartu pagreitina procesą. Optimizavimu laikytina ir tai, kad kaltinimo funkcijos vykdymas pavedamas ne prokurorui, o pareigūnams, kurių kvalifikacijai keliami žemesni reikalavimai, tačiau ji yra pakankama minėtai funkcijai įgyvendinti mažiau sudėtingose baudžiamosiose bylose³;

2) siekiama sumažinti baudžiamojo proceso formalizmą, procesą padaryti veiksmingesnį ta prasme, kad sudaromos sąlygos kuo mažesnėmis intelektualinėmis ir materialinėmis sąnaudomis įgyvendinti baudžiamojo proceso paskirtį. Žinoma, negalima pažeisti baudžiamajam procesui skirtų principų ir procesinių garantijų, jei dėl to būtų iš esmės suvaržytos kaltinamojo, kitų proceso dalyvių teisės, taip pat jei dėl to teismui būtų kliūtis išsamiai bei nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisėtą, pagrįstą sprendimą.

2. Supaprastinto proceso požymiai

Bet kokioje supaprastintoje baudžiamojoje procesinėje formoje yra įtvirtinama tam tikrų požymių visuma, kuri lemia tokios formos esmę ir pagrindžia jos išskirtinumą bendros procesinės formos bei kitų specifinių procesinių formų kontekste. Atsižvelgiant į šiuos požymius yra modeliuojamos įvairios supaprastintos procedūros, siekiant optimizuoti baudžiamąjį procesą. Baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso teisės ryšys (kaip tikslo ir jo įgyvendinimo priemonių) yra pagrindas šių požymių visumą skirstyti į dvi santykinai savarankiškas grupes. Pagal jų turinio ryšį su teisės šaka (arba tai, kas juos reguliuoja) juos galima įvardyti *materialiaisiais* ir *procesiniais*, o pagal šių požymių turinį galima vadinti *formaliaisiais* ir *vertinamaisiais*.

Remiantis pastaraisiais požymiais *supaprastintą baudžiamąją procesinę formą* galima apibrėžti kaip formaliųjų ir vertinamųjų požymių

3 Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1992 m. sausio 1 d.–2001 m. spalio 15 d. galiojęs sumarinis procesas kaltinimo funkciją iš dalies pavedė vykdyti kvotėjui, kuris, neturėdamas pakankamai savarankiškumo, veikė kartu su kvotos organo viršininku arba kaip kvotos organo atstovas. Kita vertus, toks modelis nebuvo suderintas su Lietuvos Respublikos Konstitucija, pagal kurią valstybinio kaltinimo funkcija buvo suteikta tik prokurorui.

visumos pagrindu egzistuojantį baudžiamojo proceso institutą, kurį sudarančių baudžiamojo proceso normų tikslas yra kuo spartesnis ir veiksmingas baudžiamojo proceso paskirties įgyvendinimas.

Formalieji požymiai – tai Baudžiamojo kodekso (toliau ir BK) (įstatymo) specialiosios dalies straipsniai, įtvirtinantys nusikalstamų veikų sudėtis, kurias atitinkančias veikas baudžiamojo proceso įstatymas leidžia tirti ir nagrinėti supaprastinta procesine tvarka. Analizuojant tiek Lietuvoje, tiek įvairiose užsienio šalyse taikomas supaprastintas baudžiamąsias procesines formas, sunku rasti tokių formų, kurios būtų galimos visų baudžiamojo įstatymo įtvirtintų nusikalstamų veikų atžvilgiu⁴. Todėl atsižvelgiant į konkrečios supaprastintos baudžiamosios procesinės formos specifiką, įstatymais yra nustatomas formalusis požymis, kuris yra būtina sąlyga taikant supaprastinto proceso normas.

Kalbant apskritai apie supaprastintą baudžiamąją procesinę formą, teorijoje pripažįstama, kad ji yra galima dėl mažareikšmių arba mažiausiai pavojingų nusikalstamų veikų. Todėl pagrindinis kriterijus priiskiriant nusikalstamas veikas prie supaprastintos baudžiamosios procesinės formos yra jų pavojingumas, išreiškiamas nustatytos sankcijos griežtumu. Pastebėtina, kad bendrai vyrauja tendencija kelti viršutinę sankcijos ribą ir taip plėsti supaprastintos baudžiamosios procesinės formos taikymą. Pavyzdžiui, Lietuvos pagreitintas procesas po 2004 m. liepos 8 d. padarytų Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimų⁵ yra galimas ir kai kuriems sunkiems nusikaltimams.

Formalųjį požymį sudarančios nusikalstamų veikų sudėtys paprastai skiriamos tokiais būdais: išvardijamos konkrečios nusikalstamų veikų sudėtys⁶, išvardijamos konkrečios nusikalstamų veikų sudėtys, ta-

4 Išimtyms yra labai nedidelės. Pavyzdžiui, bendrosios teisės tradicijas puoselėjančiose valstybėse esant kaltinamojo prisipažinimui (angl. „plea of guilty“), kuris dažniausiai išgaunamas vadinamųjų derybų tarp kaltinimo ir gynybos subjektų (angl. „plea bargaining“ arba „negotiation“) metu, net ir pačių sunkiausių nusikaltimų atveju baudžiamajame procese netaikoma daugelis tų taisyklių, kurios taikomos procese, kai kaltinamasis neprisipažįsta.

5 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 65, 94, 103, 109, 139, 151, 154, 158, 168, 181, 218, 220, 225, 232, 237, 239, 240, 306, 313, 346, 360, 364, 370, 377, 403, 409, 418, 421, 422, 425, 426, 429, 446, 456, 457, 458 straipsnių ir XXXV skyriaus pavadinimo pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 115-4276.

6 Toks modelis buvo taikomas Lietuvoje galiojusioje protokolinėje formoje ir sumariniame procese. Tokiu būdu nusikalstamas veikas skiria Baltarusijos baudžiamojo proceso

čiau kartu būtinu kriterijumi nurodoma didžiausia nusikalstamos veikos objekto vertė arba didžiausias veika padarytos žalos dydis⁷, nusikalstamų veikų kategorija tiesiogiai arba per bausmės skyrimo apribojimus susiejama su konkrečia bausme (pavyzdžiui, bauda)⁸ arba bausmėmis (pavyzdžiui, bauda ir kitomis bausmių rūšimis, nesusijusiomis su laisvės atėmimu)⁹, įtvirtinama tik viršutinė sankcijos riba¹⁰, remiamasi bau-

---

kodekse įtvirtinto pagreitinto proceso 452 straipsnis. žr. Уголовно - процессуальный кодекс Республики Беларусь/ Вступ. Ст. Зайцевой Л.Л. – 2-ое изд., испр. и доп. Минск: Тесеї, 2001, с. 318.; Estijos senoji Baudžiamojo proceso kodekso reglamentuoto pagreitinto proceso 357 straipsnis, žr. Code of Criminal Procedure (consolidated text April 2004) <<http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>> [žiūrėta 2011-04-28].

- 7 Pavyzdžiui, toks būdas buvo nustatytas Lenkijos sumariniame procese (Baudžiamojo proceso kodekso 469 straipsnio 1 dalies 3 punkte). <http://www.era.int/domains/corpus-juris/public_pdf/polish_ccp.pdf> [žiūrėta 2003- 02-05].
- 8 Pavyzdžiui, Lietuvos teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas pagal iki 2011 m. rugsėjo 1 d. galiojusią Baudžiamojo proceso kodekso 418 straipsnio 1 dalį, iki 2000 metų galiojęs Austrijos baudžiamojo įsakymo procesas, žr. Бутов, В. Н. Уголовный процесс Австрии. Красноярск, 1988, с. 133; Goda, G. Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai: mokomoji priemonė. Vilnius, 1997, p. 52.
- 9 Pavyzdžiui, Lietuvos teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas pagal nuo 2011 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojusią Baudžiamojo proceso kodekso 418 straipsnio 1 dalį, Vokietijos baudžiamojo proceso kodekse nustatytas baudžiamasis įsakymas pagal 407 straipsnį galimas mažiau pavojingų nusikalstamų veikų atžvilgiu, o už jas galima paskirti piniginę baudą, turto konfiskavimą, specialių teisių atėmimą ir kai kurias kitas bausmes, nesusijusias su laisvės atėmimu. Išimtis iš šių bendrų taisyklių yra tai, kad formaliai paliekama galimybė paskirti ir laisvės atėmimo bausmę iki 1 metų, jei kaltinamasis, kuriam jau pareikštas kaltinimas, turi gynėją. Tačiau realiai tokios bausmės vykdymas yra atidedamas. Žr. The German code of criminal procedure (StPO). <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html> [žiūrėta 2011-05-03]; pagal Norvegijos baudžiamojo proceso įstatymo 255 straipsnį baudžiamuoju įsakymu galima skirti baudą arba konfiskaciją, žr. The Norwegian criminal procedure act. <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19810522-025-eng.pdf> [žiūrėta 2011-05-03].
- 10 Pavyzdžiui, Rusijos Federacijos baudžiamojo proceso kodekso 10 skyriaus, nustatančio ypatingą nagrinėjimo teisme tvarką, ir jį sudarančio 40 skirsnio, nustatančio ypatingą teismo nuosprendžio priėmimo tvarką, kai kaltinamasis sutinka su jam pareikštu kaltinimu, 314 straipsnio 1 dalis nusikalstamas veikas apriboja laisvės atėmimu iki 10 metų, žr. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации (УПК РФ). <<http://www.consultant.ru/popular/upkrf/>> [žiūrėta 2011-04-28]; Norvegijos baudžiamojo proceso įstatymo 248 straipsnis analogišką ribą nustato iki 10 metų laisvės atėmimo, žr. The Norwegian criminal procedure act. <<http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19810522-025-eng.pdf>> [žiūrėta 2011-05-03].

džiamojo įstatymo įtvirtintomis nusikalstamų veikų kategorijomis¹¹, bylų kategorijos nustatomos remiantis teisingumo taisyklėmis¹².

Visus šiuos nusikalstamų veikų grupavimo būdus galima skirstyti į *materialųjį, procesinį ir mišrųjį*.

Materialusis būdas pasireiškia tuo, kad nusikalstamos veikos priskiriamos supaprastintai baudžiamajai procesinei formai, atsižvelgiant tik į baudžiamojo įstatymo nustatytas sankcijas ir (arba) teisingumo taisykles. Todėl iš esmės lemiančiu šio būdo kriterijumi yra nusikalstamos veikos pavojingumas. *Procesinis būdas* reiškia tai, kad skiriant nusikalstamas veikas yra svarbi ne tik baudžiamojo įstatymo nustatyta sankcija, bet ir įvertinimas, kokios yra galimybės tirti tokias veikas supaprastinto baudžiamojo proceso tvarka. Tokio vertinimo pagrindu turi būti kompleksinė nusikalstamų veikų sudėčių analizė, integruojanti žinias iš baudžiamosios teisės mokslo, baudžiamojo proceso mokslo, įrodymų teorijos, kriminalistikos bei baudžiamosios procesinės veiklos praktikos. Tuo tarpu *mišriajam būdai* būdinga tai, kad jame modeliuojami prieš tai minėti būdai¹³.

Vertinamieji požymiai – tai nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumas (akivaizdumas), kaltinamojo prisipažinimas, kitų baudžiamojo proceso dalyvių pozicija dėl proceso baigties bei kiti turintys

---

11 Pavyzdžiui, Estijos sumarinis procesas pagal Baudžiamojo proceso kodekso 251 straipsnio 1 dalį gali būti taikomas tik dėl antrojo laipsnio nusikalstamų veikų, kuriomis pagal Baudžiamojo kodekso 4 straipsnio 3 dalį yra priskiriamos tos nusikalstamos veikos, už kurias Baudžiamasis kodeksas nustato ne didesnę nei 5 metų laisvės atėmimo bausmę arba piniginę baudą, žr. Code of Criminal Procedure (consolidated text March 2010), Penal Code (consolidated text Apr 2008). <<http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>> [žiūrėta 2011-04-28].

12 Pavyzdžiui, toks principas yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos naujojo Baudžiamojo proceso kodekso 426 straipsnio 1 dalyje.

13 Kaip pavyzdį galima nurodyti Lenkijos sumarinį procesą, galiojusį iki 2003 m. liepos 1 d. Lenkijos baudžiamojo proceso kodekso 469 straipsnio 1 dalies 1 punkte buvo panaudotas materialusis nusikalstamų veikų skyrimo būdas (pateko visos veikos, už kurias gresia laisvės atėmimas iki 3 metų); 2 ir 3 punktuose – procesinis (buvo nurodyti konkretūs Baudžiamojo kodekso straipsniai ir jų dalys). Be to, iš Baudžiamojo proceso kodekso 469 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto materialiojo būdo pagal to paties straipsnio 2 dalį buvo daroma išimtis, nurodant tam tikras nusikalstamų veikų sudėtis, kurioms negali būti taikomas sumarinis procesas, žr. <http://www.era.int/domains/corpus-juris/public_pdf/polish_ccp.pdf> [žiūrėta 2003-02-05]. Šis būdas buvo naudotas ir Estijos baudžiamojo proceso kodekse, kol 2002 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojo naujasis Baudžiamasis kodeksas.

reikšmės veiksniai, galintys lemti greitesnę bei paprastesnę nusikalstamos veikos tyrimo ir nagrinėjimo tvarką. Šie požymiai supaprastintose baudžiamosiose procesinėse formose gali būti svarbūs tiek pavieniui, tiek ir kartu. Pastaruoju atveju galimas dvejopas jų tarpusavio ryšys. Jie gali būti vienodai reikšmingi, ir supaprastinta baudžiamoji procesinė forma gali būti taikoma tik esant jų visumai¹⁴. Kitu atveju gali būti, kad vienas požymis apima kitą, dėl to tik jis ir laikytinas savarankišku, o likęs (-ę) yra jo turinys¹⁵.

Šie požymiai paprastai įtvirtinami baudžiamojo proceso, o ne baudžiamuosiuose įstatymuose, išskyrus tuos atvejus, kai turimos omeny valstybės, kurios baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso teisės normas reglamentuoja vienu įstatymu. Juos siūlytina vadinti vertinamaisiais, nes tiek prokuroras, inicijuodamas supaprastintą procesą, tiek teismas, sprendamas bylos nagrinėjimo šio proceso tvarka klausimą, privalo įvertinti, ar nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės, kitos bylos aplinkybės yra aiškios, o kiti proceso dalyviai, kuriems įstatymas suteikia teisę išreikšti savo poziciją dėl galimybės užbaigti procesą supaprastinta tvarka, išreikšdami tokią poziciją įvertina ne tik nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumą, bet ir jų teisių, interesų apsaugą ir gynimą. Pastaruoju atveju, kai kada proceso dalyvių nesutikimas su proceso baigtimi supaprastinto proceso tvarka savaime yra kliūtis tokiai baigčiai (pavyzdžiui, pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą įtariamojo (kaltinamojo) nesutikimas su baudžiamojo proceso baigtimi teismo baudžiamuoju įsakymu), tačiau kartais pats nesutikimas dar gali būti vertinamas, ar jis yra teisėtas ir pagrįstas (pavyzdžiui, pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą nukentėjusiojo nesutikimas su prokuroro sprendimu užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu).

14 Pavyzdžiui, pagal Baltarusijos baudžiamojo proceso kodekso 452 straipsnį pagreintam procesui būtina, kad nusikaltimas būtų akivaizdus ir kad įtariamasis asmuo neneigtų savo dalyvavimo padarant nusikaltimą, žr. Уголовно - процессуальный кодекс Республики Беларусь. Вступ. Ст. Зайцевой, Л. Л. – 2-ое изд., испр. и доп. Минск: Тесей, 2001, с. 318.

15 Pavyzdžiui, Lietuvoje galiojusiame summariniame procese asmens prisipažinimas kaltu buvo sudėtinė akivaizdaus nusikaltimo dalis. Remiantis galiojančiu Baudžiamojo proceso kodeksu ir generalinio prokuroro patvirtintomis rekomendacijomis, toks prisipažinimas taip pat vertinamas ir pagreintame procese.

3. Teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas

3.1. Teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso samprata ir jo požymiai

Teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas yra nustatytas galiojančio Baudžiamojo proceso kodekso IX dalies XXXI skyriaus pirmame skirsnyje (418–425 straipsniai).

Teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas – tai supaprastinta baudžiamoji procesinė forma, pagal kurią prokurorui pasiūlius ir įtariamajam neprieštaraujant, teisėjas, remdamasis ikiteisminio tyrimo metu surinktais duomenimis ir esant aiškioms baudžiamosios bylos aplinkybėms be nagrinėjimo teismo posėdyje vienasmeniškai priima baudžiamąjį įsakymą, kuriuo kaltinamajam pagal Baudžiamajame kodekse nustatytą sankciją gali būti paskiriama Baudžiamojo proceso kodekso leistina bausmė.

Iš pateikto teismo baudžiamojo įsakymo proceso apibrėžimo išves-tini tokie esminiai šios procesinės formos bruožai:

- 1) ji gali būti taikoma tik toms nusikalstamoms veikoms, už kurių padarymą pagal baudžiamojo įstatymo nustatytą sankciją gali būti skiriama tik Baudžiamojo proceso kodekso leistina bausmė. Kaip matyti iš Baudžiamojo proceso kodekso 418 straipsnio 1 dalies, šiuo metu teismo baudžiamuoju įsakymu galima skirti tik baudą, tačiau šioje srityje siekiant išplėsti teismo baudžiamojo įsakymo proceso taikymo galimybes yra siūlomi gana dideli pokyčiai¹⁶;

---

16 Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projektu siūloma keisti šį formalųjį požymį Baudžiamojo proceso kodekso 418 straipsnio 1 dalyje nustatant, kad teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesą būtų galima taikyti dėl nusikalstamų veikų, už kurių padarymą gali būti skiriama kaip vienintelė ar alternatyvinė bet kuri bausmė, išskyrus atvejus, kai už nusikalstamą veiką gali būti skiriamas tik terminuotas laisvės atėmimas ar laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Žr. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 40, 63, 64, 152, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 170, 172, 178, 179, 181, 183, 214, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 372, 373, 374(1), 374(2), 418, 419, 421, 426, 429 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir Kodekso papildymo 3(2), 160(1) straipsniais įstatymo projektas. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=396813&p_query=&p_tr2=> [žiūrėta 2011-04-27].

- 2) jos taikymą gali inicijuoti tik prokuroras, kai pabaigiamas ikiteisminis tyrimas ir yra įtariamojo sutikimas;
- 3) baudžiamosios bylos aplinkybės turi būti aiškios;
- 4) teismo baudžiamąjį įsakymą teisėjas priima vienasmeniškai be teismo posėdžio.

Žinoma, yra ir gali būti ir kitų svarbių reikalavimų, be kurių nebūtų galimas teismo baudžiamąjo įsakymo priėmimo procesas. Pagal Baudžiamąjo proceso kodekso 418 straipsnio 1 dalį šis procesas taikomas tik tais atvejais, kai kaltininkas atlygina ar pašalina padarytą žalą, jeigu žala buvo padaryta, arba įsipareigoja tokią žalą atlyginti ar pašalinti.

Formalusis teismo baudžiamąjo įsakymo proceso požymis yra aiškiai įvardytas Baudžiamąjo proceso kodekso 418 straipsnio 1 dalyje. Analizuojant Baudžiamąjo kodekso straipsnių, nustatančių nusikalstamų veikų sudėtis, sankcijas pastebėtina, kad taikyti šią supaprastintą procesinę formą vien tik pagal formalųjį požymį galima apie pusę visų Baudžiamajame kodekse nustatytų nusikalstamų veikų, tarp kurių yra ir sunkių nusikaltimų (BK 199 str. 1 d., 199¹, 199² str.). Teismo baudžiamasis įsakymas gali būti priimtas ir tuo atveju, kai kaltinamasis (-ieji) yra kaltinamas (-i) ne vienos, o dviejų ar daugiau nusikalstamų veikų padarymu, jei už kiekvieną iš jų pagal Baudžiamąjį kodeksą galima skirti baudą. Pavyzdžiui, vienoje baudžiamojoje byloje tokiu būdu du kaltinamieji buvo nuteisti už nusikalstamas veikas, nustatytas Baudžiamąjo kodekso 199 straipsnio 1 dalyje ir 291 straipsnio 1 dalyje, kitoje baudžiamojoje byloje kaltinamasis buvo nuteistas už nusikalstamas veikas, nustatytas Baudžiamąjo kodekso 199² straipsnio 1 dalyje ir 281 straipsnio 1 dalyje¹⁷.

Baudžiamasis procesas negali baigtis teismo baudžiamuoju įsakymu, nors už nusikalstamą veiką ir numatyta galima bausmė – bauda, tačiau manoma, kad ją paskyrus nebūtų pasiekti bausmės tikslai:

„Iš baudžiamosios bylos medžiagos matyti, kad R. A. 2007 m. balandžio 18 d. ir gegužės 8 d. baudžiamaisiais įsakymais buvo nubaustas pagal BK 245 str. 1 d. bandomis už analogiškas nusikalstamas veikas,

17 Vilniaus apygardos teismo 210 m. sausio 7 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-102/2010, Kauno apygardos teismo 2010 m. sausio 12 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-123-274/2010.

t. y. už 2007 m. vasario 20 d. Biržų rajono apylinkės teismo nutartimi pagal Lietuvos Respublikos Organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 7–8 str. paskirtų teismo įpareigojimų nevykdymą.

Nusikalstamas veikas, už kurias nuteistas skundžiamu nuosprendžiu, R. A. padarė po šių baudžiamųjų įsakymų priėmimo. Šios veikos yra padarytos esant tiesioginei tyčiai, t. y. R. A. suprato, kad nustatytu laiku nebūdamas namuose, pažeidžia jam skirtus įpareigojimus ir savo veiksmais to siekė. Nusikalstamos veikos yra baigtos.

Visa tai akivaizdžiai rodo, kad bausmės tikslai ankstesniais teismo sprendimais parinkus R. A. įstatymo sankcijoje numatytą vieną iš švelniausių bausmės rūšių – baudą, pasiekti nebuvo. Po baudos paskyrimo jis ir toliau piktybiškai nesilaikė jam skirtų įpareigojimų. Tai rodo, kad anksčiau paskirtą bausmę – baudą – nebuvo atimta ar apribota galimybė R. A. daryti naujas nusikalstamas veikas, ši bausmė nesulaikė jo nuo nusikalstamų veikų darymo, todėl apylinkės teismas skundžiamu nuosprendžiu visiškai pagrįstai R. A. paskyrė įstatymo sankcijoje numatytą griežtesnę bausmės rūšį – laisvės apribojimą.<...>¹⁸

Baudžiamojo proceso kodeksas nenustato apribojimų taikyti teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso nepilnamečiams, nusikalstamoms veikoms padarytoms esant bendrininkavimui. Pastaruoju atveju turi būti visų bendrininkų sutikimas užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu. Pavyzdžiui, vienoje baudžiamojoje byloje teismo baudžiamuoju įsakymu už kontrabandą buvo nuteisti 5 bendrininkų grupės nariai, iš kurių vienas buvo nepilnametis, kitoje baudžiamojoje byloje – 7 organizuotos grupės nariai¹⁹.

Vienas iš vertinamųjų teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso požymių yra baudžiamosios bylos aplinkybių aiškumas (tai matyti iš Baudžiamojo proceso kodekso 423 straipsnio 1 dalies). Baudžiamosios bylos aplinkybės yra aiškios, jei visų pirma yra aiškios nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės. Tai turi patvirtinti baudžiamojoje byloje surinkti duomenys (įrodymai). Nors dažniausiai procesas teismo

18 Panevėžio apygardos teismo 2008 m. lapkričio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-656-350/2008.

19 Kauno apygardos teismo 2010 m. sausio 5 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-111-245/2010; Kauno apygardos teismo 2010 m. balandžio 26 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-179-397/10.

baudžiamuoju įsakymu užbaigiamas, kai kaltinamasis prisipažįsta esąs kaltas nusikalstamos veikos padarymu, tačiau tai nereiškia, kad neturi būti renkami kiti, tokį prisipažinimą patvirtinantys duomenys (įrodymai), taip pat tai nereiškia, kad vien toks prisipažinimas yra pagrindas priimti teismo baudžiamąjį įsakymą. Teismų praktikoje vis dėlto pasitaiko atvejų, kai dėl atmetinai teismo baudžiamajame įsakyme surašytų motyvų susidaro įspūdis, kad teismas kaltinamojo prisipažinimą ir nuoširdų jo gailėjimąsi, kaip kaltinamojo atsakomybę lengvinančią aplinkybę, laiko tuo vieninteliu pagrindu, kuris sudaro sąlygas procesą užbaigti šio supaprastinto proceso tvarka²⁰.

Be to, negali būti neiškumų ir dėl nusikalstamos veikos juridinės kvalifikacijos, neturi kilti abejonių dėl to, ar už nusikalstamą veiką paskyrus baudą nebūtų pažeisti Baudžiamajame kodekse nustatyti bausmių skyrimo reikalavimai. Baudžiamosios bylos aplinkybės gali būti neiškios ir dėl kai kurių kitų klausimų, pavyzdžiui, žalos atlyginimo, turto konfiskavimo ir pan.

Siekiant užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu ypač svarbus, netgi lemiamas yra kitas vertinamasis požymis – įtariamojo neprieštaravimas taikyti šią procesinę formą²¹. Pažymėtina, kad Baudžiamąjo proceso kodeksas nustato dvigubą įtariamojo, vėliau tampančio kaltinamoju, valios dėl teismo baudžiamąjo įsakymo taikymo ir proceso užbaigimo priimant teismo baudžiamąjį įsakymą patikrinimą. Be jau minėtojo atvejo, Baudžiamąjo proceso kodekso 422 straipsnio 1 dalyje kaltinamajam nustatyta teisė nesutikti su teismo baudžiamuoju įsakymu paskirta bauda ir reikalauti teismo surengti bylos nagrinėjimą bendra tvarka.

Vertinamoju teismo baudžiamąjo įsakymo proceso požymiu yra laikytinas ir nukentėjusiojo sutikimas su prokuroro sprendimu užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu. Šis sutikimas, skirtingai nei minėtas įtariamojo neprieštaravimas, yra išreiškiamas kaip neprivalomas tam, kad prokuroras galėtų surašyti pareiškimą dėl proceso užbaigimo

20 Vilniaus apygardos teismo 2010 m. sausio 11 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamąjoje byloje Nr. 1-114-256/2010.

21 Baudžiamąjo proceso kodekso 418 straipsnio 3 dalyje klaidingai yra minima kaltinamojo, o ne įtariamojo sąvoka. Šiuo aspektu paminėta Baudžiamąjo proceso kodekso straipsnio nuostata neatitinka to paties kodekso 22 straipsnio 2 dalies.

teismo baudžiamuoju įsakymu. Kita vertus, pagal Baudžiamojo proceso kodekso 418 straipsnio 4 dalį nukentėjusysis gali paduoti skundą ikiteisminio tyrimo teisėjui dėl tokio prokuroro sprendimo ir tokiu būdu, jei skundas būtų patenkintas, nulemti baudžiamojo proceso baigtį bendra tvarka.

3.2. Ikiteisminis tyrimas ir jo pabaigos ypatumai

Ikiteisminis tyrimas teismo baudžiamojo įsakymo procese yra atliekamas bendra tvarka. Tai reiškia, kad ikiteisminiam tyrimui atlikti yra taikomi bendri Baudžiamojo proceso kodekso 176 straipsnyje nustatyti terminai, yra vykdomi bet kokie pagal baudžiamojo proceso įstatymą leidžiami tyrimo veiksmai ir t. t. Praktikoje pasitaiko ir gana sudėtingų ar didelės apimties ikiteisminių tyrimų, kai būtina atlikti daug tyrimo veiksmų, kartais net kreipiantis teisinės pagalbos į užsienio valstybes, tačiau ir tokiais atvejais gali būti procesas užbaigiamas teismo baudžiamuoju įsakymu. Pavyzdžiui, vienoje baudžiamojoje byloje, kurioje buvo tiriamas neteisėtas disponavimas akcizais apmokestinamomis prekėmis (Baudžiamojo kodekso 199² straipsnis), buvo remtasi tiek operatyvinių, tiek Baudžiamojo proceso kodekse nustatytų veiksmų metu gautais duomenimis, tarpvalstybinės teisinės pagalbos pagrindu iš Lenkijos prokuratūros gautais duomenimis ir baudžiamoji byla užbaigta teismo baudžiamuoju įsakymu²².

Tik užbaigus ikiteisminį tyrimą ir esant reikalaujamiems teismo baudžiamojo įsakymo proceso taikymo pagrindams, prokuroras gali priimti sprendimą užbaigti procesą šia supaprastinto proceso forma.

Prokuroro pareiškimo dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu turiniui reikalavimai yra nustatyti Baudžiamojo proceso kodekso 419 straipsnyje, taip pat generalinio prokuroro įsakymu patvirtintose rekomendacijose²³. Pastarosiose yra ir tokių reikalavimų,

22 Kauno apygardos teismo 2010 m. balandžio 26 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-179-397/10.

23 Generalinio prokuroro 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymas Nr. I-187 „Dėl Rekomendacijų dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu ir dėl Rekomendacijų dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka pakeitimo. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 173-6428.

kurie buvo perkelti iš teismų praktikos²⁴. Jie tiesiogiai nėra įvardyti Baudžiamojo proceso kodekse, tačiau juos galima išvesti iš kai kurių Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų (pavyzdžiui, BPK 421 str. 4 p.), teismo baudžiamojo įsakymo proceso specifinio aspekto, jog byla nebus nagrinėjama teisiamajame posėdyje ir prokuroras neturės galimybės išreikšti savo pozicijos teisminių ginčų metu Baudžiamojo proceso kodekso 307 straipsnio 1 dalyje nurodytais klausimais, kaip tai yra įmanoma įprastame procese taikant Baudžiamojo proceso kodekso 293 straipsnį. Taigi prokuroro pareiškime taip pat turėtų būti siūlomi sprendimai dėl turto konfiskavimo, dėl uždraudimo naudotis specialia teise, dėl kardomosios priemonės kaltinamajam, kol įsiteisės teismo baudžiamasis įsakymas dėl nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo, dėl daiktinių įrodymų, dėl proceso išlaidų atlyginimo.

Lyginant Baudžiamojo proceso kodekso 419 straipsnyje nustatytus reikalavimus su reikalavimais, nustatytais Baudžiamojo proceso kodekso 219 straipsnyje, bei šiuos Baudžiamojo proceso kodekso straipsnius detalizuojančiose generalinio prokuroro įsakymais patvirtintose rekomendacijose²⁵, galima įžvelgti, jog prokuroro pareiškimui dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu tam tikrais aspektais yra keliami mažesni reikalavimai nei kaltinamajam aktui (pavyzdžiui, kaltinamajame akte turi būti nusikalstamos veikos aprašymas, o nurodytame pareiškime toks aprašymas turi būti trumpas). Tačiau bene esminis

24 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimas Nr. 48 „Dėl teismų praktikos, taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“. *Teismų praktika*. 2005, 22. Pažymėtina, kad teisės šaltinių sistemoje tokio pobūdžio Lietuvos Aukščiausiojo Teismo aktai, vadovaujantis Konstitucinio Teismo suformuluota oficialia konstitucine doktrina (2006 m. kovo 28 d. nutarime ir vėliau), nelaikytini teisės šaltiniais ir daugiau nebepriimami. Nepaisant to, teismų baigiamuosiuose aktuose kartais vis dar remiamasi anksčiau priimtais Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimais. Bet kuriuo atveju jie yra vertingi moksliniu požiūriu.

25 Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. I-47 „Dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ patvirtintos rekomendacijos „Dėl kaltinamojo akto surašymo“, „Dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu“, pakeistos 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymu Nr. I-187 „Dėl Rekomendacijų dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu ir dėl Rekomendacijų dėl proceso baigimo pagreitinoto proceso tvarka pakeitimo“, 2007 m. gruodžio 13 d. įsakymu Nr. I-179 „Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymo Nr. I-47 „Dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 39-1805; 2004, Nr. 173-6428; 2007, Nr. 134-5443.

ikiteisminio tyrimo rengiantis užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu ypatumas, taikomas praktikoje, yra tas, kad nei įtariamajam, nei kitiems proceso dalyviams nėra sudaroma galimybė vadovaujantis Baudžiamojo proceso kodekso 218 straipsniu susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga, kai ikiteisminis tyrimas yra baigtas ir įtariamasis sutinka su prokuroro pasiūlymu užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu. Abejotina, ar tokia praktika atitinka Baudžiamojo proceso kodeksą. Baudžiamojo proceso kodekso 418–425 straipsniai, skirti ypatumams teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procese nustatyti, šio klausimo nereguliuoja, tačiau vien dėl to negalima teigti, kad bendroji norma, įtvirtinta Baudžiamojo proceso kodekso 218 straipsnyje, kuriame yra nustatyti reikalavimai prokurorui užbaigus ikiteisminį tyrimą, taikomi iki surašant kaltinamąjį aktą ir baudžiamojo proceso dalyvių teisė susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga bei ją papildyti, šiame supaprastintame procese yra netaikoma. Norint teigti kitaip, kuriame nors iš Baudžiamojo proceso kodekso 418–425 straipsnių turėtų būti arba aiškiai įtvirtinta išimtis dėl Baudžiamojo proceso kodekso 218 straipsnio netaikymo arba nustatytas specifinis susipažinimo su ikiteisminio tyrimo medžiaga reguliavimas. Kai toks reguliavimas nenustatytas, tai reiškia, kad nėra kliūčių taikyti bendrąsias Baudžiamojo proceso kodekso nuostatas teismo baudžiamojo įsakymo procese, nebent dėl to iškiltų kitų pagrįstų abejonių (pavyzdžiui, sistemiškai, plečiamai aiškinant tokias nuostatas galbūt galima įžvelgti esminius tarpusavio prieštaravimus, kartu taikant vienas ir kitas nuostatas būtų iš esmės nukrypta nuo Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtintos teismo baudžiamojo įsakymo proceso formos, jos paskirties).

Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymu Nr. I-58 patvirtintose rekomendacijose „Dėl proceso dalyvių susipažinimo su bylos medžiaga ikiteisminio tyrimo metu“²⁶ yra nustatytas susipažinimo su ikiteisminio tyrimo medžiaga reguliavimas, kuris taikomas ir tuo atveju, kai prokuroras sprendžia, ar užbaigti procesą baudžiamuoju įsakymu (šių rekomendacijų 3 punktą), tačiau iš šių rekomendacijų 2 punkto matyti, kad jos nėra skirtos Baudžiamojo proceso kodekso 218 straipsniui detalizuoti. Nepaisant to, jose yra tam tikrų nuostatų,

---

26 *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 39-1807.

susijusių su minėtu Baudžiamojo proceso kodekso straipsniu. Pavyzdžiui, šių rekomendacijų 31 punkte yra pateikiamas sąrašas atvejų, kai būtina surašyti bylos medžiagos pateikimo susipažinti protokolą, o tarp jų pirmiausia nurodomas atvejis, kai proceso dalyvis susipažįsta su bylos medžiaga baigus ikiteisminį tyrimą ir prokurorui rašant kaltinamąjį aktą (31.1. papunktis). Ar toks protokolą yra būtinas prieš surašant pareiškimą dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu, minėtame sąrašė tiesiogiai nenustatyta. Tuo tarpu rekomendacijų 35 punkte yra nustatyta, kad susipažinti nepateikiama bylos medžiaga ar susipažinimas nutraukiamas, kai prokuroras yra priėmęs sprendimą užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu, t. y. surašė ir pasirašė pareiškimą dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu. Būtų nepagrįsta vien šių nuostatų pagrindu teigti, kad ir iki prokurorui surašant pareiškimą dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu, neturi būti taikomas Baudžiamojo proceso kodekso 218 straipsnis. Tačiau pozicijos, kad pastarasis Baudžiamojo proceso kodekso straipsnis yra netaikomas analizuojamame supaprastintame procese, laikosi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kuris išnagrinėjęs vieną kasacinį skundą konstatavo:

„Dėl skunde esančių argumentų apie tai, kad I. B. nebuvo supažindintas su ikiteisminio tyrimo medžiaga, atsakyтина, kad ikiteisminio tyrimo procesas I. B. baudžiamojoje byloje pačiam kaltinamajam sutikus buvo užbaigtas baudžiamuoju įsakymu, t. y. tokia BPK 418–425 straipsniuose nustatyto proceso tvarka, kuri nenumato įtariamojo supažindinimo su ikiteisminio tyrimo medžiaga prieš perduodant bylą teismui, kaip tai numato BPK 218 straipsnis, reglamentuojantis ikiteisminio tyrimo pabaigą kaltinamojo akto surašymu. Todėl nepateikus ikiteisminio tyrimo medžiagos I. B. susipažinti, baudžiamojo proceso normos nebuvo pažeistos. Pažymėtina, kad pranešant I. B. apie įtarimą, jam buvo tinkamai išaiškintos įtariamojo teisės, išvardytos BPK 21 straipsnio 4 dalyje, todėl jis galėjo pateikti prašymą susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga. Vykstant bylos nagrinėjimui teisme pagal BPK V dalyje nustatytas taisykles, tokią teisę garantavo BPK 237 straipsnio normos, tačiau jei I. B. nepareiškė prašymų, neparodė iniciatyvos pasinaudoti

*įstatymo suteikta teise susipažinti su bylos medžiaga, teismas neturėjo pareigos pasiūlyti jam susipažinti su baudžiamąja byla.*²⁷

Taigi darytina išvada, kad pagal tokią prokurorų bei teismų formuojamą Baudžiamojo proceso kodekso taikymo praktiką, įtariamajam, kuriam prokuroras siūlo užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu, prieš duodant tokį sutikimą ir norint sužinoti ir įvertinti, ar toks prokuroro siūlymas grindžiamas išsamiai ir nešališkai atlikto ikiteisminio tyrimo duomenimis, reikėtų aktyviai pasinaudoti Baudžiamojo proceso kodekso 181 straipsnyje nustatyta teise susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis. Šiame kontekste ypač svarbus tinkamas teisės į gynybą įgyvendinimas, kuris sunkiai įsivaizduojamas be gynėjo dalyvavimo.

Teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kad būtent neleidimas susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis tampa kliūtimi užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu. Štai baudžiamojoje byloje, kurioje organizuotos grupės nariai buvo kaltinami padarę Baudžiamojo kodekso 199 straipsnio 1 dalyje nustatytą nusikaltimą, apeliacinės instancijos teismas nustatė:

„<...> Šioje byloje prokuroras buvo pasiūlęs užbaigti bylą baudžiamuoju įsakymu, tačiau S. C. nesutiko su tokiu pasiūlymu, nes jam nebuvo leista susipažinti su visa bylos medžiaga. Dėl šios priežasties kaltinamieji bei jų gynėjai neturėjo galimybės įvertinti nurodytų aplinkybių bei išreikšti nuomonės dėl bylos užbaigimo baudžiamuoju įsakymu. <...>“²⁸

Teismo baudžiamojo įsakymo proceso tvarką ikiteisminiame tyrime detalizuoja ir kitos specialiai supaprastintam procesui skirtos generalinio prokuroro įsakymais patvirtintos rekomendacijos. Generalinis prokuroras 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. I-47 „Dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“²⁹ yra patvirtinęs rekomendacijas „Dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu“, kurios atitinkamai buvo pakeistos 2004 m. lapkričio 24 d.

27 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-440/2009.

28 Lietuvos apeliacinio teismo 2009 m. spalio 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-357/2009.

29 *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 39-1805.

įsakymu Nr. I-187 „Dėl Rekomendacijų dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu ir dėl Rekomendacijų dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka pakeitimo“³⁰. Šiose rekomendacijose prokurorams ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams yra nustatyti reikalavimai, sukonkretinantys Baudžiamojo proceso kodekso nuostatas. Pavyzdžiui, įgyvendinant Baudžiamojo proceso kodekso įtvirtintą greitumo principą, rekomendacijų „Dėl proceso užbaigimo baudžiamuoju įsakymu“ 7 punkte yra nustatytas 7 dienų terminas, skaičiuojamas nuo prokuroro ikiteisminio tyrimo medžiagos gavimo dienos, per kurį prokuroras turi informuoti įtariamąjį apie jam suteiktą galimybę siūlyti teismui užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu ir gauti įtariamąjo nuomonę dėl tokio pasiūlymo; 10 punkte – 3 dienų terminas, skaičiuojamas nuo įtariamąjo neprieštaravimo minėtam prokuroro pasiūlymui išreiškimo dienos ir skirtas prokurorui priimti sprendimą užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu; 14 punkte – 3 dienų terminas, skaičiuojamas nuo Baudžiamojo proceso kodekso 418 straipsnio 4 dalyje nurodyto pranešimo nukentėjusiajam dienos ir skirtas pareiškimui dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu surašyti ir išsiųsti teismui; 17 punkte nustatyta galimybė pratęsti rekomendacijų 7 ir 14 punktuose nurodytus terminus. Kitas pavyzdys. Baudžiamojo proceso kodekso 418 straipsnio 3 dalyje yra nuostata, pagal kurią prokuroro sprendimui kreiptis į teisėją dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu yra reikalingas kaltinamojo (pastaba: turi būti *įtariamąjo*) neprieštaramas, tuo tarpu iš minėtų rekomendacijų 7 punkto matyti, kad šiuo klausimu prokuroras turi įtariamajam pateikti raštišką pranešimą apie prokurorui suteiktą galimybę kreiptis į teisėją dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu. Šių rekomendacijų 7 punkte taip pat nustatyta: „Šiame pranešime turi būti nurodyta šio proceso tvarka ir pasekmės, kokio dydžio baudą prokuroras siūlys teisėjui paskirti už padarytas nusikalstamas veikas. Taip pat turi būti užfiksuota įtariamąjo nuomonė. Įtariamasis (savo ranka) galėtų įrašyti: kad jis suprato apie galimybę procesą užbaigti baudžiamuoju įsakymu, šio proceso tvarką ir pasekmes, kokio dydžio baudą prokuroras siūlys teisėjui paskirti už padarytas nusikalstamas veikas; tam pritaria ar prieštarauja, pareikšti

---

30 *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 173-6428.

nuomonę dėl siūlomos baudos dydžio.“ Iš generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. I-51 „Dėl baudžiamojo proceso dokumentų (blankų) pavyzdžių patvirtinimo“³¹, patvirtintų baudžiamojo proceso dokumentų (blankų) pavyzdžių matyti, kad minėtas prokuroro raštiškas pranešimas yra įforminamas paskelbimo įtariamajam apie galimybę kreiptis į teisėją dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu protokole.

Pažymėtina, jog Lietuvos Aukščiausiasis Teismas siekė suformuoti tokią teismų praktiką, kad prieš perduodant teisėjui prokuroro pareiškimą dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu ir ikiteisminio tyrimo metu surinktą medžiagą, kaltinamasis turi būti supažindintas su prokuroro pareiškime siūlomais sprendimais dėl turto konfiskavimo, dėl uždraudimo naudotis specialia teise, dėl kardomosios priemonės kaltinamajam, kol įsiteisės teismo baudžiamasis įsakymas, dėl nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo, dėl daiktinių įrodymų, dėl proceso išlaidų atlyginimo³². Atsižvelgiant į tai, kad pagal Baudžiamojo proceso kodeksą minėtas prokuroro pareiškimas prieš perduodant jį į teismą kaltinamajam neprivalo būti įteiktas, tai būtų logiška apie šiuos prokuroro siūlomus sprendimus įtariamąjį informuoti tame pačiame paskelbimo įtariamajam apie galimybę kreiptis į teisėją dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu protokole. Tačiau šis reikalavimas nei šiuo, nei kitu būdu teisiniame reguliavime iki šiol nėra įgyvendintas.

3.3. Nagrinėjimas teisme teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso tvarka

Teismo baudžiamojo įsakymo procesas išsiskiria iš kitų procesinių formų tuo, kad jo esminis supaprastinimas yra skirtas nagrinėjimo teisme stadijai. Visos bylos, taikant bendrą procesinę formą ar kitas specifines procesines formas yra nagrinėjamos teisiame posėdyje, kuriame plačiai taikomi baudžiamojo proceso principai ir įvairios procesinės

31 *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 39-1806.

32 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimo Nr. 48 „Dėl teismų praktikos, taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“ 5 punktas. *Teismų praktika*. 2005, 22.

garantijos. Teismo baudžiamojo įsakymo procese teisiavimo posėdžio nėra, tačiau tai nereiškia, kad apskritai nėra nagrinėjimo pirmos instancijos teisme stadijos. Ši stadija yra, tačiau joje iš esmės nepasireiškia rungimosi principas, viešumas, žodiškumas ir kai kurie kiti principai, taip pat su jais susijusios procesinės garantijos, suteikiančios proceso dalyviams galimybes pasinaudoti atitinkamomis teisėmis. Tai lemia ne kas kita, kaip šio supaprastinto proceso formalieji ir vertinamieji požymiai. Šiame kontekste labai svarbus yra įtariamojo neprieštaravimas prokuroro pasiūlymui užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu. Tokiu neprieštaravimu įtariamasis kartu sutinka su tuo, kad jo bylos nagrinėjimui nebus visapusiškai taikomi minėti baudžiamojo proceso principai ir procesinės garantijos. Dėl to toks supaprastinto proceso modelis yra laikytinas nepažeidžiančiu įtariamojo (kaltinamojo) teisių ir atitinkančiu Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją³³.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat pabrėžė kaltinamojo valios dėl baudžiamojo įsakymo proceso su jame įtvirtintais ypatumais taikymo svarbą. Šis Teismas 2008 m. sausio 24 d. nutarime pažymėjo, kad „įstatymų leidėjas, nustatydamas baudžiamojo proceso rūšis kaip bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio išimtis, gali, paisydamas Konstitucijos, baudžiamojo proceso santykius reguliuoti ir taip, kad baudžiamojo proceso paskirtis būtų įgyvendinama teisėjui vienasmeniškai priimant sprendimą pagal prokuroro atitinkamame procesiniame dokumente, kuriuo užbaigiamas ikiteisminis tyrimas, suformuluotą valstybinį kaltinimą bei išsamiai ir nešališkai surinktą ikiteisminio tyrimo medžiagą, jeigu bylos aplinkybės yra aiškios (nekeliančios abejonių) ir nusikalstamą veiką padaręs asmuo sutinka su tokio proceso taikymu“³⁴.

33 Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau tekste EŽTT) nustatė, kad kaltinamojo teisės į sąžiningą bylos išnagrinėjimą teisme atsisakymas nėra laikomas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos pažeidimu, jei tai yra nenuginčijamai naudinga tiek pačiam kaltinamajam, tiek teisingumo vykdymui. Žr. 1980 m. vasario 27 d. sprendimą *Deweer prieš Belgiją*. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=deweer&sessionId=70248444&skin=hudoc-fr>> [žiūrėta 2011-04-28].

34 Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 11-388.

Teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procese, kaip ir kituose supaprastintuose procesuose, būtina paisyti ne tik įtariamojo (kaltinamojo), bet ir kitų proceso dalyvių teisių, taip pat prokuroro įgaliojimų įgyvendinimo, užtikrinimo. Nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, interesai ir teisės yra ginamos Baudžiamojo proceso kodekso 418 straipsnio 1 dalyje nustatytu kaltininkui reikalavimu atlyginti ar pašalinti padarytą žalą arba išsipareigoti tai padaryti. Nukentėjusiojo teisės taip pat ginamos taikant Baudžiamojo proceso kodekso 418 straipsnio 4 dalį, kurioje nustatyta jau minėta teisė apskūsti prokuroro sprendimą užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu. Tolesniame procese, bylos nagrinėjimo teisme pagal šią supaprastintą procesinę formą studijoje, nukentėjusiajam daugiau teisių nėra nustatyta, išskyrus Baudžiamojo proceso kodekso 424 straipsnį, pagal kurį nukentėjusysis gali apskūsti teisėjo nutartį nutraukti baudžiamąjį procesą, ir atvejus, kai Baudžiamojo proceso kodekse nustatyta tvarka pereinama prie bendros tvarkos. Prokuroro įgaliojimų, atliekant valstybinio kaltinimo funkciją, įgyvendinimas baigiasi jam surašius ir kartu su ikiteisminio tyrimo medžiaga perdavus teismui pareiškimą dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu, išskyrus, kaip ir nukentėjusiojo atveju, nurodytas išimtis. Taigi tolesni procesiniai veiksmai ir sprendimai priklauso tik nuo teismo ir kaltinamojo.

3.4. Teisėjo (teismo) sprendimai

Pagal Baudžiamojo proceso kodekso 420 straipsnio 1 dalį teisėjas, gavęs minėtą prokuroro pareiškimą ir ikiteisminio tyrimo medžiagą, ne vėliau kaip per 7 dienas turi priimti vieną iš sprendimų:

- 1) surašyti teismo baudžiamąjį įsakymą;
- 2) perduoti bylą nagrinėti teisme Baudžiamojo proceso kodekso 423 straipsnyje numatytais atvejais;
- 3) nutraukti baudžiamąjį procesą Baudžiamojo proceso kodekso 424 straipsnyje numatytais atvejais.

Baudžiamojo proceso kodeksas aiškiai nenustato, ar teisėjas, gavęs prokuroro pareiškimą dėl proceso užbaigimo, teismo baudžiamuoju

įsakymu gali priimti kokį nors kitą sprendimą, kuris priimamas bendrajame baudžiamajame procese taikant Baudžiamojo proceso kodekso 232 ir kitus jį detalizuojančius straipsnius (pavyzdžiui, Baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnį), tačiau kai kurie iš jų yra galimi ir analizuojamame supaprastintame procese, pavyzdžiui, sprendimas perduoti baudžiamąją bylą pagal teisingumą, sprendimas perduoti bylą prokurorui, kai ikiteisminio tyrimo metu buvo surašytas iš esmės Baudžiamojo proceso kodekso 419 straipsnio reikalavimų neatitinkantis prokuroro pareiškimas dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu³⁵. Pavyzdžiui, pastaruoju pagrindu vieną baudžiamąją bylą teismas perdavė prokurorui, nes konstatavo, kad „*prokuroro pareiškimo turinys neatitinka <...> BPK 419 str. reikalavimų ir tai trukdo nagrinėti bylą teisme. Pareiškime dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu nėra aiškus nusikaltimu kaltinamas asmuo, kadangi pareiškime yra minimi du kaltinamieji: V. P. ir J. P. (kaltinimai formuluojami V. P., dėl proceso užbaigimo baudžiamuoju teismo įsakymu pateikiama J. P. nuomonė, pateikiami kaltinamąjį J. P. charakterizuojantys duomenys). Šių trūkumų negalima pašalinti perdavus nagrinėti bylą teisme pagal <...> BK (pastaba: turi būti BPK) 423 straipsnį, kadangi perdavus bylą nagrinėti teisme kaltinimo esmė vietoj kaltinamojo akto išdėstoma prokuroro pareiškimu (BPK 425 str. 2 d.). Taigi pareiškime būtina tiksliai nurodyti nusikaltimu kaltinamą asmenį ir kitas bylai reikšmingas aplinkybes.*“³⁶

Nutartį bylą perduoti prokurorui, kai ikiteisminio tyrimo metu buvo surašytas iš esmės Baudžiamojo proceso kodekso 219 straipsnio reikalavimų neatitinkantis prokuroro pareiškimas dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu kartais priimama ne iš karto, o teisiamojo posėdžio metu, kai teismas, motyvuodamas tuo, kad bylos aplinkybės nėra pakankamai aiškios, perduoda bylą nagrinėti teisme remdamasis Baudžiamojo proceso kodekso 423 straipsniu arba toks posėdis rengiamas kaltinamojo, nesutikusio su teismo baudžiamuoju

35 Pastaba. Baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 2 dalyje minimas kaltinamasis aktas, tačiau tai savaime nereiškia, kad joje nustatytas reguliavimas netaikomas kitiems, turintiems tapačią paskirtį prokuroro surašomiems dokumentams.

36 Kauno miesto apylinkės teismo 2010 m. liepos 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-2508-634/2010.

įsakymu, iniciatyva. Teismų praktikoje yra buvę ir tokių atvejų, kai perėjus į bendrąjį procesą, prokuroro surašytas pareiškimas dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu yra pripažįstamas iš esmės neatitinkančiu Baudžiamojo proceso kodekso 419 straipsnyje nustatytų reikalavimų ir trukdančiu nagrinėti bylą teisme apeliacinio proceso stadijoje³⁷.

3.4.1. Teismo baudžiamasis įsakymas ir kaltinamojo teisė reikalauti bylos nagrinėjimo bendra tvarka

Baudžiamojo proceso kodekso 420 straipsnio 1 dalies 1 punkte nustatytu atveju surašomas Baudžiamojo proceso kodekso 421 straipsnio reikalavimus atitinkantis teismo baudžiamasis įsakymas. Baudžiamojo proceso kodekso 421 straipsnyje (2010 m. gruodžio 2 d. redakcija) yra išdėstyti tokie teismo baudžiamojo įsakymo turinui keliami reikalavimai, t. y. jame turi būti:

- 1) nurodyti Baudžiamojo proceso kodekso 419 straipsnio 1–4 punktuose išvardyti duomenys;
- 2) sprendimas pripažinti kaltinamąjį kaltu;
- 3) nurodytas kaltinamajam skiriamos baudos dydis;
- 4) nurodyti sprendimai dėl turto konfiskavimo, dėl išplėstinio turto konfiskavimo, dėl uždraudimo naudotis specialia teise, dėl kardomosios priemonės kaltinamajam, kol įsiteisės teismo baudžiamasis įsakymas, dėl nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo, dėl daiktinių įrodymų likimo, dėl proceso išlaidų atlyginimo;
- 5) pateiktas kaltinamojo teisės reikalauti bylą nagrinėti teisme išaiškinimas.

Nors Baudžiamojo proceso kodekso 421 straipsnis nustato teismo baudžiamojo įsakymo turinio būtinuosius duomenis ir ypatumus, tačiau tai nereiškia, kad tai yra vieninteliai reikalavimai, kad jų reikia vertinti konstitucinių imperatyvų, keliamų baigiamajam teismo

---

37 Panevėžio apygardos teismo 2009 m. gegužės 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.1A-305-349/2009.

aktui, Baudžiamojo proceso kodekso 304–307 straipsnių, nustatančių reikalavimus nuosprendžio turiniui, besiformuojančios teismų praktikos kontekste. Konstitucinis Teismas, aiškindamas konstitucinius imperatyvus, kad teisingumą vykdo tik teismai, kad teisė negali būti nevieša, taip pat iš Konstitucijos kylantį reikalavimą teisingai išnagrinėti bylą, yra konstatavęs, jog „kiekvienas teismo nuosprendis (kitas baigiamasis teismo aktas) turi būti grindžiamas teisiniais argumentais (motyvais). Argumentavimas turi būti racionalus – teismo nuosprendyje (kitame baigiamajame teismo akte) turi būti tiek argumentų, kad jų pakaktų šiam nuosprendžiui (kitam baigiamajam teismo aktui) pagrįsti. Šiame kontekste pažymėtina, kad iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylantis teisinio aiškumo reikalavimas *inter alia* reiškia, kad teismo nuosprendyje (kitame baigiamajame teismo akte) negali būti ir nutylėtų argumentų, nenurodytų aplinkybių, turinčių reikšmės teisingo nuosprendžio (kito baigiamojo teismo akto) priėmimui. Teismo nuosprendžiai (kiti baigiamieji teismo aktai) turi būti aiškūs byloje dalyvaujantiems ir kitiems asmenims.“³⁸ Pavyzdžiui, Baudžiamojo proceso kodekso 421 straipsnio 3 punkte yra nurodyta, jog teismas turi nurodyti kaltinamajam skiriamos baudos dydį, tačiau tai nereiškia, kad pakanka nurodyti baudos dydį, nemotyvuojant, kodėl apskritai bauda, jei pagal Baudžiamąjį kodeksą galimos ir alternatyvios bausmės, yra tinkamiausia bausmė kaltinamajam, kodėl skirtinas būtent toks, o ne kitoks jos dydis. Motyvai turi būti nurodyti ir dėl kitų Baudžiamojo proceso kodekso 421 straipsnyje įvardytų sprendimų³⁹.

Taigi surašius pakankamai argumentais pagrįstą, motyvuotą, aiškų teismo baudžiamąjį įsakymą, tokiu būdu yra vykdomas ne tik toks teisingumas, kurio reikalauja Konstitucija, bet ir sumažinama tikimybė, kad nuteistasis nesutiks su teismo baudžiamuoju įsakymu ir kad jis pareikalaus bendra tvarka nagrinėti jo baudžiamąją bylą.

Pavyzdžiui, Šiaulių apygardos teismas 2011 m. sausio 10 d. priimtame teismo baudžiamajame įsakyme, argumentuodamas baudos sky-

38 Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006. Nr. 7-254.

39 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimo Nr. 48 „Dėl teismų praktikos, taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“ 10.4 punktas. *Teismų praktika*. 2005, 22.

rimą kaltinamajam, atsižvelgdama į prokuroro pasiūlytą kaltinamajam baudos dydį, konstatavo:

„Už nusikalstamos veikos, numatytos <...> BK 199² str. 1 d., padarymą gali būti skiriama bauda. Kaltinamasis V. D. neprieštaravo prokuroro sprendimui, kad procesas būtų užbaigtas teismo baudžiamuoju įsakymu (b. l. 68). Todėl procesas šioje byloje užbaigiamas teismo baudžiamuoju įsakymu (BPK 418 str.).

Pareiškime dėl proceso užbaigimo baudžiamuoju įsakymu prokuroras siūlo kaltinamajam V. D. pagal Lietuvos Respublikos BK 199² str. 1 d. skirti 100 MGL (13000 Lt) dydžio baudą. Kaltinamasis V. D. sutiko su prokuroro pasiūlytu baudos dydžiu (b. l. 68).

Skiriant bausmę kaltinamajam V. D. vadovaujamas Lietuvos Respublikos BK 54 str., kuris reglamentuoja bendruosius bausmės skyrimo pagrindus. Remdamasi minėto įstatymo nuostatomis teisėja vertina ne tik kaltinamojo padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį, nusikaltimo požymius, jo turinį bei pobūdį, bet ir kaltininko asmenybę, jo šeimyninę bei turtinę padėtį, atsakomybę lengvinančių bei sunkinančių aplinkybių buvimą (nebuvimą).

Kaltinamasis V. D. padarė sunkų tyčinį nusikaltimą (BK 11 str. 5 d.), baustas administracine tvarka už KET pažeidimą (b. l. 63), tačiau anksčiau neteistas (b. l. 62), nustatyta jo atsakomybę lengvinanti aplinkybė, kad jis prisipažino padaręs baudžiamojo įstatymo numatytą veiką ir nuoširdžiai gailisi (BK 59 str. 1 d. 2 p.), nėra jo atsakomybę sunkinančių aplinkybių, o parenkant baudos dydį atsižvelgiama ir į tai, kad kaltinamasis yra vedęs, nedirbantis (b. l. 59).

Įvertinus visas šias bausmės parinkimui reikšmingas aplinkybes, manoma, kad Lietuvos Respublikos BK 41 str. nurodyti bausmės tikslai kaltinamojo V. D. atžvilgiu bus pasiekti paskyrus jam prokuroro siūlomą 100 MGL dydžio baudą, kuri yra artima Lietuvos Respublikos BK 47 str. 3 d. 4 p. už sunkų nusikaltimą numatytam baudos vidurkiui (BK 54 str., 61 str.).⁴⁰

Teisėjas, skirdamas baudžiamuoju įsakymu baudą, nėra saistomas prokuroro pareiškime nurodyto baudos dydžio ir dėl jo išreikštos kalti-

40 Šiaulių apygardos teismo 2011 m. sausio 10 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamuoju byloje Nr. 1-69-354/2011.

namojo pozicijos. Vykdydamas teisingumą, jis gali paskirti tiek didesnę, tiek mažesnę baudą, taip pat gali atsižvelgti į kaltinamojo prašymą išdėstyti baudos mokėjimą per tam tikrą laikotarpį. Pavyzdžiui, viename iš teismo baudžiamųjų įsakymų buvo konstatuota:

„<...> Skiriant bausmę kaltinamajam atsižvelgiama į padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį, kaltės formą ir rūšį, padarytos nusikalstamos veikos motyvus, tikslus, kaltinamojo asmenybę, kitas aplinkybes. Bausmės rūšis – bauda skirtina atsižvelgiant į tai, kad anksčiau neteistas (T.2, b. l. 50), administracinėmis nuobaudomis baustas 4 kartus tik už Kelių eismo taisyklių pažeidimus (T. 2, b. l. 67), Marijampolės savivaldybės administracijos Liudvinavo seniūnija nėra gavusi informacijos apie netinkamą elgesį ar nusizengimus, jis nedirbantis (T. 2, b. l. 56). Psichiatro, narkologo ligų įskaitoje nėra įrašytas (T. 2, b. l. 55). SODRA išrašas pažymi, kad nedirbantis (T. 2, b. l. 57). Baudos dydis skirtinas atsižvelgiant į aukščiau išdėstytus charakterizuojančius duomenis, taip pat į tai, kad padaryta nusikalstama veika priskiriama sunkiems nusikaltimams (LR BK 11 str.), taip pat į faktines aplinkybes, draustinių prekių mastą (8000 pakelių cigarečių), kad cigarečių vertė nedaug viršija sumą, nuo kurios taikoma baudžiamoji atsakomybė, cigaretės neišplito apyvartoje, nes buvo išimos. Prokuroro pareiškime nurodoma bauda 100 MGL (13000 Lt) yra per didelė, atsižvelgiant į aukščiau išdėstytus duomenis ir aplinkybes, kad asmuo neteistas, nedirbantis, neturi pajamų ar turto, teismo nuomone skirtina bauda yra 55 MGL – bazinės baudos dydžio (7150 litų).“⁴¹

Minėta, kad pagal Baudžiamojo proceso kodekso 421 straipsnio 4 punktą turi būti nurodyti atitinkami sprendimai, tarp jų ir dėl kardomosios priemonės kaltinamajam, kol įsiteisės teismo baudžiamasis įsakymas. Teismų praktikoje šis reikalavimas ne visada įgyvendinamas tinkamai. Pavyzdžiui, vieno Vilniaus apygardos teismo baudžiamojo įsakymo rezoliucinėje dalyje buvo nuspręsta, kad „M. H. paskirtą kardomąją priemonę – 10 000 Lt užstatą palikti galioti iki paskirtos bausmės įvykdymo. Sumokėjus M. H. baudą, užstatą – 10 000 Lt, pervestą į Vilniaus apygardos prokuratūros depozitinę sąskaitą Nr. 46 7044 0600

41 Kauno apygardos teismo 2010 m. balandžio 28 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-184-508/2010.

0028 4935, *esančių AB SEB banko Vilniaus filiale, grąžinti užstato davėjui – M. H.*⁴² Šiaulių apygardos teismo 2010 m. sausio 7 d. teismo baudžiamajame įsakyme buvo nuspręsta kardomąją priemonę – rašytinį pasižadėjimą neišvykti palikti nepakeistą ir panaikinti, kai bus visiškai įvykdytas šis teismo baudžiamasis įsakymas⁴³. Taigi ir viena, ir kita kardomoji priemonė buvo taikoma neteisėtai, t. y. ne iki teismo baudžiamojo įsakymo įsiteisėjimo, o iki jo įvykdymo. Tačiau kita procesinės prievartos priemonė – laikinas nuosavybės teisės apribojimas gali būti taikomas, iki bus įvykdytas teismo baudžiamasis įsakymas⁴⁴.

Priėmus teismo baudžiamąjį įsakymą, tuo baudžiamasis procesas nesibaigia, nes pagal Baudžiamojo proceso kodekso 422 straipsnį kaltinamasis (nuteistasis) turi teisę nesutikti su teismo baudžiamuoju įsakymu paskirta bauda ir per 14 dienų nuo šio dokumento įteikimo dienos pareikalauti bylos nagrinėjimo bendra tvarka. Tokiu atveju teismo baudžiamasis įsakymas neįgyja teisinės galios.

Tiek teisinėje literatūroje, tiek teismų praktikoje kartais minėta kaltinamojo teisė yra klaidingai įvardijama teise apskūsti teismo baudžiamąjį įsakymą. Visų pirma toks tapatinimas yra netinkamas, nes teismo baudžiamasis įsakymas priimamas be bylos nagrinėjimo teisiamejame posėdyje pirmosios instancijos tvarka. Taigi būtų visiškai nepagrįsta nagrinėti tokį teismo įsakymą iš karto apeliacine tvarka. Kita vertus, paduodant skundą yra reikalaujama pateikti motyvus, argumentus, o to analizuojamu atveju nėra. Be to, skundas dėl teismo priimto sprendimo paprastai yra paduodamas aukštesnės instancijos teismui, o ne tam pačiam teismui.

Kaltinamojo teisė inicijuoti bylos nagrinėjimą teisme aiškintina plečiamai – kaip teisė bylos nagrinėjimą teisme inicijuoti visais atvejais, kai jis nesutinka su proceso užbaigimu teismo baudžiamuoju įsakymu⁴⁵. Taigi negali būti reikalaujama, kad kaltinamasis motyvuotų

42 Vilniaus apygardos teismo 2010 m. rugsėjo 2 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojame byloje Nr.1-283/2010.

43 Šiaulių apygardos teismo 2010 m. sausio 7 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojame byloje Nr. 1-47-316/2010.

44 Kauno apygardos teismo 2010 m. balandžio 26 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojame byloje Nr. 1-179-397/10.

45 Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 11-388.

tokį savo prašymą, tačiau jei jis pats pageidauja, gali nurodyti nesutikimo su teismo baudžiamuoju įsakymu motyvus ir argumentus. Pavyzdžiui, vienoje baudžiamosios byloje kaltinamasis nurodė, kad su teismo baudžiamuoju įsakymu paskirta bauda nesutinka, nes nėra padaręs jam inkriminuojamos vagystės, o neteisingus parodymus davė verčiamas policijos pareigūnų. Tiesa, šią baudžiamąją bylą nagrinėjant teisme bendra tvarka, jis vis dėlto prisipažino esąs kaltas ir jam buvo paskirta 30 parų arešto bausmė⁴⁶.

Labai svarbu užtikrinti, kad teismo baudžiamasis įsakymas būtų įteiktas kaltinamajam Baudžiamosios proceso kodekso 422 straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka. Pažeidus šią tvarką ir kaltinamajam negavus šio teismo sprendimo, jis gali prašyti atnaujinti praleistą terminą prašymui dėl baudžiamosios bylos nagrinėjimo bendra tvarka paduoti ir reikalauti tokio nagrinėjimo. Kai kuriais atvejais tokie prašymai yra patenkinami:

„Iš apeliacinės instancijos teismui pateiktos medžiagos matyti, kad 2008 m. vasario 4 d. baudžiamasis įsakymas 2008 m. vasario 12 d. pasirašytinai buvo įteiktas nuteistojo gynėjui advokatui Edgarui Jautakiui (b. l. 148, t. 4). Vilniaus apygardos teismas plečiamai aiškino baudžiamosios įsakymo įteikimą reglamentuojančias <...> Baudžiamosios proceso kodekso nuostatas ir nepagrįstai pripažino, kad toks įteikimas yra tinkamas, todėl keturiolikos dienų terminą pradėjo skaičiuoti nuo baudžiamosios įsakymo įteikimo gynėjui dienos. Be to, byloje nėra duomenų, kad baudžiamasis įsakymas būtų išverstas į S. K. suprantamą kalbą, jam įteiktas ar išsiųstas, ar kad pastarasis būtų išreiškęs sutikimą, jog minėtas įsakymas jam būtų įteiktas per gynėją.

<...> BPK 314 straipsnio 1 dalies nuostatos numato, jog turintys teisę paduoti apeliacinį skundą asmenys, kurie dėl svarbių priežasčių praleido apskundimo terminą, turi teisę prašyti priėmusį nuosprendį teismą atnaujinti praleistą terminą. Nors S. K. prašo atnaujinti ne apeliacinio skundo padavimo terminą, o prašymo surengti bylos nagrinėjimą teisme po teismo baudžiamosios įsakymo priėmimo, minėto straipsnio nuostatos šiuo atveju taikomos, kadangi pagal Lietuvos Respublikos BPK 41 straipsnį teismo baudžiamasis įsakymas yra nuosprendis. Lie-

46 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutartis baudžiamosios byloje Nr. 2K-347/2010.

*tuvos Respublikos BPK 314 straipsnio 1 dalyje nėra konkrečiai nurodyta, kokios termino praleidimo priežastys turi būti laikomos svarbiomis. Tokios priežastis gali nustatyti tik pats teismas, nagrinėdamas prašymo atnaujinti praleistą terminą argumentus ir įvertindamas konkrečias bylos aplinkybes. Neabejotinai tokiomis priežastimis turi būti laikomos teismo baudžiamojo įsakymo neįteikimas, kuris sukliudė paduoti prašymą surengti bylos nagrinėjimą teisme Lietuvos Respublikos BPK 422 straipsnyje nustatytais terminais. Būtent šią priežastį, kodėl buvo praleistas prašymo padavimo terminas, nurodo ir pats nuteistasis.*⁴⁷

Tačiau teismų praktikoje pasitaiko probleminių atvejų, kai tokie prašymai, atsižvelgiant į visas aplinkybes, nėra patenkinami, nepaisant to, kad baudžiamojoje byloje nėra dokumentų, patvirtinančių teismo baudžiamojo įsakymo įteikimą nuteistajam:

„Kaip matyti iš baudž. bylos medžiagos A. J. a. k. (duomenys neskelbtini) gim. (duomenys neskelbtini), Ukmergėje, gyv. (duomenys neskelbtini) k. Trakų raj., 2004-02-03 Kauno m. apylinkės teismo baudžiamuoju įsakymu buvo nubaustas pagal LR BK 219 str. 1 d. ir jam paskirta 3000 litų bauda, t. y. procesas 2004-02-03 užbaigtas teismo baudžiamuoju įsakymu. A. J. šis teismo dokumentas buvo išsiųstas 2004-02-09, dokumentų, patvirtinančių apie baudžiamojo įsakymo įteikimą, byloje nėra. Tačiau vien ši aplinkybė neduoda pagrindo, manyti, kad kaltinamajam nebuvo žinoma apie baudžiamojo įsakymo priėmimą ir juo paskirtą baudą. Būtent baudž. bylos Nr. 1-280/2008 medžiaga, kurioje buvo prijungtas ir minimas baudžiamasis įsakymas, šioje medžiagoje esantis kaltinamojo pasirašytas susipažinimas su visa ikiteisminio tyrimo medžiaga (t. 6, b. l. 145), kaltinamasis aktas, kuriame taip pat nurodomas ginčijamas baudžiamasis įsakymas, ir kuris buvo įteiktas A. J. 2007-10-22 (t. 6, b. l. 146-153), teismo antstolio padarytos atžymos apie baudžiamuoju įsakymu paskirtos baudos išieškojimą iš kaltinamojo 2004-09-30 ir 2004-11-30 dienomis, rodo ir patvirtina, kad apie baudžiamąjį įsakymą ir juo paskirtą baudą A. J. buvo žinoma žymiai anksčiau, negu jis 2008-04-14 pateikė teismui tokį prašymą dėl baudžiamojo įsakymo išdavimo ir bylos nagrinėjimo teisme surengi-

---

47 Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. spalio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-54/2008.

*mo. Tai yra A. J. apie baudžiamojo įsakymo priėmimą, paskirtą baudą buvo informuotas ją išieškant iš jo bei informuotas kitoje baudžiamojoje byloje, kurioje tyrimas buvo baigtas 2007-10-22. Taigi kaltinamasis per įstatyme numatytą 14 d. terminą teise pateikti prašymą dėl bylos nagrinėjimo teisme surengimo nepasinaudojo ir todėl baudžiamasis įsakymas laikytinas įgijusiu teisinę galią, tuo labiau kad jis ir įvykdytas įstatymo nustatyta tvarka.*⁴⁸

Jei minėto reikalavimo kaltinamasis per nurodytą terminą nepateikia, teismo baudžiamasis įsakymas įsiteisėja. Baudžiamojo proceso kodeksas nenustato galimybių pačiam teismui panaikinti jo paties priimtą ir neįsiteisėjusį teismo baudžiamąjį įsakymą ir bylą perduoti nagrinėti teisiama jame posėdyje bendra tvarka, tačiau pasitaiko atvejų, kai teismai pažeisdami Baudžiamojo proceso kodeksą ir teismų praktiką vis dėlto tai daro. Pavyzdžiui, Anykščių rajono apylinkės teismas priėmė baudžiamąjį įsakymą ir išsiuntė jį kaltinamajam A. P., tačiau grįžus pranešimui apie tai, kad nurodytu adresu šis kaltinamasis negyvena, nors tai yra jo deklaruota gyvenamoji vieta, ir atsižvelgęs į tai, kad kaltinamasis neinformavo apie gyvenamosios vietos pakeitimą, pripažino, jog kaltinamasis yra pasislėpęs ir šiuo pagrindu minėtą teismo baudžiamąjį įsakymą panaikino ir perdavė bylą nagrinėti į teisiąjį posėdį⁴⁹. Pagal Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą, jeigu kaltinamasis yra pasislėpęs, Baudžiamojo proceso kodekso 422 straipsnio 1 dalyje nustatytas terminas prašymui surengti bylos nagrinėjimą teisme paduoti skaičiuojamas nuo duomenų, kad kaltinamasis yra pasislėpęs, gavimo teisme dienos⁵⁰.

3.4.2. Bylos perdavimas nagrinėti bendra tvarka teisėjo iniciatyva

Pagal Baudžiamojo proceso kodekso 420 straipsnio 1 dalies 2 punktą iniciatyva pereiti prie bylos nagrinėjimo bendra tvarka pri-

48 Kauno apygardos teismo 2008 m. liepos 15 d. nutartis Nr. 1V-12/2008.

49 Anykščių rajono apylinkės teismo 2010 m. birželio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-107-834/2010.

50 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimo Nr. 48 „Dėl teismų praktikos, taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“ 11 punktą. *Teismų praktika*. 2005, 22.

klauso teismui, kuris vadovaudamasis Baudžiamojo proceso kodekso 423 straipsnio 1 dalimi tokį sprendimą priima tuo atveju, kai bylos aplinkybės yra nepakankamai aiškios ir kilusias abejones galima pašalinti tik nagrinėjimo teisme metu.

Bylos aplinkybės nėra pakankamai aiškios tuomet, kai teisėjui kyla abejonių, ar kaltinamasis padarė jam inkriminuotą veiką, kai prokuroro pareiškimе dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu netinkamai aprašytos veikos aplinkybės (pavyzdžiui, netinkamai nurodyti nusikalstamos veikos vieta, laikas, būdas, padariniai ar kitos svarbios aplinkybės), kai kyla abejonių, ar veika tinkamai kvalifikuota (yra pagrindas manyti, kad veiką reikia kvalifikuoti pagal baudžiamąjį įstatymą, numatantį lengvesnį nusikaltimą ar baudžiamąjį nusizengimą, nors faktinės nusikalstamos veikos aplinkybės iš esmės nesikeičia (BPK 256 str. 3 d.); kai duomenys, nurodyti prokuroro pareiškimе, nepagrindžia kaltinamojo kaltės arba yra gauti pažeidžiant įstatymo reikalavimus ir pan.⁵¹

Teismų praktikoje neretai pasitaiko, kai yra taikoma Baudžiamojo proceso kodekso 423 straipsnio 1 dalis. Teismams kyla abejonių dėl įvairių bylos aplinkybių aiškumo: kaltinamojo psichinės būklės (byloje pateikti duomenys, kad kaltinamasis buvo gydytas dėl šizotipinio sutrikimo, tačiau ikiteisminio tyrimo metu nebuvo atliktas specialisto tyrimas, ar įtariamajam reikalinga psichiatrinė ekspertizė⁵²), kaltinamojo kaltės (apklaustas įtariamuoju N. Z. parodė, kad jis dėl alkoholio vartojimo nepamena, ar sudavė kumščiu S. B. į veido sritį, t. y. negalėjo nurodyti esminių nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių⁵³), kaltinamasis kaltu prisipažįsta tik iš dalies⁵⁴, nusikalstamos veikos kvalifikavimo (prokuroro pareiškimе kaltinamojo veika kvalifikuota pagal Baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 4 dalį, tačiau iš aprašytų veikos

51 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimo Nr. 48 „Dėl teismų praktikos, taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“ 13.1 punktas. *Teismų praktika*. 2005, 22.

52 Vilniaus miesto 3 apylinkės teismo 2010 m. vasario 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-294-271/2010.

53 Utenos rajono apylinkės teismo 2008 m. birželio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-114-455/2008.

54 Pavyzdžiui, Zarasų rajono apylinkės teismo 2008 m. rugsėjo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-80-731/2008.

aplinkybių matyti, kad jis svetimą turtą pagrobė atvirai, t. y. šis veikas padarymo būdas yra kvalifikuojanti nusikalstamos veikos padarymo aplinkybė, nustatyta Baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 2 dalyje⁵⁵), baudžiamojoje byloje nėra duomenų apie žalos atlyginimą ar pašalinimą arba įsipareigojimą žalą atlyginti ar pašalinti⁵⁶, nusikalstamas veikas, už kurias prašoma paskirti baudą teismo baudžiamuoju įsakymu, kaltinamasis padarė po to, kai buvo lygtinai paleistas iš pataisos įstaigos neatlikęs laisvės atėmimo bausmės⁵⁷ arba nusikalstamą veiką kaltinamasis padarė bausmės vykdymo atidėjimo laikotarpiu, o tai reiškia, kad baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas yra negalimas, nes tokiu atveju, vadovaujantis Baudžiamojo kodekso 42 straipsnio 4 dalimi ir 64 straipsniu, turi būti paskirta ne tik bauda, bet ir kita bausmė⁵⁸. Teismų praktikoje pasitaiko ir ydingų atvejų, kai teismai nutartyse tik nurodo, kad baudžiamosios bylos aplinkybės nėra pakankamai aiškios, tačiau to nemotyvuoja ir perduoda bylą nagrinėti teisiamajame posėdyje⁵⁹. Nors tokios nutartys yra neskundžiamos, tačiau pagal Baudžiamojo proceso kodekso 318 straipsnio 4 dalį dėl jų galima pateikti prieštaravimus, skundžiant nuosprendį (nutartį) apeliacine tvarka.

Priėmęs sprendimą perduoti bylą nagrinėti teisme, teismas pagal Baudžiamojo proceso kodekso 423 straipsnio 2 dalį privalo prokuroro pareiškimo dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu nuorašą išsiųsti kaltinamajam. Šiame kontekste pažymėtina, kad tokios teismo pareigos Baudžiamojo proceso kodeksas nenustato kitu minėtu atveju, kai bylos nagrinėjimą bendra tvarka inicijuoja kaltinamasis. Teismų praktikoje buvo iškelta su tuo susijusi Baudžiamojo proceso kodekso 425 straipsnio 2 dalies konstitucingumo problema. Konstitu-

55 Marijampolės rajono apylinkės teismo 2011 m. sausio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-147-416/2011.

56 Pavyzdžiui, Marijampolės rajono apylinkės teismo 2009 m. gruodžio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-467-416/2009.

57 Pavyzdžiui, Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2008 m. rugpjūčio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-806-795/2008.

58 Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo 2010 m. spalio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-1030-172/2010.

59 Pavyzdžiui, Anykščių rajono apylinkės teismo 2009 m. rugpjūčio 07 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-116-834/2009, Panevėžio miesto apylinkės teismo 2011 m. vasario 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-306-529/2011.

cinis Teismas minėtame 2008 m. sausio 24 d. nutarime pripažino, jog Baudžiamojo proceso kodekso 425 straipsnio 2 dalies išlyga „išskyrus tai, kad nagrinėjimo teisme metu vietoj kaltinamojo akto skaitymo kaltinimo esmę prokuroras išdėsto remdamasis pareiškimu dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu“ neprieštaruja Konstitucijai, kartu pabrėždamas, jog nė viena šio Konstitucinio Teismo nutarimo nuostata negali būti interpretuojama kaip *a priori* pateisinanti arba atitikties Konstitucijai aspektu aprobuojanti kurias nors kitas nuostatas, sudarančias Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtintą baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso institutą. Atsižvelgiant į tai, kad Konstitucinis Teismas neįžvelgė minėtos Baudžiamojo proceso kodekso nuostatos prieštaravimo Konstitucijai, matyt, Seime nebebus svarstomas ir pasiūlymas keisti Baudžiamojo proceso kodekso 418 straipsnį, nustatant pareigą įteikti kaltinamajam prokuroro pareiškimo dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu nuorašą dar prieš prokurorui kreipiantis į teismą⁶⁰.

3.4.3. Baudžiamojo proceso nutraukimas

Procesas nutraukiamas, jei teisėjas nustato, jog yra Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnyje nustatytų aplinkybių, dėl kurių procesas yra negalimas. Pavyzdžiui, baudžiamasis procesas buvo nutrauktas po to, kai teisme buvo gauti duomenys apie kaltinamojo, dėl kurio buvo priimtas teismo baudžiamasis įsakymas, mirtį⁶¹. Nutartį nutraukti baudžiamąjį procesą Baudžiamojo proceso kodekso 424 straipsnio nustatyta tvarka gali apskųsti nukentėjęsysis ir prokuroras. Skundo patenkinimo atveju kitas to paties teismo teisėjas turi priimti vieną iš dviejų anksčiau aptartų sprendimų, įtvirtintų Baudžiamojo proceso kodekso 420 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktuose.

---

60 Seime yra įregistruotas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 418 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=292610> [žiūrėta 2011-03-08].

61 Kauno miesto apylinkės teismo 2008 m. birželio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-3674-456/2007.

3.5. Teismo baudžiamojo įsakymo kontrolė ir vykdymo procesas

Teismo baudžiamasis įsakymas vadovaujantis Baudžiamojo proceso kodekso 41 straipsniu yra prilyginamas nuosprendžiui, tačiau remiantis Baudžiamojo proceso kodekso 422 straipsnio 2 dalimi jis yra neskundžiamas. Taigi įsiteisėjus teismo baudžiamajam įsakymui ir kilius abejonėms dėl jo teisėtumo ir (arba) pagrįstumo, nėra galimybių jų pašalinti nei apeliacinio, nei kasacinio proceso tvarka. Prokuroras, atsižvelgdamas į šį apribojimą ir į tai, kad jis, skirtingai nei kaltinamasis, neturi teisės reikalauti bylos nagrinėjimo bendra tvarka, jei jis nesutinka su teismo baudžiamuoju įsakymu, privalo labai atsakingai ir kruopščiai įvertinti, ar yra visi pagrindai užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu ir jei taip, tai privalo surašyti visus Baudžiamojo proceso kodekse, generalinio prokuroro įsakyme nustatytus ir teismų praktikoje suformuotus reikalavimus atitinkantį pareiškimą dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu, o teisėjas savo ruožtu turi patikrinti, ar jie tinkamai įgyvendinti. Teismas, nustatęs, kad tai yra padaryta iš esmės netinkamai, arba jei kyla pagrįstų abejonių dėl bylos aplinkybių aiškumo, ir atsižvelgdamas į minėtą teismo baudžiamojo įsakymo panaikinimo ir apskundimo negalimumą, neturėtų užbaigti proceso šio teismo baigiamojo akto priėmimu. Kitaip kyla didelė grėsmė, kad bus netinkamai įgyvendintas teisingumas, kad bus nepataisomai pažeistas viešasis interesas. Deja, teismų praktikoje tokių atvejų pasitaiko⁶², o jų tikimybė būtų mažesnė, jei prokurorui, kaip ir kaltinamajam, nesutin-

---

62 Teismai, priimdami teismo baudžiamuosius įsakymus, kartais daro klaidų, netinkamai taikydami Baudžiamojo kodekso 72 straipsnio reikalavimus dėl turto konfiskavimo. Pavyzdžiui, bylose dėl nusikaltimų, numatytų Baudžiamojo kodekso 199, 199² straipsniuose, dažnai turi būti sprendžiamas automobilių, kuriais buvo gabenami kontrabandiniai daiktai, akcizais apmokestinamos prekės konfiskavimo klausimas, tačiau kartais jie nei konfiskuojami, nei išieškamos jų vertę atitinkančios pinigų sumos, nors pagal Baudžiamojo kodekso 72 straipsnį tai padaryti yra privaloma. Pavyzdžiui, žr. Vilniaus apygardos teismo 2010 m. vasario 22 d. teismo baudžiamąjį įsakymą baudžiamojoje byloje Nr. 1-140-53/2010; Šiaulių apygardos teismo 2010 m. liepos 27 d. teismo baudžiamąjį įsakymą baudžiamojoje byloje Nr. 1-115-152/2010.

kančiam su teismo baudžiamuoju įsakymu, būtų suteikta teisė reikalauti bylos nagrinėjimo bendra tvarka⁶³.

Prasidėjus teismo baudžiamojo įsakymo vykdymo stadijai, galima išspręsti tik tokias dėl teismo baudžiamojo įsakymo vykdymo kylančias abejones, jeigu nepakeičiama šio įsakymo esmė, ir priimti tik tokius sprendimus, kuriuos nustato Baudžiamojo proceso kodekso 361 straipsnis. Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismo 2009 m. liepos 28 d. nutartimi buvo ištaisyti to paties teismo 2009 m. gegužės 11 d. priimto teismo baudžiamojo įsakymo rezoliucinėje dalyje padaryti „rašymo apsirikimai“, dėl kurių konfiskuotinas automobilis buvo grąžintas savininkui, o grąžintinas, atvirkščiai – konfiskuotas⁶⁴. Be to, kaip rodo teismų praktika, šioje baudžiamojo proceso stadijoje neretai yra taikomas ir Baudžiamojo proceso kodekso 352 straipsnis, pagal kurį yra išsprendžiami teismo baudžiamuoju įsakymu paskirtos baudos pakeitimo viešaisiais darbais arba areštu klausimai⁶⁵.

Pagal Baudžiamojo proceso kodekso X dalyje nustatytus pagrindus baudžiamąją bylą, kurioje yra įsiteisėjęs teismo baudžiamasis įsakymas, dar galima atnaujinti. Teismų praktika rodo, kad kartais pastarąja galimybe yra bandoma pasinaudoti, tačiau dažnai nesėkmingai. Dažniausiai baudžiamųjų bylų atnaujinimo procesą siekiama inicijuoti dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių, tačiau jomis asmenų, turinčių tokią iniciatyvos teisę (BPK 446 str.), nurodytos aplinkybės dažnai nepripažįstamos. Pavyzdžiui, kaip naujai paaiškėjusios aplinkybės nebuvo pripažintos kitoks nusikalstamos veikos vertinimas ir su tuo susijęs ki-

---

63 Pažymėtina, kad pagal Seime svarstomą Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą tokią teisę prokurorui yra siūloma suteikti. Žr. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 18, 22, 28, 51, 62, 63, 64, 110, 147, 151, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 168, 170, 172, 177, 178, 181, 214, 215, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 422, 425, 426, 429, 432, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo XXXI skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymo projektas. < http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=20251&p_query=&p_tr2=&p_org=&p_fix=n&p_gov=n > [žiūrėta 2011-04-27].

64 Kauno apygardos teismo 2009 m. liepos 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-155-48/09.

65 Pavyzdžiui, Klaipėdos apygardos teismo 2009 m. birželio 2 d. nutartis Nr. 1T-5-462/2009; Panevėžio apygardos teismo 2010 m. kovo 30 d. nutartis Nr. 1S-315-350/2010, Vilniaus apygardos teismo 2010 m. rugpjūčio 6 d. nutartis Nr. 1A-987-66/2010; Kauno apygardos teismo 2010 m. lapkričio 3 d. nutartis Nr. 1Sk-444/2010.

tos žalos, nei buvo nustatyta teismo baudžiamuoju įsakymu neišsprendimas⁶⁶, psichinė ir fizinė nuteistosios teismo baudžiamuoju įsakymu sveikatos būklė (baudžiamosios bylos atnaujinimo buvo siekiama remiantis tuo, kad dėl sveikatos būklės ji nesuvokė bylų supaprastinto proceso esmės, ji nebuvo tinkamas subjektas baigti tyrimą supaprastinto proceso tvarka, negalėjo apskųsti priimto teismo baudžiamąjo įsakymo, tačiau šie argumentai buvo įvertinti kaip nepagrįsti)⁶⁷.

3.6. Bylos nagrinėjimas iš teismo baudžiamąjo įsakymo priėmimo proceso perėjus į bendrąjį procesą ir teismo sprendimai

Baudžiamąjo proceso kodekso 425 straipsnyje yra nustatyta bylos nagrinėjimo teisme kaltinamojo reikalavimu ar teisėjo iniciatyva tvarka. Bylos nagrinėjimas iš esmės vyksta pagal bendras taisykles, nustatytas Baudžiamąjo proceso kodekso V dalyje, su išimtimi, pagal kurią nagrinėjimo teisme metu, užuot skaitęs kaltinamąjį aktą, kaltinimo esmę prokuroras išdėsto remdamasis pareiškimu dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu. Kaip jau minėta, būtent dėl šios Baudžiamąjo proceso kodekso 425 straipsnio 2 dalies nuostatos Konstituciniame Teisme buvo inicijuota konstitucinės justicijos byla, kurioje buvo pripažinta, jog ši nuostata Konstitucijai neprieštarauja iš esmės dėl to, kad teismo baudžiamąjo įsakymo priėmimo procesas yra įmanomas tik esant kaltinamojo neprieštaravimui, kad prokuroro pareiškime dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu yra tie elementai, iš kurių kaltinamasis gali žinoti, kuo jis yra kaltinamas, kuo yra grindžiamas kaltinimas, ir suvokti kaltinimo esmę. Be to, iš teismo baudžiamąjo įsakymo priėmimo proceso grįžęs į bendrąjį baudžiamąjį procesą kaltinamasis gauna prokuroro pareiškimo dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu nuorašą⁶⁸.

66 Panevėžio apygardos teismo 2009 m. sausio 15 d. nutartis baudžiamąjoje byloje Nr.1S-88-350/2009.

67 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamąjoje byloje Nr.2A-5/2009.

68 Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 11-388.

Svarbios procesinės garantijos yra įtvirtintos kitose Baudžiamojo proceso kodekso 425 straipsnio dalyse: 3 dalyje užtikrinamas teismo nešališkumas, t. y. kad negali dalyvauti nagrinėjant bylą bendra tvarka teisėjas, priėmęs teismo baudžiamąjį įsakymą, su kuriuo nesutiko kaltinamasis, ir pareikalavo bendra tvarka nagrinėti bylą; 4 dalyje – netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo ar esminių Baudžiamojo proceso kodekso pažeidimų įtakos kaltinamiesiems, nepadavusiems prašymų surengti bylos nagrinėjimą bendra tvarka, patikrinimas; 5 dalyje – priimto teismo nuosprendžio apskundimas bendra tvarka.

Pažymėtina, kad nors teismo baudžiamuoju įsakymu gali būti paskirta tik bauda, tačiau, jei yra nusprendžiama bylą nagrinėti bendra tvarka ir kaltinamąjį pripažinus kaltu, teismas gali paskirti ir kitokią nei bauda bausmę, įskaitant ir laisvės atėmimą, jei šis yra nustatytas Baudžiamojo kodekso straipsnio, nustatančio baudžiamąją atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką, sankcijoje.

Teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai kaltinamasis sutinka su prokuroro pasiūlymu užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu, tačiau dėl vienokių ar kitokių priežasčių nesutinka su teismo baudžiamuoju įsakymu ir pareikalauja baudžiamąją bylą nagrinėti bendra tvarka. Išnagrinėję tokias bylas pirmosios instancijos teismai neturėtų piktnaudžiauti jiems suteikta teise skirti griežtesnes bausmes. Jie turėtų skirti tokias bausmes tik esant faktiniam bei teisiniam pagrindui, o ne vien dėl to, kad kaltinamasis nesutiko su priimtu teismo baudžiamuoju įsakymu.

Pavyzdžiui, Prienų rajono apylinkės teismo 2007 m. lapkričio 27 d. baudžiamuoju įsakymu A. J. ir A. P. buvo pripažinti kaltais už nusikalstamas veikas, nustatytas Baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 1 ir 2 dalyse ir pritaikius Baudžiamojo kodekso 22 straipsnio 1 dalį, A. J. paskirta 30 MGL dydžio bauda, A. P. paskirta 30 MGL dydžio bauda. Nesutikdamas su teismo baudžiamuoju įsakymu, A. P. prašė bylą nagrinėti teismo posėdyje, nuroydamas, kad teismas paskyrė jam per didelę baudą, nes jis yra studentas ir neturi pragyvenimo šaltinio. Prienų rajono apylinkės teismas 2008 m. gegužės 14 d. priėmė nuosprendį, kuriuo A. P. buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės už minėtas nusikalstamas veikas, kaltininkui ir nukentėjusiems asmenims

susitaikius, o baudžiamoji byla nutraukta. Prokurorui apeliacine tvarka apskundus šį nuosprendį ir pareikalavus ne tik pripažinti A. P. kaltu padarius minėtas nusikalstamas veikas, bet ir skirti jam subendrintą bausmę – 2 metus laisvės atėmimo, atidedant šios bausmės vykdymą, Kauno apygardos teismas iš dalies patenkino šį skundą – pripažino A. P. kaltu už padarytas vagystes, tačiau paskyrė tą pačią 30 MGL baudą, neskaitant laikinojo sulaikymo laiko į ją įskaičiavimo. Kauno apygardos teismas pateikė tokius savo sprendimo motyvus:

„<...> A. P. skirtina švelnesnės rūšies bausmė, nei prašoma apeliaciniame skunde – bauda. Baigiant ikiteisminį tyrimą, kuriame A. P. ir A. J. buvo įtariami pagal Baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 1 dalį, 178 straipsnio 2 dalį, 22 straipsnio 1 dalį ir 178 straipsnio 1 dalį, prokuroras priėmė sprendimą užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu, kas ir buvo padaryta. Tai reiškia, kad dėl kaltinamajam inkriminuotų veikų teismo buvo prašoma skirti jam baudą, dėl baudos dydžio buvo gautas kaltinamojo sutikimas. Po teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo kaltinamasis pasinaudojo savo teise šį įsakymą skusti, prašydamas surengti teismo posėdį, tačiau teismo posėdžio metu jokių naujų aplinkybių, dėl kurių turėtų būti pasirinkta kita, griežtesnė, kaltinamajam skirtina bausmės rūšis, nebuvo nustatyta.“⁶⁹

Kitoje baudžiamojoje byloje įtariamoji sutiko su prokuroro iniciatyva procesą užbaigti teismo baudžiamuoju įsakymu, tik prašė sumažinti prokuroro pasiūlytą baudą. Teismas jos nesumažino ir paskyrė dar griežtesnę bausmę, todėl nuteistoji pasinaudojo savo teise reikalauti surengti bylos nagrinėjimą teisme. Nuteistoji apeliaciniu skundu prašė nuosprendį pakeisti ir paskirti švelnesnę bausmę. Ji nurodė, kad visiškai pripažino savo kaltę dėl padaryto nusikaltimo ir nuoširdžiai gailisi, tačiau nesutiko su pirmosios instancijos teismo paskirta bausme. Apeliacinės instancijos teismas, išnagrinėjęs šį apeliacinį skundą, vietoje pirmosios instancijos teismo paskirtos 250 MGL baudos paskyrė 100 MGL baudą, remdamasis šiais argumentais:

„Iš Kauno apygardos prokuratūros 2007-05-09 pareiškimo dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu (t. 2, b. l. 64–68) ma-

69 Kauno apygardos teismo 2008 m. rugsėjo 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-438-60/08.

tyti, kad prokuroras D. M. atsakomybę lengvinančia aplinkybe laikė tai, jog ji prisipažino padariusi baudžiamojo įstatymo numatytą veiką ir nuoširdžiai gailisi. <...> Nuteistajai nesutikus su teismo paskirtos bausmės dydžiu ir paprašius bylą nagrinėti teismo posėdyje įprasta tvarka, tas pats prokuroras teisme jau teigė, kad D. M. prisipažinimo nereikėtų vertinti kaip nuoširdaus, nes ji prisipažino tik prisipirta įrodymų bei pripažino tas aplinkybes, kurios objektyviai nustatytos, todėl toks jos prisipažinimas neturėtų būti laikomas atsakomybę lengvinančia aplinkybe (t. 2, b. l. 103–104). <...> Tokia prokuroro pozicija nenuosekli ir nesuprantama. <...> Tas pat pasakytina apie teismo poziciją, priimant teismo baudžiamąjį įsakymą ir nuosprendį.

Teisėjų kolegija, įvertinusi išdėstytas aplinkybes, nuteistosios prisipažinimą padarius baudžiamojo įstatymo numatytą veiką ir nuoširdų gailėjimąsi pripažįsta jos atsakomybę lengvinančia aplinkybe (BK 59 str. 1 d. 2 p.).⁷⁰

Teismų praktikoje būna ir tokių atvejų, kai nesutikęs su teismo baudžiamuoju įsakymu, baudžiamąją bylą išnagrinėjęs bendra tvarka, kaltinamasis yra išteisinamas. Pavyzdžiui, taip atsitiko vienoje Anykščių rajono apylinkės teismo išnagrinėtoje baudžiamojoje byloje, kurioje ikiteisminio tyrimo metu įtariamasis A. K. sutiko su prokuroro sprendimu procesą užbaigti teismo baudžiamuoju įsakymu, ir Anykščių rajono apylinkės teismo teisėja 2007 m. liepos 12 d. baudžiamuoju įsakymu A. K. pripažino kaltu pagal Baudžiamojo kodekso 300 straipsnio 1 dalį ir 182 straipsnio 1 dalį. Tačiau nesutikęs su šiuo teismo baudžiamuoju įsakymu, vėliau buvo išteisintas. Teismo išteisinamąjį nuosprendį paliko galioti ir apeliacinės instancijos teismas, jis konstatavo:

„Prokuroras skunde nurodo, kad išteisintasis neįtikinamai aiškino parodymų pakeitimo priežastį. Tačiau ši priežastis daugiau negu įtikinama – jis parodė siekęs kaip galima greičiau užbaigti daugiau kaip du metus trunkantį tyrimą. Apeliacinės instancijos teismui išteisintasis papildomai paaiškino, jog jam prokuroras pilnai neišaiškino baudžiamojo proceso nutraukimo baudžiamuoju įsakymu pasekmių – teistumo, kas jam kaip ūkininkui, turinčiam teistumą, atimtų bet kokią galimybę

---

70 Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. spalio 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-368/2007.

tikėtis gauti išmokas iš Europos Sąjungos fondų ir valstybės. Kad šie A. K. parodymai ne be pagrindo matyti iš to, kad jau tą pačią dieną, t. y. 2007-06-20, kai A. K. pagaliau sutinka su jam pareikštu kaltinimu, prokuroras jam pasiūlo galimybę užbaigti procesą baudžiamuoju įsakymu, siūlydamas skirti artimą minimaliai baudą (7 t., 73 b. l.). Pirmos instancijos teismas ištyrė visus A. K. parodymus, juos įvertino drauge su kitais byloje esančiais įrodymais ir pagrįstai pripažino, kad jų nepakanka pripažinti A. K. kaltu padarius veikas, kuriomis jis buvo kaltinamas. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad išteisintojo parodymus teisme patvirtino liudytojai A. B., V. G., P. D., J. Ž.. Iš posėdžio protokolų matyti, kad pirmos instancijos teismas aiškinosi priežastį, dėl ko A. K. pakeitė savo parodymus ikiteisminio tyrimo metu (7 t., 99 – 100 b. l.).“⁷¹

4. Pagreitintas procesas

4.1. Pagreitinio proceso samprata ir jo požymiai

Pagreitintas procesas yra nustatytas galiojančio Baudžiamojo proceso kodekso IX dalies XXXI skyriaus antrajame skirsnyje (426–432 straipsniai).

Pagreitintas procesas – tai supaprastinta baudžiamoji procesinė forma, taikoma apylinkės teismui teisingoms baudžiamosioms byloms dėl nusikalstamų veikų, kurių padarymo aplinkybės yra aiškios, prokurorui suteikiant galimybę kreiptis į teismą dėl bylos nagrinėjimo teisme ne vėliau kaip per Baudžiamojo proceso kodekso nustatytą terminą, nepateikiant jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos arba tik tą, kuri prokuroro nuožiūra yra būtina sklandžiam nagrinėjimui teisme⁷².

71 Panevėžio apygardos teismo 2008 m. kovo 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-119-491/2008.

72 Toks apibrėžimas formuluojamas atsižvelgiant į Baudžiamojo proceso kodekse nustatytą reguliavimą. Vėliau bus atskleista, kad nepateikti jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos yra neįmanoma.

Iš pateikto apibrėžimo pateiktini tokie esminiai pagreitinto proceso požymiai, kurie yra pabrėžiami ir teismų praktikoje⁷³:

- 1) pagreitinatas procesas gali būti taikomas tik apylinkės teismui teisingoms baudžiamosioms byloms;
- 2) nusikalstamų veikų padarymo aplinkybės turi būti aiškios;
- 3) prokuroras, norėdamas užbaigti procesą pagreitinto proceso tvarka, į teismą su pareiškimu privalo kreiptis ne vėliau kaip per Baudžiamojo proceso kodekso nustatytą terminą. Šiuo metu galiojančiame Baudžiamojo proceso kodekse šis terminas yra apibrėžiamas taip: nusikalstamos veikos padarymo dieną arba ne vėliau kaip per 10 dienų nuo jos⁷⁴.

Pagreitinto proceso formalusis požymis yra siejamas su visomis nusikalstamomis veikomis, kurios pagal teisingumą priklauso apylinkės teismui. Pagal pirminę naujojo Baudžiamojo proceso kodekso redakciją pagreitinto proceso tvarka, vadovaujantis Baudžiamojo proceso kodekso 224 ir 225 straipsniais, apylinkės teismui nebuvo teisingos nusikalstamos veikos, sunkesnės už apysunkius nusikaltimus. Po 2004 m. liepos 8 d. padarytų Baudžiamojo proceso kodekso 225 straipsnio pakeitimų⁷⁵ apylinkės teismui buvo priskirtos nagrinėti ir baudžiamosios bylos, kuriose asmenys kaltinami padarę išvardytus sunkius nusikaltimus. Vien pagal formalųjį požymį pagreitinto proceso taikymo galimybės yra kur kas platesnės nei teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso. Pagreitinatas procesas gali būti taikomas apie 75 procentams visų Baudžiamajame kodekse nustatytų nusikalstamų veikų.

73 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116/2007.

74 Pirminėje naujojo Baudžiamojo proceso kodekso 426 straipsnio redakcijoje buvo nustatytas 5 dienų terminas, o Seime svarstomame Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo projekte siūloma nustatyti 20 dienų terminą. Žr. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 18, 22, 28, 51, 62, 63, 64, 110, 147, 151, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 168, 170, 172, 177, 178, 181, 214, 215, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 422, 425, 426, 429, 432, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo XXXI skyriaus trečiuoju skirsnio įstatymo projektas <http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=20251&p_query=&p_tr2=&p_org=&p_fix=n&p_gov=n> [žiūrėta 2011-04-27].

75 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 65, 94, 103, 109, 139, 151, 154, 158, 168, 181, 218, 220, 225, 232, 237, 239, 240, 306, 313, 346, 360, 364, 370, 377, 403, 409, 418, 421, 422, 425, 426, 429, 446, 456, 457, 458 straipsnių ir XXXV skyriaus pavadinimo pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 115-4276.

Lietuvos pagreitinto proceso vertinamuoju požymiu pagal Baudžiamojo proceso kodekso 426 straipsnį, kaip ir anksčiau pagal senąją Baudžiamojo proceso kodeksą taikytame sumariniame procese, yra nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumas (akivaizdumas). Nors galiojantis Baudžiamojo proceso kodeksas ir nedetalizuoja pastarosios sąvokos, kaip tai buvo padaryta senojo Baudžiamojo proceso kodekso 441 straipsnyje, tačiau pagal generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. I-47 patvirtintų Rekomendacijų dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka⁷⁶ 1.1 punktą nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės yra aiškios, kai yra aiški nusikalstamos veikos padarymo vieta, laikas, būdas, pasekmės, nusikalstamos veikos padarymu įtariamas asmuo ir kitos aplinkybės. Duomenys, leidžiantys įtarti asmenį nusikalstamos veikos padarymu, gali būti šie: jis užklyptas bedarantis nusikalstamą veiką arba tuoj po jos padarymo; mačiusieji, tarp jų ir nukentėjusieji, tiesiogiai nurodo asmenį, kaip įvykdžiusį nusikalstamą veiką; ant asmens ar jo drabužių, prie jo ar jo būste rasti aiškūs nusikaltimo pėdsakai; asmens atvykimas ir prisipažinimas padarius nusikalstamą veiką. Įtariamojo nepripažinimas kaltės arba dalinis pripažinimas pats savaime nereiškia, kad nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės nėra aiškios. Tai yra vienas iš duomenų, pagal kuriuos sprendžiama, ar nusikalstamos veikos aplinkybės yra aiškios. Iš esmės analogiškos nuostatos yra nustatytos ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarime Nr. 48⁷⁷ bei konkrečiose baudžiamosiose bylose bendrosios kompetencijos teismų priimtuose nuosprendžiuose bei nutartyse. Štai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 13 d. nutartyje buvo konstatuota, jog „nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės yra aiškios, kai yra žinomi veikos padarymo laikas, vieta, būdas, padariniai, veiką padaręs asmuo ir jį apibūdinantys duomenys, kitos nusikalstamos veikos aplinkybės, atitinkančios baudžiamajame įstatyme numatytus nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėties požymius. Įtariamojo (kaltinamojo) prisipažinimas padarius nusikalstamą veiką ir jo parodymai apie nusikalstamos veikos

76 Valstybės žinios. 2003, Nr. 39-1805.

77 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimas Nr. 48 „Dėl teismų praktikos, taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“. *Teismų praktika*. 2005, 22.

*aplinkybes yra tik vienas iš duomenų, pagal kuriuos sprendžiama, ar nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės yra aiškios, šaltinių. Kaltės nepripažinimas arba dalinis pripažinimas pats savaime nereiškia, kad nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės nėra aiškios. Tik įvertinus kaltinamojo parodymus ir kitus teisiama jame posėdyje išnagrinėtus duomenis, sprendžiama, ar veikos padarymo aplinkybės yra aiškios.*⁷⁸

Teismų praktikoje klausimas, ar nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės yra aiškios, yra sprendžiamas atsižvelgiant į konkrečios baudžiamosios bylos aplinkybes.

Skirtingai nei teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procese, prokuroro sprendimas užbaigti procesą pagreitinto proceso tvarka nėra varžomas kitų baudžiamojo proceso dalyvių valia, t. y. dėl jo taikymo nebūtinai įtariamojo (kaltinamojo) sutikimas, nesvarbi ir nukentėjusiojo nuomonė.

Be to, lyginant šiuos du supaprastintus procesus, reikia pasakyti, kad jie yra paremti skirtingomis baudžiamojo proceso supaprastinimo koncepcijomis, nes pagreitintame procese baudžiamojo proceso paskirtį iš esmės siekiama tiesiogiai įgyvendinti nagrinėjimo teisme stadijoje. Kita vertus, išimtyis iš bendros tvarkos pagreitintame procese yra nustatytos tiek ikiteisminio tyrimo, tiek nagrinėjimo teisme stadijoje.

4.2. Ikiteisminis tyrimas ir jo pabaigos ypatumai

Vienas pagrindinių skirtumų tarp pagreitinto proceso ir anksčiau galiojusio suminio proceso yra tas, kad pagreitintas procesas yra dar labiau orientuotas į spartesnę teisingumo įgyvendinimą, nes, skirtingai nei suminiame procese, jame pagal Baudžiamojo proceso kodekso 426 straipsnio 2 dalį prokurorui yra palikta diskrecinė teisė, atsižvelgiant į konkrečios nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, atlikti ikiteisminį tyrimą ar apsieiti be jo. Suminiame procese bet kuriuo atveju buvo būtinas parengtinis tyrimas, o teismui turėjo būti pateikiama visa ikiteisminio tyrimo medžiaga. Pagreitintame procese ikiteismini-

---

78 Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116/2007.

nis tyrimas yra svarbus ir reikalingas tik tiek, kiek prokuroras mano esą būtina tam tikrai daliai duomenų surinkti. Viena vertus, šie duomenys gali būti svarbūs, siekiant sustiprinti prokuroro poziciją, kai reikia įtikinti teismą užbaigti procesą pagreintinto proceso tvarka. Kita vertus, renkant tam tikrus duomenis gali būti užtikrinamas sklandus nagrinėjimas teisme. Deja, kaip rodo teismų praktika, dažniausiai ikiteisminis tyrimas pagreintintame procese atliekamas bendra tvarka. Tam įtakos turi ne tik tokia praktika formuojančių generalinio prokuroro rekomendacijų „Dėl proceso baigimo pagreintinto proceso tvarka“⁷⁹ 16 punktą, minėto Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimo Nr. 48⁸⁰ 18 punktą, bet ir paties Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų nesuderinamumas, užkertantis praktines galimybes nepateikti teismui jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos⁸¹.

Iš teismų praktikos galima spręsti, kad jie yra linkę laikytis pozicijos, jog išsamus ikiteisminis tyrimas pagreintintame procese ypač svarbus, jog teismai įrodymų rinkime turėtų dalyvauti tik išimtiniais atvejais, o pats bylos nagrinėjimas teisme turėtų būti kaip įmanoma sklandesnis, be pertraukų ir be nukrypimų nuo prokuroro pareiškime dėl bylos nagrinėjimo pagreintinto proceso tvarka suformuluoto kaltinimo:

„Pagreintinto proceso pobūdis lemia tai, kad nagrinėjimo teisme pertraukos (BPK 243 straipsnis), kaltinimo pakeitimas teisme (BPK 256 straipsnis), proceso veiksmų atlikimas teismo iniciatyva (BPK 287 straipsnis), papildomų įrodymų pateikimas (BPK 288 straipsnis) ir pan. gali būti taikomi tik išimtiniais atvejais, kai bylos aplinkybės yra pakankamai aiškios. Jeigu teisiamojo posėdžio metu nustatoma, kad bylos aplinkybės nėra pakankamai aiškios, pagal BPK 432 str.

79 Tai ypač buvo matyti iš pirminės generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. I-47 „Dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ patvirtintų rekomendacijų „Dėl proceso baigimo pagreintinto proceso tvarka“ redakcijos (*Valstybės žinios*. 2003, Nr. 39-1805). Po jų pakeitimo 2004 metais (*Valstybės žinios*. 2004, Nr. 173-6428) prokurorams atsirado daugiau diskrecijos.

80 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimas Nr. 48 „Dėl teismų praktikos, taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“. *Teismų praktika*. 2005, 22.

81 Plačiau žr. Jurgaitis, R. Ikiteisminio tyrimo pagreintintame procese teoriniai ir praktiniai aspektai. *Jurisprudencija*. 2005. 75 (67): 23–29.

2 d. priimama motyvuota nutartis grąžinti bylą prokurorui. Bylos aplinkybės nėra pakankamai aiškios, kai teisiama jame posėdyje apklausus kaltinamąjį, kitus proceso dalyvius, liudytojus, išnagrinėjus kitus prokuroro pateiktus duomenis, nenustatomos kai kurios nusikalstamos veikos aplinkybės ir šias aplinkybes galima nustatyti atliekant ikiteisminį tyrimą. Išnagrinėjus baudžiamąją bylą apeliacine tvarka matyti, kad pirmosios instancijos teismui buvo pateiktas prokuroro pareiškimas dėl bylos užbaigimo pagreitinoto proceso tvarka. Apylinkės teismas nustatė kad bylos duomenys atitinka pateiktą kaltinimą ir bylos aplinkybės yra pakankamai aiškios, todėl teisiama jame posėdyje priėmė 2008-05-15 nutartį nagrinėti bylą pagreitinoto proceso tvarka, patenkino kaltinamojo V. N., jo gynėjo prašymą dėl pasiruošimo bylos nagrinėjimui (b. l. 55-57). Šie motyvai teisėjų kolegijai suteikia teisinį pagrindą paneigti apelianto argumentą, kad pirmosios instancijos teismas bylą išnagrinėjo paskubomis <...>.”⁸²

Prokuroras, kaip ir teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso atveju, siekdamas užbaigti procesą pagreitinoto proceso tvarka, surašo ne kaltinamąjį aktą, bet Baudžiamojo proceso kodekso 427 straipsnyje bei generalinio prokuroro patvirtintų rekomendacijų „Dėl proceso baigimo pagreitinoto proceso tvarka“⁸³ 9 punkte nustatyto turinio pareiškimą. Nors Baudžiamojo proceso kodekso 426 straipsnio 2 dalis ir nustato galimybę nepateikti teismui jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos, toks pareiškimas, kuriame, be kitų dalykų, suformuluojamas kaltinimas ir išdėstomi pagrindiniai jį grindžiantys duomenys, yra būtinas. Tai yra svarbu ne tik teismui, kuriam tokiu pareiškimu apibrėžiamos nagrinėjimo teisme ribos, bet ir kaltinamajam, kuriam tai yra dokumentas, leidžiantis žinoti, kuo jis yra kaltinamas, ir pasirengti gynybai. Tai yra itin svarbu, nes pagreintintame procese nėra nustatytas privalomas reikalavi-

82 Šiaulių apygardos teismo 2008 m. liepos 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-250-116/2008.

83 Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. I-47 „Dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ patvirtintos rekomendacijos „Dėl proceso baigimo pagreitinoto proceso tvarka“, pakeistos 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymu Nr. I-187 „Dėl Rekomendacijų dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu ir dėl Rekomendacijų dėl proceso baigimo pagreitinoto proceso tvarka pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 39-1805; 2004, Nr. 173-6428.

mas įtariamajam įteikti pranešimą apie įtarimą ir jį apklausti⁸⁴. Todėl, skirtingai nei teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procese, pagal Baudžiamojo proceso kodekso 427 straipsnio 2 dalį prokuroras privalo vieną pareiškimo dėl bylos nagrinėjimo pagreitinoto proceso tvarka egzempliorių įteikti kaltinamajam.

Prokuroro pareiškimas dėl bylos nagrinėjimo pagreitinoto proceso tvarka turi būti surašomas taip pat atsakingai ir griežtai laikantis nustatytų reikalavimų, kaip ir kiti tos pačios paskirties prokuroro aktai, kuriais baigiamas ikiteisminis tyrimas. Jei toks pareiškimas būtų pripažintas iš esmės neatitinkančiu Baudžiamojo proceso kodekso 427 straipsnio reikalavimų ir tai trukdytų nagrinėti bylą, teismas, vadovaudamasis Baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 2 dalimi, grąžintų bylą prokurorui.

Teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai prokuroro pareiškime dėl bylos nagrinėjimo pagreitinoto proceso tvarka netinkamai nurodžius nusikalstamos veikos kvalifikaciją, yra pažeidžiama ne tik kaltinamojo teisė į gynybą, bet iškilus kaltinimo keitimo teisme vykstant pagreintam procesui klausimui turi būti vertinama, ar dėl to gali būti tęsiamas baudžiamosios bylos nagrinėjimas šio supaprastinto proceso tvarka. Tokius pažeidimus ir klausimus turi išspręsti pirmosios instancijos teismas, tačiau to nepadarius, tam tikrais atvejais jie gali būti ištaisomi ir apeliacinės instancijos teisme. Štai Kelmės rajono apylinkės teismas 2007 m. gruodžio 21 d. nuosprendžiu R. B. pripažino kaltu pagal Baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 2 dalį ir nuteisė jį laisvės atėmimu dvejiems metams, bausmę atliekant pataisos namuose, o Šiaulių apygardos teismas, išnagrinėjęs apeliacinį skundą, Kelmės rajono apylinkės teismo 2007 m. gruodžio 21 d. nuosprendį pakeitė, R. B. pripažino kaltu pagal Baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 1 dalį ir nuteisė jį laisvės atėmimu vieniems metams 7 mėnesiams, bausmę atliekant pataisos namuose. Šiaulių apygardos teismas, be kitų dalykų, konstatavo:

„Prokuroro pareiškimas teismui dėl bylos nagrinėjimo pagreitinoto proceso tvarka pagal savo teisinę prigimtį ir paskirtį yra kaltinamajam

---

84 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimo Nr. 48 „Dėl teismų praktikos, taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“ 18 punktas. *Teismų praktika*. 2005, 22.

aktui prilygstantis procesinis dokumentas, kuriame apibendrinami ikiteisminio tyrimo rezultatai ir suformuluojamas kaltinimas. Prokuroro pareiškime dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka nurodyti kaltinamojo R. B. anketiniai duomenys, trumpai aprašyta R. B. padaryta nusikalstama veika, nurodytas baudžiamasis įstatymas, numatantis atsakomybę už tą veiką, pagrindiniai duomenys, kuriais grindžiamas kaltinimas. Baudžiamojo proceso teisėje, kaltinamajame akte ar jam teisine prasme prilygstamame dokumente kaltinimas negali būti formuluojamas pagal naujus Baudžiamojo kodekso straipsnius, dalis ar punktus, apie kuriuos įtariamasis nebuvo apklausiamas ir apie kuriuos jam nebuvo pranešta. Byloje esančiame prokuroro pareiškime dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka nurodyta, kad ikiteisminis tyrimas pradėtas dėl nusikalstamos veikos, numatytos LR BK 178 str. 1 d., tačiau po aprašytos R. B. padarytos nusikalstamos veikos, nurodytas baudžiamasis įstatymas, numatantis atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką, yra LR BK 178 str. 2 d. (b. l. 58). Jog ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas ir vyko dėl nusikalstamos veikos pagal LR BK 178 str. 1 d. patvirtina ir R. B. pareikštas ir pasirašytas įtarimas (b. l. 20), kito įtarimo, kad R. B. veika atitiktų LR BK 178 str. 2 d. ikiteisminio tyrimo metu nėra. Kaip matyti, prokuroro pareiškime dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka kaltinimo formuluotė nusikalstamos veikos kvalifikavimo aspektu skiriasi nuo įtarimo formuluotės, nurodytos pagal LR BPK 187 str. įtariamajam R. B. įteiktame paskutiniame pranešime apie įtarimą, nors nusikalstamos veikos aplinkybės yra tos pačios. Atsižvelgiant į šias aplinkybes darytina išvada, kad prokuroro pareiškimas dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka iš esmės neatitinka LR BPK 427 str. ir 219 str. reikalavimų, dėl ko pirmosios instancijos teismas, patikrinęs ar prokuroro pareiškimas atitinka tokiam dokumentui keliamus reikalavimus ir, nustatęs tokį pažeidimą, turėjo bylą grąžinti prokurorui. Tokiu būdu buvo pažeista R. B. teisė žinoti, kuo jis yra kaltinamas (LR BPK 22 str. 3 d.), o šis pažeidimas LR BPK 369 str. 3 d. prasme laikytinas esminiu baudžiamojo proceso pažeidimu, tačiau šis pažeidimas ištaisytinas apeliacinės instancijos teisme. Be to, po kaltinamojo, nukentėjusiosios ir liudytojų apklausos teismas, priėmęs prokuroro prašymą dėl kaltinimo pakeitimo R. B. LR BPK 256 str. tvarka (b. l. 102), patvirtino faktą, kad bylos aplinkybės

*nėra pakankamai aiškios, kad kyla abejonių, ar veika tinkamai kvalifikuota, todėl pirmosios instancijos teismas turėjo išspręsti klausimą dėl galimumo nagrinėti bylą pagreitinto proceso tvarka.*⁸⁵

Kitu atveju prokuroro pareiškime dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka pateikta abejonių kelianti nusikalstamos veikos kvalifikacija bei netinkamas kaltinimo pakeitimo teismo iniciatyva taisyklių taikymas buvo įvertintas ne tik kaip pagreitintam procesui būtino reikalavimo, kad nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės būtų aiškios, nesilaikymas, bet ir kaip pagrindas naikinti priimtą pirmosios instancijos teismo nuosprendį ir perduoti baudžiamąją bylą prokurorui, kad būtų surašytas kaltinamasis aktas:

„<...> baudžiamąją bylą 2008-07-25 pareiškimu Anykščių rajono apylinkės teismui perdavė nagrinėti pagreitinto proceso tvarka. Šio proceso esmė yra išnagrinėti baudžiamąją bylą kaip galima greičiau ir padaryti tai supaprastinta tvarka. Pagreitintas procesas yra galimas tik tada, kai yra visiškai aiškios nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės – tai nustatyta BPK 432 str. 2 d. Čia nurodoma, jog teismas, bylos nagrinėjimo metu nustatęs, kad bylos aplinkybės nėra pakankamai aiškios, priima nutartį grąžinti bylą prokurorui. Kadangi bendrai baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme ribas pagal dabar galiojančią BPK nustato prokuroras, tai ir bylą perduodant teismui nagrinėti pagreitinto proceso tvarka, jos yra apibrėžiamos prokuroro pareiškime teismui. Iš paminėto seka, kad prokuroro pareiškimas bylą perduoti nagrinėti pagreitinto proceso tvarka turi atitikti ne tik Baudžiamojo proceso kodekso 427 str. 1 d. numatytus reikalavimus, tačiau ir prokuroro siūloma nusikalstamos veikos kvalifikacija teismui turi nekelti jokių abejonių ir atitikti faktinius byloje surinktus duomenis. Tai yra pagreitinto proceso esmė. Priešingu atveju teismas neturi pasirinkimo galimybės – jis turi priimti nutartį grąžinti bylą prokurorui kaltinamojo akto surašymui.

Nagrinėjamu atveju matyti, kad pirmos instancijos teismas nesutiko su prokuroro pareiškime teismui pateikta A. K. veikos kvalifikacija, tiksliau sakant – su veikos juridiniu vertinimu, ir, kolegijos nuomone,

85 Šiaulių apygardos teismo 2008 m. kovo 17 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-111-64/2008.

visiškai pagrįstai bei motyvuotai pripažino, jog nuteistojo veika turėtų būti kvalifikuota pagal BK 227 str. 2 d. Čia būtina pabrėžti, kad šio nusikaltimo objektyvinę pusę apibūdinantis požymis, t. y. pati veika, prokuroro pareiškinge aprašyta iš esmės teisingai – nuteistasis veikė siekdamas neteisėtos kelių policijos pareigūnų veiklos vykdant įgaliojimus, tačiau teisės normą prokuroras pareiškinge nurodė neteisingai – tokie kaltininko veiksmai yra baudžiami ne pagal BK 227 str. 1 d., o pagal to paties straipsnio 2 dalį. Taigi, skundžiamame nuosprendyje teismo pateikta nuteistojo veikos kvalifikacija yra iš esmės teisinga.

Tačiau apylinkės teismas, pripažindamas nuteistą kaltu pagal BK 22 str. 1 d. 227 str. 2 d., t. y. savo iniciatyva nuteisdamas jį už sunkesnę nusikalstamą veiką <...> be šiuo atveju būtino prokuroro (nes privataus kaltintojo ar nukentėjusiojo byloje nėra) rašytinio prašymo ir net neišpėjęs nuteistojo apie galimybę spręsti klausimą dėl jo atsakomybės už sunkesnę veiką, iš esmės pažeidė baudžiamojo proceso įstatymą – BPK 256 str. reikalavimus. <...>

Esamoje situacijoje bylos aplinkybės iš tiesų nėra pakankamai aiškios, nusikalstama veika netinkamai aprašyta šiuo atveju kaltinamajam aktui prilyginamame prokuroro pareiškinge teismui bylą nagrinėti pagreitinto proceso tvarka ir nurodytas neteisingas baudžiamojo kodekso straipsnis, numatantis atsakomybę už padarytą nusikaltimą (BPK 219 str. 1 d. 3 ir 5 p.), šie pažeidimai trukdo tiek pirmos instancijos, tiek ir apeliacinės instancijos teismui teisingai išnagrinėti baudžiamąją bylą, kolegija mano, jog pirmos instancijos teismo nuosprendis turi būti naikinamas ir, kaip kad to prašo ir apeliacinės instancijos teismo posėdyje dalyvaujantis prokuroras, baudžiamoji byla turi būti perduota prokurorui kaltinamojo akto surašymui (BPK 326 str. 1 d. 5 d.).⁸⁶

---

86 Panevėžio apygardos teismo 2008 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-558-491/2008.

4.3. Teismo procesas prokurorui atvykus su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka

Prokuroras, esant minėtiems formaliajam ir vertinamajam pagreitinto proceso požymiams, nusikalstamos veikos padarymo dieną arba ne vėliau kaip per 10 dienų nuo nusikalstamos veikos padarymo dienos, laikydamasis teritorinio teisingumo reikalavimų, gali kreiptis į apylinkės teismą su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka.

Pagal Baudžiamojo proceso kodekso 426 straipsnio 2 dalį prokuroras, atvykdamas į teismą su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka, privalo užtikrinti, kad kartu atvyktų ir kaltinamasis, visi reikalingi liudytojai ir kiti proceso dalyviai. Toks įpareigojimas yra neišvengiamas, norint sklandžiai ir per įmanomai trumpiausią laiką išnagrinėti pateiktą baudžiamąją bylą. Nedalyvaujant proceso dalyviams, kurių dalyvavimas pagal Baudžiamojo proceso kodeksą yra būtinas (kaltinamojo) arba kurių dalyvavimą būtinu pripažįsta teismas, būtų užkirstas kelias išnagrinėti arba bent pradėti teisiamąjį posėdį tą pačią dieną, kai į teismą atvyksta prokuroras.

Baudžiamojo proceso kodekso 428 straipsnyje yra nustatyti teismo veiksmai, kai atvyksta prokuroras su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka. Taikant nurodytame Baudžiamojo proceso kodekso straipsnyje nustatytą procedūrą yra daromos išimties iš bendros tvarkos, kurią nustato Baudžiamojo proceso kodekso XVIII skyrius, reguliuojantis bylos parengimo nagrinėti teisme klausimus. Šių išimčių esmė yra ta, kad tik atvykus į teismą prokurorui su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka, teisme tuoj pat rengiamas posėdis. Šio posėdžio metu teismas išklauso kaltinimo ir gynybos funkcijas vykančių subjektų pozicijas, t. y. prokuroras paskelbia savo pareiškimą, o kaltinamajam suteikiama galimybė pareikšti, ar jis supranta jam pareikštą kaltinimą ir kada jis pageidauja būti teisiamas – tuoj pat ar vėliau, atsižvelgiant į poreikį pasirengti gynybai.

Pažymėtina, kad pagal Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnio 1 dalies 9 punktą ir 431 straipsnį yra nustatytas privalomas gynėjo

dalyvavimas nagrinėjant bylą teisme pagreitinoto proceso tvarka. Tokia įstatymų leidėjo pozicija yra paaiškinama tuo, kad atsižvelgiant į minėtus ikiteisminio tyrimo pagreintame procese supaprastinimus ir galimybes neatidėliojant teisti kaltinamąjį, yra būtina tam tikra atsvara kaltinimui, procesinių gynybos garantijų sustiprinimas, būtent privalomas gynėjo dalyvavimas. Baudžiamojo proceso kodekso 431 straipsnyje yra nustatyti atvejai, kada gynėjui turi būti sudaromos sąlygos iki teismo posėdžio pradžios susitikti su ginamuoju ir susipažinti su teismui pateikta medžiaga.

4.4. Teisėjo (teismo) sprendimai

Teisėjas, Baudžiamojo proceso kodekso 428 straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka surengto posėdžio metu išklauses prokuroro, nukentėjusiojo, kaltinamojo ir gynėjo nuomones, gali priimti vieną iš šių Baudžiamojo proceso kodekso 428 straipsnio 2 dalyje nurodytų sprendimų:

- 1) surengti bylos nagrinėjimą teisme tuoj pat;
- 2) surengti bylos nagrinėjimą teisme kitą dieną;
- 3) atmesti prokuroro pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreintoto proceso tvarka.

Be to, pagal Baudžiamojo proceso kodekso 429 straipsnio 3 dalį ir 432 straipsnio 2 dalį gali būti priimtas dar vienas sprendimas – grąžinti prokuroro pareiškimą arba bylą prokurorui.

4.4.1. Bylos parengimas nagrinėti teisme

Kaip matyti iš Baudžiamojo proceso kodekso 428 straipsnio 2 dalies 1 ir 2 punktų, teismas gali perduoti bylą nagrinėti teisiama jame posėdyje ir nagrinėti ją tuoj pat arba skirti bylos nagrinėjimą kitą dieną. Kuris iš šių dviejų sprendimų bus priimtas, pagal Baudžiamojo proceso kodeksą priklauso nuo kaltinamojo pozicijos. Pagal Baudžiamojo proceso kodekso 428 straipsnio 1 dalį ir 430 straipsnio 1 dalį kaltinamasis gali pateikti vienintelį motyvą dėl bylos nagrinėjimo teisme kitą dieną,

t. y. kad jam reikia laiko pasirengti gynybai. Tokiu atveju teismas privalo paskirti kitą bylos nagrinėjimo teisme dieną, bet ne vėliau kaip po 20 dienų, atsižvelgdamas į terminą, kurio gynybai pasirengti prašė kaltinamasis, ir visų kitų proceso dalyvių nuomos.

4.4.2. Prokuroro pareiškimo atmetimas

Sprendimą atmesti prokuroro pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka teisėjas gali priimti vadovaudamasis Baudžiamojo proceso kodekso 429 straipsnio 1 dalyje nustatytais pagrindais, t. y.:

- 1) kai nustato, kad yra praleistas Baudžiamojo proceso kodekso 426 straipsnyje nustatytas 10 dienų terminas;
- 2) kai nustato, kad byla yra teisinga apygardos teismui.

Teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai nuteistieji, skųsdami teismo nuosprendžius, priimtus pagreitinto proceso tvarka, klaidingai mano, jog buvo praleistas minėtas 10 dienų terminas. Vienu iš tokių atvejų Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs:

„<...> BPK 426 straipsnyje nurodyta, kad jei nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės yra aiškios, o baudžiamoji byla dėl tos veikos padarymo turi būti nagrinėjama apylinkės teisme, prokuroras veikos padarymo dieną arba ne vėliau kaip per dešimt dienų nuo veikos padarymo dienos gali kreiptis į teismą, kuriam ta byla teisinga, su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka. Iš bylos matyti, kad A. P. nusikalstamą veiką prieš A. M. padarė 2010 m. sausio 11 d., o prokuroras su pareiškimu dėl baudžiamosios bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka kreipėsi į teismą 2010 m. sausio 21 d. Taigi BPK 426 straipsnyje nurodyti terminai nebuvo pažeisti.“⁸⁷

Kartais pasitaiko, kai teismai neteisėtai atmeta prokuroro pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka, nes tokio pagrindo Baudžiamojo proceso kodekso 429 straipsnio 1 dalyje nėra. Pavyzdžiui, tokį sprendimą vienoje pagreitinto proceso tvarka inicijuotoje byloje priėmė Vilniaus miesto 3 apylinkės teismas, remdamasis tuo,

87 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gruodžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-673/2010.

kad į teismo posėdį kaltinamasis A. M. atvyko akivaizdžiai apsvaigęs, dėl to nesugebėjo rišliai kalbėti ir atsakinėti į jam užduodamus klausimus⁸⁸. Kitoje byloje tokį patį sprendimą priėmė Kauno miesto apylinkės teismas, nes į posėdį neatvyko kaltinamasis⁸⁹. Šiais atvejais turėjo būti priimti kiti sprendimai – gražinti bylą prokurorui ir gražinti prokuroro pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka. Šių sprendimų esmė ir skirtumas bus aptarti vėliau.

Pagal Baudžiamojo proceso kodekso 429 straipsnio 2 dalį, priėmus sprendimą atmesti minėtą prokuroro pareiškimą, prokuroras į teismą gali kreiptis į teismą tik surašęs kaltinamąjį aktą. Nevisiškai suprantama tokia griežta įstatymų leidėjo pozicija, nes prokurorui nepagrįstai yra užkertama galimybė vėl į teismą kreiptis kito supaprastinto proceso – teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso tvarka, nors ir būtų visi pagrindai jį taikyti.

4.4.3. Pareiškimo arba bylos gražinimas prokurorui

Pagal Baudžiamojo proceso kodekso 429 straipsnio 3 dalį teisėjas gali priimti sprendimą – nutartį gražinti prokuroro pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka. Ši nutartis gali būti priimta tuomet, kai prokuroras neužtikrina kaltinamojo atvykimo į teismą. Tokio prokuroro pareiškimo gražinimo teisinės pasekmės yra, kad prokurorui, skirtingai, nei kaip buvo prieš tai minėta, sprendimo atmesti prokuroro pareiškimą atveju, neužkertama galimybė vėl kreiptis į teismą pagreitinto proceso tvarka, su sąlyga, jei tik nepraleistas Baudžiamojo proceso kodekso 426 straipsnyje nustatytas terminas. Pralaidus tokį terminą, Baudžiamojo proceso kodeksas nenustato kliūčių prokurorui į teismą kreiptis dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu. Štai Visagino miesto apylinkės prokuratūros prokuroras 2010 m. sausio 7 d. kreipėsi į teismą su pareiškimu dėl A. K., kaltinamo padarius nusikaltimą veiką, nustatytą Baudžiamojo kodekso 227 straipsnio 1 dalyje,

---

88 Vilniaus miesto 3 apylinkės teismo 2009 m. spalio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-1235-506/08.

89 Kauno miesto apylinkės teismo 2008 m. rugpjūčio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-2644-311/2008.

bylos nagrinėjimo pagreitinoto proceso tvarka, tačiau jam neužtikrinus šio kaltinamojo dalyvavimo kitą artimiausią dieną paskirtame teismo posėdyje, teismas priėmė nutartį grąžinti minėtą pareiškimą prokurorui. Vėliau prokuroras dėl to paties atvejo į teismą kreipėsi su pareiškimu dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu, ir teismas 2010 m. kovo 1 d. priėmė teismo baudžiamąjį įsakymą, kuriuo A. K. buvo nubaustas 12 MGL dydžio bauda⁹⁰.

Teismas, vadovaudamasis Baudžiamojo proceso kodekso 432 straipsnio 2 dalimi, bylos nagrinėjimo metu taip pat gali priimti sprendimą grąžinti bylą prokurorui, jei bylos aplinkybės nėra pakankamai aiškios. Šiuo atveju, skirtingai nei prieš tai minėtuju, prokuroras nebeteri galimybės vėl kreiptis į teismą pagreitinoto proceso tvarka, nes yra taikomas Baudžiamojo proceso kodekso 429 straipsnio 2 dalyje nustatytas apribojimas. Be to, šis sprendimas yra priimamas teisiamojo posėdžio, o ne prieš tai Baudžiamojo proceso kodekso 428 straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka vykusio teismo posėdžio, metu.

Bylos aplinkybės nėra pakankamai aiškios, kai teisiamajame posėdyje apklausus kaltinamąjį, atvykusius nukentėjusiuosius, kitus proceso dalyvius, liudytojus, išnagrinėjus kitus prokuroro pateiktus duomenis, nenustatomos kai kurios nusikalstamos veikos aplinkybės (veikos padarymo vieta, laikas, būdas, padariniai, kitos svarbios aplinkybės) ir šias aplinkybes galima nustatyti atliekant ikiteisminį tyrimą, t. y. apklausiant naujus liudytojus, specialistus, išreikalaujant dokumentus, kitus įrodymus, skiriant ekspertizes ar atliekant kitokius Baudžiamojo proceso kodekso XIV skyriaus antrajame, trečiajame, ketvirtajame ir penktajame skirsniuose numatytus veiksmus⁹¹. Teismai neretai grąžina bylas prokurorui Baudžiamojo proceso kodekso 432 straipsnio 2 dalies pagrindu, o bylos aplinkybes pripažįsta neaiškiomis dėl įvairių priežasčių bei motyvų: byloje nebuvo tirta kaltinamojo iškelta versija ir

90 Visagino miesto apylinkės teismo 2010 m. sausio 8 d. nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 1-41-758/2010, Visagino miesto apylinkės teismo 2010 m. kovo 1 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamajoje byloje Nr. 1-78-844/2010.

91 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimo Nr. 48 „Dėl teismų praktikos, taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“ 22.3 punktas. *Teismų praktika*. 2005, 22.

kaltinamojo nurodyti liudytojais byloje nebuvo apklausti⁹²; paaiškėjo, kad yra nusikalstamos veikos bendrininkas, tačiau jo vaidmuo, darant nusikalstamą veiką nenustatytas⁹³; neaiški kaltinamojo psichinė sveikatos būklė⁹⁴; kaltinamosios kaltomis prisipažino, tačiau jų duoti paaiškinimai neatitinka kaltinimo esmės, prieštarauja kitai bylos medžiagai⁹⁵. Būna atvejų, kai minėtą teismo sprendimą lemia neaiškių aplinkybių visuma. Pavyzdžiui, nagrinėjimo teisme metu paaiškėjo, kad kaltinamasis D. S., kaltinamas padaręs Baudžiamojo kodekso 22 straipsnio 1 dalyje, 178 straipsnio 2 dalyje, 187 straipsnio 1 dalyje nurodytas nusikalstamas veikas, veikdamas bendrininkų grupėje siekė patekti į patalpą, tačiau dėl to įtarimas jam nepareikštas. Įtarime nebuvo nurodyta, dėl kokių priežasčių, nepriklausančių nuo jo valios, jis nebaigė nusikalstamos veikos. Neatvykus kviestiems liudytojams, teismas neturėjo galimybės pašalinti kilusių prieštaravimų. Be to, byloje pareikštas civilinis ieškinys dėl turinės žalos atlyginimo buvo nepagrįstas įrodymais⁹⁶.

Nors nutartis grąžinti baudžiamąją bylą prokurorui dėl to, kad jos aplinkybės nėra aiškios, pagal Baudžiamojo proceso kodekso 432 straipsnio 2 dalį yra neskundžiama, tačiau ji turi būti motyvuojama⁹⁷. Kartais teismai to visai nedaro⁹⁸.

---

92 Kauno rajono apylinkės teismo 2008 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-298-540/2008.

93 Kauno miesto apylinkės teismo 2011 m. sausio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-692-668/2011.

94 Akmenės rajono apylinkės teismo 2010 m. birželio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-85-672/2010.

95 Druskininkų miesto apylinkės teismo 2010 m. sausio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. N1-25-314/2010.

96 Panevėžio miesto apylinkės teismo 2010 m. liepos 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-745-768/2010.

97 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimo Nr. 48 „Dėl teismų praktikos, taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“ 22.2 punktą. *Teismų praktika*. 2005, 22.

98 Pavyzdžiui, Utenos rajono apylinkės teismo 2011 m. vasario 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-98-373/2011.

4.5. Bylos nagrinėjimo teisiamaajame posėdyje tvarka

Nusprendus bylą nagrinėti teisme pagreitinto proceso tvarka, pagal Baudžiamojo proceso kodekso 432 straipsnį nagrinėjimas teisme vyksta vadovaujantis bendromis nagrinėjimo teisme taisyklėmis, nustatytomis Baudžiamojo proceso kodekso V dalyje, su išimtimi, kad vietoj kaltinamojo akto, kaip nustatyta Baudžiamojo proceso kodekso 271 straipsnio 1 dalyje, prokuroras perskaito savo pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka. Be to, jei teisėjas nusprendžia surengti bylos nagrinėjimą ne tuoj pat, o kitą dieną, yra taikomos specialios taisyklės, nustatytos Baudžiamojo proceso kodekso 430 straipsnyje. Nepaisant sprendimo skirti kitą teismo posėdžio datą, teismas, įgyvendindamas greitumo principą, siekdamas be reikalo negaišinti į teismo posėdį susirinkusių proceso dalyvių, įskaitant patį kaltinamąjį, jei jis sutinka, gali juos apklausti laikydamasis Baudžiamojo proceso kodekso 431 straipsnio 2 dalyje nustatytų reikalavimų. Todėl kito posėdžio metu teismas gali telktis atlikdamas kitus būtinus proceso veiksmus, jei iš naujo apklausti pirmiau apklaustus asmenis motyvuotai nereikalauja proceso dalyviai ar to daryti neprireikia pačiam teismui. Siekdamas užtikrinti kaltinamojo dalyvavimą kito teismo posėdžio metu, teisėjas gali skirti jam suėmimą ar bet kokią kitą kardomąją priemonę, jei tik yra tam Baudžiamojo proceso kodekse nustatyti pagrindai ir sąlygos.

Nurodytos išimtys iš bendros baudžiamojo proceso tvarkos yra tiesiogiai įvardytos pačiame Baudžiamojo proceso kodekse. Aiškindami Baudžiamojo proceso kodekso nuostatas, tam tikrus pagreitinto proceso pirmosios instancijos teisme ypatumus formuluoja ir teismai.

Štai sutrumpintas įrodymų tyrimas teisiamaajame posėdyje gali būti atliekamas tais atvejais, kai pareiškimas dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka surašytas visiškai atlikus ikiteisminį tyrimą ir yra Baudžiamojo proceso kodekso 273 straipsnyje numatytos sąlygos⁹⁹.

Baudžiamojo proceso kodekse nėra aiškiai nustatyti procesiniai reikalavimai protokoluojant procesą prokurorui atvykus į teismą dėl

---

99 Pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. rugšėjo 17 d. nutarimo Nr. 48 „Dėl teismų praktikos, taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylą supaprastintą procesą“ 22.1 punktas. *Teismų praktika*. 2005, 22.

bylos nagrinėjimo pagreitinoto proceso tvarka. Tai, kad teismo posėdžio metu turi būti rašomas teismo posėdžio protokolai, abejonių nekyla, tačiau Baudžiamojo proceso kodekso 428 straipsnio 3 dalyje yra minimas ir „teismo posėdžio protokolai“. Taigi teismų praktikoje atsirado poreikis išaiškinti posėdžių protokolavimo pagreitiname procese reikalavimus. Pagal Lietuvos Aukščiausiąją Teismą „teismo posėdyje, rengiamame tuoj pat, kai prokuroras su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinoto proceso tvarka atvyksta į teismą, rašomas teismo posėdžio protokolai. Šis posėdis baigiamas priėmus vieną iš Baudžiamojo proceso kodekso 428 straipsnio 2 dalyje numatytų nutarčių, o priėmus nutartį surengti bylos nagrinėjimą teisme kitą dieną ir apklausti į teismą atvykusius liudytojus ar nukentėjusiuosius, o kaltinamojo sutikimu – ir jį patį, – apklausus šiuos asmenis. Jeigu šiame posėdyje nusprendžiama surengti bylos nagrinėjimą teisme tuoj pat, pradedamas teismasis posėdis ir toliau rašomas kitas – teismo posėdžio – protokolai.“¹⁰⁰ Nepaisant šio išaiškinimo, teismų praktikoje vis dar pasitaiko netinkamo Baudžiamojo proceso kodekso taikymo nurodytu aspektu atvejų, o Baudžiamojo proceso kodekso nuostatos aiškinamos detaliau:

„<...> teisėjų kolegija nustatė, kad baudžiamoji byla nagrinėta nesilaikant teismų praktikoje susiformavusios tokių kategorijų bylų nagrinėjimo tvarkos. LR BPK 432 str. 1 d. numato, kad bylos nagrinėjimas teisme pagreitinoto proceso tvarka vyksta laikantis LR BPK V dalyje nustatytų taisyklių. Pagrindinis akcentas nagrinėjant tokio pobūdžio bylas, yra kaltinamojo sutikimas būti tuoj pat teismam, o šiam sutikus, teismo sprendimas surengti bylos nagrinėjimą teisme tuoj pat įforminamas nutartimi, kuri įrašoma į teismo posėdžio protokolą. Jei bylos nagrinėjimas teisme surengiamas prokuroro atvykimo dieną, perėjimo momentas nuo pagal LR BPK 428 str. vykstančio posėdžio prie teismo posėdžio turi būti pastebimas ir suprantamas visiems proceso dalyviams. Jeigu tarp šių posėdžių nedaroma trumpa pertrauka, teisėjas turi paskelbti, kada pradedamas teismasis posėdis. Nuo jo pradžios turi būti rašomas naujas – teismo posėdžio protokolai pagal LR BPK 261 str. reikalavimus. Pradėjus teismą, turi

100 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimo Nr. 48 „Dėl teismų praktikos, taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“ 21.3 punktas. *Teismų praktika*. 2005, 22.

būti atliekami visi teismojo posėdžio parengiamosios dalies veiksmai, nors kai kurie panašūs veiksmai atlikti pradedant posėdį pagal LR BPK 428 str. Iš bylos matyti, kad buvo rašomas vienas teismojo posėdžio protokolas, iš kurio negalima nustatyti, kada buvo pereita prie teismojo posėdžio stadijos, nes protokolas pavadintas „Teismojo posėdžio protokolas“ (b. l. 64), nėra dviejų procesinių dokumentų – teismo posėdžio protokolo, kuriame būtų matyti, jog išspręstas klausimas dėl bylos nagrinėjimo tuoj pat ir teismojo posėdžio protokolo. Protokole, prieš išsprendžiant klausimą, ar kaltinamasis R. B. sutinka būti tuoj pat teisiamas, nurodyta, kad pradedamas įrodymų tyrimas, kuris galimas tik pradėjus bylos nagrinėjimą teisiamajame posėdyje pagal LR BPK 261 str. nuostatas, t. y. iš naujo nustatčius kaltinamojo asmenybę, paskelbus teismo sudėtį, išaiškinus tiek kaltinamajam, tiek ir nukentėjusiajam jų teises ir pareigas, bei išsprendus kitus klausimus prieš pradedant įrodymų tyrimą.“¹⁰¹

Rašant minėtus procesinius dokumentus turi būti laikomasi bendrųjų Baudžiamojo proceso kodekso 261 straipsnyje nustatytų reikalavimų, keliamų tokio pobūdžio dokumentams. Tinkamai įgyvendinant tokius reikalavimus yra sudaromos sąlygos esant pagrindui patikrinti, ar baudžiamąją bylą pateikus teismui nagrinėti pagreitinto proceso tvarka, nebūta proceso dalyvių teisių pažeidimo, procesinių garantijų neužtikrinimo.

„Apeliacinės instancijos teismas, išnagrinėjęs nuteistojo skunde nurodytus argumentus, susijusius su bylą nagrinėjusios teisėjos veiksmais, nenustatė, kad teisėja būtų pažeidusi nuteistojo teisę į gynybą ar kitu būdu pažeidusi nuteistojo teisės, kas leistų suabejoti teisėjos šališkumu. Be to, R. B. buvo išaiškinta teisė pareikšti nušalinimą teisėjai (b.l. 64, t. 1), pateikti prašymus, taip pat kaltinamasis uždavė klausimus tiek nukentėjusiajai, tiek ir liudytojams (b.l. 66-67, t. 1), jį teisme gynė paskirtas advokatas, todėl teisėjų kolegija nenustatė, kad būtų pažeistos R. B. teisės į gynybą ar nešališką teismą. Taip pat iš teismojo posėdžio protokolo nematyti, kad nuteistasis kategoriškai prašė leisti jam susipažinti su jam tą pačią dieną, kaip ir vyko teismo posėdis įteiktu

101 Šiaulių apygardos teismo 2008 m. kovo 17 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-111-64/2008.

*pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka, ar nesutikęs būti tuoj pat teisiamas, bet priešingai, teigė, kad su bylos medžiaga ir pareiškimu yra susipažinęs ir jam reikalingas advokatas, nereiškę jokių prašymų atidėti bylos nagrinėjimą ir leisti pasirošti gynybai (b. l. 64–65, t. 1). Dėl posėdžių sekretorės rašyto ir bylą nagrinėjusios teisėjos pasirašyto teismo posėdžio protokolo, nuteistasis nepareiškė pastabų. Todėl apeliacinės instancijos teismas konstatuoja, kad nuteistą R. B. teisės nebuvo pažeistos.*¹⁰²

*„Kaip matyti iš teismo posėdžio protokolo, po pertraukos 2008-10-06 13.30 val., buvo tęsiamas bylos nagrinėjimas, į posėdį atvykus 2 nukentėjusiesiems, kaltinamajai, jos gynėjai A. M., prokurorei V. M. Posėdyje vyko teisminis įrodymų tyrimas bei buvo sakomos baigiamosios kalbos. Tačiau, baigiamųjų kalbų teismo nagrinėjimo procesinėje stadijoje, po prokurorės pasakytos kalbos ir pasiūlytos bausmės, nebuvo suteiktas žodis ir nepasisakė kaltinamosios gynėja, kuri taip pat ir nesinaudojo atsikirtimo teise. Taip pat iš teismo posėdžio protokolo turinio matyti, kad baigiamosiose kalbose, nesuteikęs žodžio pasisakyti gynėjai, nebuvo suteiktas žodis apsigynimui ir pačiai kaltinamajai. Jokių duomenų, kad kaltinamoji būtų atsisakiusi gynėjos ar pastaroji būtų palikusi teismo posėdžio salę, neužfiksuota (b. l. 87–88). Teisėjų kolegija taip pat atkreipia dėmesį į tai, jog skundžiamajame Kauno miesto apylinkės teismo 2008-10-13 nuosprendyje nėra įrašyta gynėjos pavardė, todėl iš šio procesinio dokumento turinio nėra aiškios aplinkybės dėl gynėjos dalyvavimo ar nedalyvavimo nagrinėjant šią baudžiamąją bylą bei ar buvo tinkamai užtikrinta kaltinamosios teisė į gynybą, kuri numatyta kaip būtinas gynėjo dalyvavimas, nagrinėjant bylą teisme pagreitinto proceso tvarka (BPK 51 str. 2 d. 9 p.).*¹⁰³

---

102 Šiaulių apygardos teismo 2008 m. kovo 17 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-111-64/2008.

103 Kauno apygardos teismo 2009 m. sausio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-17-493/2009.

4.6. Teismo baigiamųjų aktų kontrolė

Teismo nuosprendis ir procesą užbaigiančios nutartys, priimtos išnagrinėjus bylą pagreitinto proceso tvarka, skirtingai nei teismo baudžiamasis įsakymas, skundžiami bendra tvarka, t. y. gali būti išnaudojamos tiek apeliacinio, tiek kasacinio apskundimo galimybės.

Kartais tokios galimybės išnaudojamos dėl to, jog pagreitintas procesas iš tiesų įvyksta taip greitai¹⁰⁴, kad pirmosios instancijos teismas priima nuosprendį, nesudarius galimybių kaltinamajam ir nukentėjusiajam susitaikyti ar jiems nespėjus dėl to apsispręsti, geranoriškai išspręsti žalos dėl padarytos nusikalstamos veikos atlyginimo klausimą. Pavyzdžiui, nuteistasis E. B. apeliacine tvarka apskundė Šiaulių miesto apylinkės teismo 2009 m. lapkričio 20 d. nuosprendį dėl to, kad, pasak jo, pirmosios instancijos teisme jam nebuvo suteikta galimybė susitaikyti su nukentėjusiais ir atlyginti padarytą žalą, nes buvo nuteistas pagreitinto proceso tvarka. Paduodamas apeliacinį skundą jis su visais nukentėjusiais buvo susitaikęs, visiškai atlyginęs padarytą žalą, nukentėjusieji pretenzijų jam nebeturėjo, todėl, jo nuomone, yra pagrindas jo atžvilgiu taikyti Baudžiamojo kodekso 38 straipsnį ir atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės. Šį apeliacinį skundą prašė tenkinti ir prokurorė. Šiaulių apygardos teismas, išnagrinėjęs apeliacinį skundą, konstatavo:

„<...> pirmos instancijos teismas pagrįstai ir teisingai E. B. pripažino kaltu ir nuteisė pagal LR BK 187 str. 2 d., tačiau, apeliacinės instancijos teismo posėdžio metu nuteistajam pilnai susitaikius su nukentėjusiais ir pateikus duomenis, jog jo padaryta žala yra pilnai atlyginta, yra pagrindas spręsti klausimą dėl jo atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės. Iš bylos medžiagos matyti, kad E. B. pilnai prisipažino dėl padarytos nusikalstamos veikos, savo noru atlygino ir pašalino asmenims padarytą žalą, susitaikė su nukentėjusiais, šie jam pretenzijų neturi. Minėti pozityvūs nuteistojo E. B. veiksmai leidžia pagrįstai manyti, kad jis ateityje nebedarys nusikalstamų veikų, todėl, vadovaujantis

¹⁰⁴ Teismų praktikoje yra žinomi atvejai, kai nuo nusikalstamos veikos padarymo iki teismo nuosprendžio priėmimo praeina ne tik vienos–trejų parų laikotarpis, bet ir vos kelios valandos.

*LR BPK 327 str. 2 p., pirmosios instancijos teismo nuosprendis naikintinas, o E. B. LR BK 38 str. 1 d. pagrindu atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, baudžiamoji byla jo atžvilgiu nutraukina.*¹⁰⁵

Kitoje baudžiamojoje byloje apeliantas taip pat nurodė, kad jo byla pirmosios instancijos teisme buvo nagrinėta pagreitinto proceso tvarka, todėl jis neturėjo laiko nukentėjusiajam atlyginti žalą ir pasikonsultuoti su teisininku. Panevėžio apygardos teismas konstatavo, kad nagrinėjant bylą apeliacinės instancijos teisme, nuteistasis pateikė duomenis, jog atlygino žalą nukentėjusiajam. Šią aplinkybę teismas pripažino atsakomybę lengvinančia (BK 59 str. 1 d. 3 p.), todėl paskirtas bausmės už nusikalstamas veikas sušvelnino, atitinkamai pakeisdamas pirmosios instancijos teismo nuosprendį¹⁰⁶.

Pasitaiko atvejų, kai vienu esminių nuteistojo argumentų, skundžiant pirmosios instancijos teismo pagreitinto proceso tvarka priimtą nuosprendį yra neaiškios nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje, kurioje kaltinamasis buvo nuteistas pagreitinto proceso tvarka pagal Baudžiamojo kodekso 22 straipsnio 1 dalį ir 178 straipsnio 2 dalį, gynyba pateikė kasacinį skundą, kuriame buvo nurodyta, jog įvertinus baudžiamojoje byloje surinktus duomenis, galima daryti išvadą, kad įvykio aplinkybės nebuvo aiškios. Todėl teismas, vadovaudamasis Baudžiamojo proceso kodekso 432 straipsnio 2 dalimi, privalėjo bylą grąžinti ikiteisminiam tyrimui. Tačiau teismas to nepadarė ir, esant neaiškioms įvykio aplinkybėms, bylą išnagrinėjo pagreitinto proceso tvarka. Kasatoriaus nuomone, tai buvo esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas, sukliudęs teismui išsamiai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį. Vertindamas šį kasacinį skundą ir jame pateiktus argumentus, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo:

„Iš bylos duomenų matyti, kad prokuroras, nepažeisdamas BPK 426 straipsnio 1 dalyje nustatyto termino, kreipėsi į teismą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka pateikdamas BPK 427 straipsnio reikalavimus atitinkantį pareiškimą. M. K. ir S. Š. buvo užklupti

105 Šiaulių apygardos teismo 2010 m. vasario 18 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-56-152/2010.

106 Panevėžio apygardos teismo 2010 m. rugsėjo 6 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-650-185/2010.

nusikaltimo padarymo vietoje, patys pripažino, kad į bendrovės sandėlį įsibrovė siekdami surasti pardavimui tinkamo metalo. Prokuroras, nusprendęs užbaigti procesą pagreitinto proceso tvarka, pagal BPK 426 straipsnio 2 dalį gali teismui nepateikti jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos. Nagrinėjamu atveju visi ikiteisminio tyrimo metu surinkti duomenys, kuriais grindžiamas kaltinimas, teismui buvo pateikti. Kai prokuroras su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka atvyksta į teismą, teisme posėdis turi būti rengiamas tuoj pat. Pagal BPK 428 straipsnio 2 dalį teismas, išklauses prokuroro, nukentėjusiojo, kaltinamojo, gynėjo nuomones, turi priimti vieną iš sprendimų: 1) surengti bylos nagrinėjimą teisme tuoj pat, 2) surengti bylos nagrinėjimą teisme kitą dieną, 3) atmesti prokuroro pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka. Atmesti pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka teismas, kaip nustatyta BPK 429 straipsnio 1 dalyje, gali dėl dviejų priežasčių – kai nustato, kad yra praleistas BPK 426 straipsnyje numatytas terminas arba kad byla teisinga apygardos teismui. Sprendimas surengti bylos nagrinėjimą teisme tuoj pat priimamas tuo atveju, kai kaltinamasis sutinka, kad bylos nagrinėjimas vyktų tuoj pat ir neprašo skirti laiko pasirengti gynybai. Iš bylos duomenų matyti, kad M. K., S. Š. ir jų gynėjai sutiko, kad byla būtų nagrinėjama tuoj pat ir neprašė laiko pasirengti gynybai.

Pagal BPK 432 straipsnio 2 dalį teismas, bylos nagrinėjimo metu nustatęs, kad bylos aplinkybės nėra pakankamai aiškios, gali priimti motyvuotą nutartį grąžinti bylą prokurorui. Bylos aplinkybės nėra pakankamai aiškios, kai teisiama jame posėdyje apklausus kaltinamąjį, nukentėjusiuosius, liudytojus, išnagrinėjus kitus prokuroro pateiktus duomenis, nenustatomos svarbios nusikalstamos veikos aplinkybės (veikos padarymo vieta, laikas, būdas ir pan.) ir šias aplinkybes galima nustatyti tik atliekant ikiteisminį tyrimą. Nagrinėjant bylą visos svarbios nusikalstamos veikos aplinkybės buvo nustatytos. Iš bylos medžiagos akivaizdu, kad tokių aplinkybių, dėl kurių bylą būtų reikėję grąžinti prokurorui ikiteisminio tyrimo veiksmams atlikti, nebuvo.

Remiantis tuo, kas pasakyta, teisėjų kolegija konstatuoja, kad Baudžiamojo proceso kodekso normos, reglamentuojančios pagreitintą procesą, nebuvo pažeistos, kasatorių argumentai, kuriais grindžiami

*teiginiai, kad teismas, negražindamas bylos prokurorui ir ją išnagrinėdamas pagreitinto proceso tvarka esmingai pažeidė baudžiamojo įstatymo proceso reikalavimus, yra nepagrįsti ir atmestini.*¹⁰⁷

Tam, kad nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės būtų aiškios, renkant įrodymus ir jais remiantis teismo baigiamuosiuose aktuose, laikomasi bendrųjų įrodinėjimo reikalavimų. Vienas iš tokių reikalavimų yra įrodymų pakankamumas. Įrodymų trūkumas gali būti grindžiamas tuo, kad ikiteisminis tyrimas ir įrodymų tyrimas teisme buvo atlikti neišsamiai ir šališkai, tačiau nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės gali būti aiškios atlikus ir ne visus įmanomus tyrimo veiksmus. Šiaulių apygardos teismas, nagrinėdamas apeliacinį skundą dėl Šiaulių miesto apylinkės teismo nuosprendžio, priimto pagreitintame procese, pripažino, kad pastarasis yra teisėtas ir pagrįstas, o apelianto argumentai nepagrįsti:

„Nepagrįstas apelianto skundo argumentas, kad ikiteisminis tyrimas ir teisminis tyrimas byloje atlikti neišsamiai ir šališkai, nes nebuvo atlikta ekspertizė tikslu nustatyti, ar ant rastų pinigų kupiūrų yra jo pirštų antspaudai, kas neginčijamai būtų patvirtinę ar paneigę jo kaltę. Iš bylos medžiagos matyti, kad byla teismui buvo perduota dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka, kurio viena iš sąlygų yra – aiškios nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės. Kaip jau buvo minėta, teismas neturi pagrindo netikėti liudytojų parodymais apie tai, jog pas liudytoją K. J. darbo kabinete ant stalo po darbo knygomis rasti palikti sulenkti pinigai priklausė V. V., be to, visi byloje apklausti liudytojai patvirtino, kad rastų pinigų nei vienas iš jų nelietė, todėl nebuvo abejojimų, kad pinigai gali priklausyti ne V. V. Ikiteisminio tyrimo metu nėra būtina atlikti visus įstatymo numatytus galimus tyrimo veiksmus. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas pats savarankiškai sprendžia, kokie tyrimo veiksmai reikalingi, siekiant iširti padarytą nusikalstamą veiką. Todėl apelianto argumentai, kad nebuvo atliekama ekspertizė, atmestini. Be to, pažymėtina, kad ekspertizės neatlikimas nurodomas tik apeliaciniame skunde, nes nei ikiteisminio tyrimo metu, nei teisme, dalyvaujant V. V. pasirinktam gynėjui – adv. V. Blažaičiui, nebuvo pareikšti prašymai

---

107 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116/2007.

dėl ekspertizės paskyrimo. <...> aplinkybė dėl pinigų, rastų pas liudytoją K. J. ant darbo stalo, priklausomybės V. V. yra įrodyta kitomis priemonėmis – liudytojų K. J., S. J., Z. G. parodymais, liudytojo K. J. parodymų patikrinimo vietoje protokolu, vaizdo įrašu. Taigi, byloje ikitėmsinio tyrimo metu buvo surinkta pakankamai duomenų, kurie leido teigti, kad būtent V. V. padarė nusikalstamą veiką, numatytą Lietuvos Respublikos BK 227 str. 2 d.¹⁰⁸

Teismų praktikoje yra buvęs ne vienas atvejis, kai nuteistieji skundžia aukštesnės instancijos teismams nuosprendžius, priimtus išnagrinėjus baudžiamąsias bylas pagreitinoto proceso tvarka, grįsdami tokius skundus ir tuo, kad vienu ar kitu aspektu buvo pažeista jų teisė į gynybą, rungimosi principas. Kartais tariamas rungimosi principo ir teisės į gynybą pažeidimas motyvuojamas tuo, kad byla buvo ištirta pagreitinoto proceso tvarka, todėl nebuvo galima surinkti visų įrodymų, reikalingų teisingam nuosprendžiui priimti. Įvertinęs tokius kasacinio skundo motyvus, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs:

„BPK normos, reglamentuojančios pagreintą procesą, pilnai užtikrina tiek rungimosi principo laikymąsi, tiek kaltinamojo teisės į gynybą įgyvendinimą. Teismo posėdžio, kuriame buvo nuspręsta surengti bylos nagrinėjimą teisme tuoj pat, ir teismo posėdžio protokolų analizė leidžia padaryti tik vieną išvadą: nagrinėjant bylą pagreitinoto proceso tvarka, BPK normų reikalavimai nebuvo pažeisti. Teismo posėdyje, kuriame buvo sprendžiama dėl bylos nagrinėjimo teisme galimumo, I. Š. pareiškė, kad kaltinimą supranta ir sutinka, kad byla būtų nagrinėjama tuoj pat (b. l. 38). Teisiamajame posėdyje, tiek prieš pradėdant įrodymų tyrimą, tiek jį pabaigus, I. Š. jokių prašymų nepareiškė (b. l. 40, 41). Teisiamajame posėdyje I. Š. prisipažino kaltu padaręs jam inkriminuotą nusikaltimą ir gailėjosi dėl to, kas yra pripažinta jo atsakomybę lengvinančia aplinkybe. Taigi nėra jokio pagrindo konstatuoti, kad byloje buvo pažeisti BPK 7 ar 10 straipsnyje numatyti reikalavimai.“¹⁰⁹

108 Šiaulių apygardos teismo 2009 m. rugsėjo 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-271-64/2009.

109 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-279/2006.

Kitoje baudžiamojoje byloje nuteistasis R. C. kasaciniame skunde dėl Šilutės rajono apylinkės teismo 2007 m. vasario 7 d. nuosprendžio konkrečiau nurodė, kad byloje yra padaryta esminių Baudžiamojo proceso kodekso pažeidimų, nes realiai jam nebuvo suteikta galimybė pasisamdyti advokatą ir gauti kvalifikuotą teisinę pagalbą. Ikteisminio tyrimo metu valstybės paskirtas gynėjas, jo nuomone, nesuteikė reikalingos juridinės konsultacijos, į apklausą atvyko pavėlavęs, patarė jam greičiau prisipažinti padarius nusikaltimą, o kitą dieną, atvykus į teismą, advokato patartas sutiko, kad byla būtų nagrinėjama tuoj pat, nesupratęs, jog šiame teismo posėdyje jis bus teisiamas. Sutikimas byla nagrinėti pagreitinto proceso tvarka neatitinka jo tikrosios valios, nes tokį sutikimą davė iš tikrųjų nesuprasdamas, su kuo sutinka. Teismo posėdžio metu jis nepripažino savo kaltės, tačiau gynėjas sutiko su prokuroro nuomone ir formaliai prašė skirti bausmę teismo nuožiūra, net neužsiminęs, kad turėtų būti išteisintas, todėl mano, jog taip buvo pažeista jo teisė į gynybą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, išnagrinėjęs šį kasacinį skundą, konstatavo:

„Iš bylos medžiagos matyti, kad 2007 m. vasario 5 d. R. C., realiai esant gynėjui (b. l. 26), buvo išaiškinta teisė turėti gynėją ir nors jis šiame protokole savo ranka užrašė, kad apklausos metu gynėjas jam nereikalingas (b. l. 27), tačiau jo, kaip įtariamojo, apklausoje paskirtas gynėjas dalyvavo (b. l. 29–30). Šis gynėjas dalyvavo ir visuose teismo posėdžiuose (b. l. 48, 50–53). BPK 50 straipsnio reikalavimai dėl teisės turėti gynėją nuo sulaikymo ar pirmosios apklausos momento ir suteikimo galimybės šia teise pasinaudoti nebuvo pažeisti.

Byloje užfiksuota, kad nuo 2007 m. vasario 5 d. gynėjas dalyvavo įtariamojo R. C. apklausoje, dalyvavo nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme pagreitinto proceso tvarka, iš teisiamojo posėdžio protokolo matyti, kad gynėjas posėdyje buvo gana aktyvus, pateikė klausimus tiek kaltinamajam, tiek liudytojui.

BPK 45 straipsnyje nustatyta, kad teisėjas, prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo įtariamajam, kaltinamajam, nuteistajam ar išteisintajam, be kitų įstatymo garantuotų teisių, išaiškinti ir šių proceso dalyvių teisę į gynybą, o esant būtinybei ją užtikrinti, visa tai šio proceso metu ir buvo padaryta. Gynėjo dalyvavimo užtikrinimas – tai

jo kvietimas ir (ar) paskyrimas, o gynybos organizavimas iš esmės yra ginamojo ir jo gynėjo, tiek paskirto remiantis teisinės pagalbos teikimo tvarka, tiek privačiai finansuojamo, tarpusavio susitarimo reikalas. Teisėsaugos institucijos negali būti atsakingos už kiekvieną paskirto teikti teisinę pagalbą gynėjo darbo trūkumą. Jos privalo įsikišti tik tada, kai nemokamą teisinę pagalbą teikiančio gynėjo nesugebėjimas veiksmingai ginti yra akivaizdus arba šių institucijų, tame tarpe ir teismo, dėmesys į šį nesugebėjimą pakankamai atkreiptas koku nors kitu būdu. Šioje byloje kasatorius viso proceso metu nėra pareiškęs, kad jam paskirtas gynėjas netinkamai atliko savo pareigą, to jis neminėjo ir savo apeliaciniame skunde, kuris nebuvo priimtas. Kasaciniame skunde nurodyti argumentai dėl gynėjo netinkamo atlikimo savo pareigos, R. C. buvo žinomi, nes gynėjas savo ginamąją kalbą pasakė, kasatoriui dalyvaujant teisiamaajame posėdyje, tačiau pastarasis, vėliau, suteikęs jam paskutinį žodį, jokių pastabų ar prieštaravimų dėl to teismui neišsakė (b. l. 53), todėl teismas neturėjo pagrindo konstatuoti, kad gynėjas nesuteikė įtariamajam, kaltinamajam ar teisiamaajam teisinės pagalbos ar vykdė savo pareigas netinkamai ir kad įstatymo garantuojama teisė į gynybą dėl to buvo pažeista. Byloje nėra ir kitų duomenų, kad būtų pažeista nuteistojo R. C. teisė į gynybą.¹¹⁰

Dar kitoje byloje nuteistasis E. G. savo kasacinį skundą dėl Kaišiadorių rajono apylinkės teismo 2007 m. liepos 11 d. nuosprendžio bei Kauno apygardos teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarties grindė ir tuo, kad apeliacinės instancijos teismas neatkreipė dėmesio į tai, jog nuteistasis atsisakė gynėjo, skyrė jam antrinę teisinę pagalbą teikiančią advokatą, tuo atimdami E. G. teisę gintis pačiam. Kasatoriaus manymu, jam skirtas advokatas tinkamai neatliko įstatymo nustatytų pareigų: nesusipažino su byla, nesusitiko su ginamu asmeniu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, išnagrinėjęs šį kasacinį skundą, konstatavo:

„Sukonkretindamas konstitucinės teisės į gynybą nuostatas ir nustatydamas jų įgyvendinimo garantijas, baudžiamojo proceso įstatymas nustato gynėjo kvietimo, paskyrimo ir atsisakymo nuo jo tvarką (BPK 50-52 straipsniai). BPK 51 straipsnyje nurodyti atvejai, kai įtariamam-

110 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. rugsėjo 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-548/2007.

jam (kaltinamajam) besąlygiškai turi būti užtikrinta kvalifikuota gynėjo pagalba. Vienas iš tų atvejų, numatytas BPK 51 straipsnio 1 dalies 7 punkte: gynėjo dalyvavimas būtinas, kai kaltinamasis yra suimtas. Be to, gynėjo dalyvavimas privalomas apeliacinės instancijos teismo posėdyje (BPK 322 straipsnio 1 dalis). Pagal BPK 52 straipsnio 1 dalį kaltinamasis (nuteistasis) turi konstitucinę pasirinkimo laisvę gintis pačiam ar padedant advokatui – gynėjui. Pasinaudodamas šia laisve kaltinamasis (nuteistasis) turi teisę, bet kuriame bylos nagrinėjimo etape atsisakyti gynėjo paslaugų. Vis dėlto, kaltinamojo atsisakymas nuo gynėjo yra teismui neprivalomas tada, kai kyla abejonių dėl jo galimybės pasinaudoti teise į gynybą (BPK 52 straipsnio 2 dalis). Europos Žmogaus Teisių Teismas 1992 m. rugsėjo 25 d. byloje *Croissant prieš Vokietiją* išaiškino, kad gynėjo paskyrimas kaltinamajam prieš jo valią nepažeidžia Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punkto bei 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos teisės į teisingą bylos nagrinėjimą. Nagrinėjamu atveju bylos proceso, kaip visumos, įvertinimas leidžia konstatuoti, kad iš kasatoriaus E. G. nebuvo atimta konstitucinė teisė į teisingą bylos nagrinėjimą. Ikiteisminio tyrimo metu ir bylą pagreitinto proceso tvarka nagrinėjant teisiamejame posėdyje, E. G. buvo teikiama reikiama teisinė pagalba, užtikrintas gynėjo dalyvavimas. Byloje nėra duomenų apie kaltinamajam (nuteistajam) paskirto gynėjo nesugebėjimą veiksmingai ginti savo ginamojo. Priešingai, iš protokolų turinio matyti, kad pirmosios ir apeliacinės instancijos teismo posėdžiuose gynėjo teisinė pagalba kasatoriui buvo suteikta kvalifikuotai. Nuteistasis (apeliantas) valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikiančio gynėjo paslaugų atsisakė nemotyvuotai, todėl suabejojusi suimto apelianto galimybe savarankiškai pasinaudoti teise į gynybą apeliacinio teismo teisėjų kolegija pagrįstai tokio prašymo netenkino (b. l. 122–128). Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad nuteistojo E. G. teisės į gynybą kasaciniame skunde keliamu aspektu nebuvo pažeistos. ¹¹¹

Pagreitinto proceso tvarka priimti teismo nuosprendžiai yra skundžiami aukštesnės instancijos teismams ir dėl kitų proceso dalyvių tei-

---

111 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-157/2008.

sių pažeidimo, procesinių garantijų neužtikrinimo aspektų. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismas, išnagrinėjęs apeliacinį skundą dėl Zarasų rajono apylinkės teismo 2010 m. liepos 2 d. nuosprendžio, priimto baudžiamąją bylą išnagrinėjus pagreitinto proceso tvarka, konstatavo:

„<...>ikiteisminio tyrimo metu, vertėjo dalyvavimas buvo užtikrintas ir A. I. teisė į gynybą pažeista nebuvo. Tačiau, kaip matyti iš bylos medžiagos, 2010-07-01 nagrinėjant bylą Zarasų rajono apylinkės teisme nedalyvavo vertėjas. Nors iš ikiteisminio tyrimo medžiagos buvo akivaizdu, kad A. I. yra rusakalbis, lietuviškai nekalba ir nesupranta, vertėjo dalyvavimas teismo posėdyje nebuvo užtikrintas. Neužtikrinus vertėjo dalyvavimo, buvo pažeista viena pagrindinių BPK numatytų procesinių kaltinamojo teisių – teisė į gynybą, t. y. buvo padarytas esminis LR baudžiamojo proceso kodekso pažeidimas (BPK 369 str. 3 d.), kas galėjo sukliudyti apylinkės teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį. Atsižvelgiant į tai, 2010-07-02 Zarasų rajono apylinkės teismo nuosprendis naikintinas ir byla apeliacinės instancijos teisme nagrinėtina iš naujo.“¹¹²

Teismų praktika rodo, kad teismai, nagrinėdami baudžiamąsias bylas pagreitinto proceso tvarka, ne visada pakankamai įsigilina į nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, jas patvirtinančią baudžiamosios bylos medžiagą. Pasitaiko ir tokių atvejų, kai pagreitinto proceso tvarka yra nuteisiami ne tie asmenys, kurie iš tikrųjų padarė nusikalstamas veikas vien dėl to, kad nėra nustatoma tikroji kaltinamųjų tapatybė. Paaškęjus tokioms aplinkybėms tenka taisyti padarytas klaidas, kartais net pasitelkiant Baudžiamojo proceso kodekse nustatytą baudžiamųjų bylų atnaujinimo dėl naujai paaškęusių aplinkybių galimybę. Žinoma, tokiais atvejais pagreitinto proceso paskirtis – supaprastinti ir pagreitininti baudžiamąjį procesą – lieka neįgyvendinta, nes jo metu priimtas nuosprendis yra panaikinamas, o baudžiamasis procesas grįžta į pradines – ikiteisminio tyrimo arba bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme stadijas.

Antai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2009 m. birželio 30 d. nutartimi panaikino Vilniaus miesto 3-iojo apylinkės teismo 2008 m.

---

112 Vilniaus apygardos teismo 2010 m. spalio 1 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-988-172/2010.

rugsėjo 11 d. nuosprendį, kuriuo L. S. ir L. S. nuteistos pagal Baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 4 dalį, atnaujino bylą ir perdavė ją iš naujo tirti. Minėtas nuosprendis nebuvo apskūstas nei apeliacine, nei kasacine tvarka. Nurodytoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje buvo nustatyta ir konstatuota:

„Prokuroras nurodo, kad pradėjus ikiteisminį tyrimą dėl vagystės iš odos salono „(duomenys neskelbtini)“ įtarimai dėl veikos, numatytos BK 178 straipsnio 4 dalyje, padarymo buvo pareikšti L. S. bei L. S., kurios prisipažino padariusios nusikalstamą veiką bei savo parodymus patvirtino parodymų patikrinimo vietoje metu. Baudžiamoji byla išnagrinėta pagreitinto proceso tvarka, 2008 m. rugsėjo 11 d. priimtas nuosprendis, kuriam įsiteisėjus, L. S. 2008 m. spalio 24 d. pasiūsta atlikti laisvės atėmimo bausmę į Panevėžio pataisos namus. 2008 m. lapkričio 6 d. Vilniaus miesto apylinkės prokuratūroje gautas nuteistosios L. S. skundas, kuriame ji nurodė, kad šiuo metu atlieka bausmę už nusikaltimą, kurio nepadarė, nes niekada nevogė iš parduotuvės, nebuvo sulaikyta policijos pareigūnų, nedalyvavo teisme ir mano, kad nusikaltimą, už kurį dabar atlieka bausmę padarė jos pusseserės R. B. bei R. B. <...>

Prokuroras savo išvadoje prašo panaikinti Vilniaus miesto 3-iojo apylinkės teismo 2008 m. rugsėjo 11 d. nuosprendį, atnaujinti bylą ir perduoti ją iš naujo tirti, nes baudžiamąjį nusižengimą, numatytą BK 178 straipsnio 4 dalyje, padarė ne minėtu nuosprendžiu nuteistos L. S. ir L. S., o R. M. bei R. B., kurios sulaikytos po vagystės prisistatė esančios L. S. ir L. S.

Susipažinus su baudžiamosios bylos ir proceso dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių metu surinkta medžiaga galima padaryti išvadą, kad 2008 m. rugsėjo 8 d., apie 12.00 val., iš UAB „(duomenys neskelbtini)“ odos salono, esančio Vilniuje, (duomenys neskelbtini), 300 Lt vertės sijono vagystę padarė ne nuteistosios L. S. ir L. S., o kiti asmenys (įtarimai pareikšti R. M. bei R. B., kurios prisipažino padariusios šią vagystę) prisistatę L. S. ir L. S. pavardėmis. Šios aplinkybės nebuvo ir negalėjo būti žinomos teismui priimant nuosprendį. Taigi teisėjų kolegija konstatuoja, kad yra BPK 444 straipsnio 1 dalies 4 punkte nustatyta

*naujai paaiškėjusi aplinkybė, dėl kurios galima atnaujinti baudžiamąją bylą. Atnaujinus baudžiamąją bylą, ji perduotina iš naujo tirti.*¹¹³

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2007 m. sausio 30 d. nutartimi panaikino ir Vilniaus miesto 3-iojo apylinkės teismo 2005 m. rugsėjo 14 d. nuosprendžio dalį, kuria R. P. pripažintas kaltu ir nuteistas pagal Baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 2 dalį, atnaujino bylą ir perdavė ją iš naujo nagrinėti Vilniaus miesto 3-iajame apylinkės teisme. Minėtas Vilniaus miesto 3-iojo apylinkės teismo nuosprendis buvo priimtas baudžiamąją bylą išnagrinėjus ne tik pagreitinto proceso, bet ir Baudžiamojo proceso kodekso 273 straipsnio 1 dalyje, 291 straipsnyje, reguliuojančių klausimus, susijusius su sutrumpintu įrodymų tyrimu, nustatyta tvarka. Nurodytoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje buvo konstatuota:

*„Prokuroro pateiktoje išvadoje nustatyta, kad Vilniaus miesto apylinkės vyriausiojo prokuroro 2006 m. rugsėjo 14 d. nutarimu buvo pradėtas procesas dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių. Tyrimo metu nustatyta, kad šį nusikaltimą padarė kitas asmuo, prisistatęs R. P. vardu. Ši aplinkybė Vilniaus miesto 3-iojo apylinkės teismui priimant 2005 m. rugsėjo 14 d. nuosprendį nebuvo žinoma ir paaiškėjo tik atlikus tyrimą.*¹¹⁴

Išnagrinėjus teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesą ir pagreitintą procesą, apibendrintai galima nurodyti tokius esminius šių dviejų procesų požymius, atskleidžiančius svarbiausius tarpusavio skirtumus, kaip pavaizduota žemiau pateiktoje lentelėje.

---

113 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-11/2009.

114 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-16/2007.

	Teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas	Pagreitintas procesas
Formalusis požymis	Nusikalstamos veikos, už kurių padarymą gali būti skiriama tik bauda arba ši bausmė yra numatyta kaip alternatyvinė (Pastaba. Numatomi BPK 418 str. 1 d. pakeitimai)	Baudžiamoji byla teisinga apylinkės teismui
Vertinamasis požymis	Bylos aplinkybės yra aiškios (BPK 423 str. 1 d.)	Nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės yra aiškios (BPK 426 str. 1 d.)
Įtariamojo (kaltinamojo) sutikimas dėl taikymo	Reikalingas	Nereikalingas
Baudžiamojo proceso stadijų ypatumai	Nėra teismo posėdžio Nėra apeliacijos ir kasacijos stadijų	Ikiteisminio tyrimo medžiaga gali būti neišsami Nėra įprasto bylos parengimo nagrinėti teisme etapo

Klausimai

Kaip suprantamas supaprastintas baudžiamasis procesas?

Koks yra supaprastinto baudžiamojo proceso santykis su bendrąja ir kitomis specifinėmis baudžiamojo proceso formomis?

Kaip suprantami formalieji ir vertinamieji supaprastinto baudžiamojo proceso požymiai?

Kokia yra teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso samprata?

Kokia yra pagreitinoto proceso samprata?

Kokie yra pagrindiniai teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso ir pagreitinoto proceso tarpusavio panašumai ir skirtumai?

Ar pakankamos yra įtariamąjo (kaltinamojo) ir nukentėjusiojo procesinės garantijos teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procese ir pagreitintame procese?

Kokie yra prokuroro įgaliojimų supaprastintame procese ypatumai?

Kokie yra teismo įgaliojimų supaprastintame procese ypatumai?

Ar turi būti užtikrinama teisė įtariamajam susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga, kai prokuroras nusprendžia užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu?

Ar gali teisėjas teismo baudžiamojo įsakymo procese priimti kitus, nei nurodyta Baudžiamojo proceso kodekso 420 straipsnio 1 dalyje, sprendimus? Jei taip, tai kokius?

Ar prokurorui, kitiems proceso dalyviams, nesutikusiems su priimtu teismo baudžiamuoju įsakymu, turi būti suteikta teisė reikalauti nagrinėti bylą teisme bendra tvarka?

Kodėl būtina gynėjui dalyvauti bylą nagrinėjant teisme pagreitinoto proceso tvarka? Kodėl toks reikalavimas nenustatytas ikiteisminio tyrimo stadijoje?

Kokie yra probleminiai teisėjo sprendimų atmesti arba gražinti prokurorui pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinoto proceso tvarka ir po jų priėmimo vykstančio proceso aspektai?

Specialioji literatūra

- Ancelis, P. *Ikiteisminio nusikaltimų tyrimo procesinės ir organizacinės problemos (lyginamosios teisėtyros studija)*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (6F). Vilnius, 1996.
- Goda, G. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai: mokomoji priemonė*. Vilnius, 1997.
- Goda, G., et. al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. [Kn. 2]: V–XI dalys (221–461 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
- Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
- Jurgaitis, R. Baudžiamojo įsakymo procesas: proceso be įprastojo nagrinėjimo teisme ypatumai ir įtariamojo (kaltinamojo) procesinės garantijos. *Jurisprudencija*. 2008, 6 (108).
- Jurgaitis, R. Formalieji ir vertinamieji požymiai taikant supaprastintą baudžiamąją procesinę formą. *Jurisprudencija*. 2003, 38 (30).
- Jurgaitis, R. Ikiteisminio tyrimo pagreitintame procese teoriniai ir praktiniai aspektai. *Jurisprudencija*. 2005, 75 (67).
- Jurgaitis, R. *Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2004.
- Kazlauskas, M. Baudžiamųjų bylų sumarinis procesas. *Teisė*. 1992, 26.
- Kazlauskas, M.; Goda, G. Supaprastintos procesinės formos problema baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*. 1993, 27.
- Бутов, В. Н. *Уголовный процесс Австрии*. Красноярск, 1988.
- Рустамов, Х. Е. *Уголовный процесс – формы*. Москва, 1998.
- Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. Вступ. Ст. Зайцевой Л.Л. – 2-ое изд., испр. и доп. Минск: Тесей, 2001.

Teismų praktika

- Europos žmogaus teisių teismo 1980 m. vasario 27 d. sprendimas *Deweer prieš Belgiją*. < <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm-&action=html&highlight=deweer&sessionid=70248444&skin=hudoc-fr>> [žiūrėta 2011-04-28].
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-279/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-16/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116/2007.

- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. rugsėjo 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-548/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-157/2008.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2A-5/2009.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-11/2009.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-440/2009.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-347/2010.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gruodžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-673/2010.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimas Nr. 48 „Dėl teismų praktikos, taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“ ir juo patvirtinta Teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą, apžvalga. *Teismų praktika*. 2005, 22.
- Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. spalio 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-368/2007.
- Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. spalio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.1N-54/2008.
- Lietuvos apeliacinio teismo 2009 m. spalio 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-357/2009.
- Kauno apygardos teismo 2008 m. liepos 15 d. nutartis Nr. 1V-12/2008.
- Kauno apygardos teismo 2008 m. rugsėjo 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-438-60/08.
- Kauno apygardos teismo 2009 m. liepos 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.1A-155-48/09.
- Kauno apygardos teismo 2009 m. sausio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-17-493/2009.
- Kauno apygardos teismo 2010 m. balandžio 26 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-179-397/10.
- Kauno apygardos teismo 2010 m. balandžio 28 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-184-508/2010.
- Kauno apygardos teismo 2010 m. lapkričio 3 d. nutartis Nr. 1Sk-444/2010.
- Kauno apygardos teismo 2010 m. sausio 12 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-123-274/2010.
- Kauno apygardos teismo 2010 m. sausio 5 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-111-245/2010.

- Klaipėdos apygardos teismo 2009 m. birželio 2 d. nutartis Nr. 1T-5-462/2009.
- Panevėžio apygardos teismo 2008 m. kovo 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-119-491/2008.
- Panevėžio apygardos teismo 2008 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-558-491/2008.
- Panevėžio apygardos teismo 2008 m. lapkričio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-656-350/2008.
- Panevėžio apygardos teismo 2009 m. sausio 15d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-88-350/2009.
- Panevėžio apygardos teismo 2009 m. gegužės 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-305-349/2009.
- Panevėžio apygardos teismo 2010 m. kovo 30 d. nutartis Nr. 1S-315-350/2010.
- Panevėžio apygardos teismo 2010 m. rugsėjo 6 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-650-185/2010.
- Šiaulių apygardos teismo 2008 m. kovo 17 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-111-64/2008.
- Šiaulių apygardos teismo 2008 m. liepos 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-250-116/2008.
- Šiaulių apygardos teismo 2009 m. rugsėjo 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-271-64/2009.
- Šiaulių apygardos teismo 2010 m. sausio 7 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-47-316/2010.
- Šiaulių apygardos teismo 2010 m. vasario 18 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-56-152/2010.
- Šiaulių apygardos teismo 2010 m. liepos 27 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-115-152/2010.
- Šiaulių apygardos teismo 2011 m. sausio 10 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-69-354/2011.
- Vilniaus apygardos teismo 2010 m. rugpjūčio 6 d. nutartis Nr. 1A-987-66/2010.
- Vilniaus apygardos teismo 2010 m. rugsėjo 2 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-283/2010.
- Vilniaus apygardos teismo 2010 m. sausio 11 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-114-256/2010.
- Vilniaus apygardos teismo 2010 m. sausio 7 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-102/2010.
- Vilniaus apygardos teismo 2010 m. vasario 22 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-140-53/2010.
- Vilniaus apygardos teismo 2010 m. spalio 1 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-988-172/2010.
- Vilniaus apygardos teismo 2010 m. spalio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-1030-172/2010.

- Akmenės rajono apylinkės teismo 2010 m. birželio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-85-672/2010.
- Anykščių rajono apylinkės teismo 2009 m. rugpjūčio 07 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-116-834/2009.
- Anykščių rajono apylinkės teismo 2010 m. birželio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-107-834/2010.
- Druskininkų miesto apylinkės teismo 2010 m. sausio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. N1-25-314/2010.
- Kauno miesto apylinkės teismo 2008 m. birželio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-3674-456/2007.
- Kauno miesto apylinkės teismo 2008 m. rugpjūčio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-2644-311/2008.
- Kauno miesto apylinkės teismo 2010 m. liepos 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-2508-634/2010.
- Kauno miesto apylinkės teismo 2011 m. sausio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-692-668/2011.
- Kauno rajono apylinkės teismo 2008 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-298-540/2008.
- Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2008 m. rugpjūčio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-806-795/2008.
- Marijampolės rajono apylinkės teismo 2009 m. gruodžio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-467-416/2009.
- Marijampolės rajono apylinkės teismo 2011 m. sausio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-147-416/2011.
- Panevėžio miesto apylinkės teismo 2010 m. liepos 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-745-768/2010.
- Panevėžio miesto apylinkės teismo 2011 m. vasario 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-306-529/2011.
- Utenos rajono apylinkės teismo 2008 m. birželio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-114-455/2008.
- Utenos rajono apylinkės teismo 2011 m. vasario 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-98-373/2011.
- Vilniaus miesto 3 apylinkės teismo 2009 m. spalio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-1235-506/08.
- Vilniaus miesto 3 apylinkės teismo 2010 m. vasario 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-294-271/2010.
- Visagino miesto apylinkės teismo 2010 m. sausio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-41-758/2010.
- Visagino miesto apylinkės teismo 2010 m. kovo 1 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-78-844/2010.

Zarasų rajono apylinkės teismo 2008 m. rugsėjo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-80-731/2008.

Teisės norminiai aktai ir jų projektai

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 65, 94, 103, 109, 139, 151, 154, 158, 168, 181, 218, 220, 225, 232, 237, 239, 240, 306, 313, 346, 360, 364, 370, 377, 403, 409, 418, 421, 422, 425, 426, 429, 446, 456, 457, 458 straipsnių ir XXXV skyriaus pavadinimo pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 115-4276.

Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymas Nr. I-51 „Dėl baudžiamojo proceso dokumentų (blankų) pavyzdžių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 39-1806.

Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. I-47 „Dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ patvirtintos rekomendacijos „Dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu“, „Dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka“, „Dėl kaltinamojo akto surašymo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 39-1805.

Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymu Nr. I-58 „Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios registravimo tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ patvirtintos rekomendacijos „Dėl proceso dalyvių susipažinimo su bylos medžiaga ikiteisminio tyrimo metu“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 39-1807.

Generalinio prokuroro 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymas Nr. I-187 „Dėl Rekomendacijų dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu ir dėl Rekomendacijų dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 173-6428.

Generalinio prokuroro 2007 m. gruodžio 13 d. įsakymu Nr. I-179 „Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymo Nr. I-47 „Dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 134-5443.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 418 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=292610> [žiūrėta 2011-03-08].

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 40, 63, 64, 152, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 170, 172, 178, 179, 181, 183, 214, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 372, 373, 374(1), 374(2), 418, 419, 421, 426, 429 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir Kodekso papildymo 3(2), 160(1) straipsniais įstatymo projektas. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=396813&p_query=&p_tr2=>> [žiūrėta 2011-04-27].

- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 18, 22, 28, 51, 62, 63, 64, 110, 147, 151, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 168, 170, 172, 177, 178, 181, 214, 215, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 422, 425, 426, 429, 432, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo XXXI skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymo projektas. <http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=20251&p_query=&p_tr2=&p_org=&p_fix=n&p_gov=n>. [žiūrėta 2011-04-27].
- The Estonian Code of Criminal Procedure (consolidated text March 2010). <<http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>> [žiūrėta 2011-04-28].
- The Estonian Penal Code (consolidated text Apr 2008). <<http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>> [žiūrėta 2011-04-28].
- The Estonian Code of Criminal Procedure (consolidated text April 2004). <<http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>> [žiūrėta 2011-04-28].
- The German Code of criminal procedure (StPO). <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html> [žiūrėta 2011-05-03].
- The Norwegian criminal procedure act. <<http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19810522-025-eng.pdf>> [žiūrėta 2011-05-03].
- The Polish Code of Criminal Procedure. <http://www.era.int/domains/corpus-juris/public_pdf/polish_ccp.pdf> [žiūrėta 2003-02-05].
- Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации (УПК РФ). <<http://www.consultant.ru/popular/upkrf/>> [žiūrėta 2011-04-28].

3 skyrius

PRIVATAUS KALTINIMO BYLŲ PROCESAS

TEMOS KLAUSIMAI

---

1. Privataus kaltinimo bylų proceso samprata ir paskirtis
2. Privataus kaltinimo bylų proceso ypatumai:
  - 2.1. Kaltinimo teisė šiose bylose priklauso tik privačiam kaltintojui (nukentėjusiajam arba jo teisėtam atstovui)
  - 2.2. Privataus kaltintojo skundas – pagrindas pradėti privataus kaltinimo procesą
  - 2.3. Taikinamasis posėdis – privalomas privataus kaltinimo proceso etapas
  - 2.4. Skundo perdavimas nagrinėti ir teisminis nagrinėjimas
    - 2.4.1. Pasirengimas privataus kaltinimo bylos nagrinėjimui
    - 2.4.2. Privataus kaltinimo bylų nagrinėjimas teisme
  - 2.5. Perėjimas iš privataus kaltinimo į valstybinį kaltinimą ir atvirkščiai

1. Privataus kaltinimo bylų proceso samprata ir paskirtis

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ne vienoje byloje yra nurodęs, kad „*Konstitucijoje yra įtvirtinti ikiteisminio tyrimo, baudžiamųjų bylų nagrinėjimo teisme ir valstybinio kaltinimo palaikymo baudžiamosiose bylose institutai.*“¹ Paprastai funkciją ištirti nusikalstamą veiką ir kaltinti asmenį nusikalstamos veikos padarymu valstybė įgyvendina per savo įgaliotus asmenis – ikiteisminio tyrimo pareigūnus ir prokurorą.

Tačiau nepaisant to, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnis numato, jog „ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras“², tam tikrais atvejais kaltinimo teisė yra perduodama tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiam asmeniui. Kaip jau minėta anksčiau, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog „*bendrojo baudžiamojo proceso modelio konstitucinis įtvirtinimas savaime nepanaikina galiybės baudžiamojo proceso santykius reguliuoti ir taip, kad tam tikrais atvejais (atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes) ikiteisminis tyrimas nebūtų atliekamas ir (arba) valstybinis kaltinimas teisme nebūtų palaikomas*“³.

Teisinis nukentėjusiojo teisės ginti savo interesus teisme palaiškant kaltinimą pagrindas numatytas Baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio 10 dalyje: „*Kiekvienas asmuo, pripažintas nukentėjusiuoju, turi teisę reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo, gauti dėl nusikalstamos veikos padarytos žalos atlyginimą, o įstatymų numatytais atvejais – ir kompensaciją*

1 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

2 Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

3 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

iš *Nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų asmenų fondo* <...> “. Ši nuostata baudžiamajame procese praktiškai gali būti įgyvendinama dvejopai: nusikalstamos veikos auka savo teisę reikalauti nustatyti nusikaltusį asmenį ir reikalauti žalos atlyginimo gali įgyvendinti vienu atveju kreipdamasi į ikiteisminio tyrimo subjektus, kurie, įvertinę įstatyme nurodytas aplinkybes, pradeda ir atlieka tyrimą, ir, jei yra pagrindas, perduoda bylą teismui, arba privataus kaltinimo bylų proceso tvarka kreipdamasi tiesiogiai į teismą⁴. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis tiesiai į teismą yra įgyvendinama Baudžiamojo proceso kodekso XXX skyriaus nustatyta tvarka, t. y. privataus kaltinimo bylų proceso tvarka.

Viduramžiais privataus kaltinimo sistema buvo įprasta visų Europos valstybių baudžiamajam procesui⁵, tačiau vystantis viešajam baudžiamojo proceso pradui atitinkamai buvo siaurinama privati iniciatyva ir baudžiamojo proceso inicijavimas (taip pat kaltinimo funkcija) tapo valstybės institucijų pareiga⁶. Tačiau baudžiamojo proceso „variklis“ liko nepakitęs – kaltinimas, kuris gali būti viešasis ir privatus. Kiekvienoje valstybėje, skirtingai nuo jos teisės tradicijų, vyrauja vienas iš jų⁷. Taigi privataus kaltinimo institutas yra tradicinis baudžiamojo proceso institutas, turintis šimtametes tradicijas ir žinomas daugelyje Europos valstybių⁸, taip pat ir Lietuvos teisinėje tradicijoje⁹, tačiau šio instituto

---

4 Ažubalytė, R. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimui baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*. 2010, 4 (122), p. 227.

5 Perrodet, A. The public prosecutor. *European criminal procedures*. Edited by M. Delmas – Marty; J.R. Spencer. Cambridge university press. 2005, p. 415.

6 Дорошков, В. В. *Частное обвинение*. Правовая теория и судебная практика. Москва: Норма, 2000, с. 7; Juzukonis, S. *Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2002, p.12–26; Perrodet, A., p. 415–416; Baranskaitė, A. *Taikos sutartis baudžiamojoje teisėje. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius*. Monografija. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 22–26.

7 Ashworth, A. *The criminal process*. An Evaluative Study. Second Edition. Oxford University Press, 1998, p. 35–58.

8 Perrodet, A., p. 451–453; Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 599.

9 Juzukonis, S., p.12–26.

teisinis reglamentavimas, teisės, suteikiamos asmeniui, kuriam nusikalstama veika yra padaryta žala, įvairiose valstybėse gana skirtingos.

Europos Tarybos dokumentuose yra rekomenduojama valstybėms taip reglamentuoti baudžiamąjį procesą, kad nukentėjusysis atitinkamai atvejais turėtų teisę pradėti privataus kaltinimo procesą¹⁰. Europos Sąjungos Tarybos pagrindų sprendime įtvirtintos nukentėjusio teisės valstybėse gali būti įgyvendinamos skirtingomis formomis, nes jo nuostatos nenumato valstybėms narėms pareigos užtikrinti, kad nukentėjusieji būtų traktuojami kaip lygiaverčiai proceso dalyviai¹¹. Rungimosi tipo baudžiamajame procese (būdingo bendrosios teisės tradicijos šalims) auka iš esmės nėra pripažįstama proceso šalimi ir savo turtinius interesus gali ginti civiline tvarka, tuo tarpu kontinentinės teisės tradicijos šalyse nukentėjusysis civilinį ieškinį paprastai gali pateikti ir baudžiamajame teisme¹². Daugelyje Europos Sąjungos valstybių vienaip ar kitaip garantuojama nukentėjusiojo teisė būti išklaustam procese: daugiausia valstybių (Austrija, Belgija, Suomija, Prancūzija, Vokietija, Italija, Liuksemburgas, Nyderlandai, Portugalija, Ispanija) leidžia nusikalstamų veikų aukoms pateikti civilinį ieškinį (angl. bring *partie civile* proceedings). Tai laikoma integralia baudžiamojo proceso dalimi ir auka turi teisių kompleksą, tarp jų, pvz., teisę kviesti liudytojus (pvz., Prancūzijoje, Suomijoje, Liuksemburge)¹³. Kitose valstybėse eg-

10 Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija R (85) 11 valstybėms narėms „Dėl nukentėjusiojo padėties baudžiamajame teisme ir baudžiamajame procese“, 7 p. In Jurka, R., Melničenko, S., Ranadakevičienė, I. *Pagrindinės Europos tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 47.

11 2001 m. kovo 15 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2001/220/TVR dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose. OL 2004 m. specialus leidimas, 19 skyrius, 4 tomas, p. 72.

12 Perrodet, A., p. 450.

13 Report from the Commission on the basis of Article 18 of the Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings {SEC(2004)102}/* COM/2004/0054 final */. http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!cel_explu!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=COMfinal&an_doc=2004&nu_doc=54 [žiūrėta 2011 03 13]. Vadinamojoje civilinio ieškinio sistemoje (Prancūzija, Belgija), jei prokuratūra nesiiama tyrimo, nukentėjusysis gali civiline tvarka įteikti baudžiamųjų bylų teisėjui (tardytojui ar teismui) ieškinio pareiškimą, dėl kurio savo ruožtu yra iškeliamas baudžiamoji byla (Prancūzijos BPK 2 ir 3 str.; Belgijos baudžiamojo tyrimo kodekso 63 ir 185 str.). Elliott, C., Vernon, C. *French legal system*. Gr. Britain. 2000, p. 158–159; Frencken, E. Competences and obligations of prosecutors. *The training of judges and*

zistuoja privataus kaltinimo galimybė (Vokietijoje, Švedijoje)¹⁴. Štai Vokietijoje privatus kaltinimas (vok. *Privatklage*) suprantama kaip išimtinė nukentėjusiojo teisė baudžiamąja tvarka ginti privačius interesus, ribojanti valstybės kaltinimo monopolį. Tačiau privaloma taikini-mosi procedūra prieš pateikiant formalų skundą ir finansinių galimybių ribotumas gali lemti tai, kad, kaip nurodoma literatūroje, daugiau nei pusė privataus kaltinimo bylų baigiama susitarimu¹⁵. Anglijoje ir Vel-se istoriškai kaltinimo teisė priklauso kiekvienam piliečiui, tačiau šiuo metu ja retai naudojamosi (o jei ir naudojamosi – tai daro išimtinai nu-kentėjusieji): nors po baudžiamojo persekiojimo tarnybos (angl. *Crown prosecution service*) įkūrimo privataus kaltinimo teisė liko, tačiau jai taikomi įvairūs ribojimai¹⁶. Taigi teoriškai labai svarbi ir teisiškai įtvir-tinta privataus kaltinimo teisė Anglijoje ir Velse praktiškai turi nedidelę reikšmę¹⁷.

Taigi privataus kaltinimo teisinis reglamentavimas užsienio valstybių baudžiamojo proceso teisėje yra labai skirtingas. Čia galima rasti tiek pagrindinio, tiek pakeičiančio, tiek papildomo privataus kaltinimo pavyzdžių, taip pat atvejų, kai privataus kaltinimo bylų proceso galimy-bė iš viso nėra numatyta.

P. Leonas rašė, kad „Viešosios teisės srityje teisių saugojimo iniciatyva įeina į valstybės organų funkcijų skaičių <...> Iš šio bendro dėsnio tėra nedidelė išimtis: maži prasižengimai, pav., asmens įžeidimai, yra persekiojami tik nukentėjusiojo (įžeisto) asmens iniciatyva.“¹⁸ Privata-

---

prosecutors in matters relating to their professional obligations and ethics. Strasbourg. 13-15 May, Council of Europe Publishing, 1996, p. 31; Chiavaro, M. Private parties: the rights of the defendant and the victim. In *European criminal procedures*. Edited by M. Delmas – Marty; J.R. Spencer. Cambridge university press. 2005, p. 543.

14 *Crime victims in the European Union. Reflections on standards and action*. Communication to the European parliament, the Council, and the Economic and Social Committee. Brussels, 14.07.1999, p. 7; Tiberg, H., Sterzel, F., Cronkult, P. *Swedish law. A survey*. Stockholm, 1994, p. 510; Pradel, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 441, 442, 443; Chiavaro, M., p. 543–544.

15 Perrodet, A., p. 451, 453.

16 Perrodet, A., p. 451–452; Prosecution of Offences Act. 1985. 6 str. http://www.opsi.gov.uk/RevisedStatutes/Acts/ukpga/1985/cukpga_19850023_en_1 [žiūrėta 2011-03-13].

17 Chiavaro, M., p. 588.

18 Leonas, P. *Teisės enciklopedija. Paskaitos*. Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakulteto leidinys. Kaunas. 1931, p. 198.

taus kaltinimo institutas baudžiamajame procese turi senas ištakas¹⁹ ir 2003 m. įsigaliojusiuose baudžiamuosiuose įstatymuose jo taikymo galimybės buvo akivaizdžiai išplėtos²⁰, taigi nemažai asmenų, manančių, kad jie nukentėjo nuo nusikalstamų veikų, turi kreiptis dėl teisminės gynybos būtent privataus kaltinimo tvarka. Nepaisant tokios tendencijos įstatymų leidybos srityje, privataus kaltinimo instituto reglamentavimo pagrindai, kriterijai, veikimo ribos yra nuolat diskutuojami²¹.

Privataus kaltinimo teisė, kurią įstatymo nustatytais atvejais įgyja nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos asmuo, ir jos įgyvendinimas gali būti traktuojami trejopai:

- kaip nukentėjusiojo nuo nusikalstamos veikos asmens teisės į teisminę gynybą išraiška²², arba
- kaip privataus kaltinimo funkcija, t. y. tam tikra kaltinimo funkcijos atmaina (rūšis)²³, arba
- kaip dispozityvumo principo išraiška baudžiamajame procese²⁴.

Kiekvieno privataus kaltinimo teisės pjūvio analizė leidžia geriau suvokti privataus kaltinimo instituto esmę, paskirtį ir atitinkamai konkretų reguliavimą.

19 *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais*. Red. Kavolis, M., Kaunas: Literatūros knygynas. 1933, p. 50–60; Фойницкий, И. Я. Курс уголовного судопроизводства. [Foinickij I.J. *Kurs ugotovnovo sudoproizvodstva*.] Sankt-Peterburg: Alfa. 1996, p. 60–63; 72–73; Smirnov, A. V. *Modeli ugotovnovo procesa*. Sankt-Peterburg: Nauka, 2000, p. 35–42; Juzukonis, S., p. 13.

20 Nuo 4 nusikalstamų veikų, kurios buvo numatytos iki 2003 m. galiojusio BPK 126 str. iki 11 nusikalstamų veikų, išvardytų 2003 m. BPK 407 str..

21 Kelis kartus buvo suabejota privatų kaltinimą reglamentuojančių normų konstitucingumu: žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2514. Imamasi įstatymų leidybos iniciatyvų: Baudžiamojo proceso kodekso 34, 132(1), 151, 342, 362, 364, 365, 365(1), 365(2), 409, 412 straipsnių, Kodekso priedo pakeitimo ir papildymo bei Kodekso papildymo 17(3), 365(3), 365(4) straipsniais įstatymo projektas Nr. XIP-677.

22 Ažubalytė, R., p. 221–244.

23 Juzukonis, S., p. 92–98.

24 Matuizienė, E. Dispozityvumo samprata baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*. 2009, 4 (4), p. 301–311.

Visų pirma privataus kaltinimo teisė nagrinėtina kaip nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisės į teisminę gynybą išraiška (forma).

Teisminės gynybos prieinamumo ir universalumo principas įtvirtintas Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 2 straipsnio 3 dalyje, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 ir 13 straipsniuose, Konstitucijos 30 straipsnio 1 ir 2 dalyje bei 31 straipsnio 2 dalyje, Civilinio proceso kodekso 5 straipsnyje, taip pat Baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio 3, 4, 5, 10 dalyse ir detalizuojamas kitose Baudžiamojo proceso kodekso nuostatose. Šio principo esmė ta, kad kiekvienas asmuo, manantis, jog jo teisės yra pažeistos, gali kreiptis į teismą: „Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies nuostata, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą, reiškia, jog Lietuvoje, kaip teisinėje valstybėje, kiekvienam turi būti užtikrinta galimybė savo teises ginti teisme tiek nuo kitų asmenų, tiek nuo neteisėtų valstybės institucijų ar pareigūnų veiksmų.“²⁵ Kaip konstatuota Konstitucinio Teismo, „asmens teisių ir laisvių teismo gynimo garantija – tai procesinio pobūdžio garantija, esminis asmens teisių ir laisvių konstitucinio instituto elementas, būtina teisingumo įgyvendinimo sąlyga, neatskiriamas konstitucinio teisinės valstybės principo turinio elementas“²⁶. Šio principo įgyvendinimas iš esmės lemia realią galimybę pasinaudoti ir kitomis procesinėmis garantijomis. Kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas, „asmens teisė kreiptis į teismą suponuoja ir jo teisę į tinkamą teisinį procesą“²⁷. „Teisė kreiptis į teismą yra absoliuti; asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą negali būti dirbtinai suvaržoma, taip pat negali būti nepagrįstai pasunkinamas jos įgyvendinimas. Taigi pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens

25 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 91-2289; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 24-1004; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 129-4634.

26 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708, 2004, Nr. 186.

27 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 1-7.

*teisių ir laisvių, taip pat įgytų teisių pažeidimo būtų galima spręsti teisme*²⁸ – nurodoma Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje.

Dėl baudžiamojo proceso specifikos dauguma baudžiamųjų bylų yra laikomos viešojo kaltinimo bylomis, t. y. pradedamos, tiriamos ir nagrinėjamos valstybės institucijų iniciatyva (BPK 2 str.). Tokioje byloje nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos asmuo, atsižvelgiant į valstybės pozityviąją teisę, gali tapti liudytoju (pvz., Anglija), civiliniu ieškovu (pvz., Prancūzija) ar privačiu kaltintoju, viešojo kaltintojo (prokuroro) padėjėju (pvz., Vokietija, Italija ir kt.)²⁹. Kalbant apie pastarąją nukentėjusiojo funkciją – baudžiamojo proceso iniciatoriaus ir kaltintojo funkciją – Konstitucinis Teismas konstatavo, kad tokia asmens teisės į teisminę gynybą įgyvendinimo forma, kai pats nukentėjusysis (o ne valstybės įgalioti subjektai) sprendžia dėl baudžiamojo proceso inicijavimo, yra suderinama su teisės į teisminę gynybą konstituciniu principu: „*reguliuodamas baudžiamojo proceso santykius įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes, gali įtvirtinti tokį teisinį reguliavimą, kad pagrindu pradėti tam tikros nusikalstamos veikos tyrimą gali būti tik paties nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimasis (prašymas, pareiškimas, skundas ar kt.) dėl nusikalstamos veikos. Tačiau nustatydamas tokį teisinį reguliavimą įstatymų leidėjas neturi sudaryti teisinių prielaidų paneigti iš Konstitucijos, inter alia teisinės valstybės principo, kylančios valstybės priedermės saugoti kiekvieną asmenį ir visą visuomenę nuo nusikalstamų kėsinių, dirbtinai suvaržyti ar nepagrįstai pasunkinti konstitucinės asmens teisės ginti savo teises teisme įgyvendinimo.*“³⁰

Vertindamas dvi galimas nukentėjusiojo teisės į teisminę gynybą formas: vienu atveju kreipiantis dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo (BPK

28 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 19-623.

29 Brienen, M. E. I.; Hoegen, E. H. *Victims of Crime in 22 European Criminal Justice systems: the implementation of Recommendation (85) 11 of the Council of Europe on the position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure*. Dissertation. The Netherlands, Nijmegen, University of Tilburg. 2000, p. 5–34. Cituota pagal Juzukonis, S., p. 27–29, 93.

30 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

166, 167 str.), kitu – tiesiai į teismą dėl privataus kaltinimo proceso pradėjimo (BPK 407, 408 str.), Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, „jog įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti, kad už tam tikras nusikalstamas veikas asmuo baudžiamojon atsakomybėn yra traukiamas tik tada, kai yra nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimasis (prašymas, pareiškimas, skundas ar kt.) dėl nusikalstamos veikos, ir kad ikiteisminis tyrimas tokiose bylose nėra atliekamas, o prokuroras valstybinio kaltinimo teisme nepalaiko [...]. Įstatymų leidėjas gali įstatymu nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad už tam tikras nusikalstamas veikas asmuo baudžiamojon atsakomybėn yra traukiamas tik tada, kai yra nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimasis (prašymas, pareiškimas, skundas ar kt.) dėl nusikalstamos veikos, bet ikiteisminis tyrimas tokioje byloje yra atliekamas, o prokuroras valstybinį kaltinimą teisme palaiko.“³¹ Kalbant apie nukentėjusiojo teisę į teisminę gynybą svarbiausia yra tai, kad būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuris leistų asmeniui, jo manymu, nukentėjusiam nuo nusikalstamos veikos, kreiptis į teismą.

EŽTT praktika, susijusi su veiksmingu baudžiamuoju procesu ir žalos atlyginimu nukentėjusiajam, kol kas dažniausiai yra siejama su Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 2 ir 3 straipsnių materialiaisiais ir procesiniais pažeidimais³², tam tikrais atvejais – su Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnio pažeidimais³³. Lietuvos teismai, sprenddami, ar nebuvo pažeista nukentėjusiojo teisė reikalauti nubausti kaltininką, taip pat remiasi EŽTT suformuotais kriterijais, kuriuos turi atitikti baudžiamasis procesas dėl asmens mirties tyrimo: kaip vykdoma valstybės pareiga

31 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2514; Jurka, R.; Ažubalytė, R.; Gušauskienė, M.; Panomariovas, A. *Baudžiamojo proceso principai*. Metodinė mokymo knyga. Vilnius: Eugrimas, 2009.

32 Žr. Trechsel, S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford University Press, 2005, p. 37–38. Konvencijos 2 str. materialūs ir procesiniai pažeidimai konstatuoti ir žalos atlyginimas, sutrikdžius asmens sveikatą, priteistas kol kas vienoje byloje *Juozaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą. Juozaitienė and Bikulčius v. Lithuania*, no. 70659/01, 74371/01, judgment of 24 April 2008. Pl. žr. Kai kurie nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo aspektai Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje. <http://www.lat.lt/4_tpiuolentiniai/senos/nutartis.aspx?id=34069> [žiūrėta 2010-10-17].

33 Trechsel, S., p. 37.

asmeniui žuvus įtartinomis aplinkybėmis užtikrinti veiksmingo tyrimo atlikimą; ar užtikrinamas pakankamas mirties aplinkybių tyrimo viešosios kontrolės elementas, ar aukos artimieji giminaičiai įtraukiami į procedūrą, kiek tai būtina jų teisėtiems interesams garantuoti: ar artimieji turėjo galimybę veiksmingai dalyvauti procese, ar buvo laiku informuojami apie esminius procesinius sprendimus, ar galėjo pareikšti dėl jų savo nuomonę, juos skųsti ir pan.³⁴ Literatūroje teigiama, kad visais kitais atvejais nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos ir patyrusio žalą asmens teises, remiantis Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš esmės būtų galima ginti kaip 6 straipsnyje nurodomas civilines teises³⁵.

Mokslinėje literatūroje privatus kaltinimas bene dažniausiai nagrinėjamas kaip kaltinimo funkcijos atmaina. Kaip jau minėta, privataus kaltinimo institutas nėra naujas Lietuvoje, nors jo sampratos ir turinio analizės Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje pasigendama³⁶. Tradiciškai privataus kaltinimo bylos baudžiamajame procese yra suprantamos kaip baudžiamosios bylos, kurioms yra taikoma ypatinga procesinė forma, t. y. tos bylos, kurios yra pradamos tik esant nukentėjusio asmens skundai, kuriose nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos asmuo palaiko kaltinimą teisme ir kurios gali būti nutraukiamos privačiam kaltintojui bet koku būdu atsisakius kaltinti. Nors kaltinimo funkcija teisės literatūroje yra suprantama gana skirtingai³⁷, tačiau nukentėjusio nuo nusikalstamų veikų, kurios gali būti nagrinėjamos privataus kaltinimo proceso tvarka, asmens procesinė veikla – skundo, kuriame

34 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 21 d. kasacinė nutartis byloje Nr. 2K-117/2009.

35 Trechsel, S., p. 38–42.

36 Be jau minėto S. Juzukonio disertacinio tyrimo dalies, skirtos privačiam kaltinimui, kai kurie privataus kaltinimo aspektai nagrinėti keliuose straipsniuose: žr. Ažubalytė, R. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*. 2010, 4 (122): 221–244; Matuizienė, E. Dispozityvumo samprata baudžiamajame procese. Socialinių mokslų studijos. 2009, 4 (4); bei mokojoje knygoje: žr. Jurka, R.; Randakevičienė, I.; Juzukonis, S. *Baudžiamojo proceso dalyviai*. Mokojoji metodinė priemonė. Vilnius: Industrus, 2009, p. 57–64.

37 Žr. Ažubalytė, R. *Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos Lietuvoje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: LTU, 2002, p. 82–89.

formuluojamas kaltinimas ir jį pagrindžiantys duomenys, surašymas ir pateikimas teismui bei jo procesiniai veiksmai teisme leidžia teigti, kad pagrindiniai kaltinimo funkcijos elementai yra būdingi šiai veiklai. Literatūroje yra pasiūlyta materialinė ir procesinė privataus kaltinimo samprata (pabrėžiant reikalavimą nubausti asmenį, pažeidusį nukentėjusiojo teises ir procesinę reikalavimo įgyvendinimo formą): privatus kaltinimas (materialine prasme), tai nukentėjusiojo tvirtinimas apie padarytą nusikalstamą veiką, dėl kurios valstybė baudžiamąjį persekiojimą perduoda nukentėjusiojo nuožiūrai; privatus kaltinimas (procesine prasme) – tai speciali baudžiamojo proceso veikla, kai privačiam kaltintojui suteikiama teisė pareikšti savo valią dėl baudžiamojo persekiojimo pradžios, palaikyti teisme kaltinimą ar atsisakyti nuo kaltinimo³⁸. Todėl galima tvirtai teigti, kad privatus kaltinimas yra kaltinimo funkcijos rūšis (atmaina). Konstitucinis Teismas taip pat pabrėžia kaltinimo funkciją, kurią vykdo nukentėjusysis tokiame procese, nuroydamas, kad *„Privataus kaltinimo bylų procesas – tai toks procesas, kai dėl tam tikrų nusikalstamų veikų asmenį kaltina ne valstybės institucija (pareigūnas), o pats nukentėjusysis (ar jo atstovas).“*³⁹

Nors privataus kaltinimo ir viešojo kaltinimo funkcijos koegzistuoja baudžiamajame procese, tačiau kalbant apie konkretų baudžiamąjį procesą jos, viena vertus, negali būti įgyvendinamos vienoje byloje, kita vertus, keli susiję baudžiamieji procesai (privataus kaltinimo procesas ir viešojo kaltinimo procesas) yra nepriklausomi vienas nuo kito: *„Privataus kaltinimo byla, apie kurią kasaciniame skunde nurodo A. B., yra susijusi su nagrinėjama byla, kurioje priimama ši kasacinė nutartis. Nagrinėjama byla yra pradėta ir nagrinėta kaip valstybinio kaltinimo byla. Valstybinio kaltinimo bylos procesas objektyviai skiriasi nuo privataus kaltinimo bylų proceso; valstybinio kaltinimo ir privataus kaltinimo bylos negali būti sujungtos ir nagrinėjamos kartu viename teismo procese. BPK nenumato jokių draudimų nagrinėti valstybinio kaltinimo bylos tuo atveju, kai tie patys proceso dalyviai dalyvauja ir privataus kaltinimo tvarka vykstančiame procese, kiekvienas procesas gali vykti atskirai. Vadovaujantis BPK nustatytomis įrodinėjimo taisyklėmis, vie-*

38 Juzukonis, S., p. 95.

39 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 sausio 16 d. nutarimas.

*name procese surinkta informacija gali būti panaudota kaip įrodymas ir kitame procese, tačiau nei viename iš procesų nėra privaloma laukti kito proceso pabaigos ir tik tada priimti sprendimą; pirmiau gali būti išnagrinėta tiek privataus, tiek ir valstybinio kaltinimo byla.*⁴⁰

Asmens, kuriam nusikalstama veika yra padaryta žala, teisės baudžiamajame procese priklauso ir nuo konkrečioje valstybėje vyraujančios baudžiamojo proceso sampratos. Jeigu esminis baudžiamojo proceso aspektas yra kalto asmens nubaudimas, nukentėjusiojo procesinės teisės yra daug siauresnės nei tuo atveju, jeigu svarbus baudžiamojo proceso aspektas yra santykių tarp nukentėjusio asmens ir kaltininko atkūrimas, jiems išsprendus susidariusį konfliktą. Antruoju atveju centriniu baudžiamojo proceso aspektu tampa aukos ir kaltininko sutaukinimas (*mediation*), kurio reikšmingas elementas yra pažeidėjo kompensacija aukai⁴¹.

Lietuvos baudžiamojo proceso teisės moksle dažniausiai skiriamos kelios priešasčių grupės, lemiančios kaltinimo funkcijos perdavimą privačiam asmeniui. Visų pirma nurodoma, jog esant tam tikroms veiksoms tik pats nukentėjęs asmuo turi teisę spręsti, ar ta veika jo interesai buvo pažeisti taip stipriai, kad verta kreiptis į teismą ir pradėti baudžiamąjį procesą. Taip pat dažnai tam tikrus veiksmus tik nukentėjęs asmuo gali įvertinti kaip pažeidžiančius jo teises ar teisėtus interesus, pvz., įžeidžiančius ar žeminančius žmogaus orumą. Tokie nusikaltimai dažniausiai susiję su asmeniniais nukentėjusiojo interesais, todėl jo paties nuožiūra paliekama spręsti, ar dėl padarytos moralinės, fizinės arba turtinės žalos reikia inicijuoti baudžiamąjį procesą ir tokiu būdu apginti savo interesus baudžiamosiomis priemonėmis⁴².

Apibendrinus įvairius kriterijus, kuriais remiantis įstatymų leidejas skiria (turėtų skirti) bylas, nagrinėjamas privataus kaltinimo proceso tvarka, galima nurodyti šias materialines ir procesines priežastis, lemiančias privataus kaltinimo kaip savarankiško kaltinimo rūšies sky-

40 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-607/2006.

41 Ashworth, A., p. 36.

42 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Sudarytojas Goda, G. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2001, p. 168.; taip pat žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

rimą. Kaip materialios priežastys įvardijamos šios: ypatinga nusikalstamų veikų, kurios pažeidžia arba varžo privačius asmens interesus, prigimtis; nedidelis šių nusikalstamų veikų visuomenei keliamas pavojus, palyginti su nusikalstamomis veikomis, persekiojamomis viešojo kaltinimo tvarka. Kaip procesinės priežastys dažniausiai nurodomos: nukentėjusiojo nuomonės (pozicijos) reikšmė nusikalstamos veikos padarymo nustatymui (konstatavimui); galimybė pateikti įrodymus be ikiteisminio tyrimo atlikimo; didelė nukentėjusiojo parodymų reikšmė tinkamam bylos išnagrinėjimui; atitinkamų nusikalstamų veikų latentiškumas⁴³. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse numatytų privataus kaltinimo ir privačiai viešo kaltinimo byloms priskirtų nusikalstamų veikų sankcijų analizė leidžia daryti išvadą, kad privataus kaltinimo tvarka nagrinėjamos bylos, kuriose gali būti skiriama ne griežtesnė nei trejų metų laisvės atėmimo bausmė, o privačiai viešo kaltinimo bylose yra numatytas laisvės atėmimas iki septynerių metų (tik už dvi veikas)⁴⁴, dauguma iš jų susijusios su nukentėjusiojo asmeniu. Tačiau neretas šių veikų sąrašo koregavimas ir dar dažnesni pasiūlymai jį koreguoti leidžia teigti, kad įstatymų leidėjo pasirinkimas ne visada grindžiamas išvardytais kriterijais.

Taigi konkrečioje valstybėje vyraujanti privataus kaltinimo samprata priklauso nuo valstybės teisinės sistemos, jos istorinės raidos, pagrindinių valstybės konstitucinės struktūros principų ir kitų aplinkybių. Atsižvelgiant į tai, galima kalbėti apie tam tikras privataus kaltinimo formas (rūšis). Pagal tai, kiek ir kaip privatus asmuo dalyvauja įgyvendinant kaltinimo funkciją, istoriškai buvo skiriamos kelios privataus kaltinimo formos: pagrindinis (absolutus) kaltinimas, pakeičiantis (subsidiarinis) kaltinimas ir papildomas kaltinimas. Pagrindinis (absolutus) kaltinimas, tai tokia kaltinimo forma, kai kaltinimo teisė priklauso privačiam asmeniui. Pakeičiantis (subsidiarinis) kaltinimas pasireiškia tuo, kad privatus kaltintojas gali kaltinti, kai prokuroras (viešasis kaltintojas) atsisako palaikyti kaltinimą. Papildomą kaltinimą palaiko

43 Дорошков, В. В., с. 23–34; Juzukonis, S., p. 95, Goda, G. Oficialumo principas ir jo išimties Lietuvos baudžiamajame procese. *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 371.

44 Goda, G., p. 375.

privatus kaltintojas kartu su viešuoju kaltintoju, papildydamas viešąjį kaltinimą⁴⁵.

Atsižvelgiant į tai, kuris iš privataus kaltinimo sampratos aspektų vyrauja konkrečios valstybės baudžiamojo proceso teisėje, priklauso asmens, kuriam nusikalstama veika padaryta žala galimybės inicijuoti procesą, kontroliuoti šio proceso eigą, spręsti dėl proceso pabaigos.

Galima teigti, kad aukščiau pateiktas kaltinimo skirstymas į pagrindinį kaltinimą, pakeičiantį (subsidiarinį) kaltinimą, ir papildomą kaltinimą, yra klasikinis, iki šiol nepraradęs aktualumo, todėl nors ir pakeistas, paplitęs daugelyje užsienio valstybių. Pritartina nuomonei, kad Baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio 10 punkte įtvirtinus principinę nusikalstamos veikos aukos teisę reikalauti nustatyti ir nubausti kaltininką, Lietuvoje formuojasi panaši praktika, nes:

- atskirai numatytas privataus kaltinimo bylų procesas, kuriame absoliuti kaltinimo teisė priklauso nukentėjusiajam (jo atstovui), t. y. pagrindinis (absoliutus) kaltinimas. Pagal Baudžiamojo proceso kodekso 407 straipsnio nuostatas, privataus kaltinimo baudžiamųjų bylų procesas pradedamas dėl nusikalstamų veikų, numatytų Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 139 straipsnio 1 dalyje (Nesunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo), 140 straipsnio 1 dalyje (Fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas), 148 straipsnyje (Žmogaus veiksmų laisvės varžymas), 152 straipsnyje (Seksualinis priekabiavimas), 154 straipsnyje (Šmeižimas), 155 straipsnyje (Įžeidimas), 165 straipsnyje (Neteisėto asmens būsto neliečiamumo pažeidimas), 168 straipsnyje (Neteisėtas informacijos apie asmens privatų gyvenimą atskleidimas ar panaudojimas), 187 straipsnio 1 ir 3 dalyse (Turto sunaikinimas ar sugadinimas), 188 straipsnyje (Turto sunaikinimas ar sugadinimas dėl neatsargumo), 313 straipsnyje (Mirusiojo atminimo paniekinimas).
- Baudžiamojo proceso kodekso 167 straipsnyje numatyta, kad ikiteisminis tyrimas dėl atskirų nusikalstamų veikų, numatytų: Baudžiamojo kodekso 145 straipsnyje (Grasinimas nužudyti

45 Фойницкий, И. Я. *Курс уголовного судопроизводства*. СПб. 1896, Т. 2, с. 26–27.

ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas), 149 straipsnio 1 dalyje (Išžaginimas), 150 straipsnio 1 dalyje (Seksualinis prievartavimas), 151 straipsnio 1 dalyje (Privertimas lytiškai santykiauti), 178 straipsnio 1 ir 4 dalyse (Vagystė), 179 straipsnio 1 ir 3 dalyse (Neteisėtas naudojimas energija ir ryšių paslaugomis), 182 straipsnio 1 ir 3 dalyse (Sukčiavimas), 183 straipsnio 1 ir 3 dalyse (Turto pasisavinimas), 184 straipsnio 1 ir 3 dalyse (Turto iššvaistymas), 186 straipsnyje (Turtinės žalos padarymas apgaule), 294 straipsnio 1 dalyje (Savavaldžiavimas)) pradedamas tik pagal nukentėjusiojo skundą ar jo atstovo pareiškimą (privačiai – viešas kaltinimas). Galima teigti, kad toks reguliavimas atitiktų papildomo (viešojo kaltintojo padėjėjo) kaltinimo esmę, nes esminis momentas tai, kad nukentėjusiojo skundas reikalingas tik pradėti procesą, o kaltinimo teisė priklauso viešajam (valstybės) kaltintojui (prokurorui). Be to, nagrinėjant papildomo kaltinimo institutą, jį galima būtų lyginti su pakeičiančio (subsidiarinio)⁴⁶ kaltinimo institutu, kada viešojo kaltinimo byloje kaltinimą palaiko privatus kaltintojas, kai kaltinimo atsisako prokuroras⁴⁷.

Trečia, privatus kaltinimas baudžiamajame procese gali būti suprantamas kaip dispozityvumo principo išraiškos forma baudžiamajame procese, kuriame vyrauja imperatyvusis reguliavimo metodas. Kaip nurodoma literatūroje, siaurąja prasme dispozityvumą sudaro turiningasis ir funkcinis elementai. Dispozityvumas numato laisvę (teisę) disponuoti: ginčo objektu (arba materialinėmis teisėmis) (materialusis arba turiningasis dispozityvumo aspektas) ir procesinėmis priemonėmis (procesinis arba funkcinis dispozityvumo aspektas)⁴⁸. Baudžiamojo proceso, skirtingai nuo civilinio proceso, doktrinoje šis klausimas yra mažai nagrinėtas, tačiau apibendrinus kitų šalių mokslinės doktrinos nuostatas, teigiama, kad baudžiamojo proceso teisės moksle disponavimas baudžiamojo proceso dalyku siejamas su įgaliojimų veikti proceso

46 Plačiau apie subsidiarų kaltinimą žr. Александров, А. С. Субсидиарный уголовный иск. *Государство и право*. 2000: 3, 75–83.

47 Juzukonis, S., 94–95.

48 Driukas, A.; Valančius, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. I tomas, p. 325.

pradžią, tolesnę eigą ir pabaigą turėjimu. Būtent galimybė disponuoti baudžiamojo proceso dalyku – kaltinimu – sudaro materialųjį dispozityvumą. Pagrindine materialaus dispozityvumo pasireiškimo sritis baudžiamajame procese yra privataus kaltinimo bylų procesas, nes nukentėjusiajam priklauso teisė disponuoti kaltinimu⁴⁹. Pritartina autorei, kuri teigia, kad „privatus asmuo, skirtingai nuo pareigūno, nėra saistomas pareigos vykdyti nusikalstamų veikų baudžiamąjį persekiojimą, todėl jo įgalinimai kaltinamosios veiklos įgyvendinimo sferoje turi būti konstruojami kaip teisė, kuria jis gali disponuoti savo nuožiūra. Tai nulemia, kad privataus kaltintojo statusas suteikia daugiau laisvo apsisprendimo galimybių nei pareigūno statusas. Pirmiausia, tai pasireiškia tuo, kad sprendimą įstoti į procesą kaltintojo vaidmenyje privatus asmuo priima išimtinai dispozityviu pagrindu. Neleistinas imperatyvus kaltintojo statuso suteikimas kokiam nors privačiam asmeniui, net jeigu jis ir nukentėjo nuo nusikalstamos veikos. Iš to seka ir privataus kaltintojo teisė bet kuriuo proceso metu atsisakyti kaltinimo. Privataus kaltintojo teisinio statuso dispozityvumu pagrįstas ir privataus baudžiamojo persekiojimo dalumas.“⁵⁰ Privatus kaltintojas turi teisę iš nusikalstamos veikos viseto išskirti kaltinimą ta apimtimi, kokia jis nori kaltinimą palaikyti, ir persekioti tik ta dalimi. Jis neprivalo persekioti už visas jam žinomas teisei priešingas veikas ir kaltinti visus nusikalstamos veikos bendrininkus, skirtingai nuo valstybinio kaltintojo, kuriam įstatymas numato tokią pareigą⁵¹. Konstitucinis Teismas taip pat pripažino, kad „*atvejais, kai baudžiamoji atsakomybė pagal įstatymus kyla nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimosi (prašymo, pareiškimo, skundo ar kt.) dėl nusikalstamos veikos pagrindu, <...> baudžiamosios atsakomybės atsiradimas yra sietinas su tuo, kaip atitinkamą nusikalstamą veiką ar ją padarytą žalą vertina asmuo, kurio teisės bei teisėti interesai buvo pažeisti; akivaizdu, kad esama ir tokio vertinimo subjektyvumo momento*“⁵².

49 Matuizienė, E., p. 306–311.

50 Петрова, Н. Е. *Частное и субсидиарное обвинение* [Petrova, N. E. *Private and Subsidiary Prosecution*]. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Самара, 2004, p. 48. cituota pagal Matuizienė, E., p. 306.

51 Matuizienė, E., p. 306.

52 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas.

Tuo tarpu prokuroras, esant įstatymuose nustatytoms sąlygoms, privalo vykdyti savo pareigas (taip pat ir vykdyti baudžiamąjį procesą)⁵³.

Atskiriant nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens (privataus kaltintojo) procesines funkcijas privataus kaltinimo procese nuo nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens (nukentėjusiojo) viešojo ar privačiai viešo kaltinimo procese, pažymėtina, kad toks asmuo, neatsižvelgiant į proceso prigimtį, disponuoja kitu dispozityvumo elementu – teise laisvai disponuoti procesinėmis teisėmis (procesiniu dispozityvumu). Procesinis dispozityvumas baudžiamajame procese nelaikytinas neatsiejama materialinio dispozityvumo tąsa, nes turi skirtingas ištakas ir gali pasireikšti savarankiškai. Procesinio dispozityvumo veikimas baudžiamajame procese siejamas su procesinių teisių, kurių įgyvendinimas nesusijęs su disponavimu baudžiamojo proceso dalyku, tačiau turi didelės įtakos baudžiamosios bylos eigai, suteikimu baudžiamojo proceso dalyviams ir kitiems suinteresuotiems asmenims jų asmeniniams interesams ginti⁵⁴. Taigi privačiai viešo kaltinimo byloje nukentėjusysis nėra materialaus dispozityvumo subjektas, nes neturi galimybės disponuoti baudžiamojo proceso dalyku – kaltinimu, tačiau yra procesinio dispozityvumo subjektas, nes disponuoja teise inicijuoti baudžiamąjį procesą. Tuo tarpu privataus kaltinimo procese privatus kaltintojas (nukentėjusysis ar jo atstovas) disponuoja tiek materialiąja teise, tiek procesinėmis teisėmis.

Baudžiamojo proceso doktrinos, istorinės ir užsienio šalių patirties, reglamentuojant privataus kaltinimo institutą, analizė leidžia įvardyti tuos pačius privataus kaltinimo proceso ypatumus, kuriuos nurodė Konstitucinis Teismas: *„pagrindiniai BPK įtvirtinto privataus kaltinimo bylų proceso instituto ypatumai, palyginti su kitais šiame BPK nustatytais bylų procesais, t. y. su bendruoju baudžiamojo proceso modeliu, <...> taip pat su įvairiomis specifinėmis baudžiamojo proceso rūšimis, yra šie: 1) baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, numatytų atitinkamuose BK straipsniuose, išvardytuose BPK, pradedamas tik tuo atveju, kai yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas; 2) nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiški-*

53 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas.

54 Matuizienė, E., p. 310.

mas, pagal kurią pradedamas privataus kaltinimo bylų procesas, paduodamas teismui; 3) yra nustatyti konkretūs reikalavimai skundo (pareiškimo), pagal kurią pradedamas privataus kaltinimo bylų procesas, turiniui; 4) šiame bylų procese nėra atliekamas ikiteisminis tyrimas; 5) privataus kaltinimo bylų procese nukentėjęsysis (jo teisėtas atstovas) teisme pats palaiko kaltinimą kaip privatus kaltintojas; 6) šiame bylų procese yra ypatingas etapas – taikinamasis posėdis: nukentėjęsysis (jo teisėtas atstovas) ir asmuo, kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, iki teisiamojo posėdžio vykstančiame taikinamajame teismo posėdyje gali susitaikyti, ir jiems susitaikius procesas dėl skundo nutraukiamas.⁵⁵

Toliau šie privataus kaltinimo proceso ypatumai bus panagrinėti detaliau.

2. Privataus kaltinimo proceso ypatumai

2.1. Kaltinimo teisė šiose bylose priklauso tik privačiam kaltintojui (nukentėjusiajam arba jo teisėtam atstovui)

Pasak Konstitucinio Teismo, „Privataus kaltinimo bylų procesas – tai specifinis teisinis konfliktų sprendimo būdas, kai tam tikro konflikto juridizavimą (kriminalizavimą) ir asmens patraukimą baudžiamojon atsakomybėn lemia ne valstybės institucijų (pareigūnų), bet nukentėjusiojo valia kreiptis į kompetentingas valstybės institucijas, kad būtų pradėtas baudžiamasis procesas, ir kai iki pat asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, pripažinimo kaltu arba nekaltu konflikto šalys turi galimybę susitaikyti ir šitaip sudaryti teisinės prielaidas nutraukti pradėtą baudžiamąjį procesą. Privataus kaltinimo bylų procesas – tai toks procesas, kai dėl tam tikrų nusikalstamų veikų asmenį kaltina ne valstybės institucija (pareigūnas), o pats nukentėjęsysis (ar jo atstovas).“⁵⁶

55 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

56 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

Baudžiamojo proceso kodekso 408 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad privataus kaltinimo byloje skundą paduoda ir kaltinimą teisme palaiko nukentėjusysis, kuris teisme įgyja privataus kaltintojo statusą.

Įvertinus tai, kad tam tikros kategorijos asmenys dėl nepilnametystės, psichinės ir fizinės sveikatos trūkumų (sutrikimų) negali pasinaudoti visomis nukentėjusiajam suteiktomis procesinėmis teisėmis, Baudžiamojo proceso kodekse numatyta, kad paduoti pareiškimą teismui ir palaikyti kaltinimą privataus kaltinimo procese gali nukentėjusiojo teisėtas atstovas (BPK 408 str. 2 d.). Jeigu procesas pradėtas dėl nukentėjusiojo teisėto atstovo pareiškimo, toks atstovas teisme įgyja privataus kaltintojo statusą ir kaltinimą teisme palaiko vienas arba kartu su nukentėjusiuoju (BPK 408 str. 3 d.).

Atkreiptinas dėmesys į kelis probleminius tokio reguliavimo aspektus.

Atstovavimas baudžiamajame procese gali būti pagal įstatymą arba pagal pavedimą. Pagal Baudžiamojo proceso kodekso 53 straipsnį nukentėjusiojo atstovai pagal įstatymą gali būti nepilnamečio arba neveiksnaus asmens tėvai, tėviai, globėjai, rūpintoji arba įstaigos, kuri globoja ar rūpinasi nukentėjusiuoju, įgalioti asmenys. Pagal Baudžiamojo proceso kodekso 55 straipsnį, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo, liudytojo, užstato davėjo, asmens, kurio nuosavybės teisės laikinai apribotos ar konfiskuotas turtas, teisės ir teisėtus interesus gali ginti įgaliotasis atstovas – t. y. advokatas arba advokato pavedimu advokato padėjėjas, o teisėjui leidus, ir kitas aukštąjį teisinį išsilavinimą turintis asmuo, teikiantis teisinę pagalbą šiems proceso dalyviams. Taigi nesuprantama, kodėl specialia norma ribojamos asmenų, kurie galbūt nukentėjo nuo nusikalstamų veikų, nagrinėjamų privataus kaltinimo tvarka, galimybės savo teisėtus interesus ginti pasitelkiant teisėtus atstovus. Visų pirma, kaip nurodyta 408 straipsnio 2 dalyje, teisėtas atstovas gali padėti ginti tik nepilnamečių ir asmenų, turinčių psichinės ir fizinės sveikatos trūkumų (sutrikimų) interesus. Tuo tarpu bendroje normoje nurodyta, kad atstovas pagal įstatymą gali atstovauti ir asmeniui, įstatymų nustatyta tvarka pripažintam neveiksniui (BPK 53 str. 1 ir 2 d.), taip pat „prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi atstovo pagal įstatymą teisėmis procese gali būti leidžiama dalyvauti asmens, kuris

<...> dėl senatvės, neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai pasinaudoti įstatymų suteiktomis teisėmis, šeimos nariui ar artimajam giminaičiui, pateikusiam rašytinį ar žodinį prašymą“ (BPK 53 str. 4 d.). Manytina, kad ir privataus kaltinimo procese tokie asmenys turi turėti galimybę ginti savo interesus per atstovą pagal įstatymą arba asmenį, kuriam leidžiama dalyvauti procese atstovo pagal įstatymą teisėmis. Dėl įgaliotojo atstovo galimybių atstovauti nukentėjusiam asmeniui sistemaiškai aiškinant Baudžiamojo proceso kodeksą neturėtų kilti nė menkiausios abejonės: visi nukentėjusieji turi teisę naudotis įgaliotojo atstovo teikiama teisine pagalba, tokia pagalba nesietina su nepilnametyste ar kitomis nukentėjusio asmens ypatybėmis.

Asmuo, siekdamas apginti nusikalstama veika galbūt pažeistas teises, turi laikytis įstatymuose nustatytos tvarkos. Pirmas dalykas – jis turi inicijuoti teisinį procesą ir naudodamasis jam suteiktomis procesinėmis teisėmis siekti teisėto tikslo. Tačiau pasinaudoti procesiniais įrankiais asmuo gali tik įgijęs atitinkamą statusą. Proceso dalyvio statuso įgijimas yra būtina sąlyga asmeniui veiksmingai naudotis suteiktomis teisėmis. Privatus kaltintojas apibūdinamas kaip „nukentėjusysis arba jo atstovas, palaikantys kaltinimą Baudžiamojo proceso kodekse numatytoje privataus kaltinimo byloje“ (BPK 34 str. 1 d.). Prisiminus tai, kad privatus kaltinimas siejamas su nukentėjusiojo teise į teisminę gynybą ir tuo pat metu su specifine kaltinimo funkcijos forma, privataus kaltintojo statusas baudžiamajame procese taip pat tiesiogiai siejamas su nukentėjusiojo ir kaltintojo procesiniu vaidmeniu. Šis dvejopas teisinis statusas galimas tik tuomet, kada baudžiamojo proceso įstatymo nustatyta tvarka bei asmens, nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos, ar jo atstovo valia inicijuojamas (ir vėliau pradedamas) baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kurių sąrašas numatytas Baudžiamojo proceso kodekso 407 straipsnyje. Privataus kaltinimo ir viešo kaltinimo procesai yra skirtingi, todėl asmens, nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos, statusas taip pat atskirtas, nors, kaip matysime vėliau, jų teisių ir pareigų apimtis yra panaši.

Taigi privataus kaltintojo statusas visų pirma aiškintinas per nukentėjusiojo statusą. Nukentėjusiojo statuso įgijimą suponuoja faktinis ir juridinis pagrindas: asmens galbūt patirta turtinė ir (ar) neturtinė žala,

kuri kilo dėl nusikalstamos veikos, ir kompetentingo pareigūno sprendimas pripažinti asmenį nukentėjusiuoju⁵⁷. Tačiau jei dėl nukentėjusiojo ir privataus kaltintojo teisių bei pareigų beveik vienodos apimties (su išlygomis, kurios atsiranda dėl kaltinimo palaikymo) nekyla ginčų, tai dėl statuso įgijimo atsiranda neaiškumų.

Seniai žinoma teisinio reguliavimo problema yra ta, kad privataus kaltinimo tvarka į teismą laikantis įstatymo raidės gali kreiptis tik fizinis asmuo, nes tik toks asmuo gali būti pripažintas nukentėjusiuoju (BPK 28 str.) ir atitinkamai privačiu kaltintoju, tačiau siūloma išėitis – nukentėjusiuoju pripažinti ne tik fizinį, bet ir juridinį asmenį⁵⁸, nesu-
laukia įstatymų leidėjo dėmesio.

Literatūroje taip pat jau buvo kelta problema dėl nukentėjusiojo statuso įgijimo skirtumų asmeniui pasiryžus ginti savo teises, galbūt pažeistas nusikalstama veika⁵⁹: ikiteisminio tyrimo metu pareiškėjas (turintis teisę kreiptis ir gauti pranešimą dėl pradėto tyrimo arba teisę skusti atsisakymą pradėti tyrimą) tampa nukentėjusiuoju ir įgyja atitinkamas teises bei pareigas nuo asmens pripažinimo nukentėjusiuoju (BPK 28 str.). Privataus kaltintojo statuso įgijimo momentas nėra tiksliai reglamentuotas: Baudžiamojo proceso kodekse nurodyta, kad privataus kaltinimo procese „nukentėjusysis“ (BPK 408 str.) kreipiasi skundu į teismą, kituose straipsniuose jau kalbama apie skundą ar pareiškimą padavusį asmenį (BPK 412-1 str.), nors teisėjas gali atsisakyti pradėti procesą dėl akivaizdžiai neteisingų skunde pateiktų faktų arba

---

57 Plačiau apie nukentėjusiojo procesinį statusą žr. Ancelis, P. Dėmesingumas nusikaltimo aukai kaip prielaida kuriant atvirą visuomenę. *Jurisprudencija*. 2000, 15 (7); Kuklianskis, S., Juzukonis, S. Nukentėjusiojo statuso problema baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*. 2001, 19 (11): 180–189. Ancelis, P.; Juzukonis, S. Nukentėjusiojo sąvoka Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*. 2003, 35 (27): 99–107; Ancelis, P. Nukentėjusiojo teisinė padėtis pasikeitus baudžiamiesiems įstatymams. *Jurisprudencija*. 2003, 49 (41); Ancelis, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Monografija. Vilnius: Saulelė, 2006, p. 95–99.

58 Juzukonis, S. *Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese*. Daktaro disertacijos santrauka, socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2002, p. 22. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad nukentėjusysis ir nukentėjęs asmuo yra netapačios sąvokos bei kad nukentėjęs asmuo gali būti ir juridinis asmuo (Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2005 m. lapkričio 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-464/2005), tačiau tai neišsprendžia sisteminės problemos.

59 Ancelis, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*, p. 96.

paaikšėjus Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnyje nurodytoms aplinkybėms (BPK 412-1 str.) ir asmuo, padavęs skundą neįgis privataus kaltintojo statuso. Literatūroje ši painiava aiškinama kaip privataus statuso įgijimas plačiuoju požiūriu (nuo skundo teismui padavimo: „Plačiaja prasme, asmuo privačiu kaltintoju tampa nuo skundo ar pareiškimo į teismą padavimo dienos, t. y. nuo asmens kreipimosi į teismą siekiant apginti pažeistą interesą“⁶⁰), ir kaip privataus kaltintojo statuso įgijimas siauruoju požiūriu (nuo momento, kai BPK 413 str. tvarka teisėjas priima nutartį perduoti nagrinėti teisiamejame posėdyje)⁶¹. Tačiau remiantis bendrais bet kurio proceso dalyvio statuso įgijimo pagrindais – faktiniu ir juridiniu – vis dėlto pritariama nuomonei, kad privačiu kaltintoju asmuo tampa, kai atsiranda faktinis pagrindas – duomenys, jog asmeniui nusikalstama veika padarė fizinės, turitinės ar moralinės žalos ir tai, jog nukentėjęsysis ar jo atstovas su skundu ar pareiškimu kreipėsi į teismą dėl privataus kaltinimo proceso pradėjimo; bei juridinis – teisėjo nutartis nukentėjusiojo skundą perduoti nagrinėti teisiamejame posėdyje (BPK 408 str. 1 d. bei BPK 413 str.)⁶². Pozicijos, kad asmuo privataus kaltintojo statusą įgyja nuo to momento, kai taikinamojo posėdžio metu asmuo, padavęs skundą ir nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo nesusitaiko, ir teisėjas priima nutartį skundą perduoti nagrinėti teisiamejame posėdyje, laikosi ir teismai: „Pagal Baudžiamojo proceso kodekso 28 straipsnio 1 dalį asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi ir nuo sprendimo priėmimo turi šio straipsnio 2 dalyje numatytas teises. Privataus kaltinimo byloje tokia nutartis gali būti priimta nukentėjusiojo skundą perduodant nagrinėti teisiamejame posėdyje.“⁶³

Tokio asmens, galbūt nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos, skirtingo pavadinimo baudžiamojo proceso įstatyme negalima vertinti tik

60 Jurka, R.; Randakevičienė, I, Juzukonis, S., p. 61–62.

61 Ten pat.

62 Ten pat, p. 62.

63 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 14 d. konsultacija Nr. B3-362 „Dėl BPK 28 straipsnio 1 dalies, 413 straipsnio 5 dalies taikymo“. *Teismų praktika*. 2006, 24, p. 254.

kaip terminijos problemos, nes tai yra teisinio statuso (ne)įgijimo problema⁶⁴.

Taigi, jei nukentėjusysis nesusitaiko su nusikalstamos veikos padarymu kaltinamu asmeniu per taikinamąjį posėdį ir teisėjas priima nutartį skundą perduoti nagrinėti teisme (BPK 413 str. 5 d.), tai nuo šios nutarties priėmimo momento nukentėjusysis tampa privačiu kaltintoju ir įgyja Baudžiamojo proceso kodekso 34 straipsnio 2 dalyje numatytas teises: „Privatus kaltintojas, dalyvaudamas nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme, palaiko kaltinimą, pateikia įrodymus ir dalyvauja juos tiriant, dalyvauja baigiamosiose kalbose, pateikia pasiūlymų dėl teisiamejame posėdyje ištirtų įrodymų vertinimo, baudžiamųjų įstatymų taikymo, bausmės rūšies ir dydžio, nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo.“ Privatus kaltintojas turi teisę dalyvauti apeliaciniame procese (BPK 34 str. 3 d.). Šios teisės skirtos įgyvendinti pažeistų teisių gynybos bei kaltinimo funkciją privataus kaltinimo proceso metu.

Privataus kaltintojo teisės ir pareigos iš esmės sutampa su nukentėjusiojo procesinėmis galimybėmis, tačiau pasakytina, kad privataus kaltintojo statusui, palyginti su nukentėjusiojo statusu, būdingi ypatumai, kurie jau buvo aptarti literatūroje⁶⁵. Jis, skirtingai nei nukentėjusysis, yra tik teismo nagrinėjimo stadijos dalyvis; taip pat privatus kaltintojas, skirtingai nei nukentėjusysis viešojo kaltinimo byloje, turi pareigą palaikyti kaltinimą, gindamas savo ar savo atstovaujamojo interesus. Privatus kaltintojas gali tapti ir civiliniu ieškovu, nes pažeistų interesų gynyba apima ir reikalavimą atlyginti kaltininko nusikalstama veika padarytą turtinę ir (ar) neturtinę žalą.

Kaip jau minėta, tam tikrų kategorijų baudžiamųjų bylų tyrimo ir nagrinėjimo, tarp jų ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimo privataus kaltinimo tvarka, specialus reglamentavimas nepaneigia bendrųjų baudžiamojo proceso normų veikimo šiuose procesuose, taigi, be šių teisių, privatus kaltintojas naudojami teisėmis, kurios suteiktos nukentėjusiajam: teikti įrodymus; pateikti prašymus; pareikšti nušalinimus; susipažinti su byla; dalyvauti bylą nagrinėjant teisme; apskusti teismo veiksmus, taip pat apskusti teismo nuosprendį ar nutartį; pasakyti baigiamąją kalbą; prašyti atlyginti patirtas išlaidas dėl dalyvavimo baudžiamajame

64 Ažubalytė, R., p. 234–235.

65 Jurka, R.; Randakevičienė, I.; Juzukonis, S., p. 58–61.

procesė, turėti atstovą, pareikšti civilinį ieškinį, jeigu dėl kaltinamojo nusikalstamos veikos patyrė turtinės ar neturtinės žalos ir kt. (BPK 28 straipsnio 2 dalis ir kt.). Kaltinimo palaikymas, teisė teikti įrodymus ir dalyvauti juos tiriant, sakyti baigiamąją kalbą, kurioje galima išdėstyti savo poziciją dėl teisiame posėdyje ištirtų įrodymų vertinimo, baudžiamųjų įstatymų taikymo, bausmės rūšies ir dydžio, nusikalstama veika padarytos žalos dydžio ir jos atlyginimo yra procesiniai įrankiai, padedantys įgyvendinti privataus kaltinimo funkciją. Tačiau pritariama nuomonei, kad tai nesuteikia teisės privačiam kaltintojui konstatuoti nusikalstamos veikos, nes ši funkcija yra deleguota išimtinai teismui⁶⁶: „nei joks proceso dalyvis, nei privatus ar valstybinis kaltintojas, nei kitas fizinis ar juridinis asmuo neturi įstatymų numatytos kompetencijos kaltininko veikoje konstatuoti kurios nors nusikalstamos veikos sudėtį (kitai variant – pripažinti kaltu) ar konstatuoti teisinį kasusą, t. y. nusikalstamos veikos sudėties nebuvimą (kitai variant – išteisinti). Tokią išimtinę konstitucinę teisę ir pareigą turi tik teisingumą vykdanči institucija – teismas.“⁶⁷

Privataus kaltintojo pareigos iš esmės sutampa su nukentėjusiojo pareigomis. Šis proceso dalyvis privalo duoti parodymus, atvykti kviečiamas dalyvauti procese ir laikytis nustatytos procesinės tvarkos⁶⁸. Be to, vykdydamas kaltinimo funkciją, privatus kaltintojas yra saistomas su ja susijusių pareigų: tinkamai surašyti skundą ir tinkamai palaikyti kaltinimą⁶⁹, bei su civilinio ieškovo pareigomis, susijusiomis su civilinio ieškimo įrodinėjimu.

Nagrindami Baudžiamojo proceso kodekso normas nerandame nuostatų, kaip turi elgtis teismas tuo atveju, kai nukentėjęsysis (kuris savo ruožtu yra ar gali tapti privačiu kaltintoju) miršta. Kai kurių užsienio šalių baudžiamojo proceso įstatymuose, kaip teigiama literatūroje, šis klausimas yra gana aiškiai išspręstas: pvz., nurodyta, kad nukentėjusiojo teisė dalyvauti baudžiamajame procese po jo mirties pereina

66 Jurka, R.; Randakevičienė, I.; Juzukonis, S., p. 62.

67 Kauno apygardos teismo 2008 m. sausio 2 d. apeliacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-683-508/2007.

68 Ažubalytė, R.; Zajančauskienė, J. *Baudžiamojo proceso teisė. Bendrosios dalies kurso pagrindinės tezės*. Vilnius: Mūsų saulužė, 2006, p. 22.

69 Apie reikalavimus, keliamus skundui, ir kaltinimo palaikymą teisme bus kalbama vėliau.

veiksniams mirusiojo paveldėtojams arba paveldėtojų atstovams pagal įstatymą; arba išvardijami giminaičiai, turintys teisę naudotis privataus kaltintojo teisėmis; nurodyti terminai, per kuriuos galima pasinaudoti tokia teise, kartais nurodomos išlygos – kad pasinaudoti privataus kaltinimo teise galima, jei tai neprieštarautų mirusiojo valiai⁷⁰.

Lietuvos mokslininkai yra nagrinėję tik dėl nusikaltimo žuvusio nukentėjusiojo teisių perėmimą. Pritartina pozicijai, kad nukentėjusiajam žuvus nuo nusikalstamos veikos, nukentėjusiaisiais byloje pripažintini artimi giminaičiai⁷¹. Teisės normų dėl žalos atlyginimo apžvalgoje teigiama, kad

„CK 6.284 straipsnio 1 dalyje išvardyti asmenys, kurie turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą fizinio asmens gyvybės atėmimo atveju. Tai – šios teisės turėtojai (mirusiojo nepilnamečiai vaikai, sutuoktinis, nedarbingi tėvai, kiti faktiniai nedarbingi išlaikytiniai, mirusiojo vaikai, gimę po jo mirties) ar šios normos kriterijus atitinkantys asmenys (buvo mirusiojo išlaikomi ar jo mirties dieną turėjo teisę į toki išlaikymą). <...> Šią normą sistemiškai aiškinant su deliktinės atsakomybės taisyklėmis, bendrosiomis nuostatomis (CK 1.136 straipsnio 2 dalies 5 punktu, 1.138 straipsnio 6 punktu, 6.250, 6.263 ir kt. straipsniais) teismų praktikoje pripažįstama, kad teisę į neturtinės žalos atlyginimą turi CK 6.284 straipsnio 1 dalyje nurodyti asmenys (tėvai, vaikai, sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo nukentėjusysis bendrai gyvena, neįregistruojamas santuokos (partnerystė), neatsižvelgiant į jų darbingumą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys Nr. 2K-151/2006, 2K-853/2007, 3K-3-351/2007 ir kt.). Sprendžiant neturtinės žalos priteisimo ir jos dydžio nustatymo klausimą, atsižvelgiama į šių asmenų santykius su nukentėjusiuoju iki jo mirties. Šie santykiai turėtų būti nuolatinio pobūdžio, nuoširdūs, artimi, emociškai tvirti. Ar jie tokie, sprendžiama kiekvienu konkrečiu atveju. Jeigu šie santykiai nėra artimi, jei jie atsitiktinio pobūdžio ar netgi priešiški, neturtinės žalos dydis nustatomas mažesnis arba ieškinyis atmetamas. Pavyzdžiui, Panevėžio apygardos teismas 2006 m. gegužės 15 d. nuosprendžiu baudžiamojoje byloje Nr. 1-22-

70 Дорошков, В. В. *Руководство для мировых судей. Дела частного обвинения.* Москва: Норма, 2001, с. 102–103.

71 Juzukonis, S., p. 48.

*145/2006 priteisė nukentėjusiajai A. J. iš nuteistojo S. V. 1000 Lt neturtinės žalos atlyginimo, nors nukentėjusioji prašė priteisti 50 000 Lt už dukters nužudymą (BK 129 straipsnio 1 dalis). Teismas konstatavo, kad motina su dukterimi gyveno atskirai, praktiškai nebendravo, paskutinį kartą matėsi tik prieš trejus metus.*⁷²

Tačiau ši teisinė situacija paprastai susijusi ne su teisių perėmimu, o su žuvusio (mirusio) dėl nusikalstamos veikos artimųjų patirta neturtine žala. Teisių perėmimas siejamas ne su tiesiogiai patirta žala, o su asmens, patyrusio žalą, negalėjimu toliau ginti savo teisių. Šis klausimas yra aktualus įvertinant ne tik privatų kaltintojo interesą, bet ir viešąjį interesą, susijusį su teisingumo vykdymo procesu atitinkamame procese. Privataus kaltinimo bylų procesas yra specifinis ta prasme, kad privačiam kaltintojui nepalaikant kaltinimo procesas negali tęstis, skirtingai nuo proceso viešojo kaltinimo byloje, kuriose procesui tęsti nebūtina aktyvi nukentėjusiojo pozicija. Taigi, prieš nagrinėjant nukentėjusiojo teisių perėmimo klausimą privataus kaltinimo procese, būtina įvertinti privataus kaltintojo funkcijos turinio elementus: reikalavimą nubausti asmenį arba reikalauti nubausti asmenį ir atlyginti žalą. Įvertinus doktriną, užsienio šalių patirtį, kitų teisenų taisykles, taip pat tai, kad vienas iš privataus kaltintojo reikalavimų yra (gali būti) susijęs su reikalavimu atlyginti žalą, sprendžiant dėl šios teisės perėmimo, darytina išvada, jog privataus kaltintojo mirties atveju teismas turėtų remtis įstatymo analogija ir vadovautis Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 48 straipsniu, kuris reguliuoja procesinį teisių perėmimą, bei teismų praktika dėl teisės palaikyti civilinį ieškinį perėmimu. Jau minėtoje normų dėl žalos atlyginimo baudžiamosiose byloje apžvalgoje teigiama, kad tais atvejais, kai baudžiamosiose byloje susiduriama su situacija, kai pradinis civilinis ieškovas pasitraukia iš proceso (pavyzdžiui, fizinio asmens mirties atveju), o į jo vietą įtraukiamas kitas asmuo, teismai remiasi civilinio proceso įstatymais⁷³.

72 Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose byloje apžvalga. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29. <http://www.lat.lt/4_tpbuuletieniai/senos/nutartis.aspx?id=34068> [žiūrėta 2010-09-13].

73 Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose byloje apžvalga. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29. <http://www.lat.lt/4_tpbuuletieniai/senos/nutartis.aspx?id=34068> [žiūrėta 2010-09-13]. BPK numatyta, kad „Kai nagrinėjant civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje kyla klausimų, kurių sprendimo

Civilinio proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalies analizė leidžia teigti, kad procesinių teisių perėjimo apimtį lemia atitinkamų materialijų subjektinių teisių perėmimo apimtis. Privataus kaltinimo proceso kontekste svarbus pagrindinis klausimas: ar teisė pateikti privatų skundą ir reikalauti žalos atlyginimo bei kaltininko baudžiamosios atsakomybės nepriklauso asmeninėms neturtinėms ir turtinėms teisėms, kurios neatskiriama susijusios su palikėjo asmeniu, nes būtent jos kitam asmeniui nepereina (CK 5.1 straipsnio 3 dalis), o tai reikštų, kad ir procesinių teisių perėmimas šiuo atveju negalimas. Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje šis klausimas nenagrinėtas, tačiau žalos atlyginimo bylų apžvalgoje nurodoma, kad „*teismų praktikoje pasitaiko baudžiamųjų bylų, susijusių su procesinių teisių perėmimu, mirus civiliniam ieškovui, pareiškusiam civilinį ieškinį dėl neturtinės žalos atlyginimo, kuriose priimti sprendimai kelia abejonių: štai baudžiamojoje byloje (BK 135 straipsnio 1 dalis) teismas atsisakė įtraukti į procesą ieškovo teisėmis palikėjo įpėdinį, motyvuodamas tuo, kad teisė į neturtinės žalos atlyginimą yra nepaveldima. Toks teismo sprendimas abejotinas. Smurtinių nusikaltimų bylose teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo už dvasinius išgyvenimus, fizinius kentėjimus priskiriama prie turtinio pobūdžio reikalavimų. Pagal CK 5.1 straipsnio 2 dalį palikėjo turtinės reikalavimo teisės yra paveldimos. Vadinasi, perėmus palikėjo materialiąsias subjektines teises, galimas ir procesinių teisių perėmimas.*“⁷⁴ Teismų praktikoje laikytina gera praktika situacija, kai mirusio nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo įpėdiniai įtraukiami į bylą ir jiems priteisiamas ieškinys: „*byloje T. S. nuteistas pagal BK 180 straipsnio 1 dalį, 149 straipsnio 1 dalį, po nukentėjusiosios ir civilinės ieškovės V. R. S. mirties teismas nutartimi įtraukė į procesą palikėjos įpėdinį ir patenkino civilinį ieškinį dėl 1006 Lt turtinės žalos bei 10 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo. Teismas savo sprendimą motyvavo tuo, kad neturtinės žalos, padarytos smurtiniu nusikaltimu, atlyginimo reikalavimas priskiriamas prie palikėjo turtinės reikalavimo*

šis Kodeksas nereglementuoja, taikomos atitinkamos civilinio proceso normos, jeigu jos neprieštarauja baudžiamojo proceso normoms“ (BPK 113 str. 2 d.).

74 Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29. <http://www.lat.lt/4_tpbuletieniai/senos/nutartis.aspx?id=34068> [žiūrėta 2010-09-13].

teisės (Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-772/2007). *Toks sprendimo argumentavimas atitinka CPK 48 straipsnio 1 dalies, CK 5.1 straipsnio 1 ir 2 dalių nuostatas.* ⁷⁵ Konstitucinėje byloje dėl normos, kuri nustatė, kad teisė į žalos atlyginimą nepaveldima, Konstitucinis Teismas nurodė, jog „Konstitucijoje įtvirtintas asmeniui padarytos (ir atlygintinos) žalos skirstymas į materialinę ir moralinę savaimė nėra tapatus žalos skirstymui į tokią, kurios materialaus atlyginimo reikalauti gali ne tik pats atitinkamą žalą patyręs asmuo, bet ir tam tikri kiti asmenys, ir tokią, kurios materialaus atlyginimo reikalauti gali vien tą žalą patyręs asmuo, nes pati galimybė materialiai atlyginti ją yra siejama vien su tuo asmeniu ir negali būti siejama su jokia kitu asmeniu. <...> konstatuotina, kad teisė reikalauti tam tikros materialinės žalos atlyginimo paprastai turi būti paveldima ar kitaip perleidžiama <...>. Taip pat ir teisė reikalauti materialiai atlyginti asmeniui padarytą moralinę žalą vienais atvejais gali būti siejama vien su tą žalą patyrusiu asmeniu, tačiau pagal Konstituciją yra įmanomos ir tokios teisinės situacijos, kai ši teisė gali pereiti tam tikriems kitiems asmenims. <...> Atskirai paminėtinos teisinės situacijos, kai asmuo, kuriam buvo padaryta žala, yra miręs, juo labiau tada, kai asmeniui padarytos žalos turinį kaip tik ir sudaro tai, kad jam buvo atimta gyvybė. Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste būtina pabrėžti, jog Konstitucija reikalauja įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad valstybė negalėtų išvengti pareigos atlyginti, kai tokio atlyginimo yra pagrįstai reikalaujama, už jos institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais padarytą žalą ir tais atvejais, kai pačiam asmeniui, kurio atžvilgiu buvo atlikti tie neteisėti veiksmai, tos žalos atlyginimo neįmanoma išmokėti būtent dėl to, kad jis yra miręs, juo labiau jeigu minėtais neteisėtais veiksmais tam asmeniui padarytos žalos turinį kaip tik ir sudaro tai, kad jam buvo atimta gyvybė.“⁷⁶

Apibendrinant teisių perėmimo klausimą, darytina išvada, kad privažiam kaltintojui mirus, jo paveldėtojai turi teisę perimti jo procesines teises.

75 Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29. <http://www.lat.lt/4_tpbuletieniai/senos/nutartis.aspx?id=34068> [žiūrėta 2010-09-13].

76 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas.

2.2. Privataus kaltintojo skundas – pagrindas pradėti privataus kaltinimo procesą

Baudžiamojo proceso kodekso 407 straipsnyje, taip pat 167 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad baudžiamasis procesas pradedamas tik esant nukentėjusiojo skundui ar jo teisėto atstovo pareiškimui.

Konstitucinis Teismas nurodė, kad „konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą nereiškia, jog įstatymų leidėjas procesiniuose įstatymuose, inter alia įstatymuose, reglamentuojančiuose baudžiamojo proceso santykius, negali nustatyti kreipimosi į teismą tvarkos ir tam tikrų formalių reikalavimų, kuriuos turi atitikti teismui pateikiamas kreipimasis. Pažymėtina ir tai, kad konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą neužkerta kelio įstatymų leidėjui nustatyti ir formalius reikalavimus, taikomus asmens kreipimuisi, pagal kurį gali būti pradedamas nusikalstamos veikos tyrimas ar baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme. Pats savaime tokių formalių reikalavimų nustatymas dar nereiškia, kad yra dirbtinai suvaržyta asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą ar nepagrįstai pasunkintas šios teisės įgyvendinimas. Tačiau įstatymų leidėjas, reglamentuodamas kreipimosi į teismą tvarką ir nustatydamas tam tikrus reikalavimus, kuriuos turi atitikti teismui pateikiamas kreipimasis, inter alia reikalavimus, taikomus asmens kreipimuisi, pagal kurį pradedamas nusikalstamos veikos tyrimas ar baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad juo būtų nepagrįstai pasunkintas kokios nors asmens konstitucinės teisės ar teisėto intereso, inter alia ir asmens teisės į teisminę gynybą, įgyvendinimas ar apskritai jis taptų neįmanomas. Priešingu atveju būtų pažeista Konstitucija, inter alia Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens teisė į teisminę gynybą, iš teisinės valstybės principo kylanti asmens, visuomenės teisė į saugumą nuo nusikalstamų kėsinių ir asmens teisė į tinkamą teisinį procesą.“⁷⁷

Prieš pradėdant nagrinėti privataus kaltinimo skundą, reikėtų trumpai aptarti nukentėjusiojo teisę inicijuoti baudžiamąjį procesą privačiai – viešo kaltinimo bylose. Ši procesinė baudžiamojo proceso pradėjimo forma yra tarp viešo kaltinimo (kai nukentėjusysis turi savarankišką

---

77 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

statusą, tačiau kaltintojas yra prokuroras) ir privataus kaltinimo bylų proceso, kai nukentėjęs asmuo savarankiškai vykdo kaltinimo funkciją. Tai būtina padaryti, nes šie procesai turi panašumą – baudžiamasis procesas gali būti pradėtas tik nukentėjusiojo iniciatyva, vėliau privačiai viešo kaltinimo procesas vyksta kaip viešojo kaltinimo procesas. Įstatymų leidėjas Baudžiamojo proceso kodekso 167 straipsnio 1 dalyje išvardija nusikalstamas veikas, dėl kurių baudžiamojo persekiojimo gali nuspręsti tik pats nukentėjusysis arba jo teisėtas atstovas (paprastai, kai pats nukentėjusysis dėl amžiaus arba sveikatos būklės yra nevisiškai procesiškai veiksnus). Nukentėjusiajam išreiškus savo valią (siekį, kad atitinkama veika būtų tiriama ir nagrinėjama) ir padavus skundą, baudžiamasis procesas vyksta įprasta tvarka: yra atliekamas ikiteisminis tyrimas, kaltinimą teisme palaiko prokuroras. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pabrėžia, kad dėl šių veikų, išvardytų Baudžiamojo proceso kodekso 167 straipsnio 1 dalyje, padarymo „*baudžiamasis procesas negali būti pradėdamas, jei nukentėjęs asmuo (jo atstovas) nerodo tokios iniciatyvos, taip pat jeigu pradėti ikiteisminį tyrimą nereikalauja prokuroras. Tačiau gavus nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą, procesas, skirtingai nei privataus kaltinimo byloje (BPK XXX skyrius), vyksta bendra tvarka be jokių išimčių. <...> Įstatyme griežtai nenustatyta, kokios formos dokumentu galima informuoti teisėsaugos pareigūnus apie nusikalstamą veiką. Teisėsaugos pareigūnai privalo priimti bei fiksuoti ir žodžiu pateikiamą informaciją apie nusikalstamas veikas, taip pat ir apie veikas, nurodytas BPK 167 straipsnio 1 dalyje.*“⁷⁸ Įstatymų leidėjas pasirinko tokį teisinio reguliavimo būdą, kai nukentėjusiojo (jo teisėto atstovo) kreipimuisi į ikiteisminio tyrimo institucijas ar prokurorą negali būti keliama jokių formalių reikalavimų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs, kad „*apeliacinės instancijos teismas taikė gramatinį įstatymo aiškinimą siaurąja prasme ir nukentėjusiojo pranešimą policijai apie nusikalstamos veikos įvykį, kuris buvo įformintas protokolu-pareiškimu, nepripažino nukentėjusiojo skundu, pagal kurį pradėdamas ikiteisminis tyrimas dėl nusikalstamų veiksmų, išvardytų BPK 167 straipsnio 1 dalyje. Tuo tarpu iš baudžiamosios bylos matyti, kad nukentėjusysis R. P. kreipėsi į*

78 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 21 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-814/2006.

*policijos komisariatą dėl padarytos vagystės iš jo buto. Vadovaujantis BPK 166 straipsniu toks pranešimas buvo priimtas policijos komisariatai ir iformintas protokolu-pareiškimu, kurio pagrindu buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas. Tai neprieštarauja įstatymo prasmei, nes Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse nėra nustatyta nei nukentėjusiojo skundo, nei jo teisėto atstovo pareiškimo forma ir turinys. Tai reikia traktuoti kaip išreikštą norą imtis iniciatyvos pradėti baudžiamąjį procesą dėl padarytos nusikalstamos veikos. Nukentėjusysis R. P. tokią iniciatyvą parodė, ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas ir ne jo kompetencija buvo spręsti, kaip turi būti pavadintas ir iformintas pareiškimas noras siūlyti pradėti baudžiamąjį procesą. Kitaip jo pranešimo apie nusikalstamą veiką ikiteisminio tyrimo įstaigai negalima paaiškinti.*⁷⁹

Kitoje byloje teismas patvirtino, kad procesinio dokumento, taip pat ir tokio, kuriuo kreipiamasi dėl baudžiamojo proceso pradėjimo arba dokumento, kuriuo pradedamas baudžiamasis procesas, turinys ir jo priėmimo teisiniai pagrindai yra svarbesni nei jo forma: „jeigu neteisingai pavadintas procesinis dokumentas priimtas iš esmės vadovaujantis įstatyme nustatytais pagrindais bei pagal įstatyme nustatytą tvarką ir jeigu remiantis tokiu dokumentu vėliau priimami sprendimai, atliekami veiksmai, laikantis baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimų, tai toks dokumentas savaime netampa neteisėtu su visomis iš to kylančiomis pasekmėmis“⁸⁰.

Privataus kaltinimo procese nukentėjusiojo skundai, skirtingai nuo ką tik aptarto privačiai – viešo kaltinimo proceso, keliami formalūs reikalavimai, kurių nesilaikymas gali lemti skundo nepriėmimą teisme. Nukentėjusiojo skunde ar teisėto atstovo pareiškime išreiškiama asmens valia, kad kaltininkas atsakytų pagal baudžiamuosius įstatymus ir būtų nubaustas. Jame išdėstoma nusikalstamos veikos baudžiamoji teisinė charakteristika, nustatomas teismo nagrinėjimo dalykas ir ribos. Nukentėjusiojo skundas ar atstovo pareiškimas yra procesiniai dokumentai, todėl įstatymas jiems kelia turinio ir formos reikalavimus.

79 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. balandžio 20 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-254/2004.

80 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-221/2008.

Baudžiamojo proceso kodekso 412 straipsnio 2 dalyje nustatyti nukentėjusiojo skundo ar teisėto atstovo pareiškimo turiniui keliami reikalavimai. Skunde (pareiškime) turi būti nurodyta:

- teismo, kuriam teisinga byla, pavadinimas;
- nusikalstamos veikos, kuria kaltinamas asmuo, padarymo vieta, laikas, padariniai ir kitos esminės aplinkybės;
- duomenys, kurie patvirtina skunde ar pareiškime išdėstytas aplinkybes;
- nukentėjusiojo, nusikalstamos veikos padarymu įtariamo asmens bei liudytojų vardai, pavardės ir gyvenamoji vieta.

Skundas turi būti pasirašytas nukentėjusiojo, o Baudžiamojo proceso kodekso 408 straipsnio 2 dalyje numatytu atveju pareiškimas – nukentėjusiojo teisėto atstovo (BPK 412 str. 2 d.).

Čia reikėtų paminėti Konstitucinio Teismo teiginius dėl minėtų reikalavimų pagrįstumo. Jis nurodė, kad *„reikalavimas teismui privataus kaltinimo tvarka raštu paduodamame skunde ar pareiškime nurodyti teismo, kuriam teisinga byla, pavadinimą, nusikalstamos veikos, kuria kaltinamas asmuo, padarymo vietą, laiką, padarinius ir kitas esmines aplinkybes, duomenis, kurie patvirtina skunde ar pareiškime išdėstytas aplinkybes, nukentėjusiojo, nusikalstamos veikos padarymu įtariamo asmens bei liudytojų vardus, pavardes ir gyvenamąją vietą yra būtinas tam, kad būtų galima pradėti privataus kaltinimo bylų procesą, ir dėl to tas reikalavimas vertintinas kaip pagrįstas, racionalus; <...> privataus kaltinimo tvarka teismui raštu paduodamo skundo (pareiškimo) paskirtis ir funkcija – ne tik pranešimas (kompetentingos institucijos, pareigūno informavimas) apie nusikalstamą veiką, bet ir asmens apkaltinimas: tokiu skundu (pareiškimu) asmeniui yra pareiškiamas kaltinimas, kad būtų nagrinėjamas teisme (panašiai, kaip kaltinamuoju aktu byloje, kuriose yra atliekamas ikiteisminis tyrimas)“⁸¹.*

Taigi kalbant apie kreipimosi į teismą formą ir turinį, svarbiausia, kad teismui būtų aiški asmens, kuris kreipiasi į teismą, valia bei kaltinamajam būtų aiškūs kaltinimai. Privataus kaltinimo procesas nukentėju-

81 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr.7-254.

siojo iniciatyva pradedamas ne dėl nusikalstamos veikos fakto (*in rem*), o prieš asmenį (*in personam*). Atsižvelgdamas į tai, kad nukentėjusiojo skundas (jo teisėto atstovo pareiškimas) tampa pagrindu nagrinėti baudžiamuosius kaltinimus teisme, įstatymų leidėjas nustato tokį skundo (pareiškimo) turinį, kad teismui iš jo būtų aiški asmens, kuris kreipiasi į teismą, valia bei kaltinamajam būtų aiškūs jam pateikiami kaltinimai: tiek faktinės aplinkybės, tiek teisinis jų vertinimas⁸². Teismai privataus kaltinimo byloje patvirtina tai: „privataus kaltinimo ypatumas yra tai, kad byla nagrinėjama teisme be ikiteisminio tyrimo, todėl privataus kaltintojo skunde turi būti nuosekliai, aiškiai ir konkrečiai nurodytos veikos, kuriomis yra kaltinamas baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo. Baudžiamajame procese (taip pat ir privataus kaltinimo byloje) galioja iš esmės tie patys principai, tarp kurių vienas svarbiausių principų yra rungimosi principas (BPK 7 str.) bei teisė į gynybą (BPK 10 str.). Tai reiškia, kad nusikaltimų padarymu kaltinamas asmuo turi žinoti, kuo jis yra kaltinamas, kuo grindžiamas kaltinimas ir, atitinkamai, turėti galimybę gintis nuo kaltinimų. Kaltinimas turi būti suformuotas tinkamai, o pačiame skunde turi būti nurodyti kaltinimus patvirtinantys konkretūs ir aiškūs bylos duomenys.“⁸³

Kitoje nutartyje nurodyta, kad privataus kaltintojo pareiga skunde nurodyti visus duomenis, kurių reikalauja Baudžiamojo proceso kodekso 412 straipsnio 2 dalis, yra labai svarbi užtikrinant tinkamą baudžiamąjį procesą: „privataus kaltinimo bylų procese svarbus dokumentas yra nukentėjusiojo skundas. Pagal nukentėjusiojo skundą yra pradedamas privataus kaltinimo bylos procesas, pagal jame suformuluotą kaltinimą byla perduodama nagrinėti teisiamajame posėdyje, nustatomos nagrinėjimo teisme ribos, privataus kaltinimo byloje kaltinimą teisme palaiko nukentėjusysis, todėl jo statusas sutapatinamas su kaltintojo statusu, o jo skundo turiniui keliami reikalavimai atitinka kaltinamojo akto turiniui keliamus reikalavimus. Dėl šių priežasčių nukentėjusysis

82 Asmens teisė žinoti, kuo jis kaltinamas, yra plačiai aptarta ir doktrinoje, ir EŽTT bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje. Nepaisant to, kad šiuose šaltiniuose paprastai analizuojama teisė žinoti, kuo jis kaltinamas viešojo kaltinimo byloje, tačiau bendri principai ir teisės esmė nesikeičia atsižvelgiant į teisenos formą. Žr. Merkevičius, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius: Registrų centras, 2008.

83 Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. spalio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-214-106/2008.

privalo skunde nurodyti nusikalstamos veikos aplinkybes ir pateikti jas patvirtinančius duomenis, kad kaltinimas būtų aiškus ir pagrįstas. Esminiai skundo turinio defektai suvaržo nusikalstamos veikos padarymu kaltinamo asmens teisę į gynybą, nes jis, esant nekonkrečiam, nepagrįstam kaltinimui, negali pasiruošti efektyviai nuo jo gintis. [...] Pirmosios instancijos teismas teisingai pastebėjo, kad pareiškėjas, aprašydamas veiką, kurios padarymu kaltina A. F., nenurodė, kuo, kaip teigiama skunde, A. F. jį daužė, kiek smūgių jam buvo suduota į nurodytas kūno vietas, koks buvo jų eiliškumas. [...] Aptarti A. J. privataus kaltinimo proceso tvarka paduoto skundo trūkumai laikytini esminiais, nes jie neleidžia susidaryti išsamaus nusikalstamos veikos vaizdo, sąlygoja skunde suformuluoto kaltinimo nekonkretumą, nepagrįstumą. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad, kaip matyti iš bylos medžiagos, pareiškėjui buvo suteikta antrinė teisinė pagalba ir skundą jam surašė advokatė, kuri turėjo žinoti skundo turiniui keliamus reikalavimus, todėl skundo kokybė vertinama dar griežčiau. Visa tai apeliacinės instancijos teismui leidžia manyti, kad apylinkės teismas pagrįstai konstatavo, jog A. J. privataus kaltinimo proceso tvarka paduotas skundas neatitinka LR BPK 412 str. 2 d. numatytų reikalavimų, ir grąžino skundą pareiškėjui⁸⁴, nes priešingu atveju būtų pažeidžiama kaltinamojo teisė į rungtynišką privataus kaltinimo procesą teisme⁸⁵.

Baudžiamojo proceso kodekso 412 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad 412 straipsnio 2 dalies reikalavimų neatitinkantis skundas nepriimamas ir grąžinamas jį padavusiam asmeniui. Kaip konstatuota Konstitucinio Teismo, Baudžiamojo proceso kodekso 412 straipsnio 3 dalyje, įtvirtintas teisinis reguliavimas apima įvairias teisines situacijas, kurioms esant Baudžiamojo proceso kodekso 412 straipsnio 2 dalies reikalavimų neatitinkantis skundas nepriimamas ir grąžinamas jį padavusiam asmeniui:

- 1) skundas gali būti nepriimamas ir grąžinamas jį padavusiam asmeniui dėl tokių šio skundo trūkumų, kuriuos gali pašalinti pats jį padavęs asmuo;

84 Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. gruodžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-257-113/2008.

85 Jurka, R.; Randakevičienė, I.; Juzukonis, S., p. 64.

- 2) skundas gali būti nepriimamas ir gražinamas jį padavusiam asmeniui dėl tokių šio skundo trūkumų, kurių jį padavęs asmuo negali pašalinti – jie gali būti pašalinti tik atlikus ikiteisminį tyrimą ar atskirus proceso veiksmus⁸⁶. Atsižvelgiant į privataus kaltinimo instituto, kaip specifinio baudžiamojo proceso instituto, paskirtį ir prasmę, taip pat į baudžiamojo proceso principus ir tikslus, manytina, kad jeigu privataus kaltinimo tvarka paduotas skundas turi tik nedidelių, neesminių, formalių nukrypimų nuo nustatytų reikalavimų, teismas turėtų priimti tokį skundą⁸⁷.

Įvertinus procesinės kaltinimo funkcijos – pradėdant kreipimusi į teismą – turinį, manytina, kad teisės į teisminę gynybą privataus kaltinimo byloje prienamumas realiai gali būti užtikrinamas tik siejant jos įgyvendinimą su veiksminga teisine pagalba⁸⁸: nukentėjusiajam (privaciai kaltintojui) pasinaudojant atstovavimo galimybėmis arba kreipiantis dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo. Nors antrinė teisinė pagalba nukentėjusiems dėl nusikaltimų atsiradusios žalos atlyginimo byloje, įskaitant atvejus, kai žalos atlyginimo klausimas yra sprendžiamas baudžiamojoje byloje turi būti užtikrinta neatsižvelgiant į jo turtinę padėtį⁸⁹, tačiau paradoksalu, kad pagrindas suteikti ją yra „ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimas ar teismo nutartis, kuriais asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju, ir (ar) teismo nuosprendis“⁹⁰. Taigi laikantis nustatytos tvarkos praktiškai neįmanoma pasinaudoti šia pagalba, nes reikalavimų neatitinkantis skundas yra nepriimamas ir gražinamas jį padavusiam asmeniui (BPK 412 str. 3 d.), o asmuo įgyja privataus kaltintojo statusą tik teisme (BPK 408 str. 1 d.; 413 str.), t. y. priėmus skundą. Kaip buvo nurodyta konsultacijoje teismams, „*privataus kaltinimo byloje tokia nutartis gali būti priimta nu-*

86 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

87 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

88 EŽTT pripažino, kad teisės į teisminę gynybą būtina prielaida tam tikrais atvejais gali būti teisinės pagalbos suteikimas. Case of Airey v. Ireland. No. 6289/73, judgement of 9 October 1979, ECHR A32.

89 Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-827, *Žin.* 2005, Nr. 18-572. 12 straipsnio 1 dalies 2 punktą.

90 Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-827, *Žin.* 2005, Nr. 18-572. 13 straipsnio 3 punktą.

*kentėjusiojo skundą perduodant nagrinėti teisiamejame posėdyje. Nuo to momento nukentėjusysis turi teisę gauti šio Kodekso 55 straipsnio 4 dalyje numatytą valstybinę teisinę pagalbą.*⁹¹ Sprendžiant asmenų, kurie dėl sunkios turčinės padėties negali pasinaudoti teisinėmis paslaugomis, valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo klausimą, būtina įvertinti, ar laiku ji suteikiama – teisinė pagalba turi būti suteikta tada, kai ji reikalinga, taip pat ir iki teisinio proceso⁹².

2.3. Taikinamasis posėdis – privalomas privataus kaltinimo proceso etapas

Privataus kaltinimo procesas kaip ikiteisminis tyrimas viešojo kaltinimo byloje gali būti pradėtas, jei nėra procesinių kliūčių: taigi teisėjas, gavęs nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą, atsisako pradėti privataus kaltinimo bylų procesą, jeigu skunde ar pareiškime nurodyti faktai apie nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi ar yra aiškios Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnio 1 dalyje nurodytos aplinkybės (BPK 412⁽¹⁾ str. 1 d.). Atsisakydamas pradėti privataus kaltinimo bylų procesą, teisėjas priima nutartį, kurios nuorašas siunčiamas skundą ar pareiškimą padavusiam asmeniui. Teisėjo nutartį atsisakyti pradėti privataus kaltinimo bylų procesą nukentėjusysis ar jo teisėtas atstovas turi teisę per septynias dienas nuo nutarties nuorašo gavimo apskūsti Baudžiamojo proceso kodekso X dalyje nustatyta tvarka (BPK 412⁽¹⁾ str. 2–4 d.).

Jei nėra minėtų pagrindų atsisakyti pradėti privataus kaltinimo bylų procesą, įstatymas įpareigoja teisėją surengti taikinamąjį posėdį. Baudžiamojo proceso kodeksas numato nukentėjusio asmens ir kalti-

91 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 14 d. konsultacija Nr. B3-362 „Dėl BPK 28 straipsnio 1 dalies, 413 straipsnio 5 dalies taikymo“. *Teismų praktika*. 2006: 24, p. 254.

92 Montvydienė, I. *Valstybės garantuojama teisinė pagalba civilinėse bylose*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 50–59. Kaip rodo teismų praktika, valstybės garantuojama pagalba yra suteikiama ir skundui surašyti, tačiau atkreiptinas dėmesys į netikslų reglamentavimą, kuris konkrečiu atveju gali užkirsti kelią ją gauti.

namojo sutaikymo procedūrą teisme iki privataus kaltinimo bylos iškėlimo. Kai teisme privataus kaltinimo tvarka gautas nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, nukentėjusysis ir (ar) jo teisėtas atstovas bei nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo šaukiami pas teisėją sutaikinti (BPK 413 str. 1 d.), vadinasi, taikinamasis posėdis yra privalomas preliminarus privataus kaltinimo bylų proceso etapas⁹³. Tad galima teigti, kad privataus kaltinimo proceso pirminis tikslas – sutaikyti konfliktuojančius asmenis, ir tik tuomet, jei sutaikyti nepavyksta, nagrinėjama byla, siekiant nustatyti, ar kaltinamas asmuo yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką, ir, jeigu yra pagrindas, teisingai jį nubausti. Su(si)taikymas kaip baudžiamojo konflikto išsprendimo galimybė galima ne tik privataus, bet ir viešo kaltinimo bylose, tačiau jo sąlygos ir procedūros skiriasi⁹⁴, nes skiriasi sutaikinimo prigimtis: jei viešojo kaltinimo bylose susitaikymas (mediacija) yra atkuriamojo teisingumo koncepcijos, kuri išpopuliarėjo XX a. viduryje, dalis⁹⁵, tai privataus kaltinimo bylose taikinamasis posėdis kaip privaloma procedūra prieš bylos iškėlimą yra logiška šio specifinio proceso, kuriame nukentėjusiojo valia yra lemianti proceso eigą, dalis. Tarpukario Lietuvos baudžiamajame procese susitaikymas taip pat buvo numatytas⁹⁶. Konstitucinėje doktrinoje susitaikymas baudžiamosiose bylose taip pat laikomas konstituciškai pagrįstu institutu:

„Reguliuodamas baudžiamojo proceso santykius įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmes aplinkybes, turi diskreciją nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad nukentėjusysis (jo atstovas) ir asmuo, kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, turėtų galimybę

93 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, p. 467.

94 Pl. Apie susitaikymą viešojo kaltinimo bylose Lietuvoje žr. Ažubalytė, R. *Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos Lietuvoje*, p. 118–136.

95 Ažubalytė, R., *Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos Lietuvoje*, p. 106–117; Michailovič, I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2001; Uscila, R. *Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio interakcija: viktimologinis aspektas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2003; Baranskaitė, A., p. 21–66.

96 Juzukonis, S., p. 22.

*susitaikyti ir šis susitaikymas būtų pagrindas nutraukti baudžiamąjį procesą. Susitaikymas galimas ir tose baudžiamosiose bylose, kuriose kaltinimą teisme palaiko pats nukentėjęsysis (jo atstovas), ir tose, kuriose valstybinį kaltinimą palaiko prokuroras. Tačiau įstatymų leidėjas, reglamentuodamas minėto susitaikymo instituto sąlygas, pagrindus, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad minėtas susitaikymas būtų galimas bylose dėl visų nusikalstamų veikų. Reglamentuodamas nukentėjusiojo (jo atstovo) ir asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, susitaikymo institutą, įstatymų leidėjas privalo nustatyti ir aiškias šio instituto taikymo procedūras.*⁹⁷

Taikinimasis privataus kaltinimo bylose Lietuvos baudžiamajame procese yra naujas dalykas, tačiau įstatymais buvo reglamentuotas gana lakoniškai⁹⁸. Taikinimosi stadija (procedūra) reglamentuota galiojančio kodekso 413 straipsnyje.

Kai teisme gautas nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, teisėjas, susipažinęs su skundu ir konstatavęs, kad jis atitinka įstatymo keliamus reikalavimus, duoda patvarkymą išsiųsti šaukimus nukentėjusiajam ir jo teisėtam atstovui bei nusikalstamos veikos padarymu kaltinamam asmeniui į taikinamąjį posėdį. Kartu su šaukimu pastarajam išsiunčiamas ir skundo nuorašas. Taigi įstatyme taikinimo funkcija yra pavedama teisėjui, kuris dirbdamas tokį darbą privalo būti žmonių psichologijos žinovas, nes kasdieniame savo darbe susidurdamas su teisės pažeidimais, tarp jų ir su nusikalstamomis veikomis,

97 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 sausio 16 d. nutarimas.

98 Tarpukario Lietuvoje, Baudžiamosios proceso įstatymo 16 str. 3 p. buvo numatyta, kad byla negali būti keliamą, o iškelta turi būti nutraukta kaltinamajam susitaikius su nukentėjusiu; 120 str. numatė, kad bylose, kurios gali pasibaigti šalių susitaikymu, Taikos Teisėjas turi jas taikinti ir tik kai jam tatau nepasiseka, ima daryti sprendimą neperžengiant suteiktos jam galios ribų. 1961 metų BPK atskirai taikinamoji privataus kaltinimo bylų stadija nebuvo numatyta, tačiau 126 str., reglamentavusiame baudžiamosios bylos iškėlimą tik dėl nukentėjusiojo skundo, buvo pasakyta, kad baudžiamosios bylos dėl nusikalstamų, numatytų BK 116 str. (Tyčinis lengvas kūno sužalojimas, užkrėtimas liga ar kitoks susargdinimas), 117 str. 1 ir 3 d. (Smūgių sudavimas ir žiaurus kankinimas), 119 str. (Prispyrimas moteries lytiškai santykiauti) ir 133 str. (Įžeidimas), keliamos tik dėl nukentėjusiojo skundo ir turi būti nutraukiamos, jeigu nukentėjęsysis susitaiko su kaltinamuoju. BPK 261 str. 2 d. buvo numatyta: „Prieš iškeldamas bylą dėl nukentėjusiojo skundo imasi priemonių nukentėjusiajam sutaisyti su asmeniu, prieš kurį paduotas skundas.“

blogosiomis ir gerosiomis žmonių gyvenimo pusėmis ir priimdamas sprendimus sudėtingiausiose teisinėse situacijose, tampa tarsi žmonių santykių reguliuotoju⁹⁹. Vadinasi, jis turi imtis priemonių nukentėjusįjį ir nusikalstamos veikos padarymu kaltinamą asmenį sutaikyti. Tačiau kokias priemones gali taikyti teisėjas, įstatymas nenurodo. Literatūroje galima rasti įvairių diskusijų dėl teisėjo, dalyvaujančio taikinimo procedūroje statuso ir galimybių dalyvauti tolesniame procese (jei šalys nesusitaiko): keliamas klausimas, ar gali teisėjas aktyviai taikyti, ar, jis, kaip teisininkas, taikinimo metu nepradeda vertinti įrodymų ir taip netampa šališkas, ar gali teisėjas, dalyvavęs taikinimo procedūroje, vėliau nagrinėti tą pačią bylą¹⁰⁰, tačiau galiojančio kodekso normų pagrindas yra vadinamoji taikos teisėjo koncepcija: tai reiškia, kad tas pats teisėjas, kuris imasi priemonių sutaikyti, vėliau nagrinėja tą pačią bylą.

Pagal Baudžiamojo proceso kodeksą taikinamasis posėdis prasideda teisėjo pranešimu apie nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo turinį ir kvietimu susitaikyti. Po teisėjo pranešimo pirmasis pasisako nukentėjusysis ir (ar) jo teisėtas atstovas, o paskui nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo (BPK 413 str. 2. d.). Nors Baudžiamojo proceso kodekso 413 straipsnyje nenumatyta, bet praktiškai po pagrindinių kalbų šalys dar gali papildomai pasisakyti svarstomu klausimu, jeigu vienam asmeniui reikia papildyti ar patikslinti savo poziciją, atsižvelgiant į kito asmens pasisakymą. Yra manoma, kad trumpa šalių tarpusavio diskusija gali būti naudinga siekiant susitaikymo.

Taikinamojo posėdžio metu posėdžio sekretorius rašo protokolą. Jame, be įprastinių rekvizitų, nurodoma teisėjo pranešimo esmė, nukentėjusiojo ar jo teisėto atstovo nuomonė dėl susitaikymo nurodant susitaikymo motyvus, taip pat nusikalstama veika kaltinamo asmens nuomonė dėl susitaikymo, pastarojo atgaila ir atsiprašymas, jeigu jie buvo pareikšti. Jeigu šie asmenys susitaiko, procesas dėl skundo nutraukiamas teismo nutartimi. Tiek pareikštas nuomones dėl susitaikymo, tiek sutartį dėl žalos atlyginimo taikinamojo posėdžio protokole pasirašo nukentėjusysis ir (ar) jo teisėtas atstovas bei nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo (BPK 413 str. 4 d.).

99 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, p. 467.

100 Дорошков, В. В. *Руководство для мировых судей. Дела частного обвинения*, с. 102–103.

Nukentėjusysis ir (ar) jo teisėtas atstovas bei nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo susitaikydami gali sudaryti sutartį dėl žalos atlyginimo. Pagal sutartį dėl žalos atlyginimo vėliau gali būti išduotas vykdomasis dokumentas (BPK 413 str. 3 d.). Jeigu iki taikinamojo posėdžio kaltininkas atlygino nukentėjusiajam padarytą žalą ir nukentėjusysis dėl to pretenzijų neturi, laikoma, kad žalos atlyginimas yra vienas iš susitaikymo motyvų – nors jokio dokumento teismui pateikti nereikia. Tačiau jeigu kaltininkas žalos neatlygino, įstatymas numato galimybę sudaryti sutartį dėl žalos atlyginimo. Tokią sutartį susitaikydami gali sudaryti nukentėjusysis ar jo teisėtas atstovas ir nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo. Sutartyje pastarasis įsipareigoja iki tam tikros datos visiškai arba dalimis atlyginti nukentėjusiajam nusikalstama veika padarytą žalą, kuri įvertinama pinigais. Reikia pabrėžti, kad ši sutartis yra kartu ir procesinis taikinamojo posėdžio dokumentas. Sutartis surašoma trimis egzemplioriais: vienas pridodamas prie taikinamojo posėdžio protokolo, antrasis lieka pas nukentėjusįjį ir jo atstovą, o trečiasis – pas asmenį, kaltintą nusikalstamos veikos padarymu. Ji prilygsta taikos sutarčiai, numatyta Civilinio proceso kodekso 584 straipsnio 1 dalies 4 punkte, ir yra vykdytinas dokumentas tais atvejais, kai žala neatlyginama sutartyje nurodytomis sąlygomis¹⁰¹.

Sutaikymas gali ir neįvykti dėl to, kad į taikinamąjį posėdį neatvyksta kuris nors iš proceso dalyvių. Asmens, padavusio skundą, t. y. nukentėjusiojo ar jo teisėto atstovo, neatvykimas be svarbios priežasties į taikinamąjį posėdį įstatymo aiškinamas kaip privataus kaltintojo atsisakymas nuo kaltinimo. Tokiu atveju procesas dėl skundo nutraukiamas teisėjo nutartimi (BPK 413 str. 6 d.). Nusikalstamos veikos padarymu kaltinamam asmeniui be svarbios priežasties neatvykus į taikinamąjį posėdį, teisėjas nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą perduoda nagrinėti teisiamaajame posėdyje (BPK 413 str. 7 d.).

Taigi nukentėjusiojo ir nusikalstamos veikos padarymu kaltinamo asmens susitaikymas – tai dvišalis aktas, kuriame abi šalys turi išreikšti savo laisvą valią ir norą susitaikyti.

---

101 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, p. 469.

2.4. Skundo perdavimas nagrinėti ir teisminis nagrinėjimas

2.4.1. Pasirengimas privataus kaltinimo bylos nagrinėjimui

Baudžiamojo proceso kodekso 413 straipsnio 5 dalyje reglamentuoja, kad nukentėjusiajam ir nusikalstama veika kaltinamam asmeniui nesusitaikius, teisėjas priima nutartį nukentėjusiojo skundą nagrinėti teisiama jame posėdyje.

Tad, teisėjui priėmus nutartį dėl privataus kaltinimo bylos nagrinėjimo teisme, prasideda pasirengimas bylos nagrinėjimui.

Privataus kaltinimo byloje proceso etapas nuo nukentėjusiojo skundo perdavimo nagrinėti teisiama jame posėdyje vykdomas pagal visoms byloms galiojančias taisykles, kurios reglamentuoja bylų parengimą nagrinėti teisme. Tačiau Baudžiamojo proceso kodekso 414 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad privataus kaltinimo byloms taikomos šiame straipsnyje numatytos išimtys. Pasirengimas nagrinėti privataus kaltinimo bylą teisme yra svarbus teisėjo darbo etapas, nuo kurio nemažai priklauso, ar ji bus išnagrinėta išsamiai ir priimtas teisėtas bei pagrįstas nuosprendis.

Privataus kaltinimo bylų proceso ypatumas yra tas, kad čia neatliekamas ikiteisminis tyrimas, išskyrus kai Baudžiamojo proceso kodekso 407 straipsnyje nurodytos nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę ar jomis padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti savo teisėtų interesų, kita vertus, privatus kaltintojas yra proceso dalyvis, turintis ribotas galimybes rinkti duomenis, reikšmingus bylai. Akivaizdu, kad Baudžiamojo proceso kodekso 414 straipsnio 2 dalyje numatyta teismo teisė kreiptis pavesti prokurorui ištirti tam tikras bylos aplinkybes atitinka aktyvaus teismo doktriną¹⁰². Baudžiamojo proceso kodekse nustatyta, kad „Jeigu byloje yra aplinkybių, kurių teismas negali savarankiškai nustatyti, teisėjas, priimdamas nutartį nukentėjusiojo

---

102 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą perduoti nagrinėti teisiamaajame posėdyje, paveda prokurorui per nustatytą laikotarpį ištirti šias aplinkybes, o bylos nagrinėjimą tam laikui atideda.“

Baudžiamojo proceso kodekso nuostatos, suteikiančios teisę teismui duoti pavedimus (nurodymus) ikiteisminio tyrimo institucijoms ar prokurorams, jau kelis kartus buvo konstitucinės bylos objektas. Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas, ankstesnėje byloje nurodęs, jog *„kai teismas ar teisėjas duoda nurodymus tardytojui ar kvotos organui, tarp šių institucijų susiklosto atitinkami procesiniai ryšiai, kurie gali sąlygoti teismo suinteresuotumą. Taip sudaromos prielaidos abejoti, ar teismas, taikydamas šias normas, yra bešališkas arbitras. Pažymėtina, kad tokiais atvejais ir pačiam teisėjui gali būti sunkiau objektyviai vertinti bylos aplinkybes“*¹⁰³, sprendime dėl analogiškos nuostatos privataus kaltinimo procese nurodė priešingą poziciją, koreguodamas savo doktriną: *„teismas negali būti suprantamas kaip „pasyvus“ bylų proceso stebėtojas ir kad teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta. Teismas, siekdamas objektyviai, išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes ir nustatyti byloje tiesą, turi įgaliojimus pats atlikti proceso veiksmus arba pavesti atitinkamus veiksmus atlikti tam tikroms institucijoms (pareigūnams), inter alia prokurorams.“*¹⁰⁴ Skirtingai vertindamas dvi situacijas – teismo sprendimą pavesti atlikti ikiteisminį tyrimą ir teismo sprendimą pavesti atlikti atskirus proceso veiksmus – Konstitucinis Teismas nurodo, kad *„teismas gali pavesti atlikti atskirus proceso veiksmus ir ikiteisminio tyrimo įstaigoms (pareigūnams); tai negali būti interpretuojama kaip teismo vadovavimas ikiteisminiam tyrimui. Įstatymu gali būti nustatytas ir toks teisinis reguliavimas, kad teismas turėtų įgaliojimus įpareigoti prokurorus kontroliuoti, kaip yra vykdomi tokie teismo pavedimai. Tuo atveju, kai teismas nusprendžia pavesti tam tikriems pareigūnams ar institucijoms atlikti atskirus proceso veiksmus, o ne visą ikiteisminį tyrimą, baudžiamoji byla lieka teisme. Konstitucija, inter alia joje įtvirtinti teisinės valstybės, teisingumo, valdžių padalijimo principai, suponuoja tai, kad duodamas minėtus pavedimus teismas turi veikti taip,*

103 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas.

104 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

kad nebūtų sudaryta prielaidų manyti, jog teismas yra šališkas. Šiame kontekste pabrėžtina, kad teismas, duodamas pavedimą atlikti ikiteisminį tyrimą ar atskirus proceso veiksmus (kurių neįmanoma atlikti teisme), neturi nurodyti, kaip toks pavedimas privalo būti vykdomas, kokį rezultatą norima gauti ir pan.“¹⁰⁵

Kol Baudžiamojo proceso kodeksas nenumato galimybės teismui duoti pavedimą atlikti ikiteisminį tyrimą¹⁰⁶, teismas gali duoti pavedimus atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus perduodamas skundą nagrinėti teisme – jis paveda prokurorui per nustatytą laikotarpį ištirti aplinkybes, kurių teismas negali savarankiškai nustatyti, o bylos nagrinėjimą tam laikui atideda. Šiame etape teismui gali būti sudėtinga nuspręsti, ar reikia ištirti aplinkybes ir kokias¹⁰⁷.

Baudžiamojo proceso kodekso 414 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad kaltinamajam ne vėliau kaip prieš tris dienas iki teismo posėdžio pradžios turi būti įteiktas nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo nuorašas. Sutiktina su nuomone, kad tuo atveju, kai kaltinamajam skundo nuorašas buvo išsiųstas iki taikinamojo posėdžio, kartoti šio veiksmo prieš teisiamąjį posėdį nebūtina¹⁰⁸.

Dėl nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo perdavimo nagrinėti teisiamajame posėdyje nusprendžiama per dvidešimt dienų nuo skundo ar pareiškimo gavimo dienos, o byla teisiamajame posėdyje pradeda nagrinėti ne vėliau kaip per keturiolika dienų nuo teisėjo nutarties skundą ar pareiškimą perduoti nagrinėti teisiamajame posėdyje priėmimo (BPK 414 str. 4 d.). Terminai, numatyti Baudžiamojo proceso kodekso 414 straipsnio 4 dalyje, yra trumpesni už terminus, taikomus byloms, kurios teismui perduotos su prokuroro kaltinamuoju aktu. Taip yra todėl, kad pastarosios bylos paprastai yra sudėtingesnės, didesnės apimties.

---

105 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

106 Nors tokia galimybė, įgyvendinant Konstitucinio Teismo nutarimą, turėtų būti numatyta kodekse, taip pat numatant ir atitinkamo sprendimo priėmimo pagrindus (kriterijus). Žr. Goda, G., p. 386–388.

107 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, p. 470.

108 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, p. 471.

2.4.2. Privataus kaltinimo bylų nagrinėjimas teisme

Privataus kaltinimo bylų nagrinėjimas teisme vyksta pagal bendras nagrinėjimo teisme taisykles, su keliomis išimtimis (numatytomis BPK 415–417 straipsniuose). Išimtyms yra susijusios su nukentėjusiojo vykdoma kaltinimo funkcija (BPK 34 str.): įrodymų tyrimas pradedamas nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo paskelbimu, kurį balsu perskaito privatus kaltintojas arba jo atstovas (BPK 415 str. 2 d.) ir su kaltinimo atsisakymu.

Įrodymų tyrimas privataus kaltinimo bylose prasideda nuo nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo paskelbimo. Jį balsu perskaito privatus kaltintojas arba jo teisėtas atstovas. Skirtingai nei valstybinis kaltintojas, t. y. prokuroras, kuris kaltinamojo akto turinį gali išdėstyti sutrumpintai (BPK 271 str. 1 d.), privatus kaltintojas tokios galimybės neturi; kita vertus – skundas paprastai nėra didelės apimties.

Privataus kaltinimo tvarka nagrinėjamosiose bylose asmenys, nukentėję nuo kaltinamojo nusikalstamų veikų, kurios susijusios su jau pareikštu privačiu kaltinimu, turi teisę iki įrodymų tyrimo teisme pradžios prisidėti prie jau nagrinėjamo kaltinimo. Jeigu tokie asmenys nesusitaiško, kaltinimai nagrinėjami vienoje byloje (BPK 411 str.). Tuo atveju, kai privataus kaltinimo bylose dalyvauja keli nukentėjusieji, t. y. keli privatūs kaltintojai, kurie siekdami įgyvendinti savo teisėtus interesus ir apginti pažeistas teises naudojami Baudžiamojo proceso kodekso 34 straipsnyje suteiktomis teisėmis, įrodymų tyrimo pradžioje visi savo skundus perskaito atskirai. Tačiau reikia pabrėžti, kad pirmasis perskaito skundą tas privatus kaltintojas, kuris pirmas padavė jį teismui dėl kaltinamojo veikos, o paskui atitinkama eile skundus perskaito ir kiti privatūs kaltintojai.

Kitas privataus kaltinimo bylų nagrinėjimo ypatumas – tai galimybė paduoti priešpriešinį skundą. Kaip numato Baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnio 1 dalis, „kaltinamasis privataus kaltinimo byloje iki įrodymų tyrimo teisme pradžios turi teisę paduoti skundą prieš nukentėjusįjį, kaltindamas jį nusikalstamos veikos, nagrinėjamos privataus kaltinimo tvarka, padarymu, jeigu ši veika yra susijusi su jam

pareikštu kaltinimu. Jeigu tokie asmenys nesusitaiko, kaltinimai nagrinėjami vienoje byloje.“ Reikia pabrėžti, kad priešpriešiniam skundai keliami tokie patys reikalavimai kaip ir nukentėjusiojo skundai. Tačiau Baudžiamojo proceso kodeksas numato vieną sąlygą priešpriešinio skundo nagrinėjimui teisme, t. y. pastarasis turi būti paduotas iki įrodymų tyrimo teisme pradžios. Priešingu atveju, t. y. kai priešpriešinį skundą kaltinamasis įteikia teismui tuomet, kai teisme pradedami tirti įrodymai, skundas teismo nutartimi yra atmetamas. Nagrinėjant byloje priešpriešinius kaltinimus, pirmas užduoda klausimus, duoda paaiškinimus, pasako baigiamąją kalbą kaltinamasis, kuris pirmas padavė skundą. Jam pirmam suteikiamas ir paskutinis žodis (BPK 410 str. 2 d.). Paminėtina, kad tokiais atvejais praktiškai susiklosto situacija, kai vienas asmuo tuo pat metu yra ir nukentėjusysis, ir kaltinamasis, o šių proceso dalyvių vykdomos procesinės funkcijos numato skirtingas procesines teises ir pareigas: pvz., nukentėjusysis privalo duoti teisingus parodymus, kai kaltinamasis gali atsisakyti duoti parodymus, taip pat neperspėjamas dėl atsakomybės už melagingų parodymų davimą. Sprendžiant parodymų gavimo ir vertinimo klausimą, prerogatyvą reikėtų teikti konstitucinei asmens teisei neduoti save kaltinančių parodymų, t. y. neperspėti asmenų dėl atsakomybės už melagingų parodymų davimą.

Paskelbus privataus kaltintojo skundą, o byloje dalyvaujant keliems privatiems kaltintojams, teismo posėdžio pirmininkas privalo dėl kiekvieno perskaityto skundo paklausti kaltinamąjį, ar jam suprantamas kaltinimas. Jeigu kaltinamasis nesuprato kaltinimo esmės, tai teisėjas privalo suprantama forma kaltinamajam paaiškinti, kuo jis yra kaltinamas. Privatus kaltintojas turi įrodinėti kaltinamojo kaltę, teikdamas teismui įrodymus. Privatus kaltintojas yra ne pareigūnas, todėl teisme vertinant pateiktų įrodymų leistinumą, atsižvelgtina į tai, kad *„kai reikšmingus bylai duomenis pateikia proceso dalyviai (įtariamasis, kaltinamasis, gynėjas, nukentėjusysis, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas, taip pat įtariamojo, kaltinamojo, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovas) arba bet koks fizinis ar juridinis asmuo (BPK 98 straipsnis), teismas turi patikrinti, ar šie duomenys gauti įstatyme neuždraustu būdu (principas „galima tai, kas neuž-*

*drausta įstatymo“)*¹⁰⁹. Privataus kaltinimo tvarka raštu paduodamas skundas atlieka ir kaltinamojo akto funkciją¹¹⁰, jame išdėstyti kaltinimai apibrėžia teismo nagrinėjimo ribas ir yra kaltinamojo gynybos atspara, taigi būtina prisiminti, kad privatus kaltintojas turi teisę iki įrodymų tyrimo teisme pabaigos pateikti rašytinį prašymą kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes pakeisti iš esmės skirtingomis. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nuomone, „pagal teismų praktiką pakeistas kaltinimas savo faktinėmis aplinkybėmis laikomas iš esmės skirtingu nuo pagrindinio kaltinimo, kai žymiai pasikeičia nusikaltimo, pagal kurį pareikštas kaltinimas, faktinės aplinkybės: prisideda to paties nusikaltimo epizodai; iš esmės pasikeičia nusikalstamų veikų apimtis, nusikaltimo padarymo laikas, vieta, būdas ir pan., jeigu tai turi įtakos veikos kvalifikacijai, bausmei ar kitaip suvaržo teismo teisę į gynybą“¹¹¹.

Kitas aspektas yra tas, kad privatus kaltintojas yra ir nukentėjęs, kuris turi teisę (ir pareigą) duoti parodymus. Teismo prerogatyva yra nuspręsti, kokia bus įrodymų tyrimo tvarka, tačiau asmuo, nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos, turėtų būti apklausiamas iš karto po kaltinamojo, nes jis yra viena iš pagrindinių privataus kaltinimo proceso šalių.

Daugiau procesinių ypatumų nagrinėjant bylą teisme Baudžiamojo proceso kodekse nenustatyta, teisminis nagrinėjimas vyksta pagal bendras taisykles.

Paminėtina, kad ir ieškinio užtikrinimo ir procesinės prievartos priemonės turėtų būti taikomos bendrais pagrindais, tačiau jų skyrimo procedūros paprastai siejamos su išskirtine prokuroro kompetencija, todėl buvo inicijuotos 412 straipsnio 2 dalies pataisos, numatančios, kad „pateikdamas skundą ar pareiškimą, nukentėjęs ar jo teisėtas atstovas gali prašyti teismo skirti kaltinamajam kardomąją priemonę, taikyti kitas procesines prievartos priemones“¹¹², tačiau jos nebuvo priimtos.

109 Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. *Teismų praktika*. 2007, 27. <http://www.lit.lt/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=32350> [žiūrėta 2011-03-27].

110 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

111 Jurka, R.; Randakevičienė, I.; Juzukonis, S., p. 63.

112 Baudžiamojo proceso kodekso 34, 132(1), 151, 342, 362, 364, 365, 365(1), 365(2), 409, 412 straipsnių, Kodekso priedo pakeitimo ir papildymo bei Kodekso papildymo 17(3),

Baudžiamojo proceso kodekso 416 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad privatus kaltintojas (t. y. nukentėjusysis) turi teisę iki baigiamųjų kalbų pabaigos atsisakyti kaltinimo arba susitaikyti su kaltinamuoju. Todėl darytina išvada, kad nukentėjusiojo (privataus kaltintojo) valia pagrįsta kaltinimo pozicija daro lemiamą poveikį kaltinamo bylos eigai ir jos rezultatams ne tik iki taikinamojo posėdžio, bet ir viso bylos nagrinėjimo teisme metu¹¹³. Nuspręsti dėl bylos likimo nukentėjusysis turi teisę iki baigiamųjų kalbų pabaigos, t. y. atsisakyti kaltinimo gali savo kalbos metu, taip pat kai po proceso dalyvių kalbų jis pasako savo atsi-kirtimus ir pastabas. Vėliau, t. y. kaltinamojo paskutinio žodžio metu, teismui išeinant į pasitarimų kambarį priimti nuosprendžio, pareikštas atsisakymas nuo kaltinimo negalioja. Privataus kaltintojo atsisakymas nuo kaltinimo nurodomas teisiomąjo posėdžio protokole.

Nukentėjusiojo susitaikymas su kaltinamuoju galimas tik iki bai-giamųjų kalbų pabaigos. Toks susitaikymas reiškia, kad šalys, nesuti-kusios taikytis taikomojo posėdžio metu, pakeitė dėl įvairių tik jiems žinomų motyvų savo poziciją. Šiuo atveju teisėjas neturėtų reikšti pre-tenzijų dėl to, kad jie nesusitaikė taikomojo posėdžio metu ir veltui ei-kvojo laiką teismo procesui. Tiek atsisakymo nuo kaltinimo atveju, tiek ir nukentėjusiojo susitaikymo su kaltinamuoju atveju apie tai įrašoma į teisiomąjo posėdžio protokolą¹¹⁴.

Privataus kaltinimo procesas teisme gali vykti tik tuo atveju, jeigu teisiomajame posėdyje dalyvauja privatus kaltintojas ir palaiko kaltini-mą. Todėl Baudžiamojo proceso kodekso 416 straipsnio 2 dalyje nu-matyta, kad jeigu kaltintojas be svarbios priežasties į teisiomąjį posėdį neatvyksta, tai laikoma, kad jis kaltinimo atsisako, ir byla nutraukiama. Tačiau jeigu kaltintojas į teisiomąjį posėdį neatvyksta dėl svarbios prie-žasties, posėdis atidedamas ir teismas imasi priemonių pakartotinai jį pakviesti.

Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai kartais skirtingai verti-na privataus kaltintojo neatvykimo į taikinamąjį posėdį ir teisiomąjį po-

---

365(3), 365(4) straipsniais ĮSTATYMO PROJEKTAS. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=344779&p_query=&p_tr2=> [žiūrėta 2011-03-22].

113 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras, p. 473.

114 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras, p. 474.

sėdį be svarbios priežasties pasekmes: „[...] *Kauno apygardos teismas jau du kartus 2006-03-09 ir 2007-02-08 nutartimis panaikino Kauno miesto apylinkės teismo 2005-12-23 ir 2006-11-30 nutartis nutraukti bylos procesą L. K. atžvilgiu dėl nukentėjusiojo – privataus kaltintojo A. B. neatvykimo į teismo posėdį be pateisinamos priežasties ir laikant, kad jis atsisakė kaltinimo. Be to, byla jau galėjo būti nutraukta vadovaujantis BPK 415 str. 6 d., kuomet nukentėjusysis A. B. ar jo atstovas be svarbios priežasties neatvyko į taikinamąjį posėdį, kuris buvo vis atidedamas dėl nukentėjusiojo ir jo šeimos narių susirgimų, tačiau siekiant suteikti galimybę A. B. ginti savo teises teisme, byla nebuvo nutraukta, o perduota nagrinėti teisiamaajame posėdyje. Gražinus bylą trečią kartą nagrinėti Kauno miesto apylinkės teismui, šis 2007-12-19 nutartimi bylos procesą nutraukė dėl tos pačios priežasties, nes nukentėjusysis – privatus kaltintojas A. B. vėl neatvyko į teismo posėdį be pateisinamos priežasties, todėl padaryta išvada, kad jis atsisakė kaltinimo.*

Pirmosios instancijos teisme 2007-12-19 gautas A. B. prašymas atidėti 2007-12-19 teismo posėdį, kuriame nurodyta, jog negali antrą parą nemiegojęs atvykti ir dalyvauti bylos nagrinėjime dėl staiga susidariusios šeimos nario – jo mamos pavojingos jos gyvybei sveikatos būklės ir būtinos jos nuolatinės priežiūros ir slaugos. Nors BPK 37 str. 1 d. 6 p. nurodyta, jog svarbia asmens nedalyvavimo baudžiamajame procese priežastis yra šeimos narių ar artimųjų giminaičių mirtis arba staiga susidariusi pavojinga jų gyvybei būklė, tačiau pirmosios instancijos teismas padarė visiškai pagrįstą ir teisėtą išvadą, kad nebuvo pateikti jokie dokumentai, įrodantys, jog jo motinai staiga susidarė pavojinga gyvybei būklė, o tik pateikta pažyma, kad jo motinai reikalinga nuolatinė globa ir rūpyba. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad A. B. šeimoje yra ir daugiau narių, kurie, reikalui esant, galėtų suteikti jo motinai būtiną slaugą ar globą, todėl nukentėjusiojo teiginiai, kad jis neatvyko į 2007-12-19 teismo posėdį dėl nemiegotų dviejų paskutinių parų, nes dėl ligos atsirado rimtas pavojus jo motinos gyvybei, kuriai ir taip paskirta nuolatinė slauga ir rūpyba, yra atmestini kaip nepagrįsti. Nagrinėjant šios baudžiamosios bylos nutraukimo klausimą apeliacine tvarka trečią kartą, akivaizdu, kad bylos teisminiam nagrinėjimui tęsiantis nuo 2005-01-05, ko priežastis yra nuolatiniai teismo posėdžių

*atidėjimai dėl nukentėjusiojo – privataus kaltintojo neatvykimo, grubiai pažeidžiamos nusikalstamų veikų padarymu kaltinamos L. K. teisės į greitą ir nešališką bylos išnagrinėjimą. [...] Nors į vėlesnius posėdžius A. B. ir atvykdavo, tačiau sudarydavo kliūtis pradėti bylą nagrinėti iš esmės, todėl pirmosios instancijos teismas pagrįstai pripažino tokį nukentėjusiojo elgesį kaip normalaus teismo darbo trukdymą ir kaltinamosios L. K. teisių per kuo trumpiausią laiką teisingai išnagrinėti bylą lygybės ir viešumo sąlygomis pažeidimą.*¹¹⁵

Privatus kaltintojas savo teises gali įgyvendinti pats arba per atstovą. Nukentėjusiojo neatvykimas į teismą, kai teisme dalyvauja jo atstovas, nelaikytinas kaltinimo atsisakymu: „[...] jeigu privatus kaltintojas į teisiamąjį posėdį neatvyksta be svarbios priežasties, laikoma, kad jis kaltinimo atsisakė. [...] Iš teismo posėdžio protokolų matyti, kad posėdžiuose nedalyvavo tik patys nukentėjusieji, tačiau jų atstovas dalyvavo, nurodė, kad nukentėjusieji neatvyko į posėdį dėl S. D. ligos, prašė bylos nagrinėjimą atidėti [...]. Byloje yra išrašas iš medicininių dokumentų, kad tikrai A. D. nuo 2008-01-15 iki 2008-01-16 buvo gydytas ligoninėje, patenkinamos būklės išleistas gydytis į namus [...]. Apylinkės teismas neteisingai interpretavo baudžiamojo proceso normas ir padarė nepagrįstą išvadą, kad nukentėjusieji atsisakė nuo kaltinimo. Atitinkamai pirmosios instancijos teismo nutartis naikintina ir priimtinas naujas sprendimas.“¹¹⁶

Privatus kaltinimo bylos procesas nutraukiamas nutartimi, kuriuo, be kitų duomenų, taip pat turi būti nurodyta privataus kaltinimo veikos esmė ir kvalifikacija, privataus kaltintojo atsisakymas nuo kaltinimo arba jo susitaikymas su kaltinamuoju bei nuoroda į Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnio 1 dalies 5 punktą ir 416 straipsnio 3 dalį. Atkreiptinas dėmesys, kad kai privataus kaltinimo procesas nutraukiamas, nes nukentėjusysis susitaikė su kaltinamuoju, teismas turi teisę nuspręsti, kad proceso išlaidas turi sumokėti kaltinamasis ir nukentėjusysis arba vienas iš jų (BPK 105 str. 7 d.).

---

115 Kauno apygardos teismo 2008 m. kovo 6 d. apeliacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-172-48/2008.

116 Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. balandžio 17 d. apeliacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-179-106/2008.

Šis procesas, kaip bet kuris baudžiamosios bylos nagrinėjimas, gali baigtis apkaltinamuoju arba išteisinamuoju nuosprendžiu. Jie gali būti skundžiami apeliacine tvarka; kasacinis skundas dėl privataus kaltinimo tvarka išnagrinėtų bylų negali būti paduotas (BPK 367 str. 3 d.). Vėlgi atkreiptinas dėmesys į išlaidų atlyginimo klausimą – kai kaltinamasis išteisinamas baudžiamojoje byloje, pradėtoje tik pagal nukentėjusiojo pareiškimą, teismas turi teisę nuspręsti, kad visas proceso išlaidas ar jų dalį apmoka asmuo, pagal kurio pareiškimą buvo pradėtas procesas (BPK 105 str. 6 d.).

2.5. Perėjimas iš privataus kaltinimo į valstybinį kaltinimą ir atvirkščiai

Konstitucinio Teismo teigimu, *„bendrojo baudžiamojo proceso modelio konstitucinis įtvirtinimas savaime nepanaikina galimybės baudžiamojo proceso santykius reguliuoti ir taip, kad tam tikrais atvejais (atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes) ikiteisminis tyrimas nebūtų atliekamas. Tačiau įstatymų leidėjas, įtvirtindamas tokį teisinį reguliavimą, kai nagrinėjant atskirų kategorijų baudžiamąsias bylas ikiteisminis tyrimas neatliekamas, neturi sudaryti teisinių prielaidų pasunkinti teisingumo vykdymo ar pažeisti asmenų, valstybės, visuomenės interesų tuo aspektu, kad būtų paneigta iš Konstitucijos kylanti asmens ir visos visuomenės teisė į saugumą nuo nusikalstamų kėsinių. Šiuo atveju įstatymų leidėjui kyla pareiga numatyti kitas teisiškes priemones, užtikrinančias galimybę surinkti visą teisingam teismo sprendimui priimti būtiną informaciją. Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas baudžiamojo proceso santykius, pagal Konstituciją negali įtvirtinti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį būtų užkertamas kelias atlikti ikiteisminį tyrimą ar atskirus proceso veiksmus, siekiant nustatyti asmenį, įtariamą padarius nusikalstamą veiką, ar tokios veikos padarymo aplinkybes, jeigu to negalima pasiekti neatlikus ikiteisminio tyrimo ar tam tikrų proceso veiksmų. Priešingu atveju būtų nepaisoma iš*

*konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių asmens, visuomenės apsaugos nuo nusikalstamų kėsinių, asmens teisės į tinkamą teisinį procesą imperatyvų.*¹¹⁷

Taigi Baudžiamojo proceso kodekse yra numatyti atvejai, kai iš privataus kaltinimo pereinama į valstybinį kaltinimą, ir atvirkščiai – iš valstybinio kaltinimo pereinama į privatų kaltinimą.

Atskirai aptartini atvejai, kai prokuroras turi pareigą ginti viešą interesą bylose, kurios priklauso privataus kaltinimo bylų kategorijai. Įvertinus baudžiamojo proceso paskirtį ir jame vyraujančią viešojo intereso gynybą, baudžiamojo proceso kodekse, reglamentuojant privataus kaltinimo institutą, vis dėlto paliekama galimybė prokurorui, ginančiam viešąjį interesą, palaikyti valstybinį kaltinimą. Jei tokių pagrindų nebūtų numatyta, iškiltų grėsmė, kad nukentėjusiojo teisė kreiptis į teismą būtų tik formali. Konstitucinis Teismas yra nurodęs: „*kiekvienas atvejis, kai yra nustatoma, kad valstybinis kaltinimas baudžiamosiose bylose nepalaikomas, turi būti konstituciškai pagrįstas, inter alia neturi sudaryti prielaidų nepagrįstai pasunkinti konstitucinių asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo ar apskritai jų paneigti. <...> Tačiau negali būti tokių teisinių situacijų, kad prokurorui nekiltų pareiga baudžiamojoje byloje palaikyti valstybinį kaltinimą ir tuo atveju, kai privatus asmuo (ar jo atstovas), palaikydamas kaltinimą baudžiamojoje byloje, negali veiksmingai apginti savo (ar atstovaujamo asmens) teisių ir teisėtų interesų.*“¹¹⁸ BPK 409 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad kai BPK 407 straipsnyje nurodytos nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę ar jomis padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų, prokuroras, nesvarbu, ar yra nukentėjusiojo skundas arba jo teisėto atstovo pareiškimas, dėl šių veikų privalo pradėti baudžiamąjį procesą. Jeigu šios aplinkybės paaiškėja privataus kaltinimo bylos proceso metu, iki įrodymų tyrimo pradžios, prokuroras privalo pateikti teismui rašytinį pareiškimą, kad šioje byloje palaikys valstybinį kaltinimą. Šiuo atveju byla perduodama prokurorui. Ikiteisminis bylos tyrimas ir bylos nagrinėjimas teisme vyksta bendra tvarka (BPK 409 str. 2 d.). „*Prokuroro reikalavimas – tai baudžiamojo proceso*

117 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

118 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

pradėjimo forma, skirta viešajam interesui ginti, o nukentėjusio asmens pareiškimas ir jo teisėto atstovo skundas skirti privačiam interesui ginti. Šios teisėtos baudžiamojo proceso pradėjimo formos neturi būti suprantamos kaip viena kitą paneigiančios, jos yra skirtos žmogaus ir asmens teisėms bei laisvėms, visuomenės ir valstybės interesams ginti. ¹¹⁹

Tačiau privataus kaltinimo bylose prokuroro palaikomas kaltinimas yra būtent papildantis asmens pažeistų teisių gynbos mechanizmas, kuris gali veikti ne visada, o tik esant konkrečioms įstatyme numatytoms sąlygoms: „Kaip matyti iš bylos medžiagos, ikiteisminis tyrimas pagal BK 155 str. 1 d. buvo pradėtas priėmus 2007-02-07 prokurorės nutarimą (b. l. 2), dėl BK 165 str. 1 d. – priėmus prokurorei 2007-02-27 reikalavimą (b. l. 3), dėl BK 140 str. – priėmus prokurorei 2008-01-30 reikalavimą (b. l. 4). Prokurorė savo sprendimus motyvavo tuo, kad J. B. dėl tam tikrų psichologinių savybių negali tinkamai apginti savo teisių ir teisėtų interesų.“¹²⁰ Kita vertus, skirtingai nuo privataus kaltintojo, kuris turi laisvę nuspręsti, ar ginti, jo manymu, pažeistas savo teises, „prokuroro pareiga pradėti baudžiamąjį procesą dėl minėtų nusikalstamų veikų (t. y. dėl tokių veikų, už kurias asmuo baudžiamojon atsakomybėn yra traukiamas tik tada, kai yra atitinkamas nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimasis (prašymas, pareiškimas, skundas ar kt.)), ikiteisminio tyrimo pradėjimas ir (arba) baudžiamosios atsakomybės atsiradimas yra sietini su tuo, kad atitinkama nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę arba ja buvo pažeista asmens, kuris dėl svarbių priešasčių negali ginti savo teisių bei teisėtų interesų, teisės bei teisėti interesai; nors kai kuriais iš tokių atvejų prokuroro sprendimai, grindžiami visų reikšmės turinčių aplinkybių vertinimu, gali priklausyti nuo įvairių veiksnių, pagal Konstituciją prokuroras šioje srityje neturi diskrecijos“¹²¹.

Konstitucinis Teismas, interpretuodamas Baudžiamojo proceso kodekso 409 straipsnio 1 dalį, nurodė, kad prokuroras, vykdydamas konstitucinę priedermę ginti asmens teises bei teisėtus interesus (Konstitucijos 118 str. 2 d.), turi nekvestionuojamą pareigą pradėti baudžia-

119 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas.

120 Šiaulių apygardos teismo 2009 m. gruodžio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-404-135/2009.

121 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas.

mąjį procesą visais atvejais, kai Baudžiamojo proceso kodekso 407 straipsnyje nurodyta nusikalstama veika turi 1) visuomeninę reikšmę, 2) ja padaryta žala asmeniui, kuris negali išreikšti valios ginti savo teisėtus interesus ir (arba) negali atlikti tam tikrų veiksmų, kuriais šiuos savo teisėtus interesus imtųsi ginti, 3) ja padaryta žala asmeniui, kuris gali išreikšti valią ginti savo teisėtus interesus ir yra ją išreiškęs, tačiau veiksmų, kuriuos jis gali atlikti šiems savo teisėtiems interesams ginti, objektyviai negali pakakti, kad tie interesai būtų apginti¹²².

Tiek konstitucinėje doktrinoje, tiek bendrosios kompetencijos teismų sprendimuose laikomasi nuostatos, kad „formuluotė „nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę“ yra sietina ne su kuriuo nors vienu nusikalstamos veikos požymiu ar keliais iš jų (pavyzdžiui, su nukentėjusiojo pareigomis ar socialiniu statusu, su nusikalstamos veikos sukeltu atgarsiu visuomenėje ir t. t.), bet su įvairiais nusikalstamos veikos požymiais ir įvairiomis jos padarymo aplinkybėmis. Sprendžiant klausimą, ar nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę, kiekvienu atveju būtina įvertinti, kokie padariniai visuomenei, valstybei ir teisinei sistemai galėtų atsirasti, jeigu dėl šios veikos ir dėl kitų analogiškų veikų baudžiamasis procesas nebūtų pradėtas.“¹²³ Kaip nurodo teismai byloje, „prokuroras ne tik kad nepagrindė būtinumo ir neišreiškė reikalavimo tęsti pradėtą baudžiamąjį procesą pagal BK 139 str. 1 d., tačiau pagal byloje nustatytas aplinkybes net ir neturėjo teisinio pagrindo reikalauti vykdyti baudžiamąjį procesą bendrąja tvarka. Iš kaltinamojo akto matyti, kad K. M. buvo kaltinama tuo, jog nesunkiai sutrikdė Z. T. R. sveikatą namo kieme asmeninio pobūdžio konflikto metu, todėl nėra jokio pagrindo teigti, kad asmeniniai nesutarimai tarp asmenų ir jų sprendimo būdai neviešoje vietoje turi visuomeninę reikšmę, dėl kurios į procesą turėtų kištis prokuroras, reikalaudamas vykdyti ikiteisminį tyrimą.“¹²⁴

122 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

123 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas; Klaipėdos apygardos teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-460-382/2009; Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymas Nr. I-110. „Dėl rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 94-3713.

124 Klaipėdos apygardos teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-460-382/2009.

Konstitucinis Teismas taip pat gana plačiai interpretavo įstatymo sąvoką „asmuo, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų“, taip suteikdamas realias galimybes užtikrinti nukentėjusiems nuo nusikalstamos veikos asmenims prienamą teisinę gynybą, nurodydamas, kad ši formuluoatė „*apibūdina tokias situacijas, kai asmuo arba apskritai negali (pats arba per teisėtą savo atstovą) išreikšti valios ginti savo teisėtus interesus ir (arba) negali (pats arba per teisėtą savo atstovą) atlikti tam tikrų veiksmų (imtis kitų priemonių), kuriais šiuos savo teisėtus interesus imtųsi ginti (pavyzdžiui, dėl fizinės ar psichinės negalios, teisinio subjektiškumo nebuvimo ir t. t.), arba, nors ir gali (pats arba per teisėtą savo atstovą) išreikšti valią ginti teisėtus savo interesus ir atlikti tam tikrus veiksmus, kuriais šiuos teisėtus savo interesus imtųsi ginti, tačiau šių veiksmų (kitų priemonių) objektyviai negali pakakti, kad tie interesai būtų apginti (pavyzdžiui, dėl negalėjimo gauti reikalingą informaciją, neturėjimo teisės atlikti reikalingus proceso veiksmus ir t. t.)*“¹²⁵.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika šiose bylose kol kas vis koreguojama: nuosekliai praktikai formuoti visų pirma trukdo proceso nuostata, kad privataus kaltinimo tvarka priimti nuosprendžiai ar nutartys kasacine tvarka yra neskundžiami (BPK 367 str. 3 d.). Tačiau bendras ypatingų teisenų reguliavimo principas yra toks: jei teisinius santykius reguliuoja bendroji ir specialioji norma, turi būti taikoma ji. Taigi prokuroras, tik įvertinęs įstatyme numatytas aplinkybes (nusikalstamų veikų visuomeninę reikšmę arba nukentėjusiojo negalėjimą ginti savo pažeistų teisių), privalo pradėti ikiteisminį tyrimą ir nesant nukentėjusiojo skundo arba pateikti teismui rašytinį pareiškimą, kad šioje byloje palaikys kaltinimą. Aukščiausiasis Teismas, remdamasis konstitucine doktrina dėl viešojo intereso privataus kaltinimo bylose, nutartyse nurodydavo, jog „*BPK 409 straipsnyje numatytos išimties, kai procesas dėl BPK 407 straipsnyje nurodytos veikos vyksta ne privataus kaltinimo, o įprasta tvarka <...>. Šiais atvejais baudžiamąjį procesą dėl šių veikų turi teisę pradėti ir prokuroras, nesvarbu, ar yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarime pabrėžta,*

125 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas.

*kad prokuroras, įgyvendindamas arba atsisakydamas įgyvendinti savo įgaliojimus, nustatytus BPK 409 straipsnio 1 ar 2 dalyje, turi pagrįsti sprendimą teisiniais argumentais. BPK nenustatyta, kokia konkrečia forma, esant BPK 409 straipsnio 1 dalyje nustatytam pagrindui, turi būti išreikštas prokuroro reikalavimas pradėti ikiteisminį tyrimą, tačiau visada turi būti surašytas motyvuotas sprendimas (paprastai šiuo atveju priimamas nutarimas), kuriame nurodomi išsamūs argumentai, pagrindžiantys BPK 409 straipsnio 1 dalyje nustatytos bent vienos aplinkybės buvimą.*¹²⁶

Vėlesnėje praktikoje Aukščiausiojo Teismo pozicija, vertinant prokuroro reikalavimą kaip motyvuotą ir argumentuotą sprendimą tęsti procesą privataus kaltinimo byloje, švelnėjo, nurodant, kad, pvz., „*prokuroro pavedimas (<..> policijos komisariatui atlikti ikiteisminį tyrimą <...>)* vertintinas kaip prokuroro reikalavimas pradėti ikiteisminį tyrimą“¹²⁷. Ilgainiui Aukščiausiojo Teismo praktika pakito ta kryptimi, kad nuo aiškios pozicijos, jog esant privataus kaltinimo proceso pradėjimo pagrindams, bendras procesas turi būti nutraukiamas arba gali būti tęsiamas tik esant prokuroro reikalavimui tęsti procesą¹²⁸, buvo nutolta. Naujesnėse nutartyse Aukščiausiasis Teismas baudžiamajame procese formuoja praktiką, kad tam tikri Baudžiamojo proceso kodekso pažeidimai, valstybinio kaltinimo tvarka tiriant privataus kaltinimo bylas, nėra besąlygiškas pagrindas naikinti tokioje byloje priimtą nuosprendį. Ikiteisminio tyrimo atlikimas ir apkaltinamojo nuosprendžio priėmimas dėl Baudžiamojo proceso kodekso 407 straipsnyje numatytos kurios nors nusikalstamos veikos padarymo, nesant tinkamai įforminto nukentėjusiojo skundo ar prokuroro reikalavimo tęsti procesą paaiškėjus tokios veikos požymiams, Aukščiausiojo Teismo nuomone, nelaikytinas esminiu Baudžiamojo proceso kodekso pažeidimu, jeigu nukentėjusysis iš esmės išreiškė poziciją, kad būtina vykdyti baudžia-

126 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-67/2007.

127 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 624/2007.

128 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 234/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-67/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 624/2007.

mąjį procesą, atsisakė susitaikyti su kaltinamuoju, o prokuroras turėjo teisinį pagrindą reikalauti vykdyti baudžiamąjį procesą bendrąja tvarka: „Paaiškėjus jam padaryto sveikatos sutrikdymo mastui, A. V. J. nebuvo išaiškinta, kad tokio pobūdžio bylose, norint tęsti procesą, būtina parašyti skundą ir kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka. Atsižvelgdama į tai, kolegija laiko pagrįstu kasatoriaus argumentą, kad jis išreiškė savo poziciją dėl būtinumo vykdyti baudžiamąjį procesą: pranešė apie įvykį policijai, davė parodymus, pasirašė nutarime pripažinti jį nukentėjusiuoju, o nagrinėjant bylą teisme atsisakė taikytis su teisiamuoju. Antra, kolegija pažymi, kad šiuo atveju prokuroras, nors to tinkamai neįformino, bet turėjo teisinį pagrindą pereiti iš privataus į valstybinį kaltinimą. <...> Kolegija, pripažindama nepagrįstu bylos nutraukimą dėl A. V. J. padaryto sveikatos sutrikdymo, atkreipia dėmesį į tai, kad ikiteisminio tyrimo atlikimas, kai dėl padarytos veikos iš tikrųjų galėjo būti vykdomas tik privatus kaltinimas, nėra besąlygiškas pagrindas teismui tokią bylą nutraukti. <...> Taigi sistemiškai analizuojant privataus kaltinimo bylų proceso nuostatas, konstatuotina, kad sutaikinimo procedūra padeda išvengti tiek teisiamojo, tiek nukentėjusiojo procesinių teisių pažeidimo ir tam tikrais atvejais panaikina kliūtis teismui priimti nuosprendį dėl BPK 407 straipsnyje nurodytos nusikalstamos veikos net ir tuo atveju, kai dėl jos buvo atliktas ikiteisminis tyrimas. Nagrinėjamu atveju teismas iki įrodymų tyrimo pradžios išaiškino nukentėjusiajam A. V. J. teisinę susitaikymo galimybę, paklausė, ar šis nesusitaikytų su kaltinamuoju. Į tai A. V. J. atsakė, kad susitaikymas neįmanomas (b. l. 133), taigi faktiškai pareikalavo, kad kaltinamasis būtų nuteistas už nusikalstamą veiką, kuri nagrinėjama privataus kaltinimo tvarka. Esant tokioms aplinkybėms, kolegija konstatuoja, kad teismas, išnagrinėjęs bylą ir priėmęs apkaltinamąjį nuosprendį tiek dėl kaltinimo pagal BK 138 straipsnio 1 dalį, tiek dėl kaltinimo pagal BK 140 straipsnio 1 dalį, esminio BPK pažeidimo nepadarė.“¹²⁹ Taip pat svarbus momentas yra tas, kad, Aukščiausiojo Teismo nuomone, Baudžiamojo proceso kodekso 407 straipsnyje numatyta veika (t. y. veika, paprastai nagrinėjama privataus kaltinimo tvarka) turi visuomeninę reikšmę ir tais atvejais, kai jos tyrimas glaudžiai susijęs su kitos šia-

129 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-375/2008.

me straipsnyje nenumatytos nusikalstamos veikos tyrimu: „*Smurtiniai veiksmai prieš abu nukentėjusiuosius buvo naudojami to paties asmens, tuo pačiu laiku ir toje pačioje vietoje, taigi šių nusikalstamų veikų tyrimas buvo glaudžiai susijęs. Todėl galima teigti, kad nusikalstama veika prieš A. V. J. įgavo visuomeninę reikšmę, nes nuo šios veikos tyrimo rezultatų tiesiogiai priklausė nusikalstamos veikos prieš R. M. atskleidimas ir įrodinėjimas. Procesų dėl to paties asmens, toje pačioje vietoje ir tuo pačiu laiku padarytų nusikalstamų veikų prieš skirtingus nukentėjusiuosius vykdymas kartu toje pačioje byloje šiuo atveju visiškai atitiko viešąjį interesą, nors tai ir nebuvo tinkamai įforminta.*“¹³⁰. Pažymėtina, kad tokio traktavimo laikosi apygardų teismai: „*Byloje nėra prokuroro reikalavimo pradėti ikiteisminį tyrimą dėl fizinio skausmo sukėlimo R. A., tačiau tai nelaikytina esminiu BPK pažeidimu, nes šiuo atveju buvo visos kasacinėje nutartyje Nr. 2K-375/2008 numatytos sąlygos vykdyti procesą įprasta tvarka: nukentėjusiosios R. A. įstatyminė atstovė G. A. ikiteisminio tyrimo metu pateikė prašymą nubausti jos dukrą sumušusį asmenį (1 t., 125 b. l.), teismo nagrinėjimo metu R. A. nepasinaudojo jai teismo išaiškinta teise susitaikyti su kaltininku ir teigė norinti, kad R. T. būtų nubaustas dėl jai suduoto smūgio (3 t., 196; 206 b. l.). Ši nusikalstama veika turėjo visuomeninę reikšmę, nes jos tyrimas buvo glaudžiai susijęs su kitos R. T. įvykdytos nusikalstamos veikos tyrimu.*“¹³¹

Įvertinus tai, kad baudžiamojo proceso pažeidimai, ikiteisminio tyrimo subjektams ir vėliau teismui netinkamai pasirinkus bylos tyrimo ir nagrinėjimo procesinę formą, iš esmės nesutrukdo priimti teismams teisingo sprendimo (jei nustatomos anksčiau minėtos procesinės prielaidos: nukentėjusiojo pozicija nesitaikyti ir aplinkybės, leidusios prokurorui palaikyti kaltinimą), baudžiamojo proceso paskirties (BPK 1 str.) dominantė prieš specialiąsias Baudžiamojo proceso kodekso normas šiuo atveju yra pateisinama¹³².

130 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-375/2008.

131 Panevėžio apygardos teismo 2009 m. rugsėjo 10 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-423-349-2009.

132 Ažubalytė, R., p. 237.

Kaip jau minėta, jeigu aplinkybės, dėl kurių prokuroras privalo pradėti ikiteisminį tyrimą nepaisant nukentėjusiojo valios, paaiškėja privataus kaltinimo bylos proceso metu, iki įrodymų tyrimo pradžios, prokuroras privalo pateikti teismui rašytinį pareiškimą, kad šioje byloje palaikys valstybinį kaltinimą. Šiuo atveju byla perduodama prokurorui. Ikiteisminis bylos tyrimas ir bylos nagrinėjimas teisme vyksta bendra tvarka (BPK 409 str. 2 d.). Teisingumo ministerijos pateiktose Baudžiamojo proceso kodekso 409 straipsnio pataisose siūloma numatyti, kad privataus kaltinimo proceso metu (iki įrodymų tyrimo) paaiškėjus aplinkybėms, dėl kurių prokuroras gali palaikyti valstybinį kaltinimą, teismas motyvuota nutartimi apie tai praneša prokurorui – taip siekiama realiai užtikrinti galimybę prokurorui ginti viešąjį interesą privataus kaltinimo byloje¹³³.

Kita vertus, praktiškai gali susiklostyti ir kiek kitokia situacija: nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos, kuri turėtų būti nagrinėjama privataus kaltinimo tvarka, asmuo gali būti įsitikinęs, kad veika turi visuomeninę reikšmę, o prokuroras mano priešingai. Siekiant užtikrinti nukentėjusiojo asmens teises, literatūroje siūloma numatyti, kad teismo išvados (asmeniui apskundus prokuroro atsisakymą tirti bylą viešo kaltinimo tvarka) dėl veikos visuomeninės reikšmės prokurorui būtų privalomos¹³⁴.

Vis dėlto viena pagrindinių kliūčių ginti savo teises privataus kaltinimo tvarka yra susijusi su aplinkybe, kad nukentėjęs asmuo nežino, kas įvykdė veiką. Papildžius „tradicinių“ privataus kaltinimo tvarka nagrinėjamų bylų (dėl šmeižto, įžeidimo, privataus gyvenimo pažeidimo ir pan.) sąrašą kitomis veikomis: pvz., turto sunaikinimas ar sugadinimas, susiklostė nauja situacija, kai nukentėjęs asmuo nežino (nepažįsta) asmens, kuris įvykdė nusikalstamą veiką. Tokia situacija lemia, kad

133 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 34, 132(1), 151, 342, 362, 364, 365, 409, 412 straipsnių, kodekso priedo pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 17(3), 365(3), 365(4) straipsniais įstatymo projektas. <[HTTP://WWW.TM.LT/?ITEM=TAKTPROJN](http://www.tm.lt/?ITEM=TAKTPROJN)> [žiūrėta 2009-03-31]. Veiksmingesnės apsaugos privataus kaltinimo proceso metu ieškoma ir teikiant kitus įstatymų projektus. Žr. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto privačioje erdvėje įstatymo projektas. 2010-07-23. Nr. XIP-2325. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=378717&p_query=&p_tr2=>> [žiūrėta 2011-05-20].

134 Goda, G., p. 381.

privatus kaltintojas objektyviai neturi galimybių kreiptis į teismą dėl pažeistų teisių gynbos. Tik įsigaliojus kodeksui praktiškai iškilo problema, kaip ginti tokio nukentėjusiojo teises, o 2004 metais Baudžiamojo proceso kodeksas buvo papildytas¹³⁵ nauja nuostata, nurodančia, kad tais atvejais, kai nežinomas asmuo, galbūt įvykdęs nusikalstamą veiką, turi būti pradėdamas ir vykdomas bendra tvarka ikiteisminis tyrimas. Baudžiamojo proceso kodekso 409 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad ikiteisminis tyrimas dėl nusikalstamų veikų, numatytų Baudžiamojo proceso kodekso 407 straipsnyje, atliekamas bendra tvarka, jeigu nusikalstamos veikos padarymu įtariamas asmuo nėra žinomas. Nors galima pritarti nuomonei, kad tokiu būdu, t. y. Baudžiamojo proceso kodekso 409 straipsnį (2003 m. birželio 19 d. redakcija) papildžius nauja 3 dalimi Baudžiamojo proceso kodekso 409 straipsnyje (2004 m. liepos 8 d. redakcija) buvo „ne įtvirtinta tokia iš esmės nauja nuostata, kurios nebūtų buvę galima kildinti iš ankstesnių šio straipsnio formuluočių, bet teisinis reguliavimas buvo sukonkretintas tuo aspektu, kad buvo *expressis verbis* nurodyta viena iš svarbių priežasčių, dėl kurių asmuo negali ginti teisėtų savo interesų ir dėl to prokuroras, gavęs nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą, privalo pradėti baudžiamąjį procesą dėl LR BPK 407 straipsnyje (2003 m. birželio 19 d. redakcija) nurodytos nusikalstamos veikos“¹³⁶, vis dėlto dabartinis reglamentavimas yra aiškesnis ir nekeliantis jokių skirtingų interpretacijų.

Jeigu nagrinėjant privataus kaltinimo bylą teisme paaiškėja, kad kaltinamasis padarė nusikalstamą veiką, dėl kurios turi būti palaikomas valstybinis kaltinimas, privataus kaltinimo procesas nutraukiamas ir bylos medžiaga perduodama prokurorui (BPK 409 str. 4 d.)

Kita vertus, jeigu ikiteisminio tyrimo metu paaiškėja, kad įtariamojo veika turi nusikalstamų veikų, dėl kurių baudžiamasis procesas vyksta pagal privataus kaltinimo bylą proceso taisykles, požymių, tyrimą atliekantis pareigūnas išaiškina nukentėjusiajam šio teisę kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka ir dėl šios nusikalstamos veikos bendra tvarka pradėtas ikiteisminis tyrimas nutraukiamas (BPK 417 str.

135 *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 115-4276.

136 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

1 d.). Atkreiptinas dėmesys, kad „prokuroras neturi įgaliojimų pradėti baudžiamąjį procesą dėl LR BPK 407 straipsnyje nurodytos nusikalstamos veikos, kai nėra nė vienos iš LR BPK 409 straipsnio 1 dalyje nurodytų sąlygų“¹³⁷, taip pat tęsti baudžiamąjį procesą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad „nagrinėjamoje byloje ikiteisminis tyrimas buvo atliekamas ne tik dėl R. Š. inkriminuotos nusikalstamos veikos, numatytos BK 181 straipsnio 2 dalyje, bet ir dėl jam inkriminuotos nusikalstamos veikos, numatytos BK 165 straipsnio 1 dalyje, t. y. nurodytos BPK 407 straipsnyje. Paaiškėjus nusikalstamos veikos, nurodytos BPK 407 straipsnyje, požymiams, ikiteisminis tyrimas dėl šios veikos buvo tęsiamas nesilaikant BPK 409 straipsnio 1 dalyje nustatytos tvarkos: prokuroras nepagrindė būtinumo ir neišreiškė reikalavimo tęsti pradėtą baudžiamąjį procesą. Byla su 2008 m. rugsėjo 24 d. kaltinamuoju aktu, R. Š. kaltinant pagal BK 181 straipsnio 2 dalį ir 165 straipsnio 1 dalį, buvo perduota teismui.

Įvertinusi šias aplinkybes, kolegija padarė išvadą, kad ikiteisminio tyrimo metu bei nagrinėjant bylą teisme buvo iš esmės pažeisti BPK 407 straipsnio, 417 straipsnio 1 dalies reikalavimai: esant nusikalstamos veikos, numatytos BK 165 straipsnio 1 dalyje, požymiams, nesant prokuroro reikalavimo tęsti pradėtą baudžiamąjį procesą BPK 409 straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais, ikiteisminio tyrimo pareigūnas nenutraukė tyrimo, nukentėjusiesiems neišaiškino apie galimybę dėl nusikalstamos veikos kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka. Dėl tokių veiksmų buvo pažeista R. Š. teisė į tinkamą jo padarytos nusikalstamos veikos tyrimo procesą: jis neteko galimybės pasinaudoti tik privataus kaltinimo bylų procesui būdingu sutaikymo institutu. Pirmosios instancijos ir apeliacinės instancijos teismai šio pažeidimo neištaisė. Esant tokiai situacijai, baudžiamoji byla R. Š. dėl nusikalstamos veikos, numatytos BK 165 straipsnio 1 dalyje, nutrauktina remiantis BPK 3 straipsnio 1 dalies 6 punktu, o nukentėjusieji dėl šios veikos gali kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka.“¹³⁸

Bylą nagrinėjant teisme, kai yra pagrindas manyti, kad kaltinamojo veika gali būti perkvalifikuota iš nusikalstamos veikos, nagrinėjamos valstybinio kaltinimo tvarka, į nusikalstamą veiką, nagrinėjamą pri-

137 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

138 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 15 d. nutartis byloje Nr. 2K-423/2009.

vataus kaltinimo tvarka, teisiąmojo posėdžio pirmininkas iki įrodymų tyrimo pabaigos paklausia nukentėjusįjį, ar šis nesusitaikytų su kaltinamuoju, jei veika būtų perkvalifikuota pagal Baudžiamojo proceso kodekso 407 straipsnyje nurodytus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnius (BPK 417 str. 2 d.). Jei jie susitaiko, byla nutraukiama. Kai yra galimybė perkvalifikuoti nusikalstamą veiką ir nukentėjusysis reikalauja, kad kaltinamasis būtų nuteistas už nusikalstamą veiką, nagrinėjamą privataus kaltinimo tvarka, teismas dėl šios veikos pasitarimų kambaryje priima nuosprendį, jei yra įstatymų numatytos kitos sąlygos (BPK 417 str. 3 d.). Aukščiausiasis Teismas valstybinio kaltinimo bylų perėjimo į privataus bylų procesą procedūrų nesilaikymą pripažįsta esminiu baudžiamojo proceso pažeidimu: „*Pirmosios instancijos teismas nesilaikė įstatyme nustatytos perėjimo iš valstybinio kaltinimo į privatų kaltinimą procedūros. Kaip matyti iš teisiąmojo posėdžio protokolo, nei nukentėjusysis, nei kiti proceso dalyviai apie galimybę perkvalifikuoti nusikalstamą veiką, nagrinėjamą valstybinio kaltinimo tvarka, į nusikalstamą veiką, nagrinėjamą privataus kaltinimo tvarka, nebuvo informuoti, susitaikymo galimybė, jeigu veika būtų kvalifikuota pagal BK 140 straipsnį, nebuvo svarstoma ir aptariama, iš nukentėjusiojo baigiamosios kalbos, pasakytos baigus įrodymų tyrimą, matyti, kad jis pritarė prokuroro išdėstytai nuomonei dėl baudsmės, R. G. skirtinos pagal BK 284 straipsnio 1 dalį. <...> Pirmosios instancijos teismas bylą išnagrinėjo valstybinio kaltinimo tvarka ir, netgi neišsiaiškinęs tikrosios nukentėjusiojo valios (byloje esantis prašymas atleisti R. G. nuo baudžiamosios atsakomybės jam susitaikius su nukentėjusiuoju pareikštas nagrinėjant bylą valstybinio kaltinimo tvarka, t. y. dėl kaltinimo pagal BK 284 straipsnio 1 dalį, galimybė atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės asmenį, padariusį tokį nusikaltimą, numatyta BK 38 straipsnyje), išėjęs į pasitarimų kambarį priimti nuosprendžio priėmė nutartį, kuria bylą pagal BK 140 straipsnio 1 dalį nutraukė kaip asmeniui, susitaikiusiam su nukentėjusiuoju. BPK 417 straipsnio 2 dalyje nustatytų reikalavimų pažeidimas yra esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas (BPK 369 straipsnio 3 dalis), dėl kurio pirmosios instancijos teismo nutartis negali būti pripažįstama teisėta, todėl vien jau dėl to kasatoriaus prašymas panaikinti apeliacinės instancijos teis-*

mo nutartį ir palikti galioti nutartį, priimtą pirmosios instancijos teismo, negali būti tenkinamas. ¹³⁹

Klausimai

- Kokia yra privataus kaltinimo proceso prigimtis ir paskirtis?
- Kaip apibrėžtumėte privataus kaltinimo proceso konstitucinius pagrindus?
- Kokiais principais grindžiamas privataus kaltinimo inicijavimas, tęsimas ir nutraukimas?
- Ar privataus kaltintojo procesinis statusas sudaro prielaidas jam ginti savo teises privataus kaltinimo procese?
- Kokiu būdu privataus kaltinimo procese derinami privatūs ir viešieji interesai? Kokia yra perėjimo iš privataus kaltinimo į valstybinę ir atvirkščiai tvarka?
- Kokie reikalavimai keliami privataus kaltinimo tvarka paduotam skundai ar pareiškimui? Kodėl?
- Kokia taikinamojo posėdžio paskirtis? Kodėl jis numatytas kaip privalomas šio proceso etapas?
- Kaip apibūdintumėte teismo aktyvumo ribas privataus kaltinimo procese?
- Kokie yra įrodymų tyrimo ypatumai nagrinėjant privataus kaltinimo bylą teisme?

---

139 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. lapkričio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-426/2008.

Specialioji literatūra

- Ažubalytė, R. *Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos Lietuvoje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
- Ažubalytė, R. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*. 2010, 4 (122).
- Baranskaitė, A., *Taikos sutartis baudžiamojoje teisėje. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiam susitaikius*. Monografi-ja. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.
- Chiavaro, M. Private parties: the rights of the defendant and the victim. *European criminal procedures*. Edited by M.Delmas – Marty; J.R. Spencer. Cambridge university press. 2005.
- Crime victims in the European Union. Reflections on standarts and action*. Communication to the European parliament, the Council, and the Economic and Social Committee. Brussels, 14.07. 1999.
- Goda, G. Oficialumo principas ir jo išimtys Lietuvos baudžiamajame procese. *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*. Vilnius: Registrų centras, 2011.
- Elliott, C.; Vernon, C. *French legal system*. Gr. Britain. 2000.
- Frencken, E. Competences and obligations of prosecutors. *The training of judges and prosecutors in matters relating to their profesional obligations and ethics*. Strasbourg. 13-15 May, Council of Europe Publishing, 1996.
- Juzukonis, S. *Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese*. Daktaro disertacijos santrauka, socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2002.
- Leonas, P. *Teisės enciklopedija. Paskaitos*. Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakulteto leidinys. Kaunas, 1931.
- Matuizienė, E. Dispozityvumo samprata baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*. 2009, 4 (4).
- Merkevičius, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius: Registrų centras, 2008.
- Montvydienė, I. *Valstybės garantuojama teisinė pagalba civilinėse bylose*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
- Perrodet, A. The public prosecutor. *European criminal procedures*. Edited by M.Delmas – Marty; J.R. Spencer. Cambridge university press. 2005.
- Pradel, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001.
- Report from the Commission on the basis of Article 18 of the Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings {SEC(2004)102}/* COM/2004/0054 final */. <<http://eur-lex.europa>.

- eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&ty
pe_doc=COMfinal&an_doc=2004&nu_doc=54> [žiūrėta 2011-03-13].
- Смирнов, А. В. *Модели уголовного процесса*. Санкт – Петербург. [Smirnov, A.
V. *Modeli ugovovno procesa*. Sankt-Peterburg: Nauka], 2000.
- Tiberg, H.; Sterzel, F.; Cronkult, P. *Swedish law. A survey*. Stockholm, 1994.
- Trechsel, S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford University Press,
2005.
- Uscila, R. *Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio interakcija: viktimologinis aspektas*.
Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2003.
- Александров, А. С. Субсидиарный уголовный иск. *Государство и право*.
2000, 3.
- Дорошков, В. В. *Руководство для мировых судей. Дела частного обвинения*.
Москва: Норма, 2001.
- Дорошков, В. В. *Частное обвинение. Правовая теория и судебная практика*.
Москва: Норма, 2000.
- Фойницкий, И. Я. Курс уголовного судопроизводства. [Foinickij, I. J. Kurs
ugovovno sudoproizvodstva.] Sankt-Peterburg: Alfa, 1996.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai

- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1997. Nr. 91-2289.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003. Nr. 24-1004.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999. Nr. 15-402.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999. Nr. 39-1105.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004. Nr. 181-6708, 2004. Nr. 186.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005. Nr. 1-7.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004. Nr. 129-4634.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005. Nr. 19-623.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006. Nr. 68-2514.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006-08-24, Nr. 90-3529, atitaisymas 2006 12 16, Nr. 137.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006. Nr.7-254.

Teisės norminiai aktai ir jų projektai

Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-827, *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 18-572.

2001 m. kovo 15 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2001/220/TVR dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose. OL 2004 m. specialus leidimas, 19 skyrius, 4 tomas.

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymas Nr. I-110. „Dėl rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 94-3713.

Prosecution of Offences Act. 1985. <http://www.opsi.gov.uk/RevisedStatutes/Acts/ukpga/1985/cukpga_19850023_en_1> [žiūrėta 2011-03-13].

Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija R (85) 11 valstybėms narėms „Dėl nukentėjusiojo padėties baudžiamojoje teisėje ir baudžiamajame procese“. Jurka, R.; Melničenko, S.; Ranadakevičienė, I. *Pagrindinės Europos tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vilnius: Eugrimas, 2006.

Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 34, 132(1), 151, 342, 362, 364, 365, 365(1), 365(2), 409, 412 straipsnių, Kodekso priedo pakeitimo ir papildymo bei Kodekso papildymo 17(3), 365(3), 365(4) straipsniais įstatymo projektas Nr. XIP-677. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=344779&p_query=&p_tr2=> [žiūrėta 2011-03-22].

Teismų praktika

Case of Airey v. Ireland. No. 6289/73, judgement of 9 October 1979, ECHR A32. *Juozaitienė and Bikulčius v. Lithuania*, no. 70659/01, 74371/01, judgment of 24 April 2008.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. balandžio 20 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-254/2004.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 14 d. konsultacija Nr. B3-362 „Dėl BPK 28 straipsnio 1 dalies, 413 straipsnio 5 dalies taikymo“. *Teismų praktika*. 2006, 24.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-464/2005.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 21 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-814/2006.

- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-607/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-67/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 16 d. kasacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-P-221/2008.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. lapkričio 11 d. kasacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-426/2008.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-375/2008.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 21 d. kasacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-117/2009.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 15 d. kasacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-423/2009.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-252/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-624/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-234/2006;
- Kauno apygardos teismo 2008 m. kovo 6 d. apeliacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 1A-172-48/2008.
- Kauno apygardos teismo 2008 m. sausio 2 d. apeliacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 1A-683-508/2007.
- Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. balandžio 17 d. apeliacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 1A-179-106/2008.
- Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. gruodžio 8 d. apeliacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 1S-257-113/2008.
- Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. spalio 21 d. apeliacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 1S-214-106/2008.
- Klaipėdos apygardos teismo apeliacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 1A-460-382/2009.
- Panevėžio apygardos teismo 2009 m. rugsėjo 10 d. apeliacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 1A-423-349-2009.
- Šiaulių apygardos teismo 2009 m. gruodžio 23 d. apeliacinė nutartis baudžiamojame byloje Nr. 1A-404-135/2009.
- Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. 2008, 29. <http://www.lat.lt/4_tpbioleteniai/senos/nutartis.aspx?id=34068> [žiūrėta 2010-09-13].

Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. *Teismų praktika*. 2007, 27. <http://www.lat.lt/4_tpbiuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=32350> [žiūrėta 2011-03-27].

Kai kurie nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo aspektai Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje. <http://www.lat.lt/4_tpbiuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=34069> [žiūrėta 2010-10-17].

4 skyrius

BYLŲ DĖL JURIDINIŲ ASMENŲ PADARYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ PROCESAS

TEMOS KLAUSIMAI

---

1. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės pagrindai
2. Bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų proceso ypatumai:
  - 2.1. Proceso tvarka
  - 2.2. Trauktino baudžiamojon atsakomybėm juridinio asmens atstovas
  - 2.3. Juridiniams asmenims ir jų atstovams taikomos procesinės prievartos priemonės
  - 2.4. Nuosprendžio priėmimas byloje, kurioje teisiami juridinis ir fizinis asmuo
  - 2.5. Nuosprendžio, kuriuo juridinio asmens veikla apribojama ar juridinis asmuo likviduojamas, vykdymas

Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės institutui Lietuvos mokslininkai skyrė palyginti daug dėmesio. Juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę nagrinėjo D. Soloveičikas¹, R. Drakšas², E. Sinkevičius³, G. Šulija, V. Šulija⁴ ir kiti autoriai. Tačiau baudžiamojo įstatymo naujovės sukėlė nemažai abejonių teismų praktikoje. Net šešiolika bendrosios kompetencijos teismų kreipėsi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių nuostatos neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai⁵.

Šios temos 1 klausimas atskleidžiamas, remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimu „*Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija) 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai*“.

-
- 1 Soloveičikas, D. *Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė. Lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 2006.
  - 2 Drakšas, R. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius: Justitia, 2008.
  - 3 Sinkevičius, E. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pagal 2000 m. Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą ir jos sąlygos. *Teisė*. 2003, 48.
  - 4 Šulija, G.; Šulija V. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 2003, 41 (33).
  - 5 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1,2,3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija) 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 69-2798.

1. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės pagrindai

Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės įtvirtinimas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse yra susijęs su siekiu įstatymo nuostatas suderinti su iš tarptautinių dokumentų, Europos Sąjungos teisės, kylančiais reikalavimais. Paminėtini šie tarptautiniai dokumentai:

1999 m. gruodžio 9 d. pasirašyta Tarptautinė konvencija dėl kovos su terorizmo finansavimu (Seimo ratifikuota 2002 m. gruodžio 3 d. įstatymu Nr. IX-1216) (5 str.);

2000 m. gruodžio 13 d. Palerme pasirašyta Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą (Seimo ratifikuota 2002 m. kovo 19 d. įstatymu Nr. IX-794) (10 str.);

Europos Tarybos valstybių narių ir kitų valstybių 1999 m. sausio 27 d. Strasbūre pasirašyta Baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos (Seimo ratifikuota 2002 m. sausio 25 d. įstatymu Nr. IX-736) (18 str.);

Europos Tarybos Ministrų komiteto 1988 m. spalio 20 d. rekomendacija Nr. R(88)18 valstybėms narėms dėl juridinių asmenų atsakomybės už padarytas nusikalstamas veikas vykdant savo veiklą (priedo I skyriaus „Atsakomybė“ 3 p. a pastr.);

Europos Tarybos Ministrų komiteto 2000 m. gegužės 19 d. rekomendacija Nr. R(2000)11 valstybėms narėms dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslais (VI skirsnis „Baudžiamoji teisė ir teisinis bendradarbiavimas“ 43, 46 p.);

Europos Tarybos Ministrų komiteto 2001 m. rugsėjo 19 d. rekomendacija Nr. R(2001)11 valstybėms narėms dėl pagrindinių kovos su organizuotu nusikalstamumu principų (11 priedo 12 p.);

1995 m. liepos 26 d. Konvencija dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos, parengta vadovaujantis Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsniu (Seimo ratifikuota 2004 m. vasario 12 d. įstatymu Nr. IX-2021), (Antrojo protokolo 3 str.). Šios konvencijos Antrojo protokolo 1 straipsnio d punkte pateiktas sąvokos „juridinis asmuo“ apibrėžimas: „juridinis asmuo“ – bet kuris subjektas, turintis tokį statusą

pagal taikytiną nacionalinę teisę, išskyrus valstybes ar kitas valstybės institucijas, vykdančias valstybės funkcijas, bei tarptautines viešąsias organizacijas“;

2005 m. spalio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/60/EB dėl finansų sistemos apsaugos nuo jos panaudojimo pinigų plovimui ir teroristų finansavimui (39 str.);

2001 m. gruodžio 27 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2580/2001 dėl specialių ribojančių priemonių, taikomų tam tikriems asmenims ir subjektams siekiant kovoti su terorizmu (9,10 str.);

2003 m. gruodžio 22 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2004/68/TVR dėl kovos su seksualiniu vaikų išnaudojimu ir vaikų pornografija (preambulės 10 p., sprendimo 6,7 str.);

2005 m. liepos 12 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2005/667/TVR dėl baudžiamosios teisės sistemos stiprinimo įgyvendinant teršimui iš laivų taikomą teisę (preambulės 6 p.; sprendimo 5,6 str.).

Minėtuose tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės aktuose įtvirtintos teisės normos, susijusios su atsakomybės juridiniams asmenims už nusikalstamas veikas nustatymu. Valstybės yra įpareigojamos arba joms rekomenduojama už neteisėtas veikas juridiniams asmenims nustatyti tokias poveikio priemones, kurios būtų veiksmingos, proporcingos ir atgrasančios. Kai kuriuose tarptautinės teisės aktuose yra ne tik įtvirtinti bendrieji atsakomybės nustatymo juridiniams asmenims už nusikalstamo pobūdžio veikas reikalavimai ir principai, bet ir reglamentuojamos tos atsakomybės taikymo sąlygos.

Minėtos Europos Tarybos valstybių narių ir kitų valstybių 1999 m. sausio 27 d. Strasbūre pasirašytos Baudžiamosios teisės konvencijos dėl korupcijos 18 straipsnyje yra numatyta, kad už aktyviojo kyšininkavimo, prekybos poveikio ir pinigų plovimo baudžiamuosius nusikaltimus juridiniams asmenims taikoma atsakomybė, jei tuos nusikaltimus jų naudai padaro fizinis asmuo, veikdamas individualiai arba kaip juridinio asmens organo dalis, juridiniame asmenyje užimantis vadovaujančią padėtį, pagrįstą arba juridinio asmens atstovavimo teise, arba įgaliojimu priimti sprendimus juridinio asmens vardu, arba įgaliojimu kontroliuoti juridinį asmenį. Pagal to paties straipsnio 2 dalį atsakomybėn juridinis asmuo traukiamas ir tada, kai jam pavaldus fizinis asmuo

galėjo padaryti to juridinio asmens naudai baudžiamuosius nusikaltimus dėl šio straipsnio 1 dalyje nurodyto fizinio asmens priežiūros ar kontrolės trūkumo. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio nuostatose yra įtvirtintas iš esmės analogiškas paminėtajam baudžiamosios atsakomybės taikymo juridiniams asmenims sąlygų reguliavimas.

Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalyse yra įtvirtinti juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės pagrindai ir atsakomybės taikymo sąlygos:

- apibrėžta, už kurias nusikalstamas veikas atsako juridinis asmuo (1 d.),
- nustatytos baudžiamosios atsakomybės taikymo juridiniams asmenims sąlygos (2, 3 d.).

Baudžiamajame kodekse nėra apibrėžtos juridinio asmens, atstovavimo juridiniam asmeniui, vadovaujančių pareigų ir kitos sąvokos, svarbios aiškinant 20 straipsnio nuostatų turinį. Kaip nurodo Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, šios sąvokos turi būti aiškinamos ne tik sistemiškai tarpusavyje, bet ir kartu su kituose įstatymuose įtvirtintomis nuostatomis, reguliuojančiomis juridinio asmens valdymo organų sudarymą, teisių ir pareigų įgyvendinimą, taip pat atstovavimo teisinius santykius.

Civilinio kodekso 2.33 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas juridinio asmens sąvokos apibrėžimas:

„Juridinis asmuo yra savo pavadinimą turinti įmonė, įstaiga ar organizacija, kuri gali savo vardu įgyti ir turėti teises bei pareigas, būti ieškovu ar atsakovu teisme.“ Juridiniai asmenys skirstomi į viešuosius ir privačiuosius.

Viešieji juridiniai asmenys yra valstybės ar savivaldybės, jų institucijų arba kitų asmenų, nesiekiančių naudoti sau, įsteigti juridiniai asmenys, kurių tikslas – tenkinti viešuosius interesus (valstybės ir savivaldybės įmonės, valstybės ir savivaldybės įstaigos, viešosios įstaigos, religinės bendruomenės ir t. t.). Privatieji juridiniai asmenys yra juridiniai asmenys, kurių tikslas – tenkinti privačius interesus (CK 2.34 str.).

Juridiniai asmenys įgyja civilines teises, prisiima civilines pareigas ir jas įgyvendina per savo organus (CK 2.81 str. 1 d.); juridinio asmens valdymo organų nariais gali būti tik fiziniai asmenys (CK 2.81 str. 4 d.). Civilinio kodekso 2.50 straipsnio 4 dalyje yra pateikiamas juridinių asmenų skirstymas į ribotos ir neribotos civilinės atsakomybės juridinius asmenis, skiriamos dvi pastarojo juridinio asmens formos – individuali (personalinė) įmonė ir ūkinė bendrija.

Antai „<...> trunkamasis juridinio asmens padarytas nusikaltimas teisėsaugos institucijų nutrauktas 2007 m. balandžio 17 d. tuo metu, kai neteisėta ūkine ir komercine veikla vertėsi ne UAB „I.“, o A. Č. individuali įmonė „I.“. Ši įmonė turėjo juridinio asmens statusą, kaip apibrėžta CK 2.33 straipsnyje. Apeliacinės instancijos teismas konstatavo, kad ši įmonė remiantis CK 2.95 straipsniu, nepasibaigusi, t. y. nebuvo reorganizuota ar likviduota. Taip pat teismas nuosprendyje nurodė, kad 2008 m. kovo 14 d. A. Č. individuali įmonė „I.“ buvo pertvarkyta į UAB „I.“ ir atkreipė dėmesį, kad CK 2.104 straipsnio 1 dalyje numatyta, jog pertvarkymas – tai juridinio asmens teisinės formos pakeitimas, kai naujos teisinės formos juridinis asmuo perima visas pertvarkytojo juridinio asmens teises ir pareigas.

Tokios konstatuotos bylos aplinkybės rodo, kad pasikeitė individualios įmonės „I.“ juridinio asmens teisinė forma, tačiau toks teisinės formos pakeitimas nėra juridinio asmens pabaiga (kasacinė nutartis Nr. 2K-355/2010).

Pagal CK 2.95 straipsnio 1 dalį juridiniai asmenys pasibaigia likvidavimo arba reorganizavimo būdu. Pertvarkymo, kuris numatytas CK 2.104 straipsnyje atveju, juridinis asmuo nesibaigia, bet tik keičia teisinę formą (konkrečiu atveju iš individualios įmonės į uždaryją akcinę bendrovę). Taigi apeliacinės instancijos išvada, kad UAB „I.“ nėra BK nusikaltimo subjektas ir nenustatyta šio juridinio asmens kaltė, prieštarauja faktinėms aplinkybėms. (...)“⁶

---

6 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. gruodžio mėn. 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-581/2010. Taip pat žiūrėti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. liepos mėn. 2 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-355/2010.

Juridinis asmuo yra savarankiškas teisinių santykių subjektas. Juridinio asmens, kaip savarankiško teisinių santykių subjekto, specifškumą lemia, *inter alia*, tai, kad jis, turėdamas savarankišką struktūrą, teisnumą ir veiknumą, t. y. būdamas savarankiškas teisinių santykių subjektas, tų santykių dalyvis yra per fizinius asmenis (vadovą, įgaliotą atstovą ir pan.). Vadinasi, juridinio asmens veikla neatsiejama nuo atitinkamų fizinių asmenų, per kuriuos jis veikia, veiklos ir be jų veiklos apskritai būtų neįmanoma.

Pagal Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1 dalį juridiniams asmenims baudžiamoji atsakomybė gali būti taikoma už tas nusikalstamas veikas, už kurias juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė numatyta šio Kodekso specialiojoje dalyje. Tokių nusikalstamų veikų sąrašas yra gana platus: nusikaltimai žmogaus gyvybei, sveikatai, laisvei; nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, vaikui ir šeimai; nusikaltimai asmens privataus gyvenimo neliečiamumui, intelektinei ir pramoninei nuosavybei, elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui; nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai ekonomikai ir verslo tvarkai, finansų sistemai, valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams, teisingumui ir kt.

Kai padaroma nusikalstama veika, už kurią Baudžiamojo kodekso specialiojoje dalyje numatyta juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė, juridinio asmens patraukimo baudžiamojon atsakomybėn klausimas sprendžiamas atsižvelgiant į Kodekso 20 straipsnio 2, 3 dalyse nustatytas sąlygas.

Skiriamos dvi esminės juridinio asmens patraukimo baudžiamojon atsakomybėn sąlygų grupės:

- pirmoji – susijusi su subjekto, kuriam padarius nusikalstamą veiką baudžiamojon atsakomybėn galima traukti ir juridinį asmenį, specifiniais požymiais,
- antroji – apibūdina pačią veiką, jos padarymo tikslą bei motyvą (ji padaryta individualiai ar juridinio asmens vardu ir siekiant įgyvendinti juridinio asmens interesus ar naudos jam).

Pirmoji grupė

Baudžiamoji atsakomybė pagal Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2, 3 dalis juridiniam asmeniui gali kilti tuomet, kai jo naudai ar interesais nusikalstamą veiką padaro fizinis asmuo, kuris

eina vadovaujančias pareigas tame juridiniame asmenyje ir turi teisę arba atstovauti juridiniam asmeniui, arba priimti sprendimus juridinio asmens vardu, arba kontroliuoti juridinio asmens veiklą,

arba kai juridinio asmens naudai nusikalstamą veiką padaro ne vadovaujančias pareigas einantis asmuo, o darbuotojas ar įgaliotas atstovas, tačiau su sąlyga, kad ta veika padaryta dėl vadovaujančias pareigas einančio asmens nepakankamos priežiūros arba kontrolės.

Sąvokos „vadovaujančios pareigos“ aspektai gali būti atskleisti remiantis ūkio subjektų veiklą reglamentuojančių teisės aktų nuostatomis, susijusiomis su juridinių asmenų valdymu. Čia paminėtini Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (2003 m. gruodžio 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių įmonių įstatymas (2009 m. gruodžio 22 d. redakcija) ir kiti teisės aktai.

Vadovaujančios pareigos paprastai siejamos su tam tikro valdymo organo kompetencija teikti kitiems juridinio asmens darbuotojams privalomus nurodymus arba galimybę formuoti juridinio asmens ar jo struktūrinės dalies veiklos kryptis. Prie vadovaujančių asmenų priskirtini tiek vienasmenis juridinio asmens valdymo subjektas – bendrovės vadovas, įmonės direktorius, prezidentas, tiek juridinio asmens kolegialiam valdymo organui vadovaujantis asmuo, pavyzdžiui, valdybos pirmininkas.

Pabrėžiama ir tai, kad, atsižvelgiant į juridinių asmenų steigimo, veiklos formų, valdymo struktūros įvairovę, teisiškai apibrėžti konkrečias vadovaujančias pareigas būtų itin sudėtinga. Todėl sąvokos „vadovaujančios pareigos“ aiškinimas, pasak Konstitucinio Teismo doktrinos, baudžiamosios atsakomybės taikymo juridiniams asmenims požiūriu turi būti ne lingvistinis, bet sisteminis, kai taikoma keletas kriterijų, padedančių kompleksiskai įvertinti konkretaus fizinio asmens vaidmenį juridinio asmens veikloje, t. y. juridinio asmens valdymo

struktūrą, konkretaus asmens einamas pareigas, tų pareigų aprašymą (pareiginę instrukciją), jo vykdomas funkcijas. Pavyzdžiui, kai juridinis asmuo yra sudėtingos struktūros įmonė ar organizacija, prie vadovaujančių asmenų gali būti priskirti ir juridinio asmens skyrių ar padalinių vadovai.

Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 dalyje nurodytą fizinį asmenį, kuriam padarius nusikalstamą veiką baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiamas ir juridinis asmuo, be „vadovaujančių pareigų“ požymio, apibūdina ir tai, kad toks fizinis asmuo, eidamas vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje, turi turėti teisę

arba atstovauti juridiniam asmeniui,

arba priimti sprendimus juridinio asmens vardu,

arba kontroliuoti juridinio asmens veiklą.

Atstovavimą šiuo atveju reikia suprasti kaip nesutartinį atstovavimą (t. y. teisė veikti juridinio asmens vardu siejama su atitinkamo fizinio asmens vadovaujančiomis pareigomis).

Teisė priimti sprendimus juridinio asmens vardu reiškia teisę spręsti klausimus, susijusius su juridinio asmens veikla, santykiais su trečiaisiais asmenimis. Ši teisė paprastai gali apimti tiek kompetenciją spręsti juridinio asmens struktūros, personalo klausimus (priimti ir atleisti darbuotojus, apibrėžti jų funkcijas, nustatyti atlyginimo už darbą, įskaitant darbuotojų skatinimo priemones, sistemą, skirti drausmines nuobaudas darbuotojams ir pan.), tiek klausimus, susijusius su juridinio asmens veiklos strategija (pavyzdžiui, verslo planų sudarymas), tiek finansų valdymo klausimus.

Teisė kontroliuoti juridinio asmens veiklą, kaip ir kiti požymiai, aiškintina remiantis ir minėtomis teisės aktų nuostatomis, reglamentuojančiomis įvairių rūšių juridinių asmenų valdymo organų kompetenciją. Ši teisė yra susijusi su juridinio asmens vidaus kontrolės sistema, kuria siekiama užtikrinti juridinio asmens veiklos teisėtumą, rezultatyvumą, veiksmingumą, strateginių tikslų įgyvendinimą, efektyvų ir teisėtą finansinių išteklių naudojimą ir apskaitą, įsipareigojimų tretiesiems asmenims laikymąsi bei su visu tuo susijusių rizikos veiksnių valdymą. Kaip nurodoma Konstitucinio Teismo nutarime, vadovaujančias pareigas einančio asmens vykdoma kontrolė, *inter alia*, reiškia teisę pri-

žiūrėti, ar tinkamai yra vykdoma juridinio asmens veikla, taip pat teisę imtis tam tikrų priemonių, kad veikla būtų vykdoma tinkamai ir būtų pasiekti geriausi veiklos rezultatai. Ši teisė apima ne tik organizacijos veiklos rezultatų ir finansinių išteklių valdymo kontrolę – ji gali apimti ir, pavyzdžiui, saugos reikalavimų laikymosi įmonėje kontrolę ir pan.

Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Teisėjų kolegija konstatavo, kad pirmosios instancijos teismas juridinį asmenį UAB „S.“ pagrįstai pripažino kaltu pagal Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 dalį, 300 straipsnio 1 dalį.

Pirmosios instancijos teismas nustatė visas Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 dalyje numatytas sąlygas, kurioms esant už fizinio asmens padarytas nusikalstamas veikas turi atsakyti ir juridinis asmuo. Byloje buvo nustatyta, kad nusikalstamą veiką – žinomai suklastoto tikro dokumento panaudojimą – padarė D. L., kuris veikos metu buvo UAB „S.“ direktorius (vadovaujančios pareigos), pagal šios bendrovės įstatus turintis teisę juridinio asmens vardu priimti sprendimus ir kontroliuoti juridinio asmens veiklą. Buvo nustatyti D. L. kaip fizinio asmens specifiniai požymiai, kurie yra viena iš privalomų sąlygų norint patraukti juridinį asmenį baudžiamojon atsakomybėn. D. L. vadovaujančias pareigas suteikė galimybę teikti kitiems juridinio asmens darbuotojams privalomus nurodymus ir formuoti juridinio asmens ar jo struktūrinės dalies veiklos kryptis. Taigi jo veiksmai buvo įvertinti kaip pačios bendrovės atlikti veiksmai⁷.

Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 3 dalyje yra nustatyta galimybė juridinį asmenį traukti baudžiamojon atsakomybėn ir už juridinio asmens darbuotojo ar įgalioto atstovo padarytą veiką, jei ji padaryta dėl vadovaujančias pareigas einančio asmens nepakankamos priežiūros ar kontrolės.

Skirtingai nei 20 straipsnio 2 dalyje vartojama formuluotė „juridinis asmuo atsako“, šio straipsnio 3 dalyje įtvirtinta formuluotė „juridinis asmuo gali atsakyti“ aiškintina kaip reiškianti, kad teismas, šiuo atveju spręsdamas juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės klau-

---

7 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. balandžio mėn. 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-269/2010.

simą, turi įvertinti vadovaujančias pareigas einančio asmens nepriežiūros ar kontrolės stokos pobūdį ir įtaką nusikalstamos veikos padarymui: ar vadovaujančias pareigas einantis asmuo sąmoningai arba netgi piktybiškai nevykdė ar aplaidžiai vykdė jam pavestas priežiūros ir kontrolės funkcijas, ar tos funkcijos buvo įvykdytos nepakankamai rūpestingai ir ar tai galėjo lemti (ar net skatinti) nusikalstamos veikos padarymą ir pan.

Juridinio asmens darbuotojo samprata aiškintina remiantis Lietuvos Respublikos darbo kodekso nuostatomis, apibrėžiančiomis darbuotojo sąvoką:

„Darbuotojas yra fizinis asmuo, pagal šio kodekso 13 straipsnį turintis darbinį teisnumą ir veiksnumą, dirbantis pagal darbo sutartį už atlyginimą“ (15 str.).

Darbo kodekso 95 straipsnio 1 dalyje nurodytos būtinosios darbo sutarties sąlygos, dėl kurių šalys privalo susygti kiekviename darbo sutartyje, t. y. darbuotojo darbovietė (įmonė, įstaiga, organizacija, struktūrinis padalinys ir kt.) ir darbo funkcijos (tam tikros profesijos, specialybės, kvalifikacijos darbas arba tam tikros pareigos).

Įgalioto atstovo samprata (20 str. 3 d.) aiškintina, atsižvelgiant į Civilinio kodekso nuostatas, reglamentuojančias sutartinio atstovavimo santykius, *inter alia*, įgaliojimo ar prokūros pagrindu (2.137; 2.176 str.), taip pat paminėtinos sandorių sudarymo per atstovus taisyklės (2.132 str.).

2 grupė

Kita juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlyga yra nusikalstamos veikos padarymas individualiai ar juridinio asmens vardu ir juridinio asmens naudai arba jo interesais. Naudos požymis paprastai yra aiškinamas kaip susijęs su materialinės naudos užtikrinimu, o interesų užtikrinimas – kaip reiškiantis kitų (ne materialinių) juridinio asmens siekių įgyvendinimą. Šis požymis padeda kvalifikuoti veiką ir leidžia nustatyti, kada fizinio asmens padaryta nusikalstama veika gali būti vertinama kaip juridinio asmens nusikalstama veika, t. y. kai iš šios

veikos juridinis asmuo turi konkrečios naudos ir tą naudą pripažįsta arba kai juridinis asmuo yra suinteresuotas tokia veika ir jos sukuriama padariniais.

Štai baudžiamojoje byloje apeliacinės instancijos teismas sprendimą dėl UAB „D“ išteisinimo priėmė nustatęs, kad bendrovės direktorius J. A. Ž., darydamas nusikalstamas veikas, veikė ne šio juridinio asmens naudai ar interesais, o siekdamas asmeninės naudos. Tokia išvada nuosprendyje buvo motyvuota tuo, kad iš UAB „D“ jis pasisavino 396 359,13 Lt, o bendrovės nesumokėtas 40 302,63 Lt PVM mokestis ir 44 084,70 Lt pelno mokestis buvo mažesni už bendrovės patirtą žalą.

Pirmosios instancijos teismo nuosprendžiu juridinis asmuo buvo nuteistas už jo naudai J. A. Ž. padarytą sukčiavimą (BK 182 str. 2 d.), suklastotų dokumentų panaudojimą (BK 300 str. 2 d.) ir apgaulingą apskaitos tvarkymą (BK 222 str. 1 d.). Dėl šių nusikalstamų veikų UAB „D“ įgijo turtinę teisę į 40 302,63 Lt bei 44 084,70 Lt valstybės biudžetui priklausančių lėšų. J. A. Ž. neteisėtos veikos turinys buvo platesnis ir lėmė naudos ne tik jam pačiam, bet ir UAB „D“ atsiradimą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. gruodžio mėn. 21 d. nutartyje⁸ konstatuota, kad apeliacinės instancijos teismas, vertindamas, ar nusikalstamos veikos padarytos juridinio asmens naudai, nepagrįstai atsižvelgė tik į turto pasisavinimo padarinius ir tik jų pagrindu vertino visų J. A. Ž. padarytų nusikalstamų veikų priskyrimo juridiniam asmeniui pagrįstumą.

„<...> Apeliacinės instancijos teismo argumentas, kad UAB „D“ nesumokėtas 40302,63 Lt PVM mokestis ir 44084,70 Lt pelno mokestis yra paskaičiuoti būtent nuo J. A. Ž. pasisavintos sumos, lėmusios žalos bendrovei atsiradimą, tuo paneigiant šių nusikalstamų veikų padarymo juridinio asmens naudai požymį, taip pat kelia abejonių. Įstatymuose reglamentuotas PVM ir pelno mokesčio kompensavimo mechanizmas neleidžia tapatinti išvengtų mokesčių prievolių su J. A. Ž. iš bendrovės pasisavintomis lėšomis. Antai PVM įstatymo 57 straipsnio 2 dalis suteikia teisę ūkio subjektams (PVM mokėtojams) su tam tikromis išimtimis sumokėtą pirkimo ir importo PVM įtraukti į atskaitą, t. y. jo dydžiu mažinti apskaitomą ir į biudžetą mokėtiną pardavimo PVM. Be

8 Nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-582/2010.

to, šio įstatymo 91 straipsnyje numatyta PVM mokėtojo teisė grąžinti už mokestinį laikotarpį susidariusį neigiamą kompensuotino ir mokėtino PVM skirtumą (permoką) įskaitant ir taip sumažinant kitus į biudžetą mokėtinus mokesčius arba tiesiogiai susigrąžinti iš biudžeto permokėtą PVM sumą (šis būdas dabar galiojančio įstatymo ribojamas). Iš baudžiamosios bylos matyti, kad minėtos mokestinės prievolės buvo sumažintos atskaitos būdu. Kita vertus, pažymėtina, kad BK 20 straipsnio sąlyga, jog nusikalstama veika būtų padaryta juridinio asmens naudai ar interesais reiškia tokios veikos motyvą ir tikslą, todėl juridiniam asmeniui baudžiamoji atsakomybė gali būti taikoma nepriklausomai nuo to, ar jis realiai gavo naudos, ar ne <...>.”⁹

Sprendžiant, ar fizinio asmens nusikalstamos veikos buvo padarytos juridinio asmens naudai, svarbią reikšmę turi ir subjektyviųjų požymių įvertinimas. Šioje byloje apeliacinės instancijos teismo išvada, kad J. A. Ž. tyčia buvo nukreipta ne į siekį padėti išvengti PVM ir pelno mokesčių mokėjimo, o į šios bendrovės piniginių lėšų pasisavinimą, buvo nepagrįsta bylos duomenimis. UAB „D“ naudos gavimą lėmė J. A. Ž. tyčiniai veiksmai sumažinant mokestines prievoles, t. y. jo padarytas sukčiavimas, suklastoto dokumento panaudojimas ir apgaulingas apskaitos tvarkymas. „<...> Iš baudžiamosios bylos matyti, kad tokie duomenys nebuvo tiriami ir vertinami (J. A. Ž. nei ikiteisminio tyrimo metu, nei teismo posėdyje nebuvo apklausiamas atskirai apie mokestinio sukčiavimo ir dokumentų klastojimo aplinkybes ir šių nusikalstamų veikų darymo priežastis) <...>“¹⁰

Įdomu pažymėti, jog svarbiu įrodymu šioje byloje, kuriuo rėmėsi apeliacinės instancijos teismas, tapo teisminio nagrinėjimo metu J. A. Ž. duoti parodymai, kad nusikalstamas veikas jis įvykdė siekdamas asmeninės naudos, o visus iš bendrovės pasisavintus pinigus naudojo savo reikmėms. Tačiau apklausiamas įtariamuoju J. A. Ž. teigė priešingai, kad visus pasisavintus pinigus naudojo tik įmonės reikmėms – reprezentacijoms, įvairiems darbams objektuose, kai reikėdavo atsiskaityti grynaisiais pinigais, ir kategoriškai neigė juos naudojęs asme-

9 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. gruodžio mėn. 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-582/2010.

10 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. gruodžio mėn. 21 d. nutartis.

ninėms reikmėms. Be to, įtariamojo apklausos protokole užfiksuota ir kita nagrinėjamam klausimui išspręsti svarbi aplinkybė – kad nuteistasis sutiko su A. K. pasiūlymu gauti „juodu“ neapskaitytų buhalterinėje apskaitoje apyvartinių lėšų, nes toks pasiūlymas buvo ekonomiškai naudingas UAB „D“. Kaip nurodyta minėtoje nutartyje, šiuos bylos duomenis tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismas ignoravo. Byloje esantiems įrodymams patikrinti gali būti perskaitomi ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti kaltinamojo parodymai (BPK 276 str. 4 d.). Nustačius esminius prieštaravimus, ikiteisminio tyrimo metu ir teismo posėdyje duotus parodymus būtina palyginti tarpusavyje, taip pat ir su kitais bylos įrodymais, išsiaiškinti jų keitimo priežastį ir įrodymus įvertinti pagal Baudžiamojo proceso kodekso 20 straipsnio 5 dalies reikalavimus. Teismas turi teisę remtis visais įrodymais, tiek surinktais ikiteisminio tyrimo metu, tiek naujais įrodymais, tačiau Baudžiamojo proceso kodekso 301 straipsnio 1 dalis reikalauja, kad visi šie įrodymai teisiame posėdyje būtų iširti. Byloje nebuvo nustatyta, kad teismas būtų aiškinęsis minėtų nuteistojo J. A. Ž. parodymų keitimo priežastis.

Kita aplinkybė, paneigiančia UAB „D“ baudžiamąją atsakomybę šioje byloje, apeliacinės instancijos teismas rėmėsi ir liudytojais apklausių UAB „D“ atstovės, gamybos direktoriaus ir vyr. finansininkės parodymais, kad bendrovės akcininkai ir kiti darbuotojai apie nusikalstamus bendrovės direktoriaus veiksmus nieko nežinojo. Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Teisėjų kolegija nurodė, kad Baudžiamojo kodekso 20 straipsnyje nėra tiesioginio reikalavimo nustatyti, jog juridinio asmens valdybai, akcininkams ar darbuotojams būtų žinoma apie vadovaujančias pareigas užimančio asmens juridinio asmens naudai daromas nusikalstamas veikas. „<...> *Bylos duomenys apie tai, kad bendrovės valdyba, akcininkai ar darbuotojai nežinojo apie jo daromas nusikalstamas veikas savaime nereiškia, kad tokios veikos negali būti priskiriamos juridiniam asmeniui. Ši aplinkybė turi būti vertinama platesniame kontekste. Pagal Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymą ir UAB „D“ įstatus bendrovės valdyba ir visuotinis akcinių susirinkimas taip pat atlieka bendrovės valdymo funkcijas ir turi įgaliojimus spręsti su bendrovės veikla susijusius klausimus. Todėl būtina analizuoti duomenis, susijusius su bendrovės veiklos organizavimu ir*

*kontrole, jos veiklos strategija, vadovybės bei darbuotojų kompetencija, kurie leistų nustatyti, ar juridinis asmuo turėjo motyvą pažeisti įstatymą, vengti mokėti mokesčius, neteisėtai sumažinti mokestines prievoles bei kokių priemonių įgyvendindami savo funkcijas ėmėsi nurodyti subjektai, tam kad išvengtų juridiniam asmeniui inkriminuotų nusikalstamų veikų darymo<...>.*¹¹ Konstatuota, kad apeliacinės instancijos teismo argumentai šiuo klausimu buvo neišsamūs – duomenys apie UAB „D“ veiklą nuosprendyje iš esmės neaptariami. Pateikiama bendra išvada, kad šioje byloje apeliacinės instancijos teismo išvados dėl UAB „D“ išteisinimo nepagrįstos išsamiau bylos aplinkybių nagrinėjimu, o nuosprendis neatitinka Baudžiamojo proceso kodekso 305 straipsnio 1 dalyje, 331 straipsnyje nustatytų reikalavimų. Šie Baudžiamojo proceso kodekso pažeidimai buvo pripažintini esminiais, nes sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą sprendimą. Dėl to byla buvo perduota iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka¹².

Išimtis

Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 5 dalies nuostatoje yra įtvirtinta baudžiamosios atsakomybės taikymo kai kuriems juridiniams asmenims *išimtis* –

baudžiamoji atsakomybė netaikoma valstybei, savivaldybėms, valstybės ir savivaldybių institucijoms ir įstaigoms, tarptautinėms viešosioms organizacijoms.

Valstybei, savivaldybėms ir valstybės bei savivaldybių institucijoms bei įstaigoms būdingas specifinis teisinis statusas: šių subjektų teisės ir pareigos negali prieštarauti valstybės tikslams ir uždaviniams.

---

11 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. gruodžio mėn. 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-582/2010.

12 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. gruodžio mėn. 21 d. nutartis. Taip pat žiūrėti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. gruodžio mėn. 14 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-575/2010.; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. lapkričio mėn. 9 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-479/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. balandžio mėn. 27 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-269/2010.

Prie Baudžiamajame kodekse nurodytų juridinių asmenų, kuriems netaikoma baudžiamoji atsakomybė, priskiriami ne visi viešieji juridiniai asmenys. Kaip teigiama Konstitucinio Teismo nutarime, jie iš visos viešųjų juridinių asmenų kategorijos išskirtini pagal šiuos esminius požymius: jie yra steigiami visuomenei svarbiems tikslams įgyvendinti (visuomeninės reikšmės funkcijoms vykdyti, viešosioms paslaugoms teikti ir administruoti) ir paprastai neužsiima ūkine veikla.

2. Bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų proceso ypatumai:

Kaip jau buvo minėta, juridinio asmens, kaip nusikalstamos veikos subjekto, specifika, t. y. tai, kad jis yra savarankiškas teisinių santykių subjektas, turintis teisinį veiksnumą ir teisnumą, savarankišką pavadinimą, organizacinį vientisumą, jo turtas yra atskirtas nuo jo dalyvių turto, tačiau jis yra teisinių santykių dalyvis per jo vardą veikiančius fizinius asmenis, numato ir jo kaltės specifiškumą. Juridinio asmens kaltumas turi būti įrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Juridinio asmens, kaip teisinių santykių subjekto ir atsakomybės subjekto, specifika lemia ir tai, kad juridinio asmens veikla yra neatsiejama nuo fizinio asmens, veikiančio to juridinio asmens vardu, veiklos, todėl juridinio asmens kaltė taip pat yra susijusi su fizinio asmens, veikiančio to juridinio asmens vardu ir jo naudai ar interesais, nusikalstama veika¹³.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso XXVIII skyrius numato bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų procesą. Pagal 387 straipsnį bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų proceso tvarką nustato Baudžiamojo proceso kodekso

---

13 Įprastai kaltė baudžiamojoje teisėje visada siejama su sąmoninga žmogaus veikla. Ar galima kalbėti apie juridinio asmens kaltę? Šiuo klausimu teisės moksle diskutuojama, susiformavo ne viena juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinų, kurios skirtingai traktuoja juridinių asmenų kaltės klausimą. Žiūrėti Ligeikaitė, I. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos. *Jurisprudencija*. 2003, 45 (37): 48–56. Cituota pagal Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga. Vilnius: Justitia, 2009, p. 332.

bendrosios taisyklės su minėto skyriaus straipsniuose numatytais išimtimis. Jas lemia juridinio asmens kaip teisinių santykių subjekto ir baudžiamosios atsakomybės subjekto specifiškumas.

2.1. Proceso tvarka

Baudžiamojo proceso kodekso 387 straipsnio 2 dalyje yra numatytas reikalavimas fizinio ir juridinio asmens nusikalstamas veikas tirti kartu. Analogiškas reikalavimas yra numatytas Rekomendacijų „Dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo“ 14 punkte. Tyrimas dėl juridinio asmens atliekamas vadovaujantis Baudžiamojo proceso kodekso bendrosiomis taisyklėmis ir išimtimis, nustatytomis šio Kodekso 388–389 straipsniuose, o dėl fizinio asmens – vadovaujantis Kodekso bendrosiomis taisyklėmis.

Ikiteisminio tyrimo metu surinkus pakankamai duomenų dėl juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos yra surašomas pranešimas apie įtarimą dėl konkrečios juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos. Pranešimas apie įtarimą turi atitikti Baudžiamojo proceso kodekso 187 straipsnio reikalavimus, t. y. jame turi būti nurodyta nusikalstama veika, jos padarymo vieta, laikas, kitos aplinkybės, baudžiamasis įstatymas, numatantis tą nusikalstamą veiką, įtariamojo teisės ir pareigos, numatytos Kodekso 21 straipsnyje.

Juridiniam asmeniui raštu taip pat turi būti pranešta, kad jis paskirtų ir įgaliotų asmenį būti jo atstovu procese, taip pat pateiktų šį įgaliojimą. Baudžiamojo proceso kodekso 388 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas sąrašas asmenų, galinčių būti trauktinio baudžiamojo atsakomybės juridinio asmens atstovais.

Tiek ikiteisminį tyrimą dėl juridinių asmenų įvykdytų nusikalstamų veikų atliekantys ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai, tiek šias bylas nagrinėjantys teisėjai privalo turėti pakankamai žinių, susijusių su įmonių valdymu, ekonominiais, aplinkos apsaugos bei kitais klausimais. Bylose dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų nėra nurodyta papildomų įrodinėtinių aplinkybių, tačiau įrodinėjimo dalyką nulemia minėtos Baudžiamojo kodekso (20 str.) nuostatos, re-

glamentuojančios papildomus (palyginti su bylomis dėl fizinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų) baudžiamosios atsakomybės pagrindus. Byloje, kurioje juridinis asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, siūloma, atsižvelgiant į juridinio asmens teisinį statusą bei teisinę formą, surinkti šiuos dokumentus ar patvirtintas jų kopijas:

- juridinio asmens registracijos pažymėjimą;
- licenciją, leidžiančią užsiimti tam tikra veikla;
- juridinio asmens veiklos nuostatus;
- duomenis apie juridinių asmenų registraciją ir juridinio asmens vardu registruotą nekilnojamąjį turtą;
- dokumentus iš mokesčių inspekcijos apie įmonės finansinę veiklą ir mokesčius (jeigu būtina);
- dokumentus, įrodančius, kad tarp asmens, įtariamo padarius nusikalstamą veiką, ir juridinio asmens yra teisiniai atstovavimo santykiai arba darbo santykiai (įgaliojimas, pavedimo sutartis, darbo sutartis, pareiginiai nuostatai ir pan.) (Rekomendacija „Dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo“ 23 p.).

Šie duomenys gali suteikti informacijos, būtinos kartu su fiziniu asmeniu nusikalstamą veiką inkriminuoti ir juridiniam asmeniui.

2.2. Trauktino baudžiamojon atsakomybėm juridinio asmens atstovas

Procese ypatingą reikšmę įgyja trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovavimas, nes juridinis asmuo negali pats tiesiogiai įgyvendinti jam įstatymo suteikiamų teisių ir vykdyti pareigų. Baudžiamąjo proceso kodekso 388 str. 1 d. numatyta, jog juridinio asmens atstovu gali būti juridinio asmens vadovas ar darbuotojas arba advokatas, juridinio asmens įgaliotas būti atstovu procese.

Vadovas

Juridinio asmens vadovas atsako už juridinio asmens veiklos organizavimą, valdymo reikalus, galutinius darbo rezultatus ir pan. Vadovas yra pakankamai išsigilinęs į įmonės ar organizacijos reikalus, veiklą, todėl jis yra kompetentingas kvalifikuotai ir kokybiškai atstovauti juridinio asmens interesams.

„<...> *Bendrovės vadovo, kaip darbo teisinių santykių subjekto, statusas reiškiasi vadinamuosiuose „vidiniuose“ bendrovės ir vadovo santykiuose. Kita vertus, ABĮ 19 straipsnio 6 dalies nuostatos – bendrovės santykiuose su kitais asmenimis bendrovės vardu vienvaldiškai veikia bendrovės vadovas – įtvirtina vadovo, kaip juridinio asmens atstovo, statusą „išoriniuose“ santykiuose, kuriuose vadovui keliami aukštesni reikalavimai tiesiogiai įtvirtinti įstatymuose arba išplaukiantys iš šių įstatymų esmės<...>“¹⁴*

Nors Baudžiamojo proceso kodeksas aiškiai nenurodo, manytina, kad juridinio asmens atstovu negali būti juridinio asmens vadovas, jeigu jis pats kaip fizinis asmuo traukiamas baudžiamajon atsakomybėn už padarytą nusikalstamą veiką. Tokia nuostata atitiktų atstovavimo prasmę – atstovas, naudodamasis jam suteiktomis teisėmis, padeda proceso dalyviui įgyvendinti jo teises ir teisėtus interesus.

Darbuotojas

Aukščiau paminėtu atveju juridinio asmens vadovas gali būti pakeičiamas juridinio asmens darbuotoju – vadovaujančias pareigas užimančiu asmeniu, įmonės ar įstaigos darbuotoju, gebančiu tinkamai atstovauti juridinio asmens interesams¹⁵. Toks asmuo turi gebėti atstovauti juridinio asmens interesams, turi būti veiksnus arba dėl pakanka-

14 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio mėn. nutartis civilinėje byloje bankrutuojanti UAB „Optimalūs finansai“ v. G. P., bylos Nr. 3K-7-444/2009.

15 Goda, G., et. al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. [Kn. 2]: V–XI dalys (221–461 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 411.

mo profesinio lygio bei tinkamo išsilavinimo galėtų tinkamai suvokti atstovo pareigų esmę. Kaip jau buvo minėta, tais atvejais, kai juridinis asmuo pasižymi sudėtinga struktūra, vadovaujamas pareigas užimančiu asmeniu gali būti pripažinti juridinio asmens struktūrinių padalinių, pavyzdžiui, filialo, atstovybės, departamento ir pan. vadovai.

Advokatas

Trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovu gali būti ir advokatas. Jis gali būti įgaliotas atstovauti juridiniam asmeniui procese tuo atveju, jeigu juridinis asmuo neturi tam tinkamo darbuotojo, arba bet koku kitu atveju, jeigu juridinis asmuo mano, kad tikslinga, jog jo atstovu procese būtų advokatas.

Kai pateikiamas įgaliojimas būti atstovu procese, ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras priima nutarimą pripažinti asmenį juridinio asmens atstovu. Jeigu juridinis asmuo paskiria atstovu netinkamą asmenį arba visai nepaskiria atstovo, ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras nutarimu paskiria juridinio asmens atstovą iš vadovaujančias pareigas einančių arba kitų juridinio asmens darbuotojų. Kai nėra galimybės paskirti tinkamą atstovą iš juridinio asmens darbuotojų, atstovu skiriamas advokatas.

Pagal Baudžiamojo proceso kodekso 388 straipsnio 3 dalį trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovu gali būti skiriamas ir antrinę teisinę pagalbą teikiantis advokatas, *mutatis mutandis* taikant Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo¹⁶ penktojo skirsnio nuostatas, reguliuojančias antrinės teisinės pagalbos teikimą.

Procesinė padėtis

Baudžiamojo proceso kodekse nurodyta, kad trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovas naudojasi visomis įta-

---

16 *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 18-572 (su pakeitimais ir papildymais).

riamojo ir kaltinamojo teisėmis (388 str. 4 d.). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pasitaiko pavyzdžių, iliustruojančių trauktino baudžiamojo atsakomybės juridinio asmens atstovo procesinę padėtį:

„<...> Šioje byloje tiek G. B., tiek UAB „A“ (atstovas G. A.) buvo pareikšti įtarimai, vėliau jie tapo kaltinamaisiais ir buvo nuteisti. Baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens UAB „A“ atstovas G. A. (jis ir šios bendrovės bankroto administratorius) pareiškė kitam kaltinamajam – G. B. civilinį ieškinį dėl 1 198 201 Lt žalos atlyginimo, kuris Kauno apygardos teisme buvo gautas 2008 m. gegužės 6 d. Šis teismas civilinio ieškovo pripažinimo klausimą privalėjo išspręsti nutartimi (BPK 110 straipsnio 1 dalis). Teismas šio klausimo apskritai nesvarstė ir nutarties dėl baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens – UAB „A“ – pripažinimo civiliniu ieškovu nepriėmė. Be to, šioje byloje UAB „A“ apskritai negali būti pripažinta civiliniu ieškovu, nes ji yra baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo ir jos atstovas turi tokias pačias teises kaip įtariamasis ir kaltinamasis, taip pat atlieka šių proceso dalyvių pareigas (BPK 388 straipsnio 1, 4 dalys). BPK 21 straipsnio 4 dalyje ir 22 straipsnio 3 dalyje nustatytos įtariamojo ir kaltinamojo teisės, tačiau ten nenumatyta, kad įtariamasis ar kaltinamasis gali pareikšti civilinį ieškinį, ar apskųsti nuosprendžiu paskirtą bausmę kitam nuteistajam. Tokias teises turi tik nukentėjusysis (BPK 44 straipsnio 10 dalis). Taigi toje pačioje byloje baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo, turintis kaltinamojo teises, negali būti dar ir civiliniu ieškovu, ir prašyti iš kito kaltinamojo atlyginti žalą bei prašyti kitam kaltinamajam ar nuteistajam paskirti griežtesnę bausmę<...>.“¹⁷

Kita vertus, juridinio asmens atstovo procesinę prigimtį galima gretinti su įgaliotuoju atstovu, kuris, neturėdamas savo savarankiško procesinio statuso, įgyja teises to proceso dalyvio, kuriam atstovauja (BPK 55 str. 2 d., 56 str. 1 d.). Tokiu atveju abejotina yra nuomonė, kad „jeigu atstovu paskirtas juridinio asmens vadovas ar darbuotojas žino kokias nors reikšmingas bylai aplinkybes, jis ikiteisminio tyrimo metu ir nagrinėjant bylą teisme apklausiamas kaip liudytojas, kadangi

17 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. lapkričio mėn. 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-489/2010.

toks atstovas nėra traukiamas baudžiamajon atsakomybėn ir jam nesuteikiama konstitucinė teisė neduoti parodymų¹⁸. Baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnis nepakankamai tiksliai, tačiau nurodo, kad „atstovai (sistemiškai aiškinant įstatymą galima teigti, kad turimas galvoje būtent įgaliotasis atstovas) negali būti apklausiami kaip liudytojai dėl aplinkybių, kurias jie sužinojo atlikdami atstovo pareigas“. Šia prasme įgaliotasis atstovas prilyginamas gynėjui, t. y. įgyvendinama pamatinė asmens, teikiančio procese teisinę pagalbą (BPK 55 str. 1 d.), ir proceso dalyvio, kuriam teisinė pagalba yra teikiama, konfidencialaus bendravimo ir tarpusavio pasitikėjimo nuostata. Kita vertus, Baudžiamojo proceso kodeksas nedraudžia apklausti atstovo pagal įstatymą (BPK 54 str. 3 d.). Tačiau atstovo pagal įstatymą funkcija procese yra ne teikti teisinę pagalbą, bet ir dalyvauti kartu su savo atstovaujamoju asmeniu, kuris dėl amžiaus ar sveikatos negali tinkamai įgyvendinti savo teisių. Taigi, kai nėra tikslaus reguliavimo, manytina, kad esant reikalui apklausti kurį nors asmenį apie svarbias bylai aplinkybes turėtų būti laikomasi liudytojo nepakeičiamumo taisyklės¹⁹ ir atstovo funkcijas patikėti kitam tinkamam asmeniui.

Atitinkamai teiginys, kad juridinio asmens atstovas proceso metu gali turėti gynėją arba kelis gynėjus²⁰, kuris yra išvestinis iš BPK 388 str. 4 d, taip pat tiktų tik kalbant apie atstovus, kurie neturi teisinės kvalifikacijos, tačiau sunkiai dera su bendromis Baudžiamojo proceso kodekso nuostatomis, jog gynėjo reikia įtariamajam (kaltinamajam), o ne jo atstovui.

Proceso metu dėl svarbių priežasčių (pavyzdžiui, atstovu paskirtas asmuo nutraukė darbo santykius su įmone, išvyko į komandiruotę ar susirgo) gali būti paskirtas kitas trauktino baudžiamajon atsakomybėn juridinio asmens atstovas. Naujai paskirtas atstovas turi būti supažindintas su pranešimu apie įtarimą dėl juridinio asmens padarytos nusi-

18 Goda, G., et. al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. [Kn. 2]: V–XI dalys (221–461 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 412.

19 Plačiau apie liudytojo procesinio statuso galima „dubliavimą“ su kitomis proceso funkcijomis žiūrėti Jurka, R. *Liudytojo procesinių interesų apsauga baudžiamajame procese: problemos ir perspektyvos*. Daktaro disertacija Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 64–80.

20 Goda, G., et. al., p. 410.

kalstamos veikos, įtariamojo asmens teisėmis ir pareigomis, numatyto-
mis Baudžiamojo proceso kodekso 21 straipsnyje.

2.3. Juridiniams asmenims ir jų atstovams taikomos procesinės prievartos priemonės

Juridiniam asmeniui gali būti taikomos laikinos procesinės prie-
vartos priemonės:

- laikinas juridinio asmens veiklos sustabdymas;
- laikinas juridinio asmens veiklos apribojimas.

Juridinio asmens veiklą laikinai sustabdo ar laikinai apriboja pro-
kuroro prašymu ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas nutartimi.

Šios laikinos procesinės prievartos priemonės skiriamos, jeigu
trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens veikla gali su-
kliudyti netrukdomą baudžiamosios bylos procesą, taip pat gali pažeis-
ti ūkininkavimo tvarką, padaryti žalos finansams, gamtai, visuomenės
saugumui ir intelektinei nuosavybei (BPK 389 str.).

Juridinio asmens veikla laikinai sustabdyta yra tada, kai juridinis
asmuo įpareigojamas laikinai nutraukti visą steigimo dokumentuose
numatytą ūkinę, komercinę, finansinę ar profesinę veiklą ir uždaryti vi-
sus padalinius. Nutartyje nurodomas laikino juridinio asmens veiklos
sustabdymo terminas. Prokuroro prašymu ikiteisminio tyrimo teisėjo
nutartimi šis terminas gali būti pratęstas.

Juridinio asmens veikla laikinai apribota yra tada, kai juridiniam
asmeniui uždraudžiama užsiimti tam tikra steigimo dokumentuose nu-
matyta veikla ir juridinis asmuo įpareigojamas uždaryti tam tikrą juridi-
nio asmens padalinį. Nutartyje teismas nurodo laikino juridinio asmens
veiklos apribojimo terminą. Prokuroro prašymu šis terminas gali būti
pratęstas.

*Antai „<...> Klaipėdos miesto apylinkės teismas 2008-12-05 nu-
tartimi tenkino prokuroro prašymą ir laikinai trijų mėnesių laikotarpiui
– nuo 2008-12-05 iki 2009-03-05 – apribojo UAB (duomenys neskelb-
tini) ūkinę veiklą, uždraudžiant kraujo komponentų saugojimą ir pa-*

skirstymą UAB (duomenys neskelbtini) Klaipėdos mobiliajame punkte, adresu (duomenys neskelbtini), Klaipėda. Ikiteisminio tyrimo teisėjas nutartyje nurodė, kad iš 2008-06-27 Valstybinės akreditavimo sveikatos priežiūros veiklai tarnybos prie Sveikatos apsaugos ministerijos rašto Nr. D2-5970-(1.25.) matyti, kad UAB (duomenys neskelbtini) turi išduotą įstaigos asmens sveikatos priežiūros licenciją Nr. (duomenys neskelbtini). Tačiau ši licencija suteikia teisę UAB (duomenys neskelbtini) teikti kraujo donorystės paslaugas (duomenys neskelbtini) Kaune, bei laboratorinės diagnostikos paslaugas (duomenys neskelbtini), o UAB (duomenys neskelbtini) licencija vykdyti kraujo donorystės veiklą (duomenys neskelbtini), Klaipėdoje, išduota nėra. <...> Kaip matyti iš byloje esančių duomenų, UAB (duomenys neskelbtini) licencija, suteikianti teisę vykdyti kraujo donorystės veiklą (duomenys neskelbtini), Klaipėdos m., išduota nėra, todėl ši veikla gali būti, kad yra vykdoma neteisėtai. Darytina išvada, kad (duomenys neskelbtini) veikoje yra nusikalstamos veikos, numatytos LR BK 202 str. 1 d., požymių. Teismas nutartyje pažymėjo, kad trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens UAB (duomenys neskelbtini) veikla gali būti, kad pažeidžia ūkininkavimo tvarką, nes nuo 2008-04-01 UAB (duomenys neskelbtini) Klaipėdos mobilusis punktas, adresu (duomenys neskelbtini), Klaipėdoje, neturėdamas licencijos kraujo donorystei, vykdydamas dalį šios veiklos – kraujo komponentų saugojimą ir paskirstymą, pažeidžia Lietuvos Respublikos sveikatos priežiūros įstaigų įstatymo (Žin., 1998, Nr.109-2995) 45 str. 3 p. nuostatą – teikti tiktas asmens sveikatos priežiūros paslaugas, kurios nurodytos įstaigai išduotoje licencijoje bei Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2007 m. kovo 2 d. įsakymu Nr.V-156 (Žin., 2007, Nr. 31-1148) patvirtintų Asmens sveikatos įstaigų licencijavimo taisyklių 50.3 p. nuostatą – užsiimti licencijoje nurodyta veikla tik licencijoje nurodytais adresais, tokiu būdu UAB (duomenys neskelbtini) Klaipėdos mobiliojo punkto vykdoma veikla viršija Sveikatos apsaugos ministro 2006 m. birželio 20 d. įsakymu Nr.V-516 patvirtintų „Kraujo donorystės įstaigų kokybės sistemos standartų ir specifikacijų“ 3 p. nurodytą mobiliųjų punktų veiklą, UAB (duomenys neskelbtini) yra skirtinos procesinės prievartos priemonės – laikinas ūkinės veiklos apribojimas uždraudžiant kraujo komponentų saugoji-

*mą ir paskirstymą UAB (duomenys neskelbtini) Klaipėdos mobiliajame punkte <...>.*²¹

Prieš taikant laikinas procesines prievartos priemonės, ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras turėtų juridinio asmens atstovą raštu įspėti apie galimą šių priemonių taikymą. Susiklosčius neatidėliotinai situacijai, galima kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją ir be išankstinio juridinio asmens atstovo įspėjimo. Praktikoje šias procesines prievartos priemones reikėtų taikyti tik blogiausiu atveju, nes tai gali sukelti sunkias socialines pasekmes²².

Nutartis, kuria laikinai sustabdoma juridinio asmens veikla ar laikinai apribojama juridinio asmens veikla, juridinio asmens atstovui paskelbiama pasirašytinai. Minėta nutartis siunčiama antstoliui vykdyti. Juridinio asmens atstovas ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartis laikinai sustabdyti juridinio asmens veiklą ar laikinai apriboti juridinio asmens veiklą gali apskųsti aukštesniajam teismui per septynias dienas nuo nutarties gavimo dienos. Prokuroras nutartį neskirti laikino juridinio asmens veiklos sustabdymo ar laikino juridinio asmens veiklos apribojimo gali apskųsti minėtais terminais ir tvarka (BPK 389 str. 8–9 d.).

Baudžiamojo proceso kodeksas nenurodo termino, kuriam gali būti paskirtos šios procesinės prievartos priemonės, taigi gali susiklostyti situacija, kad bylos tyrimo ir nagrinėjimo metu paskirta procesinė prievartos priemonė po nuosprendžio įsiteisėjimo tiesiog „pavirsta“ bausme, nes Baudžiamasis kodeksas numato analogiškas bausmes.

Baudžiamojo proceso kodekso XXVIII skyriaus straipsniai nenumato jokių išimčių, draudžiančių trauktinam baudžiamajon atsakomybėn juridiniam asmeniui taikyti kitas procesines prievartos priemones. Tokią galimybę užtikrina jau minėtos 387 straipsnio 1 dalies nuostatos.

---

21 Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gruodžio mėn. 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-270-361/2008.

22 Goda, G., et. al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. [Kn. 2]: V–XI dalys (221–461 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 414.

Pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo metu prokuroro nutarimu, vadovaujantis Baudžiamojo proceso kodekso 151 straipsniu, trauktinam baudžiamojon atsakomybėn juridiniam asmeniui buvo paskirtas laikinas nuosavybės teisės apribojimas į Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimu paskirtą 1 907 230,37 litų biudžeto dotaciją. Vilniaus m. 2 apylinkės teismo ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimis šio paskirto laikino nuosavybės teisės apribojimo terminas du kartus buvo pratęstas po tris mėnesius. Surašius kaltinamąjį aktą, ši byla perduota Vilniaus apygardos teismui. Vilniaus apygardos teismas nutartimi to paties laikino nuosavybės teisės į 1 907 230,37 litų biudžeto dotaciją apribojimo terminą dar kartą pratęsė iki bus išnagrinėta ši baudžiamoji byla²³.

2.4. Nuosprendžio priėmimas byloje, kurioje teisiami juridinis ir fizinis asmuo

Baudžiamojoje byloje, kurioje patraukti baudžiamojon atsakomybėn ir teisiami juridinis bei fizinis asmenys, teismas priima vieną nuosprendį. Šio nuosprendžio rezoliucinėse dalyje atskirai išdėstomi teismo sprendimai dėl juridinio asmens ir dėl fizinio asmens (BPK 390 str.).

Nuosprendį apeliacine tvarka turi teisę apskusti nuteisto (išteisinoto) juridinio asmens atstovas ir nuteistas (išteisintas) fizinis asmuo, taip pat kiti nagrinėjimo teisme dalyviai bendra tvarka (BPK 313 str.).

Remiantis Baudžiamojo proceso kodekso 387, 390 straipsniais tokio pobūdžio bylose nuosprendis priimamas laikantis bendrųjų taisyklių, t. y. vadovaujantis XXIII skyriaus nuostatomis. Byloje gali būti priimtas apkaltinamasis ar išteisinamasis nuosprendis arba nuosprendžiu gali būti nutraukiama baudžiamoji byla. Tačiau šiose bylose negali būti priimamas apkaltinamasis nuosprendis, atleidžiant kaltinamąjį nuo bausmės, jei jis iki nuosprendžio priėmimo suserga sunkia nepagydoma liga, dėl kurios bausmę atlikti būtų per sunku. Jei trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovas suserga proceso metu,

---

23 Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. gegužės mėn. 28 d. nutartis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 1N-24/2008.

jis pakeičiamas kitu tinkamu atstovu. Taip pat juridinio asmens byloje negali būti taikomi visi bylos nutraukimo pagrindai, numatyti Baudžiamojo proceso kodekso 303 straipsnio 4 dalyje (bylos nutraukimas, kai yra pagrindas atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės). Netaikomi pagrindai, numatyti Baudžiamojo kodekso 40 straipsnyje (atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą), 93 straipsnyje (nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės). Be to, negali būti taikomi atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindai, numatyti Baudžiamojo kodekso 114 straipsnio 3 dalyje, 259 straipsnio 3 dalyje ir 291 straipsnio 2 ir 3 dalyse, nes nenumatyta juridinio asmens atsakomybė už tokias veikas²⁴.

Juridinio asmens byloje nuosprendžio turinys ir forma nustatomi pagal Baudžiamojo proceso kodekso 304, 305, 307 straipsnių reikalavimus. Surašant šį dokumentą atkreiptinas dėmesys į kai kuriuos aspektus:

- įžanginėje nuosprendžio dalyje nurodoma trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovas, juridinio asmens pavadinimas ir jo buveinės vieta, juridinio asmens steigėjas ir įsteigimo data;
- aprašomojoje nuosprendžio dalyje netaikoma nuostata, numatyta Baudžiamojo proceso kodekso 305 straipsnio 2 dalyje, ne visa apimtimi galioja šio straipsnio 4 dalies norma dėl poveikio priemonių ir auklėjamojo poveikio priemonių taikymo;
- rezoliucinėje dalyje nurodomas tikslus juridinio asmens pavadinimas; jeigu juridiniam asmeniui buvo taikoma prievartos priemonė – laikinas juridinio asmens veiklos apribojimas, o bausmė – juridinio asmens veiklos apribojimas, prievartos priemonės taikymo terminas įskaičiuojamas į bausmės laiką; negalioja Baudžiamojo proceso kodekso 307 straipsnio 1 dalies 5 punktas, 307 straipsnio 3 dalis²⁵.

---

24 Goda, G., et. al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. [Kn. 2]: V–XI dalys (221–461 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 416–417.

25 Goda, G., et. al, p. 417.

2.5. Nuosprendžio, kuriuo juridinio asmens veikla apribojama ar juridinis asmuo likviduojamas, vykdymas

Juridiniam asmeniui už padarytą nusikalstamą veiką gali būti skiriamos šios bausmės: bauda; juridinio asmens veiklos apribojimas; juridinio asmens likvidavimas (BK 43 str.). Juridiniam asmeniui už vieną nusikalstamą veiką gali būti skiriama tik viena bausmė.

Nuosprendis, kuriuo juridiniam asmeniui paskirta bauda, vykdomas pagal bendrąsias baudos vykdymo taisykles (BPK 352 str.).

Nuosprendis, kuriuo juridinio asmens veikla apribojama ar juridinis asmuo likviduojamas, Baudžiamojo proceso kodekso 342 straipsnyje nustatyta tvarka pateikiamas vykdyti antstoliui. Šias bausmes antstolis vykdo vadovaudamasis Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 26–31 straipsniuose nustatytais taisyklėmis.

Pavyzdžiui, pirmosios instancijos teismas, skirdamas juridiniam asmeniui UAB „A“ bausmę, įvertino tai, kad nenustatyta jo atsakomybę lengvinančių ar sunkinančių aplinkybių, bei tai, kad nors anksčiau neteista, tačiau šiuo metu jokios realios veiklos nevykdo, todėl, vadovaudamasis Baudžiamojo kodekso 43 straipsnio 1 dalies 3 punktu, UAB „A“ paskyrė juridinio asmens likvidavimo bausmę. Apeliacinės instancijos teismas, patikrinęs paskirtos bausmės teisingumą, motyvavo, kad pirmosios instancijos teismas, paskirdamas šią bausmę, Baudžiamojo kodekso 54 straipsnyje numatytų bendrųjų bausmės skyrimo pagrindų bei kitų bausmės skyrimo taisyklių nepažeidė, kitos rūšies bausmės skyrimas bankrutuojančiai UAB „A“ būtų visiškai neefektyvus – baudos tokia įmonė sumokėti negalėtų, o jos veiklos apribojimo skyrimas būtų nelogiškas, nes nuosprendžio priėmimo metu bendrovė turėjo likviduojamos statusą.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Teisėjų kolegija atkreipė dėmesį į tai, kad teismas, skirdamas juridinio asmens likvidavimo bausmę, įpareigoja juridinį asmenį per teismo nustatytą terminą nutraukti visą ūkinę, komercinę, finansinę ar profesinę veiklą ir uždaryti visus juridinio asmens padalinius (BK 53 str.). Toks įpareigojimas yra įsakmus, tačiau šioje byloje UAB „A“ buvo iškelta

bankroto byla pagal Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymą, todėl nustatyti konkretaus termino dėl visos veiklos nutraukimo nebuvo prasmės.

Juridinio asmens likvidavimo bausmės vykdymo tvarką ir sąlygas, kaip jau buvo minėta, nustato Bausmių vykdymo kodeksas. Vadovaujantis Kodekso 26–31 straipsniais, juridinio asmens likvidavimo procedūrai vadovauja antstolis. Bausmių vykdymo kodekso 28 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad antstolis per septynias darbo dienas nuo nuosprendžio nuorašo gavimo dienos išsiunčia juridiniam asmeniui raginimą per nuosprendyje nustatytą terminą nutraukti visą ūkinę, komercinę, finansinę ar profesinę veiklą ir uždaryti visus juridinio asmens padalinius, taip pat atlikti kitas likvidavimo procedūras ir juridinį asmenį išregistruoti iš juridinių asmenų registro. Be to, raginime nurodomas terminas, per kurį turi būti paskirtas juridinio asmens likvidatorius, ir parengtas, jei taip nusprendžia antstolis, juridinio asmens likvidavimo vykdymo planas. Minėto straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad jei juridinio asmens organas per nustatytą terminą likvidatoriaus nepaskiria, likvidatoriumi ne vėliau kaip per dešimt darbo dienų antstolio patvarkymu skiriamas antstolis arba kitas likvidatoriui keliamus reikalavimus atitinkantis asmuo. Tokia juridinio asmens likvidavimo procedūra pradedama, jeigu įmonei nėra iškelta bankroto byla. Bausmių vykdymo kodekso 28 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad juridinio asmens organo bei likvidatoriaus veiksmus vykdant juridinio asmens likvidavimą nustato Civilinis kodeksas ir kiti teisės aktai.

Kaip minėjome, šioje byloje UAB „A“ iškelta bankroto byla, paskirtas jos administratorius. Bankroto bylos nagrinėjamos Civilinio proceso kodekse nustatyta ginčo teisenos tvarka, todėl ši procedūra privalėjo būti tęsiama ir ji turėjo baigtis UAB „A“ likvidavimu, taip įvykdant teismo nuosprendžiu paskirtą bausmę²⁶.

---

26 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. lapkričio mėn. 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-489/2010.

Klausimai

Kokie yra juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės pagrindai ir sąlygos?

Ar tais atvejais, kai dėl vienos nusikalstamos veikos įtariamai (kal-tinami) juridinis ir fizinis asmenys, turi vykti vienas (bendras) bylos tyrimas, nagrinėjimas? Kodėl?

Kas gali būti trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio as-mens atstovu?

Kokia yra trauktino baudžiamojon atsakomybėn juridinio asmens atstovo teisinė padėtis?

Kokios laikinos procesinės prievartos priemonės gali būti taikomos traukiamam baudžiamojon atsakomybėn juridiniam asmeniui? Kokia jų taikymo tvarka?

Kokie nuosprendžio, byloje kurioje teisiami juridinis ir fizinis as-muo, priėmimo ir surašymo ypatumai?

Kokia tvarka vykdomas nuosprendis, kuriuo juridinio asmens veik-la apribojama ar juridinis asmuo likviduojamas?

Specialioji literatūra

Drakšas, R. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius: Justitia, 2008.

Jurka, R. *Liudytojo procesinių interesų apsauga baudžiamajame procese: prob-lemos ir perspektyvos*. Daktaro disertacija Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.

Ligeikaitė, I. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos. *Jurispru-dencija*. 2003, 45 (37).

Sinkevičius, E. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pagal 2000 m. Lietu-vos Respublikos baudžiamąjį kodeksą ir jos sąlygos. *Teisė*. 2003, 48.

Soloveičikas, D. *Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė. Lyginamieji aspek-tai*. Vilnius: Justitia, 2006.

Šulija, G.; Šulija, V. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 2003, 41 (33).

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo baigiamasis aktas

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija) 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 69-2798.

Teismų praktika

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. balandžio mėn. 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-269/2010.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. gruodžio mėn. 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-581/2010.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. gruodžio mėn. 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-575/2010.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. liepos mėn. 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-355/2010.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. lapkričio mėn. 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-479/2010.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. lapkričio mėn. 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-489/2010.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartis 2010 m. gruodžio mėn. 21 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K-582/2010.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio mėn. nutartis civilinėje byloje bankrutuojanti UAB „Optimalūs finansai“ v. G. P., bylos Nr. 3K-7-444/2009.

Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. gegužės mėn. 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-24/2008.

Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gruodžio mėn. 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-270-361/2008.

5 skyrius

BAUDŽIAMASIS PROCESAS, KURIAME DALYVAUJA NEPILNAMEČIAI

TEMOS KLAUSIMAI

---

1. Nepilnamečių justicija ir baudžiamasis procesas, kuriame dalyvauja nepilnamečiai
2. Prielaidos, leidžiančios diferencijuoti nepilnamečių baudžiamąją teiseną
3. Amžius ir socialinė branda kaip specialių baudžiamojo proceso normų taikymo pagrindas
4. Reikalavimai baudžiamajam procesui, kuriame dalyvauja nepilnamečiai:
  - 4.1. Orientacija į nepilnamečio teisių apsaugą
    - 4.1.1. Nepilnamečio proceso dalyvio teisė į atstovavimą pagal įstatymą

- 4.1.2. Teisinė pagalba nepilnamečiams proceso dalyviams
  - 4.1.3. Papildomi įpareigojimai prokurorui bylose, kuriose dalyvauja nepilnametis nukentėjęsysis
  - 4.1.4. Nepilnamečio apklausa
  - 4.1.5. Viešumo ribojimas
  - 4.2. Diversijos nepilnamečių bylose prielaidos ir galimybės Lietuvoje
  - 4.3. Proceso socialinio intensyvumo užtikrinimas
-

1. Nepilnamečių justicija ir baudžiamasis procesas, kuriame dalyvauja nepilnamečiai

Nepilnamečių nusikalstamumas yra savita socialinė teisinė problema, su kuria susiduria visos valstybės. Lietuvoje, kaip ir kitose demokratinėse šalyse, valstybės baudžiamoji politika turi būti formuojama laikantis žmogaus teisių ir laisvių apsaugos bei gynybos principų. Vaikai dėl savo socialinės padėties, t. y. fizinio ir psichikos nebrandumo, turi teisę būti itin globojami ir remiami, jiems reikia atitinkamos teisinės apsaugos. Vaiko teisėmis ir jų apsauga ypač buvo susirūpinta 1989 m. lapkričio 20 d. Jungtinėms Tautoms priėmus Vaiko teisių konvenciją¹. Įgyvendinant jos nuostatas, beveik visos šalys priėmė nacionalinius teisės aktus, skirtus vaikų teisių apsaugai, buvo įsteigtos vaikų teisių apsauga besirūpinančios institucijos. Lietuvos įstatymai iš esmės atitinka tarptautinių dokumentų nuostatas. Pagrindines vaiko, kaip žmogaus, teises į gyvybę, sveikatą, laisvę, asmens neliečiamybę, teisę į normalų fizinį, protinį, dorovinį vystymąsi, interesų apsaugą numato Lietuvos Respublikos Konstitucija ir kiti įstatymai. Tačiau šių nuostatų įgyvendinimas, ypač baudžiamajame procese, kuris pats savaime apriboja ar suvaržo asmenų, dalyvaujančių jame teises, yra sudėtingas ir lėtas procesas. Turi keistis ne tik formalūs įstatymų reikalavimai, bet ir politiką formuojančių bei teisę taikančių institucijų (pareigūnų) supratimas apie vaikų teises ir jų įgyvendinimą. Svarbu suvokti, kad visos vaiko teisės turi būti pripažįstamos, gerbiamos ir užtikrinamos kompleksiskai, nepriklausomai nuo situacijos, į kurią yra patekęs vaikas – pvz., padaręs nusikalstamą veiką².

- 1 Lietuva konvenciją ratifikavo 1995 m. žr. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501.
- 2 Abramson, B. Juvenile justice: the „Unwanted Child“: Why the potencial of the Convention on the Rights of the Child is not being realized, and what we can do about it. *Juvenile Law Violations, Human Rights, and the Development of new Juvenile Justice Systems*. Edited by Eric L. Jensen, Jorgen Jepsen. Oxford and Portland, Oregon. 2006, p. 27.

Atsižvelgiant į tai, kad nepilnamečių justicija yra sąlygiškai atskirų posistemų: prevencijos, nusikalstamų veikų tyrimo (ypač sulaikymo ir suėmimo), diversijos, teismo, įkalinimo, resocializacijos – visuma³, šis terminas demokratinėse šalyse dažniausiai suprantamas gana plačiai: jis apima ir vaikų teisių apsaugos problemas, įvairias alternatyvas baudžiamajam persekiojimui, atkuriamojo teisingumo aspektus, socializacijos ir adaptacijos visuomenėje galimybes⁴. Tačiau Lietuvoje, kaip ir daugelyje Rytų Europos valstybių, vyrauja labiau teisinis požiūris į vaikų baudžiamąją (kriminalinę) justiciją, t. y. teisės aktų normos paprastai orientuotos į specifinę baudžiamojo poveikio priemonių sistemą ir formalius baudžiamojo proceso reikalavimus, numatant tam tikrą specifiką nepilnamečių bylose. Nepaisant to, kad Lietuvoje nuo 1998 m. vykdoma Nepilnamečių justicijos programa⁵, nagrinėjant baudžiamuosius ir baudžiamojo proceso įstatymus, atrodo, kad nepilnamečių justicija iki šiol suprantama kaip vaikų, pažeidusių baudžiamuosius įstatymus, teisingumo vykdymo administravimo sistema⁶, nesiejant jos su gilesnėmis socialinio teisingumo problemomis, tokiomis kaip skurdas ar kitos marginalizacijos formos⁷. Pritar-

- 3 Abramson, B., p. 23. Vaikų, konfliktuojančių su įstatymu, teisės negali būti traktuojamos skirtingai. Vuckovic-Sahovic, N. *The Rights of the Child and International Law*. <http://www.cpd.org.yu/dokumenti/nvs_rights_summary.PDF> [žiūrėta 2009-01-07].
- 4 Pl. apie nepilnamečių justicijos bruožus, lyginant juos su baudžiamosios justicijos bruožais, žr. Карнозова, Л. М. Российское уголовное правосудие в отношении несовершеннолетних и ювенальная юстиция. *Государство и право*. 2008, 3: 56–58.
- 5 Nepilnamečių justicijos programa (1998–2002). <http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Liet_teis_aktai/nepilnameciu%20just%20progr.htm>; Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 600. „Dėl Nepilnamečių justicijos 2004–2008 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 83–3008, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1070 „Dėl nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 110–4664.
- 6 „Nepilnamečių baudžiamoji justicija – materialinės ir procesinės teisės normų, reguliuojančių nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės atsiradimą ir įgyvendinimą, priemonių ir jas vykdančių institucijų sistema“. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1070 „Dėl nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 110–4664.
- 7 Abramson, B., p. 27. Kita vertus, akademinėje literatūroje ir Lietuvoje įsivyrąja panašus požiūris, žr. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*. Metodinis leidinys. Ats. redaktorė Česnaitytė, I. Vilnius. 2007. <<http://www.nplc.lt/nj/projektas/index.htm>> [žiūrėta 2008-11-12]. Tačiau yra grėsmė nuklysti į kitą kraštutinumą ir, nagrinėjant vien socialines bei psichologines problemas, „pamiršti“, kad vis dėlto egzistuoja ir

tina nuomonei, kad Lietuvos nepilnamečių justicijos sistema gali būti priskiriama prie „teisingumo modelio“ su „neokorekcine“ tendencija: nepilnamečių atsakomybė yra sąlyginai svarbesnė nei poreikiai, daugiau orientuojamasi į poelgius, o ne asmenybę ar priežastis⁸. Šiame skyriuje bus panagrinėti bendri reikalavimai baudžiamajam procesui, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, taip pat kai kurie pozityvaus baudžiamojo proceso reglamentavimo aspektai, nenagrinėjant platesnio nepilnamečių justicijos konteksto. Iki šiol Lietuvos mokslinėje literatūroje daugiau dėmesio buvo skiriama nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimams, laisvės apribojimo (tiek baudžiamojo proceso metu, tiek paskyrus bausmę) aspektams, taip pat nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai. Nepilnamečių justicijos programose⁹ daugiau dėmesio taip pat nusipelnė baudžiamosios atsakomybės ir jos įgyvendinimo aspektai, tuo tarpu baudžiamojo proceso optimizavimui skirtas vienas sakiny: „sustiprinti nepilnamečių teisių apsaugą baudžiamajame procese, pagerinti baudžiamosios justicijos administravimą, geriau vykdyti policijos ir prokuratūros funkcijas nepilnamečių bylose“. Tai priemonių plane yra susiaurinama iki specializuotų pareigūnų (teisėjų, prokurorų, ikiteisminio tyrimo pareigūnų) kvalifikacijos kėlimo.

Baudžiamojo proceso aspektai nepilnamečių bylose Lietuvoje buvo nagrinėti nedaug: G. Godos, A. Jatkevičiaus, R. Ažubalytės straipsniuose¹⁰, taip pat mokomuosiuose ir metodiniuose šaltiniuose:

---

baudžiamasis procesas su savo specifinėmis taisyklėmis, ir būtent jos šiuo metu taikomos visose bylose dėl nusikalstamų veikų, kurias galbūt padarė nepilnamečiai, jose nukentėjo ar yra liudytojais nepilnamečiai. Lietuvoje publikuotuose darbuose, kuriuose nagrinėjamos nepilnamečių justicijos problemos, apie baudžiamąjį procesą praktiškai nekalbama.

- 8 Apie nepilnamečių justicijos modelių tipologiją pl. žr. Sakalauskas, G. Minimalios baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribos dilema. *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 222–223; 226.
- 9 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 600. „Dėl Nepilnamečių justicijos 2004–2008 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 83–3008; Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1070 „Dėl nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009. Nr. 110–4664.
- 10 Goda, G. Nepilnamečio teisinė padėtis baudžiamajame procese. *Nepilnamečių kriminalinė justicija*. Kvalifikacijos kėlimo kursų paskaitų medžiaga. Vilnius, 2001, p. 195–217. <<http://www.nplc.lt/nj/>>; Jatkevičius, A. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimas baudžiamajame procese. *Teisė*. 2001, 41; Ažubalytė, R.

tarptautinių aktų apžvalgoje¹¹, tyrime, skirtame specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje galimybėms¹², teisinėse rekomendacijose pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais¹³. Pastaruoju metu ryškėja ir praktikos nepilnamečių bylose apibendrinimo poreikis¹⁴.

Baudžiamajame procese dalyvauja ne tik nepilnamečiai įtariamieji (kaltinamieji). Kiekvienais metais keli tūkstančiai vaikų tampa nusikalstamų veikų aukomis, vaikai taip pat apklausiami kaip liudytojai. Šių nepilnamečių proceso dalyvių statuso ypatumų bei papildomų procesinių garantijų terminas „nepilnamečių justicija“ paprastai neapima. Šis skyrius yra skirtas baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja nepilnamečiai proceso dalyviai, ypatumams, neapsiribojant siaurąja „nepilnamečių justicijos“ samprata. Jame yra nagrinėjama, kiek galiojančio Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso nuostatos, skirtos nepilnamečiams proceso dalyviams, leidžia siekti specifinių baudžiamajam procesui, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, keliamų tikslų.

Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, teisinės ir faktinės diferenciacijos prielaidos. Ancelis, P. ir kt. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industus. 2009, p. 61–104; Ažubalytė, R. Nepilnamečių nukentėjusiųjų teisinio statuso realizavimo procesinės garantijos. *Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas*. Ats. red. E. V. Kurapka; V. Justickis. Mykolo Romerio universitetas, 2010.

- 11 *Tarptautinių teisės aktų, reglamentuojančių nepilnamečių baudžiamojo proceso ypatumus, apžvalga*. Darbo vadovas Teisės instituto Kriminologinių tyrimų skyriaus vedėjas Gintautas Sakalauskas. Parengė Teisės instituto Teisinės sistemos tyrimo skyriaus specialistas Mindaugas Girdauskas. Teisės institutas, 2001. <<http://www.nplc.lt/lit/lit14.doc>> [žiūrėta 2008-12-12].
- 12 *Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės*. Mokslo taikomasis tyrimas. Teisės institutas. Vilnius, 2002 <<http://www.nplc.lt/nj/>>.
- 13 Ažubalytė, R.; Ancelis, P.; Burda, R. *Teisinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais*. <<http://www.vrm.lt/index.php?id=612>> (2006).
- 14 Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Teritorinių prokuratūrų gerosios praktikos nepilnamečių justicijos srityje apibendrinimas. 2010-03-31 Nr. 17.3.-107-50; Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Prokurorų darbo 2008–2009 metais užtikrinant nuo nusikalstamų veikų nukentėjusiųjų nepilnamečių interesus geriausios praktikos apžvalga 2010-03-22 Nr. 17.3-46; Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Apibendrinimas dėl nusikalstamų veikų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, kai nukentėjusysis yra nepilnametis, ikiteisminio tyrimo praktikos 2009 metais. 2010-02-02 Nr. 17.3.-31. <<http://www.prokuraturos.lt/nbspnbspIkiteisminiotyrimokontrolė/tabid/178/Default.aspx>> [žiūrėta 2011-03-07].

2. Prielaidos, leidžiančios diferencijuoti nepilnamečių baudžiamąją teiseną

Atsižvelgus į asmenų lygybės principą, pripažįstamą tiek tarptautinių, tiek nacionalinių aktų, galima konstatuoti, kad vaikams (nepilnamečiams) pripažįstamos visos teisės ir laisvės, numatytos pilnamečiams asmenims. Tačiau įvertinus vaikų (nepilnamečių) psichikos, socialinę bei fizinę brandą, pripažįstama, kad nepilnamečiams, jei jie tampa baudžiamojo proceso dalyviais – įtariamaisiais (kaltinamaisiais), nukentėjusiais (nusikalstamos veikos aukomis), liudytojais, – gali būti nustatytas skirtingas teisinis reguliavimas nei tą patį baudžiamąjį procesinį statusą turintiems pilnamečiams asmenims¹⁵. Kalbant apie galimą skirtingų procesinių taisyklių taikymą nepilnamečiams proceso dalyviams, visuotinai pripažįstama, kad asmens amžius ir socialinė branda atitinka taikytinų proceso normų (ar nustatant atskirą, specializuotą baudžiamąjį procesinį reguliavimą) diferencijavimo kriterijus ir gali būti (ir yra) specifinių baudžiamojo proceso normų taikymo pagrindas. Nes būtent amžiaus, skiriančio vaiką nuo suaugusiojo, nustatymo būtinumą lemia vaiko fizinės ir psichologinės brandos trūkumas bei poreikis apsaugoti nepilnamečių nuo išnaudojimo ir žalingo aplinkos poveikio¹⁶.

Daugelyje demokratiškos pasaulio valstybių (bent jau ratifikavusiose Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją) taip pat vadovaujamosi nuostata, jog nepilnamečių bylos turi būti tiriamos ir nagrinėjamos laikantis specifinių taisyklių, leidžiančių daryti kuo mažesnę neigiamą poveikį nepilnamečiui. Atsižvelgus į bendrą baudžiamojo proceso teorinį modelį, vyraujantį konkrečioje teisinėje sistemoje, galima teigti, kad nepilnamečių baudžiamasis procesas gali būti diferencijuojamas arba suteikiant papildomų garantijų nepilnamečiui proceso dalyviui (labiau

---

15 Pl. apie tai, kad lygiateisiškumo principas nepaneigia galimybių įstatymais nustatyti nevienodą teisinį reguliavimą tam tikrų asmenų kategorijoms, žr. Abramavičius, A. Kai kurie teoriniai ir praktiniai konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo aspektai. *Teisė*. 2004, 50: 7–15.

16 Van Bueren, G. *The international Law on the Rights of the Children*. Dordrecht, 1995, p36-39. Cituota pagal Sagatys, G. *Vaiko teisė į šeimos ryšius. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje*. Vilnius, 2006, p. 21.

būdinga baudžiamajam procesui, kuriame vyrauja tiriamojo (tardymo) teorinio modelio pagrindai), arba kaip tik supaprastinant jį (būdinga baudžiamajam procesui, reglamentuotam laikantis teorinio rungtimosi baudžiamojo proceso modelio standartu)¹⁷. Abi diferenciacijos kryptys turi savų privalumų ir trūkumų. Suteikus papildomų garantijų nepilnamečiams proceso dalyviams ir numačius sudėtingesnes proceso veiksmų bei sprendimų priėmimo taisykles, procesas gali ilgėti ir darytis dar labiau formalizuotas. Tai neatitinka tarptautiniuose aktuose nepilnamečių baudžiamajam procesui keliamų reikalavimų. Specifinės nepilnamečių nusikalstamų veikų tyrimo procesinės formos, pvz., Lenkijoje tyrimą gali atlikti tik teisėjas (ne policija), tyrinėtojų nuomone, gali lemti tyrimo neefektyvumą¹⁸. Kita vertus, šalyse, kuriose veikia specializuoti įstatymai ir specializuotos nepilnamečių justicijos institucijos (paprastai toks procesas yra supaprastintas, dažnai atsisakant sąžiningo proceso (*due process*) atributų), kyla diskusijos dėl palyginti „neformalaus“ proceso, vykstančio dėl nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų, trūkumų: teigiama, kad gerovės ir pagalbos ideologija (angl. *welfare and treatment ideology*) lemia neteisingus ir nevienodus sprendimus¹⁹, nepilnamečių justicija vadinama „antrarušė“ (angl. *second class justice*²⁰), nurodoma, kad yra ribojamos procesinės teisės: nukentėjusiojo teisė ginti savo interesus pareiškiant privatų kaltinimą arba dalyvaujant procese kartu su prokuroru (pvz., Lenkijoje

---

17 Калиновский, К. Б. Принципы ювенальной юстиции и типология уголовного судопроизводства. *Ювенальная юстиция и профилактика преступлений: Тезисы докладов и выступлений на Международной научно-практической конференции. 26-28 ноября 1999 года. Санкт-Петербург.* Под общ. ред. В. П. Сальникова и Б. П. Пустынского. СПб.: Санкт-Петербургский ун-т МВД России, 1999, с. 197–199. <<http://www.kalinovsky-k.narod.ru/p/1999-2.htm>> [žiūrėta 2009-01-20].

18 Krajewski, K. The Juvenile Justice System in Poland. *Juvenile Law Violations, Human Rights, and the Development of new Juvenile Justice Systems.* Edited by Eric L. Jensen and Jorgen Jepsen. Oxford and Portland, Oregon, 2006, p. 170.

19 Krajewski, K., p. 184.

20 Dünkel, F. The Juvenile Justice System in Germany. *Juvenile Law Violations, Human Rights, and the Development of new Juvenile Justice Systems.* Edited by Eric L. Jensen and Jorgen Jepsen. Oxford and Portland, Oregon, 2006, p. 121–122.

je²¹, Vokietijoje²², Belgijoje²³, Ispanijoje²⁴), taip pat nepilnamečio teisė pateikti skundus dėl bylos nagrinėjimo aukštesnėje instancijoje (pvz., Vokietijoje²⁵). Nepaisant šių diskusijų, beveik niekas neabejoja, kad nepilnamečių baudžiamasis procesas siekia specifinių tikslų ir atitinkamai turi būti organizuojamas kitaip nei suaugusiųjų procesas.

Gali skirtis ir diferenciacijos teisinis įtvirtinimas. Atskiros šalys yra pasirinkusios būdą, kaip diferencijuoti procesą dėl nusikalstamų veikų, kuriose dalyvavo nepilnametis: ar taikyti specialius įstatymus, ar nustatyti baudžiamojo proceso taisyklių ypatumus bendrame baudžiamojo proceso įstatyme²⁶.

Įvertinus tai, kad tarptautiniai aktai²⁷ įpareigoja arba rekomenduoja siekti priimti specializuotus įstatymus, paskirti specializuotus valdžios pareigūnus ir įsteigti specializuotas institucijas, skirtas nepilnamečių baudžiamajam procesui įgyvendinti, Lietuvos Respublikos Teisinės sistemos reformos metmenyse²⁸ buvo deklaruotas specialių įstatymų, reglamentuojančių nepilnamečių justiciją, priėmimas. Mokslininkai taip pat palaikė nuomonę, kad naujame Baudžiamojo proceso kodekse reikia atskiro skyriaus, numatančio nepilnamečių bylų tyrimo ir nagrinėjimo ypatumus²⁹. Tačiau ištyrus atskiros specializuotos nepilnamečių justicijos poreikį ir galimybes Lietuvoje, buvo prieita

---

21 Krajewski, K., p. 169.

22 Dünkel, F., p. 121–122.

23 Abramson, B., p. 26.

24 De la Cuesta, J. L. The new Spanish Penal system on Delinquency. *Juvenile Law Violations, Human Rights, and the Development of new Juvenile Justice Systems*. Edited by Eric L. Jensen and Jorgen Jepsen. Oxford and Portland, Oregon, 2006, p. 104.

25 Dünkel, F., p. 121–122.

26 *European Juvenile Justice Systems*. Coordinated by Glauco Giostra. Edited by Vania Patane. 2007; *Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės*. Mokslo taikomas tyrimas. Teisės institutas. Vilnius, 2002, p. 51–59. <<http://www.nplc.lt/nj/>> [žiūrėta 2008-11-12].

27 Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60; Jungtinių Tautų Ekonominės ir socialinės tarybos rezoliucija 1997/30 „Nepilnamečių justicijos administravimas“. <<http://www.nplc.lt/nj/dokumentai.htm>>; Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino gairės). <http://www.nplc.lt/nj/dokumentai.htm> [žiūrėta 2007-11-21].

28 Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Nr.VIII-810 „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 61-1736.

29 Jatkevičius, A., p. 64–65.

nuomonės, kad specializuotų nepilnamečių teismų³⁰ artimiausiu laiku Lietuvoje nebus. Nors tyrimas parodė, kad pareigūnų, tiesiogiai susiduriančių su nepilnamečių bylomis, lūkesčius ir pasiūlymus geriausiai išreikštų bent jau atskiras Baudžiamojo proceso kodekso skyrius, kuriame būtų reglamentuoti nepilnamečių apklausų, atstovavimo, gynbos, procesinės prievartos taikymo, teismo nagrinėjimo ypatumai³¹, tačiau jame nebuvo padaryta išvada (suformuluotas pasiūlymas), kad turėtų būti sukurtos atskiros nepilnamečių baudžiamosios teisenos normos (nei numatytos atskirame įstatyme, nei numatytos atskirame BPK skyriuje). Beje, dar 2000 m. priimtame Baudžiamajame kodekse jau buvo numatytas atskiras skyrius, skirtas nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumams³². Nors Lietuvoje nebuvo atlikta daugiau tyrimų naujiems kodeksams išgaliojus, bet štai Rusijoje (kurioje nėra specialaus teisenos įstatymo, tačiau BK ir BPK yra atskiri skyriai, reglamentuojantys nepilnamečių atsakomybės ir proceso ypatumus) teisėjai, teoriškai puikiai žinodami tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų reikalavimus, keliamus vaikų teisėms įgyvendinti (taip pat ir baudžiamojoje teisenoje), bei specialias Baudžiamojo kodekso nuostatas, pripažino, kad praktiškai nagrinėdami baudžiamąsias bylas iš esmės siekia paskirti teisingą bausmę³³.

Taigi, siekiant tobulinti nepilnamečių justiciją Lietuvoje, buvo pasirinkta pareigūnų specializacija³⁴. Vienas iš daugelio Lietuvoje

30 Specializuotus teismus dar 1998 m., atsižvelgus į galimybes, siūlė kurti darbo grupę, nagrinėjusi nepilnamečių justicijos tobulinimo perspektyvas. Kaip pereinamąjį variantą ši grupė siūlė pareigūnų specializaciją. Žr. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje*. Darbo mokslinis vadovas A. Dapšys. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 1998, p. 98. <<http://www.nplc.lt/nj/>> [žiūrėta 2008-11-12].

31 *Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės*. Mokslo taikomasis tyrimas. Teisės institutas. Vilnius, 2002, p. 67, 68, 71. <<http://www.nplc.lt/nj/>> [žiūrėta 2008-11-12].

32 Pl. žr. Drakšienė, A.; Drakšas, R. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vadovėlis. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius, 2008.

33 Карнозова, Л. М. Российское уголовное правосудие в отношении несовершеннолетних и ювенальная юстиция. *Государство и право*. 2008, 3: 62.

34 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2010 m. birželio 2 d. įsakymas Nr. I-65 „Dėl prokurorų specializacijos baudžiamajame procese nuostatų patvirtinimo“. <<http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Generalinioprokuroro%C4%AFsakymainurodymai/tabid/148/Default.aspx>> [žiūrėta 2011-03-11].

vykdomos Nepilnamečių justicijos programos tikslų – parengti teisėjus, prokurorus, tyrėjus bei advokatus, dirbsiančius su nepilnamečių bylomis. Tokia pozicija, jei ją pasisektų iki galo praktiškai įgyvendinti, bent iš dalies užtikrintų tarptautinių Lietuvos įsipareigojimų įgyvendinimą ir geresnę nepilnamečių teisių apsaugą baudžiamajame procese. Bet tyrimai rodo, kad praktiškai šioje srityje susiduriama su pareigūnų kaitos problema³⁵.

Vienas iš specializacijos aspektų taip pat yra ir kuo tinkamesnis galiojančių baudžiamųjų procesinių įstatymų aiškinimas ir taikymas. Prieš pradėdant nagrinėti kai kurias specifines baudžiamojo proceso kodekso normas, taikytinas nepilnamečiams proceso dalyviams, būtina panagrinėti pagrindinę jų taikymo sąlygą – proceso dalyvių amžių.

3. Amžius ir socialinė branda kaip specialių baudžiamojo proceso normų taikymo pagrindas

Vaiku (nepilnamečių asmeniu)³⁶ laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18³⁷ metų, jei pagal įstatymus jo pilnametystė nepripažinta

---

35 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 600 „Dėl Nepilnamečių justicijos 2004–2008 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 83-3008. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1070 „Dėl nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009. Nr. 110-4664.

36 Tarptautiniuose ir nacionaliniuose aktuose, skirtuose vaiko teisių apsaugai, paprastai yra vartojamas terminas „vaikas“. Netgi teigiama, kad terminas „nepilnametis“ yra netinkamas vadinti asmenis iki 18 m. dėl neigiamo atspalvio (žr. Baudžiamojo kodekso XI skyriaus pavadinimo ir 42, 67, 72, 77, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 97, 149, 150, 151, 261, 264, 307, 308 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto aiškinamasis raštas. < http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=279296&p_query=&p_tr2=> [žiūrėta 2008-11-12]. Tačiau atsižvelgus į tai, kad Lietuvos baudžiamuosiuose ir baudžiamojo proceso įstatymuose yra vartojamas terminas „nepilnamečiai“, šiame straipsnyje šie du terminai vartojami kaip sinonimai. Apie bendrą vaiko sampratą žr. Sagatys, G., p. 20–39; apie nepilnamečio kaip nusikalstamos veikos subjekto ir nusikalstamos veikos pasikėsinimo objekto sampratą žr. Drakšienė, A.; Drakšas, R., p. 35–42.

37 Pilnamečiu asmuo pripažįstamas sukakus 18 metų ne savo gimimo dieną, o kitą dieną po gimimo dienos. Nesant dokumentų, asmens amžiui nustatyti skirtina teismo medicinos ekspertizė. Jeigu nepilnamečio amžius nustatomas teismo medicinos ekspertizės,

anksčiau³⁸. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse teisiškai svarbi taip pat yra pilnametystės riba: jaunesniems nei 18 m. asmenims, dalyvaujantiems baudžiamajame procese, taikomos specifinės proceso taisyklės (taip pat asmenims nuo 16 m. gresia atsakomybė už melagingų parodymų davimą). Tačiau, kaip jau minėta, vaikai baudžiamajame procese gali tapti įtariamaisiais (kaltinamaisiais), nukentėjusiais bei liudytojais. Taigi amžius ir branda tampa ne tik specifinių taisyklių taikymo pagrindu, bet ir atitinkamo proceso dalyvio teisinio statuso įgijimo prielaida.

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos³⁹ 6 str. teigiama, jog kiekvienas, kad ir kur būtų, turi teisę būti pripažintas teisinių santykių subjektu. Teisės teorijos požiūriu ši nuostata tikslintina: „teisės subjektas yra platesnė sąvoka negu teisinio santykio subjektas, nes gali būti atvejai, kai konkretus asmuo, būdamas teisės subjektas, negali būti tam tikrų santykių subjektas“⁴⁰. Galimybė būti teisės subjektu iš esmės reiškia tai, kad tais atvejais, kai asmuo dėl įvairių priežasčių (amžiaus, ligos, negalios ir pan.) negali pats tinkamai įgyvendinti savo teisių bei pareigų ir apginti savo teisėtą interesą (t. y. tapti konkrečių teisinių, taigi ir baudžiamųjų procesinių santykių subjektu), privalo egzistuoti teisinis mechanizmas, užtikrinantis jo teisių ir laisvių apsaugą.

Baudžiamojo proceso kodekse, skirtingai nuo Civilinio kodekso ar Civilinio proceso kodekso, nėra atskirų nuostatų dėl nepilnamečio teisinio subjektiškumo, todėl fizinio asmens subjektiškumas, o ypač baudžiamasis procesinis veiksnumas bei deliktinis veiksnumas, yra problemiški klausimai.

---

nustačius tik jo gimimo metus, gimimo diena laikytina paskutinė einamųjų metų diena. Amžių nustačius minimaliu ir maksimaliu metų skaičiumi, vadovaujamosi ekspertizės spėjamu minimaliu amžiumi.

38 Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501; Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 33-807.

39 Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Lietuvos Respublika Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. kovo 12 d. nutarimu Nr. I-1136 „Dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie tarptautinių žmogaus teisių chartijos dokumentų“ prisijungė prie Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos, kurią Suvienytųjų Tautų Organizacijos Generalinė Asamblėja priėmė 1948 m. gruodžio 10 d. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2497.

40 Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2000, p. 335.

Nors Baudžiamojo proceso kodeksas nereglamentuoja procesinio teismo ir veiksmo kategorijų, baudžiamojo proceso mokslas taip pat skiria nepakankamai dėmesio šios teisinių santykių subjektų teisinės charakteristikos – subjektiškumo – elementams kaip teismumas ir ypač veiksmumas, galima teigti, kad baudžiamajame procese procesinis teismumas yra susijęs su procesinio statuso įgijimu⁴¹, o procesinis veiksmumas gali būti siejamas su asmens amžiumi, taip pat jo fizine ir psichine branda (sveikata), leidžiančia jam teisingai suvokti bylos aplinkybes, pareigūnų priimamus sprendimus, taip pat suvokti tiek savo veiksmų, tiek ir su savo teisėtais interesais susijusių veiksmų reikšmę ir pasekmes. Taigi kalbant apie nevisišką procesinį veiksmumą ar apie procesinį neveiksmumą⁴² tampa svarbus „asmens teisių skirstymas į teises, kurių įgyvendinimas reikalauja tiesioginio paties jų turėtojo dalyvavimo, ir į teises, kurių įgyvendinimas tokio dalyvavimo nereikalauja“⁴³. Įvertinus amžiaus įtaką pasinaudoti procesinėmis teisėmis ir galimybę vykdyti procesines pareigas, teigtina, kad asmenys iki 18 m. yra nevisiškai procesiškai veiksnūs: t. y. tam tikras teises jie gali įgyvendinti patys (pvz., teisę duoti parodymus), o kai kurias – per atstovą, gynėją ar prokurorą. Štai Baudžiamojo proceso kodekso normose yra įtvirtintos nuostatos, susijusios su nevisiškai procesiškai veiksmių proceso dalyvių teisėtų interesų užtikrinimo galimybėmis: Baudžiamojo proceso kodekso 51, 52, 53, 54, 117, 167, 186 ir kt. straipsniuose kalbama apie nepilnamečių, senyvo amžiaus, asmenų, turinčių fizinių ir psichinių trūkumų (sutrikimų), neveiksmių asmenų teisių bei teisėtų interesų papildomas įgyvendinimo garantijas⁴⁴.

Baudžiamojo proceso kodekso 53, 186, 188 straipsniuose kalbama apie asmenis, jaunesnius kaip aštuoniolikos metų. Manytina, kad

41 Pažymėtina, kad baudžiamojo proceso subjektų (pareigūnų, vykdančių baudžiamąjį procesą) procesinis teismumas ir veiksmumas sutampa.

42 Procesinio veiksmumo, taip pat riboto procesinio veiksmumo problema baudžiamajame procese mažai nagrinėta ir būtų atskiro mokslinio tyrimo dalykas. Žr. Kanapeckaitė, J. *Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariamai (kaltinami) asmenys su fiziniiais ar psichikos trūkumais (sutrikimais)*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2004, p. 22–24.

43 Vaišvila, A. *Teisės teorija*, p. 336–337.

44 Rimšelis, E. Baudžiamojo proceso teisės pažeidimas: samprata ir sudėtis. *Jurisprudencija*, 2006, 6 (84): 81.

būtent iki minėto amžiaus jiems išsaugomos galimybės naudotis papildomais procesiniais mechanizmais, padedantiems įgyvendinti savo teises. Tačiau remiantis Baudžiamojo proceso kodeksu, sunku nuspręsti, nuo kokio amžiaus jiems tampa privalomos procesinės pareigos ir nuo kada nepilnamečiai proceso dalyviai gali atsakyti už teisės normomis nustatytų procesinių pareigų nevykdymą. Gebėjimas atsakyti už teisės normomis nustatytų pareigų nevykdymą teisinėje literatūroje dar vadinamas deliktiniu veiksmu. Būtent šio instituto detalesnio reglamentavimo pasigendama Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse. Pritartina nuomonei, kad esant dabartiniam teisiniam reguliavimui, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas, baudžiamajame procese susidūręs su proceso subjekto deliktinio veiksmo problema, turėtų ją spręsti, laikydamasis principo, jog nesant įstatyme nustatytų išimčių, asmens deliktinis veiksmas sutampa su visišku asmens veiksmu, kuris sistemiškai nagrinėjant Lietuvoje galiojančius aktus (Civilinio kodekso 2.5 str., Civilinio proceso kodekso 38 str.) siejamas su visiška pilnametyste ir asmens psichine sveikata. Atsižvelgiant į visa tai, kas buvo aptarta, reikia pripažinti, jog baudžiamojo proceso teisės pažeidimo subjektu gali būti tiksliai deliktiskai veiksmus baudžiamojo proceso subjektas⁴⁵.

Toliau kalbant apie vaikų amžių, kaip prielaidą įgyti atitinkamo proceso dalyvio statusą, būtina atskirai kalbėti apie amžių, kurio sulaukęs vaikas gali tapti įtariamuoju (kaltinamuoju), nukentėjusiuoju (civiliniu ieškovu) arba liudytoju.

Baudžiamąją tvarką Lietuvoje gali atsakyti asmuo, taigi ir tapti įtariamuoju (kaltinamuoju), sulaukęs 16 m. (BK 13 str. 1 d.), už atskirų veikų padarymą – asmuo sulaukęs 14 m. (BK 13 str. 2 d.)⁴⁶. Jaunesniems nei 18 m. asmenims, taip pat vyresniems nei 18 m., bet dar nesulaukusiems 21 m. asmenims, jei jie socialine branda prilygsta nepilnamečiams, taikomi tam tikri baudžiamosios atsakomybės ypatumai (BK XI skyrius). Nors mokslinėje literatūroje pasirinktos įstatymo

45 Rimšelis, E., p. 81. Rimšelis, E. *Esminiai baudžiamojo proceso teisės pažeidimai: samprata, vertinimas ir procesiniai padariniai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2006, p. 30–32.

46 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (toliau ir BK). *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741 (aktuali redakcija).

leidėjo amžiaus, nuo kurio asmuo gali atsakyti pagal baudžiamąjį kodeksą, ribos yra diskutuojamos⁴⁷. Įtariamojo statuso įgijimo faktiniai ir juridiniai pagrindai nėra diferencijuojami pagal amžių – tiek asmuo iki 18 m., tiek asmuo, vyresnis nei 18 m., įtariamuojų (kaltinamuojų) tampa analogiškais pagrindais (BPK 21, 22 str.)⁴⁸.

Sisteminė Baudžiamojo proceso kodekso 28 straipsnio, skirto nukentėjusiojo procesinio statuso pagrindams, analizė nekelia abejonių – asmens pripažinimas nukentėjusiuoju nėra apribotas kokiomis nors sąlygomis, taigi nukentėjusiuoju, o vėliau ir civiliniu ieškovu, fizinis asmuo turi būti pripažįstamas neatsižvelgiant į jo veiksnumą, amžių, psichinės ar fizinės sveikatos būklę ar kitas aplinkybes. Nukentėjusiojo statuso įgijimą suponuoja faktinis ir juridinis pagrindas: asmens galbūt patirta turtinė ir (ar) neturtinė žala, kilusi dėl nusikalstamos veikos, ir kompetentingo pareigūno sprendimas pripažinti asmenį nukentėjusiuoju⁴⁹. Teismai dažniausiai tinkamai aiškina tokį įstatymo leidėjo ketinimą: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija konstatavo, kad *„Nukentėjusiuoju ir civiliniu ieškovu baudžiamajame procese turi būti pripažįstamas tas fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika tiesiogiai buvo padaryta turtinės ir (ar) neturtinės (fizinės, moralinės) žalos. 2001 m. kovo 15 d. Tarybos pagrindų sprendimo 2001/220/TVR dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose 1 straipsnio a punkte, pateikiančiame nukentėjusiojo sąvoką, taip pat nurodoma, kad nukentėjusysis „fizinis asmuo, patyręs žalą, įskaitant kūno sužalojimą ar psichinę traumą, emocinį sukrėtimą ar ekonominius nuostolius tiesiogiai dėl veiki-*

47 Pakštaitis, L. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai baudžiamajame kodekse, jų taikymo bei tobulinimo problemos. *Jurisprudencija*. 2007, 8 (98): 15. Drakšienė, A.; Drakšas, R., p. 42–49.

48 Plačiau apie įtariamojo (kaltinamojo) statusą žr. Merkevičius, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 932.

49 Plačiau apie nukentėjusiojo procesinį statusą žr. Ancelis, P. Dėmesingumas nusikaltimo aukai kaip prielaida kuriant atvirą visuomenę. *Jurisprudencija*. 2000, 15 (7); Kuklianskis, S.; Juzukonis, S. Nukentėjusiojo statuso problema baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*. 2001, 19 (11): 180–189; Ancelis, P.; Juzukonis, S. Nukentėjusiojo sąvoka Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 2003, 35 (27): 99–107; Ancelis, P. Nukentėjusiojo teisinė padėtis pasikeitus baudžiamiesiems įstatymams. *Jurisprudencija*, 2003, 49 (41); Ancelis, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Monografija. Vilnius: Saulėlė. 2006, p. 95–99.

mo ar neveikimo pažeidžiant valstybės narės baudžiamąjį įstatymą“. Nukentėjusiuoju ir civiliniu ieškovu fizinis asmuo pripažįstamas nepriklausomai nuo to asmens amžiaus, veiksmumo, sveikatos būklės ar kitų aplinkybių. Kitas fizinis asmuo nukentėjusiuoju ir civiliniu ieškovu baudžiamojoje byloje gali būti pripažįstamas tik tuo atveju, kai tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo miršta.“⁵⁰

Todėl jeigu nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos yra nepilnametis, jis turi būti pripažintas baudžiamajame procese nukentėjusiuoju. Kaip jau minėta, teisiškai svarbi yra tik pilnametystės riba: jaunesniems nei 18 m. asmenims, dalyvaujantiems baudžiamajame procese, taikomos specifinės proceso taisyklės, nors Baudžiamajame kodekse yra įvardijamos tam tikros nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų asmenų amžiaus kategorijos: naujagimis, mažametis, nepilnametis⁵¹. Nagrinėjant nukentėjusiojo baudžiamąjį procesinį statusą, šie požymiai neturi jokios teisinės reikšmės (išskyrus jau minėtą nukentėjusiojo, kuriam suėjo 16 m., pareigą prisiekti ir duoti teisingus parodymus). Svarbiausia, kad nepilnametis nukentėjęs yra laikomas nevysiškai procesiškai veiksmu, todėl procese turi dalyvauti jo atstovai pagal įstatymą, taip pat turi būti numatytos kitos procesinės priemonės, užtikrinančios nepilnamečio nukentėjusiojo teisių ir pareigų įgyvendinimą.

Tačiau šalia amžiaus, kaip pagrindinio nepilnamečio (vaiko) statuso asmeniui suteikimo kriterijaus, teisėje yra žinomi ir kiti kriterijai, kuriuos nustatyti leidžiama įstatymais⁵² – vienas iš jų Civiliniame kodekse numatyta emancipacija. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje iš bylų nurodo, kad „Nukentėjusiojo nuo nusikalstamos veikos, numatytos BK 159 str. – vaiko – sąvokos baudžiamasis įstatymas neapibrėžia, todėl siekiant ją atskleisti turi būti remiamasi kitais norminiais teisės aktais. 1995 m. liepos 3 d. Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuotos 1989 m. lapkričio 20 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimtos

50 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 3 d. nutartis (kasacinė byla Nr. 2K-252/2007).

51 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.

52 Kaip jau buvo minėta, tarptautiniai ir nacionaliniai aktai nustato, kad „Vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jei pagal įstatymus jo pilnametystė nepripažinta anksčiau“. Žr. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501; Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 33-807.

*Vaikų teisių konvencijos 1 str. numatyta, kad vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą pilnametystė nepripažinta anksčiau. Analogiška nuostata yra ir Vaiko teisių konvencija remiantis 1996 m. kovo 14 d. priimtame Vaiko teisių apsaugos įstatyme: „vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numati kitaip“. Taigi tiek tarptautiniu, tiek ir nacionaliniu lygmeniu vaiko sąvoka yra unifikuota, vadinasi, nukentėjusiuoju nuo BK numatytų atitinkamų veikų, yra asmuo, nesulaukęs 18 metų, nebent jam pritaikytas Civiliniame kodekse reglamentuotas emancipacijos institutas.*⁵³ Vis dėlto diskutuotina, ar civiliniams santykiams reglamentuoti skirtas institutas – emancipacija – gali lemti atitinkamus sprendimus baudžiamajame procese: konstatuoti visišką nepilnamečio nukentėjusiojo procesinį veiksnumą ir netaikyti papildomų procesinių garantijų. Nevisiškas procesinis veiksnumas paprastai yra nulemtas amžiaus ir kartu nevisiškos fizinės, psichologinės ir socialinės brandos. Civilinių ir baudžiamųjų procesinių santykių skirtumas, mūsų nuomone, neleidžia sprendžiant, ar nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos asmuo, kuris civilinio proceso metu yra pripažintas emancipuotu, yra visiškai veiksnus, vadovautis įstatymo analogija. Kita vertus, šis klausimas vertas diskusijų, ir pripažinus, kad asmens civilinis veiksnumas (įgytas emancipacijos būdu ar sudarius santuoką) reiškia jo visišką baudžiamąjį procesinį veiksnumą, t. y. galėjimą pasinaudoti visomis nukentėjusiajam suteiktomis teisėmis ir vykdyti visas pareigas, reikėtų šią nuostatą įtvirtinti baudžiamojo proceso įstatymuose⁵⁴.

Potencialaus liudytojo baudžiamojoje byloje amžius įstatyme nenurodytas: nei mažiausias, nei didžiausias. Kaip teigiama literatūroje, liudyti gali būti kviečiamas ir mažas vaikas, ir gilios senatvės sulaukęs

53 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 10 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-532/2006.

54 Kita vertus, tarptautinės vaikų teisių gynimo organizacijos rekomenduoja laikytis kitos nepilnametystės traktavimo tendencijos: Vaiko teisių komitetas ragina valstybes peržiūrėti pilnametystės amžių, jeigu jis prasideda iki 18 metų, ir konkrečiai nustatyti aukštesnės apsaugines amžiaus ribas, užtikrinti specialią apsaugą kiekvienam vaikui, dar nesulaukusiam tokio amžiaus. Žr. Hodgkin, R.; Newell, P. *Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas*. Jungtinių Tautų vaikų fondas UNICEF, 2002, p. 1, 3, 7, 8.

asmuo⁵⁵. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat tinkamai interpretuoja Baudžiamojo proceso kodekso 78 straipsnį, nurodydamas kad „*kaip liudytojas gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis žino kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių. BPK nenumato amžiaus ribos, nuo kurios asmuo gali būti šaukiamas kaip liudytojas.*“⁵⁶ Kitoje nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodo, kad: „*BPK nenumato amžiaus ribos, nuo kada asmuo gali ar nebegali būti šaukiamas kaip liudytojas. Prireikus, liudytoju gali būti ir mažamečiai vaikai, <...> jeigu jie sugeba suvokti bylai svarbius reiškinius ir duoti apie juos teisingus parodymus.*“⁵⁷

Kalbant apie liudytoją, būtina prisiminti, kad jo dalyvavimas baudžiamajame procese siejamas su reikšmingos informacijos, reikalingos bylai išspręsti, gavimu, taigi galėjimas būti liudytoju siejamas su gebėjimu adekvačiai suvokti ir perteikti atitinkamą informaciją. Baudžiamojo proceso kodekse nurodoma, kad „liudytoju negali būti asmuo, kuris pagal sveikatos priežiūros įstaigos pažymą arba teismo psichiatro ar teismo mediko išvadą dėl fizinių ar psichinių trūkumų nesugeba teisingai suvokti reikšmingų bylai aplinkybių ir duoti dėl jų parodymus“ (BPK 79 str.). Nors mažametystė nėra trūkumas (BPK 79 str. prasme), tačiau praktiškai mažamečio parodymai kartais ginčijami būtent tuo pagrindu, kad jis negeba suvokti ir perteikti informacijos. Tačiau moksliniai tyrimai leidžia teigti, kad asmens amžius automatiškai neleidžia daryti išvados, jog jis nesuvokia informacijos ir negali jos perteikti⁵⁸. Aukščiausiasis Teismas palaiko tokią poziciją, teigdamas, kad vien tik asmens mažametystės požymis negali būti pagrindas suabejoti

55 Goda, G. ir kt. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras* (I–IV dalys). Vilnius, 2003, p. 206.

56 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-121/2008.

57 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 20 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-110/2006.

58 Žr. Grigutytė, N. Vaiko apklausa. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*. Metodinis leidinys. Metodinis leidinys. Ats. redaktorė Česnaitytė, I. Vilnius. 2007. <<http://www.nplc.lt/nj/projektas/index.htm>> [žiūrėta 2008-11-12]; Grigutytė, N.; Čėsniienė, I.; Karmaza, E.; Valiukevičiūtė, J. *Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais*. Vilnius, 2006.; Čėsniienė, I.; Diržytė, A. *Nepilnamečių liudytojų parodymų baudžiamosiose bylose psichologinis vertinimas. Jurisprudencija*. 2005, 67 (59).

liudytojo parodymų patikimumu: „*Nepagrįstas V. M. kasacinio skundo argumentas, kad mažametis liudytojas buvo suinteresuotas duoti palankius parodymus žuvusiojo atžvilgiu, todėl, kad žuvusysis yra jo tėvas. Nusikaltimo ir apklausos metu liudytojui A. K. buvo tik 7 metai. Kaip žinoma iš psichologijos mokslo ir teismų praktikos, tokių asmenų mąstymas yra primityvesnis vertimo apibendrinimų prasme, tačiau, įsimeriant įvykių eigą ir fiksuojant detales, yra pakankamai tikslus ir nuoseklus. Tokių asmenų mąstymo sugebėjimai ir galimybės apklausos metu sąmoningai iškreipti ar neteisingai pateikti įvykius yra mažesnės nei suaugusiųjų. Gebėjimas būti liudytoju įstatymiškai nėra saistomas su atitinkamu asmens amžiumi, dėl ko liudytojais gali būti ir vaikai.*“⁵⁹

Kita vertus, jei kyla abejonių dėl asmens, taip pat ir nepilnamečio, gebėjimo teisingai suvokti reikšmingų bylai aplinkybes ir duoti dėl jų parodymus, jos turi būti patikrintos: „*Iš A. P. charakteristikos, išduotos (duomenys neskelbtini) vidurinės mokyklos, matyti, kad Vilniaus pedagoginio-psichologinio centro specialistai nustatė, jog A. P. turi mokymosi negalę dėl lingvistinių procesų ir girdimojo suvokimo sutrikimų, jam buvo rekomenduojama mokytis pagal modifikuotą (palengvintą, bet iš esmės nepakeistą) programą [...]. Tačiau šie duomenys negali būti pagrindas abejoti A. P. sugebėjimu teisingai suvokti reikšmingų bylai aplinkybių ir duoti dėl jų parodymus. A. P. mokėsi vidurinėje mokykloje, nors jis, kaip nurodyta charakteristikoje, ir nerodė didelio noro mokytis, dirbo lėtai, namų darbus atlikdavo nesistemiškai. Kaip asmenybė jis apibūdinamas kaip labai uždaras, lėtas, pasyvus, santūrus, nelinkęs į kraštutinumus, nekonfliktiškas. Tyrimo metu A. P. davė išsamius, nuoseklius, kategoriškus parodymus, kuriuos jis patvirtino parodymų patikrinimo vietoje ir teistamajame posėdyje. Nei [...] pareigūnams, nei teismui nekilo jokių abejonių dėl A. P. sugebėjimų teisingai suvokti jam žinomas reikšmingas bylos aplinkybes, todėl jo parodymai yra leistinas įrodymų šaltinis.*“⁶⁰

Apibendrinant šią dalį, dar paminėtina, kad Lietuvoje atlikti empiriniai ir moksliniai tyrimai patvirtina stigmatizacijos teorijos šalininkų

59 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-570/2006.

60 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 6 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-389/2006.

įsitikinimą, jog baudžiamosios justicijos poveikis dažnai yra priešingas įstatymo tikslams: užuot „taisęs“ nepilnamečių, stiprina jo antisocialias orientacijas. Tokio poveikio šaltinis yra pats nepilnamečio susidūrimas su baudžiamąja justicija, konkrečiai – nepilnamečio bendravimas su baudžiamosios justicijos pareigūnais, kitais baudžiamojo proceso dalyviais, net pats dalyvavimas procesiniuose veiksmuose⁶¹. Darytina išvada, kad nepilnamečiams numatyti proceso taisyklių ypatumai įgyja ne mažiau svarbią reikšmę teisingumo sistemos poveikio nepilnamečiams struktūroje, nei, baigus procesą, pritaikyta specifinė baudžiamosios atsakomybės forma arba atleidimas nuo jos. Tačiau, atsižvelgus į baudžiamojo proceso įstatymų galiojimo laike nuostatas (BPK 4 str. 1 d.), teigtina, kad proceso dalyviui (įtariamajam, nukentėjusiajam, liudytojui) tyrimo ar teismo nagrinėjimo metu sulaukus 18 m., jau nebepali būti taikomos nepilnamečiams skirtos papildomos garantijos ar specifinės proceso veiksmo atlikimo taisyklės. Ši nuostata nedera nei su tarptautinių aktų nuostatomis, kuriose teigiama, kad pats nepilnamečio dalyvavimas baudžiamajame procese daro didelę žalą, ir rekomenduojama nepilnamečių baudžiamajam procesui būdingus principus taikyti ir „jauniems suaugusiesiems“⁶², nei su mokslininkų palankia nuomone dėl procesinių garantijų veikimo „pratęsimo“⁶³.

Tuo tarpu Baudžiamasis kodeksas suteikia teismui prerogatyvą spręsti, ar asmenims iki 21 m. gali būti taikomi baudžiamosios atsakomybės ypatumai, nepamirštant to, kad normos, reglamentuojančios nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę, taikomos asmeniui, kuris ne bylos nagrinėjimo teisme, o nusikalstamos veikos padarymo metu buvo atitinkamo amžiaus (buvo nesulaukęs 18 m. ar 21 m.), taigi re-

61 Gečėnienė, S. *Baudžiamosios justicijos poveikis nepilnamečio asmenybei (kardomojo kalinimo tyrimo pavyzdžiu)*. Daktaro disertacijos santrauka. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). 2002, p. 14–15.

62 Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės). P. 3.3.; 11.1 ir 11.2. <http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Pekinotaisykles%20red.htm> [žiūrėta 2008-11-12]; Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec (2003)20 valstybėms narėms Dėl naujų elgesio su nepilnamečiais pažeidėjais ypatybių ir nepilnamečių teisenos vaidmens (priimta 2003 09 24). <[http://www.etib.lt/site_files/Ministru%20Komiteto%20dokumentai/MK\(2003\)20.doc](http://www.etib.lt/site_files/Ministru%20Komiteto%20dokumentai/MK(2003)20.doc)> [žiūrėta 2009-03-31].

63 Jatkevičius, A., p. 69.

aliai baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo laikotarpis tampa dar ilgesnis. Darytina išvada, jog baudžiamajame įstatyme labiau atsižvelgta į nuostatą, kad asmens iki 18 m. laikymas „vaiku“ yra sutartinis dalykas⁶⁴, o ne duotybė, todėl, spendžiant apie galimybę taikyti nepilnamečiam kaltinamajam skirtas Baudžiamojo kodekso nuostatas, vertinant asmenį „įvedamas“ antras kriterijus – socialinė branda. Kita vertus, brandos samprata yra sunkiai apibrėžiama tiek psichologiniu, tiek sociologiniu, tiek teisiniu aspektais, todėl praktiškai taikyti šį kriterijų yra sudėtinga⁶⁵. Tai suponuoja konkretų žmogaus amžių atitinkančios brandos prezumpciją, kuri gali būti paneigiama tik kilus dėl jos abejonių, ir specialistų ar ekspertų išvadas. Tokių požiūrį patvirtina ir teismai, kurie, nustatydami nusikalstamos veikos sudėties elementus, paprastai preziumuoja, kad, sulaukęs amžiaus, nuo kurio galima baudžiamoji atsakomybė, asmuo atitinka tokiam amžiui būdingą socialinę brandą. Kaip nurodo Aukščiausiasis Teismas: „<...>Kasatorius nurodo, kad S. G. neturėjo išankstinės tyčios perskaityti nukentėjusiosios žinučių, be to teismas netyrė, ar jos (nuteistosios) socialinė ir psichologinė branda atitinka amžių, todėl S. G. nesuvokė, kad skaitydama žinutes pažeidžia nukentėjusiosios konstitucines teises. Įstatymų leidėjas nustatė, kad pagal baudžiamąjį įstatymą atsako asmuo, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję šešiolika metų, o už BK 13 straipsnio 2 dalyje išvardytas nusikalstamas veikas – keturiolika metų. S. G. 2005 m. lapkričio 18 d. buvo šešiolika metų du mėnesiai 8 dienos. Ekspertizė byloje skiriama tais atvejais, kai ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas nusprendžia, jog nusikalstamos veikos aplinkybėms nustatyti būtina atlikti specialų tyrimą, kuriam reikalingos specialios žinios. Taigi ekspertizė neskiriama kiekvieną kartą, kai nusikalstamos veikos padarymu yra įtariamas ar kaltinamas nepilnametis. Šiuo atveju S. G. mokėsi „duomenys neskelbtini“ pagrindinės mokyklos 10 klasėje, buvo pažangi, todėl niekam nekilo abejonių, kad jos socialinė branda neatitinka amžiaus. Be to, 2006 m. sausio 25 d. specialisto išvadoje

---

64 Abramson, B., p. 24–25.

65 Vuckovic-Sahovic, N. *The Rights of the Child and International Law*. <http://www.cpd.org.yu/dokument/nvs_rights_summary.PDF> [žiūrėta 2009-01-07].

konstatuota, kad dėl S. G. nustatytos diagnozės „ūminė stresinė reakcija“ psichinės būklės tyrimą atlikti netikslinga.“⁶⁶

Taigi nesant specialių nepilnamečių baudžiamąją teiseną reguliuojančių įstatymų, jiems taikomos bendros baudžiamojo proceso įstatymų ir jų galiojimo nuostatos, nors jos tam tikrais atvejais gali neatitikti nepilnamečių procesui taikomų reikalavimų. Kitaip tariant, tiksliai taikant baudžiamojo proceso įstatymą, įtariamasis, kuriam proceso metu sueina 18 metų, netenka papildomų procesinių garantijų, nors, jei byla pasiekia teismą, jam taikomos specifinės baudžiamosios atsakomybės nuostatos. Nors iki šiol daugiau kalbėta apie įtariamuosius (kaltinamuosius), tačiau tos pačios problemos esama ir kalbant apie nepilnamečius nukentėjusiuosius ir liudytojus.

Beje, kai kuriais atvejais, kai įstatymo normos konkuruoja su bendrais nepilnamečių teisenos principais, jas bandoma aiškinti plačiau, siekiant „pratęsti“ nepilnamečiams skirtų garantijų veikimą. Štai Aukščiausiojo Teismo Senato nutarime dėl apeliacinio proceso teigiama, kad: „*negali būti apeliantui sugrąžintas ar paliktas nenagrinėtas nu-teistojo (išteisintojo) atstovo pagal įstatymą apeliacinis skundas dėl to, kad po skundo padavimo atstovaujамasis sulaukė pilnametystės. Šiais atvejais procesas tęsiamas bendra tvarka, apeliantas nepraranda teisės dalyvauti apeliacinės instancijos teismo posėdyje.“⁶⁷ Ši nuosta-ta vis dėlto neprieštarauja Baudžiamojo proceso kodekso straipsniui, nes laikoma, kad asmuo (apeliantas) savo teisę įgyvendino remdamasis veiksmo atlikimo metu galiojusiomis Baudžiamojo proceso kodekso nuostatomis, ir tai, kad vėliau padėtis pasikeitė (atstovaujамasis sulaukė pilnametystės), negali paneigti jo teisės įgyvendinimo. Tuo tarpu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Senato nutarime aiškindamas suėmimo terminų klausimą (BPK 127 str. 2 d. nustatytas maksimalus nepilnamečio suėmimo ikiteisminio tyrimo metu terminas – 12 mėn.), taip pat nurodydamas, kad „*pagal BPK 127 straipsnio 2 dalies nuosta-**

66 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos nutartis (baudžiamoji byla Nr. 2K-216 / 2007).

67 Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 53 „Dėl teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso normas, reglamentuojančias bylų procesą apeliacinės instancijos teisme (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2000 m. birželio 16 d. nutarimo Nr. 26 naujoji redakcija). *Teismų praktika*. 2005, 23, p. 349.

*tas dėl suėmimo maksimalių terminų taikymo ikiteisminio tyrimo stadijoje nepilnamečiu laikomas asmuo, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu neturėjo 18 metų*⁶⁸, remiasi ne Baudžiamojo proceso kodekso galiojimo laike, o bendrais nepilnamečių justicijai taikomais principais.

Tačiau net palaikant siekį kuo labiau baudžiamojo proceso metu užtikrinti nepilnamečių teises ir teisėtus interesus, sunku būtų sutikti su Baudžiamojo proceso kodekso komentare pateiktu nepilnamečių traktavimu: „nepilnamečiais baudžiamajame procese laikomi asmenys, kuriems nusikalstamos veikos padarymo metu nebuvo 18 metų“⁶⁹. Vargu ar tokia nuostata dera su Baudžiamojo proceso kodekso 4 straipsnio 1 dalimi, taip pat su specialias taisykles numatančiais Baudžiamojo proceso kodekso straipsniais (186 str., 188 str. 5 d. ir kt.).

Manytina, kad, atsižvelgus į išdėstytus tarptautinių aktų reikalavimus bei mokslinius tyrimus, taip pat nepaneigiant baudžiamojo proceso įstatymo normų galiojimo laike nuostatų, galiojančiame Baudžiamojo proceso kodekse būtina įtvirtinti nuostatą, jog, atsižvelgus į įtariamųjų (kaltinamųjų), nukentėjusiųjų, liudytojų, kuriems baudžiamojo proceso metu suėjo 18 m., socialinę brandą, jie baudžiamojo proceso metu gali būti laikomi nepilnamečiais. Šį klausimą, atsižvelgiant į baudžiamosios bylos proceso stadiją, išklause specialisto ar gavę jo išvadą, taip pat atsižvelgę į visas reikšmingas nusikalstamos veikos atsakomybei reikšmės turinčias aplinkybes, taip pat į vykstančio baudžiamojo proceso eigą, spręstų ikiteisminio tyrimo teisėjas arba teismas.

4. Reikalavimai baudžiamajam procesui, kuriame dalyvauja nepilnamečiai

Tarptautinių aktų, skirtų vaikų (nepilnamečių) teisių apsaugai, analizė leidžia teigti, kad baudžiamojo proceso, susijusio su nepilnamečiais, organizavimas turi būti vykdomas atsižvelgiant į tai,

---

68 Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 50. „Dėl teismų praktikos skiriant suėmimą ir namų areštą arba pratęsiant suėmimo terminą“. *Teismų praktika*. 2004, 22, p. 313.

69 Goda, G. ir kt. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras* (I–IV dalys). Vilnius, 2003, p. 143, 152.

kad nepilnamečių baudžiamojo proceso tikslas (dėmesio centras) būtų ne tik nusikalstamos veikos tyrimas, bet ir vaiko gerovės užtikrinimas⁷⁰. Siekiant šio tikslo būtina: 1) orientuotis į nepilnamečio ir jo teisių apsaugą; 2) siekti neteisminių baudžiamojo konflikto išsprendimo galimybių; 3) užtikrinti proceso socialinį intensyvumą.

Taip pat pripažįstama, kad baudžiamajame procese, kuriame dalyvauja nepilnamečiai – pirmiausia įtariamieji (kaltinamieji), taip pat nukentėjusieji bei liudytojai, kai kurie baudžiamojo proceso principai turi savo įgyvendinimo ypatumų⁷¹, padedančių siekti minėto tikslo – užtikrinti vaiko gerovę. Nuo 2003 m. galiojančiame Baudžiamojo proceso kodekse yra numatytos specifinės nepilnamečių apklausos, atstovavimo, kardomųjų priemonių paskyrimo procedūros. Čia sistemiškai, atsižvelgiant į esminius nepilnamečių baudžiamajam procesui taikytinus bruožus, nagrinėjamos kai kurios Baudžiamojo proceso kodekso normos⁷², turinčius įgyvendinti specifinius nepilnamečių baudžiamojo proceso tikslus.

4.1. Orientacija į nepilnamečio teisių apsaugą

Nepilnamečiai, įgiję atitinkamo proceso dalyvio procesinį statusą, įgyja ir atitinkamo proceso dalyvio teises bei pareigas, Baudžiamojo proceso kodekse numatytos papildomos nepilnamečių nukentėjusiųjų, įtariamųjų ir liudytojų interesų apsaugos garantijos. Kaip jau minėta,

---

70 Baudžiamojo proceso metu turi būti siekiama užtikrinti tiek įtariamąjo (kaltinamojo) vaiko gerovę (žr. Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino gairės). Punktas 5.1. <<http://www.nplc.lt/nj/dokumentai.htm>> [žiūrėta 2007-11-21], tiek nukentėjusiojo vaiko bei vaiko liudytojo gerovę (žr. United Nation Economic and Social Council Resolution Nr. E/CN.15/2005/14/ „Guidelines on justice involving child victims and witnesses of crime“. Para. 8. www.unescap.org/stat/apex/2/APEX2_S.7_ECOSOC_Resolution_2010WP.pdf - [žiūrėta 2009-04-01]).

71 Goda, G. *Nepilnamečio teisinė padėtis baudžiamajame procese*.

72 Praktiškai visos normos ar institutai, nustatantys nepilnamečių proceso ypatumus, yra verti atskiro tyrimo, todėl čia bus aptartos tik kai kurios naujesnės BPK nuostatos ar naujas jų aiškinimas. Bendros nuostatos dėl vaikų procesinių teisių yra įtvirtintos ir kituose įstatymuose (pvz., Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 33-807, 55 ir 56 str.), bet jie atskirai nenagrinėjami.

jos iš esmės susijusios su tuo, kad nepilnametis proceso dalyvis dėl riboto procesinio veiksnio (dėl amžiaus ir socialinės brandos) pats negeba pasinaudoti visomis jam suteiktomis teisėmis, taip pat įvykdyti visų pareigų. Tokia situacija suponuoja proceso dalyvio – vaiko – išskirtinį procesinį statusą, kurį galima pavadinti privilegijuotu. Tačiau pritarumėme A.Vaišvilos nuomonei, kad tokia situacija yra teisiškai pagrįsta, nes vaikui pasiekus pilnametystę (taip pat įgijus dalinį veiksnumą), jo privilegijų teisė tampa normalia (civilizuotąja) teise (teisių ir pareigų vienovė)⁷³. Papildomos teisių įgyvendinimo garantijos – tai visų pirma nepilnamečio atstovo pagal įstatymą dalyvavimas (BPK 53 str.; BPK 249 str.; 312 str. 7 d.; 408 str. 2 d.), būtinas gynėjo dalyvavimas bylose, kuriose įtariamai (kaltinami) nepilnamečiai (BPK 51 str. 1 d. 1 p.; 312 str. 6 d.; 367 str. 2 d.) ir papildomi įpareigojimai prokurorui, ginant nukentėjusiųjų, dėl amžiaus negalinčių patiems pasinaudoti kai kuriomis teisėmis, interesus (BPK 117 str.; 167 str. 2 d.; 409 str. 1 ir 2 d.). Kita vertus, Baudžiamojo proceso kodeksas nustato ir kai kuriuos bylų, kuriose dalyvauja nepilnamečiai tyrimo ar nagrinėjimo ypatumus: specifinę nepilnamečių apklausų tvarką (BPK 186 str., 188 str. 5 d.; 272 str. 4 d.; 275 str. 5 d.; 278 str. 1 d. 1 p.; 280 str.; 283 str. 3 d.), papildomas įrodinėtinas aplinkybes, susijusias su nepilnamečio asmenybe, viešumo principo ribojimus (BPK 9 str. 2 d., 177 str. 1 d.), galimybę paskirti specialią kardomąją priemonę – nepilnamečio atidavimą prižiūrėti (BPK 138 str.), taip pat numatytas nepilnamečio maksimalus suėmimo laikas ikiteisminio tyrimo metu (BPK 127 str. 2 d.), nustatyta, kad ikiteisminis tyrimas turi būti prioritetas (kuo greitesnis – *aut. past.*) bylose, kuriose įtariamieji ar nukentėjusieji yra nepilnamečiai (BPK 176 str. 2 d.).

---

73 Vaišvila, A.; Mesonis, G. *Žmogaus teisės ir jų gintis*. Vilnius, 2000, p. 23.

4.1.1. Nepilnamečio proceso dalyvio teisė į atstovavimą pagal įstatymą

Vaiko teisė į atstovavimą yra suponuota jo neveiknumo ar riboto veiknumo ir yra numatyta tarptautiniuose ir nacionaliniuose įstatymuose. Tačiau jos turinys keitėsi nuo įsitikinimo, kad tėvai (globėjai) turi įgyvendinti vaiko teises, iki Vaiko teisių konvencijos 5 straipsnyje įtvirtintos nuostatos, kad tėvai (globėjai) turi pareigą tinkamai vaikui naudojantis šia Konvencija pripažintomis teisėmis vadovauti⁷⁴, tai iš esmės įtvirtina ir Lietuvos Respublikos vaikų teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Nepaisant norminės bazės, mokslinėje literatūroje toliau diskutuojamas vaiko teisių autonomijos klausimas⁷⁵.

Vaiko teisių konvencijos 40 straipsnio 2 dalies „b“ punkto „ii“ ir „iii“ papunktčiuose, Pekino taisyklių 7 straipsnyje, 15 straipsnio 2 dalyje, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 3 straipsnyje, 55 straipsnio 2 dalyje reglamentuotas vaiko tėvų ar teisėtų globėjų dalyvavimas visose teismo ar atitinkamo proceso stadijose, nes jie gali pagelbėti vaikui, suteikti naudingą emocinę paramą. Teisė turėti atstovą pagal įstatymą taip pat suprantama kaip viena pagrindinių papildomų procesinių garantijų nepilnamečiui baudžiamojo proceso dalyviui. Beje, nepilnamečio liudytojo atstovas pagal įstatymą šiame Baudžiamojo proceso kodekso straipsnyje buvo paminėtas tik visai neseniai⁷⁶. Taigi Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 53 straipsnyje nustatyta, kad „įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo arba nukentėjusiojo atstovai pagal įstatymą gali dalyvauti procese ir ginti savo atstovaujama proceso dalyvių interesus, jeigu šie yra nepilnamečiai arba nustatyta tvarka pripažinti neveiksniais, išskyrus atvejus, kai tai prieštarautų nepilnamečio ar neveiksnaus asmens interesams“.

Atstovai pagal įstatymą atitinkamai įgyja procesinių teisių ir pareigų (BPK 54 str.), kuriomis naudodamiesi jie gali padėti nepilnamečiui

74 Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501.

75 Apie diskusijas dėl vaiko teisių autonomijos žr. Sagatys, G., p. 33–39.

76 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo ir pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 81-3312.

pasinaudoti kaip atitinkamam proceso dalyviui suteiktomis teisėmis. Atkreiptinas dėmesys, kad pastaruoju metu Lietuvoje pagausėjo vaikų, kurių atstovai (-ai) pagal įstatymą negyvena su savo vaikais (pvz., yra išvykę į užsienį) ir nėra kreipęsi dėl laikinos globos. Taigi paaiškėjus tokiai situacijai, vaiko atstovu pagal įstatymą procese galėtų būti pripažintas asmuo, kuris *de facto* yra atsakingas už vaiką⁷⁷.

Derėtų pažymėti, kad dėl nepakankamai skiriamo dėmesio atstovavimo pagal įstatymą institutui Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje praktiškai kyla neaiškumų dėl tėvų (globėjų), kurie yra nukentėjusių nuo nusikalstamos veikos vaikų atstovai pagal įstatymą, teisinio statuso ir jo tinkamo įgyvendinimo.

Asmens iki 18 m. amžius neužtikrina reikiamo baudžiamojo proceso eigos supratimo ir procesinių teisių panaudojimo savo interesams apginti, todėl toks asmuo prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūno ar teismo procesiniu sprendimu savo teises įgyvendina per atstovą pagal įstatymą (BPK 53 straipsnio 2–4 dalys). Kaip nurodo Aukščiausiasis Teismas, „*Jei nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo dėl nepilnametystės ar neveiksnumo pats negali baudžiamojoje byloje ginti savo interesų, toks asmuo procesinėmis teisėmis gali naudotis per atstovą pagal įstatymą. BPK 53 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad „atstovais pagal įstatymą gali būti nepilnamečio arba neveiksnaus įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo ir nukentėjusiojo tėvai, įtėviai, globėjai, rūpintojai arba įstaigos, kuri globoja ar rūpinasi įtariamuoju, kaltinamuoju, nuteistuoju ar nukentėjusiuoju, įgalioti asmenys.*“⁷⁸

Atstovas pagal įstatymą, kaip numatyta Baudžiamojo proceso kodekso 54 straipsnyje, įgyja visas atstovaujamojo nukentėjusiojo teises viso proceso metu, išskyrus teisę duoti parodymus⁷⁹, o ikiteisminio

77 Bueren, G., p. 177. Cituota pagal *Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės*, p. 38.

78 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-252/2007, taip pat Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos nutartis (baudžiamoji byla Nr. 2K-809/2007).

79 Parodymų davimas yra asmeninė procesinė teisė, išreiškianti liudytojo (plačiaja prasme) esmę ir kurią iliustruoja „liudytojo nepakeičiamumo“ taisyklė. Pl. žr. Jurka R. *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese*. Monografija. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009.

tyrimo pareigūnas, ikiteisminio tyrimo teisėjas ir prokuroras privalo išaiškinti (nors praktiškai teisių išaiškinimas dažnai neteisingai sutapatinamas su proceso dalyvio parašo buvimu šalia teisių sąrašo, kuris paprastai yra pateiktas procesinių dokumentų blankuose⁸⁰), nukentėjusiojo atstovui jo teises ir užtikrinti galimybę pasinaudoti šiomis teisėmis.

Tačiau, atrodytų, pakankamai aiškus Baudžiamojo proceso kodekso 28 straipsnio interpretavimas, kad nukentėjusiuoju turėtų būti pripažintas nepilnametis asmuo, kuris dėl nusikalstamos veikos tiesiogiai⁸¹ patyrė turtinės ar neturtinės žalos, kartais virsta sudėtingu uždaviniu teisės taikytojams. Kaip žinoma, pripažinimas nukentėjusiuoju paprastai suponuoja vienos iš nukentėjusiojo teisių – reikalauti atlyginti patirtą žalą – įgyvendinimą ir dažniausiai civilinio ieškinio pareiškimą bei pripažinimą civiliniu ieškovu. Teismų praktikoje (kuri tam tikra apimtimi leidžia spręsti ir apie ikiteisminio tyrimo praktiką) pasitaiko atvejų, kai tėvai (vienas iš jų) yra pripažįstamas nukentėjusiuoju ir, pvz., žala, padaryta vaikui smurtinio ar seksualinio pobūdžio nusikalstama veika, yra priteisiama jam, o ne nukentėjusiam vaikui⁸². Šiuo atveju akivaizdžiai remiamasi doktrina, kuri nepripažįsta vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, ir laikoma, kad tėvai įgyvendina jo teises. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo atliktame teismų praktikos apibendrinime nurodoma, kad vis dėlto dauguma teismų civilinius ieškinius dėl

80 Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Tikslinių patikrinimų dėl Baudžiamojo proceso kodekse nustatytos nukentėjusiųjų (nusikaltimų aukų) teisės ginti savo interesus ikiteisminio tyrimo metu užtikrinimo apibendrinimas. 2008-03-13 Nr. 7.7-13, p. 4. <<http://www.prokuraturos.lt/nbspnbspIkiteisminiotyrimokontrol%C4%97/ITapibendrinimai2008m/tabid/401/Default.aspx>> [žiūrėta 2010-09-14].

81 Baudžiamojo proceso įstatyme nenumatyta, kaip traktuoti sąvoką – „nusikalstama veika padarė žalos“, tačiau nukentėjusiųjų grupės išplėtimas, pripažįstant jais ne tik tiesiogiai nukentėjusį vaiką, o ir kitus asmenis, kurie išgyvena dvasinį (pvz., tėvus, brolius, seseris ir kitus artimus žmones) skausmą, būtų neadekvatus. Aukščiausiojo Teismo praktika taip pat formuojama taip, kad nukentėjusiuoju pripažįstamas asmuo, tiesiogiai patyręs žalos (žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-252/2007), o jam mirus – nukentėjusiuoju pripažįstamas artimas (tai įrodo ne tiek formalūs giminystės ryšiai, kiek artimi tarpusavio santykiai) žmogus. (žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-464/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 22 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-550/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-853/2007).

82 Žr. Lietuvos Apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-402/2006.

neturtinės žalos atlyginimo tenkina tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjusio nepilnamečio naudai, o atstovams pagal įstatymą palieka teisę šias lėšas tvarkyti vaiko interesais⁸³ – būtent tokia praktika atitinka atstovavimo instituto paskirtį.

Analogiškai turi būti sprendžiamas nepilnamečio civilinio ieškovo ir jo atstovo pagal įstatymą santykio klausimas. Tokią poziciją palaiiko ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas: *„Ieškinio pareiškimas ir jo palaikymas yra teisė, kuria nepilnamečiui nukentėjusiajam ir civiliniam ieškovui pasinaudoti padeda įstatyminis atstovas. Atitinkamai tais atvejais, kai ieškinys yra tenkinamas, žalos atlyginimas turi būti priteisiamas ne įstatyminio atstovo, o atstovaujamojo nepilnamečio naudai. CK 3.161 straipsnio 4 dalyje įtvirtintas vaikų turto neliečiamumo principas ir tėvų turto atribojimas nuo vaikų turto. Nepilnamečių vaikų turtą tėvai tvarko uzufukto teise, kuri negali būti įkeista, parduota ar kitokiu būdu perleista ar suvaržyta, iš šio turto negali būti išieškoma (CK 3.185 straipsnio 1 dalis). Be to, pagal CK 3.186 straipsnio 1 dalies normą tėvams draudžiama naudoti vaikų turtą savo asmeniniams poreikiams tenkinti ir nustatyta, kad tėvai, įgyvendindami nepilnamečių vaikų turtines teises, privalo veikti išimtinai vaikų interesais.“⁸⁴*

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2007 m. gruodžio 18 d. nutartimi konstatavo, kad *„CK 3.185 straipsnio 1 dalis nustato, kad turtą, kuris yra nepilnamečių vaikų nuosavybė, tvarko jų tėvai uzufukto teisėmis. Taigi fizinis asmuo gali būti teisinių nuosavybės santykių subjektas neatsižvelgiant į amžių, reiškia vaikų ir tėvų turtas yra atskirtas – vaikai neturi nuosavybės teisės į savo tėvų turtą, o tėvai neturi nuosavybės teisės į savo vaikų turtą. Nepilnametis negali savarankiškai spręsti visų klausimų,*

83 Pavyzdžiui, Skuodo rajono apylinkės teismas 2007 m. sausio 29 d. nuosprendžiu iš nu-teisto pagal BK 140 straipsnio 2 dalį R. Š. priteisė 2000 Lt neturtinę žalą fizinį smurtą patyrusiai mažametei K. S., o šių lėšų tvarkytoju paskyrė jos atstovę pagal įstatymą L. V. (baudžiamoji byla Nr. 1-13-646/2007). Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29. <http://www.lat.lt/4_tpbiuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=34068> [žiūrėta 2010-09-13].

84 Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29. <http://www.lat.lt/4_tpbiuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=34068> [žiūrėta 2010-09-13].

*susijusių su jo turto valdymu, naudojimu ir disponavimu, juos atlieka atstovai pagal įstatymą – tėvai. Kadangi vaikai turi atskiras, nuo jų tėvų nepriklausančias teises, todėl jam priklausantis žalos atlyginimas negali būti priteistas kitiems asmenims. Atstovo pagal įstatymą dalyvavimo baudžiamajame procese paskirtis yra padėti atstovaujajam asmeniui teisėtais būdais ir priemonėmis ginti jo interesus, o ieškinys dėl žalos atlyginimo tenkinamas atstovaujamojo nepilnamečio naudai.*⁸⁵

Kai nuo nusikalstamos veikos nukentėję vaikai, fizinė ir moralinė (neturtinė) žala visada padaroma tiesiogiai jam, tačiau turtinė žala gali būti padaryta ir jo atstovams pagal įstatymą – būtent jie dažniausiai aprūpina vaiką jam reikalingais daiktais – telefonu, dviračiu, kuprine ir pan., taip pat jie – jei reikia – rūpinasi ir sumoka už vaiko gydymą, reabilitaciją, reikalingą fiziškai ir psichiškai sužalojus vaiką. Taigi tokiu atveju būtina tinkamai išspręsti pripažinimo nukentėjusiuoju ir civiliniu ieškovu klausimą, o kartu ir žalos atlyginimo „adresato“ klausimą. Teismų praktikoje šis klausimas dar nėra išgrynintas: byloje, kurioje nustatyta, kad turtinę žalą (vaiko gydymo išlaidos) patyrė nukentėjusiojo atstovas pagal įstatymą, o neturtinę (tiek fizinius sužalojimus, tiek psichinę traumą) patyrė pats nepilnametis nukentėjusysis, tiek turtinės, tiek neturtinės žalos atlyginimas priteistas nukentėjusiojo atstovui A. G.:

„Nukentėjusiojo D. G. įstatyminis atstovas A. G. (tėvas) dėl patirtos sūnaus psichinės traumos turėjo išlaidų, susijusių su jo gydymu. Civilinio ieškinių dėl turtinės žalos atlyginimo suma – 5134 Lt. Apelacinės instancijos teismas, iš dalies tenkindamas nukentėjusiojo įstatyminio atstovo pareikštą civilinį ieškinį, padarė teisingas išvadas dėl jo pagrįstumo ir dydžio bei tinkamai išsprendė civilinio ieškinių klausimą. Apelacinės instancijos teismas nutartyje motyvavo, kodėl priteista 4218 Lt dydžio turtinė žala nėra per didelė.

Pagal CK 6.250 straipsnį neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinta pinigais. Neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo asmens

---

85 Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-809/2007.

sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo bei kitais įstatymų numatytais atvejais. Nustatydamas neturtinės žalos dydį bei kitas, turinčias reikšmės bylai aplinkybes, teismas taip pat atsižvelgia į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus. Šis įstatymas nenustato atlygintinos neturtinės žalos minimumo ar maksimumo, ją įvertinti palikta teismui, kuris, įvertindamas neturtinę žalą pinigais, turi vadovautis ne tik CK 6.250 straipsnyje, bet ir CK 6.282 nurodytais kriterijais. Pagal CK 6.282 straipsnio 3 dalį teismas gali sumažinti atlygintinos žalos dydį, atsižvelgdamas į žalą padariusio asmens sunkią turtinę padėtį, išskyrus atvejus, kai žala padaryta tyčia.

*Pirmosios instancijos teismas, priteisdamas visą neturtinės žalos dydį – 10 000 Lt, nuosprendyje nurodė, kad buvo atsižvelgta į tai, jog nukentėjusysis yra nepilnametis, patyrė didelį dvasinį sukrėtimą, pažeminimą, nes psichinę ir fizinę prievartą du asmenys prieš jį naudojo kelias valandas <...>*⁸⁶

Nors tėvai ar kiti atstovai pagal įstatymą patiria neturtinę žalą dėl to, kad prieš jų vaiką ar globotinį yra padaryta nusikalstama veika, tačiau pritariant Aukščiausiojo Teismo pozicijai, manytina, kad neturtinė žala vis dėlto turi būti priteisiama ne atstovams pagal įstatymą, o tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems nepilnamečiams vaikams. Taigi teismų priimti sprendimai, kuriais neturtinės žalos atlyginimas priteistas ne tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiam nepilnamečiui, bet jo atstovui pagal įstatymą, turėtų būti keičiami: „Pirmosios instancijos teismas priteisė iš nuteistojo žalos atlyginimą ne tam asmeniui, kuriam padaryta žala. Nuo seksualinio prievartavimo nukentėjo mažametė L. A., kuri prokuroro nutarimu pripažinta nukentėjusiaja dėl padarytos fizinės ir moralinės žalos. Atstovė pagal įstatymą A. U., pareikšdama savo dukters vardu civilinį ieškinį, tik gynė nepilnamečio vaiko, neturinio procesinio veiksnio, teises bei įstatymo saugomus interesus.“⁸⁷ Ši taisyklė turi išimtį – atvejus, kai nepilnametis nukentėjusysis miršta: tokiais atvejais nukentėjusiaisiais, taip pat ir civiliniais ieškovais pripažįstami tėvai: „Išanalizavus nagrinėjamus

86 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-831/2007.

87 Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-402/2006.

*teismų procesinius sprendimus matyti, kad teismai atsižvelgė į G. K. padarytos žalos sukeltas pasekmes, būtent į tai, kad netikėta vaiko mirtis tėvams sukėlė sunkius dvasinius išgyvenimus, emocinius sukrėtimus, skaudžiai paveikė jų gyvenimą.*⁸⁸

Pažymėtina, kad neturtinės žalos atlyginimas baudžiamajame procese yra sąlyginai naujas institutas, todėl teismų praktika šioje srityje dar tik formuojama: štai toje pačioje byloje (skirtingų instancijų teismuose) patenkinto ieškinio dydis gali kisti nuo 50 procentų⁸⁹ iki 30 kartų⁹⁰. Atlikus neturtinės žalos dydžio nustatymo bylose, kuriose neturtinę žalą patiria nepilnamečiai ar mažamečiai asmenys, apžvalga, buvo konstatuota, kad nors tokiose bylose turi būti ypač kruopščiai vertinami neturtinės žalos ir jos dydžio nustatymo kriterijai, t. y. atsižvelgiama į jų amžiaus grupės asmenims būdingus fizinės ir psichinės raidos ypatumus, socialinę brandą, suvokimo laipsnį, reakciją į prieš jį padarytą nusikalstamą veiką, jos įtaką nukentėjusiojo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi, harmoningos asmenybės formavimuisi, tačiau apibendrinta teismų praktika rodo, kad tokios analizės dažnai trūksta, ypač smurtinių nusikaltimų prieš nepilnamečius, o ypač mažamečius asmenis, atvejais⁹¹. Neatsižvelgiama į nepilnamečių asmenų psichikos ypatumus, neįvertinama, kaip nusikalstama veika paveiks tolesnį nukentėjusio asmens gyvenimą, ar patirta psichinė trauma neturės ilgalaikių padarinių⁹², nenagrinėjami neturtinės žalos vertinimo kriterijai. Štai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2007 m. kovo 20 d. nutartyje nurodė,

88 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 19 d. nutartis Nr. 2K-470/2006.

89 Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 19 d. Nuosprendis (baudžiamoji byla Nr. 1A-398/2006).

90 Baudžiamoji byla Nr. 1-122-266/2006. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29. <http://www.lat.lt/4_tpbiuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=34068> [žiūrėta 2010-09-13].

91 Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29. <http://www.lat.lt/4_tpbiuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=34068> [žiūrėta 2010-09-13].

92 Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29. <http://www.lat.lt/4_tpbiuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=34068> [žiūrėta 2010-09-13].

„Apeliacinės instancijos teismas, išnagrinėjęs bylą apeliacine tvarka, nutartyje nurodė neturtinės žalos vertinimo kriterijus, kurie kaip bendrieji principai išdėstyti baudžiamojo proceso, civiliniame įstatymuose. Tačiau teismas tik tuo ir apsiribojo, nes iš esmės pakartojo pirmosios instancijos teismo argumentus, deklaratyviai patvirtino, kad „objektyvių duomenų, jog dešinė nukentėjusiojo koja sutrumpėjo 1 cm dėl eismo įvykio metu patirto sužalojimo, nėra“, bei lakoniškai konstatavo, jog „pirmosios instancijos teismo priteista 1500 Lt suma yra tinkama turtinei žalai atlyginti“. Vadinasi, apeliacinės instancijos teismas, nagrinėdamas nukentėjusiojo atstovės pagal įstatymą ir civilinės ieškovės skundo argumentus dėl neturtinės žalos atlyginimo, pirmosios instancijos teismo nuosprendžio trūkumų, sprendžiant klausimą dėl neturtinės žalos atlyginimo, neištaisė ir bylos nepatikrino tiek, kiek to prašoma jos apeliaciniame skunde.“⁹³

Toliau nagrinėjant nepilnamečio nukentėjusiojo atstovavimo pagal įstatymą institutą, pažymėtina, kad svarbiausias momentas yra tinkamo atstovo paskyrimas. Baudžiamojo proceso kodeksas įpareigoja atitinkamą pareigūną ar teismą, nustačiusį, jog atstovo dalyvavimas prieštarautų nepilnamečio asmens interesams, užtikrinti, kad procese dalyvautų kitas atstovas pagal įstatymą (BPK 53 str. 3 d.). Taigi visais atvejais pagrindinis kriterijus, skiriant ar keičiant atstovą, pagal įstatymą yra nepilnamečio interesai. Vėlgi dėl vertinamosios kategorijos – prieštaravimas (neprieštaravimas) nepilnamečio asmens interesams – praktiškai kyla problemų užtikrinant tinkamą nukentėjusiojo vaiko atstovavimą baudžiamajame procese, ypač bylose, kuriose įtariamasis, nukentėjusysis vaikas ir jo atstovas pagal įstatymą yra šeimos nariai. Remiantis prokurorų⁹⁴ ir Vaiko teisių apsaugos kontrolierės pateiktais duomenimis, didžiąją dalį (92 procentų) smurtautojų sudaro nuo nusikalstamų veikų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui nukentėjusiam vaikui patys artimiausi asmenys – tėvas,

93 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2007 m. kovo 20 d. nutartis (kasacinė byla Nr. 2K-209/2007).

94 Apibendrinimas dėl nusikalstamų veikų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, kai nukentėjusysis yra nepilnametis, ikiteisminio tyrimo praktikos 2009 metais. 2010-02-02 Nr. 17.3.-31. <<http://www.prokuraturos.lt/nbspnbsplkiteisminiotyri/mokontrol%C4%97/tabid/178/Default.aspx>> [žiūrėta 2010-09-14].

motina ar su motina gyvenantis asmuo. Tai žmonės, turintys didžiulę įtaką vaikui, todėl sprendžiant klausimą dėl vaiko saugumo užtikrinimo visada būtina įvertinti, ar nukentėjusio vaiko interesai procese bus tinkamai atstovaujami ir ginami. Pritartina požiūriui, kad „*esant bent menkiausioms abejonėms, kad įstatyminis atstovas gali daryti neigiamą įtaką vaikui (pvz., neigia įtariamą kaltę; kaltina vaiką melavimu; duoda įtariamąjį teisinančius parodymus; siekia proceso nutraukimo ir pan.) ar manant, kad dėl tam tikrų priežasčių vaiko artimieji negalės tinkamai vykdyti savo pareigų procese (pvz., vaiko artimieji asocialūs, neįgalūs ir pan.), būtina spręsti klausimą dėl kito – tinkamo vaiko atstovo pagal įstatymą (pvz., vaiko močiutė, kitas suaugęs giminaitis ar vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistas) parinkimo*“⁹⁵.

Ikiteisminių tyrimų medžiagos analizė rodo, kad „*pasitaiko atvejų, kai nusikaltimas prieš mažametį ar nepilnametį asmenį padaromas šeimoje (pvz., tėvas tvirkino ar seksualiai prievartavo, ar atliko kitokių veiksmus prieš dukrą, podukrą ir kt.), o nukentėjusiojo atstovu pripažįstama motina, kuri duoda kaltinamą asmenį teisinančius parodymus ir netinkamai atstovauja nukentėjusiajam*“⁹⁶. Kita vertus, „*kaip gera praktika vertintina tai, kad esant duomenų, jog vaiko tėvai elgiasi netinkamai ar priešingai jo interesams, siekiant baudžiamojo proceso tikslų jau pradinėje ikiteisminio tyrimo stadijoje inicijuojama byla civilinio proceso tvarka dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų, nuolatinės globos ir gyvenamosios vietos nustatymo. Pvz., Kauno m. apylinkės teismas patenkino Kauno m. apylinkės prokuratūros prokurorų prašymą ir pritaikė laikinąsias apsaugos priemones – vaiko atskyrimą nuo jo motinos J. G. Tokiu atveju tikslinga atstovu pagal įstatymą paskirti Vaiko teisių apsaugos tarnybos atstovą ar kitą asmenį, kuris tinkamai atstovaus nukentėjusiojo interesams.*“⁹⁷

95 Apibendrinimas dėl nusikalstamų veikų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, kai nukentėjusysis yra nepilnametis, ikiteisminio tyrimo praktikos 2009 metais. 2010-02-02 Nr.17.3.-31. <<http://www.prokuraturos.lt/nbspnbsplkitekisminiotyrimokontrol%C4%97/tabid/178/Default.aspx>> [žiūrėta 2010-09-14].

96 Apibendrinimas dėl nusikalstamų veikų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, kai nukentėjusysis yra nepilnametis, ikiteisminio tyrimo praktikos 2009 metais. 2010-02-02 Nr.17.3.-31. <<http://www.prokuraturos.lt/nbspnbsplkitekisminiotyrimokontrol%C4%97/tabid/178/Default.aspx>> [žiūrėta 2010-09-14].

97 Apibendrinimas dėl nusikalstamų veikų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, kai nukentėjusysis yra nepilnametis, ikiteisminio tyrimo praktikos 2009

Nepilnamečio liudytojo funkcija baudžiamajame procese – padėti nustatyti tiesą, todėl paprastai jo dalyvavimas baudžiamajame procese yra epizodinis. Taigi ir nepilnamečio liudytojo atstovų paskirtis – padėti tinkamai įgyvendinti procesines liudytojo teises (BPK 81 str.). Atkreiptinas dėmesys į naujausią liudytojo teisę – teisę turėti atstovą⁹⁸, teikiantį teisinę pagalbą, taigi nepilnamečio liudytojo atstovas pagal įstatymą turėtų apsvarstyti ir šią galimybę.

Nepilnamečio įtariamojo atstovavimas yra bene dažniausiai tarpautiniuose aktuose minima teisinė garantija. Pažymėtina, kad nepilnamečio įtariamojo atstovas turi specifinių teisių ir pareigų, palyginti su nepilnamečio nukentėjusiojo ir liudytojo atstovais: jeigu atstovaujamas asmuo yra suimtas, atstovas pagal įstatymą gali su juo pasimatyti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo leidimu (BPK 54 str. 1 d.) ir jis gali būti įtraukiamas į procesą kaip civilinis atsakovas (BPK 54 str. 3 d.). Paprastai už nusikalstama veika padarytą žalą materialiai atsako pats kaltinamasis, kurio nereikia atskirai pripažinti civiliniu atsakovu. Nepilnamečiai nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų yra savarankiški prievolių dėl žalos atlyginimo subjektai, todėl už padarytą žalą atsako patys, tačiau jeigu nustatoma, kad nepilnametis neturi pakankamai turto (lėšų) žalai atlyginti, kaip bendraatsakoviai į bylą įtraukiami Civilinio kodekso 6.276 straipsnio 2 dalyje nurodyti asmenys (tėvai, rūpintojai, mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ar globos (rūpybos) institucijos), kuriems taikoma subsidiarioji (papildoma) atsakomybė. Taigi Baudžiamojo proceso kodekso 111 straipsnyje nustatyta, kad „Civiliniais atsakovais gali būti tėvai, globėjai, rūpintojai ar kiti asmenys, taip pat įmonės, įstaigos ir organizacijos, kurie pagal įstatymus materialiai atsako už nusikalstama įtariamojo arba kaltinamojo veika padarytą žalą. Asmuo įtraukiamas į bylą kaip civilinis atsakovas ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu, teisėjo ar teismo nutartimi“. Teismų praktikos apžvalgoje nurodoma, kad „kai turtinę ar neturtinę žalą padaro nepilnametis nuo keturiolikos metų amžiaus, teismas, priteisdamas subsidiariosios atsakomybės tvarka iš

---

metais. 2010-02-02 Nr.17.3.-31. <<http://www.prokuraturos.lt/nbspnbspIkiteisminiotyri mokontrol%C4%97/tabid/178/Default.aspx>> [žiūrėta 2010-09-14].

98 BPK 81 str. papildymas 7 dalimi buvo priimtas 2010-09-21. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 113-5742.

tėvų, įtėvių, globėjų ar rūpintojų nepilnamečio padarytos žalos atlyginimą, nuosprendžio rezoliucinėje dalyje nurodo, kad šį žalos atlyginimą iš jų reikia išieškoti tik tada, kai pats nepilnametis neturi turto ar uždarbio, pakankamo jai atlyginti, iki pasieks pilnametystę⁹⁹. Jau pats nepilnamečio padarytos žalos faktas kelia prielaidą, kad tėvai, įtėviai, globėjai ar rūpintojai yra kalti dėl padaryto teisės pažeidimo, nes jų kaltę suprantama kaip netinkama nepilnamečio priežiūra arba pareigos auklėti nepilnametį nevykdymas. Jie gali būti atleisti nuo materialinės atsakomybės, įrodę, kad jų kaltės nėra arba kad nepilnamečio padarytos nusikalstamos veikos metu jie nebuvo atsakingi už jo priežiūrą. Aukščiausiojo Teismo atliktos bylų apžvalgos pagrindu galima teigti, kad šios teisės normos taikymas teismų praktikoje didesnių problemų nesukelia, nors pavienių klaidų pasitaiko¹⁰⁰. Tik prieš penketą šešetą metų pradėjo keistis praktika, kai įstaigos, besirūpinančios vaiku (pvz., vaikų globos namai), būdavo atleidžiami nuo materialinės atsakomybės už vaikų padarytą žalą, o žala būdavo priteisiama iš nepilnamečio kaltinamojo, motyvuojant tuo, kad „*nepilnametis nuteistasis padarė nusikaltimą, pabėgęs iš globos namų, todėl atsakovas negalėjo jo veiksmų kontroliuoti*“¹⁰¹. Pritartina teismų praktikos apžvalgoje pateiktai pozicijai, kad „*nepilnamečio pabėgimas iš globos (rūpybos) namų savaime nepašalina institucijos, kaip atsakovo, materialinės atsakomybės. Priešingai, šią aplinkybę reikėtų vertinti kaip globos (rūpybos) institucijos darbuotojų aplaidumą auklėjant nepilnametį ir rūpinantis jo priežiūra. Rūpintojas įpareigotas kontroliuoti rūpintinio elgesį (CK 3.273 straipsnis)*“¹⁰². Štai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija, atmesdama civilinio at-

99 Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29. <http://www.lat.lt/4_tpbuolenteniai/senos/nutartis.aspx?id=34068> [žiūrėta 2010-09-13].

100 Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29. <http://www.lat.lt/4_tpbuolenteniai/senos/nutartis.aspx?id=34068> [žiūrėta 2010-09-13].

101 Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29. <http://www.lat.lt/4_tpbuolenteniai/senos/nutartis.aspx?id=34068> [žiūrėta 2010-09-13].

102 Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29. <http://www.lat.lt/4_tpbuolenteniai/senos/nutartis.aspx?id=34068> [žiūrėta 2010-09-13].

sakovo Kauno apskrities ugdymo ir globos centro kasacinį skundą, konstatavo kad „nepagrįsti abiejų kasatorių skundų teiginiai apie neva netinkamą su byloje pareikštais civiliniais ieškiniais susijusių klausimų išsprendimą. Abu kasatoriai tvirtina, kad šioje byloje netinkamai buvo nustatytas civilinių atsakovų ratas. Anot kasatorių, atsakomybę už nepilnamečio kaltinamojo padarytą žalą turėtų „pasidalinti“ jo tėvai, valstybė ir savivaldybė. Kauno apskrities ugdymo ir globos centras kasaciniame skunde tvirtina, kad laikinoji rūpyba nėra pakankamas pagrindas taikyti Civilinio kodekso 6.276 straipsnio 2 dalies nuostatas. Be to, šis kasatorius skunde nurodo, kad šioje byloje nustatyta žala atsirado ne dėl jo kaltės, nes nepilnametis E. Ū. nusikalstamas veikas padarė tuomet, kai buvo iš globos centro pabėgęs. Išvardinti kasatorių argumentai nepagrįsti todėl, kad jų nepatvirtina nei bylos medžiaga, nei ginčijamus santykius reguliuojančių normų turinys. BPK 111 straipsnio 1 dalis nustato, kad civiliniais atsakovais gali būti ne tik kaltinamojo tėvai, globėjai ir rūpintojai, bet ir įstaigos bei organizacijos, kurios pagal įstatymus materialiai atsako už kaltinamojo nusikalstama veika padarytą žalą. Bylos medžiaga patvirtina, kad nepilnamečio kaltinamojo E. Ū. rūpintoju nuo 2004-09-13 buvo paskirtas Kauno apskrities ugdymo ir globos centras, E. Ū. gyvenamoji vieta buvo nustatyta šiame centre. Nusikalstamų veikų padarymo metu už nepilnamečio elgesio kontrolę buvo atsakingas tik rūpintojas, nes iš tėvų tuo metu nepilnametis buvo paimtas. Todėl priešingai, nei teigia šis kasatorius, Civilinio kodekso 6.276 straipsnio 2 dalies nuostatos jam buvo pritaikytos pagrįstai. Teismas tyrė ir rūpintojo kaltės klausimą ir padarė motyvuotą išvadą, kad rūpintojas neįrodė, jog žala atsirado ne dėl jo kaltės. Civilinis kodeksas nenumato solidarios tėvų, rūpintojų ir valstybės atsakomybės už nepilnamečio nusikalstamais veiksmais padarytą žalą. Nustačius, kad už žalą yra visiškai atsakingas rūpintojas, materialinė atsakomybėn traukti dar ir nepilnamečio tėvus ar valstybę nėra pagrindo. Ta aplinkybė, kad Kauno apskrities ugdymo ir globos centras yra nepelno organizacija, kuri neturi savų lėšų, kad ji naudoja valstybės biudžeto lėšas, nėra pagrindas atleisti tą organizaciją nuo įstatyme numatytos materialinės atsakomybės.“¹⁰³ Be abejo, gali būti sprendžiamas

103 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos 2006 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 577/ 2006.

klausimas ir dėl kelių asmenų pripažinimo civiliniais atsakovais, kai žalą padaro nepilnamečiai: „Tėvai, rūpintojai ar institucija, materialiai atsakinga už nepilnamečio nuo 14 iki 18 metų padarytą žalą, kaip atsakovai į procesą įtraukiami tada, kai nepilnametis neturi turto ar uždarbio, kurio pakaktų padarytai žalai atlyginti. Nepilnamečio M. S. tėvai kaip civiliniai atsakovai buvo įtraukti į bylą ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu. Nepilnametis M. S. yra moksleivis, nusikaltimą padarė mokykloje, pertraukos metu, todėl apeliacinės instancijos teismas į procesą kaip bendraatsakovą įtraukdamas ir Žalgirių vidurinę mokyklą baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimų nepažeidė. [...] Pagal CK 6.276 straipsnio 2 dalį tais atvejais, kai nepilnametis nuo 14 iki 18 metų neturi turto ar uždarbio, kurio pakaktų jo padarytai žalai atlyginti, atitinkamą žalos dalį turi atlyginti jo tėvai ar rūpintojas, jeigu neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jų kaltės. Tokios pat teisinės pasekmės atsiranda tada, jeigu nepilnametis žalos padarymo metu buvo mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ar globos (rūpybos) institucijos prižiūrimas. Teisėjų kolegija pažymi, kad kaip ir tėvai bei rūpintojai, minėtos institucijos atsako tik esant kaltei, tačiau jų kaltė preziumuojama. Aplinkybė, kad žala padaryta šioms institucijoms prižiūrint, nereiškia, kad tėvai tokiais atvejais turi būti besąlygiškai atleidžiami nuo žalos atlyginimo. Žala gali būti ir netinkamo tėvų auklėjimo ir netinkamos minėtų institucijų priežiūros padarinys, todėl galima bendra nepilnamečio tėvų bei minėtų institucijų atsakomybė pagal dalinės civilinės atsakomybės taisyklės. Apeliacinės instancijos teismas pirmosios instancijos teismo nuosprendžio civilinio ieškinio dalies pakeitimą motyvavo tik tuo, kad M. S. nusikaltimą padarė mokykloje, todėl ji ir turi atsakyti už žalą. Tik tokiu motyvu keisti pirmosios instancijos teismo nuosprendį ir nepilnamečio tėvus visiškai atleisti nuo jų sūnaus padarytos žalos atlyginimo aiškiai nepakanka, todėl teisėjų kolegija konstatuoja, kad apeliacinės instancijos teismo nutarties dalis, kuria išspręstas civilinio ieškinio klausimas, neatitinka BPK 332 straipsnio 7 dalies reikalavimų.“¹⁰⁴

Kita vertus, kartais nuo įtariamojo (kaltinamojo) atstovo pagal įstatymą veiksmų gali priklausyti ir reikšmingų nepilnamečio atsakomybei aplinkybių konstatavimas. Štai Aukščiausiojo Teismo

104 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-151/2009.

teisėjų kolegija konstatavo, kad kasatoriaus šeimos finansinė būklė nebuvo labai sunki, jis, kaip nuteistojo atstovas pagal įstatymą, turėjo realią galimybę atlyginti nusikaltimu sūnaus padarytą žalą:

„Kasatorius nepagrįstai teigia, kad nebuvo pripažinta D. K. atsakomybę lengvinančia aplinkybe jo prisipažinimas padarius nusikalstamą veiką bei nuoširdus gailėjimasis. Ši aplinkybė lengvinančia buvo pripažinta ir į ją atsižvelgta skiriant bausmę.

Kasatoriaus argumentas, kad apeliacinės instancijos teismas privalėjo įvertinti, jog D. K. negalėjo iš karto atlyginti padarytos žalos dėl šeimos be galo sunkios finansinės būklės, todėl ją atlygino po bylos išnagrinėjimo pirmosios instancijos teisme, taip pat kad D. K. atsiprašė nukentėjusiojo ir atlygino nusikaltimu padarytą žalą, ir tai turėjo pripažinti jo atsakomybę lengvinančia aplinkybe, taip pat nepagrįstas.

Kauno miesto savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos tarnybos 2007 m. vasario 5 d. rašte nurodyta, kad kasatorius A. K. dirba UAB (duomenys neskelbtini) betonuotoju, jo pajamos per mėnesį siekia (duomenys neskelbtini). D. K. su E. M. nusikaltimu padarė nukentėjusiajam A. J. 625 Lt turtinę žalą, ikiteisminio tyrimo metu dalį turtinės žalos E. M. nukentėjusiajam atlygino. Turint omenyje, kad šios baudžiamosios bylos tyrimo procesas iki išnagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme truko nuo 2006 m. lapkričio 2 d. iki 2007 m. gegužės 3 d. (t. y. pusę metų), padaryta žala nedidelė, kasatorius dirbo ir gavo pakankamai pajamų, teisėjų kolegija konstatuoja, kad kasatoriaus šeimos finansinė būklė nebuvo labai sunki, jis, kaip D. K. įstatyminis atstovas, turėjo realią galimybę atlyginti nusikaltimu sūnaus padarytą žalą.¹⁰⁵ Neatlyginus žalos (iki teismo), nebuvo svarstyta galimybė žalos atlyginimą pripažinti lengvinančia atsakomybę aplinkybe.

Kitas svarbus aspektas, nagrinėjant atstovo pagal įstatymą dalyvavimą procese, yra atstovo pagal įstatymą teisių užtikrinimas. Praktiškai galima situacija, kai atstovas pagal įstatymą yra neinformuojamas apie proceso veiksmą (dažniausiai apklausą), kuriame dalyvauja jo atstovaujamas (paprastai – liudytojas). Štai senojo Baudžiamojo proceso kodekso 163, 175, 181 straipsniuose buvo numatyta, kad jau-

---

105 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos nutartis (baudžiamoji byla Nr. 2K-762/2007).

nesnis nei 16 m. asmuo, kaip kaltinamasis, liudytojas ar nukentėjusysis, į apklausą paprastai kviečiami per atstovus pagal įstatymą, nebent kitaip reikalautų bylos aplinkybės¹⁰⁶. Taigi atstovai pagal įstatymą, gavę šaukimą, sužinodavo apie vykstantį procesą ir konkretų veiksmą. Kita vertus, Baudžiamojo proceso kodekso normos, reglamentuojančios vaikų apklausas ikiteisminio tyrimo metu (BPK 186 str.), numato, kad atstovai pagal įstatymą turi teisę, o ne privalo jose dalyvauti, taigi apklausus nepilnametį be tėvų ar kitų atstovų pagal įstatymą, formaliai nėra pažeidžiami jokie BPK reikalavimai. Kaip konstatavo Aukščiausiasis Teismas, „*nors nepilnametis liudytojas E. R. ikiteisminio tyrimo metu buvo apklaustas ne ikiteisminio tyrimo teisėjo, o jo apklausos metu nedalyvavo jo atstovas, valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas ar psichologas, BKP 186 straipsnyje nustatyti nepilnamečio liudytojo apklausos reikalavimai nebuvo pažeisti, kadangi jie nėra imperatyvūs*“¹⁰⁷. Toks formalus požiūris gali lemti vaikų teisių pažeidimą. Siekiant užtikrinti tėvų ar kitų atstovų pagal įstatymą teisės dalyvauti procese, be abejo, būtina informuoti apie jį.

Būtina paminėti, kad atstovas pagal įstatymą gali būti apklaustas kaip liudytojas (BPK 54 str. 3 d.), tačiau prisimintina, kad nepilnamečio įtariamąjo (kaltinamojo) atstovas gali atsisakyti duoti parodymus arba atsakinėti į kai kuriuos klausimus, nes tai jo konstitucinė teisė – neliaudyti prieš šeimos narį ar artimą giminaitį.

Atkreiptinas dėmesys į skirtingą įstatymo leidėjo požiūrį, reglamentuojant atstovo pagal įstatymą dalyvavimą apklausose ikiteisminio tyrimo metu ir teisme: jei ikiteisminio tyrimo metu apklausiant nepilnametį liudytoją ar nukentėjusįjį, atstovas pagal įstatymą turi teisę dalyvauti apklausoje (BPK 186 str. 5 d.), tai, teisme apklausiant nepilnametį nukentėjusįjį, atstovo pagal įstatymą dalyvavimas yra būtinas (BPK 283 str. 3 d.). Tuo tarpu nepilnamečio liudytojo apklausoje teisme atstovo pagal įstatymą dalyvavimas lieka neprivalomas (BPK 280 str. 1 d.), o dėl kaltinamojo atstovo pagal įstatymą dalyvavimo teisme kiekvienu atveju sprendžia teismas (BPK 249 str.). Ga-

106 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras, p. 210, 222, 226.

107 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K - 483/2007.

lima konstatuoti, kad Lietuvoje išlaikytas minimalus standartas: teis-mui numatyta pareiga nuspręsti dėl kaltinamojo atstovų pagal įstatymą dalyvavimo teisme, nes istoriškai susiklostė, jog tarptautiniuose aktu-ose pabrėžiant, kad teismas ar kita atitinkama kompetentinga institu-cija, siekdama apginti vaiko interesus, gali pareikalauti, jog jo tėvai ar globėjai atvyktų dalyvauti, iš esmės kalbama apie kaltinamuosius¹⁰⁸. Pastaraisiais metais tarptautiniu lygiu vis daugiau dėmesio skiriant ir nusikaltimų aukų bei liudytojų teisėms baudžiamajame procese, reko-menduojama baudžiamojo proceso metu užtikrinti būtiną nepilnamečių nukentėjusiųjų ir liudytojų globėjų dalyvavimą¹⁰⁹.

Apibendrinami minėtus atstovavimo aspektus, pritartume anksčiau išreikštai literatūroje nuomonei – atstovas pagal įstatymą turi būti informuojamas apie proceso eigą ir kviečiamas dalyvauti proceso veiksmuose, kuriuose dalyvauja jo atstovaujamas, nebent jis kenktų ar trukdytų nepilnamečio interesams¹¹⁰.

Psichologinėje literatūroje siūloma, kad kitas nepilnamečio ats-tovas baudžiamajame procese galėtų būti „patikėtinis“. Tai gali būti žmogus, nesantis atstovu pagal įstatymą – mokytojas, kaimynas, brolis, auklėtojas ir pan., kuriuo vaikas pasitiki. Jeigu jis sutinka atstovauti vaikui, suderinus su atstovais pagal įstatymą (tėvai, tėviai, globėjai, globos namų administracija duoda sutikimą raštu), galima jį kviesti į apklausą kaip atstovą. Patikėtinio dalyvavimas gali labai pagerinti ikiteisminio tyrimo procesą. Jo fizinis buvimas apklausos metu, kai nepilnametis jaučiasi saugus ir nevienišas tarp suaugusiųjų, duoda teigiamų rezultatų. „Patikėtinio“ buvimas šalia padeda vaikui atsakinėti į klausimus, suteikia daugiau drąsos ir pasitikėjimo, psichologinio sau-

108 Žr. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos rati-fikavimo. 40 str. 2 d. b punkto ii ir iii papunktis. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501; Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino gairės). Punktas 15.2. <<http://www.nplc.lt/nj/dokumentai.htm>> [žiūrėta 2007-11-21].

109 United Nation Economic and Social Council Resolution Nr. E/CN.15/2005/14/ „Guideli-nes on justice involving child victims and witnesses of crime“. Para. 25. <www.unescap.org/stat/apex/2/APEX2_S.7_ECOSOC_Resolution_2010WP.pdf> -> [žiūrėta 2009-04-01].

110 Jatkevičius, A. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimas baudžiamaja-me procese. *Teisė*. 2001, 41, p.70.

gumo jausmą ir padeda išgyventi įvairių teisinių procedūrų sukeltą stresą ir įtampą¹¹¹. Surasti tokį patikėtinį pareigūnui būtų papildomas darbas. Jis nėra privalomas, bet tai pagerintų apklausos rezultatus. Pats nepilnametis įgytų daugiau pasitikėjimo teisėtvarkos pareigūnais, suprasdamas, kad čia stengiamasi ne tik tirti įvykį, bet atsižvelgiama ir į jo poreikius¹¹². Dabartiniame Baudžiamojo proceso kodekse „patikėtinio“ statusas nėra numatytas.

4.1.2. Teisinė pagalba nepilnamečiams proceso dalyviams

Kalbant apie garantijų nepilnamečiams proceso dalyviams sistemą, būtina paminėti teisinės pagalbos užtikrinimą: nepilnametis nukentėjęsysis (BPK 55 str. 1 d.) ir nepilnametis liudytojas (BPK 81 str. 7 d.) turi teisę turėti įgaliojimą atstovą, o nepilnametis įtariamasis (kaltinamasis) – gynėją (BPK 51 str. 1 d. 1 p. ir kt.).

Tiek atstovų pagal įstatymą, tiek įgaliojimų atstovų bendra procesinė funkcija – atstovaujamo asmens interesų gynyba. Tačiau akivaizdu, kad šių atstovavimo formų esmė nėra ta pati. Atstovavimo pagal įgaliojimą paskirtis – garantuoti atstovaujamajam tinkamą teisinę pagalbą, o atstovavimu pagal įstatymą siekiama įgyvendinti kito asmens, kuris negali savarankiškai to padaryti (dėl ligos ar amžiaus ir pan.), procesinį subjektiškumą (teisumą ir veiksnumą)¹¹³. Baudžiamojo proceso kodekso 55 straipsnyje numatyta, kad nukentėjusiojo, civilinio ieškovo įgaliojotuoju atstovu laikomas asmuo, teikiantis jiems teisinę pagalbą. Profesionalią teisinę pagalbą teikia ir atstovauja šiems proceso dalyviams, ginant jų teises bei teisėtus interesus, advokatas, advokato pavedimu advokato padėjėjas arba ikiteisminio tyrimo subjektų ar teisėjo leidimu – kitas aukštąjį teisinį išsilavinimą turintis asmuo, kurį proceso dalyvis įgaliojo atstovauti jo interesams (BPK 55 str.

---

111 Grigutytė, N.; Valiukevičiūtė, J. Seksualinę prievartą patyrusių vaikų psichologinio saugumo užtikrinimas baudžiamojo proceso metu. *Jurisprudencija*. 2006, 2 (80): 31.

112 Grigutytė, N.; Čėsniėnė, I.; Karmaza, E. ir kt., p. 54–56.

113 Jurka, R. Atstovo kaip liudytojo apklausa. *Justicija (Teisės žinios)*. 2006, 2-3: 15–16.

2 d.). Įstatymas neapibrėžia pastariesiems asmenims keliamų reikalavimų, todėl atstovauti gali giminaičiai, artimieji, draugai ir kiti asmenys. Jis, atstovaujamajam pavedus, gali atstovauti pastarojo interesams baudžiamajame procese tik leidus ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui arba teisėjui, kuriems jis pateikia notariškai patvirtintą ar tokiam prilygintą įgaliojimą bei tinkamą išsilavinimą patvirtinantį dokumentą.

Nors Baudžiamojo proceso kodekso 81 straipsnio 7 dalyje numatyta liudytojo teisė turėti atstovą nedetalizuojama, manytina, kad įstatymų leidėjas taip pat kalba apie įgaliotąjį atstovą (žr. BPK 55 str.). Paprastai atstovavimas pagal įgaliojimą atsiranda atstovaujamojo asmens valia, tačiau kalbant apie įgaliotąjį nepilnamečio nukentėjusiojo, civilinio ieškovo ar liudytojo atstovą, būtina prisiminti, kad paprastai teisė turėti įgaliotąjį atstovą įgyvendina atstovas pagal įstatymą. Įgaliotasis atstovas neturi savarankiško teisinio statuso – jis turi tas pačias teises kaip jo atstovaujamas (BPK 56 str. 1 d.).

Įstatyme numatytais atvejais nukentėjusysis ir civilinis ieškovas turi teisę į valstybės garantuojamą teisinę pagalbą. Ikiteisminio tyrimo subjektai turi pareigą išaiškinti proceso dalyviams jų teises ir užtikrinti galimybę jomis pasinaudoti (BPK 45 str.), tarp jų ir teise pasinaudoti valstybės garantuojama teisine pagalba (BPK 44 str. 10 d.). Antrinė teisinė pagalba nukentėjusiesiems dėl nusikaltimų atsiradusios žalos atlyginimo byloje, įskaitant atvejus, kai žalos atlyginimo klausimas yra sprendžiamas baudžiamojoje byloje, turi būti užtikrinta neatsižvelgiant į jo turtinę padėtį¹¹⁴.

Nepilnamečiui įtariamajam (kaltinamajam) teisinę pagalbą teikia savarankiškas baudžiamojo proceso dalyvis – gynėjas. Kiekvienam asmeniui, kuris įtariamasis (kaltinamas) padaręs nusikalstamą veiką, nuo sulaikymo ar pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat teisė turėti gynėją (Konstitucijos 31 str., ŽTK 6 str. 3 d. c punktas; BPK 10 str.; 44 str. 8 d. ir kiti). Teisė turėti gynėją apima įtariamojo teisę pačiam pasirinkti ir savo sąskaita pasikviesti gynėją, taip pat neturint lėšų gynėjui atsilyginti ir kai to reikia teisingumo inte-

114 Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-827, *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 18-572. 12 straipsnio 1 dalies 2 punktas.

resais – nemokamai gauti advokato pagalbą¹¹⁵. Įvertinus nepilnamečio įtariamojo (kaltinamojo) padėtį, tampa aišku, kad Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnio 1 dalies 1 punkte įtvirtintas būtinas gynėjo dalyvavimas yra viena pagrindinių procesinių jo teisinio statuso įgyvendinimo garantijų: preziumuojama, kad nesulaukęs 18 metų amžiaus asmuo negali tinkamai ginti savo teisių ir teisėtų interesų procese dėl žinių, gebėjimų, patirties, brandos stokos bei stresinės situacijos. Šiuo atveju gynėjo dalyvavimas tampa teisingo proceso garantija. Kalbant apie nepilnamečio įtariamojo (kaltinamojo) teisę turėti gynėją, pažymėtini keli aspektai.

Visų pirma Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnio 1 dalies 1 punktas, kuriame teigiama, kad gynėjo dalyvavimas būtinas nagrinėjant bylas dėl veikų, kuriomis įtariamas ar kaltinamas nepilnametis, ir Baudžiamojo proceso kodekso 52 straipsnio 2 dalis, kurioje nurodyta, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ir teismui neprivalomas nepilnamečio pareikštas atsisakymas gynėjo, leidžia daryti išvadą, jog teisė turėti gynėją, nepilnamečių bylose perauga į „pareigą“ turėti gynėją. Europos Žmogaus Teisių Teismas patvirtino valstybės teisę paskirti gynėją, kai teikiama nemokama teisinė pagalba ir kai to reikia teisingumo interesais, nepaisant kaltinamojo valios ir jo tiesioginio prašymo gintis pačiam. Teismas nustatė, kad nuostata „kai tai reikalinga teisingumo interesams“ turi būti aiškinama išplėstai, ir pripažino teisinga paskirti gynėją siekiant užtikrinti tinkamą ir realią gynybą, atsižvelgus į bylos aplinkybių sudėtingumą bei paties įtariamojo (kaltinamojo) asmenybę¹¹⁶. Taigi daugelio valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose numatytas būtino (privalomo) gynėjo dalyvavimas – viena iš tinkamos ir realios nepilnamečio įtariamojo (kaltinamojo) gynybos užtikrinimo procesinių garantijų.

115 Plačiau žr. Merkevičius, R., p. 442–455; Gušauskienė, M. *Teisė į gynybą atskleidžiant ir tiriant nusikalstamas veikas: teorinės teisinės prielaidos ir praktinio taikymo problemos*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2007, p. 62–85; Kanapeckaitė, J., p. 71–72; Trechsel, S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford University Press, 2005, p. 242–252. Apie valstybės garantuojamą pagalbą pl. žr. Montvydienė, I. *Valstybės garantuojama teisinė pagalba civilinėse bylose*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai (teisė 01 S). Vilnius. 2010.

116 Sprendimo byloje *Croissant prieš Vokietiją* santrauka. *Teismų praktika*. 2005, 23: 397–399.

Antras aspektas yra susijęs su įstatymo leidėjo netinkamai pavartotu žodžiu „nagrinėjant“ bylas. Pritartina literatūroje išsakytai nuomonei, kad gynėjo dalyvavimą privalu užtikrinti ne tik *nagrinėjant* atitinkamų kategorijų asmenų bylas (51 str. 1 d. 1, 2 p.), bet ir *tiriant* tokio pobūdžio bylas¹¹⁷.

Trečia, bylose, kuriose įtariamai (kaltinami) keli asmenys, iš kurių bent vienas yra nepilnametis, būtina atsižvelgti į Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnio 1 dalies 4 punkte numatytą būtiną gynėjo dalyvavimo atvejį – kai yra įtariamųjų ar kaltinamųjų gynybos interesų prieštaravimų, jei bent vienas iš jų turi gynėją. Kaip nurodė Aukščiausiasis Teismas, tokiu atveju reikia spręsti dėl gynėjo paskyrimo ir kitam įtariamajam (kaltinamajam), kuris dalyvauja vienoje byloje su nepilnamečiu: „*Baudžiamojoje byloje buvo nuteisti du asmenys, tarp kurių gynybos interesų buvo prieštaravimų, nes V. Ž. buvo kaltinamas ir atiduotas teismui už E. Ž. įtraukimą į nusikalstamą veiką. BPK 51 straipsnio 1 dalies 4 punktas numato, kad gynėjo dalyvavimas teisminiame nagrinėjime yra būtinas, kai yra prieštaravimų tarp kaltinamųjų gynybos interesų, jeigu bent vienas iš jų turi gynėją. Kadangi teisiama šis E. Ž. bylos nagrinėjimo metu buvo nepilnametis, jam gynėjas buvo būtinas (BPK 51 straipsnio 1 dalies 1 punktas). Todėl V. Ž. turėjo būti paskirtas kitas gynėjas. Tačiau į teisiąmąjį posėdį ginti abiejų asmenų BPK 51 straipsnio tvarka buvo pakviestas ir atvyko tik vienas gynėjas. Todėl V. Ž. atsisakymas gynybos teisme negalėjo būti pripažintas savarankišku, nes jį ginančio gynėjo realiai teisme nebuvo. Be to, teismas, net nepaklausęs proceso dalyvių nuomonės, gynėją nuo V. Ž. gynybos atleido. Tokiu būdu buvo pažeista V. Ž. teisė į gynybą.*“¹¹⁸

Ketvirta, gynėjas, baudžiamajame procese būdamas savarankišku proceso dalyviu, gindamas nepilnamečius, turi didesnius įgaliojimus: nepilnamečio nuteistojo, išteisintojo ar asmens, kuriam nutraukta baudžiamoji byla, gynėjai, gali paduoti apeliacinį skundą (BPK 312 str. 6 d.) arba kasacinį skundą (BPK 367 str. 2 d.), nepaisydami nepilnamečio ginamojo valios.

117 Kanapeckaitė, J., p. 72.

118 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. kovo 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-77/1999.

Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas nepilnamečio įtariamojo (kaltinamojo) teisės į gynėją užtikrinimui, kai nepilnametis yra sulaikytas ar suimtas. EŽTT *Salduz* byloje¹¹⁹ pabrėžė, kad sulaikyto nepilnamečio padėtį reguliuoja keletas Europos Tarybos ir kitų tarptautinių aktų, ir tokioje padėtyje esančio nepilnamečio teisė į gynėją turi būti ypač užtikrinama.

4.1.3. Papildomi įpareigojimai prokurorui byloje, kuriose dalyvauja nepilnametis nukentėjusysis

Įvertinus tai, jog nukentėjusysis baudžiamajame procese įgyvendina savo teisę reikalauti, kad būtų nustatytas bei teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo, ir gauti dėl nusikalstamos veikos padarytos žalos atlyginimą (o įstatymų numatytais atvejais – ir kompensaciją iš Nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų asmenų fondo), tais atvejais, kai nukentėjusysis dėl amžiaus negali tinkamai pasinaudoti šiomis teisėmis, o jo atstovas pagal įstatymą nepadeda jam įgyvendinti šių teisių, įstatymų leidėjas įpareigoja prokurorą imtis atitinkamų veiksmų: pareikšti ieškinį (BPK 117 str.) ir pradėti baudžiamąjį procesą (BPK 167 str. 2 d.; 409 str.).

Baudžiamojo proceso kodekso 117 straipsnyje reglamentuota prokuroro pareiga pareikšti civilinį ieškinį: „Prokuroras, palaikantis kaltinimą, privalo pareikšti teisme civilinį ieškinį, jeigu šis nepareikštas, tais atvejais, kai nusikalstama veika padaryta žalos <...> asmeniui, kuris dėl nepilnametystės <...> negali ginti teisme teisėtą savo interesų.“ Prokurorai privalo ne tik išaiškinti teisę pareikšti ieškinį dėl turtinės ir neturtinės žalos nepilnamečio nukentėjusiojo atstovui pagal įstatymą, tačiau ir pareikšti tokį ieškinį, jei atstovas pagal įstatymą dėl tam tikrų priežasčių to nepadaro. Ikitėisminės praktikos apibendrinimuose patys prokurorai ypač nurodo būtinybę pareikšti ieškinius dėl neturtinės žalos atlyginimo: „*jeigu nepilnamečio nukentėjusiojo atstovai esant pagrindu nereikia civilinio ieškinio neturtinei žalai atlyginti (ikiteisminio ty-*

---

119 *Case of Salduz v. Turkey*. <<http://www.humanrights.is/the-human-rights-project/humanrightscasesandmaterials/cases/regionalcases/europeancourtofhumanrights/nr/2649>> [žiūrėta 2011-03-11].

*rimo pareigūnams – aut. pastaba), būtina aiškintis, dėl kokių priežasčių tas daroma, ir spręsti, ar tinkamai parinktas atstovas, bei nedelsiant apie tai informuoti prokurorą, kad būtų užtikrinta galimybė vadovaujantis Prokuratūros įstatymo 19 straipsniu, BPK 117 straipsniu, CPK ir CK normomis ginant nukentėjusių nuo smurto nepilnamečių interesus pareikšti civilinį ieškinį neturtinei žalai atlyginti.*¹²⁰ Pastebėtina, kad prokuroras, pareiškęs civilinį ieškinį, netampa civiliniu ieškovu¹²¹ – civilinis ieškinys priteistinas nukentėjusiajam nepilnamečiui.

Kita prokuroro pareiga susijusi su baudžiamojo proceso pradėjimu *ex officio*. Privačiai – viešo kaltinimo bylų, taip pat privataus kaltinimo procesas dėl konkrečiai išvardytų nusikalstamų veikų yra pradedamas tik dėl nukentėjusiojo (atstovo pagal įstatymą) skundo. Tačiau tuomet, kai nukentėjusysis dėl svarbių priežasčių neįstengia ginti savo teisių ir teisėtų interesų, ikiteisminis tyrimas turi būti pradėtas prokuroro reikalavimu (BPK 167 str. 2 d., 409 str. 1 ir 2 d.). Ankstesniame skyriuje aptartas Konstitucinio Teismo Baudžiamojo proceso kodekse vartojamos formuluotės „dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų“ išaiškinimas¹²² iš esmės leidžia daryti išvadą, kad nukentėjusiojo nepilnametystė yra svarbi priežastis, apsunkinanti arba padaranti neįmanomą savo teisių gynimą savarankiškai kreipiantis į teismą (nepamirštant, kad tokiu atveju nepilnamečio interesus privalo ginti jo teisėtas atstovas). Konstitucinis Teismas konstatavo, kad prokuroras, kaip viešojo intereso gynėjas, tais atvejais, kai proceso dalyviai dėl svarbių priežasčių negali pasinaudoti jiems suteiktomis teisėmis ir apginti savo teisėtų interesų, turi pareigą, o ne teisę pats inicijuoti baudžiamąjį procesą, kaip buvo numatyta anksčiau galiojusioje Baudžiamojo proceso

---

120 Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. *Prokurorų darbo 2008–2009 metais užtikrinant nuo nusikalstamų veikų nukentėjusiųjų nepilnamečių interesus geriausios praktikos apžvalga*. 2010-03-22 Nr. 17.3-46. <<http://www.prokuraturos.lt/nbspnbsplki/teisminiotyrimokontrolė/tabid/178/Default.aspx>> [žiūrėta 2011-03-07].

121 Tik įsigaliojus naujam BPK pasitaikydavo, kad prokuroras būdavo nurodomas kaip civilinis ieškovas. Žr. *Prokurorų pateiktų ieškinių dėl neturtinės žalos atlyginimo ir teismų praktikos šioje srityje apibendrinimas*. <<http://www.prokuraturos.lt/nbspnbspViešojointeresogynimas/Pažymosapibendrinimai2006/tabid/323/Default.aspx>> [žiūrėta 2011-03-11].

122 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

kodekso redakcijoje¹²³. Šis sprendimas ir vėliau priimtos Baudžiamojo proceso kodekso pataisos¹²⁴, generalinio prokuroro rekomendacijos¹²⁵, kurios įtvirtina pareigą prokurorui įsitikinti, ar atvejais, kai paaiškėja privačiai – viešo ar privataus kaltinimo bylų – proceso tvarka tiriamos (nagrinėjamos) nusikalstamos veikos požymiai, nukentėjusysis (pats ar per atstovą) gali pats ginti savo interesus, tikėtina, padės spręsti baudžiamojo persekiojimo dėl nusikalstamų veikų (išvardytų BPK 167 str. ir 407 str.), įvykdomų prieš vaikus, pradėjimo klausimą. Prokuroro sprendimas turi būti motyvuotas, jame turi būti pagrindžiama, kodėl nukentėjusysis (jo atstovas) negali ginti savo interesų¹²⁶.

4.1.4. Nepilnamečio apklausa

Pripažįstant, kad pats dalyvavimas baudžiamajame procese yra sudėtingas išbandymas vaikui, ypač nukentėjusiajam ar liudytojui, įstatymų leidėjai dažnai nustato specifines vaikų apklausos taisykles, kurių paskirtis užtikrinti ne tik parodymų tikrumą, bet ir apklausiamojo visapusišią saugumą. Baudžiamojo proceso kodeksas numato, kad nepilnamečiai liudytojai, nukentėjusieji ir liudytojai gali būti apklausiami ikiteisminio tyrimo metu (ikiteisminio tyrimo pareigūno ir prokuroro bei ikiteisminio tyrimo teisėjo), taip pat teisme. Dėl skirtingos nepilnamečių proceso dalyvių teisinės padėties nepilnamečių nukentėjusiųjų ir liudytojų apklausos ir įtariamųjų (kaltinamųjų) apklausos reglamentavimo principai skiriasi: daugelyje valstybių yra numatyta procesinė galimybė tinkamai apklausti nukentėjusįjį vaiką ar vaiką – liudytoją, į teismą jo nebekviesti. Tuo tarpu nepilnamečio įtariamąjo (kaltinamojo) dalyvavimas teisme yra viena pagrindinių jo teisių, kurią jis, kaip ir kiti kaltinamieji, įgyvendina tiesiogiai.

---

123 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

124 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo ir pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 81-3312.

125 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas 2008 m. rugpjūčio 11 d. Nr. I-110 „Dėl rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 94-3713.

126 Plačiau žr. skyrių apie privatų kaltinimą.

Ypatingas dėmesys baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje, be abejo, yra skiriamas nukentėjusiųjų vaikų apklausos reglamentavimui ir vykdymui. Europos Sąjungos pagrindų sprendimo 2 straipsnis bei 8 straipsnio 4 dalis¹²⁷, kurias *Pupino* byloje interpretavo Europos Teisingumo Teismas, įpareigoja kiekvieną valstybę narę stengtis užtikrinti, kad „<...> nukentėjusieji, kurie yra ypač pažeidžiami, galėtų naudotis konkrečiai nustatyta tvarka, geriausiai atitinkančia jų padėtį ir užtikrinti, kad tais atvejais, kai nukentėjusiuosius, ypač labiausiai pažeidžiamus, reikia apsaugoti nuo parodymų davimo viešame teismo posėdyje padarinių, nukentėjusieji teismo sprendimu gali turėti teisę duoti parodymus tokiu būdu, kuris leis šį tikslą pasiekti bet kuriomis tinkamomis priemonėmis, suderinamomis su pagrindiniais teisiniais principais.“¹²⁸

Nors vaikai gali būti ir yra apklausiami ikiteisminio tyrimo pareigūno ir (ar) prokuroro¹²⁹, siekiant užtikrinti, kad jaunesni kaip 18 metų liudytojai ir nukentėjusieji į teisiamąjį posėdį būtų kviečiami tik išimtiniais atvejais, Baudžiamojo proceso kodeksas leidžia juos apklausti pas ikiteisminio tyrimo teisėją ir vėliau jų parodymus perskaityti teisme (BPK 276 str. 2 d.). Taip siekiama išvengti nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo psichinės traumos ar kitokių sunkių padarinių, kuriuo jis galėtų patirti pakartotinai apklausiamas teisme (BPK 186 str.; 280 str. 3 d.; 283 str. 3 d.). Tačiau, siekiant užtikrinti įtariamąjį teisę į gynybą, numatyta, kad tokioje apklausoje turi teisę dalyvauti ir užduoti klausimus apklausiamajam įtariamasis ir jo gynėjas. Iki 2009 m. sausio 1 d. Baudžiamojo proceso kodekse buvo nurodytas tik nekonkretizuotas įpareigojimas ikiteisminio tyrimo teisėjui užtikrinti, kad įtariama-

127 2001 m. kovo 15 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2001/220/TVR dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose. OL 2004 m. specialus leidimas, 19 skyrius, 4 tomas, p. 72–75.

128 Teisingumo Teismo (didžioji kolegija) sprendimas. 2005 m. birželio 16 d.(*). Byloje C-105/03 dėl *Tribunale di Firenze* (Italija) ikiteisminio tyrimo teisėjo 2003 m. vasario 3 d. sprendimu, kurį Teisingumo Teismas gavo 2003 m. kovo 5 d., pagal ES 35 straipsnį pateikto prašymo priimti prejudicinį sprendimą baudžiamojoje byloje *prieš Maria Pupino*.

129 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. rugsėjo 16 d. įsakymas Nr. I-126 „Dėl rekomendacijų dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos patvirtinimo“. <<http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Rekomendacijos/tabid/166/Default.aspx>> [žiūrėta 2011-03-11].

sis nepilnamečiui apklausos metu nedarytų neleistino poveikio (BPK 186 str. 2 d.), kuris vargu ar galėjo būti tinkamai įgyvendintas. Vaikų psichologai jau seniai įrodinėjo, kad nukentėję vaikai, taip pat vaikai liudytojai privalo būti apklausinėjami pagal specifines proceso taisykles¹³⁰, kriminalistai taip pat nurodo ir aptaria vaikų apklausos taktiką bei metodiką¹³¹, tačiau tik 2007 m. vasarą pagaliau buvo nustatytos vaikų liudytojų ar nukentėjusiųjų apklausos taisyklės¹³², leidžiančios vaikus apklausti pas ikiteisminio tyrimo teisėją, nedalyvaujant įtariamajam. Jos taip pat numatė, kaip įtariamajam tokiu atveju suteikti galimybę stebėti apklausą ir užduoti klausimus. Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo įstatyme, įsigaliojusiam 2009 m. sausio 1 d., (įstatymo leidėjas buvo įsitikinęs, kad per kelerius metus teismai bus įrėngę specialias patalpas tokioms apklausoms), numatyta, jog „*jaunesnio kaip aštuoniolikos metų liudytojo ar nukentėjusiojo apsaugos interesais ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams, išskyrus valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovą arba psichologą, gali būti neleista dalyvauti patalpoje, kurioje atliekama apklausa. Tokiu atveju privalomai turi būti daromas garso ir vaizdo įrašas, o įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams turi būti sudaromos sąlygos stebėti ir girdėti apklausą iš kitos patalpos bei per ikiteisminio tyrimo teisėją užduoti apklausiamam asmeniui klausimus. Jei neįmanoma įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams sudaryti sąlygų stebėti ir girdėti apklausą iš kitos patalpos, apklausa atliekama įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams nedalyvaujant. Tokios apklausos metu padarytas garso ir vaizdo įrašas tuoj po apklausos parodomas įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams, kurie per ikiteisminio tyrimo teisėją turi teisę užduoti apklausiamam asmeniui klausimus*“ (naujos redakcijos BPK 186 str. 4 d.).

130 Žr. Grigutytė, N.; Česnienė, I.; Karmaza, E.; Valiukevičiūtė J. *Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais*. Vilnius, 2006; Grigutytė, N. Vaiko apklausa. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*. Metodinis leidinys. Ats. redaktorė Česnaitytė, I. Vilnius, 2007, p. 158–169. <<http://www.nplc.lt/nj/projektas/index.htm>> [žiūrėta 2008-11-12].

131 Žr. Burda, R.; Kuklianskis, S. *Apklausa ikiteisminio tyrimo metu (taktikos teorija ir praktika)*. Vilnius, 2007, p. 203–223.

132 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 81-3312.

Tokios procesinės nuostatos iš esmės atitinka Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojamus Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio garantijų apribojimo kriterijus bylose, kuriose pagrindiniai liudytojai ar nukentėjusieji yra vaikai, bei Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijas¹³³. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra ne vienoje byloje konstatavęs, kad nacionalinių įstatymų nustatyta vaikų liudytojų apklausos tvarka, taip pat nacionalinių teismų sprendimai neleisti įtariamajam dalyvauti nukentėjusių vaikų (liudytojų) apklausose, nepažeidžia įtariamojo teisės į gynybą, jei gynybai ir įtariamajam suteikiama „pakankama ir tinkama galimybė ginčyti prieš jį liudijančio liudytojo parodymus bei pateikti liudytojui klausimų arba tuo metu, kai jis duoda parodymus, arba vėliau procese“¹³⁴. Europos Teisingumo Teismas (didžioji kolegija) *Pupino* byloje taip pat nusprendė, jog „2001 m. kovo 15 d. Tarybos pamatinio sprendimo 2001/220/TVR dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose 2, 3 straipsniai ir 8 straipsnio 4 dalis privalo būti aiškinami taip, kad nacionalinis teismas privalo turėti galimybę leisti mažamečiams vaikams, kurie kaip pagrindinėje byloje tvirtina nukentėję dėl žiauraus elgesio, duoti parodymus pagal taisykles, užtikrinančias šiems vaikams tinkamą apsaugą, pavyzdžiui, neviešame posėdyje ir prieš jam įvykstant. Nacionalinis teismas privalo atsižvelgti į visas nacionalinės teisės normas ir jas aiškinti kiek įmanoma labiau remdamasis pamatinio sprendimo nuostatomis bei tikslais.“¹³⁵

Taigi teismai, vertindami vaiko apklausos teisėtumą ir gautų rezultatų panaudojimą vėliau teisme, turėtų aiškinti nuostatas dėl vaiko apklausos organizavimo, remdamiesi tarptautinių teismų praktika. Teisės

133 Europos Tarybos ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (97) 13 valstybėms narėms „Dėl liudytojų bauginimo ir gynybos teisių“. Jurka, R.; Melničenko, S.; Randakevičienė, I. *Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vilnius: Eugrimas. 2006. p. 135, 137, 139–140.

134 *Bocos–Cuesta v. the Netherlands*. <http://ius-software.si/EUII/EUCHR/dokumentai/2005/11/CASE_OF_BOCOS-CUESTA_v._THE_NETHERLANDS_10_11_2005.html> [žiūrėta 2007-11-15].

135 Teisingumo Teismo (didžioji kolegija) sprendimas. 2005 m. birželio 16 d. (*). Byloje C-105/03 dėl *Tribunale di Firenze* (Italija) ikiteisminio tyrimo teisėjo 2003 m. vasario 3 d. sprendimu, kurį Teisingumo Teismas gavo 2003 m. kovo 5 d., pagal ES 35 straipsnį pateikto prašymo priimti prejudicinį sprendimą baudžiamojoje byloje *prieš Maria Pupino*.

užduoti klausimus kaltinimo liudytojams tinkamo įgyvendinimo kriterijai EŽTT bylose formuojami atsižvelgiant ne į formalias nacionalinėje teisėje galiojančias procedūras, bet vertinant dviejų svarbių interesų – nukentėjusiojo (liudytojo) vaiko interesą būti saugiam bei įtariamąjo (kaltinamojo) interesą pasinaudoti teise žinoti ir ginčyti kaltinimo liudytojų duodamus parodymus – suderinimo būdą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas netiesiogiai buvo pritaręs tokiai praktikai, nurodydamas, jog, esant pagrįstam įtarimui, kad apklausos metu apklausiamajam gali būti daromas neleistinas poveikis, motyvuota ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi gali būti uždrausta įtariamajam ir jo gynėjui būti patalpoje, kurioje atliekama apklausa, nors tokios galimybės tuo metu galiojančios Baudžiamojo proceso kodekso normos tiesiogiai nenumatė¹³⁶. Tačiau tokiu atveju būtina užtikrinti įtariamajam galimybę stebėti apklausą ir užduoti klausimus. Nes situacija, kai įtariamasis negali stebėti apklausos ar neturi galimybės užduoti apklausiamiesiems vaikams klausimų¹³⁷ ir kai nuosprendis iš esmės grindžiamas nukentėjusiojo vaiko (ar vaiko liudytojo) duotais parodymais¹³⁸, yra pripažįstama teisės į gynybą pažeidimu. *Bocos – Cuesta* byloje EŽTT konstatavo Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio pažeidimą, nes „pareiškėjui nebuvo suteikta nei galimybės stebėti vaikų apklausą policijoje, pavyzdžiui, stebint tai iš kito kambario techninėmis priemonėmis, nei galimybės, kad tuo metu arba vėliau vaikams būtų pateikta klausimų. Kadangi vaikų parodymai, duodami policijos pareigūnams, nebuvo įrašyti į vaizduojamą, tai tiek pareiškėjas, tiek bylą nagrinėję teisėjai negalėjo stebėti vaikų elgesio apklausos metu ir taip susidaryti įspūdį dėl jų patikimumo (žr. a contrario *Accardi and Others v. Italy (dec.)*, no. 30598/02, ECHR 2005-...). Nors nacionaliniai teismai kruopščiai išnagrinėjo vaikų parodymus ir suteikė pareiškėjui galimybę

136 Teisiamajame posėdyje neapklaustų liudytojų (nukentėjusiųjų) parodymų naudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvados pagrįsti (II). *Teismų praktika*. 2008, 26. <http://www.lat.lt/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=32307> [žiūrėta 2009-04-01].

137 *Bocos – Cuesta v. the Netherlands*. <http://ius-software.si/EUII/EUCHR/dokumentai/2005/11/CASE_OF_BOCOS-CUESTA_v._THE_NETHERLANDS_10_11_2005.html> [žiūrėta 2007-11-15].

138 *Case of P.S. v. Germany*. <<http://cmiskp.echr.coe.int//tkp197/viewbkm.asp?action=open&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649&key=2576&sessionId=17140584&skin=hudoc-en&attachment=true>> [žiūrėta 2008-12-12]

juos ginčyti, vargu ar tai gali pakeisti tiesioginį parodymus duodančio liudytojo stebėjimą.¹³⁹ P. S. prieš Vokietiją byloje EŽTT pabrėžė negalimumą lemiama apimtimi remtis vaiko, kuriam nebuvo galimybės užduoti įtariamojo klausimų, parodymais: „Pagaliau mergaitės suteikta informacija buvo vienintelis tiesioginis nagrinėtos veikos įrodymas, ir nacionaliniai teismai lemiama apimtimi grindė savo išvadas dėl pareiškėjo kaltės S. parodymais.“¹⁴⁰ Tokiais atvejais, kai įtariamasis neturi galimybės užduoti klausimų liudytojui, kaltė turi būti pagrįsta ir kitais įrodymais, kaip nurodo EŽTT: „Teismas įsitikino, kad baudžiamieji procesai dėl lytinių nusikalstamų veikų, vertinant procesą kaip visumą, buvo teisingi, nes apkaltinamasis nuosprendis buvo arba visas pagrįstas kitokiais įrodymais negu nukentėjusiojo parodymai (no. 36686/97, Dec. 12 January 1999), arba nebuvo grindžiamas vien tik nukentėjusiųjų parodymais (no. 35253/97, Dec. 31 August 1999).“¹⁴¹

Teisės užduoti klausimus kaltinimo liudytojams įgyvendinimo taip pat nereikėtų absoliutinti. Pažymėtina, kad tinkamai informavus įtariamąjį apie jo teises apklausiant liudytoją (nukentėjusįjį) pas ikiteisminio tyrimo teisėją (ar kitą pareigūną), tačiau jam atsisakius dalyvauti apklausoje (ar neatvykus į ją ir neprašius apklausos atidėti), taip pat atsisakius pateikti klausimus apklausiamajam arba nepareiškus noro užduoti klausimų, vėlesni jo reikalavimai kviesti liudytoją į teismą gali būti nepatenkinami, tuo nepažeidžiant teisės į gynybą. Tokiu atveju laikoma, kad pats įtariamasis (kaltinamasis) atsisakė savo teisių¹⁴². EŽTT

139 Bocos–Cuesta v. the Netherlands. <http://ius-software.si/EUII/EUCHR/dokumenti/2005/11/CASE_OF_BOCOS-CUESTA_v._THE_NETHERLANDS_10_11_2005.html> [žiūrėta 2007-11-15].

140 Case of P.S. v. Germany. <<http://cmiskp.echr.coe.int//tkp197/viewhbkkm.asp?action=open&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649&key=2576&sessionId=17140584&skin=hudoc-en&attachment=true>> [žiūrėta 2008-12-12].

141 Case of P.S. v. Germany. <<http://cmiskp.echr.coe.int//tkp197/viewhbkkm.asp?action=open&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649&key=2576&sessionId=17140584&skin=hudoc-en&attachment=true>> [žiūrėta 2008-12-12].

142 Accardi and others v. Italy. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=44&portal=hbkkm&action=html&highlight=A.M.%20%7C%20v.%20%7C%20Italy&sessionId=20332640&skin=hudoc-en>> [žiūrėta 2009-03-08]; Case of S.N. v. Sweden. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkkm&action=html&highlight=S.N.%20%7C%20v.%20%7C%20Sweden&sessionId=20332640&skin=hudoc-en>> [žiūrėta 2009-03-08].

byloje yra nurodyta, jog „Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad vaikai buvo apklausti 1998 m. spalio 16 d. ikiteisminio tyrimo teisėjo surengtame posėdyje. Pareiškėjai ir jų advokatai galėjo stebėti apklausą iš kito kambario per dvipusį veidrodį. Taigi jie galėjo girdėti klausimus ir atsakymus bei stebėti vaikų elgesį. Pareiškėjai teigė, kad jie negalėjo prašyti, jog vaikai patikslintų tam tikras detales, tačiau tai paneigia 2000 m. rugsėjo 28 d. apeliacinio teismo sprendimas, kuriame nurodyta, kad pareiškėjų advokatai turėjo galimybę per ikiteisminio tyrimo teisėją pateikti vaikams visus gynybai būtinus klausimus. Teismas pabrėžė, kad pareiškėjai ir jų advokatai nebandė šia galimybe pasinaudoti. 1998 m. spalio 16 d. posėdyje jie nepareiškė jokių prieštaravimų dėl ikiteisminio tyrimo teisėjo taikytos apklausos procedūros ir nenurodė klausimų, kuriuos norėtų pateikti vaikams. Teismo nuomone, toks elgesys gali būti aiškinamas kaip „nebulusis pritarimas“ apklausos procedūrai.“¹⁴³

Nacionalinė teismų praktika taip pat patvirtina šią nuostatą. Nepilnamečiam liudytojui paprašius jo parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo teisėjui, perskaityti teisme ir gynybai nepareiškus dėl to prieštaravimo, vėliau nuteistojo ir gynėjo skundai dėl to, kad kaltinamasis neturėjo galimybės užduoti klausimų liudytojui (nei ikiteisminio tyrimo metu, nei teisme), buvo atmesti¹⁴⁴.

Kita situacija susiklosto, kai vaikas yra apklausiamas ikiteisminio tyrimo teisėjo tokiu bylos tyrimo momentu, kai įtariamojo byloje nėra. Nors formalūs apklausos per ikiteisminį tyrimą reikalavimai tokiu atveju nėra pažeisti, teismas, nagrinėjantis bylą ir nekviesdamas nepilnamečio liudyti, taip pat formaliai nepažeidžia normų, reglamentuojančių perskaityti nepilnamečių parodymus teisme, tačiau kaltinamajam yra apribota teisė užduoti klausimus liudytojui (BPK 7 str., BPK 44 str. 7 d.): „Nukentėjusioji R. R. ir liudytoja V. O. buvo apklaustos ikiteisminio tyrimo teisėjo pagal rašytinį prokuroro prašymą. Jos tuo metu buvo nepilnametės. <..> N. K. įtariamojo statusą įgijo 2003 m. spalio 14 d., o R. R. ir V. O. ikiteisminio tyrimo teisėjo buvo apklaustos 2003 m. gegužės 13 d., todėl BPK 184 straipsnio 4 dalies reikalavi-

143 Accardi and others v. Italy. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=44&portal=hbkm&action=html&highlight=A.M.%20%7C%20v.%20%7C%20Italy&sessionid=20332640&skin=hudoc-en>> [žiūrėta 2009-03-08].

144 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-372/2007.

*mai dėl įtariamojo ir gynėjo kvietimo į apklausą negalėjo būti įvykdyti. <...> Šia prasme Baudžiamojo proceso kodekso reikalavimai nebuvo pažeisti. <...> Tačiau jos nebuvo šauktos į pirmosios instancijos teismo posėdį. N. K., kitų kaltinamųjų ir jų gynėjų prašymas apklausti R. R. ir V. O. teisiamajame posėdyje buvo atmestas. Teismo nuosprendis motyvuotas tuo, kad jos buvo apklaustos ikiteisminio tyrimo metu ir jų parodymai buvo perskaityti teisiamajame posėdyje. <...> Kasatorius N. K. pagrįstai nurodo, kad jam nebuvo suteikta teisės ginčyti nukentėjusios ir liudytojos V. O. parodymų, nes jos nedalyvavo nagrinėjant bylą nei pirmosios, nei apeliacinės instancijos teismuose. <...> Teisėjų kolegija konstatavo, kad BPK 7 straipsnio ir 44 straipsnio 7 dalies reikalavimų pažeidimais buvo suvaržytos įstatymo garantuotos kaltinamojo teisės ir tai sukliudė pirmosios instancijos teismui išsamiai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį.*¹⁴⁵

Baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka vaiką leidžiama apklausti ir ikiteisminio tyrimo pareigūnui bei prokurorui. Tokioje apklausoje, viena vertus, nedalyvauja įtariamasis ir jo gynėjas, taigi psichologiškai ji gali būti palankesnė vaikui (liudytojui ar nukentėjusiajam), tačiau, kita vertus, jos metu gauti duomenys teisme gali būti panaudoti tik kitiems įrodymams patikrinti (BPK 276 str. 4 d.), ir vaikas gali būti kviečiamas į teismą. Atsižvelgdami į šias aplinkybes, baudžiamąjį procesą vykdančios pareigūnai turi modeliuoti vaikų apklausų atlikimą¹⁴⁶. Nes, apklausiant vaiką teisme, daromas poveikis ne tik jam kaip asmeniui, tačiau jis gali ir keisti parodymus arba neatsiminti įvykio aplinkybių¹⁴⁷, taip pat išlieka tikimybė, kad nepilna-

145 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-4/2007.

146 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. rugsėjo 16 d. įsakymas Nr. I-126 „Dėl rekomendacijų dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 112-4806.

147 Grigutytė, N., p. 158–159. Pabrėžtina, kad vaiko informacijos suvokimo bei perteikimo ypatumai, kuriuos nulemia amžius, neturi būti kliūtis dalyvauti jam baudžiamajame procese. Kiekvienas vaikas turi teisę į tinkamą elgesį su juo kaip su gebančiu tinkamai suvokti aplinkybes liudininku, kurio parodymai turi būti tinkamai įvertinami, be to, negali būti iš anksto preziumuojama, kad vaiko parodymai yra menkaverčiai dėl jo amžiaus ar brandos lygio. United Nation Economic and Social Council Resolution Nr. E/CN.15/2005/14/ „Guidelines on justice involving child victims and witnesses of crime“.

mečiui gali būti daromas neleistinas poveikis dėl būsimo liudijimo teisme. Deja, nėra patikimų duomenų, kiek šia procesine galimybe (pagrįsta tarptautine praktika ir psichologų rekomendacijomis) yra naudojamosi: vienuose šaltiniuose nurodoma, kad prokurorai siekia atlikti nepilnamečių apklausas pas ikiteisminio tyrimo teisėją, kad vėliau jie nebūtų kviečiami į teismą¹⁴⁸, kitur teigiama, jog praktiškai šiuo institutu naudojamosi retai¹⁴⁹; kai kada priekaištaujama teismams, jog jie, nepaisydami to, kad nukentėjusysis vaikas buvo apklaustas ikiteisminio tyrimo teisėjo, ne visada įvertina galimas neigiamas pakartotinės apklausos pasekmes vaiko psichikai ir siekia tiesiogiai išgirsti nepilnamečio parodymus kviesdami jį į teismą¹⁵⁰. Kita vertus, kaip rodo kai kurie empiriniai tyrimai, pakartotinės apklausos (neatsižvelgiant į apklausiamą amžių) ikiteisminio tyrimo metu yra daugiau taisyklė nei išimtis; beje, tik ketvirtadalyje papildomų apklausų nesikartojė pirminėje apklausoje užduodami klausimai¹⁵¹, taip pat išryškėjo ikiteisminio tyrimo pareigūnų nuomonė, kad nepilnamečių apklausos, atliekamos ikiteisminio tyrimo teisėjo, kaip tyrimo veiksmai, reikalaujantys daug organizacinių ir techninių išteklių, yra formalaus pobūdžio¹⁵². Įvertinus dar ir tai, kad valstybė, privalanti užtikrinti (taip pat ir organizaciškai bei techniškai) savo funkcijų vykdymą, to negali padaryti, situacija tampa dar problematiškesnė. Nuo 2009 m. sausio 1 d. įsigaliojusi BPK 186 str. redakcija įpareigojo visas nukentėjusiųjų vaikų apklausas, kuriose neleidžiama tiesiogiai dalyvauti įtariamajam ir jo gynėjui, vykdyti tam techniškai pritaikytose patalpose¹⁵³.

<www.unescap.org/stat/apex/2/APEX2_S.7_ECOSOC_Resolution_2010WP.pdf>
[žiūrėta 2009-04-01].

- 148 Ramanauskienė, V. Institucijų bendradarbiavimas seksualinių nusikaltimų prieš vaikus tyrimuose. *Tarptautinė konferencija „Kaip šiandien Lietuva padeda vaikams, nukentėjusiems nuo seksualinės prievartos“*. 2007 m. gegužės mėn. 11 d., Vilnius, p. 3.
- 149 Mickevičius D. Vaiko apklausa – perspektyvos Lietuvoje. *Tarptautinė konferencija „Kaip šiandien Lietuva padeda vaikams, nukentėjusiems nuo seksualinės prievartos“*. 2007 m. gegužės mėn. 11 d. Vilnius.
- 150 Ramanauskienė, V., p. 3.
- 151 *Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumo vadybos technologijos*. Projekto vadovas prof. dr. V. E. Kurapka. Metinė ataskaita. Vilnius. 2009, p. 39.
- 152 *Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumo vadybos technologijos*, p. 44–45.
- 153 Techninius reikalavimus patalpoms nustato Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2009 m. birželio 16 d. įsakymas Nr. 1R-190 „Dėl Nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos patalpų įrengimo Lietuvos Respublikos teismuose pagrindinius reikalavimų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 74-3034.

Per 30 įrengtų nepilnamečių apklausos kambarių įvairiuose teismuose ir prie apskričių vyriausiųjų policijos komisariatų vargu ar tenkina šiandienos poreikius, kai 2009 m. nuo nusikalstamų veikų nukentėjo 3 222 nepilnamečiai: 804 nepilnamečiai nukentėjo nuo nusikaltimų žmogaus sveikatai (474 nesunkiai sutrikdyta sveikata ar sukeltas fizinis skausmas, 321 nesunkiai sutrikdyta sveikata, 9 padarytas sunkus sveikatos sutrikdymas), nuo plėšimų nukentėjo 581 nepilnametis.

Būtent dėl galimos vaikų traumos tėvai susiduria su dilema – leisti ar ne apklausti jų vaiką, nukentėjusį nuo nusikalstamos veikos, ypač nuo seksualinių nusikaltimų. Sprendimo byloje *P. S. prieš Vokietiją*, pareiškėjas buvo nuteistas, remiantis nukentėjusios motinos parodymais. ŽTT konstatavo, jog „*apeliacinis teismas buvo tos nuomonės, kad S. parodymų teisme nebuvimas yra rimtas įrodymų rinkimo trūkumas, tačiau nurodė, kad mergaitės tėvai atsiskė atvesti dukterį į teismą, atsižvelgdami į jos sveikatos būklės pablogėjimo pavojų. Apeliacinis teismas manė, kad tėvų atsisakymas yra suprantamas; šiuo aspektu jis atsižvelgė ir į medicinos pažymą, patvirtinančią tėvų teiginius, bei psichologo išvadą. Tokiomis aplinkybėmis [S] parodymų panaudojimas buvo susijęs su tokiais gynybos teisių apribojimais, kad pareiškėjo bylos nagrinėjimas nelaikytinas teisingu. Dėl to Konvencijos 6 str. 3 d. d punktas, taikomas kartu su 6 str. 1 d., buvo pažeistas.*“¹⁵⁴

Iškilus būtinumui nepilnamečių nukentėjusiųjų apklausti teismo nagrinėjimo metu teismo posėdžio salėje, įstatymas numato keletą nukentėjusiųjų vaikų apsaugos nuo neigiamo poveikio priemonių, dėl kurių taikymo nusprendžia bylą nagrinėjantis teisėjas. Vaikai gali dalyvauti ne visą bylos nagrinėjimo laiką, jie gali duoti parodymus laikinai pašalinus kaltinamąjį iš posėdžio salės, apklausiant šaukiamas valstybinės vaikų teisių apsaugos institucijos atstovas ar psichologas ir dalyvauja vaiko atstovai pagal įstatymą. Nepilnamečiams nukentėjusiems klausimai užduodami tik per teisėją, o prireikus – per nukentėjusiojo atstovą (BPK 275, 283 str.).

154 Teisiamajame posėdyje neapklaustų liudytojų (nukentėjusiųjų) parodymų naudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti (II). *Teismų praktika*. Nr. 26.< http://www.lat.lt/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=32307>.

Atskirai paminėtina apklausa mažamečių, kurie apklausiami kaip liudytojai, nors, kaip rodo bylos duomenys, jie yra dalyvavę nusikaltamoje veikoje, dėl kurios apklausiami. Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad „*Kaip matyti iš Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 29 d. nuosprendžio, jis pagrįstas ir liudytojo A. L. parodymais. Šis asmuo, kaip matyti iš nuosprendžio, buvo nusikaltimo dalyvis, tačiau dėl savo amžiaus negalėjo atsakyti pagal baudžiamuosius įstatymus. Nusikaltimo padarymo metu jam suėjo 12 metų 1 mėnuo 17 dienų, todėl pagal BK 13 straipsnį jis neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus, tačiau tai nereiškia, kad jis negalėjo būti apklaustas kaip liudytojas baudžiamojoje byloje. BPK 78 straipsnyje nurodyta, kad kaip liudytojas gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis žino kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių. BPK nenumato amžiaus ribos, nuo kurios asmuo gali būti šaukiamas kaip liudytojas. Iš baudžiamosios bylos matyti, kad jaunesnis kaip aštuoniolikos metų liudytojas A. L. buvo apklaustas BPK 186 straipsnyje nustatyta tvarka. BPK 20 straipsnio 4 dalyje išdėstytas įrodymų leistinum principas, kuris reiškia, kad įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmiais. Kasatorius nurodo BPK 20 straipsnio 4 dalies reikalavimų pažeidimą tuo pagrindu, kad pirmosios instancijos teismo nuosprendis pagrįstas ir mažamečio liudytojo A. L. parodymais, tačiau vien tai, kad liudytojas yra mažametis, nėra pagrindo pripažinti, kad pažeisti BPK 20 straipsnio 4 dalies reikalavimai. Nenustatyta, kad liudytojo A. L. parodymai buvo gauti neteisėtais būdais. Jis buvo apklaustas pirmosios instancijos teismo posėdyje ir visi proceso dalyviai galėjo užduoti jam klausimus. Tuo pasinaudojo ir kaltinamasis M. D.*“¹⁵⁵

4.1.5. Viešumo ribojimas

Kitas svarbus reikalavimas, kuriuo siekiama apsaugoti į baudžiamojo proceso sritį patekusio vaiko teisę į privatų gyvenimą, yra viešu-

---

155 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-121/2008.

mo ribojimas¹⁵⁶. Nors Baudžiamojo proceso kodekso 177 straipsnio 2 dalis numato absoliutų draudimą ikiteisminio tyrimo metu skelbti duomenis apie nepilnamečius nukentėjusiuosius ir įtariamuosius (tai aiškiai konstatuoja ir Aukščiausiasis Teismas: „*BPK 177 str. 1 d. įtvirtintas absoliutus draudimas skelbti ikiteisminio tyrimo duomenis apie nepilnamečius įtariamuosius ir nukentėjusiuosius. Kartu nustatyta, kad kitais atvejais ikiteisminio tyrimo duomenys iki bylos nagrinėjimo teisme gali būti paskelbti tik prokuroro leidimu ir tik tiek, kiek pripažįstama leistina*“¹⁵⁷), teismo posėdžiai dėl nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų taip pat vyksta už uždarytų durų (BPK 9 str. 2 d.), žiniasklaida yra išskirtinai aktyvi, „informuodama“ visuomenę apie nusikalstamas veikas, kuriose nukentėjo ar kurias padarė nepilnamečiai. Vaikų teisių gynėjams ir pareigūnams vis didesnę rūpestį kelia ir ryškėjanti tendencija internete skelbti vaizdo įrašus su brutaliais smurto aktais, kurių aukos ar vykdytojai yra vaikai. Šios problemos neįmanoma išspręsti tik baudžiamojo proceso normomis, tačiau tinkamas reglamentavimas yra prielaida ir kartu pagrindas užtikrinti reikiamą nepilnamečio, patekusio į baudžiamojo proceso sritį, privataus gyvenimo apsaugą, ypač informacinį privatumą, t. y. nepilnamečio asmens, patekusio į baudžiamojo proceso sritį, duomenų neskelbtinumą¹⁵⁸.

Kalbant apie viešumo ribojimą bylose, kuriose dalyvauja nepilnamečiai proceso dalyviai, reikėtų atkreipti dėmesį į kelis aspektus.

Visų pirma, nors Baudžiamojo proceso kodekso 177 straipsnyje tiesiogiai nekalbama apie draudimą skelbti duomenis apie nepilnamečius liudytojus, generalinio prokuroro rekomendacijoje taip pat numatytas draudimas skelbti duomenis apie įtariamuosius ir nukentėjusius

156 Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino gairės). P. 8.1; 8.2. <http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Pekino-taisykles%20red.htm> [žiūrėta 2008-11-12]. Plačiau apie vaikų teisės į privatų gyvenimą tarptautinį reglamentavimą žr. Ažubalytė, R.; Ancelis, P.; Burda, R. *Teisinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais*. <<http://www.vrm.lt/index.php?id=612>> (2006).

157 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-649/2005.

158 Yra priimti ir specialūs įstatymai, tačiau informacijos apie nepilnamečius pateikimo kontrolė vis dėlto nepakankama. Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 86-3637.

vaikus¹⁵⁹, tačiau, atsižvelgiant į tarptautinių bei nacionalinių teisės aktų nuostatas apie asmens privatumą ir vaikų teises, rekomenduotina aboliutų draudimą skelbti duomenis taikyti ir duomenims apie nepilnamečius liudytojus¹⁶⁰. Tuo labiau kad tarptautiniai dokumentai tiesiogiai pripažįsta šią vaikų – liudytojų – teisę: „*Vaikai – nusikaltimų aukos ir liudinininkai turi pirmumo teisę pasinaudoti savo asmeninio gyvenimo apsauga; Bet kuri informacija, susijusi su vaiku, dalyvaujančiu baudžiamajame procese, turi būti apsaugota <...>, t. y. informacija, kuri leidžia nustatyti vaiko, dalyvaujančio baudžiamajame procese, asmenybę.*“¹⁶¹

Antra, pritariant nuomonei, kad nuostatos, susijusios su nepilnamečio proceso dalyvio privataus gyvenimo apsauga, negali būti aiškinamos kaip pažeidžiančios asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, teises į sąžiningą ir nešališką teismo procesą ar prieštaraujanti joms, vis dėlto negalima pamiršti ir adekvačių procesinių garantijų: pvz., sprendžiant klausimą dėl susipažinimo su ikiteisminio tyrimo duomenimis¹⁶².

---

159 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011 m. vasario 10 d. įsakymas Nr. I-48 „Dėl ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimo rekomendacijų patvirtinimo“. <<http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Rekomendacijos/tabid/166/Default.aspx>> [žiūrėta 2011-03-11].

160 Ažubalytė, R.; Ancelis, P.; Burda, R. *Teisinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais*. <http://www.vrm.lt/index.php?id=612> (2006)

161 United Nation Economic and Social Council Resolution Nr. E/CN.15/2005/14/ „Guidelines on justice involving child victims and witnesses of crime“. Para. 26-28. <www.unescap.org/stat/apex/2/APEX2_S.7_ECOSOC_Resolution_2010WP.pdf> [žiūrėta 2009-04-01].

162 Diskutuotina yra generalinio prokuroro rekomendacijos (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. I-58 Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios registravimo tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 39-1807.) nuostata, kurioje nurodoma, kad „pagrindas netenkinti pateikto prašymo dėl galimo pakenkimo ikiteisminio tyrimo sėkmei gali būti: ikiteisminio tyrimo duomenys neskelbtini vadovaujantis BPK 177 straipsnio 2 dalimi arba siekiama užkirsti kelią kitokiam jų neteisėtam paskelbimui; prašoma susipažinti su duomenimis apie nepilnamečius įtariamuosius ir nukentėjusiuosius; informacija liečia privatų kito proceso dalyvio asmens gyvenimą“. Su nepilnamečių parodymų, kurie yra ar bus naudojami procese, turiniu vis dėlto turi būti leista susipažinti, nepilnamečių liudytojų ir nukentėjusiųjų asmeninių duomenų apsaugos klausimas galėtų būti sprendžiamas pasitelkiant riboto anonimiškumo institutą. Žr. Jurka, R. *Liudytojo procesinių interesų apsauga baudžiamajame procese: problemos ir perspektyvos*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė, (01 S). Vilnius, 2008, p. 124–127.

Kalbant apie teisminį nagrinėjimą, kuriame visiškai veikia tarptautinių aktų, Konstitucijos ir Baudžiamojo proceso kodekso garantuojama teisė į viešą teisminį nagrinėjimą, derėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Baudžiamojo proceso kodekso 9 straipsnio 2 dalis numato galimybę neviešai nagrinėti bylas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis kaltinami jaunesni kaip aštuoniolikos metų asmenys. Bylos, kuriose nukentėjusieji ar tuo labiau liudytojai yra vaikai, nėra nurodytos tarp neprivalomų pagrindų nagrinėti bylą uždaramame posėdyje. Be abejo, tokiais atvejais galima remtis tame pačiame straipsnyje nurodyta galimybe ir kreiptis į teismą dėl neviešo bylos nagrinėjimo siekiant „užkirsti kelią paskelbti žinias apie privatų proceso dalyvių gyvenimą“, tačiau tikslesnis reglamentavimas užtikrintų ir nukentėjusiųjų vaikų privataus gyvenimo apsaugą per baudžiamąjį procesą ir po jo.

EŽTT bylose *T. prieš Jungtinę Karalystę*¹⁶³ ir *V. prieš Jungtinę Karalystę*¹⁶⁴ svarstė klausimą, kaip Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė į viešą teismą (kaip teisės į teisingą teismą sudėtinė dalis) turėtų būti įgyvendinama baudžiamajame procese, kuriame kaltinami nepilnamečiai, ir ar viešumas, kuris, kaip manoma, apsaugo suaugusiųjų proceso dalyvių teises teisme, turėtų būti ribojamas procesuose, vykstančiuose prieš nepilnamečius. Šiose bylose EŽTT pabrėžė, jog yra būtina, kad su vaiku, apkaltintu padarius nusikalstamą veiką, būtų elgiamasi atsižvelgiant į jo amžių, subrendimą, intelektines ir emocines savybes ir kad būtų stengiamasi užtikrinti jo gebėjimą suprasti ir dalyvauti procese. Pagal EŽTT, bendrasis (viešasis) interesas, atsižvelgiant į vaiko amžių ir kitas charakteristikas bei bylos proceso aplinkybes, galėtų būti patenkintas pakeitus procedūras, nustatant teismo posėdžių lankytojų atranką bei teismo pranešimus (raportus). Aptariamose bylose EŽTT pripažino, jog buvo pažeista Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalis, nes: „(teismo) formalumai ir ritualai tam tik-

163 T. v. United Kingdom. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk m&action=html&highlight=T.%20%7C%20v.%20%7C%20United%20%7C%20Kingd om&sessionid=17140584&skin=hudoc-en> [žiūrėta 2008-12-12].

164 V. v. United Kingdom. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=61&portal=h bkm&action=html&highlight=v%20%7C%20kingdom&sessionid=4883591&skin=hud oc-en> [žiūrėta 2005-11-10].

rais atvejais kaltinamiems vaikams buvo nesuvokiami ir bauginantys; pastarojo teismo patalpos ypatumai, tokie kaip pakylėtas kaltinamųjų suolas, pritaikytas tam, kad jie galėtų stebėti tai, kas vyksta, turėjo įtakos blogai kaltinamųjų savijautai teismo metu, kadangi jie jautėsi pateikti kruopščiam publikos ir žurnalistų ištyrimui. <...> valstybė nepapsaugojo nepilnamečių kaltinamųjų nuo itin didelio žiniasklaidos ir visuomenės susidomėjimo byla: tiek teismo viduje (jo salė buvo sausakimša), tiek už jo sienų; <...> kaltinamieji buvo emociškai sutrikę, patyrė potrauminį stresą <...>. Tai sumažino jų gebėjimą tinkamai duoti nurodymus advokatams ir duoti parodymus patiems. <...> Pastarojo trūkumo pakankamai nesušvelnino tai, jog advokatai buvo pasodinti šalia kaltinamųjų „šnabždesio atstumu“.¹⁶⁵

Kalbant apie nepilnamečių kaltinamųjų bylų uždara nagrinėjimą (tai yra beveik taisyklė), reikia pabrėžti, kad kai kurie mokslininkai siūlo dar labiau praplėsti nepilnamečių privatumo apsaugą ir atsisaikyti viešai skelbti nuosprendį. Tokia galimybė numatyta Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto¹⁶⁶ 14 straipsnio 1 dalyje, kurioje rašoma, kad „kiekvienas teismo sprendimas baudžiamojoje <...> byloje turi būti viešas, išskyrus tuos atvejus, kai nepilnamečių interesų labai turi būti kitaip“. Nors kiti tarptautiniai ir nacionaliniai aktai nenumato išimčių, kai nuosprendis gali būti neskelbiamas viešai, tačiau literatūroje teigiama, kad sistemiškai aiškinant aptariamą nuostatą, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje ginamą nepilnamečių teisę į privataus gyvenimo gerbimą bei 6 straipsnio 1 dalies nuostatą, jog nuosprendžiai turi būti skelbiami viešai, galima šių nuostatų dermė. Tai įmanoma pasiekti nurodant nuosprendžiuose duomenų, pagal kuriuos būtų galima identifikuoti nepilnamečių, kurio interesų apsauga reikalauja neatskleisti jo asmenybės visuomenei, tai

---

165 T. v. United Kingdom. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=T.%20%7C%20v.%20%7C%20United%20%7C%20Kingdom&sessionId=17140584&skin=hudoc-en>>; 86-87 paragrafai [žiūrėta 2008-12-12].
V. v. United Kingdom. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=61&portal=hbkm&action=html&highlight=v%20%7C%20kingdom&sessionId=4883591&skin=hudoc-en>>; 85-91 paragrafai. [žiūrėta 2005-11-10].

166 Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Prisijungta nuo 1991-03-12; Prisijungimo dokumentai deponuoti nuo 1991-11-20; Įsigaliojo nuo 1992-02-20 Priėmė: Tarptautinius dokumentus pasirašiusios šalys. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288.

yra nusveria bendruosius interesus, susijusius su viešu teisingumo įgyvendinimu¹⁶⁷.

Tačiau baudžiamojo proceso doktrinoje pasisakoma ir dėl uždaro teismo trūkumų. Teigiama, kad sprendimas, sukeliantis esminių padarinių vaikams ir jų šeimoms, vis dėlto turėtų būti prieinamas visuomenei. Tai yra gana svarus argumentas viešumo principo be išimčių (nuosprendžiams skelbti) taikymui pagrįsti. Bet kokia teismo proceso viešumo principo išimtis gali būti pateisinama tik tuomet, kai tai yra geriausia vaiko interesų atžvilgiu. Nors viešame procese padidėja vaiko stigmatizacijos tikimybė, o neformalumas bei į vaiką orientuoti siekiai susiaurėja, tačiau išskyla pavojus, kad žmogaus teisių pažeidimai gali likti nepastebėti¹⁶⁸. Kai kurie autoriai kalba net ne apie viešumo principo apribojimą, nagrinėjant nepilnamečių bylas, o apie tai, kad „nepilnamečiai neturi konstitucinės teisės į viešą teismą“. Jų nuomone, neviešas nepilnamečių teismo procesas paremtas *parens patriae* (doktrina, pagal kurią vyriausybė prižiūri teisiškai neveiksnių asmenų teises)¹⁶⁹.

Lietuvoje šiuo klausimu pasirinktas „vidurio“ kelias. Lietuvoje visų nuosprendžių rezoliucinės dalys skelbiamos viešai, tačiau sprendimų publikavimas ir išnagrinėtų bylų prieinamumas visuomenei yra apribotas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenyje „Teismų praktika“ nutartys, kuriose konstatuojama nepilnamečių kaltė, iki 2005 m. buvo publikuojamos išsamiai, t. y. nurodant nepilnamečių vardus, pavardes, gimimo metus¹⁷⁰. Taigi Teismų tarybos nutarimas neskelbti asmens privačių duomenų publikuojamuose (leidiniuose ar virtualioje erdvėje) teismų sprendimuose, taip pat rekomenduoti teismams proceso dalyvių prašymu ar savo iniciatyva motyvuota nutartimi nuspręsti, kokia bylos

167 *Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės*, p. 44–45.

168 Bueren, G., su nuoroda į Behind closed door: Juvenile Hearings in the Netherlands // 3 Int Jo Law and Fam 177 (189), p. 182. Cituota pagal *Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės*, p. 42–43.

169 Del Carmen, R. V. *Criminal procedure. Law and practice*. Second edition. California, 1991, p. 325.

170 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos 2004 m. kovo 30 d. nutartis. *Teismų praktika*. Vilnius, 2004, 21, p. 93–96.

medžiaga po jos išnagrinėjimo yra nevieša, prisidėjo prie problemos sprendimo¹⁷¹.

4.2. Diversijos nepilnamečių bylose prielaidos ir galimybės Lietuvoje

Neteisminės procedūros kaip prioritetinga nepilnamečių baudžiamosios justicijos kryptis yra aptariamasi ir rekomenduojamos daugelyje tarptautinių aktų. Valstybės turėtų siekti nustatyti priemones, kad nepilnamečiams nebūtų taikomas formalus teisminis nagrinėjimas, užtikrinant žmogaus teisių laikymąsi ir visišką teisinę apsaugą¹⁷². Valstybėms rekomenduojama „išplėtoti diversijos ir mediacijos procedūras (proceso nutraukimą) prokuratūros lygyje arba policijos lygyje <...>, siekiant išvengti nepilnamečių įtraukimo į kriminalinės justicijos sistemą ir to sukeliamų padarinių“¹⁷³. Beje, tarpininkavimas (mediacija) nurodoma Europos Sąjungos akte kaip priemonė, galinti tam tikrais atvejais įgyvendinti nusikaltimo aukų teises, taip pat

171 Teismų tarybos nutarimas „Dėl teismų sprendimų, nuosprendžių, nutarimų ir nutarčių skelbimo internete tvarkos patvirtinimo“. 2005 m. rugsėjo 9 d. Nr. 13 P-378. Vilnius; Teismų tarybos nutarimas „Dėl susipažinimo su išnagrinėtų baudžiamųjų bylų medžiaga tvarkos patvirtinimo“. 2005 m. rugsėjo 9 d., Nr. 13. Vilnius. <http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai_visi.asp> [žiūrėta 2007-11-22].

172 Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 40 str. 3 d. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501; Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino gairės). 11 straipsnis. <<http://www.nplc.lt/nj/dokumentai.htm>> [žiūrėta 2007-11-21].

173 Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters (Adopted by the Committee of Ministers on 15 September 1999 at the 679th meeting of the Ministers' Deputies) . <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=409572&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&IntranetImage=62817>>; Recommendation No. R (87) 20 of the Committee of Ministers to member on Social Reactions to Juvenile Delinquency <http://www.epea.org/index.php?option=com_content&task=view&id=221&Itemid=271> [žiūrėta 2007-11-21]; Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec (2003)20 valstybėms narėms „Dėl naujų elgesio su nepilnamečiais pažeidėjais ypatybių ir nepilnamečių teisenos vaidmens“ (priimta 2003-09-24) <[http://www.etib.lt/site_files/Ministru%20Komiteto%20dokumentai/MK\(2003\)20.doc](http://www.etib.lt/site_files/Ministru%20Komiteto%20dokumentai/MK(2003)20.doc)> [žiūrėta 2009-03-31].

ir teisę į žalos atlyginimą¹⁷⁴. Jungtinės Tautos skatina, ginant vaikų nukentėjusiųjų interesus, baudžiamojo proceso procedūras, atlyginant žalą, sujungti su netradicinėmis (neformaliomis) procedūromis, tokio-
mis kaip atkuriamasis teisingumas¹⁷⁵. Europos Taryba jau prieš porą dešimtmečių diskrecinį baudžiamąjį persekiojimą rekomendavo kaip vieną iš baudžiamojo proceso efektyvinimo būdų¹⁷⁶. Įvairios diversijos galimybės nepilnamečių įtariamųjų (kaltinamųjų) bylose taip pat numatytos kai kurių Europos valstybių įstatymuose, kurie reglamentuoja nepilnamečių baudžiamąjį procesą: Ispanijoje, Vokietijoje, Lenkijoje, Švedijoje, Danijoje, Belgijoje¹⁷⁷. Vokietijos, kurioje įtvirtinta specializuota nepilnamečių teiseną, kriminologiniai tyrimai rodo, kad tokie baudžiamojo konflikto, kuriame dalyvavo nepilnamečiai, sprendimo būdai nedidina pakartotinio nusikalstamumo. Nepilnamečiai, kuriems buvo taikyta diversija vietoj formalių sankcijų, vėliau nusikalto kur kas rečiau nei nepilnamečiai, kuriems buvo pritaikytos formalios sankcijos¹⁷⁸.

Kaip jau minėta, Lietuvoje atlikti kriminologiniai tyrimai patvirtina stigmatizacijos teorijos šalininkų įsitikinimą, kad baudžiamosios justicijos poveikis dažnai yra priešingas įstatymo tikslams: užuot socializavęs nepilnametį, stiprina jo antisocialias orientacijas¹⁷⁹. Taigi tinkamas baudžiamojo proceso įstatymų taikymas nepilnamečiams, patekusiems į baudžiamojo proceso sritį, gali tapti ne tik nepilnamečių teisių

174 Tarybos pagrindų sprendimas dėl aukų padėties baudžiamajame procese [Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (2001/220/JHA)]. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001F0220:LT:HTML>> [žiūrėta 2007-11-21].

175 United Nation Economic and Social Council Resolution Nr. E/CN.15/2005/14/ „Guidelines on justice involving child victims and witnesses of crime“. Para. 36. <www.unescap.org/stat/apex/2/APEX2_S.7_ECOSOC_Resolution_2010WP.pdf> [žiūrėta 2009-04-01].

176 Recommendation No R (87) 18 of the Committee of Ministers to member States concerning the Simplification of Criminal Justice (*Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies*). <<http://www.legislationline.org/legislation.php?tid=105&lid=5254>> [žiūrėta 2007-11-21].

177 *Juvenile Law Violations, Human Rights, and the Development of new Juvenile Justice Systems*, p. 18; p. 101–103; p. 119–120; p. 168–169; p. 195–197; p. 218; 230.

178 Dünkel, F., p. 130–134.

179 Gečėnienė, S., p. 14–15.

užtikrinimo, bet ir tolesnių nusikalstamų veikų padarymo užkardymo prielaida. Tyrėjai taip pat pabrėžia, kad baudžiamasis procesas nepilnamečių bylose turi trukti kuo trumpiau.

Nors Lietuvoje neveikia pasaulyje paplitę ir plačiai taikomi nepilnamečių baudžiamojoje justicijoje tarpininkavimo modeliai¹⁸⁰, tačiau moksliniai tyrimai rodo jų praktinį poreikį ir nurodo metodologinius galimų jų įgyvendinimo formų pagrindus¹⁸¹.

Kol jų nėra, manytina, kad, nustačius įstatymų numatytas sąlygas, turėtų būti taikomos galiojančios Baudžiamojo proceso kodekso ir Baudžiamojo kodekso normos, leidžiančios numatytais sąlygomis nutraukti bylas, kurios turi realią teisminę perspektyvą. Ikitėsinio tyrimo pareigūnas, matydamas byloje galimybę taikyti bet kurią iš Baudžiamojo proceso kodekso 212 straipsnyje numatytų galimybių nutraukti ikiteisminį tyrimą, turėtų kreiptis į prokurorą, kuris, savo ruožtu įvertinęs bylos aplinkybes, įtariamojo, nukentėjusiojo pozicijas bei viešuosius interesus, turėtų kaip įmanoma dažniau nutraukti bylas nepilnamečiams įtariamiesiems. Baudžiamojo proceso kodekso 212 straipsnio 3–9 punktuose numatytų alternatyvų baudžiamajam persekiojimui (bylos tolesniam perdavimui į teismą) taikymas dar ikiteisminio tyrimo metu, esant įstatymų nustatytoms sąlygoms, padėtų išvengti tolesnio neigiamo baudžiamosios justicijos poveikio nepilnamečiams.

Teismas savo ruožtu, nustatęs Baudžiamajame kodekse numatytas aplinkybes, gali gana plačiai naudotis savo teise atleisti pirmą kartą padariusius baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės ir paskirti BK numatytas auklėjamojo poveikio priemones (BK 93 str.),

---

180 Žr. Michailovič, I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2001; Ažubalytė, R. *Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos Lietuvoje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, LTU, 2002; Uscila, R. *Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio interakcija: viktimologinis aspektas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2003; Michailovič, I. Nepilnamečio kaltininko ir nukentėjusiojo mediacijos galimybės Lietuvoje. *Teisė*. 2000, 35.

181 Žr. Uscila, R. Atkuriamojo teisingumo koncepcija, jo modeliai nepilnamečių justicijoje. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*. Metodinis leidinys. Ats. red. Česnaitytė, I. Vilnius, 2007, p. 60–74. <<http://www.nplc.lt/nj/projektas/index.htm>> [žiūrėta 2008-11-12].

taikyti kitas nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus numatančias normas.

Atkreiptinas dėmesys į dviejų normų, numatytų Baudžiamojo kodekso 38 straipsnyje, ir Baudžiamojo kodekso 93 straipsnio galimą konkurenciją. Galima teigti, kad teismų praktika, kurioje buvo sprendžiamas bendros normos, įtvirtinančios „susitaikymą“ viešojo kaltinimo byloje (BK 38 str.), ir specialios normos (BK 93 str.) taikymą, yra susiformavusi: Aukščiausiasis Teismas ne vienoje byloje konstatavo, kad teismai, atleisdami nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės pagal Baudžiamojo kodekso 38 straipsnį, netinkamai pritaikė baudžiamąjį įstatymą, nes nepilnamečių atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės yra reglamentuotas atskirame Baudžiamojo kodekso skyriuje, skirtame nepilnamečių atsakomybės ypatumams, konkrečiai – specialioje normoje – Baudžiamojo kodekso 93 straipsnyje. Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad *„BK XI skyrius nustato nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus. Šio skyriaus 81 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad asmenims, kuriems nusikalstamos veikos padarymo metu nebuvo suėję aštuoniolika metų, taikomos BK XI skyriaus nuostatos, t. y. taikomos taisyklės, nustatančios nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus. BK XI skyriaus 93 straipsnis nustato nepilnamečio atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygas. Šio straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad nepilnametis, pirmą kartą padaręs neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu jis: 1) nukentėjusio asmens atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą arba 2) pripažintas ribotai pakaltinamu, arba 3) pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką arba yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų. Teismas atleido S. G. nuo baudžiamosios atsakomybės, vadovaudamasis BK 38 straipsniu, nes jis prisipažino padaręs nusikalstamą veiką, susitaikė su nukentėjusiuoju ir susitarė su juo dėl žalos atlyginimo. Bylos duomenys patvirtina, kad S. G., būdamas nepilnamečiu, pirmą kartą padarė apysunkį tyčinį nusikaltimą, pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką, taigi yra visos BK 93 straipsnio 1 dalies 3 punkte numatytos sąlygos atleisti jį nuo baudžiamosios atsakomybės, todėl teismas jį atleisdamas nuo baudžia-*

mosios atsakomybės privalėjo vadovautis minėta norma. ¹⁸² Nors yra bylų, kuriose Aukščiausiasis Teismas nekonstatavo, kad Baudžiamojo kodekso 38 straipsnio taikymas nepilnamečiui yra neteisėtas ¹⁸³. Tokiai praktikai galima pritarti, nes nutraukiant ikiteisminį tyrimą arba baudžiamąją bylą teisme nepilnamečiam įtariamajam pagal Baudžiamojo kodekso 93 straipsnį, galima paskirti auklėjamojo pobūdžio priemonės, taip pat negalėtų kilti Baudžiamojo kodekso 38 straipsnio 2,3,4 dalyse numatytų teisinių padarinių. Tačiau svarstyтина, ar teismų praktika, pripažįstanti specialių normų (numatytų atskirame BK skyriuje) viršenybę, negali suvaržyti galimybių adekvačiai reaguoti į nepilnamečių padarytas nusikalstamas veikas ir pritaikyti kitas bylos nutraukimo galimybes, pvz., pagal Baudžiamojo kodekso 39¹ straipsnį.

Be abejo, veiksmingesnės šios alternatyvos taptų tuo atveju, jei Lietuvoje būtų įgyvendintas mediacijos ir kiti institutai, t. y. su nepilnamečiais dirbtų tam parengti specialistai, ir bylos (ar ikiteisminio tyrimo) nutraukimas nebūtų tik formalus, procesinis sprendimas. Prielaidų šiam institutui atsirasti yra: šioje srityje, tikėtina, aktyviai veiktų nevyriausybinės organizacijos, universitetuose pradedami rengti tarpininkavimo specialistai, nepilnamečių justicijos programoje taip pat numatytas nusikaltimo aukos ir nepilnamečio nusikaltėlio eksperimentinio taikinamojo tarpininkavimo projekto sukūrimas, išbandymas ir įvertinimas ¹⁸⁴. Tačiau neabejotinai būtina atitinkama teisinė bazė, leidžianti taikyti minėtas procedūras. Kol to nėra, aktyvesnę poziciją nepilnamečių bylose galėtų užimti pareigūnai, be abejo, netaikydami jokių spaudimo priemonių nepilnamečiams.

Atskiras klausimas, tampantis vis aktualesnis, kurį reikia nedelsiant spręsti, tai valstybės reakcija į asmenis, kurie padarė veiką, aprašytą Baudžiamajame kodekse, nesulaukę amžiaus, nuo kurio traukiama baudžiamojon atsakomybėn. Teisingai nurodoma literatūroje, jog būti-

182 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos nutartis (Baudžiamoji byla Nr. 2K-438/2005; taip pat Baudžiamoji byla Nr. 2K-72/2006; Baudžiamoji byla Nr. 2K-559/2006; Baudžiamoji byla Nr. 2K-547/2006.)

183 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-762/2007.

184 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1070 „Dėl nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 110-4664.

na nustatyti procedūrą, kuri leistų Baudžiamojo kodekso 13 straipsnio 3 dalyje ir Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo¹⁸⁵ 49 straipsnio 3 dalyje numatytas auklėjamojo poveikio (drausminimo) priemonės paskirti atvejais, kai tokiems asmenims ikiteisminis tyrimas nepradedamas (BPK 168 str., 3 str.) arba nutraukiamas (BPK 212 str. 1 d.)¹⁸⁶.

4.3. Proceso socialinio intensyvumo užtikrinimas

Nusikalstamą veiką padariusio asmens demaskavimas ir jo nubaudimas negali būti savitiksliis, ypač nepilnamečių baudžiamajame procese. Nepilnamečio padarytos nusikalstamos veikos ištyrimo svarba neturi būti atsiejama nuo kitų nusikaltimų darymo užkardymo, asmenybės trūkumų koregavimo ir kt. Pareigūnams nesuvokiant bendros šitokių baudžiamųjų procesinių santykių specifikos, nepilnamečiai, vienaip ar kitaip susidūrę su kriminaline justicija, dažnai tampa nepakantūs, praranda pasitikėjimą pareigūnais, suaugusiais žmonėmis ir valstybės teisine sistema apskritai¹⁸⁷. Kita vertus, daugėjęnt nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų vaikų, itin aktuali tampa jų teisių apsauga baudžiamajame procese ir tinkamas elgesys su jais baudžiamojo proceso metu, siekiant užkirsti kelią antrinei viktimizacijai¹⁸⁸. Todėl baudžiamajame procese, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, ypač svarbu pasinaudoti atitinkamų specialistų teikiamomis galimybėmis.

Atsižvelgiant į nepilnamečių brandos ypatumus, rekomenduotina, kad su jais visais baudžiamojo proceso etapais dirbtų vaikų specialistai. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai, tiesiogiai tiriantys bylas, taip pat prokurorai privalo pasinaudoti baudžiamojo proceso teikiamomis galimybėmis ir užtikrinti įvairiapusį bendradarbiavimą, visų pirma su vaikų

---

185 Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 33-807.

186 *Nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos koncepcija*. Vilnius, 1998, p. 42–43; Pakštaitis, L., p. 15–16.

187 Žr. Gečėnienė, S., p. 16.

188 Uscila, R. Vaikų viktimizacija Lietuvoje. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*. Metodinis leidinys. Ats. red. Česnaitytė, I. Vilnius, 2007, p. 81–85. <<http://www.nplc.lt/nj/projektas/index.htm>> [žiūrėta 2008-11-12].

teisių apsaugos tarnybomis ir jų darbuotojais, prireikus – taip pat su socialiniais darbuotojais, pedagogais, psichologais, psichiatrais ir kitais specialistais, dirbančiais valstybinėse institucijose ir nevyriausybinėse organizacijose. Galiojantis Baudžiamojo proceso kodeksas numato keletą specialisto dalyvavimo baudžiamajame procese formų: jis gali dalyvauti atliekant proceso veiksmus, taip pat atlikti objektų tyrimą ir pateikti specialisto išvadą ar paaiškinimus.

Kompetentingo specialisto dalyvavimas tyrimo veiksmė turi padėti pareigūnui, kuriam nepakanka, konkrečiu atveju bendraujant su nepilnamečiu ar vertinant tam tikras aplinkybes, reikiamų pedagoginių, psichologinių ir kitų žinių.

Baudžiamojo proceso kodekso 186 straipsnis, 188 straipsnio 5 dalis, 280 straipsnio 1 dalis, reglamentuodami nepilnamečių apklausas, nurodo vaikų teisių apsaugos institucijos atstovą arba psichologą kaip specialistus, galinčius dalyvauti jose. Toks įstatymų leidėjo pasirinkimas abejotinas ta prasme, kad situacija gali lemti ir kitokių specialistų dalyvavimo apklausoje poreikį. Manytina, kad, esant būtinybei, reikia remtis bendra Baudžiamojo proceso kodekso nuostata, leidžiančia pasitelkti specialistą atliekant bet kokią procesinį veiksma (BPK 180 str.). Taigi ir į nepilnamečių apklausas kaip specialistas gali būti kviečiamas ir kitas profesionalas, turintis reikiamų žinių ir įgūdžių, pvz., nepilnamečio mokytojas. Įdomu, kad specialistų „sąrašas“, nurodomas normoje, reglamentuojančioje nepilnamečių apklausą, vis keitėsi: pedagogas (senojo BPK 179 str., 315 str.); pedagogas arba psichologas (BPK projekto 182 str.) – ir buvo taip pat kritikuojamas, nurodant, jog nereikia vardyti konkrečių specialistų, kurie gali būti kviečiami į vaikų apklausas¹⁸⁹. Specialisto baudžiamajame procese paskirtis – panaudoti specialias žinias ir kompetenciją, kurių neturi baudžiamąjį procesą vykdančias asmuo, bet ne atstovauti konkrečiai institucijai ar turėti atitinkamą diplomą.

Kaip teigiama šiuo metu, dažniausiai teisėjai į teismo posėdžius kviečia ne psichologą, o valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijų atstovą, kurių dalyvavimas, tiek praktikų, tiek mokslininkų, tiek formuojančių nepilnamečių justicijos politiką institucijų nuomone, bau-

---

189 Jatkevičius, A., p. 70–71.

džiamajame procese yra gana formalus¹⁹⁰. Taigi psichologas, turintis atitinkamą kompetenciją, tikrai atrodo galintis veiksmingai atlikti specialisto funkciją nukentėjusių vaikų apklausose. Tačiau nors dėl kompetentingų psichologų pagalbos būtinybės neabejojama ir valstybiniu lygiu, psichologų etatams prie teisėsaugos institucijų lėšų kol kas nenumatyta¹⁹¹, dėl lėšų stygiaus tampa vis sunkiau pasinaudoti nevyriausybinių organizacijų paslaugomis¹⁹².

Pasikeitus nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos reglamentavimui, specialistą tapo privaloma kviesti į apklausą, atliekamą ikiteisminio tyrimo metu ir į atliekamą teisme. Šis reikalavimas atitinka ir tarptautinių aktų nuostatą, kad, siekiant išvengti sunkumų, vaiko apklausų metu, apklausa ir kiti procesiniai veiksmai turi būti atliekami atitinkamai parengtų specialistų, kurie privalo atsižvelgti į vaiko poreikių pagarbą ir visapusišką jų analizę¹⁹³.

Specialistų (ekspertų) svarba yra pabrėžiama ir EŽTT praktikoje, kur specialisto dalyvavimas apklausoje gali būti traktuojamas ir kaip atsvaros mechanizmas (*counterbalancing procedure*), turintis efektyviai kompensuoti mažesnes gynybos galimybes¹⁹⁴.

190 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1070 „Dėl nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 110-4664.

191 Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas 2010 m. rugpjūčio 3 d. pavedė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai kartu su Teisingumo, Vidaus reikalų, Finansų ministerijomis, Generaline prokuratūra ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga apsarstyti kvalifikuotų psichologų dalyvavimo nepilnamečių apklausose užtikrinimo alternatyvas ir pateikti siūlymus dėl tinkamiausio šios problemos sprendimo būdo ir lėšų poreikio. *Vaiko teisių apsaugos kontrolierė: Lietuvoje trūksta psichologų, kurie galėtų dalyvauti nukentėjusių vaikų apklausose* <http://www3.lrs.lt/pls/inter/dba_intra.vaikai?sakid=5335&dokid=101606&kalbld=1> [žiūrėta 2010-09-13].

192 Pasak vaiko teisių apsaugos kontrolierės, iki šiol buvo remtasi beveik vien tik nevyriausybinių organizacijų specialistų pagalba, kuri savo ruožtu buvo finansuojama iš projektų. Žiobienė, E.: *Vaikų psichologų etatai galėtų būti įsteigti teismuose*. <<http://www.delfi.lt/news/economy/law/eziobiene-vaiku-psichologu-etatai-galetu-buti-isteigti-teismuose.d?id=36235993>> [žiūrėta 2010-09-14].

193 United Nation Economic and Social Council Resolution Nr. E/CN.15/2005/14/ „Guidelines on justice involving child victims and witnesses of crime“. Para. 25. <www.unescap.org/stat/apex/2/APEX2_S.7_ECOSOC_Resolution_2010WP.pdf> [žiūrėta 2009-04-01].

194 Dissenting opinion of judges Türmen and Maruste. CASE OF S.N. v. SWEDEN. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=S.N.%20%7C%20v.%20%7C%20Sweden&sessionid=20332640&skin=hudoc-en>> [žiūrėta 2009-03-08].

Kita specialisto dalyvavimo baudžiamajame procese forma – specialisto išvados pateikimas. Prieš priimdami svarbius nepilnamečiui sprendimus procese (sprendžiant, ar ikiteisminis tyrimas gali būti nutrauktas diskreciniais pagrindais (BPK 212 str. 3–9 p. pagrindu), prieš parinkdami kardomąją priemonę, spręsdami, kokia nepilnamečio, kurio byla perduota teismui, socialinė branda (BK 81 str.), vėliau – parinkdami baudžiamosios atsakomybės formas ir apimtį, spręsdami dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir auklėjimo priemonių parinkimo – („*Kasatorius teigia, kad bylos duomenimis nustatyta, jog E. P. nusikalstamo elgesio priežastis – socialinė aplinka. Aplinkybę, kad E. P. nėra užtikrinama tinkama priežiūra bei rūpestis, būtini nepilnamečiui vaikui, patvirtina Šiaulių rajone esančios vidurinės mokyklos direktoriaus pažyma, apsilankymo šeimoje aktas, teismo psichiatrijos ekspertizės aktas, liudytojos socialinės pedagogės I. A. parodymai*“¹⁹⁵) ir siekdami įvertinti nepilnamečio gyvenimo, auklėjimo, mokymosi sąlygas, galimas nusikalstamos veikos padarymo prielaidas ir priežastis, pareigūnai ir teismas turėtų kreiptis į specialistą (praktiškai – dažniausiai į vaiko teisių apsaugos darbuotojus), kurio kompetencija turi leisti jam pateikti tokias išvadas. Socialinės padėties ataskaita nurodoma kaip būtina teisingo sprendimo prielaida visose bylose, kuriose kaltinami nepilnamečiai¹⁹⁶.

Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje praktiškai nenagrinėta, tačiau užsienio šalių nepilnamečių teisenoje ir Lietuvoje jau tampanči įprasta specialisto išvada yra nepilnamečio parodymų psichologinis vertinimas¹⁹⁷. Jis tampa labai svarbiu bylose, kuriose pagrindinis arba vienintelis informacijos apie nusikalstamą veiką šaltinis yra vaikas¹⁹⁸. Šis vertinimas, atliekamas pagal patikimas metodikas¹⁹⁹, gali tapti svariu įrodymu tokiose bylose. EŽTT vaiko parodymų patikimu-

195 Pvz., Baudžiamoji byla Nr. 2K-138/2007.

196 Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklių (Pekino gairės) 16 straipsnis. <<http://www.nplc.lt/nj/dokumentai.htm>> [žiūrėta 2007-11-21].

197 Valickas, G.; Justickis, V.; Čėsniėnė, I. Teismo psichologinė ekspertizė Lietuvoje: dabartinės padėtis, problemos ir galimi jų sprendimo būdai. *Psichologija*. 2006, 33: 96.

198 Čėsniėnė, I.; Diržytė, A. Nepilnamečių liudytojų parodymų baudžiamosiose bylose psichologinis vertinimas. *Jurisprudencija*. 2005, 67 (59): 40.

199 Žr. Čėsniėnė I.; Diržytė, A., p. 39–44.

mo vertinimą pripažįsta tiek įrodymu, tiek viena iš teisingo proceso prielaidų bylose, kuriose kaltinamieji negali patys tiesiogiai apklausti vaikų – liudytojų²⁰⁰.

Tiesiogiai nesusijusios su įrodinėjimo procesu, tačiau, psichologų teigimu, efektyvios specialisto dalyvavimo formos yra specialistų, teikiančių vaikams – nusikaltimų aukoms ir liudytojams – tinklas; vaiko parengimas teisminėms procedūroms, vaiko „lydėjimas“ proceso metu, t. y. duodant parodymus, apklausų metu, kurias gali atlikti asmenys, teikiantys paramą, ir t. t.²⁰¹ Kol kas tokių socialinių paslaugų teikimas Lietuvoje epizodiškai organizuojamas vykdant projektus, taip pat nevyriausybių organizacijų²⁰².

Anot psichologų, kuo sudėtingesnis atvejis, pavyzdžiui, ilgalaikis seksualinis vaiko išnaudojimas, vykęs vaiko artimiausioje aplinkoje, tuo reikalingesnis įvairių specialistų sistemų – kriminalinės, vaiko apsaugos ir gydymo – bendradarbiavimas. Visos šių sistemų vykdomos intervencijos – baudžiamoji, apsauginė ir terapinė – savaip yra labai svarbios ir siekiančios vaiko gerovės. Iš esmės jos viena kitai jokiū būdu neprieštarauja. Tačiau kai kurie specialistai ar jų sistemos, deja, neretai prieštarauja vieni kitiems, vyksta susipriešinimas. Pavyzdžiui, vaikų teisių apsaugos darbuotojai, be išankstinio susitarimo ir suderinimo įsikišdami ir imdami iniciatyvą į savo rankas, gali trukdyti baudžiamajai intervencijai ar užkirsti kelią terapijai. Ir atvirkščiai, terapinė intervencija gali žlugdyti baudžiamąją ar apsauginę. Nėra

200 Accardi and others v. Italy. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=44&portal=hbkm&action=html&highlight=A.M.%20%7C%20v.%20%7C%20Italy&sessionid=20332640&skin=hudoc-en>> [žiūrėta 2009-03-08]; Case of P.S. v. Germany. <<http://cmiskp.echr.coe.int////tkp197/viewhbkm.asp?action=open&table=F69A27FD8FB861-42BF01C1166DEA398649&key=2576&sessionId=17140584&skin=hudoc-en&attachement=true>> [žiūrėta 2008-12-12].

201 United Nation Economic and Social Council Resolution Nr. E/CN.15/2005/14/ „Guidelines on justice involving child victims and witnesses of crime“. Para. 22–25. <www.unescap.org/stat/apex/2/APEX2_S.7_ECOSOC_Resolution_2010WP.pdf> [žiūrėta 2009-04-01].

202 Plačiau apie organizacijas, teikiančias tokio pobūdžio paslaugas ir metodines priemones, skirtas vaikų atstovams pagal įstatymą žr. <<http://www.prokuraturos.lt/Pirmaspuislapis/GarbusisTeismeasbija/tabid/207/Default.aspx>> [žiūrėta 2009-04-01]; <<http://www.prokuraturos.lt/Pirmaspuislapis/Pagalbavaikamsnukentėjusiemsnuosmurto/tabid/265/Default.aspx>> [žiūrėta 2009-04-01].; Grigutyte, N., p. 162.

duomenų, kaip dažnai – ir ar išvis – skirtingų sričių specialistai susitinka aptarti būsimą daugiaplanę intervenciją, suderinti veiksmus. Tuo tarpu reikėtų, kad jie nuolat aiškiai aptartų, apibrėžtų ir suderintų, kiek ir kaip kiekviena sistema veiks konkrečiu atveju²⁰³.

Šiuo metu Lietuvoje pastebima tendencija, kad būtent nevyriausybinės organizacijos imasi iniciatyvos, skirtos ne tik vaikų gerovei, bet ir vaikų teisėms baudžiamojo proceso metu užtikrinti. Būtent nevyriausybinė organizacija jau 2005 m. įrengė vieną iš pirmųjų Lietuvoje specializuotą vaikų apklausos kambarį²⁰⁴, t. y. vaiko apklausos patalpą, kurioje vaiką, dalyvaujant teisėsaugos pareigūnui, gali apklausti psichologas, ir stebėjimo patalpą, kurioje gali dalyvauti teisėjas, prokuroras, įtariamasis, kiti baudžiamojo proceso dalyviai, kai valstybės lygiu tokių patalpų įrengimo reikalavimai buvo nustatyti 2009 m.²⁰⁵ Tyrimų duomenimis, būtent nevyriausybinės organizacijos daugiau dirba tiesiogiai su vaiku, kuriam reikia socialinių paslaugų, pvz., teikia psichologinę pagalbą, o valstybinės įstaigos daugiausia teikia informacinio pobūdžio paslaugas²⁰⁶. Tačiau apie teikiamas socialines paslaugas informacijos nepakanka, štai vos trečdalis tyrimo respondentų žinojo bent vieną nukentėjusiems vaikams pagalbą teikiančią nevyriausybinę organizaciją²⁰⁷.

---

203 Jusienė, R. Vaiko teisinio atstovavimo teismuose ir kitose teisėsaugos institucijose klausimai (psichologiniai aspektai). *Kompleksinės mokymo programos: Vaiko teisinio atstovavimo teismuose ir kitose teisėsaugos institucijose klausimai (psichologiniai aspektai)*. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2004, p. 28–29. Pl. Apie vaikų gerovės užtikrinimo ir baudžiamojo proceso sistemų santykį žr. Sharland, E. Justice for children? Child protection and the criminological process. *Child and family Social work*. 1999, 4: 303–313.

204 Teisingumo ministerijos atstovai susipažino su specializuotu vaikų apklausos kambariu 2007-08-30. Teisingumo ministerija. <<http://www.tm.lt/default.aspx?item=prsp&id=14933>> [žiūrėta 2007-11-21].

205 Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2009 m. birželio 16 d. įsakymas Nr. 1R-190 „Dėl Nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos patalpų įrengimo Lietuvos Respublikos teismuose pagrindinius reikalavimų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 74-3034.

206 Česnaitytė, I.; Uscila, R. Organizacijų, teikiančių socialines paslaugas nepilnamečiams, sistemos ir gebėjimų įvertinimas. *Teisės problemos*. 2008, 2 (60): 93.

207 Uscila, R. Socialinių ir teisinių paslaugų teikimo nukentėjusiems asmenims probleminiai aspektai. *Pedagogika*. 2007, 87: 153.

Bendradarbiavimas su nevyriausybinėmis organizacijomis suprantamas kaip papildomi atviros teisinės valstybės mechanizmai, kurie, vengiant institucinių biurokratinių barjerų, užtikrina papildomą paramą ir pagalbą įvairioms asmenų grupėms, ypač nepilnamečiams. Bendradarbiavimas su nevyriausybinėmis organizacijomis yra svarbus ir gali būti veiksmingas, nes konkrečiomis problemomis besirūpinančios organizacijos paprastai specializuojasi tam tikrose srityse ir dėl to gali suteikti kvalifikuotą pagalbą²⁰⁸. Pareigūnai, išmanantys nevyriausybinių organizacijų veiklos kryptis ir jų teikiamų paslaugų pobūdį, gali bendradarbiauti ir spręsdami prevencijos klausimus, ir, be abejo, siūlyti proceso dalyviams, ypač nusikalstamos veikos aukoms, taip pat įtariamiesiems (kaltinamiesiems), kuriems reikia adekvačios pagalbos, nevyriausybinių organizacijų pagalbą, jei tokios pagalbos neteikia arba nepakankamai teikia valstybinės institucijos.

Klausimai

Ar Baudžiamojo proceso kodekso normas, nustatančias specifines taisykles veiksams, kuriuose dalyvauja nepilnamečiai proceso dalyviai, ar papildomas garantijas jiems galima vadinti sąlyginai atskira procesine forma? Kodėl?

Ar amžius ir socialinė branda (jos nepakankamumas) yra konstituciškai pagrįstas specifinių baudžiamojo proceso normų kūrimo ir taikymo pagrindas? Kodėl?

Kokia amžiaus riba yra svarbi baudžiamajame procese? Atsakymą pagrįskite pavyzdžiais.

Ar socialinė branda gali būti laikoma papildomu kriterijumi (šalia amžiaus) sprendžiant dėl specifinių baudžiamojo proceso normų taikymo? Kodėl?

---

208 Česnaitytė I.; Uscila, R., p. 96–99.

Kokie bendri reikalavimai nepilnamečių baudžiamajam procesui yra apibrėžti tarptautiniuose aktuose? Kiek juos atitinka Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas?

Kokios Baudžiamojo proceso kodekso normos įgyvendina reikalavimus nepilnamečių baudžiamajam procesui? Kurios iš jų yra tobulintinos? Atsakymą pagrįskite pavyzdžiais.

Specialioji literatūra

- Abramavičius, A. Kai kurie teoriniai ir praktiniai konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo aspektai. *Teisė*. 2004, 50.
- Abramson, B. Juvenile justice: the „Unwanted Child“: Why the potencial of the Convention on the Rights of the Child is not being realized, and what we can do about it. *Juvenile Law Violations, Human Rights, and the Development of new Juvenile Justice Systems*. Edited by Eric L. Jensen, Jorgen Jepsen. Oxford and Portland, Oregon. 2006.
- Ažubalytė, R. Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, teisinės ir faktinės diferenciacijos prielaidos. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrias, 2009.
- Ažubalytė, R.; Ancelis, P.; Burda, R. *Teisinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais*. < <http://www.vrm.lt/index.php?id=612> (2006)>.
- Ažubalytė, R. *Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taisyklų problemos ir perspektyvos Lietuvoje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
- Ažubalytė, R. Nepilnamečių nukentėjusiųjų teisinio statuso realizavimo procesinės garantijos. *Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
- Burda, R.; Kuklianskis, S. *Apklausa ikiteisminio tyrimo metu (taktikos teorija ir praktika)*. Vilnius, 2007.
- Česnaitytė, I.; Uscila, R. Organizacijų, teikiančių socialines paslaugas nepilnamečiams, sistemos ir gebėjimų įvertinimas. *Teisės problemos*. 2008, 2 (60).
- Čėsniienė, I.; Diržytė, A. Nepilnamečių liudytojų parodymų baudžiamosiose bylose psichologinis vertinimas. *Jurisprudencija*. 2005, 67 (59).
- De la Cuesta, J. L. The new Spanish Penal system on Delinquency. *Juvenile Law Violations, Human Rights, and the Development of new Juvenile Justice Systems*. Edited by Eric L. Jensen and Jorgen Jepsen. Oxford and Portland, Oregon, 2006, p. 104.

- Dünkel, F. The Juvenile Justice System in Germany. *Juvenile Law Violations, Human Rights, and the Development of new Juvenile Justice Systems*. Edited by Eric L. Jensen and Jorgen Jepsen. Oxford and Portland, Oregon, 2006.
- European Juvenile Justice Systems*. Coordinated by Glauco Giostra. Edited by Vania Patane. 2007.
- Gečėnienė, S. *Baudžiamosios justicijos poveikis nepilnamečio asmenybei (kar-domojo kalinimo tyrimo pavyzdžiu)*. Daktaro disertacijos santrauka. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). 2002.
- Goda, G. Nepilnamečio teisinė padėtis baudžiamajame procese. *Nepilnamečių kriminalinė justicija*. Kvalifikacijos kėlimo kursų paskaitų medžiaga. Vilnius, 2001. <<http://www.nplc.lt/nj/>> .
- Grigutytė, N. Vaiko apklausa. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius, 2007. <<http://www.nplc.lt/nj/projektas/index.htm>> [žiūrėta 2008-11-12].
- Grigutytė, N.; Čėsnienė, I.; Karmaza, E., Valiukevičiūtė J. *Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais*. Vilnius, 2006.
- Grigutytė, N., Valiukevičiūtė, J. Seksualinę prievartą patyrusių vaikų psichologinio saugumo užtikrinimas baudžiamojo proceso metu. *Jurisprudencija*. 2006, 2 (80).
- Gušauskienė, M. *Teisė į gynybą atskleidžiant ir tiriant nusikalstamas veikas: teorinės teisinės prielaidos ir praktinio taikymo problemos*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.
- Hodgkin, R.; Newell, P. *Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas*. Jungtinių Tautų vaikų fondas UNICEF, 2002.
- Jatkevičius, A. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimas baudžiamajame procese. *Teisė*. 2001, 41.
- De la Cuesta, J. L. The new Spanish Penal system on Delinquency. *Juvenile Law Violations, Human Rights, and the Development of new Juvenile Justice Systems*. Edited by Eric L. Jensen and Jorgen Jepsen. Oxford and Portland, Oregon, 2006.
- Jurka, R. *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese*. Monografija. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009.
- Jurka, R. Atstovo kaip liudytojo apklausa. *Justicija (Teisės žinios)*. 2006, 2-3.
- Jusienė, R. Vaiko teisinio atstovavimo teismuose ir kitose teisėsaugos institucijose klausimai (psichologiniai aspektai). *Kompleksinės mokymo programos: Vaiko teisinio atstovavimo teismuose ir kitose teisėsaugos institucijose klausimai (psichologiniai aspektai)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.

- Kanapeckaitė, J. *Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veiku, kuriomis įtariamai (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrikimais)*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
- Krajewski, K. The Juvenile Justice System in Poland. *Juvenile Law Violations, Human Rights, and the Development of new Juvenile Justice Systems*. Edited by Eric L. Jensen and Jorgen Jepsen. Oxford and Portland, Oregon, 2006.
- Merkevičius, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Monografija. Vilnius: Registrų centras, 2008.
- Michailovič, I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2001.
- Michailovič, I. Nepilnamečio kaltininko ir nukentėjusiojo mediacijos galimybės Lietuvoje. *Teisė*. 2000, 35.
- Mickevičius, D. Vaiko apklausa – perspektyvos Lietuvoje. *Tarptautinė konferencija „Kaip šiandien Lietuva padeda vaikams, nukentėjusiems nuo seksualinės prievartos“*. 2007 m. gegužės mėn. 11 d. Vilnius.
- Montvydienė, I. *Valstybės garantuojama teisinė pagalba civilinėse bylose*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai (teisė 01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
- Nepilnamečių justicija Lietuvoje*. Darbo mokslinis vadovas A. Dapšys. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. 1998. <<http://www.nplc.lt/nj/>> [žiūrėta 2008-11-12].
- Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius, 2007. <<http://www.nplc.lt/nj/projektas/index.htm>> [žiūrėta 2008-11-12].
- Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumo vadybos technologijos*. Projekto vadovas prof. dr. V. E. Kurapka. Metinė ataskaita. Vilnius, 2009.
- Pakštaitis, L. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai baudžiamajame kodekse, jų taikymo bei tobulinimo problemos. *Jurisprudencija*. 2007, 8 (98).
- Ramanauskienė, V. Institucijų bendradarbiavimas seksualinių nusikaltimų prieš vaikus tyrimuose. *Tarptautinė konferencija „Kaip šiandien Lietuva padeda vaikams, nukentėjusiems nuo seksualinės prievartos“*. 2007 m. gegužės mėn. 11 d., Vilnius.
- Rimšelis, E. Baudžiamojo proceso teisės pažeidimas: samprata ir sudėtis. *Jurisprudencija*. 2006, 6 (84).
- Rimšelis, E. *Esminiai baudžiamojo proceso teisės pažeidimai: samprata, vertinimas ir procesiniai padariniai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.

- Sakalauskas, G. Minimalios baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribos dilema. *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*. Vilnius: Registrų centras, 2011.
- Sharland, E. Justice for children? Child protection and the criminolo-legal process. *Child and family Social work*. 1999, 4.
- Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės*. Mokslo taikomasis tyrimas. Teisės institutas. Vilnius, 2002. <<http://www.nplc.lt/nj/>>[žiūrėta 2008-11-12].
- Tarptautinių teisės aktų, reglamentuojančių nepilnamečių baudžiamojo proceso ypatumus, apžvalga*. Darbo vadovas Teisės instituto Kriminologinių tyrimų skyriaus vedėjas G. Sakalauskas. Parengė Teisės instituto Teisinės sistemos tyrimo skyriaus specialistas M. Girdauskas. Teisės institutas, 2001. <<http://www.nplc.lt/lit/lit14.doc>> [žiūrėta 2008-12-12].
- Trechsel, S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford University Press, 2005.
- Uscila, R. Atkuriamojo teisingumo koncepcija, jo modeliai nepilnamečių justicijoje. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*. Metodinis leidinys. Ats. red. I. Česnaitytė. Vilnius. 2007. <<http://www.nplc.lt/nj/projektas/index.htm>>[žiūrėta 2008-11-12].
- Uscila, R. *Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio interakcija: viktimologinis aspektas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
- Uscila, R. Socialinių ir teisiinių paslaugų teikimo nukentėjusiesiems asmenims probleminiai aspektai. *Pedagogika*. 2007, 87.
- Uscila, R. Vaikų viktimizacija Lietuvoje. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*. Metodinis leidinys. Ats. red. I. Česnaitytė. Vilnius, 2007. <<http://www.nplc.lt/nj/projektas/index.htm>> [žiūrėta 2008-11-12].
- Vaiko teisių apsaugos kontrolierė: Lietuvoje trūksta psichologų, kurie galėtų dalyvauti nukentėjusių vaikų apklausoje* <http://www3.lrs.lt/pls/inter/dba_intra.vaikai?sakid=5335&dokid=101606&kalbld=1> [žiūrėta 2010-09-13].
- Vaišvila, A.; Mesonis, G. *Žmogaus teisės ir jų gintis*. Vilnius, 2000.
- Valickas, G.; Justickis, V.; Česnienė, I. Teismo psichologinė ekspertizė Lietuvoje: dabartinės padėties, problemos ir galimi jų sprendimo būdai. *Psichologija*. 2006, 33.
- Vuckovic-Sahovic, N. *The Rights of the Child and International Law*. <http://www.cpd.org.yu/dokumenti/nvs_rights_summary.PDF> [žiūrėta 2009-01-07].
- Калиновский, К. Б. Принципы ювенальной юстиции и типология уголовного судопроизводства. *Ювенальная юстиция и профилактика преступлений: Тезисы докладов и выступлений на Международной научно-практической конференции. 26-28 ноября 1999 года. Санкт-Петербург*.

Под общ. ред. В. П. Сальникова и Б. П. Пустынского. СПб.: Санкт-Петербургский ун-т МВД России, 1999. <<http://www.kalinovsky-k.narod.ru/p/1999-2.htm>> [žiūrėta 2009-01-20].

Карнозова, Л. М. Российское уголовное правосудие в отношении несовершеннолетних и ювенальная юстиция. *Государство и право*. 2008, 3.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4, 165 straipsnių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 111-4549.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 104-2644.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118-1, 156-1 straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317-1 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 80-2423.

Teisės norminiai aktai ir projektai

Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288.

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2497.

Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501.

- 2001 m. kovo 15 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2001/220/TVR dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose. OL 2004 m. specialus leidimas, 19 skyrius, 4 tomas.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 34, 132(1), 151, 342, 362, 364, 365, 409, 412 straipsnių, kodekso priedo pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 17(3), 365(3), 365(4) straipsniais įstatymo projektas. <[HTTP://WWW.TM.LT/?ITEM=TAKTPROJN](http://www.tm.lt/?item=taktprojn)>[žiūrėta 2009-03-31].
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo ir pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 81-3312.
- Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-827; *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 18-572.
- Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Nr. VIII-810 „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 61-1736.
- Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 33-807.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 600. „Dėl Nepilnamečių justicijos 2004–2008 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 83-3008.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1070 „Dėl nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 110-4664.
- Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. I-58 „Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios registravimo tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 39-1807.
- Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. rugsėjo 16 d. įsakymas Nr. I-126 „Dėl rekomendacijų dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 112-4806.
- Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2010 m. birželio 2 d. įsakymas Nr. I-65 „Dėl prokurorų specializacijos baudžiamajame procese nuostatų patvirtinimo“. <<http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Generalinioprokuroro%C4%AFsakymainurodymai/tabid/148/Default.aspx>> [žiūrėta 2011-03-11].
- Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011 m. vasario 10 d. įsakymas Nr. I-48 „Dėl ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimo rekomendacijų patvirtinimo“. <<http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Rekomendacijos/tabid/166/Default.aspx>> [žiūrėta 2011-03-11].
- Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas 2008 m. rugpjūčio 11 d. Nr. I-110 „Dėl rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 94-3713.

- Teismų tarybos nutarimas „Dėl susipažinimo su išnagrinėtų baudžiamųjų bylų medžiaga tvarkos patvirtinimo“. 2005 m. rugsėjo 9 d., Nr. 13. Vilnius. <http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai_visi.asp> [žiūrėta 2007-11-22].
- Teismų tarybos nutarimas „Dėl teismų sprendimų, nuosprendžių, nutarimų ir nutarčių skelbimo internete tvarkos patvirtinimo“. 2005 m. rugsėjo 9 d. Nr. 13.
- United Nation Economic and Social Council Resolution Nr. E/CN.15/2005/14/ „Guidelines on justice involving child victims and witnesses of crime“. <http://www.unescap.org/stat/apex/2/APEX2_S.7_ECOSOC_Resolution_2010WP.pdf> [žiūrėta 2009-04-01].
- Jungtinių Tautų Ekonominės ir socialinės tarybos rezoliucija 1997/30 „Nepilnamečių justicijos administravimas“. <<http://www.nplc.lt/nj/dokumentai.htm>>.
- Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino gairės). <http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Pekinotaisykles%20red.htm> [žiūrėta 2008-11-12].
- Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (97) 13 valstybėms narėms „Dėl liudytojų bauginimo ir gynybos teisių“. Jurka, R.; Melničenko, S.; Randakevičienė, I. *Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
- Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec (2003)20 valstybėms narėms „Dėl naujų elgesio su nepilnamečiais pažeidėjais ypatybių ir nepilnamečių teisenos vaidmens“ (priimta 2003 09 24). <[http://www.etib.lt/site_files/Ministru%20Komiteto%20dokumentai/MK\(2003\)20.doc](http://www.etib.lt/site_files/Ministru%20Komiteto%20dokumentai/MK(2003)20.doc)> [žiūrėta 2009-03-31].
- Recommendation No R (87) 18 of the Committee of Ministers to member States concerning the Simplification of Criminal Justice (*Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies*). <<http://www.legislationline.org/legislation.php?tid=105&lid=5254>> [žiūrėta 2007-11-21].
- Recommendation No. R (87) 20 of the Committee of Ministers to member States on Social Reactions to Juvenile Delinquency. <http://www.epea.org/index.php?option=com_content&task=view&id=221&Itemid=271> [žiūrėta 2007-11-21].
- Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters (Adopted by the Committee of Ministers on 15 September 1999 at the 679th meeting of the Ministers' Deputies) <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=409572&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=62817>>.

Teismų ir ikiteisminio tyrimo praktika

- Teisingumo Teismo (didžioji kolegija) sprendimas. 2005 m. birželio 16 d.(*). Byloje C-105/03 dėl *Tribunale di Firenze* (Italija) ikiteisminio tyrimo teisėjo 2003 m. vasario 3 d. sprendimu, kurį Teisingumo Teismas gavo 2003 m. kovo 5 d., pagal ES 35 straipsnį pateikto prašymo priimti prejudicinį sprendimą baudžiamojoje byloje *prieš Maria Pupino*.
- Accardi and others v. Italy*. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=44&portal=hbkm&action=html&highlight=A.M.%20%7C%20v.%20%7C%20Italy&sessionid=20332640&skin=hudoc-en>> [žiūrėta 2009-03-08].
- Bocos – Cuesta v. the Netherlands*. <http://ius-software.si/EUII/EUCHR/dokumentai/2005/11/CASE_OF_BOCOS-CUESTA_v._THE_NETHERLANDS_10_11_2005.html> [žiūrėta 2007-11-15].
- Case of P.S. v. Germany*. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/viewhbkm.asp?action=open&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649&key=2576&sessionId=17140584&skin=hudoc-en&attachment=true>> [žiūrėta 2008-12-12].
- Case of S.N. v. Sweden*. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=S.N.%20%7C%20v.%20%7C%20Sweden&sessionid=20332640&skin=hudoc-en>> [žiūrėta 2009-03-08].
- Case of Salduz v. Turkey*. <<http://www.humanrights.is/the-human-rights-project/humanrightscasesandmaterials/cases/regionalcases/europeancourtofhumanrights/nr/2649>> [žiūrėta 2011-03-11].
- Dissenting opinion of judges Türmen and Maruste. *CASE OF S.N. v. SWEDEN*. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=S.N.%20%7C%20v.%20%7C%20Sweden&sessionid=20332640&skin=hudoc-en>> [žiūrėta 2009-03-08].
- Sprendimo byloje *Croissant prieš Vokietiją santrauka*. Teismų praktika. 2005, 23.
- T. v. United Kingdom*. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=T.%20%7C%20v.%20%7C%20United%20%7C%20Kingdom&sessionid=17140584&skin=hudoc-en>> [žiūrėta 2008-12-12].
- V. v. United Kingdom*. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=61&portal=hbkm&action=html&highlight=v.%20%7C%20kingdom&sessionid=4883591&skin=hudoc-en>> [žiūrėta 2005-11-10].
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. kovo 2 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-77/1999.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-464/2005.

- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 22 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-550/2005.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 20 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-110/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-252/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-853/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 31 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-151/2009.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 24 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-570/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 6 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-389/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-216/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-809/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-831/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 4 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-577/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-762/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-483/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-372/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-4/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-121/2008.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 30 d. kasacinė nutartis. *Teismų praktika*. 2004, 21.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-438/2005.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-72/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-559/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-547/2006.

- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-762/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-252/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 10 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-532/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. vasario 12 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-121/2008.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 3 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-252/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. rugsėjo 19 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-470/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 20 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-209/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gruodžio 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-649/2005.
- Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-402/2006.
- Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-398/2006.
- Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 50. „Dėl teismų praktikos skiriant suėmimą ir namų areštą arba pratęsiant suėmimo terminą“. *Teismų praktika*. 2004, 22.
- Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 53 „Dėl teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso normas, reglamentuojančias bylų procesą apeliacinės instancijos teisme (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2000 m. birželio 16 d. nutarimo Nr. 26 naujoji redakcija). *Teismų praktika*. 2005, 23.
- Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. 2008, 29.
- Teisiamajame posėdyje neapklaustų liudytojų (nukentėjusiųjų) parodymų naudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti (II). *Teismų praktika*. 2008, 26.
- Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Apibendrinimas dėl nusikalstamų veikų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, kai nukentėjusysis yra nepilnametis, ikiteisminio tyrimo praktikos 2009 metais.* 2010-02-02 Nr. 17.3.-31. <<http://www.prokuraturos.lt/nbspnbspIkiteisminiotyrimokontrolė/tabid/178/Default.aspx>> [žiūrėta 2011-03-07].
- Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Prokurorų darbo 2008–2009 metais užtikrinant nuo nusikalstamų veikų nukentėjusiųjų nepilnamečių interesus geriausios praktikos apžvalga.* 2010-03-22 Nr. 17.3-46. <<http://www>

prokuraturos.lt/nbspnbspIkiteisminiotyrimokontrolė/tabid/178/Default.aspx> [žiūrėta 2011-03-07].

Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Teritorinių prokuratūrų gerosios praktikos nepilnamečių justicijos srityje apibendrinimas. 2010-03-31 Nr. 17.3-107-50.

Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Tikslinių patikrinimų dėl Baudžiamojo proceso kodekse nustatytos nukentėjusiųjų (nusikaltimų aukų) teisės ginti savo interesus ikiteisminio tyrimo metu užtikrinimo apibendrinimas. 2008-03-13 Nr. 7.7-13. <<http://www.prokuraturos.lt/nbspnbspIkiteisminiotyrimokontrol%C4%97/ITapibendrinimai2008m/tabid/401/Default.aspx>> [žiūrėta 2010-09-14].

Prokurorų pateiktų ieškinių dėl neturtinės žalos atlyginimo ir teismų praktikos šioje srityje apibendrinimas. <<http://www.prokuraturos.lt/nbspnbspViešojinteresogynimas/Pažymosapibendrinimai2006/tabid/323/Default.aspx>> [žiūrėta 2011-03-11].

6 skyrius

BYLŲ DĖL ASMENŲ, TURINČIŲ FIZINIŲ AR PSICHIKOS TRŪKUMŲ (SUTRIKIMŲ), PADARYTŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ PROCESAS

TEMOS KLAUSIMAI

---

1. Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja asmenys, turintys negalią, diferenciacija
2. Fiziniai ar psichikos trūkumai (sutrikimai) – procesinė teisinė samprata ir reikšmė įgyvendinant asmens teisę į gynybą:
  - 2.1. Psichikos trūkumai (sutrikimai)
  - 2.2. Fiziniai trūkumai
3. Bylų dėl asmenų, turinčių fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), padarytų nusikalstamų veikų proceso ypatumai:
  - 3.1. Psichikos trūkumų (sutrikimų) atskleidimas, nustatymas
  - 3.2. Fizinių trūkumų nustatymas
  - 3.3. Būtinasis gynėjo dalyvavimas

- 3.4. Atstovų pagal įstatymą dalyvavimas
  - 3.5. Tyrimo veiksmų atlikimo procesiniai – psichologiniai ir taktiniai aspektai. Parodymas atpažinti, eksperimentas, apklausa
  - 3.6. Teismo proceso ypatumai, nagrinėjant baudžiamąją bylą Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso V dalyje numatyta tvarka
-

*Negalia atsiranda dėl asmens, turinčio sveikatos sutrikimų, bei aplinkos sudaromų kliūčių sąveikos, trukdančios tokiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis*¹. Neįgalūs žmonės Europoje sudaro apie 10–15 procentų visų gyventojų. Pagrindinės negalios priežastys yra ligos, nelaimingi atsitikimai ir neįgalumą sukeliančios žmonių būklės dėl amžiaus. Dėl ilgėjančios gyvenimo trukmės, *inter alia*, neįgalių žmonių turėtų nuolat daugėti².

Negalia būna fizinė ir protinė, pastebima ir nepastebima. Negalios požymiai gali būti nuolatiniai arba pasikartojantys³. Yra du skirtingi negalios modeliai: individualus (arba medicinos) bei socialinis. Medicinos modelis paaiškina ypatingą neįgaliųjų padėtį kūno ypatumais, o socialinis modelis pagrįstas socialinės organizacijos savybėmis. Įvairiose šalyse negalios apibrėžimai ir kriterijai skiriasi. Tai priklauso nuo politikos tikslų ir administracinių standartų⁴. Lietuvoje taikomas neįgalumo apibrėžimas susijęs ne tik su medicinos, bet ir su socialiniu negalios modeliu⁵.

-
- 1 Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolai. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 71-3561.
  - 2 Ministrų komiteto Rekomendacija Rec (2006)5 valstybėms narėms „Dėl Europos Tarybos Veiksmų plano skatinti žmonių, turinčių negalią, teises ir visapusišką dalyvavimą visuomenėje: žmonių, turinčių negalią, gyvenimo kokybės gerinimas Europoje 2006–2015“ (Priimta 2006 m. balandžio 5 d. 961-ajame Ministrų komiteto atstovų posėdyje). Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos [interaktyvus]. Vilnius, 2011 [žiūrėta 2011-03-09]. <<http://ndt.lt/>>.
  - 3 Johnsen, B. *et al. Disability Awareness: How to Accommodate Persons with Disabilities*. The State Bar of California, 2007, p. 16.
  - 4 Bilevičienė, T. *Naujos neįgaliųjų profesinės reabilitacijos ir integracijos galimybės: nuotolinio darbo organizavimo modelis*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 30-31.
  - 5 Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 83-2983.

Neįgaliųjų žmonių teisinę padėtį reguliuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos įstatymai, o vienas ar kitas specifinės sritis – tam tikri įstatymai ar tarptautiniai teisės aktai. Vyriausybė 2002 m. birželio 7 d. patvirtino Nacionalinę žmonių su negalia socialinės integracijos 2003–2012 metų programą⁶. Įgyvendindamas programos nuostatas, Lietuvos Respublikos Seimas 2004 m. gegužės 11 d. priėmė Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymą⁷. Reikšminga 2006 m. gruodžio 13 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimta Neįgalių asmenų teisių konvencija – tarptautinis dokumentas, skirtas specialiai ginti ir užtikrinti žmogaus teises vienai iš reikalingiausių apsaugos visuomenės grupių – negalią turintiems asmenims. Šis žingsnis neįgalių žmonių teisių ir interesų apsaugos istorijoje yra išskirtinis, nes pirmą kartą speciali tarptautinė privalomojo pobūdžio priemonė įtvirtina neįgaliesiems visas pagrindines žmogaus teises ir laisves be diskriminacijos ir skatina pagarbą jų prigimtiniam orumui⁸.

Visos neįgaliojo asmens teisės turi būti pripažįstamos, gerbiamos ir užtikrinamos kompleksiskai, neatsižvelgiant į situaciją, į kurią yra patekęs šis žmogus – pavyzdžiui, padaręs nusikalstamą veiką, tapęs nusikalstamos veikos auka ar galintis suteikti informacijos apie ją.

1. Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja asmenys, turintys negalią, diferenciacija

Kaip jau buvo minėta pirmojoje vadovėlio temoje, baudžiamojo proceso diferenciaciją, kaip ir visą baudžiamąjį procesą, lemia Konstitucija. Nurodyta Konstitucinio Teismo doktrina⁹ pagrindžia specifines

---

6 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 7 d. nutarimas „Dėl nacionalinės žmonių su negalia socialinės integracijos 2003–2012 metų programos patvirtinimo. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 57-2335.

7 Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas.

8 Apie teisinį reguliavimą, skirtą neįgaliesiems žmonėms, žr. VŠĮ „Globali iniciatyva psichiatrijoje“ [interaktyvus]. Vilnius, 2010 [žiūrėta 2010-01-28]. < <http://gip-vilnius.lt> >.

9 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003

baudžiamąjį proceso rūšis (formas). Nukrypstant nuo bendrosios baudžiamosios procesinės formos ir formuojant tam tikrus baudžiamąjį proceso institutus, būtina paisyti Konstitucijoje nustatytų normų bei principų ir juos aiškinančio Konstitucinio Teismo doktrinos¹⁰.

Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra nurodęs, kad leidžiant įstatymus, juos taikant ir vykdant teisingumą, turi būti laikomasi konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo¹¹. Asmenų lygiateisiškumo principas nepaneigia galimybės įstatyme nustatyti nevienodą (diferencijuotą) teisinį reguliavimą asmenų, turinčių negalią, atžvilgiu. Asmeniui, turinčiam negalią, pripažįstamos visos teisės ir laisvės, numatytos kiekvienam asmeniui, neturinčiam negalios. Tačiau įvertinus asmens sutrikimus, kurie atima, sumažina arba riboja asmens galimybės užsiimti kasdiene veikla, apriboja esmines gyvybines funkcijas arba joms kenkia ir pan., pripažįstama, kad pastarajam asmeniui, jei jis tampa baudžiamąjį proceso dalyviu – gali būti nustatytas skirtingas teisinis reguliavimas nei tą patį baudžiamąjį procesinį statusą įgijusiam asmeniui, neturinčiam negalios.

Konstitucinė doktrina dėl asmenų lygiateisiškumo principo leidžia pagrįsti, kodėl baudžiamąjį proceso įstatyme įtariamiesiems, kaltinamiesiems, asmenims, kurių atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, ir kitiems proceso dalyviams, turintiems negalią, įtvirtinamas ir taikomas specifinis teisinis reguliavimas:

---

m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų iširti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

10 Jurgaitis, R. Konstituciniai baudžiamąjį proceso teisės pagrindai. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrias, 2009, p. 17–59.

11 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 91-2289; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodekso 118-1, 156-1 straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317-1 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 80-2423.

nustatomas atskiras baudžiamasis procesinis reguliavimas ir taikomos pavienės specifinės baudžiamojo proceso teisės normos.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso atskiroje struktūrinėje dalyje (XXIX skyrius) įtvirtinama specifinė baudžiamojo proceso forma – priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas – baudžiamojo proceso institutas, apimantis keletą tarpusavyje glaudžiai susijusių teisės normų, nustatančių tam tikrus nusikalstamos veikos tyrimo ir bylos nagrinėjimo teisinius ypatumus.

Be to, nors vienoje Baudžiamojo proceso kodekso vietoje ir nėra reguliuojamas baudžiamasis procesas dėl veikų, kuriomis įtariami (kaltinami) asmenys, turintys fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), tačiau jį galėtume įvardyti specifine baudžiamojo proceso forma, nes ją sudaro tam tikros giminiškos baudžiamojo proceso teisės normos, nustatančios išimtis iš bendrojo baudžiamojo proceso.

Šiuo metu galiojančiame Baudžiamojo proceso kodekse yra numatytos specifinės asmenų, turinčių negalią, gynybos, atstovavimo, priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo ir kitos procedūros.

Asmenys, turintys negalią, įgiję atitinkamo proceso dalyvio statusą, įgyja ir atitinkamo proceso dalyvio teises bei pareigas. Baudžiamojo proceso kodekse numatytos papildomos įtariamųjų (kaltinamųjų), asmenų, kurių atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, nukentėjusiųjų bei liudytojų, turinčių negalia, interesų apsaugos garantijos: būtinas gynėjo dalyvavimas (51 str. 1 d. 2 p.; 52 str. 2 d.; 312 str. 6 d.; 316 str. 2 d.; 367 str. 2 d.; 368 str. 3 d.; 396 str. 3 d.), atstovo pagal įstatymą dalyvavimas (53 str.; 312 str. 7 d.; 405 str. 4 d.; 408 str. 2 d.), taip pat papildomi įpareigojimai prokurorui, ginant proceso dalyvių, kurie dėl svarbių priežasčių negali patys pasinaudoti kai kuriomis teisėmis, interesus (117 str.; 167 str. 2 d.; 409 str. 1 ir 2 d.).

Baudžiamojo proceso kodeksas taip pat nustato ir kai kuriuos nusikalstamų veikų tyrimo bei bylų nagrinėjimo, kuriuose dalyvauja asmenys, turintys negalią, ypatumus: asmenų, kurie negali būti liudytojais, nurodymas (79 str., 200 str. 2 d. 1 p.), tyrimo veiksmų eigos ir rezultatų fiksavimas (179 str. 3 d.), viešumo principo ribojimas (BPK 9 str. 2 d., 177 str. 1 d.), galimybė paskirti procesinę prievartos priemonę – atiduoti į sveikatos priežiūros įstaigą (141 str.), taip pat numatyti tam

tikri teismo proceso tvarkos ypatumai (258 str. 2 d.). Kaip minėta, atskirame Baudžiamojo proceso kodekso skyriuje išdėstomi priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso ypatumai, nustatantys tiek nusikalstamos veikos tyrimo, tiek baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme specifika. Toliau bus kalbama tik apie įtariamųjų (kaltinamųjų), turinčių negalią, papildomas procesines garantijas bei jų įvykdytų nusikalstamų veikų tyrimo ir bylos nagrinėjimo ypatumus.

2. Fiziniai ar psichikos trūkumai (sutrikimai) – procesinė teisinė samprata ir reikšmė įgyvendinant asmens teisę į gynybą

Fiziniai arba psichikos trūkumai (sutrikimai) yra įvairių teisės mokslų (baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso, kriminologijos, bausmių vykdymo teisės, teisės psichiatrijos¹², kriminalistikos ir kt.) tyrimo dalykas. Skirtingi mokslai fizinius arba psichikos trūkumus (sutrikimus) tiria turėdami skirtingus tikslus, nevienoda ir tų tyrimų reikšmė. Be to, kiekvienas mokslas pateikia aptariamų trūkumų (sutrikimų) savitą apibūdinimą, suteikdamas jiems vienokią ar kitokią reikšmę.

Samprata apie fizinius arba psichikos trūkumus (sutrikimus), dėl kurių asmuo, traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, nesugeba tinkamai pasinaudoti savo procesinėmis teisėmis ir atlikti pareigų, reikšminga teoriniu ir praktiniu požiūriais. Klaidingai suvokta samprata gali

---

12 Kalbant apie psichiatriją, susijusią su teise ir nagrinėjančią psichikos sutrikimus, vartojamas teismo psichiatrijos terminas. Pasak L. E. Radavičiaus, toks terminas prasmės ir turinio požiūriu yra per siauras. Jis lyg ir sako, jog apsiribojama klausimais, kurie nagrinėjami teismo procese. Tačiau iš tikrųjų teismo psichiatrija gvildena ir tiesiogiai su teismu bei teisiniu procesu nesusijusius klausimus. Todėl teisės psichiatrijos terminas yra platesnis ir tikslesnis, apimantis visus psichiatrijos ir teisės terminus. Žr. Radavičius, L. E. Teisės psichiatrijos įvadas (Teisės psichiatrijos istorijos metmenys). *Teisiniai medicininiai smurto aspektai*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 70. Be to, toks terminas tiksliau nusako teisės psichiatrijos ir baudžiamojo proceso ryšį, nes teisės psichiatrijos klausimai iškyla ne tik tiesiogiai teismo proceso metu, bet ir ikiteisminiame tyrime. Psichiatras, kaip savo srities žinovas, dalyvauja ikiteisminio tyrimo metu kaip specialistas, atliekantis asmens psichinės būklės tyrimą (BPK 206 str. 2 d.), ar kaip ekspertas, atliekantis teisės psichiatrijos ekspertizę, paskirtą Baudžiamojo proceso kodekso 209 straipsnio tvarka.

numatyti sąlygas suvaržyti šių proceso dalyvių procesines teises arba suteikti papildomų teisių tiems, kuriems jos nenumatytos baudžiamajame procese.

2.1. Psichikos trūkumai (sutrikimai)

Pirmiausiai turėtume aptarti terminijos klausimus. Baudžiamojo proceso kodekse vartojami „*psichinių trūkumų*“ (51, 52, 79, 312, 316, 367, 408 str.), „*psichikos sutrikimų*“ (XXIX skyrius), „*psichinės ligos*“ (141, 359 str.) terminai.

Įvairiuose teisės aktuose, moksliniuose šaltiniuose vartojami nevienodi terminai. Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymo¹³ 1 straipsnio 1 dalyje pateikiama „psichikos ligos“ samprata – gydytojo diagnozuotas, psichiatro patvirtintas susirgimas, pagal galiojančią ligų klasifikaciją priskiriamas prie psichikos ligų. Trumpame psichiatrijos terminų žodyne randame termino „psichikos trūkumas“ paaiškinimą: „psichikos trūkumas arba defektas (lot. *defektus* – sumažėjimas, trūkumas, yda) – negrįžtami psichikos pakitimai, kurie nustatomi palyginus su premorbidine asmenybe (asmenybės ypatumai iki ligos; jie turi reikšmę psichinių ligų klinikai ir eigai); galima dalinė jų kompensacija“¹⁴. Šių dienų teisės psichiatrija pastarojo termino jau nevartoja. Imta vienodai vartoti terminą „psichikos sutrikimai“. Šis terminas teisės psichiatrijoje apima visas galimas psichikos patologijas. Nuo 1997 metų Lietuvoje psichiatrinės diagnostikos formuluojamos pagal X Tarptautinę ligų klasifikacijos V psichikos ir elgesio sutrikimai skyrių. Jame sąvoka „psichikos liga“ pakeista bendru terminu „psichikos sutrikimas“, kuris reiškia grupę tam tikrų klinikinių simptomų, dėl kurių asmuo kenčia ir kurie trukdo asmenybės funkcionavimui¹⁵. Šis terminas gali aprėpti visą įvairovę psichopatologinių būsenų. Nauja psichikos ir

13 Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 53-1290 (su pakeitimais ir papildymais).

14 *Trumpas psichiatrijos terminų žodynas*. Vilnius: Leidybos centras, 1996, p. 71, 69.

15 *TLK-10 psichikos ir elgesio sutrikimai: klinika ir diagnostika*. Pasaulio sveikatos organizacija, Ženeva. Kaunas: Medicina, 1997, p. 6.

elgesio sutrikimų klasifikacija suteikė teisės psichiatrijai naują diagnostinį požiūrį¹⁶.

Kituose šaltiniuose galima aptikti labai dažnai vartojamą plačiausios reikšmės sąvoką – „žmonės su proto negalia“. Tokiems priskiriami asmenys, kuriems diagnozuota psichikos liga, ir žmonės, turintys raišdos sutrikimų. Pastarieji įvairiuose regionuose dar vadinami žmonėmis, turinčiais „mokymosi negalią“, „mokymosi sunkumų“, „intelektto sutrikimą“ bei pasenusiu terminu – žmonėmis, turinčiais „protinių trūkumų“, arba itin žeminančiu – žmonėmis, turinčiais „protinį atsilikimą“. Prie proto negalią turinčių žmonių taip pat priskiriami ir tie asmenys, kuriems diagnozuotas asmenybės sutrikimas¹⁷. Lietuviškus terminus „protinis atsilikimas“, „intelektto sutrikimai“ ir „mokymosi negalia“ atitinka angliški terminai „*mental retardation*“, „*mental handicap*“ ir „*learning disability*“. Įvairiose šalyse šiems terminams suteikiama skirtinga reikšmė, skirtingai jie aiškinami ir įvairiuose leidiniuose¹⁸. Svarbu pabrėžti sąvokų „psichikos liga“ ir „intelektto sutrikimai“ skirtingumą. Intelektto sutrikimas nėra liga – jį tik gali sukelti liga, pavyzdžiui, meningitas. Taip pat intelektto sutrikimas gali būti susijęs su genetiniais sutrikimais, jį gali lemti sudėtingos socialinės, psichologinės ir kitos priežastys. Visos tokio sutrikimo formos turi du pagrindinius požymius: pirma, tai žemesnis negu norma intelektas ir, antra, adaptacinių įgūdžių sutrikimai. Tuo atveju, kai yra abu požymiai, galime teigti, kad individo intelektas sutrikęs¹⁹.

Trumpai apžvelgus vartojamos terminijos problematiką, reikėtų nurodyti, kad šiame darbe toliau vartojamas terminas „psichikos trūkumai“. Toks pasirinkimas pateisinamas tuo, kad šis terminas vis dėlto yra galiojančiame Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse.

16 Daškevičius, K.; Marcinkevičienė, J.; Navickas, A. Baudžiamoji teisė ir nepakaltinamumas Lietuvoje 1985–2004. *Sveikatos mokslai*. 2006, 1–2: 59.

17 MDAC mokymo medžiaga teisininkams ir NVO apie Europos žmogaus teisių konvenciją ir žmonių, turinčių psichikos ir (ar) raišdos sutrikimų, teises [interaktyvus]. Mokymo seminarai. 2002 [žiūrėta 2011-04-04] <<http://www.mdac.info/documents/TrainingMaterialLT.doc>>.

18 Ward Adrian, D. *Naujas požiūris: Sutrikusio intelekto asmenys: teisinis reguliavimas Rytų Europos šalims*. Šaliai: Saulės delta, 1999, p. VIII.

19 Ward Adrian, D., p. 9–11.

Pradedant analizuoti psichikos trūkumus (sutrikimus) (įtariamojo, kaltinamojo, asmens, kurio atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas), būtina pažymėti, kad jie visų pirma reikšmingi procesinės formos atžvilgiu:

1. Bylose dėl nusikalstamų veikų, kurias įvykdė asmenys, negalintys dėl „psichinių trūkumų“ pasinaudoti savo teise į gynybą, taikomos bendrosios Baudžiamojo proceso kodekso taisyklės (tačiau įstatymas suteikia asmeniui, traukiamam baudžiamojon atsakomybėn, papildomų procesinių garantijų ir numato tam tikrus nusikalstamų veikų tyrimo ir bylų nagrinėjimo ypatumus).

Papildomoms procesinėms garantijoms bei kitiems pastarojo proceso ypatumams ir skirtos kitos šios temos dalys.

2. Bendrąja tvarka pradėtas procesas tampa priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesu, jeigu ikiteisminio tyrimo metu ar nagrinėjant bylą teisme nustatoma, kad asmuo nepakaltinamas arba po nusikalstamos veikos padarymo jam sutriko psichika ir dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti (BPK 393 str.). Detaliau šis institutas bus nagrinėjamas kitoje vadovėlio dalyje.

Taigi pirmuoju atveju psichikos sutrikimai siejami su viena teisine kategorija – „negalintys pasinaudoti savo teise į gynybą“, o antruoju – su keliomis teisinėmis kategorijomis – „nepakaltinamumas“, „ribotas pakaltinamumas“, „po nusikalstamos veikos padarymo jam sutriko psichika ir dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti“.

Terminas „psichikos trūkumai“ baudžiamojo proceso įstatyme nepaaiškinamas. Teisinėje literatūroje patikslinama, ką laikyti asmenimis, dėl „psichikos trūkumų“ negalinčiais pasinaudoti savo teise į gynybą:

„<...> nepakaltinami ar ribotai pakaltinami asmenys bei asmenys, teismo sprendimu pripažinti neveiksniais dėl psichinės ligos ar silpnaprotystės, taip pat tie asmenys, kuriems veiksnumas apribotas dėl piktnaudžiavimo alkoholiniais gėrimais, narkotinėmis arba toksinėmis medžiagomis. Negalinčiais pilnavertiškai pasinaudoti savo teise į gynybą laikytini ir įtariamieji (kaltinamieji, nuteistieji), kurie nors ir pripažinti pakaltinamais, turi nuolatinį ar laikiną psichinės veiklos sutrikimą.“²⁰

---

20 Goda, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. [Kn. 2]: I–IV dalys (1–220 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 143–144.

Panašiai buvo apibūdinama ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (1961 m. redakcijos) komentare²¹: „<...> priskirtini nors ir pripažinti pakaltinamais, bet sergantieji pastoviu ar laikinu psichinės veiklos sutrikimu <...>“.

Baudžiamojo proceso teisės moksle buvo pateiktas ne vienas paaiškinimas, kaip reikėtų suvokti „psichikos trūkumus“, dėl kurių baudžiamajon atsakomybėn traukiamas asmuo negali savarankiškai įgyvendinti teisės į gynybą. Pateiktų apibrėžimų, sampratų analizė leidžia teigti, kad buvo remiamasi dviem kriterijais:

- pirma, tai trūkumai, dėl kurių negalima asmens pripažinti nepakaltinamu, ir,
- antra, trūkumai, neleidžiantys savarankiškai pasinaudoti savo teise į gynybą²².

„Psichikos trūkumų“ samprata baudžiamajame procese negali būti aiškinama remiantis tik pirmuoju kriterijumi. Baudžiamajame kodekse²³ kitaip formuluojamas nepakaltinamumo medicininis kriterijus nei 1961 m. redakcijos Baudžiamajame kodekse²⁴. Kodekso 17 straipsnyje nurodoma: „*Asmuo yra nepakaltinamas, jeigu darydamas šio kodekso uždraustą veiką jis dėl psichikos sutrikimo (paryšk. aut.) negalėjo suvokti jos pavojingumo arba valdyti savo veiksmų.*“ Atsisakyta konkretaus psichikos sutrikimų, dėl kurių asmuo gali būti pripažintas nepakaltinamu, sąrašo²⁵. Nepakaltinamumo atveju psichikos sutrikimai siejami su pavojingos veikos padarymo momentu. Po jo psichikos sutrikimų pobūdis, eiga gali pasikeisti, asmuo gali net pasveikti. O „psichikos trū-

---

21 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais iki 2001 m. kovo 12 d. Pirmas leidimas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2001, p. 71.

22 Kanapeckaitė, J. *Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariami (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrikimais)*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 20–21.

23 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741 (su pakeitimais ir papildymais).

24 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 1961, Nr. 18-147 (su pakeitimais ir papildymais iki 2003 m. gegužės 1 d.).

25 Apie medicininį ir juridinį nepakaltinamumo kriterijus žr. Daškevičius, K.; Marcinkevičienė, J.; Navickas, A. Baudžiamoji teisė ir nepakaltinamumas Lietuvoje 1985–2004. *Sveikatos mokslai*. 2006, 1-2: 59–63.

kumai“ sietini su ikiteisminio tyrimo ir bylos nagrinėjimo teisme laikotarpiu. Taigi manoma, kad šis kriterijus nėra „patikimas“. Pagrįskime „antrąjį“.

Baudžiamojo proceso įstatymas konstatuoja, kad dėl „psichinių trūkumų“ įtariamasis (kaltinamasis) gali nesugebėti savarankiškai pasinaudoti teise į gynybą (BPK 51 str. 1 d. 2 p.). Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje „teisė į gynybą“ aiškinama kaip vienas iš sąžiningo proceso garantų, sudarantis prielaidas teisingai nubausti kiekvieną, kuris padarė nusikalstamą veiką, ir užtikrinti, kad nekaltas asmuo nebūtų patrauktas baudžiamajon atsakomybėn ir nuteistas. Teisinėje valstybėje asmens teisė ginti savo teises yra neginčijama, ji numato tai, kad kaltininkui įstatymu turi būti užtikrinta pakankamai procesinių priemonių gintis nuo pareikšto kaltinimo bei galimybė jomis pasinaudoti. Teisė į gynybą yra viena iš teisingo bylos nagrinėjimo sąlygų²⁶. Taigi teisė į gynybą yra visuma baudžiamojo proceso įstatymo numatytų procesinių priemonių, leidžiančių paneigti iškilusį įtarimą (kaltinimą), bei galimybių tiesiogiai jas įgyvendinti. Teisės į gynybą garantavimas įtariamajam ar kaltinamajam yra konstitucinis principas (Konstitucijos 31 str. 6 d.), kurio turi būti griežtai laikomasi visose baudžiamojo proceso stadijose. Įtariamasis ar kaltinamasis teisę į gynybą įgyvendina gindamasis pats ir (arba) gindamasis per gynėją. Pagrindinės įtariamojo ir kaltinamojo teisės numatytos Baudžiamojo proceso kodekso 21 ir 22 straipsniuose. Be to, jei atsisakoma gynėjo ir jis nedalyvauja, įtariamajam ar kaltinamajam turi būti užtikrinta reali galimybė naudotis ir visomis gynėjo procesinėmis teisėmis.

Teisė į gynybą įgyvendinama tik tuomet, kai įtariamasis (kaltinamasis) geba naudotis visomis nurodytomis teisėmis. Gebėjimas sąmoningai pasirinkti atitinkamą elgesio variantą, numatyti, kokius rezultatus ir padarinius gali sukelti konkretus poelgis, sugebėjimas įvertinti, kokios priemonės labiausiai tinkamos gynybai – tai įtariamojo (kaltinamojo) procesinio veiksnio pagrindas²⁷. Įtariamasis (kaltinamasis) turi

26 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118(1), 156(1) straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317(1) straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 80-2423.

27 Baudžiamasis procesinis veiksnumas, kuris, skirtingai nuo civilinio procesinio veiksnū-

jam baudžiamojo proceso įstatymo suteiktas procesines teises, jis gali savarankiškai pasinaudoti teise į gynybą, prisiimti procesines pareigas ir atsakyti už netinkamą pareigų vykdymą. Įtariamojo (kaltinamojo) gebėjimas būti savo teisių ir pareigų subjektu ir gebėjimas savo veiksmais įgyvendinti teisę į gynybą – glaudžiai susiję. Tačiau tai pastarasis dalyvis gali padaryti būdamas ne tik pilnamečiu, bet ir psichiškai sveiku. Savarankiškai įgyvendinti savo teisę į gynybą įtariamasis (kaltinamasis) gali tik tuomet, kai teisingai ir tiksliai supranta pareikšto įtarimo ar kaltinimo esmę, procesinių teisių turinį, atliekamų proceso veiksmų reikšmę, surinktų baudžiamojoje byloje duomenų (įrodymų) svarbą, be pašalinių pagalbos gali pasinaudoti visomis gynybos priemonėmis (duoti paaiškinimus, surašyti skundus ir prašymus, rinktis reikiamus gynybai dokumentus ir t. t.). Psichikos negalia gali apriboti įtariamojo (kaltinamojo) gebėjimą suvokti, įprasminti, atsiminti ir atkurti bylai reikšmingas aplinkybes, savarankiškai, be pašalinių pagalbos, dalyvauti proceso veiksmuose, t. y. naudotis visomis gynybos priemonėmis ir būdais. Taigi vienu atveju įtariamojo (kaltinamojo) procesinis veiksnumas dėl psichikos sutrikimų gali būti ribotas, o kitu – minėti gebėjimai gali būti visiškai panaikinti ir asmuo pripažintas neveiksniu.

---

mo, nėra apibrėžtas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (nevertojamas ir toks terminas). Pats terminas „baudžiamasis procesinis veiksnumas“ nėra naujas teisėje. Pavyzdžiui, Vokietijos baudžiamojo proceso teisėje vartojama sąvoka „*Verhandlungsfähigkeit*“ (Roxin, C. *Strafverfahrensrecht: Ein Studien Buch*. 25 Auflage. München: Beck, 1998, S. 160.). Teisinėje literatūroje analizuojama minėta kategorija: Rath, J. Zum Begriff der Verhandlungsfähigkeit im Strafverfahren. *GA*. 1997: 214.; Widmaier, G. Verhandlungs- und Verteidigungsfähigkeit – Verjährung und Strafmaß. *NSZ*. 1995, 8: 361. u.a. Reikėtų pažymėti, kad Lietuvos baudžiamojo proceso teisė ir mokslas daug dėmesio neskyrė procesinio subjektiškumo elementui – veiksnui. Tikėtina, jog taip yra todėl, kad daugelio baudžiamojo proceso subjektų procesinis teisnumas ir veiksnumas sutampa (Rimšelis, E. Baudžiamojo proceso teisės pažeidimas: samprata ir sudėtis. *Jurisprudencija*. 2006, 6 (84): 81). Tačiau pastaraisiais metais pastebima didesnio domėjimosi šiuo klausimu tendencija (Kukaitis, V. Ikitėsininio tyrimo teisėjo procesinis subjektiškumas atskirų baudžiamojo proceso principų perspektyvoje. *Teisė*. 2009, 73: 102–123; Merkevičius, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Monografija. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008.; Zajančkauskienė, J. Prozessuale Handlungsfähigkeit eines Verdächtigen (Beschuldigten). *Jurisprudencija*. 2010, 4 (122): 245–259).

Mokslinėje literatūroje²⁸ siūloma procesinio veiksnio turinį atskleisti per intelekto, valios kriterijus.

Intelekto kriterijus – asmens gebėjimas suvokti nusikalstamos veikos ir savo procesinės padėties pobūdį bei reikšmę. Visos teisės normos, taip pat ir baudžiamojo proceso, yra normatyvaus vertinamojo pobūdžio, todėl veiksnus dalyvis privalo ne tik suvokti teisinių įvykių (aplinkybių) socialinį reikšmingumą, bet kartu visa tai asmeniškai įprasminti. Kitaip sakant, asmuo turi suvokti normatyvųjų vertinamųjų teisinių įvykių (aplinkybių), kurie yra ikiteisminio tyrimo bei teismo nagrinėjimo (taip pat ir nusikalstamos veikos įvykdymo aplinkybės) dalykas, ir teisės normų, reguliuojančių visą baudžiamąjį procesą, pobūdį.

Valios kriterijus apibūdinamas kaip gebėjimas savarankiškai įgyvendinti savo procesines teises ir pareigas. Ši samprata platesnė nei valios gebėjimų supratimas. Tokiam gebėjimui gali daryti įtaką tiek suvokimo (intelekto kriterijus) pažeidimai, tiek įvairių rūšių psichopatologiški valios sutrikimai (pavyzdžiui, patologiškai padidėjęs įtaigumas). Be to, įvardijama dar viena šio kriterijaus struktūrinė dalis – *atminties aspektas*. Pastarasis siejamas su galimais atminties sutrikimais, dėl kurių įtariamasis (kaltinamasis) gali primiršti (užmiršti) nusikalstamos veikos įvykdymo aplinkybes, ikiteisminio tyrimo, teismo nagrinėjimo įvykius (aplinkybes)²⁹.

Toks baudžiamojo procesinio veiksnio pagrindimas leidžia skirti atvejus, kai įtariamasis (kaltinamasis) geba teisingai suvokti reikšmingas bylai aplinkybes ir duoti parodymus, tačiau nesugeba savarankiškai ginti savo teisių ir teisėtų interesų. Baudžiamojo proceso įstatyme formuluojamas toks „negalėjimas savarankiškai pasinaudoti teise į gynybą dėl „psichinių trūkumų“ (BPK 51 str. 1 d. 2 p.). Ši formuluotė atitiktų riboto procesinio veiksnio kategoriją. Procesinį neveiksnumą atitiktų Baudžiamojo proceso kodekso 393 straipsnio 1 dalyje vartojama for-

28 Zajančauskienė, J. Prozessuale Handlungsfähigkeit eines Verdächtigen (Beschuldigten). *Jurisprudencija*. 2010, 4 (122): 245–259; Marcinkevičienė, J.; Dembinskas, A. Priverčiamųjų medicinos priemonių reikalingumas vertinant pakaltinamų asmenų su reiktyviais sutrikimais veiksnumą baudžiamajame procese. *Sveikatos mokslai*. 2006, 1–2: 39.

29 Kanapeckaitė, J. *Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariamai (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrikimais)*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 22–24.

muluotė „<...> po nusikalstamos veikos padarymo jam sutriko psichika ir dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti“.

Galime konstatuoti, kad įtariamojo (kaltinamojo) procesinį veiksnumą lemia toks psichikos gebėjimas, kuris leidžia:

- 1) suvokti viso baudžiamojo proceso (taip pat ir nusikalstamos veikos) bei savo procesinės padėties esmę, pobūdį bei reikšmę ir
- 2) savarankiškai įgyvendinti procesines teises ir pareigas.

Dėl psichikos sutrikimų minėti gebėjimai gali būti apriboti (ribotas procesinis veiksnumas) arba visiškai panaikinti (procesinis neveiksnumas).

Įdomu sužinoti, kokie „psichikos trūkumai“ suponuoja tarpinę būseną tarp veiksnio ir neveiksnumo.

Teisinėje literatūroje pateikiama nuostata, kad pagal medicinos charakteristiką „psichikos trūkumai“ artimi tiems psichikos sutrikimams, dėl kurių asmuo dažniausiai pripažįstamas ribotai pakaltinamu. Pasak Lietuvos psichiatrų, medicininis riboto pakaltinamumo kriterijus turi būti siejamas su įvairiais ribiniais psichikos sutrikimais. Riboto pakaltinamumo klinikiniai kriterijai galėtų būti: organinis galvos smegenų pažeidimas esant emocijų, valios sutrikimams, nežymiam intelekto funkcijų susilpnėjimui, kai kurie parafilijos atvejai, šizofrenijos atoslūgis (remisija), psichinis infantilizmas, fiziologinis afektas ir kt.³⁰ Pavyzdžiui, Aukščiausiasis Teismas 2004 m. birželio 29 d. nutartyje nurodė, kad „*baudžiamosios teisės prasme ribotas pakaltinamumas vertinamas pagal medicininį ir juridinį kriterijus. Iš byloje esančio teismo psichiatrijos, psichologijos, narkologinės ekspertizės akto matyti, kad nusikalstamos veikos darymo metu nuteistasis buvo frustracijos būsenoje (medicininis riboto nepakaltinamumo kriterijus – pabraukta aut.), jis negalėjo visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ir valingai kontroliuoti savo veiksmų. Remdamasis šiuo ekspertizės aktu, teismas pagrįstai pripažino nuteistąjį ribotai pakaltinamu.*“³¹

30 Dembinskas, A. *Psichiatrija*. Vilnius: Vaistų žinios, 2003, p. 672.

31 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. birželio mėn. 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-325/2004.

Panašios medicininės charakteristikos pateikiamos mokslinėje literatūroje ir riboto baudžiamojo procesinio veiksnio atveju: psichinis infantilizmas, psichopatija esant nestipriai išreikštiems emocinės valios sferos pažeidimams, šizofrenijos priepuolių atoslūgis (remisija), nepilnamečių psichinis nesubrendimas – įvardijami net kai kurie psichinio nesubrendimo bruožai, kurie galėtų turėti įtakos procesinio veiksnio apribojimui (nesavarankiškumas, įtaigumas, polinkis fantazuoti, išsigalvoti ir pan.) ir kt.³²

Taigi galime atrasti tiesioginį ryšį tarp riboto pakaltinamumo ir riboto procesinio veiksnio bei nesugebėjimo savarankiškai pasinaudoti teise į gynybą. Medicininio aspektu „psichikos trūkumai“, dėl kurių įtariamasis (kaltinamasis) negali savarankiškai pasinaudoti teise į gynybą, yra panašūs į tuos, kurie sudaro riboto pakaltinamumo medicininį kriterijų. Tačiau iš esmės šios dvi teisinės kategorijos skiriasi. Vienu atveju psichikos sutrikimai siejami su pavojingos veikos padarymo momentu (ribotas pakaltinamumas), o kitu atveju – su ikiteisminio tyrimo ar bylos nagrinėjimo laiku (ribotas procesinis veiksnumas – negalėjimas savarankiškai įgyvendinti teisės į gynybą).

Be psichikos, baudžiamojo proceso įstatymas nurodo ir „fizinius trūkumus“, dėl kurių įtariamasis (kaltinamasis) gali nepasinaudoti savo teise į gynybą.

2.2. Fiziniai trūkumai

Baudžiamojo proceso kodekse (2002 m. redakcija) 51 straipsnio 1 dalies 2 punkte skiriami šie fiziniai trūkumai: aklumas, kurtumas ir nebylystė. Įdomu pažymėti, kad tarpukariu 1864 m. Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymas kaltinamiesiems nebyliams ir kurtiesiems taip pat skyrė ypatingą dėmesį. Tai liudija kai kurios įstatymo normos: 411 straipsnis – „nebylio kaltinamojo apklausinėjimas teismo tardyme“; 580 straipsnis – „nebylio, kurčio kaltinamojo apklausinėjimas Apeliaciniame teisme“; 732 straipsnis – „nebylio, kurčio paaiškinimas teis-

---

32 Kanapeckaitė, J. *Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariamai (kaltinami) asmenys su fiziniiais ar psichikos trūkumais (sutrikimais)*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 25–29.

me raštu³³. Kodekso normų analizė leidžia padaryti išvadą, kad prie tokių asmenų buvo priskiriami visi, „kurie negalėjo minčių išreikšti gyvu žodžiu“ (411 str.)³⁴. „Neregiai“, „aklieji“ Baudžiamojo proceso įstatyme neminimi, tačiau jų teisių apsauga „rūpinosi“ Baudžiamasis statutas (612 str.: „*Kas nusikalto raginęs neregį pasirašyti dokumentą, kuris žinomai nesutinka su pasirašiusiojo valia, kaip sutinkantį su jaja, pasirašiusiojo arba kito žmogaus turto arba turto reikalo nenaudai, tas baudžiamas kalėti [grasos] kalėjime*“). Kodekso komentare pateikiamas svarbus neregystės paaiškinimas: „<...> yra ne tik absoliutus regėjimo nustojimas, bet ir tokia regėjimo organo liga, kuri kliudijo laisvai skaityti raštą ir verčia dokumentą pasirašantį asmenį pasitikėti trečiųjų asmenų pasakojimu apie jo turinį“³⁵. Baudžiamojo proceso įstatymas tiesiogiai neįtvirtino būtinojo gynėjo dalyvavimo byloje, kuriuose kaltinamieji yra kurtieji ar nebyliai, tačiau mokslinėje literatūroje ši problema buvo pabrėžiama: „<...> visi civilizuoti kraštai šiuo atžvilgiu yra daug toliau pažengę į priekį, negu mes. Vokietijoje, pavyzdžiui, gynimas yra būtinas visoms byloms, <...> kai kaltinamasis yra kurčias ar nebylys“³⁶.

Šių dienų Baudžiamojo proceso įstatymas neapsiriboja tuo, kad suteikia papildomų procesinių garantijų tik įtariamiesiems (kaltinamiesiems) dėl kurtumo, aklumo ar nebylumo. Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnio 1 dalies 2 punktą nurodo ir „kitų fizinių trūkumų“. Daugelis baudžiamojo proceso mokslo plėtotojų, nagrinėjusių fizinių trūkumų sampratos ir jų vertinimo kriterijų nustatymo problemas, nurodė, kad teisinę reikšmę turi tik „rimtos fizinės negalios“, „esminiai trūkumai“³⁷.

---

33 *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais*. Neoficialus leidimas. [Redagavo M. Kavolis]. Kaunas: „Literatūros“ knygyno leidimas, 1933, p. 315, 394, 453.

34 *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais*, p. 315.

35 *Baudžiamasis statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų* [spaudai parengė Kavolis, M.; Beliackinas, S. J.]. Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934, p. 565–566.

36 Beliackinas, S. *Baudžiamųjų bylų gynimas*. Lietuvos universiteto Teisės fakulteto darbai. Tomas VII. Knyga I. Kaunas: „Spindulio“ b-vės spaustuvė, 1930, p. 66–67.

37 Zajanchkauskienė, J. Fiziniai ar psichikos trūkumai (sutrikimai): procesinė teisinė samprata ir reikšmė, realizuojant asmens teisę į gynybą. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrias, 2009, p. 314.

Baudžiamojo proceso kodekso (2002 m. redakcija) komentare pateikiama: „asmenimis, dėl fizinių <...> trūkumų negalinčiais pasinaudoti savo teise į gynybą, laikytini asmenys, kurie turi esminių kalbos, regėjimo, klausos defektų arba serga sunkia liga, aiškiai apsunkinančia bendravimą, suvokimą ar minčių reiškimą <...>“³⁸. Remiantis išaiškinimu, esminiais turi būti pripažinti tik tie fiziniai trūkumai, kurie aiškiai apsunkina bendravimą, suvokimą ar minčių raišką. Įvardytas konkretus fizinių trūkumų vertinimo kriterijus. Vertinant klausos, regėjimo ir kalbėjimo sutrikimus, reikėtų nustatyti, ar dėl šių sutrikimų nėra: išnykęs ar sumažėjęs asmens gebėjimas suvokti aplinkybes, turinčias reikšmės bylai, atgaminti suvoktas aplinkybes, nagrinėti, nustatyti priežastį ir padarinių ryšius, išdėstyti parodymus ir ginti savo poziciją. Ne visi regėjimo, klausos, kalbėjimo sutrikimai gali sukelti tokius padarinius. Baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje susiformavo nuostata, kad esminiais klausos, regos ir kalbėjimo sutrikimais, kurie gali apsunkinti nurodytus pažintinius sugebėjimus, laikomi silpna klausia arba jos nebuvimas, aklumas ar silpnaregystė, kurčnebylystė ir nebylystė.

Įtariamojo (kaltinamojo) savarankiškai gynybai svarbu teisingai suvokti bylai reikšmingas aplinkybes ir duoti teisingus parodymus. Tam būtini tam tikri gebėjimai – stebėti, suprasti tai, kas pažinta (patirta), tiksliai ir aiškiai perduoti kitiems asmenims stebėjimo rezultatus. Dėl fizinių trūkumų (aklumo, silpnaregystės, kurtumo ar silpnos klausos) įtariamojo (kaltinamojo) kai kurie pažintiniai gebėjimai gali būti visai išnykę ar susilpnėję; jis gali suvokti faktus, įvykius, gana savitai perpasakoti tai, ką matė ar girdėjo. Kurtieji, aklieji iš pradžių suvokia tai, ką mato ar girdi, ir tik tada, kai išorinis poveikis jutimo organams baigiasi, pradeda savo viduje „perdirbinėti“ tai, kas buvo suvokta. Dėl šios priežasties tokių įtariamųjų (kaltinamųjų) parodymai (viena iš svarbiausių gynybos priemonių), pagrįsti suvokimais tų jutimo organų, kompensuojančių vienus ar kitus trūkumus, gali būti netikslūs ir neišsamūs.

Aklumas – sunkiausias regos organo funkcijos sutrikimas, kai visiškai neįmanomas arba labai ribotas regimasis suvokimas. Aklųjų asmenų psichikos veikloje pasikeičia analizatorių sąveikos sistema, su-

38 Goda, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. [Kn. 2]: I–IV dalys (1–220 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 143.

vokimo tipai, išryškėja mąstymo veiklos specifinių vaizdų ir sąvokų santykis, pastebima tam tikrų emocijų, valios sferos bei asmenybės sąvybių pakitimų. Be to, gali sutrikti erdvinė orientacija³⁹. Taigi visiškai aklas įtariamasis (kaltinamasis) negali tiksliai nupasakoti įvykio vietos, pasakyti, kokios spalvos buvo tam tikras objektas, nurodyti tikslus atstumus ir pan.

Labai svarbu įtariamojo (kaltinamojo) gynybai suprasti proceso veiksmų reikšmę, jų turinį, procesinio įtvirtinimo bei veiksmų atlikimo taktinius būdus (ypač tuos, kurie pažeidžia įstatymo reikalavimus: menantys klausimai, bauginimas, parodymų iškreipimas proceso veiksmo protokole ir t. t.). Įtariamajam (kaltinamajam) svarbu ne tik girdėti, ką kalba ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas, nukentėjusysis, liudytojas ar kiti proceso dalyviai apklausų, akistatų ar kitų veiksmų metu, bet ir stebėti šių dalyvių mimiką, gestus, judesius. Tačiau visiškai kurčias ar kurčnebylis negali akistatos metu tiesiogiai girdėti nukentėjusiojo parodymų, išgirsti jo balso intonaciją. Visiškai aklas įtariamasis (kaltinamasis) negali pamatyti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, liudytojo ar nukentėjusiojo gestų, mimikos, judesių ir dėl to negali pats įsitikinti, ar tai nedaro įtakos proceso veiksmui.

Komunikacija yra neatsiejama žmogaus gyvenimo dalis. Komunikaciją suprantame kaip žmonių bendravimą, keitimąsi mintimis, išgyvenimais, kultūrinėmis, dvasinėmis vertybėmis ir pan. Tai būdas išmokti suprasti kalbą, išmokti kalbėti, išsakyti norus ir pageidavimus, būti suprastam ir suprasti kitus, reguliuoti savo bei kitų poelgius, interpretuoti savo ir kitų žmonių išsakytas mintis ir t. t. Komunikacijos procesui būtini du asmenys – kalbėtojas ir klausytojas. Tiek klausytojas, tiek ir kalbėtojas bendraudami turi naudotis ir mokėti naudotis tomis pačiomis „kalbėjimo priemonėmis“, gebėti reguliuoti savo veiksmus pagal tai, kas pasakyta ir suprasta, be to, klausytojas turi suprasti kalbėtojo naudojamą „kodą“ ir gebėti interpretuoti „kodo“ reikšmę⁴⁰. Kitaip žmonės nesupranta vienas kito, ir tokia komunikacija yra beprasmiš. Pabandykime įsivaizduoti ikiteisminio tyrimo ar bylos nagrinėjimą.

39 Litvakas, A. *Aklųjų ir silpnaregių psichologijos apybraižos: mokymo priemonė studentams psychologams ir defektologams*. Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo m-ja, 1976, p. 12.

40 *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2003, p. 295–296.

mo teisme metu susiklosčiusią situaciją, kai įtariamasis (kaltinamasis) negali išreikšti savo minčių, negali suvokti, ko iš jo norima, nes nėra išmokęs naudotis ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teisėjo „kalbėjimo priemonėmis“. Žinoma, jis gali naudotis tomis „kalbėjimo priemonėmis“, kurias yra išmokęs, pavyzdžiui, gestų ir mimikos kalba (kurčėbyliai, nebyliai). Tačiau nurodyti klausytojai nesupranta tokio kalbėtojo naudojamo „kodo“. Šioje situacijoje pagalbos ranką išties vertėjas, mokantis gestų, mimikos kalbą.

Norėtume atkreipti dėmesį į tokį gana retą kalbos sutrikimą kaip mutizmas. Šis sutrikimas dažniausiai susiformuoja vaikystėje, ir jei asmuo negauna tinkamos pagalbos, gali tapti rimtu verbalinės kalbos sutrikimu. Mutizmas – tai balso ir kalbos nebuvimas (nebylystė), kai klausia normali. Šis verbalinis bendravimo sutrikimas (netekimas) atsiranda dėl psichikos traumos. Mutizmas gali būti selektyvusis arba absoliutusis. Selektvyviojo mutizmo atveju pasirenkama bendrauti su tam tikrais asmenimis, taip pat pasitaiko, kad tokio mutizmo atveju asmuo kitus žmones visiškai ignoruoja: neatsako į pateiktus klausimus, nereaguoja į atliekamus veiksmus. Absoliutusis mutizmas – tai visiškas tylėjimas bet kokiose situacijose⁴¹. Įtariamiesiems (kaltinamiesiems), turintiems tokį kalbėjimo sutrikimą, yra labai svarbus emocinis komfortas, todėl tokiais atvejais turi būti užtikrinamas ne tik gynėjo, bet ir specialisto – psichologo, atstovo pagal įstatymą arba kito asmens dalyvavimas, kuris galėtų padėti tokiam asmeniui jaustis saugiau, geriau.

Dar yra vienas diskutuotinas aspektas – ar būtina mikčiojimą laikyti kalbėjimo sutrikimu, dėl kurio asmuo negalėtų savarankiškai įgyvendinti savo teisės į gynybą? Kategoriskai teigti, žinoma, negalima. Šią nuostatą būtų galima pagrįsti nevienodu mikčiojimo problemos traktavimu įvairių mokslo sričių darbuose. Medicininė, logopedinė, psichologinė literatūra mikčiojimą apibūdina kaip kalbėjimo tempo ir ritmo sutrikimą, dėl kurio sutrinka normalus bendravimas. Šis kalbos sutrikimas itin neigiamai veikia žmogaus asmenybę: iškreipia savęs suvokimą, keičia elgesį, kartais tampa neurotinių ligų priežastimi⁴².

41 *Specialiojo ugdymo pagrindai*, p. 304–305.

42 Kačiušytė- Skramtai, L. *5–7 metų mikčiojančių vaikų ugdymo optimizavimas muzikine veikla*. Daktaro disertacijos santrauka. Socialiniai mokslai (edukologija). Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2002, p.11.

Bendrauti „be kliūčių“ įtariamajam (kaltinamajam) itin svarbu daugelio proceso veiksmų (apklausų, akistatos, parodymų patikrinimo vietoje ir kt.) metu. Kiti tyrinėtojai mano, kad reikšmingų asmenybių skirtumų tarp mikčiojančio ir nemikčiojančio žmogaus nėra, nors mikčiojantys žmonės, palyginti su nemikčiojančiais, dažnai yra drovesni, emociškai nestabilesni. Pabrėžiama, kad neigiami padariniai – pažeisti tarpasmeniniai santykiai, negatyvus požiūris į save ir kitus – itin išryškėja bendraujant⁴³. Nūdienos tyrinėtojai reziumuoja savo pažiūras, remdamiesi įvairių mokslo sričių teorijomis ir įvardydami mikčiojimą kaip kompleksinę problemą, kuriai būdingas kalbėjimo nesklaidumas bei jo sukelti emociniai sutrikimai, socialinės adaptacijos sunkumai, komunikacinių įgūdžių stoka⁴⁴. Baudžiamojo proceso metu mikčiojimas turėtų būti vertinamas individualiai, kiekvienu konkrečiu atveju įvertinant, kaip jis veikia įtariamojo (kaltinamojo) savarankiškos gynybos galimybes, ir nepamirštant jau nurodytų aspektų (sutrikę komunikaciniai įgūdžiai, iškreipta emocinė būklė, socialinės adaptacijos sunkumai – visa, kas kliudo veiksmingai įgyvendinti savo teises).

Beje, žymus baudžiamojo proceso mokslo plėtotojas Anatolijus Koni prie fizinių trūkumų, turinčių procesinę teisinę reikšmę, priskyrė tokius regėjimo sutrikimus: toliaregystę, trumparegystę ir daltonizmą⁴⁵. Daltonizmo nustatymo reikšmę baudžiamojo proceso metu pabrėžė ir žymus austrų kriminalistas, Graco universiteto profesorius Hansas Grosas (*Hans Gross*)⁴⁶. Mokslinėje literatūroje buvo pateikiami ir tokie šių fizinių trūkumų vertinimo kriterijai: toliaregystė, trumparegystė ar daltonizmas gali apriboti įtariamojo (kaltinamojo) teisę į savarankišką gynybą tik tuo atveju, jei pastarieji trūkumai nėra pakankamai kompensuojami specialiomis techninėmis priemonėmis (akiniiais)⁴⁷. Ši teorinė nuostata siūlo išvadą, kad įtariamojo (kaltinamojo) procesinė

43 Kačiušytė- Skramtai, L., p. 11.

44 Kačiušytė – Skramtai, L., p. 11–12.

45 Кони, А. Ф. *Собранные сочинения*. Т. 4. Москва: Юрид. лит., 1967, с. 106.

46 Гросс, Г. *Руководство для судебных следователей как система криминалистики*. Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. Москва: ЛексЭст, 2002, с. 227–228.

47 Щерба, С. П. *Теоретические основы и особенности уголовного судопроизводства по делам лиц, страдающих физическими или психическими недостатками*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 1990, с. 69.

padėtis priklauso ne nuo regėjimo sutrikimo laipsnio ir jo poveikio gebėjimui savarankiškai gintis, o nuo to, ar šie sutrikimai kompensuojami specialiomis techninėmis priemonėmis. Tačiau ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai, teisėjai ir teismai negali atsakyti į klausimą, ar techninės priemonės pakankamai kompensuoja regėjimo sutrikimus. Čia galėtų padėti tik specialistas. Be to, įtariamasis (kaltinamasis) gali iš viso neturėti akinių dėl finansinių sunkumų ar kitų priežasčių. Taigi, vertinant regėjimo sutrikimus, reikėtų atsižvelgti į jų poveikį asmens pažintiniams sugebėjimams, o ne į techninių priemonių galimybes.

Be klausos, regėjimo, kalbėjimo sutrikimų, įtariamasis (kaltinamasis) gali turėti ir kitokių fizinių trūkumų. Pavyzdžiui, ar asmenys dėl įvairių žmogaus kūno anomalijų (veido defektų, liemens, galūnių judesių, stuburo, raumenų sutrikimų, amputacijų, distrofijos ir kt.) gali savarankiškai įgyvendinti savo teisę į gynybą? Daugelis autorių sutinka, kad, tiriant nusikalstamas veikas ir nagrinėjant bylas, tokiems įtariamiesiems (kaltinamiesiems) kartais būtina užtikrinti gynėją. Pavyzdžiui, asmuo, neturintis abiejų rankų, negali pats surašyti parodymų, papildyti žodinių parodymų schemomis, piešiniais, parašyti skundų, prašymų. Tiesa, kai kurie baudžiamojo proceso mokslo plėtotojai nesutinka su šia nuostata, tvirtina, kad tokius fizinius trūkumus įveikti padeda protezai. Deja, anot S. P. Shherbos, jie mato tik fizinių trūkumų atributus, bet nemato paties žmogaus ir jo vidinio pasaulio⁴⁸. Čia tiktų tie patys argumentai, kurie buvo nurodyti kalbant apie regėjimo sutrikimus – daltonizmą, trumparegystę ir toliaregystę.

Dar vienas problemos aspektas. Ar turi procesinės teisinės reikšmės somatinės ligos ir kokius teisinius padarinius sukelia jų nustatymas? Gana įtikinama šiuo klausimu yra nuomonė, kad ne visomis somatinėmis ligomis sergant būtina įtariamajam (kaltinamajam) užtikrinti būtiną gynėjo dalyvavimą. Įvardijamos tokios somatinės ligos, kurios trunka ilgą laiką, apriboja asmens judėjimo (persikėlimo iš vienos vietos į kitą) galimybes, neigiamai veikia asmens emocinę būklę⁴⁹. Žmogaus

---

48 Щерба, С. П., с. 49.

49 Полшков, М. И. *Осуществление защиты по делам лиц, страдающих физическими или психическими недостатками*. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 1981, с. 10.

kūno anatomijos defektai, somatinės ligos tam tikrais atvejais gali turėti procesinės teisinės reikšmės. Nurodyti trūkumai dažniausiai neapriboja įtariamojo (kaltinamojo) pažintinių gebėjimų, tačiau jie gali suvaržyti įtariamojo (kaltinamojo) teisę aktyviai dalyvauti tyrimo veiksmuose, rinkti duomenis, surašyti dokumentus, laisvai judėti iš vienos vietos į kitą (šiuolaikinė architektūra dar nėra pakankamai pritaikyta, kad tokie asmenys galėtų nevaržomai judėti, esančios kliūtys riboja jų aplinkinio pasaulio pažinimą). Esant tokiai fizinei būklei, dažnai prireikia pašalinių asmenų pagalbos, todėl tokiems įtariamiesiems (kaltinamiesiems) būtina paskirti gynėją.

Diskusijų objektu išlieka ir klausimas, ar senyvo amžiaus sulaukusius asmenis būtų galima priskirti prie asmenų, negalinčių savarankiškai įgyvendinti savo teisės į gynybą. Žinoma, kad organizmo senėjimo procesai sukelia fizinės bei psichikos būklės pakitimų: atsiranda suvokimo sutrikimų, susilpnėja klausa, rega. Neretai atsiranda judėjimo koordinacijos sutrikimų, įgūdžių degradacijos ir pan. Senstančiame organizme vykstantys procesai veikia ir psichiką. Silpsta jėgos, mažėja fizinis ir protinis darbingumas, atsiranda įvairių negalavimų, ligų⁵⁰. Senatviam amžiui tenka nuo 15 iki 25 proc. visų vėlyvo amžiaus psichikos ligų. Pavyzdžiui, 3–5 proc. vyresnių nei 60 metų žmonės serga senatvine demencija. Progresuojant šiai ligai, dėsningai silpnėja atmintis, dėmesys, mažėja nuovokumas. Ypač anksti pablogėja įsiminimas, netenkama gebėjimo įgyti naujų žinių, įgūdžių, patirties ir pan.⁵¹ Visa tai gali pakenkti visavertei įtariamojo (kaltinamojo) procesinei padėčiai. Antra vertus, senyvas amžius nėra fizinis ar psichikos trūkumas (sutrikimas). Kiekvienu atveju reikėtų atsižvelgti į esamų fizinių ar psichinių trūkumų pobūdį, jų įtaką savarankiškai įtariamojo (kaltinamojo) gynybai, bet ne į amžių.

Apibendrinant išdėstytas nuostatas apie įtariamųjų (kaltinamųjų) fizinius trūkumus, galima tvirtinti, kad gynėjo dalyvavimas būtinas tiriant nusikalstamas veikas ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas dėl veikų, kuriomis įtariamasis ar kaltinamasis asmuo, turintis fizinių trūkumų:

50 Jurgelėnas, A.; Čeremnych, E.; Filipavičiūtė, R. Pagyvenusių žmonių sergamumas ir sveikatos kokybės poreikis. *Sveikatos mokslai*. 2002, 7: 25–28.

51 Kriščiūnas, A. *Psichiatrija*. Monografija. Vilnius: UAB Ciklonas, 2002, p. 27.

- dėl kurių išnyksta ar susilpnėja kai kurie asmens pažintiniai gebėjimai (klauskos, regos, kalbėjimo sutrikimai);
- nors jie ir nepažeidžia asmens pažintinių gebėjimų, tačiau visiškai ar iš dalies suvaržo gebėjimą be kitų asmenų pagalbos dalyvauti proceso veiksmuose, rinkti reikšmingus gynybai duomenis, surašyti proceso dokumentus, nevaržomai judėti iš vienos vietos į kitą (kai kurie kūno anatomijos defektai, sunkių formų somatinės ligos).

3. Bylų dėl asmenų, turinčių fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), padarytų nusikalstamų veikų proceso ypatumai

3.1. Psichikos trūkumų (sutrikimų) atskleidimas, nustatymas

Siekiant užtikrinti asmens teises ir atsižvelgiant į jo nesugebėjimą savarankiškai jų ginti, ypač svarbu nustatyti momentą, nuo kurio toks asmuo bus pripažintas nesugebančiu savarankiškai įgyvendinti savo teisių. Neabejotina, kad kuo anksčiau bus atskleisti (aptikti) asmens psichikos trūkumai (sutrikimai), tuo greičiau bus imtasi priemonių užtikrinti jo teisių gynybą.

Atsižvelgus į tai, kad psichikos trūkumų (sutrikimų) nustatymas numato paprastai tam tikras procesines pasekmes, galima paminėti keletą minėtų trūkumų (sutrikimų) atskleidimo (aptikimo) momentų, taisytinių įtariamajam (kaltinamajam).

1. Nepatvirtintų (įtariamų) psichikos trūkumų (sutrikimų) aptikimo momentas (tokie įtarimai gali būti pagrįsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo nuomone, kai kurių asmenų parodymais, taip pat duomenys gali būti pateikti, pranešant apie nusikalstamą veiką ir pan.

2. Įtarimų dėl asmens psichikos būklės patvirtinimo medicinos dokumentais momentas. Tai – dokumentiniai psichikos nukrypimų patvirtinimai, kurie bus pateikti ekspertams, specialistams.

3. Psichikos trūkumo (sutrikimo) patvirtinimas pateikiant specialistui ar ekspertui išvadą. Su pastaruoju momentu susiję asmens teisių užtikrinimo aspektai, jei į juos nebuvo atsižvelgta ankstesniuose bylos proceso etapuose.

Ikiteisminio tyrimo bei teismo nagrinėjimo metu atskleidžiant įtariamųjų (kaltinamųjų) psichikos trūkumus (sutrikimus) gali būti naudojama informacija apie tipinius aptariamų asmenų požymius. Literatūroje daugiausia dėmesio skiriama įtariamiesiems (kaltinamiesiems), turintiems psichikos trūkumų (sutrikimų), šių trūkumų (sutrikimų) požymiams. Pastarieji gali būti naudojami vertinant ir kitų baudžiamosio proceso (liudytojų, nukentėjusiųjų ir t. t.) dalyvių psichikos būklę. Remiantis mokslinėje literatūroje pateiktos medžiagos bei archyvinių baudžiamųjų bylų analize⁵², galima paminėti tokius aptariamųjų asmenų ypatumus.

Išprusimas. Dažniausiai įtariamieji (kaltinamieji), turintys psichikos trūkumų (sutrikimų), apibūdinami kaip menkai išsilavinę, neišprusę asmenys. Psichikos trūkumai (sutrikimai) kai kuriems jų trukdo siekti aukštesnio išsilavinimo, suvokti kultūros vertybes net ir tuomet, jei yra palankios sąlygos, kompensuojančios nevisavertę psichiką. Pavyzdžiui, keletą dešimtmečių vidutinio, žymaus ir labai žymaus intelekto sutrikimo vaikai visame pasaulyje buvo laikyti nemokytiniais, ir tik praėjusio amžiaus 8-ajame dešimtmetyje prasidėjo jų integracija į švietimo sistemą⁵³.

Interesai. Pastebima, kad dažnai asmenys, turintys psichikos sutrikimų, neadekvačiai vertina savo tikrąsias galimybes. Psichikos ligoniniai kartais pradeda domėtis filosofijos, fizikos, matematikos bei kitų mokslų fundamentaliomis problemomis. Jų darbuose atsispindi iškreipta logika, pateikiamos paviršutiniškos išvados, pagrįstos tik išoriniais neesminių požymių panašumais.

---

52 Kanapeckaitė, J. *Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariamai (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrikimais)*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.

53 *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2003, p. 261.

Kalbėjimas laikytinas vienu iš informatyviausių požymių, kalbant apie psichikos (trūkumų) sutrikimus. Psichikos ligonių žodinei kalbai gali būti būdinga:

- tarimo defektai, netaisyklinga artikuliacija, šveplavimas, mikčiojimas ir kiti tarimo sutrikimai;
- prasminės klaidos: beprasmis kalbėjimas, perėjimas nuo teisingų minčių prie melagingų, nesugebėjimas kalbant apibendrinti ir pan.;
- kalbos tempo nukrypimas nuo normos: nepertraukiamas kalbėjimas, staigus kalbėjimo tempo sulėtėjimas arba pagreitėjimas ir kt.;
- žodyno skurdumas, echolalija⁵⁴, perseveracija⁵⁵, kalbėjimo ekspresyvumas arba, atvirkščiai, – neišraiškingumas, vienodumas ir kt.

Tokių asmenų *rašytinėje kalboje* gali atsispindėti:

- rašysenos pasikeitimai: agrafija⁵⁶ (visiškas ar dalinis sugebėjimo rašyti netekimas), vingrus rašysenos stilius, simboliai (rašant dažnai naudojami įvairūs sutartiniai ženklai, simboliai); „drebanti“ rašysena, atspindinti hiperkineziją⁵⁷, dažnas klaus-

---

54 Psichikos sutrikimas: ligonis nevalingai kartoja kito žmogaus tariamus žodžius; ją sukelia katatonija, sunki įgimta silpnaprotystė ar psichozė; ligonis, užuot atsakęs į klausimą, jį kartoja, dažnai dar ir mėgdžiodamas klausiančiojo intonaciją, judesius, mimiką. Žr. Vaitkevičiūtė, V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Leidykla „Žodynas“, 2007, p. 270.

55 To paties judesio arba veiksmo (judesių p.) kartojimas prieš žmogaus valią, ignoruojant kitus nurodymus ar paliepinimus; jų pačių idėjų, minčių (mąstymo p.) kartojimas, dėl to ligonis atsakinėja tais pačiais žodžiais arba sakalais į naujus, skirtingus klausimus, kartais atsako teisingai. Žr. Vaitkevičiūtė, V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas, 2007, p. 749.

56 Sutrikęs gebėjimas rašyti dėl galvos smegenų kairiojo pusrutulio vidurinio kaktos vingio užpakalinės dalies pažeidimo, dažniausiai susijęs su afazija – med. nebylumas, nesugebėjimas kalbėti ir suprasti kalbos; afazija susijusi su galvos smegenų žievės kairiojo pusrutulio tam tikrų centrų pažeidimu; kalbos ir klausos organai būna nepakitę. Žiūrėti Vaitkevičiūtė, V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Leidykla „Žodynas“, 2007, p. 46, 42.

57 Med. nevalingi, betiksliai, įkyrūs, bereikšmiai įvairių kūno dalių judesiai; ją sukelia funkcinis ir organinis smegenų (dažniausiai požiivio branduolių) pažeidimas. Žr. Vaitkevičiūtė, V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Leidykla „Žodynas“, 2007, p. 431.

tukų bei šauktukų vartojimas, rašto erdvinio išdėstymo pažeidimai (pavyzdžiui, pavadinimas užrašomas lapo kampe) ir kt.;

- daroma nemažai gramatinių klaidų.

Išorė. Kartais ir pagal žmogaus išorę galima spręsti apie jo psichikos būklę. Išoriniai kūno anatomijos požymiai gali būti pakitę: kūno sudėjimo disproporcija, veido skeleto asimetrija, kaukolės struktūros anomalijos. Jei suaugęs žmogus atrodo kaip vaikas, tai gali liudyti apie psichofizinį infantilizmą⁵⁸.

Iš funkciinių požymių galima būtų įvardyti įvairius judėjimo sutrikimus: hiperkineziją, sutrikusią judesių koordinaciją, pusiausvyros sutrikimus ir kt. Prie funkciinių požymių priskiriami ir mimikos sutrikimai. Psichikos arba nervų ligą gali lemti intensyvi sąmoninga arba nesąmoninga mimika (hipermimija), menka mimika (hipomimija), mimikos visiškas išnykimas (amimija), neatitinkanti emocijų ar aplinkybių mimika arba vaipymasis (paramimija)⁵⁹.

Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į aprangą: drabužiai nepritaikyti sezonui, pernelyg vulgarūs, netinkami pagal amžių ir pan.

Sveikatos būklė. Reikėtų atkreipti dėmesį į asmens fizinę sveikatos būklę. Pavyzdžiui, jei įtariamasis (kaltinamasis) perdėtai skundžiasi, kad jam ką nors skauda, vargina širdies plakimas, kankina baimė susirgti kuria nors sunkiai liga ir kt. Tokie somatinio pobūdžio skundai gali būti susiję su psichikos pokyčiais. Psichiatrijoje tai vadinama somatoforminiais sutrikimais, atspindinčiais psichikos ir kūno sąveiką: iš smegenų plintantys impulsai suvokiami kaip atitinkami kūno ar pojūčių pokyčiai⁶⁰.

---

58 Infantilizmas (lot. *infantilis* – vaikiškas) – organizmo raidos sutrikimas: suaugęs žmogus turi vaikystės amžiui būdingų fizinių ir psichikos bruožų; kartais atsilieka psichikos raida; toks žmogus negeba spręsti ir veikti savarankiškai, nori būti globojamas, linkęs į įvairias kompensacines reakcijas – fantazuoja, užuot ką nors daręs; infantilizmas prasideda vaikystėje; priežastys – belatakių liaukų, širdies ir kraujagyslių sistemos, kepenų, inkstų, infekcinės ligos, traumos, medžiagų apykaitos sutrikimai, apsinuodijimas, avitaminozė. Žr. Vaitkevičiūtė, V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Leidykla „Žodynas“, 2007, p. 408.

59 *Medicinos enciklopedija*. T. 2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 28.

60 Žr. plačiau Dembinskas, A. *Psichiatrija*. Vilnius: Vaistų žinios, 2003, p. 383–408.

Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas. Praktiškai apie 11 proc. nusikaltimų, susijusių su narkotikų apyvarta, padaro asmenys, vartojantys narkotikus. Jie gali turėti psichikos sutrikimų. Tuo tarpu apsvaigusių nuo narkotikų asmenų skaičius nesiekia pusės procento bendrojo nusikalstamumo ir sudaro 0,39 proc.⁶¹ Dažniausi priklausomybės „palydovai“ yra asmenybės sutrikimai, iš jų ypač dažni ribinis asmenybės sutrikimas ir asocialaus elgesio sutrikimas. Asociali asmenybė nėra nusikaltėlio sinonimas, tačiau daugelis tokių žmonių nemažą savo gyvenimo dalį praleidžia kalinimo įstaigose ir pan. Šie žmonės būna ne kartą elgęsi asocialiai, vartojo prievartą kitų žmonių atžvilgiu. Kalbant su asocialiomis asmenybėmis, net ir apie jų nusikaltimus bei nusikaltimų objektus, jos negali suvokti, kaip tai gali būti susiję su jausmais, t. y. jų veiksmų padariniai nesukelia jokių emocinių išgyvenimų. Bendraujant su šios kategorijos asmenimis, neatrodo, kad jų intelektas būtų sutrikęs. Priešingai, šie asmenys randa labai argumentuotų savo elgesio paaiškinimų. Anksčiau tokie žmonės būdavo vadinami psichopatais arba sociopatais⁶².

Tokiems bendro pobūdžio psichikos trūkumų (sutrikimų) požymiams buvo skiriamas dėmesys ir tarpukario Lietuvos teisinėje literatūroje. Pasak Vyriausiojo Tribunolo prokuroro pavaduotojo K. Žalkausko, remiantis psichiatrų įvardytais bendraisiais psichikos sutrikimų požymiais kiekvienas, nors ir nebūdamas tos srities specialistas, galėtų įtarti, kad tam tikras asmuo yra psichiškai nesveikas. Pavyzdžiui, psichiatras Gasperas Limanas patarė „teismo tardytojui“ kreiptis į psichiatrą, kad jis išsiaiškintų, jog tiriamasis: 1) gali būti paveldėjęs negalią, jei taps žinoma, kad jo tėvai, artimieji giminaičiai arba net vaikai yra psichiškai nesveiki; 2) turėjęs galvos traumų; 3) turi polinkį į epilepsiją, isteriją ir kitas neurozes; 4) piktnaudžiauja alkoholiu; 5) skundžiasi galvos svaigimu, skausmu, nemiga ir t. t. 6) haliucinuoja; 7) turi „ypatingą dvasios atsilikimą“; 8) patiria periodiškai pasikartojančius tam tikrus psichikos reiškinius; 9) įtartinais elgiasi; 10) rašo „ypatinga rašysena“⁶³.

61 Žr. plačiau Gruodytė, E. *Baudžiamoji atsakomybė už veikas, susijusias su neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų apyvarta*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 193.

62 Dembinskas, A., p. 455, 435.

63 Žaluskas, K. Psichijatinės ekspertyzės reikalai. *Kriminalistikos žinynas*, 1935, 1: 25.

Žinoma, tai ne visi požymiai, būdingi asmenims, turintiems psichikos trūkumų (sutrikimų). Daugiau informacijos, reikalingos patvirtinti įtarimus apie galimus įtariamojo (kaltinamojo) psichikos trūkumus (sutrikimus), galima surinkti naudojantis kitais žinių apie psichikos trūkumus (sutrikimus) gavimo šaltiniais.

Artimųjų giminaičių ir šeimos narių parodymai. Artimųjų giminaičių ir šeimos narių parodymai apie įtariamojo (kaltinamojo) psichikos būklę galėtų būti vertinami dvejopai: viena vertus, tai pats paprasčiausias informacijos apie psichikos trūkumus (sutrikimus) gavimo šaltinis; antra vertus, giminaičiai bei šeimos nariai dažniausiai baudžiamojoje byloje yra suinteresuoti asmenys, galintys pateikti iškreiptus ir neatitinkančius tikrovės duomenis apie įtariamojo (kaltinamojo) psichikos sveikatą.

Įtariamojo, kaltinamojo parodymai. Įtariamasis (kaltinamasis) dažnai neslepia, kad turi psichikos sutrikimų ir pats iš karto nurodo, kad turi kažkokią negalią. Tai ypač pasakytina apie anksčiau teistuosius bei įtariamuosius (kaltinamuosius), turinčius asmenybės sutrikimų. Kita vertus, būna ir taip, kai įtariamasis (kaltinamasis) nori nuslėpti savo negalavimus, gėdijasi ir pan. Tokiu atveju siūloma pasinaudoti kitais alternatyviais informacijos gavimo šaltiniais, o ne „spausti“ patį įtariamąjį (kaltinamąjį) pasakoti apie savo psichikos būklę. Informacijos apie psichikos trūkumus (sutrikimus) šaltinis gali būti įtariamojo (kaltinamojo) nusikalstamos veikos padarymo paaiškinimai, kuriuose pasigendama motyvų, logikos ir kt.

Kaimynų, bendradarbių ir kitų pažįstamų asmenų parodymai, kaip informacijos apie įtariamojo (kaltinamojo) psichikos sutrikimus šaltinis atsispindi šių asmenų apklausos protokoluose. Tokių nesuinteresuotų asmenų parodymais gali būti remiamasi tikrinant suinteresuotų asmenų (įtariamųjų (kaltinamųjų) artimų giminaičių, šeimos narių) parodymų tikrumą.

Materialūs objektai, priklausantys įtariamajam (kaltinamajam), rasti jo gyvenamojoje vietoje ar prie jo. Asmens, turinčio psichikos sutrikimų, namuose galima aptikti jo piešinių ir užrašų, kurie galėtų būti naudingi psichiatrams. Psichikos ligoniai, kurių verbalinė raiška

susilpnėjusi, dažnai savo jausmus ir išgyvenimus reiškia piešiniais. Teiginys, kad psichikos ligonių piešiniai turi diagnostinės reikšmės, yra diskutuotinas. Piešinių naudojimo diagnostikai šalininkai remiasi tuo, kad kai kuriuose psichologiniuose testuose (šeimos piešiniuose, piktogramose ir kt.) vertinami pacientų piešiniai. Tačiau kiti psichiatrai pabrėžia piešinių diagnostinį vaidmenį tik kaip pagalbinį⁶⁴.

Taip pat galima pasinaudoti įtariamojo (kaltinamojo) užrašų knygelėmis, dienoraščiais ar kitokiais asmeniniais užrašais kaip informacijos apie galimus psichikos sutrikimus gavimo šaltiniais.

Tam tikros nusikalstamos veikos įvykdymo aplinkybės gali sukelti įtarimą dėl įtariamojo (kaltinamojo) psichikos būklės. Tai galėtų būti ypač žiaurus nusikalstamos veikos įvykdymo būdas arba kai įvykdyta priešinga teisei veika, neturinti jokio tikslo ir jokių priežasčių, ir pan.

Šie pateikti pastebėjimai gali padėti ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorams, teisėjams laiku atskleisti įtariamojo (kaltinamojo) psichikos trūkumus (sutrikimus). Be to, psichiatrai, psichologai svarbi bet kokia asmens gyvenimo detalė, smulkmena, nes ji leidžia sukurti visapusišką požiūrį apie jį.

Specialiųjų psichiatrijos, psichologijos žinių naudojimo formos – ekspertizė ir objektų tyrimas

Vargu ar be psichiatrijos, psichologijos ir kitų mokslų specialiųjų žinių įmanoma atlikti ikiteisminį tyrimą ir išsamiai išnagrinėti baudžiamąją bylą, kurioje įtariamasis (kaltinamasis) yra psichikos sutrikimų turintis asmuo. Visų pirma šios specialiosios žinios pritaikomos tokiems sutrikimams nustatyti. Viena iš specialiųjų žinių naudojimo formų baudžiamajame procese yra *ekspertizė*.

Lietuvos teisinėje literatūroje ekspertizės sąvoką 1928 m. pateikė A. Kriščiukaišis. „Ekspertizė, – rašė A. Kriščiukaišis, – tai yra ištyrimas reikalingos bylai medžiagos, daromos nusimanančių žmonių – žinovų, tam tikrų specialistų, kurie turi pasakyti teismui šiuo ar

---

64 Žiūrėti Survilaitė, D. Agresija psichikos ligonių piešiniuose. *Agresija ir smurtas – psichikos norma ir patologija*. Vilnius: Lietuvos teismo psichiatrijos asociacija, 2001, p. 154–160.

kitu klausimu savo kompetentingą nuomonę. Visose srityse, kur teismas jaučiasi nenusimanąs, įstatymas jam leidžia šauktis ekspertų.⁶⁵ Literatūroje randame ir ekspertizių klasifikaciją. Pasak profesoriaus E. Palskio, artimesnė šiuolaikinei klasifikacija buvo pateikta „Lietuviškojoje enciklopedijoje“⁶⁶. Tarp nurodytų skiriamos teisės psichiatrijos, psichologijos (byloje dalyvaujančių vaikų parodymams vertinti) ekspertizės⁶⁷. Tarpukario Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymas nustatė ekspertų teises, pareigas, ekspertizės skyrimo pagrindus (325 str.). Įstatymas smulkiai reglamentavo ekspertizės tvarką ir būdus. Tai pasakytina ir apie psichiatrijos ekspertizę baudžiamajame procese. 353–356 straipsniai nustatė tam tikrą kaltinamųjų proto tyrimo procedūrą: „*Jei betardant pasirodytų, kad kaltinamasis yra nesveiko proto arba serga psichine liga, tad Tardytojas, įsitikinęs tuo, tiek teismo gydytojui kaltinamąjį apžiūrint, tiek apklausdamas patį kaltinamąjį ir tuos žmones, kuriems yra geriau žinomas jo elgesio bei protavimų būdas, perduoda visą tuo reikalu bylą drauge su gydytojo nuomone apie kaltinamojo beprotystės arba psichinio nesveikumo laipsnį Prokurorui toliau rikiuoti*“ (353 str.).⁶⁸ Taigi matome, kad teismo tardytojas turėjo iniciatyvą iškelti kaltinamojo psichikos sveikatos klausimą, tačiau pats jį atsakyti negalėjo. Teismo gydytojas – psichiatras pateikdavo „nuomonę“, kuri kartu su kita medžiaga buvo perduodama prokurorui.

Galiojančiame Baudžiamojo proceso kodekse, be ekspertizės, kaip specialiųjų psichiatrijos, psichologijos žinių panaudojimo formos, įtvirtintas ir objektų (asmens psichinės būklės) tyrimas (205, 206 str.). Primant procesinius sprendimus galima remtis tiek pateiktomis eksperto, tiek specialisto išvadomis.

Baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtintos skirtingos objektų tyrimo bei ekspertizės skyrimo taisyklės. Ekspertizės skyrimo procedūra kur kas sudėtingesnė, užtrunkanti ilgiau nei objektų tyrimas. Baudžiamojo proceso kodekso 205 straipsnyje nustatyta, kad siekiant surasti nusi-

---

65 Palskys, E. *Lietuvos kriminalistikos apybraižos (1918–1940)*. Monografinė studija. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1995, p. 166–167.

66 *Lietuviškoji enciklopedija*. VII tomas. Kaunas, 1939, p. 649.

67 Palskys, E., p. 169.

68 *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais*. Neoficialus leidimas [Redagavo Kavolis, M.]. Kaunas: „Literatūros“ knygyno leidimas, 1933, p. 291–292.

kalstamos veikos pėdsakus ir kitus objektus, turinčius reikšmės tyrimui, nustatyti įvykio situaciją ir kitas reikšmingas bylai aplinkybes, atliekamas įvykio vietos, žmogaus kūno, lavono, vietovės, patalpų, dokumentų ir kitokių objektų tyrimas. Objektų tyrimą atlieka specialistai. Specialistui, kuris nėra ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas, užduotis atlikti objektų tyrimą duodama raštu. Baudžiamojo proceso kodekso 208 straipsnyje nustatyta, kad ekspertizė skiriama tais atvejais, kai ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas nusprendžia, jog nusikalstamos veikos aplinkybėms nustatyti būtina atlikti specialų tyrimą, kuriam reikia mokslo, technikos, meno ar kitų specialiųjų žinių. Ekspertizė skiriama ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, kai teisėjas, įvertinęs prokuroro pareiškimą dėl ekspertizės, nusprendžia, kad ekspertizę skirti būtina.

Psichikos trūkumų (sutrikimų) nustatymas baudžiamajame procese, kaip jau buvo minėta, reikšmingas keliais aspektais, t. y. nustatant asmens nepakaltinamumą, ribotą pakaltinamumą, ribotą procesinį neveiknumą (gebėjimą savarankiškai pasinaudoti savo teise į gynybą) ar procesinį neveiknumą. Šiuo atveju psichiatro, kaip specialių žinių bei įgūdžių turinčio asmens, įgaliojimų apimtis nėra vienoda.

Rekomendacijose dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo (58–64 p.)⁶⁹ nurodoma, kad objekto tyrimą teismo psichiatras atlieka, kai reikia:

- 1) rekomenduoti atlikti teismo psichiatrijos (teismo psichologijos) ekspertizę, nurodant rekomenduojamos ekspertizės rūšį (ambulatorinę, stacionarinę, kompleksinę ir pan.);
- 2) teikti išvadą dėl asmens medicinos apžiūros neblaivumo ir girtumo laipsniui nustatyti;
- 3) teikti ikiteisminio tyrimo įstaigai ar teismui specialių teismo psichiatrijos žinių kitais atvejais.

Šaukime teismo psichiatrui dalyvauti atliekant proceso veiksmus turi būti nurodoma veiksmo atlikimo vieta ir laikas, koks teismo psichiatras ir kokių tikslu reikalingas. Rašytinis pavedimas duoti specialisto išvadą surašomas tais atvejais, kai reikia specialių teismo psichiatrijos,

---

69 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011 m. sausio 18 d. įsakymas Nr. I-14 „Dėl Rekomendacijų dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 8-379.

teismo psichologijos žinių, nereikalaujant atlikti sudėtingų tyrimų (ekspertizių). Pavedime duoti specialisto išvadą nurodomos aplinkybės, dėl kurių reikia specialisto išvados, objektai, kuriuos reikia tirti, klausimai teismo psichiatrai, pateikiamos medžiagos sąrašas.

Jeigu specialisto išvadą pateikia asmuo, neįrašytas į Lietuvos Respublikos ekspertų sąrašą, toks teismo psichiatras išpėjamas dėl atsakomybės pagal Baudžiamojo kodekso 235 straipsnį už melagingos išvados pateikimą, taip pat pagal Baudžiamojo kodekso 247 straipsnį už bylos duomenų paskelbimą be leidimo iki bylos nagrinėjimo teisiamajame posėdyje.

Ekspertizę teismo psichiatras atlieka tik tais atvejais, kai yra pagrindas manyti, kad:

- 1) asmuo gali būti nepakaltinamas;
- 2) asmuo gali būti ribotai pakaltinamas;
- 3) asmeniui po nusikalstamos veikos sutriko psichika ir dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti.

Objekto tyrimą (ekspertizę) paskyręs (pateikiantis) pareigūnas teismo psichiatrai privalo pateikti:

- baudžiamosios bylos medžiagą;
- medicinos dokumentaciją.

Siekiant pateikti objektyvias teismo psichiatrijos ekspertizės išvadas, patikrinti ankstesnius asmens psichikos būklės duomenis, gydymo tikslingumo rezultatus, būtinas asmens medicininės dokumentacijos, paties asmens ir baudžiamosios bylos medžiagos tyrimas.

Rekomendacijoje tiesiogiai nenurodoma, jog ekspertizę teismo psichiatras atlieka tais atvejais, kai yra pagrindas manyti, kad asmuo dėl psichikos sutrikimų gali nevisiškai sugebėti gintis pats, naudotis visomis procesinėmis teisėmis ir atlikti pareigas. Ar tokiu atveju gali būti pakankama pateikta specialisto išvada? Čia derėtų prisiminti tokią baudžiamojo procesinio veiksnio ekspertinio įvertinimo aplinkybę: psichikos būsenos stabilumą reikia vertinti per visą ikiteisminio tyrimo ir teismo proceso laikotarpį⁷⁰. Psichiatras specialistas ne visada gali atlikti tokį psichikos būklės tyrimą, kaip, pavyzdžiui, atliekant psichi-

70 Dembinskas, A. *Psichiatrija*. Vilnius: Vaistų žinios, 2003, p. 667.

atrijos ekspertizę stacionare. Turime atsižvelgti ir į tai, kad sprendami baudžiamojo procesinio veiksnio klausimą psichiatrai ekspertai dažniausiai taiko formuluotę, primenančią tą, kuri vartojama apibrėžiant nepakaltinamumą⁷¹. Įdomu pažymėti, kad Vokietijoje numatytas „gebėjimo dalyvauti nagrinėjant bylą“ (vok. Verhandlungsfähigkeit) ekspertinis įvertinimas. Pagal Vokietijos teisėje vartojamą apibrėžimą dalyvauti nagrinėjant bylą geba tas kaltinamasis, kuris bylos nagrinėjimo metu ir už jos nagrinėjimo ribų geba adekvačiai suvokti savo interesus ir suprasti savo interesų gynimą, sumaniai ir aiškiai gintis, daryti procesinius pareiškimus, juos išklaustyti. Atsižvelgdamas į šiuos nurodymus medicinos ekspertas turi pateikti teismui duomenis apie tokius asmens gebėjimus. Atsakoma į šiuos, ypač svarbius, klausimus:

„Kokia yra pagrindinė liga? Pagrindinė tam tikrų organų liga? Pagrindinė psichikos liga? Intoksikacija? Abstinencijos sindromai?

Ar galima kalbėti apie ligos sukeltą laikino pobūdžio nesugebėjimą dalyvauti nagrinėjant bylą?

Ar teisiame asmeniškai nesugeba dalyvauti nagrinėjant bylą, ar iš dalies?

Ar priežastinė liga yra gydoma medicinos terapijos metodais? Jeigu taip, tai kada bus vėl atkurtas gebėjimas dalyvauti nagrinėjant bylą?

Jeigu priežastinės ligos neįmanoma gydyti medicinos terapijos metodais, ar gali paliatyvioji terapija užtikrinti asmens gebėjimą dalyvauti nagrinėjant bylą iki bylos užbaigimo pirmosios instancijos teisme?

Ar pagrindinė liga, kai įmanoma tik paliatyvioji terapija, artimiausiu metu gali būti kaltinamojo nesugebėjimo dalyvauti nagrinėjant bylą priežastis? Jeigu taip, tai po kurio laiko?

Jei pagrindinę ligą įmanoma gydyti (mediciniškai ar paliatyviai), kiek rizikinga yra lege artis reikalinga terapija?“⁷²

---

71 Dembinskas, A.

72 Madea, B.; Dettmeyer, B. *Teisės medicinos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, p. 74.

3.2. Fizinių trūkumų nustatymas

Atrodytų, jei fiziniai trūkumai yra akivaizdūs, kaip, pavyzdžiui, nebylumas, kurtumas, aklumas, kurčnebylystė, tai ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teismas ar teisėjas neprivalo tokių trūkumų vienu ar kitu (pateikiant specialisto ar eksperto išvadą) procesiniu būdu patvirtinti, nustatyti. Tačiau fizinių trūkumų mastas niekada negali būti akivaizdus. Ikitteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teismas ar teisėjas neturi teisės ir nėra kompetentingi, pavyzdžiui, skirti silpnaregi nuo aklojo. Be to, nepakanka vien tik žinoti, kad esama tokių trūkumų. Norint surinkti išsamius duomenis apie nusikalstamos veikos aplinkybes, efektyviai atlikti tyrimo bei teismo veiksmus, reikia žinoti, kaip veikia įtariamojo (kaltinamojo) jutimo organai. Tam vėl būtinos specialiosios žinios, o jų nepakankamai turi ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teisėjas.

Fizinių trūkumų nustatymo, patvirtinimo procesinius būdus galima apibendrintai suskirstyti į šias grupes⁷³:

1 grupė. Pateikiami duomenys apie fizinių trūkumų buvimą, jų patvirtinimą įvairiuose medicinos dokumentuose: ligų istorijose, medicininėse pažymose, gydytojų pateiktose medicininėse išvadose ir pan. Šios kategorijos dokumentams taip pat priskirtini: neįgalumą patvirtinantys dokumentai, Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos⁷⁴ nario pažymėjimas, Lietuvos kurčiųjų draugijos⁷⁵ nario pažymėjimas ir pan. Tokie dokumentai, atspindintys patvirtinimo apie fizinį trūkumą faktą, yra reikšmingi ir naudingi, tačiau derėtų prisiminti, kad informacija šiuo atveju gali būti pasenusi, netiksli tuo metu, kai vyksta ikiteisminis tyrimas ar teismo procesas.

2 grupė. Atliekant teismo medicinos ekspertizę (BPK 208, 209 str.) ir žmogaus kūno tyrimą (BPK 205 str. 1 d.; 206 str. 1 d.). Šiuo būdu galima nustatyti konkretaus fizinio trūkumo laipsnį; specialistai gali pa-

73 Kanapeckaitė, J. *Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariami (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrikimais)*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 62–63.

74 Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga [interaktyvus]. <<http://www.lass.lt>>.

75 Lietuvos kurčiųjų draugija [interaktyvus]. <<http://www.lkdt.lt>>.

tvirtinti fizinio trūkumo simuliaciją iš savanaudiškų paskatų ir pan. Sveikatos būklės ekspertizės (teismo medicinos ekspertizės atmaina) pagalba galima ištirti įtariamojo arba kaltinamojo fizinę būklę, siekiant nustatyti, ar gali šie asmenys dalyvauti tyrimo veiksmuose, teismo posėdžiuose ir duoti parodymus, kokia jiems gali būti taikoma kardomoji priemonė⁷⁶.

Pateikti būdai vis dėlto nėra pakankami ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo metu, nes juos taikant negalima išsiaiškinti proceso veiksmų atlikimo taktikai svarbių psichologinių fiziškai neįgalaus asmens ypatumų: įsiminimo bei atgaminimo, emocinės – valinės sferos, intelekto, charakterio, elgsenos ir pan. Į šiuos klausimus pakankamai aiškiai ir išsamiai galėtų atsakyti psichologijos, surdopsichologijos, tiflopsichologijos bei kiti šios srities specialistai, todėl praktikoje išlieka aktualus specialiosios psichologijos klausimas.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teismas ar teisėjas yra „gyvenimo psichologai“. „Jie turi „nespecialios“ – buitinės, kasdieninės psichologijos žinių. Šios žinios sudaro pakankamą pagrindą sprendimams priimti, kai veikiama gerai pažįstamoje socialinėje aplinkoje, kai santykiai yra gerai sureguliuoti ir priimami sprendimai nelabai svarbūs.“⁷⁷ Ikiteisminis tyrimas ir teismo procesas dažnai peržengia šias ribas. Ikiteisminio tyrimo metu ar bylą nagrinėjant teisme galima situacija, kai turimų psichologijos žinių nepakanka, ir norint išspręsti bylą, prireikia specialių psichologijos žinių.

Psichologas baudžiamajame procese gali dalyvauti kaip specialistas (BPK 89 str.) arba kaip ekspertas (BPK 84 str.). Objektų tyrimo skyrimas procedūriniu požiūriu, kaip jau buvo minėta, yra kur kas paprastesnis nei ekspertizės, o įrodomąja prasme specialisto išvada nėra menkesnė už eksperto.

Atrodytų, kad tiek psichologas, tiek psichiatras atlieka vieną ir tą pačią funkciją. Kaip žinoma, taip nėra, nes psichiatrijos dalykas tiria psichikos sutrikimus, o teisės psichologijos – psichikos būsenas ir pro-

---

76 Garmus, A.; Kurapka, E.; Cėpla, A. *Teismo medicina*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras, 2000, p. 46.

77 Justickis, V. *Bendroji ir teisės psichologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 189–190.

cesus⁷⁸. Ikiteisminio tyrimo metu psichologai gali dalyvauti atliekant tyrimo veiksmus, taikant procesines prievartos priemones, jie pateikia išvadas ir paaiškinimus. Baudžiamosiose bylose dėl įtariamųjų (kaltinamųjų), turinčių fizinių trūkumų, psichologo dalyvavimo galimybės gana didelės. Pavyzdžiui, apklausdamas kurčnebylius įtariamuosius (kaltinamuosius), ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teismas ar teisėjas turi iš anksto žinoti, kaip kurčnebylis bendrauja, ar jis supranta daktilinę (pirštų), gestų – mimikos kalbą, ar jis „skaito iš lūpų“ ar įmanoma apklausti įtariamąjį (kaltinamąjį) pasitelkus vieną vertėją, ar tam reikia dviejų trijų. Be to, ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui, teismui svarbu žinoti, kokius sugebėjimais pasižymi vertėjas, ar jis sugeba tiksliai perduoti kurčnebylio mintis, jo parodymų esmę. Tam reikia pasikviesti vertėją – specialistą⁷⁹, išmanantį kurčiųjų, nebylių psichologiją net ir tuomet, kai įmanoma su tokiu asmeniu bendrauti raštu.

Specialiosios psichologijos žinios galėtų būti pritaikytos šios kategorijos bylose nustatant įtariamojo (kaltinamojo) sugebėjimą teisingai įsiminti ir atsiminti (duoti teisingus parodymus) svarbias baudžiamajai bylai aplinkybes; išaiškinant individualias psichologines įtariamojo (kaltinamojo) ypatybes (padidėjęs emocinis labilumas, įtaigumas, dirglumas, agresyvumas ir pan.), kurios galėtų turėti reikšmės proceso veiksmų atlikimo metu ir priimant procesinius sprendimus.

Psichologo paskirtą nagrinėjamu atveju būtina detalizuoti atsižvelgiant į konkretų įtariamojo (kaltinamojo) fizinį trūkumą. Galima įvardyti pagrindines jo veiklos kryptis:

- intelekto lygio nustatymas;
- organų, kompensuojančių fizinius trūkumus, būklės nustatymas;
- pažintinių sugebėjimų ypatumų (suvokimas, įsiminimas, atgaminimas to, kas suvokta) nurodymas;

---

78 Apie teisės psichiatrijos ir teisės psichologijos santykį žr. Justickis, V. *Bendroji ir teisės psichologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 204–208.

79 Kurčnebylių vertėjai surdopedagogikoje yra laikomi specialistais, nes jie studijuoja asmenų, turinčių klausos ir kalbos trūkumų, psichologiją, mimiką, gestus, tokių asmenų galimybes bei sugebėjimus.

- emocinės ir valinės srities, charakterio, temperamento, jausmų, dėmesio, elgsenos ypatumų išaiškinimas;
- pateikimas išvados, atsakančios į klausimą, kurią kalbą (daktilinę (pirštų), gestų ir mimikos) geriau moka asmuo, turintis klausos ar kalbėjimo trūkumą;
- pateikimas pasiūlymų dėl proceso veiksmų atlikimo vietos, laiko, trukmės, sąlygų (pavyzdžiui, apklausų parodymo patikrinimo vietoje, akistatų ir pan.);
- fizinių trūkumų simuliavimo atskleidimas ir t. t.

Ne visas nurodytas užduotis galima atlikti pasitelkus tik psichologą – specialistą, dažnai prireikia atlikti specialų laboratorinį tyrimą, pasinaudoti specialiomis metodikomis. Tokiu atveju būtina kreiptis į psichologą ekspertą, t. y. paskirti psichologijos ekspertizę.

Lietuvoje savarankiškos psichologijos ekspertizės buvo skiriamos palyginti retai. 1999 m. iš viso buvo atliktos 63 tokios ekspertizės, 2000 m. – 55. Dažniausiai psichologijos ekspertizės objektas būna nepilnamečiai – nukentėjusieji dėl lytinių nusikaltimų bei įtariamieji (kaltinamieji), įvykdę sunkius nusikaltimus⁸⁰. *Remiantis Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos prie Sveikatos apsaugos ministerijos 2010 m. statistinės ataskaitos duomenimis, baudžiamosiose bylose iš viso buvo atliktos 4 psichologijos ekspertizės, iš jų 3 įtariamiesiems, kaltinamiesiems, nuteistiesiems ir 1 – liudytojams, nukentėjusiesiems. Taip pat pateiktos 323 psichologijos specialisto išvados įtariamiesiems, kaltinamiesiems, nuteistiesiems ir 20 – liudytojams, nukentėjusiesiems.*

„Teismo psichologijos ekspertizė – tai teismo ar teisėjo paskirtas proceso veiksmas, kai, siekiant atsakyti į specialius teismo psichologijos žinių reikalaujančius klausimus, teismo psichologas ekspertas ištiria turinčius teisinės reikšmės asmenų psichikos procesų ypatumus, dėsningumus ir struktūrą. Teismo psichologijos ekspertizė skiriama asmenims, kurių psichikos sveikata nekelia abejonių“ (Teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių darymo Valstybinėje teismo psichia-

---

80 Daškevičius, K. Kompleksinės psichiatriinės ir psichologinės teismo ekspertizės raida Lietuvoje. *Teisiniai medicininiai smurto aspektai*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 93–95.

trijos tarnyboje prie Sveikatos apsaugos ministerijos nuostatų⁸¹ 2 str.). Šis norminis aktas aiškiai nustato pagrindines psichologinės ekspertizės kryptis (minėtų nuostatų 4 str.). Kita vertus, psichologijos ekspertizės uždaviniai suformuluoti taip, kad paliktų galimybių teismui skirti įvairiausias psichologijos ekspertizes. Autoriai V. Justickis, G. Valickas pateikia psichologijos ekspertizių funkcijų sistemą. Remdamiesi Lietuvoje ir užsienyje atliktų ekspertizių analize, tyrėjai nurodė tokias psichologinių ekspertizių funkcijas:

- asmens sugebėjimų tyrimas;
- bendras asmenybės tyrimas;
- asmens būsimo elgesio prognozavimas.

Pagal šias funkcijas ekspertizės yra skirstomos į tris rūšis. Vis dėlto autoriai pabrėžia, kad kiekviena psichologijos ekspertizė vienaip ar kitaip atlieka kiekvieną iš šių funkcijų⁸².

Galima paminėti psichologijos ekspertizės, kurios pagrindinė funkcija – asmens sugebėjimų tyrimas, porūšį – kaltinamojo sugebėjimo dalyvauti teisme įvertinimo ekspertizę. Atsižvelgdamas į esamus fizinius trūkumus, psichologas ekspertas gali psichologiškai įvertinti kaltinamojo sugebėjimą dalyvauti teisme (jau nurodytais klausimais) pabrėžiant jo fizinius trūkumus⁸³. Kaip teigia prof. V. Justickis, „pats sugebėjimas dalyvauti teismo procese neretai sutapatinamas su sugebėjimu bendradarbiauti su advokatu“⁸⁴. Ši ekspertizės atmaina galėtų būti plačiai naudojama baudžiamosiose bylose, kuriose kaltinamieji yra fizinių trūkumų turintys asmenys.

Neretai įtariamasis (kaltinamasis), be fizinių, dar turi ir psichikos trūkumų (sutrikimų). Tuomet turėtų būti skiriama kompleksinė psichiatrijos ir psichologijos ekspertizė. Baudžiamosiose bylose, kurio-

---

81 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2003 m. rugpjūčio 18 d. įsakymas Nr. V-499 „Dėl Teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių darymo Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje prie Sveikatos apsaugos ministerijos nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 82-3767.

82 Žiūrėti plačiau Justickis, V.; Valickas, G. Psichologinės ekspertizės funkcijos. *Jurisprudencija*. 2003, 43 (35): 26–35.

83 Plačiau apie šį psichologinės ekspertizės porūšį žiūrėti Justickis, V. *Bendroji ir teisės psichologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 219–223.

84 Justickis, V., p. 219.

se įtariamieji (kaltinamieji) yra asmenys, turintys fizinių ir psichikos trūkumų (sutrikimų), tikslesnes išvadas pateiktų, pavyzdžiui, ekspertas, kurio specializacija – surdopsichologija ar tiflopsichologija.

Apibendrinami išsakytas mintis turėtume konstatuoti, kad tokiose bylose gali būti skiriamos medicinos, kompleksinės medicinos – psichologijos, psichologijos ir psichiatrijos arba medicinos, psichologijos ir psichiatrijos ekspertizės.

***

Išdėstyti šioje dalyje pastebėjimai, teiginiai, nuostatos leidžia daryti išvadą, kad tiek fizinių, tiek psichikos trūkumų (sutrikimų) dažniausiai neįmanoma atskleisti be mediko pagalbos. Atlikdamas savo profesines pareigas gydytojas ne tik sukaupia informaciją apie įtariamojo (kaltinamojo) sveikatos būklę, bet ir apie jo intymų, šeiminių bei asmeninį gyvenimą. Pareiga saugoti informaciją, sužinotą arba gautą teikiant medicininę pagalbą, teisės bei medicinos literatūroje dažniausiai įvardijama kaip „gydytojo paslaptis“ arba kaip „medicininė paslaptis“⁸⁵. „Asmens sveikatos (medicininės) paslapties saugojimas, arba konfidencialumas, – tai sveikatos priežiūros darbuotojų pareiga be pacientų ar jų atstovų sutikimo neatskleisti informacijos apie paciento sveikatos būklę, diagnozę, prognozę, gydymą ir kitus asmeninio pobūdžio faktus, kuriuos sveikatos priežiūros darbuotojai sužinojo atlikdami profesines ar darbo pareigas“ (1 str.)⁸⁶. Konfidencialumo reikalavimas sveikatos priežiūros įstaigų darbuotojams netaikomas, kai informacija apie pavojingus paciento ketinimus, keliančius grėsmę jo paties ar aplinkinių sveikatai ar gyvybei, suteikiama teisėtvarkos institucijoms arba reikalaujant teismui, nes teisę gauti tokią informaciją nustato įstatymai (5.2.3., 5.2.5. p.)⁸⁷. Nors Baudžiamojo proceso kodeksas numato galimybę ikiteisminiame tyrime ar teismo nagrinėjimo metu atskleisti

85 Panomariovas, A. *Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese*. Daktaro disertacijos santrauka. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 18.

86 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas 1999 m. gruodžio 16 d. Nr. 552 „Dėl asmens sveikatos paslapties kriterijų patvirtinimo“ (Asmens sveikatos paslapties kriterijai). *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 109-3195.

87 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas 1999 m. gruodžio 16 d. Nr. 552.

tokią informaciją, tačiau tai nereiškia, kad ji neturi būti saugoma ar gali būti atskleidžiama visiems. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai ar teismai visada privalo imtis teisinių priemonių, kurios apsaugotų „medicininę paslaptį“ nuo tolesnio atskleidimo, t. y. kad su jos turiniu galėtų susipažinti tik tie baudžiamojo proceso dalyviai, kuriems yra būtina žinoti tokią informaciją⁸⁸.

3.3. Būtinasis gynėjo dalyvavimas

Baudžiamojo proceso metu įtariamasis (kaltinamasis) gali ir nepasinaudoti teise į advokato (gynėjo) pagalbą, t. y. gali gintis pats. Tačiau būna atvejų, kai dėl tam tikrų aplinkybių įtariamasis (kaltinamasis) nesugeba pats tinkamai dalyvauti baudžiamajame procese. Kaip jau buvo minėta, EŽTT patvirtino valstybės teisę paskirti gynėją, „kai tai reikalinga teisingumo interesams“, nepaisant kaltinamojo valios ir jo tiesioginio prašymo gintis pačiam (sprendimas byloje *Croissant prieš Vokietiją* 1992 m. rugpjūčio 25 d.)⁸⁹. Teismas nustatė, kad nuostata „kai tai reikalinga teisingumo interesams“ turi būti aiškinama išplėstai, ir pripažino teisinga paskirti gynėją, siekiant užtikrinti tinkamą ir realią gynybą atsižvelgus į bylos aplinkybių sudėtingumą bei paties įtariamojo (kaltinamojo) asmenybę. Daugelio valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose numatytas būtino (privalomo) gynėjo dalyvavimas. Vienas iš pagrindų užtikrinti būtiną gynėją baudžiamojoje byloje – įtariamojo (kaltinamojo) negalėjimas pasinaudoti savo teise į gynybą dėl fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų) (BPK 51 str. 1 d. 2 p.). Kai kurios valstybės šį pagrindą tiesiogiai įtvirtina baudžiamojo proceso kodeksuose. Tik vienos valstybės įstatyme įtvirtina pavyzdinį fizinių arba psichikos trūkumų (sutrikimų), galinčių apriboti įtariamojo (kaltinamojo) teisę į gynybą, sąrašą, o kitos pateikia abstrakčią formuluotę⁹⁰. Pavyzdžiui,

88 Panomariovas, A., p. 18.

89 *Croissant v. Germany*, 25 September 1992, § ..., Series A no. 237-B

90 Žr. plačiau Kanapeckaitė, J. *Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariamai (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrikimais)*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 72–74.

Vokietija tiesiogiai tokios nuostatos neįtvirtina baudžiamojo proceso įstatyme. Laikomasi nuostatos, kad asmenys, turintys fizinių arba psichikos trūkumų (sutrikimų), yra lengviau pažeidžiama socialinė grupė, tačiau nemanoma, kad šie sutrikimai visada lemia asmens nesugebėjimą tinkamai apsiginti nuo iškilusio įtarimo (kaltinimo). Įdomu pažymėti, kad Vokietijos baudžiamojo proceso įstatyme buvo tiesiogiai įtvirtintas būtinas gynėjo dalyvavimas akliems, kurtiesiems ir nebyliams. Po priimtų įstatymo pakeitimų (1988) pastaroji formuluotė buvo panaikinta. Pagrindinė priežastis priimti tokius įstatymo pakeitimus buvo siekis panaikinti įtvirtintą įstatyme išskirtinumą aklyjų, kurčiųjų bei nebylių atžvilgiu⁹¹.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse yra tiesiogiai įtvirtinti pagrindai (sąlygos), kai gynėjo dalyvavimas būtinas (51 str.). Šių atvejų sąrašas nėra baigtinis. Įstatymo leidėjas nurodo, kad gynėjo dalyvavimas gali tapti privalomas ir kitais atvejais, jei be gynėjo pagalbos įtariamojo arba kaltinamojo teisės ir teisėti interesai nebus reikiamai ginami (51 str. 2 d.).

Gynėjo dalyvavimą privalu užtikrinti ne tik nagrinėjant neregijų, kurčiųjų ir kitų asmenų, dėl fizinių ar psichikos trūkumų negalinčių pasinaudoti savo teise į gynybą byloje (51 str. 1 d. 2 p.), bet ir tiriant nusikalstamas veikas. Tai netiesiogiai patvirtina Kodekso 52 straipsnio 2 dalyje nurodytas imperatyvas: „*Ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui <...> neprivalomas <...> asmens, kuris dėl fizinių ar psichikos trūkumų negali pats pasinaudoti teise į gynybą <...>, pareikštas atsiskakymas gynėjo.*“

Įtariamasis (kaltinamasis) turi teisę pasirinkti ir pasikviesti sau tinkamą gynėją. Įtariamojo (kaltinamojo) pavedimu gynėją gali pasikviesti jų atstovai pagal įstatymą arba kiti asmenys, kuriems tai paveda (50 str. 2 d.). Tokia teise gali pasinaudoti ir įtariamasis (kaltinamasis), turintis fizinių arba psichikos trūkumų (sutrikimų). Tačiau dėl daugelio priežasčių (finansinių sunkumų, sveikatos būklės, kuriai esant asmuo negali tinkamai įvertinti savo galimybių, ir kt.) įtariamasis (kaltinamasis) gali šia teise ir nepasinaudoti. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai,

---

91 Zajančauskienė, J. Der Strafprozess mit Teilhabe von Menschen mit Behinderungen. *Jurisprudencija*. 2010, 1 (119): 331–349.

prokurorai ar teisėjai, teismai privalo skirti gynėją siekdami, kad būtų užtikrintos tokių asmenų teisės ir teisėti interesai. Nepaisant įtariamąjo (kaltinamojo) valios, byloje bus užtikrintas gynėjo dalyvavimas, suteikta šiam dalyviui valstybinė teisinė pagalba Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo⁹² nustatyta tvarka. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas praneša Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai ar jos nurodytam koordinatoriui apie tai, kad įtariamajam (kaltinamajam) būtinas gynėjas. Tarnyba ar jos nurodytas koordinatorius, gavę nurodytą pranešimą, privalo nedelsdami parinkti antrinę teisinę pagalbą suteiksiantį advokatą ir pranešti apie tai ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar teismui. Jeigu bylos, kurioje prašoma parinkti gynėją, ankstesnėje stadijoje (procesu veiksmu) įtariamajam (kaltinamajam) jau buvo teikiama antrinė teisinė pagalba, gynėju paprastai parenkamas advokatas, teikęs antrinę teisinę pagalbą šiam įtariamajam (kaltinamajam). Gynėją poilsio ir švenčių dienomis bei tarnybos ne darbo valandomis paskiria ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas, remdamiesi tarnybos sudarytais advokatų, teikiančių antrinę teisinę pagalbą baudžiamosiose bylose, budėjimo sąrašais (Įstatymo 21 str.; BPK 51 str. 3 d.).

Gynėjas privalo panaudoti visas įstatymuose nurodytas gynybos priemonės ir būdus, kad būtų nustatytos aplinkybės, teisinančios ginamąjį arba lengvinančios jo atsakomybę, ir teikti ginamajam reikiamą teisinę pagalbą (BPK 48 str. 2 d. 1 p.). Įstatymai suteikia teisių, leidžiančių realiai įgyvendinti gynybą, visumą. Pagrindinės gynėjo teisės nurodomos Baudžiamojo proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalyje, jos detalizuojamos atskiruose Kodekso straipsniuose. Viena iš gynėjo teisių – dalyvauti veiksmuose, kurie atliekami su įtariamoju, taip pat įtariamąjo, jo gynėjo prašymu atliekamuose veiksmuose (48 str. 1 d. 4 p.). Abejotina, ar gynėjas, kurio dalyvavimas ikiteisminio tyrimo metu pripažintas būtinu, savo nuožiūra galėtų spręsti, dalyvauti ar ne proceso veiksmu, kuris atliekamas su jo ginamuoju, turinčiu fizinių arba psichikos trūkumų (sutrikimų). Ir gynėjui paskirta pareiga (48 str. 2 d. 1 p.), ir įtariamųjų padėtis, nulemta nurodytų trūkumų (sutrikimų), reikalauja, kad šiuo atveju teisė taptų pareiga.

---

92 Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-827; 2005, Nr. 18-572.

Užtikrinti gynybos galimybes tyrimo veiksmų metu turėtų ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras. Tačiau Baudžiamojo proceso kodekse nėra tiesiogiai įtvirtintas būtinumas (pareiga) atlikti tyrimo veiksmą su įtariamuoju, turinčiu fizinių arba psichikos trūkumų (sutrikimų), tik dalyvaujant gynėjui. Ar privalo ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras, atlikdama bet koki tyrimo veiksmą su įtariamuoju, turinčiu fizinių arba psichikos trūkumų (sutrikimų), užtikrinti gynėjo dalyvavimą? Teisinėje literatūroje šiuo klausimu jau buvo diskutuota. Kai kurie baudžiamojo proceso mokslo plėtotojai mano, kad siekiant užtikrinti įtariamųjų, turinčių fizinių arba psichikos trūkumų (sutrikimų), teises ir teisėtus interesus, pačiame baudžiamojo proceso įstatyme reikėtų tiesiogiai įtvirtinti atvejus, kada tyrimo veiksmą būtina atlikti tik gynėjo akivaizdoje. Kitų nuomone, tokia pozicija per daug kategoriška ir patiems ikiteisminio tyrimo pareigūnams arba prokurorams vis dėlto turi būti palikta pasirinkimo laisvė sprendžiant būtino gynėjo dalyvavimo tyrimo veiksmo metu klausimą⁹³.

Tokios pobūdžio bylose svarbu išvengti „*formalios gynybos*“, kai paskirtas gynėjas atlieka savo gynybos pareigas dalyvaujamas tik pirmojoje įtariamojo apklausoje ir baigus ikiteisminį tyrimą susipažįsta su tyrimo duomenimis. Be to, šiuo atveju reikėtų remtis ir EŽTT priimtuose sprendimuose pateiktais aiškinimais. Byloje *Artico prieš Italiją (1980 m. gegužės 13 d. sprendimas (kolegija) (serija A, Nr. 37)* Teismas pabrėžė, kad Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punkto nuostata garantuoja veiksmingą gynybą. „*Paprastas oficialaus advokato paskyrimas nereiškia, kad gynyba užtikrinta, nes advokatas gali <...> išsisukinėti nuo pareigų. Jeigu teismo pareigūnams apie tai pranešama, jie privalo jį pakeisti kitu arba priversti jį atlikti pareigas.*“⁹⁴

Gynėjo dalyvavimas svarbus daugelyje proceso veiksmų. Pavyzdžiui, įtariamasis dėl kai kurių fizinių arba psichikos trūkumų (sutrikimų) gali nepasinaudoti savo teisėmis skiriant ekspertizę (BPK 209 str. 1 d.): sutrikusio intelekto asmenys negali suformuluoti logiškai pagrįstų prašymų dėl klausimų ekspertui, kartais gali iš viso nesuprasti eksper-

93 Kanapeckaitė, J. *Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariami (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrikimais)*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 79.

94 Berger, V. *Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija*. Vilnius: Pradai, 1997, p. 309.

tizės skyrimo esmės; visiškai akli negali patys tiesiogiai susipažinti su ekspertizės aktu (211 str.) ir kt. Būtina, kad dalyvautų gynėjas ir atliekant parodymų patikrinimą vietoje, eksperimentą, parodymą atpažinti bei kitus tyrimo veiksmus, kurie pagrįsti sudėtingais suvokimo ir vertinimo procesais, nes dėl kai kurių fizinių arba psichikos trūkumų (sutrikimų) įtariamąjį gebėjimas suvokti ir įvertinti gali būti visiškai arba iš dalies išnykęs. Taigi siekdami išvengti galimų įtariamųjų, turinčių fizinių arba psichikos trūkumų (sutrikimų), procesinių teisų suvaržymų ir užtikrinti aktyvų gynėjo dalyvavimą šios kategorijos byloje, ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras, atlikdamas tyrimo veiksmus su šiais įtariamaisiais, privalo užtikrinti gynėjo dalyvavimą. Tačiau nebūtinai kiekvienu atveju. Tik įvertinus esamų fizinių arba psichikos trūkumų (sutrikimų) pobūdį, sunkumo laipsnį ir jų įtaką gynybos galimybėms, privaloma užtikrinti gynėjo dalyvavimą.

Pavyzdžiui, nuteistojo J. Č. gynėjas kasaciniame skunde teigė, kad apygardos teismas byloje nepagrįstai suabejojo J. Č. parodymų nuoseklumu ir nuoširdumu. Teismas J. Č. parodymus, kad įvykio metu jis viešėjo pas draugą R. S., atmetė, nurodydamas, jog J. Č. 2001 m. rugpjūčio 17 d. apklausiamas kaip įtariamasis parodė įvykio metu buvęs pas savo senelius. Kasatorius tvirtino, kad 2001 m. rugpjūčio 17 d. atlikta jo ginamojo apklausa negali būti laikoma teisėta, nes jos metu buvo pažeista J. Č. teisė į gynybą, t. y. apklausoje nedalyvavo gynėjas, nors pagal tuo metu galiojusio 1961 m. Baudžiamojo proceso kodekso 56 straipsnio 1 dalies 2 punktą (2002 m. BPK 51 str. 1 d. 2 p.) gynėjo dalyvavimas buvo būtinas. Byloje buvo nustatyta, kad 2001 m. rugpjūčio 11 d. J. Č. sunkiai sužalojo A. J., todėl tą pačią dieną J. Č. buvo skubiai operuotas. Gynėjo nuomone, esant tokiai jo ginamojo fizinei būklei 2001 m. rugpjūčio 17 d. apklausos metu, akivaizdu, kad J. Č. buvo fiziškai neįgalus, todėl šios apklausos metu privalėjo dalyvauti gynėjas, o byloje esantis protokolas dėl gynėjo atsisakymo iš viso neturėjo būti surašomas. Gynėjo manymu, J. Č. apklaususiam pareigūnui J. Č. sveikatos būklė turėjo būti akivaizdi, nes iš bylos aplinkybių buvo matyti, kad apklausa vyko ligoninėje, nors įtariamąjį apklausos protokole tai ir nenurodyta.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų Teisėjų kolegija nurodė, kad J. Č. apklausiamas 2001 m. rugpjūčio 17 d. buvo veiksnus, pakaltinamas. Byloje nebuvo duomenų, kad jis šios apklausos metu turėjo esminių kalbos, regėjimo, klausos defektų, būtų sirgęs sunkia liga, aiškiai apsunkinančia bendravimą, suvokimą ar minčių reiškimą, taip pat turėjęs nuolatinį ar laikiną psichinės veiklos sutrikimą. Be to, byloje esančioje gydytojo 2001 m. rugpjūčio 17 d. pažymoje buvo nurodyta, kad „lig. J. Č. būklė yra patenkinama, jis yra sąmoningas, orientuotas ir gali būti apklausiamas prokuratūros darbuotojų“. Konstatuota, kad J. Č. 2001 m. rugpjūčio 17 d. apklausos metu suvokė, dėl kokių aplinkybių apklausiamas. Todėl tuo metu apklausiant J. Č. nebuvo pagrindo pripažinti, kad gynėjo dalyvavimas jo apklausoje yra būtinas. Taigi J. Č. 2001 m. rugpjūčio 17 d. apklausos metu buvo laikomasi 1961 m. Baudžiamojo proceso kodekso 56 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 64 straipsnio reikalavimų, todėl J. Č. kaip įtariamojo teisė į gynybą nebuvo pažeista⁹⁵.

Sprendžiant teisės į gynybą pažeidimo klausimus šiose bylose, svarbu išsiaiškinti visas aplinkybes apie konkretaus trūkumo (sutrikimo) laipsnį, t. y. ar jis yra toks, kuriam esant įtariamasis (kaltinamasis) negalėtų tinkamai pasinaudoti savo teise į gynybą.

Antai, nesant duomenų apie tai, kad gynėjo dalyvavimas būtinas, pirmosios instancijos teismas bylą išnagrinėjo nepaskyręs I. M. gynėjo. Apeliacinės instancijos teismui buvo pateiktas 2009 m. rugsėjo 2 d. Pirminės sveikatos priežiūros centro išduotas pažymėjimas, kuriame buvo nurodyta, kad I. M. diagnozuotas mišraus tipo klausos pakenkimas. Apeliacine tvarka nagrinėdamas bylą teismas nesiaiškino, ar šis sveikatos pakenkimas egzistavo anksčiau, kai byla buvo nagrinėjama pirmosios instancijos teisme, kokio laipsnio yra šis pakenkimas, t. y. ar jis yra toks fizinis trūkumas, kuriam esant I. M. negalėjo tinkamai pasinaudoti savo teise į gynybą. Teismas objektyviai nepatikrino minėtų duomenų, neapklausė I. M. apie jo sveikatos būklę bei galimybę visavertiškai dalyvauti procese, todėl negalėjo spręsti apie teisių į gyny-

95 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-110/2006. Taip pat žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2003 m. balandžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-300/2003.

bą suvaržymą. Prie kasacinio skundo taip pat buvo pateikta tos pačios pirminės sveikatos priežiūros įstaigos rašytinė informacija, susijusi su I. M. sveikatos būkle, Aukščiausiojo Teismo Teisėjų kolegijos nuomone, taip pat kelia abejonių dėl apeliacinės instancijos teismo padarytų išvadų. Taigi realiais faktiniais duomenimis nebuvo pagrįstos ir apeliacinės instancijos teismo išvados dėl Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnio pažeidimų. Aukščiausiojo Teismo nutartyje pabrėžiama, kad tik išsiaiškinus minėtas aplinkybes galima spręsti, ar buvo pažeistos I. M. teisės į gynybą baudžiamojo proceso metu⁹⁶.

Kita, veiksminga, efektyvios gynybos garantija – gynėjo teisė matytis su sulaikytu arba suimtu įtariamoju be pašaliečių. Tokių pasimatymų skaičius ir trukmė neribojami (48 str. 1 d. 3 p.). Jų metu gynėjas gali užmegzti teigiamą psichologinį ryšį su įtariamoju (kaltinamoju), išsiaiškinti jo gyvenimo būdą, interesus, požiūrį į jam pareikštą įtarimą (kaltinimą) ir kitas gynybai svarbias aplinkybes. „*Įtariamojo (kaltinamojo) teisė bendrauti su savo advokatu negirdint trečiajam asmeniui yra vienas iš pagrindinių sąžiningo proceso reikalavimų. Jeigu advokatui nesuteikta galimybė susisiekti su savo klientu ir gauti konfidencialius nurodymus, tai jo pagalba tampa nebereikšminga ir neefektyvi. Konfidencialumo reikia laikytis todėl, kad kiekvienas įtariamasis (kaltinamasis) ar apskritai asmuo galėtų nevaržomas konsultuotis su nepriklausomu advokatu, kurio darbas – teikti nepriklausomą juridinę konsultaciją tiems, kuriems jos reikia.*“⁹⁷ Tačiau gynėjas negali tiesiogiai bendrauti su kurčiu, nebyliu arba kurčėnebyliu įtariamoju, nes dažniausiai nemoka gestų ir mimikos kalbos, nesupranta šių ženklų reikšmės. Žinoma, jei įtariamasis (kaltinamasis) yra raštingas, galima su juo bendrauti raštu, tačiau ne visada. Galima situacija, kai asmuo esti neraštingas ir nemoka specialios gestų ir mimikos kalbos. Gynėjas šiuo atveju turi teisę prašyti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo pakviesti vertėją, mokantį nebylio ar kurčiojo ženklus, arba psichologą – surdopedagogą, išmanantį kurčiųjų ar nebyliųjų, nemokančių mimikos ir gestų kalbos, psichologiją. Tik taip gali būti užtikrintos įta-

96 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. vasario 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-61/2010.

97 *Baudžiamojo proceso principai*. Vilnius: Eugrimas, 2009, p.140–141.

riamojo (kaltinamojo) teisių įgyvendinimas ir sudaromos realios sąlygos gynėjui atlikti savo pareigas.

Taigi siekdami apsidrausti nuo galimų EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punkte įtvirtintų nuostatų pažeidimo, ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai ar teismai privalo numatyti *efektyvios gynybos* sąlygas tiriant nusikalstamas veikas ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas, kuriose įtariamasis (kaltinamasis) yra asmuo, turintis fizinių arba psichikos trūkumų (sutrikimų). Vertindami, kaip minėti trūkumai (sutrikimai) apribos įtariamąjo (kaltinamojo) teisės į gynybą įgyvendinimą, kiekvieną iškilusią abejonę aiškinti įtariamąjo (kaltinamojo) naudai, t. y. siekti išplėsti, o ne susiaurinti procesines garantijas.

3.4. Atstovų pagal įstatymą dalyvavimas

Atstovavimo pagal įstatymą atveju siekiama įgyvendinti kito asmens, kuris negali savarankiškai šito padaryti (dėl ligos, amžiaus ir pan.), teisumą ir veiksnumą⁹⁸. Įtariamąjo (kaltinamojo), turinčio fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), atstovai pagal įstatymą gali dalyvauti procese ir ginti savo atstovaujamo proceso dalyvių, jeigu šie yra nepilnamečiai arba nustatyta tvarka pripažinti neveiksniais, interesus, išskyrus atvejus, kai tai prieštarauja nepilnamečio ar neveiksnaus asmens interesams. Šis teiginys tiesiogiai išplaukia iš Baudžiamojo proceso kodekso 53 straipsnio 1 dalies nuostatų⁹⁹.

Baudžiamojo proceso įstatymo nuostatos dėl atstovo pagal įstatymą nukreipia į civilinės teisės bei civilinio proceso teisės sritis. Tam tikra problematika šiose srityse tiesiogiai numato sunkumus ir baudžiamajame procese, būtent užtikrinant atstovų pagal įstatymą dalyvavimą tiriant nusikalstamą veiką ir nagrinėjant bylą. Visų pirma pripažinimas

98 Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 291.

99 Apie nepilnamečių atstovavimą pagal įstatymą žr. temą „Baudžiamasis procesas, kuriame dalyvauja nepilnamečiai“; taip pat Ažubalytė, R. Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, teisinės ir faktinės diferenciacijos prielaidos ir iš jų kylantys reikalavimai. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Indus-trus, 2009, p. 75–78.

asmens neveiksniu. Yra du asmens pripažinimo neveiksniu kriterijai: asmens psichikos liga ar „silpnaprotystė“¹⁰⁰ (medicininis kriterijus) ir asmens galėjimas suprasti savo veiksmų reikšmę ar juos valdyti (juridinis kriterijus) (CK 2.10 str.). Ne bet kuri psichikos liga yra pagrindas pripažinti asmenį neveiksniu. Reikia nustatyti, kad asmuo dėl „psichikos ligos“ ar „silpnaprotystės“ negali suvokti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti – turi būti įvertinama, kaip sutrikimai paveikia asmens elgesį, jo sugebėjimą suprasti savo veiksmų reikšmę ar juos valdyti. Vadovaujantis Civilinio proceso kodekso 466 ir 469 straipsnių nuostatomis, asmens psichikos būsenai nustatyti būtina teismo psichiatrijos eksperto išvada. Šias aplinkybes papildomai įrodinėti galima ir kitomis įrodinėjimo priemonėmis. Tačiau nesant teismo psichiatrijos ekspertizės išvados, teismas neturi teisės, remdamasis papildomomis įrodinėjimo priemonėmis, konstatuoti, kad asmuo yra neveiksnus. Susirgimą „psichikos liga“ turi teisę diagnozuoti atitinkamos srities gydytojas. Pažymėtina, kad ekspertizės išvados teismui nėra privalomos. Teismas gali su jomis sutikti ar nesutikti, tačiau, tokios nesant, teismas neturi teisės priimti sprendimo pripažinti asmenį neveiksniu¹⁰¹. Neveiksnumo asmenims nustatymas yra glaudžiai susijęs su iki šiol Lietuvoje vyraujančiu išimtinai medicinos kriterijais paremtu neįgalaus asmens vertinimu. Abiem atvejais vertinant asmenis remiamasi dažniausiai tomis pačiomis medicininėmis pažymomis ir išvadomis dėl asmens organizmo būklės. Tuo tarpu neveiksnumo esmę sudaro būtent asmens negalėjimas suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti dėl vienokios ar kitokios ligos ar sutrikimo. Tačiau pripažįstant asmenį neveiksniu dažnai net nesvarstoma ši būtina straipsnio sąlyga¹⁰².

Pripažinus asmenį neveiksniu, jam nustatoma globa ir skiriamas globėjas, kuris baudžiamajame procese tampa vienu iš neįgaliųjų asme-

---

100 Nors ši sąvoka yra ypač stigmatizuojanti, ji vis dar vartojama Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse. Žr. *Sutrikusio intelekto asmenų teisės. Teisės į mokslą ir darbą įgyvendinimas*. Ataskaita. Vilnius: UAB Progetus, 2005, p. 33–36.

101 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje pagal pareiškėjos L. B. pareiškimą dėl asmens pripažinimo neveiksniu (bylos Nr. 3K-3-311/2009 m.).

102 *Neveiksnumo problematika Europos Sąjungos deklaruojamų vertybių kontekste*. Vilnius: VŠĮ „Globali iniciatyva psichiatrijoje“, 2007, p. 12.

nų teisių užtikrinimo garantu¹⁰³. Atkreiptinas dėmesys, kad globa nustatoma ne tik pilnamečiams asmenims, kurie dėl „psichikos ligos“ ar „silpnaprotystės“ negali suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti ir teismo pripažinti neveiksniais, bet ir „nepilnamečiams iki 14 metų <...>, kurie dėl tam tikrų priežasčių yra netekę tėvų globos (vaikas įstatymų nustatyta tvarka atskirtas nuo tėvų, tėvų valdžia apribota, vaiko tėvai mirę arba dėl tam tikrų priežasčių tėvai negali juo rūpintis) <...>“¹⁰⁴. Tai reiškia, kad globėją gali turėti ir nepilnametis asmuo. Baudžiamajame procese globėjas atstovauja pagal įstatymą tik nepilnamečiui nukentėjusiajam ar liudytojui¹⁰⁵, nes asmuo, kuris padarė nusikalstamą veiką nesulaukęs keturiolikos metų, negali būti traukiamas baudžiamajon atsakomybėn, todėl nereikalingas ir tokio asmens atstovavimas.

Be to, Civilinio kodekso 2.11 straipsnyje numatyta galimybė riboti fizinių asmenų, kurie piktnaudžiauja alkoholiniais gėrimais, narkotikais, narkotinėmis arba toksinėmis medžiagomis, nuolat, besaikiai juos vartodami, veiksmumą. Siekiant užtikrinti ribotai veiksnaus fizinio asmens teisių ir interesų apsaugą, jam nustatoma rūpyba ir skiriamas rūpintojas. Rūpyba taip pat steigiama dėl tam tikrų priežasčių tėvų globos netekusiems keturiolikos metų amžiaus sulaukusiems asmenims, iki jiems sukaks aštuoniolika metų, bei pilnamečiams veiksniais asmenims, negalintiems savarankiškai įgyvendinti savo teisių ar atlikti pareigų dėl sveikatos būklės (CK 3.279 str.). Pažymėtina, jog šia įstatymų numatyta galimybe gali pasinaudoti tik asmenys, turintys lengvesnio pobūdžio fizinę negalią ar kitokį sveikatos sutrikimą. O asmenims, sergantiems psichikos liga, minėta įstatymo nuostata visiškai netaikoma, nes „silpnaprotystė“ bei „psichikos liga“ kaip indikacijos yra konkrečiai nurodytos numatant visiško neveiknumo nustatymo procedūrą¹⁰⁶.

Remiantis Baudžiamojo proceso kodekso 53 straipsnio 2 dalimi, nepilnamečio arba neveiksnaus įtariamojo (kaltinamojo), nuteistojo ar

103 *Vaudelle v. France*, no. 28499/05, &..., 26 November 2009.

104 Mikelėnas, V. et. al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Kn. 3: Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2001, p. 457–458.

105 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo ir pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 81-3312.

106 *Neveiknumo problematika Europos Sąjungos deklaruojamų vertybių kontekste*. Vilnius: VŠĮ „Globali iniciatyva psichiatrijoje“, 2007, p. 19.

nukentėjusiojo atstovais pagal įstatymą gali būti tėvai, įtėviai, globėjai, rūpintojai arba minėtus asmenis globojančios arba besirūpinančios juo įstaigos įgalioti asmenys. Darytina išvada, kad atstovais pagal įstatymą baudžiamajame procese gali būti ir rūpintojai. Tačiau nėra tiesioginės nuorodos, kad gali būti atstovaujami ir ribotai veiksnūs asmenys, kurie yra įtariamieji (kaltinamieji), nuteistieji ar nukentėjusieji – tėra įtvirtinta nuostata dėl neveiksnių asmenų atstovavimo pagal įstatymą. Aptariamos normos formuluotė nėra pakankamai aiški, todėl tikslinga, kad įstatymų leidėjas ją detalizuotų imperatyviai įtvirtindamas, jog gali būti atstovaujama ir ribotai veiksniais asmenims.

Remiantis archyvinių baudžiamųjų bylų tyrinėjimais teisinėje literatūroje buvo pateikta išvada, kad baudžiamosiose bylose, kuriose įtariamieji (kaltinamieji), turintys fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), atstovai pagal įstatymą dažniausiai nedalyvavo, išskyrus atvejus, kai toks įtariamasis (kaltinamasis) buvo nepilnametis. Tai buvo pateisinama tuo, kad tokių atstovų pagal įstatymą kaip ir nebuvo, nes įtariamieji (kaltinamieji) nebuvo anksčiau pripažinti neveiksniais ar ribotai veiksniais (civilinio proceso tvarka)¹⁰⁷.

Siekiant išplėsti asmenų, kurie galėtų atstovauti pagal įstatymą, grupę, suteikta teisė būti tokiais atstovais artimiesiems giminaičiams ar šeimos nariams (BPK 53 str. 4 d.)¹⁰⁸. Kaip nurodoma Baudžiamojo proceso kodekso 53 straipsnio 4 dalyje, atstovą pagal įstatymą gali turėti asmuo, kuris nustatyta tvarka nėra pripažintas neveiksniu, tačiau dėl senatvės, neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai pasinaudoti įstatymų suteiktomis teisėmis. Šeimos nariai ar artimieji giminaičiai atstovų pagal įstatymą teisėmis gali dalyvauti tik pateikus rašytinį ar žodinį prašymą, kurį patvirtina prokuroras nutarimu ar teismas nutartimi. Diskutuotina, ar būtina šiuo atveju toks formalizuotas sprendimas. Atsižvelgiant į tokių asmenų padėtį, nulemtą jų fizinės ar psichikos būklės, jiems reikalinga ne tik teisinė, bet ir moralinė pagalba. Tokią paramą dažniausiai gali suteikti artimieji ar šeimos nariai.

107 Kanapeckaitė, J. *Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariamieji (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrikimais)*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2004, p. 88.

108 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo ir pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 81-3312.

Todėl jiems dalyvauti procese reikėtų sudaryti mažiau formalizuotas sąlygas. Pavyzdžiui, giminaičių, kaip atstovų, dalyvavimą baudžiamajame procese numato ir Vokietijos baudžiamojo proceso įstatymas, 286 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad „teisiamojo giminaičiai gali dalyvauti jo atstovais be jokių specialių įgaliojimų“¹⁰⁹.

Atstovo, kaip ir gynėjo, dalyvavimas šiose baudžiamosiose bylose neturėtų būti „*formalus*“. Atstovas privalo suteikti atstovaujama asmeniui visą reikalingą pagalbą. Užsienio literatūroje, analizuojančioje sutrikusio intelekto asmenų atstovavimo aspektus, minimas „nepriklausomas asmuo“. Juo gali būti: giminaitis, globėjas ar kitas asmuo, prižiūrintis sutrikusio intelekto asmenį; kas nors (ne policininkas arba ne policijos kviestinis asmuo), gebantis bendrauti su sutrikusio intelekto asmenimis (ar asmenimis, turinčiais kitokios formos psichikos sutrikimą)¹¹⁰. Toks nepriklausomas asmuo privalo: teikti paramą ir įteigti pasitikėjimą, padėti bendrauti, patikrinti visus dokumentus ir raštiškus pareiškimus, pasirašyti bet kokius raštiškus pareiškimus, pažymėdamas visus punktus, su kuriais jis nesutinka, dalyvauti proceso veiksmuose¹¹¹.

Šiems asmenims pabrėžiama daugiau ne teisinė, o psichologinė pagalba. Taigi tuomet, kai sprendžiamos atstovavimo problemos, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas privalo įsitikinti, ar asmuo, galintis būti atstovu pagal įstatymą, užmegs reikiamą psichologinį kontaktą su asmeniu. Priešingu atveju, kai proceso dalyvis, turintis fizinę ar psichikos negalią, nepasitiki savo globėju, rūpintoju, jaučia kaltės, gėdos jausmą jam, – toks atstovas gali tik daugiau pakenkti tyrimui ar bylos nagrinėjimui, o kartu ir pačiam atstovaujama asmeniui.

---

109 *Strafprozessordnung (StOP)* vom 7. April 1987 (BGBl. I, S. 1074, 1319) zuletzt geändert durch Art 3 G zur Verfolgung der Vorbereitung von schweren Staatsgefährdenden Gewalttaten vom 30.7.2009 (BGBl. I S. 2437).

110 Ward, Adrian D. *Naujas požiūris: Sutrikusio intelekto asmenys: teisinis reguliavimas Rytų Europos šalims*. Šaliai: Saulės delta, 1999, p. 107.

111 Ward, Adrian D., p. 107–108.

3.5. Tyrimo veiksmų atlikimo procesiniai – psichologiniai ir taktiniai aspektai. Parodymas atpažinti, eksperimentas, apklausa

Baudžiamojo proceso įstatymo nuostatos neįtvirtina absoliutaus draudimo atlikti proceso veiksmus su įtariamaisiais (kaltinamaisiais), turinčiais fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų). Suprantama, kad visiškai aklas įtariamasis (kaltinamasis) negalės dalyvauti tokiuose tyrimo veiksmuose, kurie pagrįsti regėjimo suvokimais. Jis negali suvokti visos aplinkos, palyginti prieš jį esančių objektų, tiesiogiai apžiūrėti nusikalstamos veikos padarymo įrankių, pėdsakų ir kt. Priešingai, kurtieji, kurčnebyliai gali dalyvauti apžiūrose, nes jų regėjimas yra pagrindinis pažinimo „ginklas“. Dažniausiai kurčnebylių regėjimas esti stipresnis nei girdinčiųjų. Dėl to kurčnebyliai dalyvaudami apžiūrose geba tiksliai paaiškinti, ką reiškia vienas ar kitas objektas, kokia jų paskirtis, spalva, nusakyti, ar apžiūrimas objektas pakitęs, ir kt. Asmenys, turintys klausos sutrikimų, kurčnebyliai ne tik sugeba teisingai suvokti daiktus ir reiškinius, bet juos objektyviai analizuoja, įvertina, palygina, išskirdami panašumus arba skirtumus¹¹².

Kai kurie psichikos sutrikimai taip pat negali būti kliūtis, trukdanti įtariamajam (kaltinamajam) dalyvauti proceso veiksmuose. Ne visi psichikos sutrikimai trukdo pažinimo procesui ir pašalina galimybę aktyviai dalyvauti sudėtinguose proceso veiksmuose. Panagrinėkime kai kurių proceso veiksmų atlikimo ypatumus su įtariamaisiais (kaltinamaisiais), turinčiais fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų).

Parodymas atpažinti

Baudžiamojo proceso įstatymas parodyme atpažinti neriboja dalyvauti subjektams. Kaip atpažįstantysis subjektas gali būti ir asmuo, turintis fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), todėl kurtiesiems, nebyliams, kurčnebyliams ir kitų fizinių trūkumų arba psichikos sutriki-

---

112 Щерба, С. П. Участие слепых, глухих, немых, глухонемых в осмотрах и опознаниях. *Вопросы предварительного следствия*. Кишинев, 1973, 3: 41–46.

mų turintiems asmenims galima pateikti atpažinti nusikalstamos veikos padarymo įrankius, objektus, daiktus, ant kurių išliko nusikalstamos veikos pėdsakų, ir kt.

Praktikoje retai pasitaiko atveju, kai sensorinių sutrikimų turintys asmenys dalyvauja parodyme atpažinti kaip atpažįstantieji subjektai. Ilgą laiką gana tiesiogiai buvo suprantami pateikti įstatymo komentarai šiuo klausimu, t. y. ar asmuo „<...> gali atpažinti objektą; ar atpažįstančiojo normali rega, klausa, psichinė būklė ir pan.“ (1961 m. BPK 184 str. komentaro nuostata)¹¹³. Neretai tyrėjai, atskleidę esamus trūkumus (sutrikimus), neleisdavo sensorinių sutrikimų turintiems asmenims būti atpažįstančiais. Tokiam sprendimui įtakos turėjo ilgą laiką vyravusi nuostata, kad šio veiksmo atpažįstančiuoju subjektu gali būti tik asmuo, kurio fizinė bei psichikos būklė nekelia abejonių, t. y. netrukdo teisingai suvokti ir perduoti stebėtų objektų, asmenų požymių. Fiziniais trūkumais, trukdančiais būti parodymo atpažinti subjektu, buvo laikomi klausos, regos sutrikimai. Akivaizdu, kad pateikta nuostata per daug kategoriška. Visiškai aklas asmuo gali atpažinti nukentėjusį, liudytoją pagal jo balsą, kurį jis girdėjo, pavyzdžiui, nusikalstamos veikos metu. Nors gali pasitaikyti kalbėjimo ir balso pokyčių, jiems būdingas individualumas. Visiškai akli asmenys gali atpažinti asmenį pagal kokį nors vieną balso požymį, pavyzdžiui, balso tembrą. Taip gauti duomenys gali būti patikrinami kitais proceso veiksmis.

Baudžiamojo proceso kodekso 192 straipsnio 7 dalyje nurodoma: „Asmenį šiame straipsnyje nustatyta tvarka taip pat gali būti pasiūloma atpažinti ir pagal kitus jutimo organais suvokiamus požymius“, to paties Kodekso 193 straipsnio 3 dalis nustato, kad „Daiktai ir kiti objektai gali būti pateikiami atpažinti ir pagal kitus jutimo organais suvokiamus požymius.“ Skiriamas parodymas atpažinti pagal jutimo organais suvokiamus požymius tiek asmenis, tiek materialius objektus. Parodymas atpažinti iš balso ir kalbėjimo atliekamas vadovaujantis nurodytomis Baudžiamojo proceso kodekso nuostatomis. Toks veiksmas yra gana savitas, sudėtingas. Iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojusiame Baudžiamojo proceso kodekse tokios parodymo atpažinti rūšys nebuvo reglamentuo-

113 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Pirmas leidimas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001, p. 229.

tos. Norėtume atkreipti dėmesį į rekomendacijas, kaip atlikti šį veiks-
mą, kai atpažįstantysis turi esminių regos sutrikimų (aklas):

- iki parodymo atpažinti pradžios ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras privalo apklausti įtariamąjį apie atpažintino as-
mens kalbėsenos bei balso ypatumus (balsas skardus, duslus;
balso tembras aukštas, žemas, vidutinis; aiškumas (pidusęs,
mikčiojantis, aiškus) ir kt. Taip pat būtina išsiaiškinti aplinką,
kurioje įtariamasis girdėjo šį balsą;
- prieš parodymą atpažinti būtina nustatyti aklo įtariamojo klau-
sos būklę. Tai turėtų atlikti specialistas medikas. Priešingu
atveju, jei toks įtariamasis turi klausos sutrikimų, parodymo
atpažinti pagal asmens kalbėjimą ir balsą atlikti netikslinga,
nes gauti duomenys būtų netikslūs;
- parenkant asmenis, kurie bus parodomi atpažinti kartu su at-
pažintinu asmeniu, būtina laikytis panašumo principo. Šių as-
menų balsai neturėtų tarpusavyje akivaizdžiai skirtis, t. y. jie
neturėtų būti kontrastiški (vieno asmens balsas žemas, kito –
aukštas; moteriškas – vyriškas; suaugusio asmens – vaiko ir
pan.);
- parodymo atpažinti metu jokia būdu negalima skubinti aklo-
jo, t. y. derėtų sudaryti tinkamas sąlygas, kad asmuo nejaustų
emocinės įtampos¹¹⁴.

Kartais ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras gali pateikti
atpažinti aklam įtariamajam daiktus arba kitus materialius objektus ap-
čiuopiant. Akklasis turi ypač išlavėjusius lytėjimo pojūčius, todėl lytė-
jimu dažniausiai gali atpažinti tuos daiktus, kuriuos ilgą laiką naudojo
darbe, buityje.

Jei įtariamieji, turintys regos ar klausos sutrikimų, negali apibū-
dinti atpažintino asmens ar materialaus objekto požymių, bet vis dėlto
pareiškia norą atpažinti, rekomenduotina tokią veiksmą atlikti. Tačiau
po šio veiksmo derėtų vėl juos apklausti, pagal kokius požymius jie

---

114 Щерба, С. П. *Теоретические основы и особенности уголовного судопроизводства по делам лиц, страдающих физическими или психическими недостатками*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 1990, с. 350.

atpažino asmenis ar materialius objektus, nes atpažinimo proceso metu gali būti suaktyvinami įtariamojo pažintiniai pojūčiai. Pažymėtina, kad taip gauti duomenys vertinami kartu su kitais byloje gautais duomenimis ir jeigu yra patvirtinami, nepraranda savo įrodomosios reikšmės.

Eksperimentas

Eksperimentas – ikiteisminio tyrimo veiksmas, kurio metu bandymai daromi kuo įmanoma panašesnėmis sąlygomis kaip ir įvykio metu, atkuriami įvykio veiksmai, situacija ar kitokios aplinkybės, siekiant patikrinti ir patikslinti duomenis, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai iširti¹¹⁵. Baudžiamojo proceso kodekse 197 straipsnyje rašoma: „*Liudytojų, nukentėjusiųjų, įtariamųjų parodymams ar versijoms patikrinti galima atkurti tiriamo įvykio situaciją, aplinką, asmenų veiksmus ar kitas aplinkybes ir atlikti reikiamus bandymus.*“ Įstatymais numatyta šio proceso veiksmo reglamentacija yra ribota, paliekanti ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui laisvę gana plačiai taikyti kriminalistikos rekomendacijas. Be to, kalbant apie eksperimento atlikimą su fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų) turinčiais įtariamaisiais, būtina pabrėžti Baudžiamojo proceso kodekso 11 straipsnyje pateikiamą draudimą – atliekant Kodekse numatytus tyrimo veiksmus, draudžiama naudoti smurtą, grasinti, atlikti žmogaus orumą žeminančius ir sveikatai kenkiančius veiksmus. Panaudoti fizinę jėgą leidžiama tik tiek, kiek tai būtina proceso veiksmo atlikimo trukdymams pašalinti.

Tiriant nusikalstamas veikas, kuriomis įtariami asmenys, turintys fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), eksperimentas atliekamas siekiant patikslinti ar patikrinti įtariamojo parodymus, jo suvokimo galimybę (pavyzdžiui, patikrinti, kaip įtariamasis mato, girdi), veiksmų atlikimo galimybę, įgūdžius. Prieš eksperimentą ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras privalo išnagrinėti turimą medžiagą apie įtariamojo psichikos ar fizinius trūkumus (sutrikimus): medicinos dokumentai – pažymos, ligų istorijos, ekspertizijų aktai, parodymai, užfiksuoti liudytojų, nukentėjusiųjų apklausos protokoluose ir kt. Tai leidžia

115 Goda, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. [Kn. 2]: I–IV dalys (1–220 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 531.

tinkamai pasirengti atlikti tyrimo veiksmą, parinkti panašias sąlygas. Dažniausiai eksperimente su įtariamuoju, turinčiu fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), privalo dalyvauti specialistas (psichiatras, psichologas, surdopsichologas, tiflopsichologas ir kt.). Specialisto dalyvavimas ir turimos informacijos apie fizinius ar psichikos trūkumus (sutrikimus) analizė tampa procesine garantija tiek užtikrinant įtariamųjų teises bei teisėtus interesus, tiek siekiant surinkti patikimus duomenis.

Eksperimentas ikiteisminiame tyrime, kaip jau buvo minėta, atliekamas dažniausiai siekiant išsiaiškinti subjektyvias įtariamųjų galimybes ir individualius jų ypatumus. Pavyzdžiui, eksperimento, kuriuo siekiama patikrinti regėjimą, uždavinys – ne tik nustatyti galėjimą matyti, bet ir atpažinti asmenį tam tikromis sąlygomis, apžiūrėti daiktų detales, nustatyti individualius jų požymius. Eksperimentu galima patikrinti neprisigirdinčio įtariamojo parodymus. Pažymėtina, kad neprisigirdintys asmenys, nors prastai ir girdi kalbą, tačiau jautriai reaguoja į tokią, kurioje yra užuominų apie juos. Taip pat neprisigirdintys dažniausiai mažiau jautrūs aukštiesiems tonams. Jei įtariamasis kalba apie girdėtą pokalbį, tai būtina išsiaiškinti, ar jis atsitiktinai jį išgirdo, ar pasiklausė, koks buvo kalbėjimo tonas. Girdimumas turi būti tikrinamas tokioje pat aplinkoje, kurioje, pasak neprisigirdinčio įtariamojo, jis girdėjo pokalbį ar kitokį kalbėjimą. Jei įtariamasis pareiškia, kad nukentėjęs išmetė iš rankų sunkų daiktą, tai tokių parodymų negalima atmesti pagrindžiant tuo, kad dėl esamų klausos sutrikimų jis negalėjo to išgirsti. Neprisigirdintieji suvokdami panašias aplinkybes pasitelkia vibracinius pojūčius, kurie tampa veiksminga pažinimo priemone¹¹⁶.

Apklausa

Teisė būti išklaustytam – tai svarbi įtariamojo (kaltinamojo) galimybė gintis nuo pareikšto įtarimo (kaltinimo) *nemo inauditus condemnari debet* (liet. – niekas negali būti nubaustas, kol nebuvo išklaustas).

---

116 Щерба, С. П. *Теоретические основы и особенности уголовного судопроизводства по делам лиц, страдающих физическими или психическими недостатками*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 1990, с. 356.

Lietuvos baudžiamajame procese įtariamojo (kaltinamojo) teisė būti išklausytam siejama su įtariamojo (kaltinamojo) teise duoti parodymus, o ji įgyvendinama per apklausą¹¹⁷.

Įtariamojo (kaltinamojo) apklausa skirta:

- patikrinti duomenis, pagrindžiančius pareikštą įtarimą iki teismo tyrimo metu, ar kaltinimą, pareikštą teismo proceso metu, šių duomenų tikrumą ir pakankamumą;
- gauti duomenis, įrodymus ir patikrinti jų kokybę;
- išsiaiškinti aplinkybes, lengvinančias ar sunkinančias įtariamojo (kaltinamojo) atsakomybę;
- ištirti įtariamojo (kaltinamojo) asmenybę;
- įvertinti išvadas apie kaltinamojo kaltumą.

Apklausoje metu įtariamasis pirmą kartą nurodo savo poziciją dėl pareikšto įtarimo, teismo proceso metu – dėl pareikšto kaltinimo, pateikia paaiškinimus dėl įtarimo (kaltinimo), gali pateikti jo kaltę teisinančius duomenis ir t. t. Kita vertus, visada reikėtų atsiminti, kad duoti parodymus yra įtariamojo teisė, bet ne pareiga.

Įtariamieji, turintys fizinį ar psichikos trūkumą (sutrikimą), apklausiami remiantis bendromis Baudžiamojo proceso kodekso normomis (188, 189 str.). Nėra įtvirtintos specialios normos ar specialių papildomų nurodymų, kurių reikėtų laikytis apklausiant įtariamąjį, turintį fizinį ar psichikos trūkumą (sutrikimą). Ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai pabrėžia šio proceso veiksmo sudėtingumą argumentuodami tuo, kad tokių asmenų dažniausiai neįmanoma apklausti be specialaus pasirengimo. Lietuvos baudžiamojo proceso mokslinėje literatūroje šiai problemai skirta nedaug dėmesio. Rusijos baudžiamojo proceso mokslinėje literatūroje ne vienus metus buvo keliamas klausimas dėl „ypatingos apklausos taktikos“¹¹⁸ asmenų, turinčių fizinį trūkumą ar psichikos sutrikimą.

Aptarkime kai kuriuos minėtų asmenų apklausos ypatumus.

---

117 *Baudžiamojo proceso principai*. Vilnius: Eugrimas, 2009, p. 146–147.

118 Žiūrėti Щерба, С. П. *Теоретические основы и особенности уголовного судопроизводства по делам лиц, страдающих физическими или психическими недостатками*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 1990.

Parodymų davimas, kaip jau buvo minėta, yra svarbi įtariamąjo gynybos priemonė. Įtariamajam turi būti sudaromos palankios sąlygos duoti parodymus, skiriamas laikas pasirengti. Juo labiau jei toks įtariamasis yra asmuo, turintis fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų). Nurodyti trūkumai (sutrikimai) riboja, o kartais gali ir visiškai panaikinti gebėjimą aktyviai dalyvauti procesinėje veikloje. Pasirenkant asmens apklausos momentą, reikėtų atsižvelgti į konkrečią tyrimo situaciją, įtariamąjo asmenybę, jo nuostatas dėl parodymų bei kitų tyrimui reikšmingų aplinkybių.

Baudžiamojo proceso kodeksas nenustato griežto reikalavimo apklausti įtariamąjį iš karto po pranešimo apie įtarimą įteikimo¹¹⁹. Žinoma, įvykus „staigiai apklausai“, asmuo iš karto pasinaudoja teise į gynybą; taip pat įtariamasis turi mažiau galimybių nuslėpti kaltinančius arba sukurti jį teisinančius duomenis. Kita vertus, toks netikėtumas, staigumas įgauna visai kitokį atspalvį, kai kalbame apie įtariamuosius, turinčius fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų). Asmenys, turintys intelekto sutrikimų, aklieji, kurtieji, nebyliai, palyginti su fiziškai ir psichiškai sveikais asmenimis, tokioje situacijoje gali būti „emociškai sužlugdyti“. Jiems reikia daugiau laiko susikaupti, didesnių pastangų prisiminti, analizuoti. Nežinomybės jausmas, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras jų nesupras, tokius įtariamuosius sukausto baimė, kuri sumenkina kritinio mąstymo sugebėjimus, atsiradusi nuostata, kad „neįrodysiu savo teisybės“, skatina duoti iškreiptus, melagingus parodymus, taip pat gali pasireikšti neigimas ar savęs apkaltinimas. Emocinė stimuliacija ypač neigiamai veikia asmenis, kurių asmenybė emociškai nestabili, impulsyvi. Teisės psichiatrai – psichologai, atlikdami tokių asmenų ekspertinį tyrimą, ekspertizės aktuose pabrėžia žalingas emocinio stimuliavimo (vienas iš jų – netikėtumo veiksnys) pasekmes: „*sutrikdo normalų asociacijų procesą, mažina veiklos efektyvumą, mąstymo produktyvumą*“¹²⁰. Būtina pažymėti, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras privalo išnaudoti netikėtumo veiksnį

119 Laikinais sulaikytas asmuo po jo pristatymo į ikiteisminio tyrimo įstaigą ar prokuratūrą ne vėliau kaip per dvidešimt keturias valandas turi būti apklaustas kaip įtariamasis, prieš tai atlikus Kodekso 187 straipsnyje (*Pranešimas apie įtarimą*) numatytus veiksmus (BPK 140 str. 6 d.).

120 Archyvinė baudžiamoji byla Nr. 1(1)–382/2001; Vilniaus m. 1-asis apylinkės teismas.

prisimindamas, kad įtariamajam, turinčiam fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), reikia laiko susikaupti, prisiminti nusikalstamos veikos aplinkybes, apgalvoti ir susisteminti parodymus.

Įtariamasis turėtų būti apklausiamas dienos metu. Ar leistina apklausti įtariamąjį naktį, t. y. nuo 22 iki 6 valandos (BPK 27 str.)? Baudžiamojo proceso įstatyme nėra įtvirtinto tiesioginio draudimo apklausti įtariamąjį naktį. Toks draudimas Baudžiamojo proceso kodekse numatytas tiesiogiai tik reglamentuojant kratą ir poėmį (149 str. 5 d.¹²¹). Draudimas atlikti kitus tyrimo veiksmus nakties metu netiesiogiai nurodomas bendroje baudžiamojo proceso teisės normoje (BPK 11 str. 2 d.¹²²). Procesiniu – taktiniu požiūriu, toks draudimas – apklausti įtariamąjį naktį – tiriant nusikalstamas veikas, kuriomis įtariamasis asmenys, turintis fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), įgauna ypatingą svarbą. Apklausiant tokius asmenis, netinkama gali būti ne tik naktis, bet ir vėlyvas vakaras. Pavyzdžiui, psichologai, psichiatrai nurodo, kad kurtieji, aklieji, nebyliai, psichiškai neįgalūs asmenys greičiau pavargsta nei asmenys, neturintys minėtų sutrikimų. Toks įtariamasis, atsidūręs svetimoje aplinkoje, jaučiasi įsitempęs, todėl, pasirenkant jo apklausos laiką, reikia atsižvelgti ne tik į tyrimo efektyvumui svarbius veiksnius – greitumą, neatidėliojimą, bet ir į įtariamąjo sveikatos būklę.

Be to, svarbu parinkti tinkamą įtariamųjų, turinčių fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), apklausos vietą. Tai gali būti ne tik ikiteisminio tyrimo vieta. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras apklausos vietą pasirenka atsižvelgdami ne tik į konkrečią tyrimo situaciją, bet ir į įtariamąjo sveikatos būklę. Apklausa taktiniais sumetimais galima atlikti asmens buvimo vietoje (pavyzdžiui, įtariamąjo gyvenamojoje vietoje, medicinos įstaigoje, jei įtariamasis gydomi, suėmimo buvimo vietoje ir kt.), įvykio, kratos vietoje ir kt. Apklausos vietos pasirinkimas kiekvienu atveju priklauso nuo įtariamąjo požiūrio į pareikštą įtariamą, parinktos kardamosios priemonės pobūdžio ir kitų subjektyvių bei objektyvių aplinkybių.

121 „Daryti kratas ar poėmius nakties metu, išskyrus neatidėliotinus atvejus, draudžiama.“

122 „<...> ... atliekant šiame Kodekse numatytus tyrimo veiksmus, draudžiama <...> atlikti sveikatai kenkiančius veiksmus. <...>“.

Žinoma, nekyla jokių abejonių, kad įtariamojo, turinčio fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), apklausos metu privalo dalyvauti gynėjas. Jau buvo minėta, kokią svarbą turi privalomas gynėjo dalyvavimas šios kategorijos baudžiamosiose bylose. Čia norėtusi atkreipti dėmesį į kai kuriuos procesinius – taktinius aspektus.

Gynėjas – aktyvus proceso dalyvis, ir niekas negali riboti jo teisės dalyvauti įtariamojo apklausoje (BPK 48 str. 1 d. 2 p.). Įstatymas suteikia teisę gynėjui apklausos metu pateikti klausimus įtariamajam. Jau po to, kai įtariamasis atsako į klausimą, ar jam suprantama įtarimo esmė ir ar jis prisipažįsta padaręs veiką, dėl kurios yra įtariamas, gynėjas turi teisę padėti jam suvokti viso, kuo jis yra įtariamas, esmę, paaiškinti apklausos tikslą, parodymų davimo svarbą. Gynėjas privalo nedelsdamas reaguoti į apklausos metu taikomus neteisėtus taktinius būdus bei priemones (pavyzdžiui, jei toks įtariamasis verčiamas duoti parodymus). Tokie veiksmai turi būti apskūsti įstatymo nustatyta tvarka. Be to, gynėjas privalo iš karto imtis aktyvių veiksmų, kurių galima imtis apklausos metu ar iš karto po jos, t. y. pateikti prašymus, pavyzdžiui, dėl atitinkamų dokumentų, charakterizuojančių įtariamojo asmenybę. Jei akivaizdu, kad įtariamojo fizinė ar psichikos būklė neleidžia įtariamajam dalyvauti apklausoje, gynėjas turi teisę reikalauti tokią apklausą nutraukti. Gynėjas privalo patikrinti, ar įtariamojo parodymai protokole buvo užfiksuoti teisingai, be to, bet kuriuo atveju gynėjo dalyvavimas apklausoje turi būti patvirtintas jo parašu protokole.

Be to, įtariamojo apklausos tikslas – gauti teisingus, patikimus parodymus apie nusikalstamos veikos aplinkybes. Pasirinkdamas apklausos taktinius būdus, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar įstatymo numatytais atvejais ikiteisminio tyrimo teisėjas privalėtų atsižvelgti į įtariamojo intelekto lygį ir gebėjimus.

Aklų, nebylių, kurčių, neprigirdinčių įtariamųjų apklausos pradžioje ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras privalo padėti tokiems asmenims nugalėti būdingą nepatiklumą, įtarinėjimą, susierzinimą, tam tikra prasme ir baimę. Apklausą tokiu atveju geriausia būtų pradėti nuo įtariamojo asmenybę charakterizuojančių duomenų išsiaiškavimo. Norint sumažinti emocinę įtampą geriausia pradžioje nepabrėžti neigiamų įtariamojo savybių, aptarti teigiamus jo gyvenimo aspektus. Daž-

niausiai tik pripažinęs savo kaltę įtariamasis „praranda susidomėjimą“ apklausa, ir duomenys, neigiamai charakterizuojantys jį, mažiau kelia nerimą apklausiamajam nei apklausos pradžioje.

Patariama vengti sudėtinių klausimų. Jie turėtų būti suskaidyti į dalis, konkretizuoti, pakartoti. Klausimo formuluotė turėtų būti individuali, parinkta atsižvelgus į apklausiamojo asmenybę, jo fizinę būklę bei psichikos ypatumus.

Apklausiant mikčiojančius įtariamuosius reikėtų atsiminti, kad jiems yra sunku reikšti savo mintis. Dažnai mikčiojantis asmuo atsakymą į jam pateiktą klausimą pirma tyliai pasisako sau, o tik paskui ištaria garsiai kitiems. Duodamas parodymus, jis turi susikaupti, kad lengviau viską išsakytų. Dėl to apklausiantysis turi būti ypač kantrus, pasiūlyti įtariamajam pačiam viską papasakoti, o tik tuomet pateikti klausimus. Jei mikčiojantis įtariamasis sunkiai gali žodžiu nupasakoti bylos aplinkybes, jam vertėtų pasiūlyti paaiškinti tai gestų pagalba. Tai pat kurtiems, nebyliams, neprigirdintiems ir mikčiojantiems asmenims lengviau išreikšti savo mintis piešiniu, schema. Jie noriai grafiškai pa-vaizduoja daiktų padėtį, įvykio vietą, nusikalstamos veikos objektus.

Apklausiant kurčnebylius įtariamuosius kartais prireikia ypatingų pastangų, norint įgauti jų pasitikėjimą. Apklausos metu apklausiantysis privalo užmegzti palankų psichologinį kontaktą su įtariamoju, vengti neleistinių amoralinių taktinių būdų.

Apklausiant įtariamąjį, kuriam būdingas abstraktaus mąstymo skurdumas ir pan., būtina pabandyti mobilizuoti jo intelektines galias: sukurti tokias sąlygas, kurios padėtų apklausiamajam duoti parodymus. Galima apklausti jo gyvenamojoje ar darbo vietoje, pateikti apklausos metu daiktus, turinčius reikšmės bylai ir t. t. Nereikėtų „forsuoti apklausos tempo“, naudoti „netikėtumo veiksnį“¹²³.

Jei įtariamasis turi atminties sutrikimų, galima pasiūlyti jam papasakoti viską chronologine tvarka, naudoti asociatyvių ryšių taktiką: klausti ne tik apie aplinkybes, faktus (apie įrodinėjimo dalyką), bet ir

---

123 Щерба, С. П. *Теоретические основы и особенности уголовного судопроизводства по делам лиц, страдающих физическими или психическими недостатками*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 1990, с. 336.

apie įvykius, buvusius iki bei po nusikalstamos veikos. Atminčiai atgaminėti asmenims, turintiems psichikos sutrikimų, apklausos metu galima pateikti dokumentus, nuotraukas ir kitus materialius objektus, turinčius reikšmės bylai.

Apklausiant sutrikusio intelekto asmenis, patariama atkreipti dėmesį į šias aplinkybes:

- „galimus suvokimo ir kalbėjimo sutrikimus;
- *sutrikusio intelekto asmuo koncentruojasi ties tokiais klausimo aspektais, kurie kitiems žmonėms gali atrodyti santykinai nereikšmingi;*
- *sutrikusio intelekto asmenims gali būti būdingas siekimas įtikinti, kartu jie gali duoti tokius atsakymus, kurių, jų manymu, iš jų laukiama. Be to, jie gali vengti bet kokių atsakymų, kurie, jų nuomone, gali sukelti konfliktą;*
- *sutrikusio intelekto asmenys gali būti nepasiruošę viešai su svetimais žmonėmis kalbėti apie intymius dalykus;*
- *šie asmenys dažnai atsako pažodžiui ir neatsako į užduotą klausimą*¹²⁴.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, žinoma, privalo suteikti įtariamajam galimybę papasakoti viską, ką jis žino apie nusikalstamos veikos aplinkybes, smulkmeniškai išdėstyti savo poziciją, tačiau neprivalo kantriai išklausti visko, kas nesusiję su bylos tyrimu. Pavyzdžiui, ligoniai, sergantys šizofrenija ar pradine šizofrenijos stadija, dažniau patologiškai fantazuoja. Tokie ligoniai visiškai atitrūkę nuo realybės, jie pasižymi keistumu, jų elgesys gali būti absurdiškas¹²⁵. Apklausiant reikia nukreipti jų dėmesį nuo antraeilių, nereikšmingų nusikalstamą veiklą tiriant dalykų. Galimas būdas – netikėtų klausimų pateikimas. Kadangi toks įtariamasis nesugeba greitai „sugrįžti“ prie antraeilių dalykų, jis būna priverstas atsakyti į pateiktą klausimą.

Netinkama apklausa įtariamajam, kuriam būdingi emocinės ir valinės srities sutrikimai, gali sukelti agresijos bei įniršio priepuolius.

---

124 Ward Adrian, D. *Naujas požiūris: Sutrikusio intelekto asmenys: teisinis reguliavimas Rytų Europos šalims*. Šiauliai: Saulės delta, 1999, p. 106.

125 Radavičius, L. E. *Įvadas į teisės psichiatriją*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. p. 22, 35.

Pavyzdžiui, asmenys, kuriems diagnozuojama psichopatija, išsiskiria nuolatine emocine įtampa, dirglumu, kartais net agresijos priepuoliais. Paprastai tokia reakcija neproporcinga dirgiklio stiprumui¹²⁶. Apklausiamasis, psichologų nuomone, gali aktyviai priešintis, ginčyti bet kurį prieš jį pateikiamą faktą, pateikinėti smulkmeniškas pastabas. Kuo dažniau tokiam įtariamajam bus pateikiami klausimai, tuo labiau jis užsisklęs arba taps isteriškas. Dažnai isterijos priepuolio apimti įtariamieji reikalauja jų parodymus užfiksuoti protokole pažodžiui, t. y. surašyti visus, net ir necenzūrinius, posakius. Taip pat jie paprastai stengiasi išsiskirti, tapti dėmesio centru arba ima visus įtarinėti ir kaltinti piktnaudžiavimu; pradeda save vertinti kaip vienintelius kovotojus už teisybę. Tokia apklausa gali baigtis tuo, kad įtariamasis atsisako pasirašyti apklausos protokolą arba net jį suplėšo.

Tinkamai pasirinkti apklausos taktinį būdą galima tik tinkamai pasirengus, t. y. reikia išanalizuoti turimą bylos medžiagą, nustatyti apklausos ribas, užtikrinti gynėjo, specialisto, vertėjo ir kitų reikalingų asmenų dalyvavimą apklausoje, tam tikrais atvejais iki apklausos pradžios pasikonsultuoti su specialistu ar ekspertu, išnagrinėti psichologinę ir buitinę įtariamojo charakteristiką, sudaryti apklausos planą.

Taigi prieš kiekvieną įtariamojo, turinčio fizinių trūkumų ar psichikos sutrikimų, apklausą būtina kruopščiai išanalizuoti pasirinktą taktinį būdą ir atsižvelgti į:

- pirma, ar tai garantuos visa apimančius ir patikimus parodymus,
- antra, ar tai nepažeis įtariamojo procesinių teisių ir interesų,
- trečia, ar tai nesukels grėsmės apklausiamajo sveikatai ir nežemins jo orumo.

---

126 Георгадзе, З. О.; Царгасов, Э. Б. *Судебная психиатрия*. Москва: Юнити – Дана, Закон и право, 2002, с. 158.

3.6. Teismo proceso ypatumai, nagrinėjant baudžiamąją bylą Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso V dalyje numatyta tvarka

Šioje dalyje bus apžvelgti kai kurie teismo proceso ypatumai nagrinėjant bylas, kuriose kaltinami asmenys, turintys fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų).

Parengiamoji teisiamojo posėdžio dalis yra viena svarbiausių baudžiamosios bylos nagrinėjime. Būtent šioje dalyje teismas numato ir užtikrina tinkamas sąlygas tirti įrodymus kitai teisiamojo posėdžio daliai. Teismas šioje dalyje priima svarbius sprendimus, tiesiogiai susijusius su procesinių kaltinamojo teisių apsauga.

Parengiamojoje teisiamojo posėdžio dalyje tokiose bylose, kuriose kaltinamieji yra asmenys, turintys fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), būtina išspręsti tam tikrus procesinius klausimus, kurių įstatymas tiesiogiai nereglamentuoja.

Visų pirma baudžiamosiose bylose, kuriose kaltinamieji yra kurti, nebyliai, kurčėnebyliai, dalyvauja vertėjas¹²⁷, mokantis bendrauti su pastaraisiais asmenimis jų bendravimo priemonėmis. Kadangi vertėjas nuo pat pirmųjų teismo veiksmų pradeda eiti savo pareigas, jam tos pareigos išaiškinamos anksčiau negu kitiems bylos nagrinėjimo teisme dalyviams, t. y. pačioje teisiamojo posėdžio pradžioje. Teisiamojo posėdžio pirmininkas išaiškina vertėjui pareigą išversti ne tik lietuvių kalbos nemokantiems, bet ir kurčiųjų ar nebylių ženklais bendraujantiems proceso dalyviams parodymų, pareiškimų, teisme skaitomų dokumentų, taip pat pirmininko patvarkymų ir teismo sprendimų turinį (BPK 263 str. 1 d.).

Vertėjas įspėjamas dėl atsakomybės už atsisakymą be svarbių priežasčių atlikti savo pareigas (BPK 163 str.) ir dėl atsakomybės už

---

127 43 straipsnis. Vertėjas „Vertėjas yra vertimui reikiamas kalbas mokantis arba nebylio ar kurčiojo ženklus suprantantis asmuo, ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo pakviestas dalyvauti procese šio kodekso nustatyta tvarka.“

melagingą ar žinomai neteisingą vertimą (BK 235 str.). Iš vertėjo pa-
imamas rašytinis pasižadėjimas, ir šis saugomas byloje su teisiamojo
posėdžio protokolu. Baudžiamojo kodekso 235 straipsnyje baudžiamo-
ji atsakomybė tiesiogiai numatyta už melagingus parodymus, išvadas
bei vertimą, bet ne už priesaikos sulaužymą. „*Todėl vertėjo įspėjimas
dėl atsakomybės už melagingą ar žinomai neteisingą vertimą yra bū-
tinis teisinis elementas, o po to duodamas priesaiką vertėjas morališ-
kai įsipareigoja sąžiningai atlikti savo pareigas, sutvirtindamas teisinę
priedermę.*“¹²⁸

Vertėjui, suprantančiam kurčiųjų ar nebylių kalbos ženklus, būti-
na paaiškinti, kad jis kiek įmanoma tiksliau turi išversti įprastą kalbą į
gestų ir mimikos, daktilinę, ir atvirkščiai. Be to, teismas privalo įspėti
vertėją, kaltinamąjį, jo atstovą pagal įstatymą, esančius teismo salėje
kaltinamojo gimines, pažįstamus ir kitus asmenis be teismo leidimo
tarpusavyje nesinaudoti gestų ir mimikos, daktilinių ženklų kalba, nes
priešingu atveju net vienas koks nors ženklas, perduotas kaltinamajam
artimųjų giminaičių, pažįstamų, kitų proceso dalyvių, esančių teismo
salėje, gali iš esmės pakeisti kaltinamojo parodymų turinį, požiūrį į
teismą ir pan. Teisėjas, prokuroras, gynėjas privalo kontroliuoti ne tik
savo elgesį, bet ir stebėti kitus asmenis, esančius teismo salėje, kad jie
negalėtų perduoti „slaptos informacijos“ gestais – mimika, daktiliniais
kalbos ženklais. Išaiškindamas kaltinamajam jo teisių turinį (BPK 268
str.) teismas privalo atskleisti ir teisės turėti vertėją turinį (BPK 8 str.;
44 str. 7 d.). Be to, teismas gali paaiškinti kaltinamajam, kad vertėjas
yra kompetentingas, supranta kurčiųjų ar nebylių kalbos ženklus, turi
specialų išsilavinimą. Tokie išaiškinimai galėtų užtikrinti tinkamą psi-
chologinį kaltinamojo ir vertėjo kontaktą (pasitikėjimą).

Taip pat būtina pašalinti visas abejones dėl vertėjo kompetenci-
jos. Juo negali būti asmuo, neturintis tinkamo išsilavinimo ir nesantis
šios srities praktikas. Tiek teisėjas, tiek prokuroras, tiek gynėjas turėtų
išmanyti sutrikusios klausos ar kalbėjimo asmenų specifines kalbinio
bendravimo priemones. Pavyzdžiui, gestų kalba (gimtoji kurčiųjų kal-

---

128 Goda, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*.
[Kn. 2]: V–XI dalys (221–461 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras,
2003, p.116.

ba) gali būti šnekamoji gestų kalba ir „antrinė“, kalkinė, gestų klaba. Kalkinė gestų kalba savo turiniu yra žodinė kalba. Pagal raišką kalkinė gestų kalba yra tiksli žodžių transformacija į gestus, tačiau ji nėra natūrali gestų kalba. Jos gramatinė sandara kopijuoja žodinę kalbą. Informacijos, perteikiamos kalkine gestų kalba, suprantama tik apie 60–70 procentų¹²⁹, todėl teisėjai turi atkreipti ypatingą dėmesį į vertėjo profesionalumą, kurią kalbą jis yra išmokęs ir vartoja teismo posėdžio metu. Siūloma kreiptis į specializuotas įstaigas, kuriose dirba šių sričių specialistai.

Nustatydamas kaltinamojo asmenybę (BPK 265 str.) teismas privalo išplėsti duomenų, apibūdinančių kaltinamąjį asmenį, grupę. Be būtinų duomenų (kaltinamojo vardo, pavardės, gimimo datos, gyvenamosios vietos, užsiėmimo, išsilavinimo, šeiminės padėties, teistumo) nustatymo, reikia išsiaiškinti, ar kaltinamasis mokėsi specializuotoje mokykloje, kokią kalbą – gestų, mimikos ar daktilinę – geriau moka, ar gali skaityti „iš lūpų“, ar yra Kurčiųjų draugijos narys, ar jis yra įstatymų nustatyta tvarka pripažintas neįgaliu (kokio laipsnio) ir kitus duomenis, kurių gali prireikti priimti nuosprendį (skirti bausmę, nustatyti lengvinančias aplinkybes ir kt.). Šie duomenys gali būti sumaniai naudojami teismo ir kitų baudžiamojo proceso dalyvių įrodymų tyrimo stadijoje, pavyzdžiui, siekiant užmegzti tinkamą psichologinį kontaktą su kaltinamuoju apklausos metu. Tas pats pasakytina ir apie kaltinamąjį, turintį psichikos sutrikimų.

Baudžiamosiose bylose, kuriose kaltinamieji yra asmenys, turintys fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), gynėjo dalyvavimas būtinas (BPK 51 str. 1 d. 2 p.). Jei į teismą posėdį neatvyko gynėjas ir negalima tame posėdyje jo pakeisti, skelbiama teismo posėdžio pertrauka arba bylos nagrinėjimas atidedamas (BPK 250 str. 1 d.). Pakeisti į teismą posėdį neatvykusį gynėją leidžiama laikantis Kodekso 50 straipsnio reikalavimų. Norėtusi atkreipti dėmesį, kad gynėjo pakeitimas tokiose bylose gali būti taikomas tik išimtiniais atvejais, nes kitas gynėjas gali nežinoti kaltinamojo psichologinių ypatumų, nulemtų fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), ir taip gali būti apsunkinta pati gynyba. Nors įstatymas ir nurodo, kad naujai įstojusiam gynėjui turi

---

129 *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2003, p. 330.

būti duodama laiko pasirengti dalyvauti nagrinėjant bylą teisme (BPK 250 str. 2 d.), tačiau jam nedalyvavus ikiteisminio tyrimo metu įgauti kaltinamojo „pasitikėjimą“ būtų gana sudėtinga.

Tam tikrus ypatumus šios kategorijos bylose turi ir įrodymų tyrimo pradžia (BPK 271 str.). Įrodymų tyrimas, kaip bylos nagrinėjimo teisme dalis, pradedamas paskelbiant kaltinamąjį aktą, kurį balsu perskaito prokuroras. Šis procesinis dokumentas turi būti visas išverstas kurtiems, nebyliesiems, kurčėnebyliams kaltinamiesiems. Aklam kaltinamajam kaltinamąjį aktą patariama perskaityti kiek įmanoma aiškiau ir lėčiau, neskubant, nes šioje situacijoje kaltinamojo suvokimas bus pagrįstas išimtinai garsiniais įspūdžiais.

Kaltinamiesiems, turintiems atminties ar intelekto sutrikimų, paskelbus kaltinamąjį aktą tikslinga jį dar kartą perpasakoti, pabrėžti svarbiausius momentus. Kai kaltinamojo akto apimtis yra didelė (3–5 puslapiai)¹³⁰, galima jo paskelbimą suskirstyti į dalis, po kiekvienos dalies trumpai išdėstant tam tikro kaltinimo epizodo esmę.

Nors įstatymas ir leidžia prokurorui sutrumpintai išdėstyti kaltinamojo akto turinį (BPK 271 str. 1 d.), tačiau šiose bylose, mūsų nuomone, tai netaikytina. Viena iš sąlygų, kada kaltinamasis aktas gali būti išdėstytas sutrumpintai, kai bylos nagrinėjimo teisme dalyviai ir asmenys, esantys posėdžių salėje, supranta kaltinimo esmę¹³¹. Nurodytų kaltinamųjų pažintiniai sugebėjimai yra apriboti ir dėl to jiems būtina išsamiau ir aiškiau paaiškinti kaltinamojo akto turinį, o skelbiant jį sutrumpintą to padaryti tikrai neįmanoma.

Suteikiant kaltinamajam galimybę atsakyti į klausimą, ar jis pripažįsta kaltas, negalima pamiršti, kad kai kurie akli kaltinamieji gali būti perdėtai kalbūs, o, pavyzdžiui, neryškiai sutrikusio intelekto kaltinamieji gali ypatingą dėmesį skirti detalėms, jų atsakymo motyvavimas gali pavirsti išsamium kaltinimo epizodų aiškinimu¹³². Siekdamas to

130 „Kaltinamasis aktas gali būti laikomas dideliu, jeigu jo apimtis viršija 3–5 puslapius.“ Žiūrėti Goda, G., *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. [Kn. 2]: V–XI dalys (221–461 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p.130.

131 Goda, G., *et al.*, p.129.

132 Щерба, С. П. *Теоретические основы и особенности уголовного судопроизводства по делам лиц, страдающих физическими или психическими недостатками.*

išvengti teismo posėdžio pirmininkas privalo paaiškinti kaltinamajam, kad jo atsakymo motyvavimas yra ribotas tik teisinių faktų žinojimu (supratimu).

Gana svarbu, kad teisėjai jau įrodymų tyrimo pradžioje atkreiptų dėmesį į kaltinamųjų, turinčių fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), sugebėjimą suvokti, įsiminti ir atgaminti bylai reikšmingas aplinkybes. Atsižvelgdami į šiuos sugebėjimus teisėjai turėtų pasirinkti humanišką ir lanksčią įrodymų tyrimo tvarką.

Žinoma, kad bet kuri metodika – tai visuma priemonių ir būdų, leidžiančių nuosekliai ir tikslingai atlikti kokį nors darbą. Tai pasakytina ir apie įrodymų, kaip pagrindinę bylos nagrinėjimo teisme dalį, tyrimą. Įrodymų tyrimo tvarka byloje, kurioje kaltinamasis yra asmuo, turintis fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), turi būti parinkta atsižvelgus į konkrečius trūkumus (sutrikimus). Tačiau pagal Baudžiamojo proceso kodekso 272 straipsnį nagrinėjant bylą teisme pirmas įrodymų tyrimo veiksmas yra kaltinamojo apklausa. Po kaltinamojo atsakymų dėl kaltinimo teisiamojo posėdžio pirmininkas išaiškina kaltinamajam teisę duoti paaiškinimus, atsakyti į klausimus ar atsisakyti tai daryti. Be to, pirmininkas paaiškina, kad kaltinamasis posėdyje turi teisę užduoti klausimų apklausiamiesiems asmenims ir duoti paaiškinimus dėl tiriamų įrodymų. Posėdžio pirmininkas gali leisti kaltinamajam po pirmos apklausos duoti parodymus ir vėliau, bet kuriuo įrodymų tyrimo metu¹³³. Tokia nuostata įgauna ypatingą atspalvį nagrinėjant bylą, kurioje kaltinamasis yra asmuo, turintis fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų).

Mokslinėje literatūroje¹³⁴ patariama kaltinamuosius, turinčius reigos ir klausos sutrikimų, apklausti įrodymų tyrimo pabaigoje, jau apklausus liudytojus, nukentėjusiuosius. Tokia įrodymų tyrimo tvarka leistų numatyti klausimus, kuriuos paskui bus galima pateikti kaltinamajam. Be to, ir pats kaltinamasis galėtų tinkamai pasirengti apklausai,

---

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 1990, с. 404.

133 Goda, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. [Kn. 2]: V–XI dalys (221–461 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p.132.

134 Щерба, С. П., с. 404–406.

dar kartą atgaminti visas reikšmingas bylai aplinkybes, pasirinkti gynybos poziciją, suderinti ją su gynėju. Taip būtų kompensuojami sugebėjimai, apriboti minėtų fizinių trūkumų.

Tokia pat įrodymų tyrimo tvarka siūlytina ir apklausiant sutrikusio intelekto kaltinamuosius. Kai kurie intelekto sutrikimai dažniausiai pasireiškia asmens nebesugebėjimu abstrakčiai mąstyti, pažinti, spręsti naujas užduotis, apibendrinti, klasifikuoti ir kt.¹³⁵ Turinčių tokių sutrikimų kaltinamųjų apklausa įrodymų tyrimo pradžioje būtų tikrai nenaudinga. Be to, šie asmenys apibūdinami kaip sunkiai susikaupiantys, primityviai ir nenuosekliai pasakojantys apie nusikalstamos veikos aplinkybes. Įrodymų tyrimo pradžioje gauti liudytojų ir nukentėjusiųjų parodymai padėtų tokiems kaltinamiesiems atkurti tikrąją nusikalstamos veikos įvykdymo seką. Tačiau jei kaltinamasis dėl šių sutrikimų lengvai pasiduoda įtaigai, yra linkęs fantazuoti, jį būtina apklausti pirmiau nei nukentėjusiuosius ar liudytojus. Priešingu atveju kaltinamasis gali pateikti iškreiptus, išgalvotus parodymus.

Suprantama, kad kiekvienu atveju teismas gali nustatyti ir visai kitokią įrodymų tyrimo tvarką, atsižvelgdamas į kaltinamųjų fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų) pobūdį. Į šį klausimą neįmanoma atsakyti kategoriškai. Be to, įstatyme įrodymų tyrimo tvarkos nustatymo procedūra nereglamentuojama, šio klausimo sprendimas paliekamas teismo nuožiūrai¹³⁶.

Ištirti duomenis apie kaltinamųjų fizinius ar psichikos trūkumus (sutrikimus) bei duomenis, charakterizuojančius patį kaltinamąjį, išklausti ekspertų išvadas patartina įrodymų tyrimo pabaigoje. Tai numatytų sąlygas kruopščiai ištirti kaltinamojo asmenybę.

Kaip ir kiti duomenys apie kaltinamojo asmenybę, fiziniai ar psichikos trūkumai (sutrikimai) turi būti įstatymų nustatyta tvarka įrodyti teisme. Todėl juos būtina ištirti ir įvertinti.

---

135 Radavičius, L.E. *Psichikos sutrikimų požymiai ir jų reikšmė teisėtvarkos, teisėsaugos, administracijos ir valdymo įstaigų darbuotojams*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2000, p. 25.

136 Goda, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. [Kn. 2]: V–XI dalys (221–461 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p.133.

Vienas iš pagrindinių šaltinių apie kaltinamojo fizinius ar psichikos trūkumus (sutrikimus) – atitinkamos srities teismo eksperto ar specialisto pateikta išvada. Tiek specialisto, tiek eksperto išvadą pripažinti įrodymu kiekvienu atveju vadovaujantis įstatymu pavedama teisėjui ar teismui, kurio žinioje yra baudžiamoji byla. Specialisto ar eksperto išvada įvertinama remiantis bendraisiais įrodymų vertinimo kriterijais. „Teisėjai įrodymus įvertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu“ (BPK 20 str. 5 d.). Teismas, vertindamas įrodymus kiekvieną atskirai, nustato jų liečiamumą, leistinumą ir patikimumą. Paskui jis turi įvertinti įrodymų visumą. Toks įvertinimas turi leisti teismui išdėstyti išvadas nuosprendyje.

Pagrindinis įrodymų įvertinimo kriterijus – nė viena įrodymų rūšis neturi pranašumo prieš kitas, ir visi įrodymai turi būti įvertinami bendra tvarka. Tačiau eksperto ar specialisto išvados formavimosi procesas kur kas sudėtingesnis nei kitų įrodymų, todėl ir tokių įrodymų įvertinimas yra specifinis¹³⁷. Pats įvertinamas yra dviejų lygių:

išvados turinio ir struktūros analizė remiantis teisiniu ir gnoseologiniu kriterijais;

išvados palyginimas su kitais byloje esančiais įrodymais ir nustatymas, kaip ji atitinka kitus įrodymus.

Išvados analizė vadovaujantis teisiniu kriterijumi – tai jos teisėtumo patikrinimas. Šiame vertinimo etape patikrinama:

- ar nėra pagrindų nušalinti ekspertą, specialistą;
- ar buvo laikomasi procesinės ekspertizės, objektų tyrimo paskyrimo ir atlikimo tvarkos;

---

137 „Vertinant ekspertizės aktą ar specialisto išvadą, turi būti patikrintas ir įvertintas ne tik jų sąsajumas (liečiamumas) ir leistinumas, bet ir kai kurios kitos aplinkybės, būtent: ekspertui ar specialistui pateiktos medžiagos išsamumas, pakankamumas ir kokybiškumas; ekspertui ar specialistui pateiktų pradinių duomenų teisingumas; ekspertui ar specialistui pateiktos medžiagos ištyrimo visapusiškumas; taikytų metodų mokslinis pagrįstumas ir tinkamumas; ar ekspertas ar specialistas neviršijo savo specialiy žinių ribų ir ar nespėdė klausimų, kurie viršija jo kompetencijos ribas, ir pan. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-2/2005).“ Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. *Teismų praktika*. 2007: 27.

- ar nebuvo pažeisti suinteresuotų asmenų interesai atliekant šiuos proceso veiksmus;
- ar laikantis įstatymų nustatytos tvarkos ekspertas, specialistas įgyvendino pareigą atlikti jam pavestą užduotį ir pateikti išvadą;
- ar pateiktos išvados forma atitinka įstatyme nurodytus reikalavimus.

Išvados įvertinimas, remiantis gnoseologiniu kriterijumi, – tai jos moksliskumo patikrinimas. Kitais žodžiais tariant, turi būti patikrinama, ar specialistas, ekspertas buvo kompetentingi, ar jų pateiktos išvados neperžengė jo srities specialiųjų žinių bei įgūdžių ribų, ar jos yra patikimos. Įvertinimas tokiu aspektu – gana problemiškas, nes teisėjai neturi reikiamų specialiųjų žinių ir įgūdžių (BPK 84, 89 str.). Nepaisant to, teisėjas privalo įvertinti tokį įrodymą. Jis gali tai padaryti logiškai analizuodamas išvados struktūrą. Taigi jei išvados struktūrinės dalys logiškai viena su kita nesusietos, galima suabejoti ir pačios išvados patikimumu. Be to, išvados patikimumo įvertinimas apima ir eksperto, specialisto mokslinių metodų įvertinimą. Tačiau vėlgi, ar teisėjas, teismas gali įvertinti naudotų mokslinių metodų patikimumą? Klausimas iš tikrųjų gana ginčytinas.

Lietuvos baudžiamojo proceso teisės moksle analizuojant šią problemą buvo pateikiama ir tokia nuostata, kad „tyrimo metodai turi būti patikimi, patikrinti praktika ir eksperimentais“. Tokie jie galėtų būti tik tada, jei atitinka šiuos reikalavimus:

- negadinti ir nekeisti tiriamojo objekto. Jei tokiu būdu ištirti objekto neįmanoma, tyrimą atliekanti institucija turi gauti paskyrusio ekspertizę teisėjo leidimą;
- turi būti moksliskai patvirtintas tokių metodų taikymo veiksmingumas;
- jų naudojimo rezultatai turi būti akivaizdūs ir aiškūs ne tik specialistams, bet ir visiems kitiems baudžiamosios bylos dalyviams;
- taikomi metodai negali riboti žmogaus teisių ir laisvių, žeminti garbės ir orumo¹³⁸.

---

138 Juodkaitė-Granskienė, G. Teismo ekspertizės išvadų vertinimas. *Jurisprudencija*. 2001, 22 (14): 84–85.

Tyrimo metodų vertinimas anaip tol nėra naujas, jis taikomas kitoje užsienio valstybėse. Bendrosios teisės sistemoje dėl mokslinių įrodymų vertinimo 1923 m. suformuluotas pirmasis precedentas: mokslinis principas ar technologija turi būti visuotinai pripažinti atitinkamos srities mokslinės bendruomenės (*vadinamas Frye testas*)¹³⁹. Mokslinis metodas laikomas visuotinai pripažintu, jei yra straipsnių jo naudojimo klausimais ar jį rekomenduoja mokslininkų komisija. Šis metodas buvo pradėtas kritikuoti, nes procesas gali labai suvienodėti, mat gali susidaryti mokslininkų grupė, sprendžianti vienų ar kitų metodų tinkamumo klausimą. 1993 m. mokslinių įrodymų vertinimo kriterijus buvo pakeistas – mokslinis principas ar technologija laikomi patikimi, jei jų patikimumas ir teisingumas yra nustatyti ir pripažinti (*Dauberto testas*). Šiuo atveju teismas remiasi faktais ir duomenimis, priimtinais kaip įrodymai, nes tam tikros srities ekspertas juos pagrįstai pritaikė¹⁴⁰.

Reikia pripažinti, kad teisėjas nekompetentingas savarankiškai įvertinti panaudotų mokslinių metodų patikimumo, nes tam reikia profesionalių žinių. Vienintelis dalykas, kurį gali padaryti teisėjas ar teismas šiame proceso vertinime, – patikrinti, ar pateikta pasirinktų metodų motyvacija. Jei tokios motyvacijos arba moksliskai pagrįsto metodų taikymo procedūros aprašymo nebūtų, teismas turėtų teisę pripažinti tokią išvadą nepatikima.

Antrasis įvertinimo lygis apima išvados palyginimą su kitais byloje esančiais įrodymais, t. y. turi įvertinti, ar šie įrodymai neprieštarauja vieni kitiems. Čia svarbu atsižvelgti į tai, kokia bylos medžiaga rėmėsi ekspertas, specialistas, atlikdamas pavestą užduotį, ar jam buvo pateikta visa svarbi medžiaga, tiek patvirtinanti, tiek ir prieštaraujanti pateiktoms išvadoms. Be to, vertinant dvi viena kitai prieštaraujančias ekspertų, specialisto išvadas (pavyzdžiui, jei proceso metu buvo ne vieną kartą atlikta ekspertizė ar objektų tyrimas), nebūtina dar kartą atlikti tokius proceso veiksmus, – tereikia juos tinkamai įvertinti ir pripažinti vieną iš pateiktų išvadų patikima. Pagrindas priimti vieną iš priešta-

---

139 Juodkaitė-Granskienė, G. Teismo ekspertizės išvadų vertinimas. *Jurisprudencija*. 2001, 22 (14): 85.

140 Juodkaitė-Granskienė, G.

ringų išvadų, yra jos aiškumas, išsamumas ir tai, kad ji atitinka bylos aplinkybes bei surinktus byloje įrodymus.

Teismo proceso stadijose (tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijų) ypač svarbu išsamiai ištirti visus esančius byloje įrodymus, ypač tuos, kurie susiję su asmens fizine ir psichikos būkle. Priešingu atveju galimi esminiai kaltinamųjų, turinčių fizinių ar psichikos sutrikimų, teisėtų interesų pažeidimai. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos analizė rodo, kad teismai iš esmės teisingai vertina ekspertizės aktus ir specialisto išvadas, šiais įrodymų šaltiniais nustatytais duomenimis grįsdami savo išvadas, tinkamai tai motyvuoja nuosprendžiuose ar nutartyse. Išimčių pasitaiko tik retais atvejais¹⁴¹. Taip Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 24 d. nutartyje, priimtoje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-184/2004, be kita ko, konstatuota:

„<...> Bylą nagrinėjant apeliacine tvarka paaiškėjo, kad nuteistasis G. U. serga, todėl apeliacinės instancijos teismas, tenkindamas prokurorės prašymą, priėmė nutartį paskirti teismo medicinos kompleksinę ekspertizę ir ekspertams, be kitų klausimų, pavedė atsakyti, ar R. U. serga nepagydoma liga, ar dėl ligos gali atlikti laisvės atėmimo bausmę, ar gali dalyvauti teismo posėdžiuose.

Aplinkybės, kurios nebuvo tirtos pirmosios instancijos teisme, gali būti tiriamos atliekant įrodymų tyrimą, kuris yra numatytas Baudžiamojo proceso kodekso 324 straipsnio 6 dalyje ir turi būti atliekamas pagal Kodekso XXI skyriuje numatytas taisykles. Iš apeliacinės instancijos teismo posėdžio protokolų matyti, kad teismas nepriėmė nutarties atlikti įrodymų tyrimą, tačiau, patenkindamas prokurorės prašymą ir paskirdamas ekspertizę, faktiškai ją pradėjo.

XXI skyriaus 286 straipsnio 1 dalyje pasakyta, kad teismas turi teisę paskirti ekspertizę bylos nagrinėjimo teisme dalyvių prašymu arba savo iniciatyva, o to paties straipsnio 6 dalyje – kad teisme gautas ekspertizės aktas yra paskelbiamas ir ištiriamas, laikantis Kodekso 290 straipsnyje nustatytų taisyklių. Iš apeliacinės instancijos teismo protokolo bei priimtos nutarties matyti, kad teisme gautas teismo

---

141 Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. *Teismų praktika*. 2007: 27.

medicinos ekspertizės aktas, pažeidžiant minėtus baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimus, nebuvo paskelbtas, ištirtas ir įvertintas.

Teismo medicinos ekspertizės akto išvadose konstatuota, kad G. U. serga nepagydomomis ligomis (širdies, kraujagyslių ir kt.), tačiau, kaip matyti iš byloje esančių duomenų, G. U. ilgą laiką gydėsi ir ligoninės psichiatrijos skyriuje, kur jam nustatyta liga, įvardinta kodiniu numeriu. Dėl šios ligos jis negalėjo atvykti ir į 2003 m. gruodžio 2 d. apeliacinės instancijos teismo posėdį.

Esant tokioms aplinkybėms, apeliacinės instancijos teismas turėjo ištirti ir įvertinti ne tik teismo medicinos ekspertizės akto išvadas, bet ir atlikti atitinkamus procesinius veiksmus siekdamas išsiaiškinti, ar G. U. nėra sutrikusi psichika, nes tai yra aplinkybės, turinčios reikšmę sprendžiant Baudžiamojo kodekso 76 (atleidimas nuo bausmės dėl ligos) ir 18 (ribotas pakaltinamumas) straipsnių taikymą <...>.“

Padarytus baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimus teisėjų kolegija pripažino esminiais. Teisėjų kolegija nutarė apygardos teismo nutartį panaikinti ir bylą perduoti iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka.

Klausimai

Ar asmens negalia (fizinė ar psichikos) yra konstituciškai pagrįstas specifinių baudžiamojo proceso normų kūrimo ir taikymo pagrindas? Kodėl?

Ar gali baudžiamajon atsakomybėm traukiamo asmens fiziniai ar psichikos trūkumai (sutrikimai) daryti įtaką baudžiamojo proceso formai? Jei taip, tai kaip?

Ar galima pateikti baudžiamajon atsakomybėn traukiamo asmens fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų) procesinę teisinę sampratą?

Dėl kokių fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų) įtariamasis (kaltinamasis) gali nepasinaudoti teise savarankiškai įgyvendinti teisę į gynybą? Pagrįskite vertinimo kriterijus.

Kokiu būdu atskleisti ir nustatyti baudžiamojo atsakomybės traukiamo asmens fizinius ar psichikos trūkumus (sutrikimus)? Ar pakankama jų teisinė reglamentacija? Atsakymą pagrįskite pavyzdžiais.

Būtinąjį gynėjo dalyvavimą, tiriant nusikalstamas veikas ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas, kuriose įtariamasis (kaltinamasis), turintis fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų). Nurodykite problemines sritis.

Nurodykite tyrimo veiksnių atlikimo ypatumus su įtariamuju (kaltinamuoju), turinčiu fizinę ar psichikos negalią. Pateikite pavyzdžių.

Nurodykite tam tikrus bylos, kurioje kaltinamasis turi fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), nagrinėjimo ypatumus. Pateikite pavyzdžių.

Ar teisėjas kompetentingas įvertinti teismo psichiatro eksperto išvadą? Atsakymą pagrįskite pavyzdžiais.

Specialioji literatūra

- Ažubalytė, R. Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, teisinės ir faktinės diferenciacijos prielaidos ir iš jų kylantys reikalavimai. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industros, 2009.
- Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. *Teismų praktika*. 2007, 27.
- Beliackinas, S. *Baudžiamųjų bylų gynimas*. Lietuvos universiteto Teisės fakulteto darbai. Tomas VII. Knyga 1. Kaunas: „Spindulio“ b-vės spaustuvė, 1930.
- Berger, V. *Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija*. Vilnius: Pradai, 1997.
- Bilevičienė, T. *Naujos neįgaliųjų profesinės rehabilitacijos ir integracijos galimybės: nuotolinio darbo organizavimo modelis*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
- Daškevičius, K. Kompleksinės psichiatrinės ir psichologinės teismo ekspertizės raida Lietuvoje. *Teisiniai medicininiai smurto aspektai*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.

- Daškevičius, K.; Marcinkevičienė, J.; Navickas, A. Baudžiamoji teisė ir nepakaltinamumas Lietuvoje 1985–2004. *Sveikatos mokslai*. 2006, 1-2.
- Gruodytė, E. *Baudžiamoji atsakomybė už veikas, susijusias su neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų apyvarta*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
- Johnsen, B. et al. *Disability Awareness: How to Accommodate Persons with Disabilities*. The State Bar of California, 2007.
- Juodkaitė-Granskienė, G. Teismo ekspertizės išvadų vertinimas. *Jurisprudencija*. 2001, 22 (14).
- Justickis, V.; Valickas, G. Psichologinės ekspertizės funkcijos. *Jurisprudencija*. 2003, 43 (35).
- Kačiūšytė-Skramtai, L. *5–7 metų mikčiojančių vaikų ugdymo optimizavimas muzikine veikla*. Daktaro disertacijos santrauka. Socialiniai mokslai (edukologija). Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2002.
- Kanapekaitė, J. *Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariamai (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrikimais)*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
- Kriščiūnas, A. *Psichiatrija*. Monografija. Vilnius: UAB Ciklonas, 2002.
- Kukaitis, V. Ikteisminio tyrimo teisėjo procesinis subjektiškumas atskirų baudžiamojo proceso principų perspektyvoje. *Teisė*. 2009, 73.
- Marcinkevičienė, J.; Dembinskas, A. Priverčiamųjų medicinos priemonių reikalingumas vertinant pakaltinamų asmenų su reaktyviais sutrikimais veiksnumą baudžiamajame procese. *Sveikatos mokslai*. 2006, 1-2.
- MDAC mokymo medžiaga teisininkams ir NVO apie Europos žmogaus teisių konvencijų ir žmonių, turinčių psichikos ir (ar) raišos sutrikimų, teises [interaktyvus]. Mokymo seminarai. 2002 [žiūrėta 2011-04-04] <<http://www.mdac.info/documents/TrainingMaterialLT.doc>>.
- Medicinos enciklopedija*. 2 tomas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
- Merkevičius, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Monografija. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008.
- Neveiksnimo problematika Europos Sąjungos deklaruojamų vertybių kontekste*. Vilnius: VŠĮ „Globali iniciatyva psichiatrijoje“, 2007.
- Palskys, E. *Lietuvos kriminalistikos apybraižos (1918–1940)*. Monografinė studija. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1995.
- Panomariovas, A. *Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese*. Daktaro disertacijos santrauka. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
- Radavičius, L. E. Teisės psichiatrijos įvadas (Teisės psichiatrijos istorijos metmenys). *Teisiniai medicininiai smurto aspektai*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002.

- Rath, J. Zum Begriff der Verhandlungsfähigkeit im Strafverfahren. *GA*. 1997: 214.
- Rimšelis, E. Baudžiamojo proceso teisės pažeidimas: samprata ir sudėtis. *Jurisprudencija*. 2006, 6 (84).
- Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2003.
- Survilaitė, D. Agresija psichikos ligonių piešiniuose. *Agresija ir smurtas – psichikos norma ir patologija*. Vilnius: Lietuvos teismo psichiatrijos asociacija, 2001.
- Sutrikusio intelekto asmenų teisės. Teisės į mokslą ir darbą įgyvendinimas*. Ataskaita. Vilnius: UAB Progetus, 2005.
- TLK-10 psichikos ir elgesio sutrikimai: klinika ir diagnostika*. Pasaulinė sveikatos organizacija, Ženeva. Kaunas: Medicina, 1997.
- Ward Adrian, D. *Naujas požiūris: Sutrikusio intelekto asmenys: teisinis reguliavimas Rytų Europos šalims*. Šiauliai: Saulės delta, 1999.
- Widmaier, G. Verhandlungs- und Verteidigungsfähigkeit – Verjährung und Strafmaß. *NStZ*. 1995, 8.
- Zajančauskienė, J. Der Strafprozess mit Teilhabe von Menschen mit Behinderungen. *Jurisprudencija*. 2010, 1 (119).
- Zajančauskienė, J. Fiziniai ar psichikos trūkumai (sutrikimai): procesinė teisinė samprata ir reikšmė, realizuojant asmens teisę į gynybą. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industus, 2009.
- Zajančauskienė, J. Prozessuale Handlungsfähigkeit eines Verdächtigen (Beschuldigten). *Jurisprudencija*. 2010, 4 (122).
- Žalkauskas, K. Psichijatrinės ekspertyzės reikalai. *Kriminalistikos žinynas*, 1935, 1.
- Полшков, М. И. *Осуществление защиты по делам лиц, страдающих физическими или психическими недостатками*. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва. 1981.
- Щерба, С. П. *Теоретические основы и особенности уголовного судопроизводства по делам лиц, страдающих физическими или психическими недостатками*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 1990.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai

- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 91-2289.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118-1, 156-1 straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317-1 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 80-2423.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

Teisės norminiai aktai

- Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolai. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 71-3561.
- Ministrų komiteto Rekomendacija Rec (2006)5 valstybėms narėms „Dėl Europos Tarybos Veiksmų plano skatinti žmonių, turinčių negalią, teises ir visapusišką dalyvavimą visuomenėje: žmonių, turinčių negalią, gyvenimo kokybės gerinimas Europoje 2006-2015“ (Priimta 2006 m. balandžio 5 d. 961-ajame Ministrų komiteto atstovų posėdyje). Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos [interaktyvus]. Vilnius, 2011 [žiūrėta 2011-03-09]. <<http://ndt.lt/>>.
- Strafprozessordnung (StOP)* vom 7. April 1987 (BGBl. I, S. 1074, 1319) zuletzt geändert durch Art 3 G zur Verfolgung der Vorbereitung von schweren Staatsgefährdenden Gewalttaten vom 30.7.2009 (BGBl. I S. 2437).
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo ir pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 81-3312.
- Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 83-2983.
- Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 53–1290 (su pakeitimais ir papildymais).
- Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-827; 2005, Nr. 18-572.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 7 d. nutarimas „Dėl nacionalinės žmonių su negalia socialinės integracijos 2003–2012 metų programos patvirtinimo. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 57-2335.

- Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011 m. sausio 18 d. įsakymas Nr. I-14 „Dėl Rekomendacijų dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 8-379.
- Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2003 m. rugpjūčio 18 d. įsakymas Nr. V-499 „Dėl Teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizų darymo Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje prie Sveikatos apsaugos ministerijos nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 82-3767.
- Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas 1999 m. gruodžio 16 d. Nr. 552 „Dėl asmens sveikatos paslapties kriterijų patvirtinimo“ (Asmens sveikatos paslapties kriterijai). *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 109-3195.

Teismų praktika

- Croissant v. Germany*, 25 September 1992, § ..., Series A no. 237-B
- Vaudelle v. France*, no. 28499/05, & ..., 26 November 2009.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2003 m. balandžio 15 d. nutartis baudžiamoji byloje Nr. 2K-300/2003.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. birželio mėn. 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-110/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. vasario mėn. 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-61/2010.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. birželio mėn. 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-325/2004.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K – 3-311 pagal pareiškėjos L. B. pareiškimą dėl asmens pripažinimo neveiksniu.

7 skyrius

PRIVERČIAMŪJŲ MEDICINOS PRIEMONIŲ TAIKYMO PROCESAS

TEMOS KLAUSIMAI

---

1. Priverčiamosios medicinos priemonės. Samprata, taikymo tikslai, rūšys, taikymo pagrindai ir sąlygos
2. Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas. Pradžios pagrindai
3. Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso ypatumai:
  - 3.1. Asmuo, kurio atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas
  - 3.2. Būtinasis gynėjo dalyvavimas
  - 3.3. Atstovų pagal įstatymą, šeimos narių ir artimųjų giminaičių dalyvavimas;
  - 3.4. Įrodinėtinos aplinkybės
  - 3.5. Teisės psichiatrijos ekspertizės būtinumas

3.6. Galimybė atlikti proceso veiksmus su asmenimis, kurių atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, ir gautų duomenų įrodomoji reikšmė

3.7. Baigiamieji sprendimai

4. Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymas, pratęsimas, rūšies pakeitimas, panaikinimas

---

1. Priverčiamosios medicinos priemonės

Samprata, taikymo tikslai

Daugelio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose, tarp jų ir Lietuvos, įtvirtinta nuostata, kad sutrikusios psichikos asmenims klasikinė socialinė reakcija į nusikalstamą veiką, t. y. bausmė, netinka, nes ji neįtikrina nusikaltusio asmens readaptacijos ir neapsaugo visuomenės.

Priverčiamosios medicinos priemonės – tai ir gydomojo, ir valstybės prievartos poveikio priemonių visuma, tam tikras jų derinys. Šiomis priemonėmis siekiama užtikrinti pavojingas veikas padariusių asmenų sveikatos apsaugą, gydymą ir kitus gyvybiškai svarbius interesus. Lietuvoje priverčiamosios medicinos priemonės taikomos seniai. Tarpukario Lietuvoje galiojusio Baudžiamojo statuto 39 straipsnio 2 dalis numatė nepakaltinamą asmenį (nepakaltinamu buvo pripažįstamas asmuo, negalėjęs numatyti daromo nusikaltimo padarinių arba valdyti savo elgesio dėl sveikatos sutrikimo, netekęs sąmonės arba būdamas nesubrendęs) atiduoti kitų asmenų atsakingai priežiūrai. Jeigu teismas tokį žmogų laikė pavojingu, jį atiduodavo tėvų ar kitų žmonių priežiūrai arba siuntė į ligoninę. Už nužudymą, kūno sužalojimą, išžaginimą, padegimą ar kėsinimąsi padaryti šiuos nusikaltimus toks asmuo buvo siunčiamas į ligoninę¹.

Nors priverčiamosios medicinos priemonės nėra bausmės, bet kai kurios jų pagal sukeltimus suvaržymus, apribojimus prilyginamos suėmimui, laisvės atėmimui (BK 76 str. 3 d.; BPK 406 str. 2 d.). Tačiau bausmės ir priverčiamųjų medicinos priemonių prigimtis, taikymo tikslai bei pasekmės visiškai skirtingos. Šių priemonių taikymas baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką padariusiam asmeniui neturi neigiamų pasekmių, kurios yra būdingos teistumui. Skiriasi bausmės ir šių prie-

---

1 Vansevičius, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919–1940 metais*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 13.

monių taikymo tikslai. Nagrinėjant Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 405 straipsnio 1 dalies bei Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 98 straipsnio 6 dalies nuostatas, darytina išvada, jog jos taikomos siekiant, kad asmuo pasveiktų arba pagerėtų jo psichikos būklė ir išnyktų tokio asmens pavojingumas. Lietuvos teisinėje literatūroje aptinkame pastarųjų priemonių taikymo tikslų išsamų apibūdinimą: „išgydyti asmenį, padariusį visuomenei pavojingą veiką (arba pagerinti jo psichikos būklę – aut. pastaba), jį prižiūrint arba izoliuojant gydymo metu nuo visuomenės psichiatrijos įstaigose ir tuo siekiant apsaugoti tiek visuomenę nuo galimų pavojingų tokio asmens visuomenei veikų, tiek patį veiką padariusį asmenį nuo galimų pavojų, gresiančių neintegruotai visuomenėje asmenybei“². Pateikiami tikslai atspindi ir psichiškai nesveiko asmens interesus, jo socialinės adaptacijos poreikius, ir taip atsižvelgiama į visuomenės interesą.

Rūšys

Baudžiamojo kodekso 98 straipsnio 1 dalyje išvardytos priverčiamųjų medicininių priemonių rūšys:

- 1) ambulatorinis stebėjimas pirminės psichikos sveikatos priežiūros sąlygomis;
- 2) stacionarinis stebėjimas bendro stebėjimo sąlygomis specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose;
- 3) stacionarinis stebėjimas sustiprinto stebėjimo sąlygomis specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose;
- 4) stacionarinis stebėjimas griežto stebėjimo sąlygomis specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose.

Baudžiamajame kodekse, galiojusiam iki 2003 m. gegužės 1 d., buvo numatytos trys priverčiamosios medicinos priemonės: „atidavimas į psichiatrinę ligoninę bendrojo stebėjimo sąlygomis; atidavimas į psichiatrinę ligoninę sustiprintojo stebėjimo sąlygomis; atidavimas į

---

2 Goda, G., et. al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. [Kn. 2]: V–XI dalys (221–461 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 419.

psichiatrinę ligoninę griežtojo stebėjimo sąlygomis“ (59 str. 1 d.). Atsirado nauja priverčiamoji medicinos priemonė – ambulatorinis stebėjimas pirminės psichikos sveikatos priežiūros sąlygomis.

Taikymo pagrindai

Konkrečios rūšies priverčiamąsias medicinos priemones gali paskirti teismas asmeniui, jei:

- asmuo padarė baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką, atitinkančią Baudžiamojo kodekso specialiojoje dalyje numatytą sudėtį;
- asmuo baudžiamojo įstatymo uždraustos veikos metu buvo nepakaltinamumo ar riboto pakaltinamumo būsenos arba buvo pakaltinamas, tačiau po šios veikos padarymo ar bausmės paskyrimo jam sutriko psichika ir dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti;
- baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką padaręs asmuo pagal šios veikos pobūdį bei savo patologinę būseną yra pavojingas visuomenei.

Šias aplinkybes konstatuoja teismas, ištyręs surinktus byloje įrodymus, atkreipęs ypatingą dėmesį į teisės psichiatrijos ekspertizės aktą bei ekspertų – psichiatrų paaiškinimus.

Teismų praktikoje pabrėžiama, kad tik nustatęs minėtus pagrindus, teismas gali taikyti priverčiamąsias medicinos priemones.

„<...> Priverčiamosios medicinos priemonės gali būti teismo taikomos tik baudžiamojo įstatymo numatytą ir uždraustą veiką padariusiems asmenims. Kartu teismas turi konstatuoti, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo yra arba nepakaltinamas (BK 17 straipsnis), arba ribotai pakaltinamas (padaręs atitinkamos kategorijos nusikalstamą veiką, nurodytą BK 18 straipsnio 2 dalyje), arba asmuo, kuriam po nusikalstamos veikos padarymo sutriko psichika ir dėl to jis nebegali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti (BK 76 straipsnio 3 dalis). Taigi kiekvieną kartą sprendžiant priverčiamųjų medicinos priemonių skyrimo klausimą teismas turi konstatuoti tokių pagrindų visumą: pirma,

padaryta nusikalstama veika, ir antra, šią veiką padariusiam asmeniui yra sutrikusi psichika (kurios sutrikimo laipsnis apibūdinamas BK 17, 18 straipsnių, 76 straipsnio 3 dalies, 98 straipsnio 1 dalies, BPK 392 straipsnio 1 ir 2 dalių, 393 straipsnio 2 dalies nuostatomis).

Iš bylos medžiagos matyti, kad pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai priėmė sprendimus, kuriuose iš esmės konstatavo, jog Ž. M. veiksmuose nėra nusikalstamos veikos – kontrabandos – sudėties (pirmosios instancijos teismo 2004 m. spalio 27 d. nutartis), kad Ž. M. nepadarė veikos, turinčios nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių (apeliacinės instancijos teismo 2005 m. kovo 16 d. nutartis) ir priešingai BK 98 straipsnio 1 dalies nuostatomis sprendė priverčiamųjų medicinos priemonių skyrimą Ž. M. klausimą. <...>“³

Nepakaltinamam asmeniui taikoma priverčiamoji medicinos priemonė be sprendimo atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės. Baudžiamajame kodekse nurodyta, kad asmuo, teismo pripažintas nepakaltinamu, neatsako už padarytą pavojingą veiką (17 str. 2 d.). Baudžiamasis įstatymas pats panaikina atsakomybę. Nutartis atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės ir taikyti priverčiamąsias medicinos priemones gali būti priimama tuo atveju, kai baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką padarė ribotai pakaltinamas asmuo.

Taikymo sąlygos

Jeigu teismas pripažįsta, kad asmeniui reikia taikyti priverčiamąsias medicinos priemones, jis parenka konkrečią priemonę atsižvelgdamas į įstatyme nurodytas sąlygas (BK 98 str. 2–5 d.) (žr. lentelę):

---

3 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. gruodžio mėn. 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-569.

Priverčiamosios medicinos priemonės:	Taikymo sąlygos:
1. Ambulatorinis stebėjimas pirminės psichikos sveikatos priežiūros sąlygomis.	Asmeniui, kurio dėl padarytos veikos pavojingumo ir jo psichikos sutrikimo nereikia stebėti ir gydyti stacionare arba kuris gali toliau ambulatoriškai gydytis, kai po stacionarinio gydymo jo psichikos būklė pagerėja.
2. Stacionarinis stebėjimas bendro stebėjimo sąlygomis specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose.	Asmeniui, kurį dėl jo psichikos sutrikimo reikia stebėti ir gydyti specializuotame stacionare.
3. Stacionarinis stebėjimas sustiprinto stebėjimo sąlygomis specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose.	Asmeniui, kurį dėl jo padarytos veikos pavojingumo ir jo psichikos sutrikimo reikia stebėti ir gydyti specializuotame stacionare.
4. Stacionarinis stebėjimas griežto stebėjimo sąlygomis specializuotoje psichikos sveikatos priežiūros įstaigoje.	Asmeniui, kuris kėsinosi į žmogaus gyvybę ar sveikatą, dėl psichikos sutrikimo yra ypač pavojingas aplinkiniams ir turi būti stebimas bei gydomas specializuotame stacionare.

Be to, jeigu teismas nusprendžia, kad priverčiamųjų medicinos priemonių taikyti asmeniui nebūtina, taip pat jeigu teismas panaikina šių priemonių taikymą, asmuo gali būti teismo perduodamas giminaičių ar kitų asmenų globai ar rūpybai ir kartu jam gali būti nustatomas medicininis stebėjimas (BK 98 str. 7 d.).

2. Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas. Pradžios pagrindai

Įstatyme įtvirtintas imperatyvas, kad visais atvejais, kai yra pagrindai taikyti priverčiamąsias medicinos priemones, bendra tvarka pradėtas procesas tampa priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesu (pavyzdžiui, BPK 393, 394 str.) ir turi būti vadovaujamasi Baudžiamojo proceso kodekso XXIX skyriaus nuostatomis. Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymas nesiremiant specialiomis, būtent šių priemonių taikymo procesui nustatytomis, taisyklėmis laikomas esminiu baudžiamojo proceso pažeidimu.

Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas – tai specialus baudžiamojo proceso teisės institutas, savo forma ir turiniu besiskiriantis nuo bendrojo baudžiamojo proceso. Baudžiamojo proceso kodekso XXIX skyriuje įtvirtintos specialios taisyklės. Procesas vyksta, atsižvelgiant į specifinį asmenį, įvykdžiusio nusikalstamą veiką, statusą bei jo psichikos sveikatos būklę. Būtent priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas turi įgyvendinti tokių asmenų teisių ir teisėtų interesų apsaugą viso baudžiamojo proceso metu, užtikrinant papildomas teises garantijas.

Jeigu ikiteisminio tyrimo metu ar nagrinėjant bylą teisme nustatoma, kad:

- asmuo, įvykdęs nusikalstamą veiką, yra nepakaltinamas arba
- po nusikalstamos veikos padarymo jam sutriko psichika ir dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti, bendra tvarka pradėtas procesas tampa priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesu (BPK 393 str. 1 d.).

Jei psichikos sutrikimai siejami su nusikalstamos veikos padarymo momentu, tuomet gali iškilti klausimas dėl asmens nepakaltinamumo, riboto pakaltinamumo.

Gavus ekspertinę išvadą, kad asmuo, darydamas Baudžiamojo kodekso uždraustą veiką, dėl psichikos sutrikimo negalėjo suvokti jos pavojingumo arba valdyti savo veiksmų (nepakaltinamumas), procesas perauga į priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesą. Tik teismas gali pripažinti asmenį nepakaltinamu, vadovaujantis požymiais, numatytais Baudžiamojo kodekso 17 straipsnyje. Nepakaltinamumo sąvoka remiasi dviem kriterijais: juridiniu ir medicininiu. Jei bent vieno iš jų nėra, nepakaltinamumas atmetamas. Juridinį nepakaltinamumo kriterijų nusako du momentai: pirmasis (intelektinis – negalėjimas suvokti veikos pavojingumo, antrasis (valinis) – negalėjimas valdyti savo veiksmų. Nustatant juridinio nepakaltinamumo kriterijų, pakanka, kad būtų nustatytas bent vienas momentas. Medicininis nepakaltinamumo kriterijus⁴ išreiškiamas žodžiais – „dėl psichikos sutrikimo“. Jo reikšmė yra ta, kad jis paaiškina, dėl kokių priežasčių asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, negalėjo suprasti savo veiksmų esmės⁵.

Jeigu asmuo ekspertizės išvadoje pripažįstamas ribotai pakaltinamu, ikiteisminis tyrimas atliekamas bendra Baudžiamojo proceso kodekso IV dalyje numatyta tvarka. Teisme byla taip pat nagrinėjama bendra Baudžiamojo proceso kodekso V dalyje numatyta tvarka. Jeigu teismas priima sprendimą taikyti asmeniui, pripažintam ribotai pakaltinamu, priverčiamąsias medicinos priemones, jis priima nutartį Baudžiamojo proceso kodekso 403 straipsnio numatyta tvarka. Dėl tokio sprendimo po to taikomos šio Kodekso 404–406 straipsniuose nustatytos priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso taisyklės.

Ribotas pakaltinamumas (BK 18 str. 1 d.), kaip ir nepakaltinamumas, remiasi dviem kriterijais: juridiniu ir medicininiu⁶. Juridinis kriterijus išreikštas žodžiais: „negalėjo visiškai suvokti pavojingo nusikaltamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų“, o medicininis – „dėl psichikos sutrikimo“. Juridinis kriterijus nurodo, kad asmuo, daryda-

4 Apie medicininį ir juridinį nepakaltinamumo kriterijus taip pat žr. Daškevičius, K.; Marcinkevičienė, J.; Navickas, A. Baudžiamoji teisė ir nepakaltinamumas Lietuvoje 1985–2004. *Sveikatos mokslai*. 2006, 1-2: 59–63.

5 Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga. Vilnius: Justitia, 2009, p. 343–345.

6 Apie medicininį riboto pakaltinamumo kriterijų žr. Dembinskas, A. *Psichiatrija*. Vilnius: Vaistų žinios, 2003, p. 672.

mas nusikalstamą veiką, suvokia daromos veikos pavojingumą, tačiau suvokimas yra ne toks kaip kitų asmenų, neturinčių psichikos sutrikimų. „*Daroma išvada, kad apskritai asmuo suvokė daromos veikos pavojingumą ir turi atsakyti už padarytą veiką.*“⁷ Asmuo, padaręs baudžiamąjį nusizengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą ir teismo pripažintas ribotai pakaltinamu, atsako pagal baudžiamąjį įstatymą, tačiau bausmė jam gali būti švelninama remiantis Baudžiamojo kodekso 59 straipsniu, arba jis gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės ir jam taikomos šio Kodekso 67 straipsnyje numatytos baudžiamojo poveikio priemonės arba šio Kodekso 98 straipsnyje numatytos priverčiamosios medicinos priemonės (BK 18 str. 2 d.). Asmuo, padaręs sunkų arba labai sunkų nusikaltimą ir teismo pripažintas ribotai pakaltinamu, atsako pagal baudžiamąjį įstatymą, tačiau bausmė jam gali būti švelninama remiantis Baudžiamojo kodekso 59 straipsniu (BK 18 str. 3 d.).

Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas bus pradėtas ir tuomet, kai psichikos sutrikimai nesiejami su nusikalstamos veikos padarymo momentu. Toks atvejis galimas, kai asmens psichika sutriko po nusikalstamos veikos padarymo ir dėl šio sutrikimo jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti. Šiam asmeniui bausmės taikymas netenka prasmės, nes dėl psichikos sveikatos būklės bausmės tikslai negali būti įgyvendinti. Baudžiamojo kodekso 76 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad toks asmuo turi būti atleistas nuo bausmės atlikimo. Atleisdamas tokį asmenį nuo bausmės, teismas nusprendžia dėl priverčiamųjų medicinos priemonių skyrimo. Jeigu toks asmuo pasveiksta, jis gali būti siunčiamas toliau atlikti bausmę. Jeigu asmenį, kuriam po nusikalstamos veikos padarymo sutriko psichika ir dėl to buvo taikyta priverčiamoji medicinos priemonė, gydytojų komisija pripažįsta pasveikusiu, teismas BPK 405 straipsnyje nustatyta tvarka priima nutartį panaikinti taikytą priverčiamąją medicinos priemonę ir nusprendžia, ar bylą perduoti ikiteisminiam tyrimui atlikti, ar perduoti į teismą bendra tvarka. Sveikatos priežiūros įstaigoje išbūtas laikas įskaitomas į suėmimo ir bausmės atlikimo laiką (BPK 406 str.).

---

7 Piesliakas, V., p. 346–347.

Priverčiamosios medicinos priemonės pradedamos taikyti ir tuo atveju, kai asmeniui po bausmės paskyrimo sutriko psichika ir dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti (BPK 393 str. 2 d.). Po bausmės paskyrimo asmens psichika gali sutrikti: po nuosprendžio paskelbimo; iki nuosprendžio įsiteisėjimo; nuosprendžiui įsiteisėjus, tačiau dar nepateikus jo vykdymui; kai nuosprendis jau vykdomas. Psichikos sutrikimo momento nustatymas yra svarbus. Jei teismo eksperto išvadoje bus nurodyta, kad asmeniui psichika sutriko per laikotarpį – „po nuosprendžio paskelbimo“ iki „nuosprendžiui įsiteisėjus, tačiau nepateikus jo vykdymui“ – ir išvada gauta jau vėliau nuosprendžio vykdymo stadijoje, bylą nagrinės nuosprendį priėmęs teismas. Jei eksperto išvadoje nurodoma, kad asmens psichika sutriko, kai nuosprendis jau vykdomas, bylą nagrinės bausmės atlikimo vietos teismas (BPK 402 str. 1–2 d.). Minėtais atvejais teismas, išreikalavęs baudžiamąją bylą, priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo klausimą svarsto teismo posėdyje. Jame privalo dalyvauti prokuroras ir gynėjas. Teismo posėdyje nustatomos aplinkybės, turinčios esminės reikšmės sprendžiant dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo: išklausa eksperto išvada apie nuteistojo psichikos būklę, kaip liudytojai apklausiami bausmės atlikimo įstaigos darbuotojai ir kiti asmenys, patikrinami kiti duomenys apie nuteistojo elgesį po bausmės paskyrimo. Teismas, priimdamas nutartį, turi išspręsti šiuos klausimus: ar po bausmės paskyrimo nuteistajam sutriko psichika ir dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti; ar nuteistajam taikytina priverčiamoji medicinos priemonė ir būtent kokia (BPK 402 str. 3–4 d.). Jeigu teismas taiko nuteistajam priverčiamąją medicinos priemonę, jis ta pačia nutartimi priima sprendimą sustabdyti bausmės vykdymą⁸.

Jeigu ikiteisminio tyrimo metu nustatoma, kad asmuo nepakaltinamas arba po nusikalstamos veikos padarymo jam sutriko psichika ir dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti, ikiteisminio tyrimo pareigūnas perduoda tyrimo medžiagą prokurorui. Kai yra pagrindas, prokuroras užrašo rezoliuciją pradėti procesą taikyti priver-

---

8 Plačiau žiūrėti Goda, G., et. al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. [Kn. 2]: V–XI dalys (221–461 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 442–445.

čiamąsias medicinos priemones ir paveda ikiteisminio tyrimo įstaigai atlikti ikiteisminį tyrimą arba pats jį atlieka.

Jei minėtos aplinkybės nustatomos nagrinėjant bylą teisme, bylos nagrinėjimo teisme metu teisėjas ar teismas priima nutartį pradėti procesą taikyti priverčiamąsias medicinos priemones.

Kaip jau buvo minėta, jei ikiteisminis tyrimas buvo atliktas Baudžiamojo proceso kodekso 396, 397 straipsniuose numatyta tvarka ir byla buvo perduota teismajam posėdžiui pagal 398 straipsnį, tokia byla bus nagrinėjama 241–296 straipsniuose reglamentuojama tvarka taikant išimtis, kurias lemia asmens, padariusio baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką, procesinės padėties ypatumai.

„<...> BPK 4 straipsnyje nustatyta, kad baudžiamasis procesas Lietuvos Respublikos teritorijoje vyksta pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą. Teismų galutiniai procesiniai sprendimai – nuosprendžiai ir nutartys – taip pat turi būti priimti tik tokie, kokius numato baudžiamojo proceso normos, įtvirtintos atitinkamuose BPK straipsniuose.

BPK 392 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso tvarką nustato BPK bendrosios taisyklės su BPK XXIX skyriaus straipsniuose numatytomis išimtimis.

Šioje byloje bendra tvarka pradėtas baudžiamasis procesas tapo priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesu, nes ikiteisminio tyrimo metu buvo nustatyta, kad A. Ž., įtariamam BK 192 straipsnio 1 dalyje numatyto nusikaltimo padarymu, sutriko psichika, ir dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti. Prokuroras BPK 397 straipsnio 1 dalies 2 punkte numatyta tvarka kreipėsi į teismą dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo.

Pagal BPK baudžiamasis procesas tokiu atveju turi būti užbaigtas apylinkės teismui priimant vieną iš nutarčių, numatytų BPK 403 straipsnio 1 dalyje. Šiame įstatyme yra numatytas baigtinis nutarčių sąrašas, kurias gali priimti teismas, išnagrinėjęs bylą dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo, ir numatyti tokių nutarčių priėmimo pagrindai. Priklausomai nuo to, kurią iš šešių galimų nutarčių rūšių teismas nusprendžia priimti, toliau teismas išsprendžia klausimus, numatytus BPK 403 straipsnio 2 ir 3 dalyse. Pirmosios instancijos teis-

mas, vadovaudamasis BPK bendrosiomis nuosprendžio surašymo procesinėmis taisyklėmis, 2008 m. sausio 30 d. nutartyje konstatavo, kad A. Ž. padarė nusikalstamą veiką, numatytą BK 192 straipsnio 1 dalyje, ir, remdamasis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 98 straipsnio 7 dalimi, nusprendė A. Ž. perduoti tėvo F. Ž. globai, nustatant jo medicininį stebėjimą Vilniaus psichikos sveikatos centre.

Taigi pirmosios instancijos teismas konstatavęs, kad A. Ž. veikmuose yra nusikalstamos veikos sudėtis ir šio asmens psichika (dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės ir jų valdyti) sutriko po nusikaltimo padarymo, nesprenė bylos pagal specialiąsias, būtent priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesui nustatytas baudžiamojo proceso normas. Šis teismas šiuo atveju byloje priėmė baudžiamojo proceso normomis nereglamentuotą sprendimą. Apeliacinės instancijos teismas tokio sprendimo teisėtumo nepatikrino ir nutartį paliko galioti.

Iš to, kas pasakyta, kolegija daro išvadą, kad pirmosios instancijos teismas pažeidė BPK 4, 392, 401 straipsnių, 403 straipsnio 1 dalies ir 3 dalies reikalavimus. Gynėjas kasaciniame skunde nenurodo, kad teismai pažeidė minėtuose BPK straipsniuose numatytus reikalavimus, tačiau kasacinės instancijos teismo įgaliojimų nagrinėjant kasacinę bylą ribos, numatytos BPK 376 straipsnio 1 dalyje, leidžia šiam teismui, nustačiusiam esminius baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimus, patikrinti apskųstų teismų sprendimų teisėtumą ir šiuo aspektu. Kasacinių bylų teismų praktikoje yra laikomasi pozicijos, kad priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo klausimo išsprendimas nesiremiant specialiosiomis, būtent šių priemonių taikymo procesui nustatytomis taisyklėmis, negali būti laikomas formaliu ir neesminiu (kasacinė nutartis Nr. 2K-569/2005)) <...>.⁹

9 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. spalio mėn. 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-443/2008.

3. Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso ypatumai

Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas skiriasi nuo bendrosios baudžiamojo proceso formos. Toliau bus aptariami esminiai priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso ypatumai.

3.1. Asmuo, kurio atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas¹⁰

Iš pradžių norėtu si atkreipti dėmesį į įstatymuose vartojamą terminiją, apibūdinančią šį asmenį. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse vartojami įvairūs terminai, pavyzdžiui: „proceso dėl nepakaltinamo ar ribotai pakaltinamo asmens“ (395 str.); „asmens, kuriam gali būti taikomos priverčiamosios medicinos priemonės“ (398 str.) ir kiti. 395 str. vartojamas terminas „procesas dėl nepakaltinamo ar ribotai pakaltinamo asmens <...>“ nepriimtinas. Asmuo dar nepriėmus teismo sprendimo įvardijamas nepakaltinamu ar ribotai pakaltinamu. Tikslus terminas, autorės nuomone, įvardijant šį asmenį proceso metu būtų „*asmuo, kurio atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas*“.

Procesinė padėtis asmenų, kurių atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, baudžiamojo proceso įstatyme atskira norma neapibrėžta. Baudžiamojo proceso kodekse nėra specialios normos, įtvirtinančios tokio asmens procesines teises ir pareigas. Remiantis bendromis nuostatomis, įtvirtintomis 392 straipsnio 3 dalyje, šių asmenų procesinę padėtį būtų galima traktuoti kaip įtariamąjo arba kaltinamojo, tačiau visiška analogija nepriimtina.

Daugiausia dėmesio šiam klausimui buvo skirta Rusijos baudžiamojo proceso moksle. Rusijos priverčiamųjų medicinos priemonių tai-

---

10 Apie asmens, kurio atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, teisinės padėties problematiką taip pat žr. Zajančkauskienė, J. Kai kurie priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesiniai aspektai. *Jurisprudencija*, 2006, 10 (88): 79–86.

kymo proceso institutas kai kuriais aspektais panašus į Lietuvos. Be to, sovietmečiu jie buvo analogiški. Tačiau analizuodami mokslinius šaltinius, skirtus šios problemos analizei, vienos nuomonės neaptiksime¹¹.

Siūlome šią problemą spręsti atsižvelgus į teisės teorijos nuostatas, atribojančias teisės subjektą nuo teisinio santykio subjektą.

„Teisės subjektas yra platesnė sąvoka negu teisinio santykio subjektas, nes galimi atvejai, kai konkretus asmuo, būdamas teisės subjektas, negali būti tam tikrų santykių subjektas. Teisės subjektas – tai tik potencialus teisinių santykių subjektas, galintis niekada ir netapti konkrečių santykių subjektu. N. I. Matuzovas nurodo tokius šių sąvokų skirtumus: 1) konkretus pilietis, būdamas nuolatinis teisės subjektas, negali kartu būti visų teisinių santykių subjektas; 2) kūdikiai, psichikos ligoniniai, būdami teisės subjektai, nėra daugelio teisinių santykių subjektai; 3) teisiniai santykiai nėra vienintelė teisės įgyvendinimo forma.“¹²

„Todėl teisės subjektas sietinas su teisnumu, o teisinių santykių subjektas – dar ir su veiksniumu. Bet tai nėra griežta, nes ir neveiksnus asmuo, būdamas teisės subjektas, tam tikrais atvejais gali būti ir kai kurių teisinių santykių subjektas atstovavimo institutams tarpininkaujant. Tačiau per atstovavimo institutą neveiksnus asmuo, būdamas teisės subjektas, negalės būti subjektas tų teisinių santykių, kur reikia tiesioginio paties asmens dalyvavimo. Vadinasi, šiam klausimui svarbus asmens teisių skirstymas į teises, kurių įgyvendinimas reikalauja tiesioginio paties jų turėtojo dalyvavimo, ir į teises, kurių įgyvendinimas tokio dalyvavimo nereikalauja <...>“¹³

Taigi, jei asmuo, kurio atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, yra neveiksnus¹⁴ (baudžiamąja procesine prasme), jis gali tapti tik tokių baudžiamo proceso santykių

11 Kanapeckaitė, J. *Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariami (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrikimais)*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 120–121.

12 Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 335.

13 Vaišvila, A., p. 336–337.

14 Apie įtariamojo (kaltinamojo) veiksnumą žr. Zajančkauskienė, J. Prozessuale Handlungsfähigkeit eines Verdächtigen (Beschuldigten). *Jurisprudencija*, 2010, 4 (122): 245–259.

subjektu (tarpininkaujant gynėjui, atstovams pagal įstatymą), kuriuose nebūtina tiesiogiai pačiam asmeniui dalyvauti. Tokio asmens procesinės teisės savo turiniu gali atitikti įtariamojo, kaltinamojo teises, bet tai – būtent pastarojo asmens teisės. Nurodytas asmuo – ne įtariamasis, kaltinamasis, o savarankiškas baudžiamojo proceso dalyvis.

Įstatymo leidėjo pozicija neapibrėžti asmens, kurio atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, teisinės padėties gali būti traktuojama kaip esminis šio proceso dalyvio teisių ir teisėtų interesų suvaržymas. Be to, kai kurios Baudžiamojo proceso kodekso nuostatos automatiškai jį pašalina iš teisinio santykio subjekto kategorijos: pavyzdžiui, 398 straipsnio 3 dalyje įtvirtinama pareiga prokurorui nutarimo perduoti bylą teismui ar nutarimo nutraukti bylą nuorašą išsiųsti tik nukentėjusiajam ir gynėjui.

Siekiant išvengti galimų asmens, kurio atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, teisių ir teisėtų interesų suvaržymų, būtina pagal įstatymus apibrėžti jo teisinį statusą. Tokią poziciją būtų galima pagrįsti EŽTT priimtais sprendimais. Pavyzdžiui, byloje *Winterwerp prieš Olandiją*¹⁵ Teismas apibrėžė pagrindinius teismo posėdžio pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnio 4 dalies reikalavimus:

„<...> teismo procese nebūtinai visada turi būti užtikrinamos tokios pačios garantijos, kaip tos, kurios privalo būti pagal 6 straipsnio 1 dalies reikalavimus. Tačiau būtina, kad asmeniui būtų užtikrinta teisė kreiptis į teismą ir galimybė būti išklaustam arba asmeniškai, arba, jei tai yra būtina, per atstovavimo formą <...>. Psichikos sutrikimas gali apriboti naudojimąsi šia teise, tačiau jis negali pateisinti šios teisės pažeidimo. Todėl gali tekti imtis specialiųjų procedūrinių apsaugos priemonių siekiant apsaugoti asmenų, kurie dėl psichikos sutrikimų nėra visiškai pajėgūs veikti savo pačių vardu, interesus (60 punktas).“

---

15 *Winterwerp v. the Netherlands* Judgment of 24 October 1979 (Application no. 6301/73)

3.2. Būtinasis gynėjo dalyvavimas

Pagal Baudžiamojo proceso kodekso 396 straipsnio 3 dalį šios kategorijos bylose gynėjo dalyvavimas būtinasis nuo nutarties skirti psichiatrijos ekspertizę priėmimo momento, jeigu jis anksčiau nedalyvavo byloje bendrais pagrindais. Tačiau jei nuo minėto momento neužtikrintas gynėjo dalyvavimas, negalime iš karto teigti apie asmens teisės į gynybą pažeidimą. Štai vienoje byloje nutartis skirti psichiatrijos ekspertizę buvo priimta 2006 m. gruodžio 22 d. Ikiteisminio tyrimo pareigūno A. P. skiriamas gynėjas vadovaujantis Baudžiamojo proceso kodekso 50 straipsnio 1 dalies pagrindais buvo paskirtas tik 2007 m. kovo 5 d., t. y. pažeidžiant baudžiamojo proceso įstatymą. Sprendžiant, ar nebuvo pažeista asmens *teisė į gynybą, turi būti atsižvelgta į tai, ar ji buvo užtikrinta nagrinėjant bylą teismuose ir ar buvę pažeidimai neturėjo esminės įtakos teisingam teismo sprendimui priimti. Šiuo atveju nagrinėjant bylą pirmosios ir apeliacinės instancijos teismuose dalyvavo gynėjai bei A. P. motina, kuri teismo nutartį taikyti priverčiamąją medicinos priemonę jos sūnui A. P. apskundė apeliacine ir kasacine tvarka. Įvertinus procesą kaip visumą, buvo padaryta išvada, kad iš kasatoriaus nebuvo atimta teisė į teisingą bylos nagrinėjimą, todėl padaryti pažeidimai neturėjo esminės įtakos teisingam teismo sprendimui priimti*¹⁶.

Lietuvos baudžiamojo proceso moksle dėl minėtos Baudžiamojo proceso kodekso 396 straipsnio 3 dalies nuostatos yra diskutuojama. Psichiatrijos ekspertizė dažniausiai atliekama ikiteisminio tyrimo paibaigoje, kai surinkta nemažai reikšmingų duomenų, be to, rodančių, kad kaip tik šis asmuo padarė baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką, dėl kurios atliekamas ikiteisminis tyrimas (396 str. 1 d.). Įmanoma tokia situacija, kai ikiteisminio tyrimo metu jau buvo atliekami proceso veiksmai su asmeniu, kuriam iki nutarties skirti psichiatrijos ekspertizę nebuvo paskirtas „būtinasis“ gynėjas. Pateikime konkretų baudžiamosios bylos pavyzdį.

16 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. gruodžio mėn. 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-840/2007.

Įtariamasis asmeninio konflikto metu peiliu sudavė nukentėjusiajam vieną smūgį į krūtinės ląstos kairę pusę, t. y. *sukėlė sunkų sveikatos sutrikdymą (BK 135 str. 1 d.)*.

Įtariamasis prisipažino įvykdęs šią nusikalstamą veiką. Ikiteisminio tyrimo metu buvo atlikti proceso veiksmai dalyvaujant įtariamajam: įteiktas pranešimas apie įtarimą, jis buvo apklaustas, atliktas jo kūno tyrimas, parodymų patikrinimas vietoje. Taip pat įtariamajam paskirtos kardamosios priemonės – rašytinis pasižadėjimas neišvykti (BPK 136 str.) ir įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje („*kiekvienos savaitės antradienį ir penktadienį 21 valandą*“) (BPK 135 str.). *Tik apklausos metu dalyvavo gynėjas (pakviestas dalyvauti BPK 50 str. 2 d. numatyta tvarka). Prieš parodymų patikrinimą vietoje įtariamasis savo iniciatyva atsisakė gynėjo dalyvavimo šio tyrimo veiksmo metu. Byloje surašytas protokolas dėl gynėjo atsisakymo (52 str. 1 d.)*.

Byloje buvo apklausta liudytoja įtariamojo motina, kuri parodė, kad sūnus anksčiau gydėsi psichiatrijos ligoninėje. Be to, nukentėjusysis, kuris artimai pažinojo įtariamąjį, savo parodymuose apibūdino jį kaip „bailį“, „<...> jis nuolat galvoja, kad jį kažkas persekioja <...>“. Tačiau tik gavus iš Vilniaus m. psichiatrijos ligoninės pažymą, patvirtinančią, kad įtariamasis anksčiau gydėsi, buvo kreiptasi į psichiatrą – specialistą. Pastarojo buvo paklausta, ar tikslinga įtariamojo atžvilgiu skirti ambulatorinę teisės psichiatrijos ekspertizę. Specialistas nurodė, kad tai padaryti tikslinga. Vadovaujantis Baudžiamojo proceso kodekso 209 straipsniu buvo paskirta minėta ekspertizė.

Gavus ekspertinę išvadą dėl asmens nepakaltinamumo, buvo priimtas sprendimas perduoti prokurorui ikiteisminio tyrimo medžiagą pradėti procesą taikyti priverčiamąsias medicinos priemones (BPK 394 str. 1 d. 1 p.). Prokuroras surašė nutarimą perduoti baudžiamąjį bylą į teismą priverčiamųjų medicinos priemonių taikymui (BPK 397 str. 1 d. 2 p.; 398 str.). Nuo sprendimo pradėti priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesą priėmimo momento jokių proceso veiksmų dalyvaujant šiam asmeniui, kurio nebuvo atlikta. Su bylos medžiaga susipažino gynėjas. Atsižvelgus į sveikatos būklę, asmuo, kurio atžvilgiu buvo vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, teismo procese nedalyvavo. Gynėjas teismo proceso metu dalyvavo¹⁷.

17 Archyvinė baudžiamoji byla Nr. 1-384-03. Vilniaus apygardos teismas.

Ar gali būti efektyvi gynyba, panašiu į nurodytą atveju, kai gynėjo „būtinumas“ suprantamas tik nuo psichiatrijos ekspertizės paskyrimo momento, o praktiškai – tik nuo ekspertinės išvados gavimo momento?

Manoma, kad kiekviena pagrįsta abejonė dėl asmens psichikos būklės, o ne ekspertinė išvada dėl nepakaltinamumo turėtų garantuoti būtiną gynėjo dalyvavimą proceso metu. Psichikos sutrikimai baudžiamajame procese gali turėti įtakos ne tik asmens pakaltinamumui, bet ir jo baudžiamajam procesiniam veiksniumi ikiteisminio tyrimo ar bylos nagrinėjimo teisme metu. Teigiama, kad garantuoti gynėjo dalyvavimą būtina tik gavus duomenis (net dar nepatvirtintus ekspertiniu būdu), keliančius pagrįstą abejonę dėl asmens psichikos būklės. Kiekvienu atveju ikiteisminio tyrimo pareigūnai arba prokurorai, atlikdami proceso veiksmus (priimdami sprendimus), turinčius tiesioginės reikšmės asmens procesiniam statusui ir gynybos galimybėms, privalo patikrinti, ar asmuo neturi kokių nors psichikos būklės sutrikimų. Jei pagrįstai manoma, kad šie sutrikimai turi neigiamos įtakos asmens gynybos galimybėms, paskirti gynėją (jei gynėjo nėra pasikvietęs pats asmuo), ne vėliau kaip nuo sulaikymo arba pirmosios apklausos momento, t. y. atsižvelgus į Baudžiamojo proceso kodekso 50 straipsnio 1 dalies reikalavimus¹⁸.

3.3. Atstovų pagal įstatymą, šeimos narių ir artimųjų giminaičių dalyvavimas

Procese turi teisę dalyvauti asmuo atstovai pagal įstatymą, šeimos nariai, artimieji giminaičiai. Jie gali pateikti naujų duomenų apie asmens sveikatos būklę, jo charakterio savybes ir kt.

Asmuo, kurio atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas ar kuriam pritaikytos priverčiamosios medicinos priemonės, atstovai pagal įstatymą gali dalyvauti procese ir ginti savo atstovaujamo proceso dalyvių, jeigu šie yra nepilnamečiai arba

18 Kanapeckaitė, J. *Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariami (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrikimais)*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 77–78.

nustatyta tvarka pripažinti neveiksniais, interesus, išskyrus atvejus, kai tai prieštarauja nepilnamečio ar neveiksnaus asmens interesams. Atstovais pagal įstatymą gali būti globėjai, rūpintojai arba įstaigos, kuri globoja ar rūpinasi asmeniu, kuriam gali būti pritaikytos priverčiamosios medicinos priemonės, įgalioti asmenys (BPK 53 str. 2 d.).

Kaip jau buvo minėta, kad baudžiamosiose bylose, kuriose įtariamieji (kaltinamieji), turintys fizinę ar psichikos negalią, atstovai pagal įstatymą dažniausiai nedalyvavo, išskyrus atvejus, kai toks įtariamasis (kaltinamasis) buvo nepilnametis. Tai buvo pateisinama tuo, kad tokių atstovų pagal įstatymą kaip ir nebuvo, nes įtariamieji (kaltinamieji) nebuvo anksčiau pripažinti neveiksniais ar ribotai veiksniais (civilinio proceso tvarka)¹⁹. Tokių pavyzdžių aptinkama ir priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso praktikoje:

„<...> Kasatorius teigia, kad teismai nagrinėdami baudžiamąją bylą pažeidė baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimus: <...> nebuvo paskirtas įstatyminis atstovas <...>. Tačiau kasatoriaus argumentai yra nepagrįsti, nes baudžiamojo proceso įstatymo esminių pažeidimų tiek atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus, tiek teisiama jame posėdyje sprendžiant A. P. priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo klausimą teisėjų kolegija nenustatė.

Atstovais pagal įstatymą gali būti „neveiksnaus įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo ir nukentėjusiojo tėvai“ (BPK 53 straipsnio 2 dalis). Byloje nėra duomenų, kad A. P. nustatyta tvarka būtų pripažintas neveiksniu (pabraukta aut.) <...>.²⁰

Dar kartą paminėtina, kad siekiant išplėsti asmenų, kurie galėtų atstovauti pagal įstatymą, grupę, suteikta teisė būti tokiais atstovais artimiems giminaičiams ar šeimos nariams (BPK 53 str.4 d.)²¹. Kaip nurodoma 53 straipsnio 4 dalyje, atstovą pagal įstatymą gali turėti asmuo, kuris nustatyta tvarka nėra pripažintas neveiksniu, tačiau dėl senatvės,

19 Kanapeckaitė, J. *Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariami (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrūkumais)*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2004, p. 88.

20 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. gruodžio mėn. 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-840/2007.

21 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo ir pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 81-3312.

neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai pasinaudoti įstatymų suteiktomis teisėmis. Asmens, kurio atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas ar kuriam pritaikytos minėtos priemonės, šeimos nariais laikomi kartu su tuo asmeniu gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai, asmens sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos, arba asmuo, su kuriuo tas asmuo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nustatyta tvarka susitarė sudaryti santuoką, taip pat sutuoktinio tėvai, buvę sutuoktiniai (BPK 38 str.). Artimieji giminaičiai yra Baudžiamojo kodekso 248 straipsnio 1 dalyje nurodyti asmenys: tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys, seneliai ir vaikaičiai.

Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procese šeimos nariai ar artimieji giminaičiai gali dalyvauti ne tik atstovo pagal įstatymą teisėmis. Tai patvirtina toliau nurodomos Baudžiamojo proceso kodekso nuostatos:

□ kai ikiteisminis tyrimas baigtas 393 straipsnio 1 dalyje numatytais atvejais, prokuroras gali nutraukti bylą Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnyje numatytais atvejais, – jei nustatomos aplinkybės, dėl kurių procesas negalimas (397 str. 1 d.). Priėmęs sprendimą nutraukti bylą šiuo pagrindu, prokuroras gali prašyti teismo, kad nuspręstų baudžiamojo įstatymą uždraustą veiką padariusį asmenį atiduoti šeimos nariams, artimiesiems giminaičiams ar kitiems asmenims globoti (397 str. 2 d.);

□ 399 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad teisėjas, gavęs iš prokuroro bylą, perduoda ją nagrinėti teisiamaajame posėdyje, apie tai praneša asmens, kurio byla nagrinėjama, atstovams pagal įstatymą arba šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams bei gynėjui. „<...> Iš bylos medžiagos matyti, kad apie bylos perdavimą nagrinėti pranešta V. R. gynėjui (b. l. 88), tačiau byloje nėra duomenų apie tai, kad būtų pranešta V. R. šeimos nariams, su kuriais jis gyvena. Šią išvadą patvirtina ir V. R. motinos J. R. prašymas išsiųsti jai pirmosios instancijos teismo nutarties nuorašą jos sūnaus V. R. byloje (b. l. 112). Taigi apie V. R.

bylos perdavimą nagrinėti *teisiamajame posėdyje nebuvo pranešta jo šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams, nors tai įpareigoja teisėją padaryti įstatymas. Kolegijos nuomone, šis pažeidimas taip pat yra esminis BPK pažeidimas, nes nepranešus apie bylos nagrinėjimą teisme V. R. šeimos nariams nebuvo išnagrinėta galimybė arba nutraukti bylą ir netaikyti V. R. priverčiamosios medicinos priemonės bei perduoti jį šeimos nariams globoti ar rūpintis, kartu nustatant jam medicininį stebėjimą, arba taikyti jam baudžiamąjį įstatymą, o tai vėl sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nutartį <...>*²².

□ 403 straipsnio 1 dalies 4 punkte numatyta, kad teismas gali priimti nutartį nutraukti bylą ir netaikyti priverčiamosios medicinos priemonės, jeigu įrodyta, kad pagal padarytos veikos pobūdį ir patologinę būseną asmuo nėra pavojingas visuomenei ir jam nereikia priverčiamojo gydymo. Šiuo atveju teismas gali perduoti jį šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams arba kitiems asmenims globoti ar rūpintis ir kartu gali nustatyti jam medicininį stebėjimą (403 str. 3 d.);

□ 404 straipsnis garantuoja šeimos nariams ir artimiesiems giminaičiams teisę apskūsti teismo nutartį taikyti priverčiamąją medicinos priemonę apeliacine ir kasacine tvarka pagal Kodekso VI ir VIII dalyse nustatytas taisykles;

□ be to, šeimos nariams ir artimiesiems giminaičiams privalo būti pranešta apie teismo posėdžio dėl priverčiamosios medicinos priemonės pratęsimo, rūšies pakeitimo ar panaikinimo vietą ir laiką (405 str. 4 d.). Taip pat šeimos nariai ir artimieji giminaičiai turi teisę apskūsti teismo nutartis pratęsti, pakeisti ar panaikinti priverčiamąją medicinos priemonę (405 str. 6 d.).

3.4. Įrodinėtinos aplinkybės

Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procese įrodinėjimas vyksta keliomis kryptimis: nustatoma, ar padaryta veika turi tam tikrų

---

22 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. gruodžio mėn. 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-636.

nusikalstamos veikos požymių, t. y. įvykdyta tam tikru laiku, tam tikroje vietoje, tam tikru būdu ir nustatomos kitos aplinkybės; įrodinėjama, kad būtent šis asmuo padarė šią nusikalstamą veiką; renkami, tikrinami ir vertinami duomenys, apibūdinantys asmenį, kuris įvykdė nusikalstamą veiką (duomenys apie asmens psichikos būklę, jo elgesį tiek prieš veikos padarymą, tiek ir po to) ir nustatomas nusikalstama veika padarytos žalos pobūdis ir dydis, siekiant užtikrinti galimą jos atlyginimą.

Tokias esmines įrodinėjimo kryptis lemia įrodinėtinoms aplinkybėms, kurios, skirtingai nei su aplinkybėmis, įrodinėtinomis baudžiamosiose bylose dėl nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų, padarytų pakaltinamų asmenų, yra apibrėžtos Baudžiamojo proceso kodekso 395 straipsnyje:

„1) baudžiamojo įstatymo uždraustos veikos padarymo laikas, vieta, būdas ir kitos aplinkybės;

2) ar baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką padarė tas asmuo;

3) ar baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką padaręs asmuo praeityje yra sirgęs psichikos ligomis, kokio sunkumo ir pobūdžio psichikos liga asmuo sirgo veikos padarymo momentu, ikiteisminio tyrimo, bylos nagrinėjimo teisme metu ar po bausmės paskyrimo;

4) koks baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką padariusio asmens elgesys tiek prieš veikos padarymą, tiek ir po to;

5) baudžiamojo įstatymo uždrausta veika padarytos žalos pobūdis ir dydis.“

Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procese yra įrodinėjama ne tik asmens padaryta nusikalstama veika, nusikalstamos veikos sudėties požymiai, bet drauge stengiamasi *paneigti pakaltinamumo prezumpciją*.

Baudžiamojo kodekso 2 straipsnio 3 dalyje pasakya, kad *„asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tuo atveju, jeigu jis yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką ir tik jeigu veikos padarymo metu iš jo galima buvo reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio“*. Baudžiamasis kodeksas neapibrėžia *„kaltės sąvokos“*. Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje kaltė apibrėžiama kaip asmens, padariusio pavojingą veiką, vidinis (psichinis) santykis su objektyviaisiais nusikalstamos veikos su-

dėties požymiais²³, o būtina kaltės sąlyga laikomas pakaltinamumas²⁴. Pakaltinamumas yra preziumuojamas, kol neatsiranda pagrindo manyti priešingai. Tačiau reikia įrodinėti asmens nepakaltinamumą, t. y. kad darydamas pavojingą veiką asmuo dėl psichikos sutrikimo negalėjo suvokti daromos veikos pavojingumo arba valdyti savo poelgio. Jei asmuo pripažįstamas nepakaltinamu, jis negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, t. y. laikomas nekaltu. Todėl kaltės ir jos formos klausimai nesprendžiami, kai asmuo yra nepakaltinamas²⁵. *Antai pirmosios ir apeliacinės instancijų teismų nutartyse buvo nustatyta, kad N. R. viešojoje vietoje – autobuse, kuriame be nukentėjusiojo V. L. buvo kitų asmenų, jų akivaizdoje, ginčo su V. L. metu, pasielgė įžūliai – iš dujinio pistoleto iššovė jam į veidą ir taip pademonstravo nepagarbą aplinkiniams ir aplinkai; dėl to V. L. buvo padarytas nežymus sveikatos sutrikdymas bei sutrikdyta visuomenės rimtis ir tvarka: autobuse buvę keleiviai – vaikai, pabūgę išsilakstė, o autobusas laiku neišvyko numatytu maršrutu. Įrodytos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės visiškai atitinka visus būtinus Baudžiamojo kodekso 284 straipsnio 1 dalyje numatytos veikos sudėties objektyviuosius požymius. Aukščiausiojo Teismo Teisėjų kolegija konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas, patikrinęs pirmosios instancijos teismo nutarties teisingumą, padarė pagrįstas ir motyvuotas išvadas, jog N. R. įvykdė Baudžiamojo*

23 Piesliakas, V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Vilnius: Justitia, 2009, p. 352.

24 Piesliakas, V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Vilnius: Justitia, 2006, p. 326.

25 „Skirtingai nuo Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje priimto socialine psichologine kaltės teorija paremto mokymo, kad asmens pakaltinamumas yra tyčios ar neatsargumo sąlyga, norminės kaltės teorijos požiūriu tam tikrais atvejais nepakaltinamas asmuo arba nesuvokiantis daromos veikos socialinės teisinės reikšmės gali elgtis tyčia (bet nekaltai). Be abejo, tai visų pirma susiję su kiek kitokia tyčios samprata. Laikoma, kad tyčiai konstatuoti pakanka, kad asmuo suvoktų savo elgesio aplinkybes ir siektų jas realizuoti. Savo poelgio socialinės reikšmės suvokimas nestojamas su tyčia. Pvz., gali būti laikoma, kad seksualinis maniakas išžagina auką tyčia, jei jo suvokime atsispindi realios elgesio aplinkybės ir jis nori (siekia) prievarta patenkinti savo aistrą su auka. Kitas dalykas, jei jis, taip elgdamasis, dėl psichikos sutrikimo nesugeba suvokti savo elgesio socialinės prasmės (žalingumo) arba pasirinkti teisėto elgesio varianto (pvz., atsisipirti lytiniam potraukiui), jis gali būti pripažintas nepakaltinimu, tuo pačiu nekaltu dėl tyčinio poelgio“. Žr. plačiau Bikelis, S. Tyčinė kaltė baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 47.

kodekso 284 straipsnio 1 dalyje numatytą baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką.

Šioje byloje buvo nenustatytas nusikalstamos veikos subjektyvusis požymis – tyčia pažeisti viešąją tvarką. Tačiau tai nereiškia, kad taip buvo netinkamai taikytas baudžiamasis įstatymas. Tik pakaltinamas asmuo gali būti pripažįstamas kaltu tyčia ar dėl neatsargumo padaręs nusikalstamą veiką. *Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procese, kaip minėta, įrodinėtinis aplinkybės yra numatytos Baudžiamojo proceso kodekso 395 straipsnyje. Be to, bylą išnagrinėjęs teismas, priimdamas nutartį, turi išspręsti šiuos klausimus: ar padaryta baudžiamojo įstatymo uždrausta veika; ar baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką padarė asmuo, kurio byla nagrinėjama; ar baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką tas asmuo padarė būdamas nepakaltinamas ar ribotai pakaltinamas; ar po nusikalstamos veikos padarymo tam asmeniui sutriko psichika ir dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti ir ar tai nėra laikinas psichikos sutrikimas, dėl kurio reikia tik atidėti bylos nagrinėjimą; ar taikytina priverčiamoji medicinos priemonė ir būtent kokia (BPK 401 str. 2 d.). Būtent šias aplinkybes nustatinėjo ir šiuos klausimus sprendė aptariamoje byloje pirmosios instancijos teismas bei jo sprendimo teisėtumą ir pagrįstumą pagal apeliacinius skundus patikrinęs apeliacinės instancijos teismas. Taigi nustatyta, kad N. R., darydama baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką buvo nepakaltinama. Dėl to Baudžiamojo kodekso 98 straipsnio pagrindu N. R. paskirta priverčiamoji medicinos priemonė²⁶.*

Jei priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas vyko dėl asmens, kuriam po nusikalstamos veikos padarymo sutriko psichika ir dėl to jis negalėjo suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti, kaltės klausimas bus svarstomas atnaujinus procesą (BPK 406 str. 1 d.). *Pavyzdžiui, vienoje iš bylų buvo nustatyta, kad S. K. nusikaltimo padarymo metu suvokė savo veiksmų esmę ir galėjo juos valdyti. Bylą nagrinėjant teisme buvo pateiktas teismo psichiatrijos ekspertizės aktas, kuriame konstatuota, kad S. K. dėl savo psichikos sutrikimų nesupranta savo veiksmų esmės ir negali jų valdyti (proceso metu).*

26 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. gruodžio mėn. 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-456/2009.

Paaiškėjus šiai aplinkybei, teismas perėjo į priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesą. Ištyręs byloje surinktus duomenis, teismas konstatavo, kad S. K. padarė nusikaltimą, numatytą Baudžiamojo kodekso 183 straipsnio 2 dalyje, tačiau jai po šios veikos padarymo sutriko psichika, dėl to ji negali suvokti savo veiksmų esmės ir jų valdyti, todėl, vadovaudamasis Baudžiamojo proceso kodekso 403 straipsnio 1 dalies 3 punktu, bylos nagrinėjimą sustabdė ir taikė Baudžiamojo kodekso 98 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytą priverčiamąją medicinos priemonę – ambulatorinį stebėjimą pirminės psichikos sveikatos priežiūros sąlygomis. Šioje proceso stadijoje nebuvo sprendžiamas S. K. kaltės klausimas, nes ji negalėjo suvokti savo veiksmų esmės ir jų valdyti, tačiau tik konstatavęs, kad padaryta nusikalstama veika, teismas galėjo paskirti priverčiamąją medicinos priemonę.

Nagrinėjamoje byloje sprendimas dėl priverčiamosios medicinos priemonės taikymo nereiškę proceso užbaigimo galutiniu sprendimu. Baudžiamojo proceso kodekso 406 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „jeigu asmenį, kuriam po nusikalstamos veikos padarymo ar bausmės paskyrimo sutriko psichika ir dėl to buvo taikyta priverčiamoji medicinos priemonė, gydytojų komisija pripažįsta pasveikusiu, teismas šio Kodekso 405 straipsnyje nustatyta tvarka priima nutartį panaikinti taikytą priverčiamąją medicinos priemonę ir nusprendžia, ar bylą perduoti ikiteisminiam tyrimui atlikti ar perduoti į teismą bendra tvarka, ar pasiųsti asmenį toliau atlikti bausmę“. S. K. bausmė nebuvo paskirta, tačiau byla su kaltinamuoju aktu buvo perduota teismui ir jame nagrinėjama, todėl, pripažinus, kad S. K. yra pasveikusi, byla vėl turės būti nagrinėjama teisme. Tuomet ir bus sprendžiamas S. K. kaltės klausimas ir bausmės paskyrimas²⁷.

Priešingai, asmuo, būdamas riboto pakaltinamumo būsenos, nors ir nevisiškai, bet suvokia daromos veikos pavojingumą, todėl atsako už padarytą nusikalstamą veiką pagal baudžiamąjį įstatymą (BK 18 str.). „Ribotas pakaltinamumas neturi įtakos sudėčiai kaltininko veikoje ir patraukti jį baudžiamojon atsakomybėn.“²⁸ Priverčiamųjų medicinos

27 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. spalio mėn. 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-439/2010.

28 Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga. Vilnius: Justitia, 2009, p. 346.

priemonių taikymo proceso bylose, kaip buvo minėta, įrodinėtinos aplinkybės yra ne tik asmens psichinė sveikatos būseną, bet ir aplinkybės, susijusios su padaryta veika, ją padariusiu asmeniu (BPK 395 str.). Todėl, ribotai pakalintamą asmenį atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės ir pritaikius priverčiamąją medicinos priemonę, teismo nutartyje turi būti nurodyta įrodytomis pripažintos nusikalstamos veikos aplinkybės, įrodymai, kuriais grindžiama tokia teismo išvada, konstatuotas nusikalstamos veikos padarymo faktas (BK 18 str. 2 d., BPK 401 str., 403 str. 1 d. 2 p.).

Baudžiamojo proceso kodekso 403 straipsnio, reglamentuojančio nutarčių dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo surašymo tvarką, 4 dalyje teismas įpareigojamas išspręsti baudžiamojo įstatymo uždrausta veika padarytos žalos atlyginimo klausimą.

Baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio 10 dalyje nustatyta, jog kiekvienas asmuo, pripažintas nukentėjusiuoju, turi teisę reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo, taip pat gauti dėl nusikalstamos veikos padarytos žalos atlyginimą. Remiantis Kodekso 109 straipsniu, asmuo, dėl nusikalstamos veikos patyręs žalą, turi teisę baudžiamojoje byloje pareikšti civilinį ieškinį tik įtariamajam ar kaltinamajam arba už jų veikas materialiai atsakingiems asmenims. Pagal 110 straipsnio 1 dalies nuostatas asmuo, pripažintas civiliniu ieškovu baudžiamojoje byloje, reikalauja atlyginti dėl įtariamojo arba kaltinamojo nusikalstamos veikos patirtą turtinę ar neturtinę žalą. Baudžiamojo proceso kodekso 115 straipsnio 1 ir 2 dalyse nustatyta, kad, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, teismas gali baudžiamojoje byloje pareikštą civilinį ieškinį visiškai ar iš dalies patenkinti arba atmesti, remdamasis įrodymais dėl civilinio ieškinio pagrįstumo ir dydžio, taip pat tam tikrais atvejais pripažinti civiliniam ieškovui teisę į ieškinio patenkinimą. Priimdamas išteisinamąjį nuosprendį, teismas gali arba civilinį ieškinį atmesti (jei neįrodyta, kad kaltinamasis dalyvavo darant nusikalstamą veiką), arba jį palikti nenagrinėtą (jei kaltinamasis išteisinamas, nes nėra nusikaltimo ar baudžiamojo nusizengimo požymių turinčios veikos). Palikus ieškinį nenagrinėtą civilinis ieškovas turi teisę pareikšti ieškinį civilinio proceso tvarka. Taigi pagal minėtas Baudžiamojo proceso kodekso nuostatas baudžia-

mojoje byloje reiškiamo civilinio ieškinio pagrindas yra būtent nusikalstamos veikos padarymas, o reikalavimas atlyginti žalą numatytas tik nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui arba už šio asmens veiką materialiai atsakingiems asmenims.

Asmuo, kuriam taikytinos priverčiamosios medicinos priemonės, nes jis, būdamas nepakaltinamumo būsenos, padarė baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką, nėra nei įtariamasis, nei kaltinamasis. Kaip jau buvo minėta, nepakaltinamo asmens padaryta veika nelaikoma nusikalstama. Pagal Baudžiamojo kodekso 17 straipsnio 2 dalį toks asmuo už padarytą pavojingą veiką neatsako. Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procese pareikštas civilinis ieškinytis, nesusijęs su visus požymius turinčios nusikalstamos veikos padarymu, nagrinėtinas civilinio proceso tvarka.

Antai kasaciniame skunde buvo pagrįstai nurodyta, kad apeliacinės instancijos teismas neatsižvelgė į Baudžiamojo proceso kodekso nuostatas, reglamentuojančias žalos atlyginimą, kai civilinis ieškinytis pareiškiamas baudžiamojoje byloje ir, nustatydamas už nepakaltinamo asmens pavojingais veiksmais padarytą žalą materialiai atsakingą asmenį, netinkamai aiškino ir taikė Civilinio kodekso normas.

„<...> Apeliacinės instancijos teismas, nagrinėdamas nukentėjusiojo atstovės pagal įstatymą apeliacinį skundą, neišdėstęs aiškių ir nuoseklių motyvų, paneigiančių pirmosios instancijos išvadą dėl ieškinio išsprendimo galimybės civilinio proceso tvarka, pats ėmėsi spręsti I. T. tėvams ir (duomenys neskelbtini) vidurinei mokyklai pareikštą civilinį ieškinį dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo. Tačiau, nustatydamas už I. T. padarytą žalą materialiai atsakingą asmenį, šis teismas neteisingai taikė CK normas. Teismas padarė bylos medžiaga nepagrįstą išvadą, jog I. T. žalos padarymo metu buvo nepilnametis. Kritikuodamas nuosprendyje padarytas išvadas dėl galimybės taikyti atitinkamas CK normas, reglamentuojančias specialaus subjekto – dėl psichikos sutrikimo nepakaltinamo asmens – deliktinę civilinę atsakomybę, teismas tik atkartojė I. T. psichiatrinės ekspertizės išvadas ir neatkreipė dėmesio į teisiškai reikšmingą aplinkybę, kad žalos padarymo metu I. T. buvo sulaukęs pilnametystės ir teismo nebuvo pripažintas neveiksniumi. Teismas nenurodė jokių bylos duomenų, pagrindžiančių išvadą, kad žalos padarymo metu vienintelė I. T. turėjusi prižiūrėti institucija buvo moky-

kla ir jai buvo žinoma apie I. T. psichikos būklę, jam rekomenduojamą priverstinį ambulatorinį gydymą. <...>“

Aukščiausiojo Teismo Teisėjų kolegija pažymėjo, kad atsakomybė už teismo nepripažinto neveiksniu ir savo veiksmų reikšmės suprasti negalinčio pilnamečio fizinio asmens padarytą žalą reglamentuota Civilinio kodekso 6.268 straipsnyje. Šio straipsnio 4 dalyje įtvirtinta specialioji norma, reglamentuojanti žalos atlyginimą, padarytą asmens, kuris savo veiksmų reikšmės negali suprasti ar jų valdyti dėl psichinės ligos arba kitokio psichikos sutrikimo²⁹.

Asmens atsakomybės Civilinio kodekso 6.268 straipsnio 4 dalies pagrindu teisiniai aspektai buvo analizuoti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 19 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje *L. K. v. O. B.*, bylos Nr. 3K-3-49/2005. Aiškindama šią teisės normą, kolegija pabrėžė, kad pareiga atlyginti žalą pagal 6.268 straipsnio 4 dalį gali atsirasti esant tokioms sąlygoms: 1) žalą padarė asmuo, kuris negalėjo suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti dėl psichinės ligos ar kitokio psichikos sutrikimo; 2) atlyginti žalą gali būti įpareigoti tik šioje įstatymo normoje nurodyti, kartu su žala padariusiu asmeniu gyvenantys, asmenys; 3) šie asmenys žinojo apie žalą padariusio asmens psichikos būklę, tačiau nesiėmė priemonių, kad tas asmuo būtų pripažintas neveiksniu. Pavyzdžiui, viename iš kasacinių skundų buvo nurodyta, kad teismai netinkamai nustatė antrąją iš deliktinę atsakomybę lemiančių sąlygų, t. y. žalą padariusio asmens, kuris negalėjo suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti dėl psichinės ligos ar kitokio psichikos sutrikimo (*G. M.*) gyvenimo kartu su kitu asmeniu (bylos atveju – su motina atsakovė *V. P.*) faktą. Bylą nagrinėję pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai nustatė, kad *G. M.* gyvenamoji vieta nesutampa su jo motinos atsakovės *V. P.* gyvenamąja vieta. Nagrinėjamoje byloje teismai tinkamai paskirstė įrodinėjimo našta tarp bylos šalių ir, nepažeisdami Civilinio proceso kodekso 185 straipsnio reikalavimų, pakankamai išsamiai, siekdami padaryti konkrečias išvadas dėl įrodinėjimo dalyko, įvertino byloje pateiktus rašytinius įrodymus apie *G. M.* gyvenamąją vietą. „<...> *Kasatorės nurodomas*

29 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-77/2011.

G. M. gyvenamosios vietos deklaravimo dokumentas fiksuoja padėtį, galbūt buvusią 1996 m. Tačiau asmens gyvenamosios vietos, kuri dėl asmenų migracijos procesų turi tendenciją nuolat keistis, nustatymas nagrinėjamos bylos atveju turi esminę reikšmę, nes gali lemti atsakovės turtinę atsakomybę už žalą, kurios savo tiesioginiais veiksmais ji nepadarė. Dėl to faktinė aplinkybė dėl gyvenamosios vietos deklaravimo negali būti formaliai taikoma ir laikoma reikšminga įvykiui, įvykusiam po aštuonerių metų ir padariusiam žalą asmeniui <...>”³⁰ Nurodytais motyvais Kolegija konstatavo, kad atsakovės V. P. atsakomybės Civilinio kodekso 6.268 straipsnio 4 dalies pagrindu klausimas išspręstas teisingai ir ji negali būti pripažinta atsakinga už ieškovei padarytą žalą.

Be to, būtina nurodyti ir Civilinio kodekso 6.268 straipsnio 2 dalyje numatytą išimtį, kuri numato, kad jei žala padaryta asmens sveikatai arba gyvybei, teismas gali priteisti visišką arba dalinį žalos atlyginimą iš asmens, kuris žalos padarymo metu negalėjo suprasti savo veiksmų reikšmės arba jų valdyti. Minėtoje normoje nurodytos šios sąlygos: žala turi būti padaryta asmens sveikatai arba gyvybei; nukentėjusio asmens turtinė padėtis turi būti sunki; žalą padariusio asmens turtinė padėtis leistų įpareigoti jį atlyginti žalą; tai būtų įmanoma pagal teisingumo, protingumo ir sąžiningumo kriterijus ir kitas svarbias bylos aplinkybes³¹. Vienoje iš bylų buvo nustatyta, kad atsakovas Z. J. nužudė ieškovės dukterį R. B., kuri yra nepilnamečio ieškovo P. J. motina. Atsakovas Z. J. baudžiamojoje byloje buvo pripažintas nepakaltinamu, tačiau žalos padarymo metu jis nebuvo civilinio proceso tvarka pripažintas neveiksniu. Z. J. dėl psichikos ligos negalėjo suprasti savo veiksmų reikšmės ir jų valdyti, jam buvo paskirta priverčiamoji medicinos priemonė – stacionarinis gydymas griežto stebėjimo sąlygomis specializuotoje psichikos sveikatos priežiūros įstaigoje. Pirmosios instancijos teismas, įvertinęs byloje surinktus įrodymus, nukentėjusių asmenų ir žalą padariusio asmens turtinę padėtį, atsižvelgdamas į sąžiningumo ir protingumo kriterijus, priteisė ieškovams iš atsakovo dalinį žalos atlyginimą. Aukščiausiojo Teismo Teisėjų kolegija pripažino nepagrįstu

30 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. balandžio mėn. 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-136/2008.

31 *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009, p. 238.

kasacinio skundo argumentą, kad atsakovas, kuris nėra pripažintas neveiksniu, neatsako už žalą, padarytą tokios būsenos, kai jis negalėjo suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti. Žala buvo padaryta asmens gyvybei, tai šiuo atveju teismas pagrįstai taikė Civilinio kodekso 6.268 straipsnio 2 dalį atsakovo atsakomybei atsirasti³².

Jeigu byloje nustatoma, kad nusikalstamą veiką padarė ribotai pakaltinamas asmuo, kad tarp veikos ir jos teisinių padarinių – turtinės ir (ar) neturtinės žalos atsiradimo – yra priežastinis ryšys, nukentėjusiojo (civilinio ieškovo) ieškinys dėl žalos atlyginimo gali būti išspręstas iš esmės. Tokios pozicijos pagrįstai laikomasi teismų praktikoje. *Pavyzdžiui, Anykščių rajono apylinkės teismas, 2008 m. balandžio 21 d. nutartimi V. K. padarytą nusikaltimą kvalifikavęs pagal Baudžiamojo kodekso 132 straipsnio 1 dalį, atleido jį nuo baudžiamosios atsakomybės, pritaikydamas priverčiamąją medicinos priemonę. Teismas iš V. K. priteisė civilinei ieškovei E. G. 8575 Lt turtinės žalos ir 3000 Lt neturtinės žalos atlyginimo (baudžiamoji byla Nr. 1-21-754/2008)³³.*

3.5. Teismo psichiatrijos ekspertizės būtinumas

Nusikalstamą veiką padariusio asmens psichikos būklė priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procese patikrinama, nustatoma ir įvertinama tik paskyrus teismo psichiatrijos ekspertizę, gavus eksperto aktą ir išklausius eksperto išvados teisiamaajame posėdyje.

„<...> Kasacinės instancijos teismo teisėjų kolegija atkreipia dėmesį, kad Žiegždrių psichiatrijos ligoninės GKK aktas Nr. (duomenys neskelbtini) nėra ekspertizės aktas baudžiamojo proceso (BPK 88 straipsnio) prasme, todėl negali būti daroma išvada, kad proceso metu gautos prieštaringos ekspertų išvados. Ekspertizę atlikti nagrinėjamoje byloje buvo skirta VTPT Utenos ekspertinio skyriaus ekspertams. Žiegždrių psichiatrijos ligoninės GKK aktas Nr. (duomenys neskelbtini) sura-

32 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. lapkričio mėn. 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-496/2007.

33 Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. 2008, 29.

šytas ne kaip ekspertizės aktas, o kaip dokumentas, M. B. gydantiems gydytojams nusprendus, kad M. B. iš Žiegždrių psichiatrijos ligoninės turi būti perkeltas į Utenos ekspertinį skyrių užbaigti tyrimą. Žiegždrių psichiatrijos ligoninės gydytojų komisijai proceso metu nebuvo pavesta atsakyti į ekspertams pateiktus klausimus. Utenos ekspertinio skyriaus ekspertų surašytame ekspertizės akte Nr. (duomenys neskelbtini) be kitų duomenų yra analizuota ir M. B. gydymo Žiegždrių psichiatrijos ligoninėje istorija. Tai, kad žemesnės instancijos teismai rėmėsi Utenos ekspertinio skyriaus ekspertų pateiktomis išvadomis, kuriose M. B. sveikatos būklė iš dalies vertinta kitaip nei Žiegždrių psichiatrijos ligoninės GKK akte Nr. (duomenys neskelbtini), nėra esminis BPK pažeidimas. BPK tokioje situacijoje neįpareigoja bylą nagrinėjantį teismą privalomai skirti naują ekspertizę. Jei teismas nusprendžia, kad ekspertizės aktas neturi jokių esminių trūkumų, tokiu aktu yra vadovaujamas kaip įrodymu, jo patikimumas neprivalo būti tikrinamas skiriant naujas, pakartotines ekspertizes<...>³⁴

Kaip jau buvo minėta, ikiteisminio tyrimo metu ekspertizė skiriama Baudžiamojo proceso kodekso 209 straipsnio numatyta tvarka. Pasišti asmenį teismo psichiatrijos ekspertizei leidžiama tik tuo atveju, kai yra pakankamai duomenų, rodančių, kad kaip tik šis asmuo padarė baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką, dėl kurios atliekamas tyrimas (BPK 396 str. 1 d.). Tai reiškia, kad turi būti nustatytas nusikalstamos veikos objektas, objektyvioji pusė, subjektas.

Asmuo atiduodamas į ekspertizės įstaigą, vadovaujantis Baudžiamojo proceso kodekso 141 (*Atidavimas į sveikatos priežiūros įstaigą*) straipsnio nuostatomis. Šis straipsnis nustato skirtingą atidavimo į ekspertizės įstaigą tvarką, atsižvelgiant į tai, ar asmuo yra suimtas, ar ne. Suimtas asmuo į ekspertizės įstaigą ikiteisminio tyrimo metu atiduodamas prokuroro nutarimu, bet paskirto neperžengiant suėmimo termino ribų. Asmuo, kuris nėra suimtas, atiduodamas ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartimi. Asmuo gali būti laikomas ekspertizės įstaigoje iki ekspertizės akto pateikimo prokurorui ar teismui. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas

---

34 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. rugsėjo mėn. 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-315/2008.

Nr. 50 „Dėl teismų praktikos skiriant suėmimą ir namų areštą arba pratęsiant suėmimo terminą“ patikslina, kad atidavimas į sveikatos priežiūros įstaigą nėra kardomoji priemonė suėmimas, todėl asmeniui turi būti nustatomas konkretus laikymo ekspertizės įstaigoje terminas. „*Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjas, išnagrinėjęs Vilniaus apygardos prokuratūros I skyriaus prokuroro prašymą įtariamąjį J. K. atiduoti ir laikyti sveikatos priežiūros įstaigoje, 2004 m. vasario 19 d. nutartimi nutarė įtariamąjį J. K. atiduoti į Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos prie Sveikatos apsaugos ministerijos Utenos ekspertinį skyrių ir laikyti jį ten iki ekspertizės akto pateikimo prokurorui. Šiuo atveju teisėjas neatkreipė dėmesio į BPK141 straipsnio 3 dalį, kurioje nustatyta, kad įtariamajam, kuris nėra suimtas, atidavimo į ekspertizės įstaigą ir laikymo joje terminai nustatomi arba pratęsimi laikantis tos pačios tvarkos kaip ir skiriant, pratęsiant ar apskundžiant suėmimą, todėl įtariamajam turėjo būti nustatytas konkretus (iki trijų mėnesių) laikymo ekspertizės įstaigoje terminas. Teisėjas šiuo atveju rėmėsi BPK 141 straipsnio 1 dalimi, kurioje nustatyta, kad įtariamasis gali būti atiduotas į ekspertizės įstaigą ir laikomas ten iki ekspertizės akto pateikimo prokurorui arba teismui. Ši norma riboja įtariamojo asmens maksimalų laikymą ekspertizės įstaigoje – jo laikymas šioje įstaigoje gali būti tęsiamas iki ekspertizės akto surašymo ir priklausomai nuo jo išvadų primamas tolesnis sprendimas.*“³⁵ Jei teismo psichiatrijos ekspertizė nustato, kad asmuo dėl psichikos būklės yra pavojingas visuomenei, teisėjo nutartimi jo buvimo laikas ekspertizės įstaigoje gali būti pratęstas arba jis gali būti perkeltas į kitą specialią įstaigą, kol teismas nuspręs dėl priverčiamųjų medicinos priemonių skyrimo (BPK 141 str. 2 d.).

Be Baudžiamojo proceso kodekso 141 straipsnio taikymo, sprendžiant nesuimto asmens atidavimo į stacionarią psichikos sveikatos priežiūros įstaigos klausimą, turi būti taikytinas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnio 1 dalies e punktas, kuris leidžia apriboti fizinio asmens judėjimo laisvę, kai „teisėtai su laikomas psichiškai nesveikas asmuo“. Šio straipsnio e punkto turinį atskleidžia EŽTT jurisprudencija, kurioje pabrėžiama, kad norint izo-

35 Teismų praktikos skiriant suėmimą ir namų areštą arba pratęsiant suėmimą apibendrinimo apžvalga. *Teismų praktika*. 2005, 22.

liuoti asmenį nuo visuomenės dėl esamo ar tariamo psichikos nesveikumo, „*psichikos sutrikimas turi būti tokios rūšies ar laipsnio, kuris užtikrina priverstinio izoliavimo būtinybę*“, ir kurį konstatuoti gali tik objektyvi medicininė ekspertizė³⁶. Remiantis Baudžiamojo proceso kodeksu, nesuimtas asmuo atiduodamas į ekspertizės įstaigą stacionariai ekspertizei atlikti, priėmus du sprendimus:

- teisėjo nutartimi skirti stacionarią teismo psichiatrijos ekspertizę;
- paskyrus minėtą ekspertizę, teisėjas priima nutartį atiduoti asmenį į psichikos sveikatos priežiūros įstaigą teismo psichiatrijos ekspertizei atlikti.

Sprendamas stacionarios teismo psichiatrijos ekspertizės skyrimo klausimą, teisėjas (teismas) privalo atlikti mažiausiai šiuos veiksmus:

- išanalizuoti medicinos dokumentus, kuriuose pateikiama informacija apie asmens psichikos sveikatą nusikalstamos veikos padarymo momentu bei proceso metu;
- jeigu nėra išskirtinių aplinkybių iš pradžių paskirti ambulatorinę teismo psichiatrijos ekspertizę, jei ji nebuvo atlikta³⁷.

Nagrinėjamu aspektu teisinėje literatūroje atkreipiamas dėmesys ir į ikiteisminio tyrimo teisėjui pateikiamų duomenų (įrodymų) leistinumą. Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarime nurodoma, kad informacija, susijusi su asmens fizine ir psichine sveikata, yra privataus gyvenimo ir teisės į privatumą dalis. Informacijos ir dokumentų, kuriuos saugo Konstitucijos 22 straipsnio 3 dalyje garantuotas privataus gyvenimo neliečiamumo principas, negalima rinkti kitaip, kaip tik motyvuotu teismo sprendimu. Lietuvoje baudžiamojo persekiojimo institucijos dokumentus, kuriuose pateikiama informacija apie asmens psichikos sveikatą, į baudžiamąjį procesą įprastai įtraukia Baudžiamojo proceso kodekso 97 straipsnio tvarka³⁸.

---

36 *Winterwerp v. the Netherlands* Judgment of 24 October 1979 (Application no. 6301/73)

37 Merkevičius, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius: VĮ Registro Teisinės informacijos departamentas, 2008, p. 435.

38 Merkevičius, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius: VĮ Registro Teisinės informacijos departamentas, 2008, p. 436, 822.

Apibendrinant teisinėje literatūroje išdėstytas nuostatas, konstatuojama kad pagal sukeltus padarinius asmens likimui daug reikšmingesnis yra teismo psichiatrinės ekspertizės skyrimo procesas nei jo atidavimas į ekspertizės įstaigą. Tą patvirtina ir ikiteisminio tyrimo teisėjų praktika, kuri atidavimą į ekspertizės įstaigą laiko „mechaniniu veiksmu“. Kita vertus, teismo posėdyje, spręsdamas asmens atidavimo į sveikatos priežiūros įstaigą klausimą, teisėjas dar kartą privalo patikrinti sprendimo skirti teismo psichiatrijos ekspertizės pagrįstumą ir teisingumą. Neabejotina, kad nesant pagrįstumo ir teisingumo, teisėjas turi teisę nuspręsti nevykdyti šios nutarties³⁹.

Teismo psichiatrijos ekspertizės, kaip ir kitų rūšių teismo ekspertizių, atlikimas reglamentuojamas Teismo ekspertizės įstatyme⁴⁰. Taip pat atlikimo tvarka reguliuojama pagal Psichikos sveikatos priežiūros įstatymą⁴¹ ir Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos prie Sveikatos apsaugos ministerijos nuostatus⁴². Pati šių ekspertizių darymo tvarka nustatyta Teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių darymo Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje prie Sveikatos apsaugos ministerijos nuostatuose⁴³.

Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos prie SAM 2010 m. ataskaitos duomenimis, iš viso baudžiamosiose bylose atliktos 1028 teismo psichiatrijos, psichologijos ekspertizės. Iš jų 794 įtariamiesiems, kaltinamiesiems, nuteistiesiems. Be to, atliktos 2620 psichiatrijos bei 323 psichologijos specialistų išvados, konsultacijos (įtariamiesiems, kaltinamiesiems, nuteistiesiems)⁴⁴.

Teismo psichiatrijos ekspertizė – tai teismo ar teisėjo paskirtas proceso veiksmas, kai, siekiant atsakyti į specialius teismo psichiatrinių žinių reikalaujančius klausimus, teismo psichiatras ekspertas atlieka turinčius teisinės reikšmės asmenų psichikos būklės tyrimus ir jų rezultatus fiksuoja ekspertizės akte (Nuostatų 2 p.).

39 Merkevičius, R., p. 437–439.

40 *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 112-4969.

41 *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 53-1290 (su pakeitimais ir papildymais)

42 *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 71-3252.

43 *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 82-3767.

44 Lietuvos Respublikos valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos prie SAM 2010 m. statistinės ataskaitos forma Nr. 46-sveikata metinė.

Teismo psichiatrijos ekspertizės uždaviniai, svarbiausi priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesui, yra:

- įvertinti įtariamųjų, kaltinamųjų psichikos būseną, nustatyti jų sugebėjimą suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti (3.1. p.);
- įvertinti asmenų, kuriems po nusikalstamos veikos padarymo ar bausmės paskyrimo sutriko psichika, psichikos būklę (3.2. p.);
- nustatyti, ar įtariamasis, kaltinamasis ar kitas su byla susijęs asmuo dėl psichikos sutrikimo yra pavojingas sau ar kitiems asmenims (3.3. p.);
- rekomenduoti taikyti atitinkamą priverčiamųjų medicinos priemonių rūšį asmenims, pripažintiems nepakaltinamais ar ribotai pakaltinamais (3.4. p.).

Pagal darymo sąlygas ekspertizės skirstomos į ambulatorines, stacionarines, neakivaizdines ir pomirtines.

Ambulatorinė ekspertizė skiriama tais atvejais, kai ekspertinę išvadą galima pateikti, remiantis vienkartiniais tyrimais. Stacionarinė ekspertizė skiriama tais atvejais, kai ekspertinei išvadai pateikti reikia ilgalaikio ekspertinio tyrimo. Ši ekspertizė daroma tik ekspertiniuose psichiatrijos skyriuose. Neakivaizdinė ekspertizė skiriama asmenims, išvykusiems iš Lietuvos Respublikos, o pomirtinė – mirusiems asmenims⁴⁵.

Kaip jau buvo minėta, juridinį nepakaltinamumo, riboto pakaltinamumo kriterijų sudaro intelektinis ir valinis požymiai. Norint nustatyti bent vieną iš jų, reikia išsiaiškinti, ar žmogus, darydamas nusikalstamą veiką, suprato savo veiksmų visuomeninį pobūdį bei reikšmę, ar galejo juos valdyti. Teismas turi ne tik nustatyti patį teisės pažeidimo faktą, bet ir suprasti, kodėl ir kaip buvo įvykdyta nusikalstama veika, t. y. suvokti vidinius veikos padarymo aspektus: nusikaltėlio motyvus, paskatinusius padaryti nusikalstamą veiką, jo emocinius išgyvenimus, savo nusikalstamų veikų vertinimą ir pan.⁴⁶ Siekiant išsiaiškinti šiuos

---

45 Plačiau apie teismo psichiatrijos ekspertizių paskyrimo, darymo ypatumus žr. Radavičius, L. E. *Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis*. Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, p. 70–99.

46 Valickas, J. Psichologinės ekspertizės funkcijos. *Jurisprudencija*. 2003, 43 (35): 30.

dalykus, dažnai vien psichiatrijos ekspertizės nepakanka, todėl, be psichiatrijos, dar skiriama ir psichologijos ekspertizė.

Lietuvoje teismo psichologijos, kaip ir psichiatrijos, ekspertizę atlieka Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba prie Sveikatos apsaugos ministerijos (Nuostatų 1 p.). Ją atlieka teismo psichologas ekspertas, jis ištiria turinčius teisinės reikšmės asmenų psichikos procesų ypatumus, dėsningumus ir struktūrą. Kaip jau buvo minėta, teismo psichologijos ekspertizė yra skiriama asmenims, kurių psichikos sveikata nekelia abejonių. Tais atvejais, kai kyla įtarimų dėl asmens psichikos sveikatos sutrikimų, skiriama kompleksinė teismo psichiatrijos ir psichologijos ekspertizė (Nuostatų 2 p.).

Remiantis nurodytais Ekspertizių darymo nuostatais, išskirtini šie teismo psichologijos ekspertizės uždaviniai, svarbiausi priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesui:

- nustatyti įtariamųjų (kaltinamųjų) gebėjimą, atsižvelgiant į jų protinio išsivystymo lygį, emocinę būseną suvokimo metu bei situacijos ypatumus, teisingai suvokti reikšmingas bylai aplinkybes ir duoti apie tai parodymus (4.1. p.);
- nustatyti individualius psichologinius tiriamojo ypatumus, galėjusius turėti įtakos jo elgesiui nusikaltimo metu (4.4. p.);
- nustatyti, kokios emocinės būsenos buvo subjektas nusikaltimo metu ir tos būklės įtaką jo elgesiui (4.5. p.).

Pažymėtina, kad istoriškai teismo psichologijos ekspertizė atsirado kaip sudedamoji psichiatrijos ekspertizės dalis, o psichologas atėjo į teismo procesą kaip kuklus psichiatro pagalbininkas, kurio daromo psichologinio tyrimo tikslas buvo patvirtinti psichiatro išvadą. Šiais laikais psichologijos ir psichiatrijos santykis sprendžiant asmens pakaltinamumo problemą pasikeitė iš esmės, nes psichikos sutrikimas yra tik vienas iš daugelio galimų priežasčių, dėl kurių žmogus gali nesuprasti (arba neteisingai suprasti) situacijos ar nesugebėti valdyti savo veiksmų. Tai gali vykti ir dėl situacijos pobūdžio (pavyzdžiui, sudėtingumo), asmenybės psichikos procesų ypatumų. Tačiau pirmiausia reikia nustatyti patį faktą, kad asmuo nesugebėjo suprasti situacijos ar valdyti savo veiksmų. Šį faktą kaip tik geriau gali nustatyti psichologas, turintis

tam būtina kompetenciją ir taikantis specialius psichologinio įvertinimo metodus. Nustačius, kad asmuo negalėjo pasielgti taip, kaip reikalauja įstatymas, psichologui tenka atsakyti į kitą klausimą – kas lėmė tuos asmens psichologinius ypatumus, dėl kurių jis negalėjo įvykdyti įstatymo reikalavimų⁴⁷.

Įdomu pažymėti, kad Vokietijoje nepakaltinamumo (BK § 20), riboto pakaltinamumo (BK § 21) ekspertinius tyrimus atlieka psichiatras, turintis papildomą teismo mediko išsilavinimą. Atliekant kompleksinius vertinimus, pirma nustatoma, ar įtariamasis (kaltinamasis) nusikalstamos veikos momentu turėjo biologinių priežasčių nulemtų psichikos sutrikimų, kuriuos būtų galima priskirti prie vienas Baudžiamojo kodekso § 20 išvardytų kategorijų (medicininis kriterijus). Antra, ieškoma atsakymo į klausimą, ar yra sutrikimo ir padarytos nusikalstamos veikos esminių priežastinių ryšių. Nustatoma, ar sutrikimas panaikino (nepakaltinamumas), ar bent jau smarkiai sutrikdė (ribotas pakaltinamumas) gebėjimą suvokti ir veikti. Atliekant kompleksinį tyrimą, įtariamasis pagal Baudžiamojo proceso kodekso § 81 gali būti ilgiausiai paguldytas šešioms savaitėms į psichiatrijos kliniką stebėti ir pakaltinamumo klausimams įvertinti⁴⁸.

Be to, Lietuvos priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procese neapsiribojama vien tik pačiu teismo psichiatrijos ekspertizės akto pateikimu. Teismo procese privalo dalyvauti ekspertas (BPK 400 str. 2 d.). Jo išvada yra būtinas įrodymas baudžiamojoje byloje. Eksperto nedalyvavimas priverčiamųjų medicinos pobūdžio priemonių skyrimo procese laikytinas esminiu baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimu. Eksperto dalyvavimas teisme būtinas, neatsižvelgiant į tai, ar ikiteisminio tyrimo metu jis pateikė išvadą.

„<...> BPK 359 str. 2 d. (pagal 1961 m. LR BPK – patikslinta aut.) nustatyta, kad teisiajame posėdyje nagrinėjant priverčiamųjų medicininio pobūdžio priemonių skyrimą asmeniui, padariusiam pavojingą

47 Žr. plačiau Valickas, G.; Justickis V.; Česnienė, I. Teismo psichologinė ekspertizė Lietuvoje: dabartinė padėtis, problemos ir galimi jų sprendimo būdai. *Psichologija*. 2006, 33: 89–100.

48 Madea, B.; Dettmeyer, B. *Teisės medicinos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, p. 72–73.

*visuomenei veiką, turi būti išklausoma eksperto išvados apie psichinę kaltinamojo būseną. Nagrinėjant priverčiamųjų medicininio pobūdžio priemonių skyrimą D. G., 1999 m. kovo 2 d. teisiamajame posėdyje ekspertas psichiatras nedalyvavo. Šis BPK 359 str. 2 d. pažeidimas yra laikytinas esminiu baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimu, sukliudžiusiu teismui visapusiškai išnagrinėti bylą. <...>*⁴⁹

3.6. Galimybė atlikti proceso veiksmus su asmenimis, kurių atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, ir gautų duomenų įrodomoji reikšmė

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse neįtvirtintas griežtas draudimas atlikti proceso veiksmus su asmenimis, kurių atžvilgiu pradėtas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas. Kodekso 396 straipsnis skelbia: *„Jeigu dėl baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką padariusio asmens psichikos būklės negalima atlikti proceso veiksmų, kuriuose jis dalyvautų, ikiteisminio tyrimo pareigūnas dėl to surašo protokolą.“* Darytina logiška išvada, kad jei psichikos būklė leidžia, galima atlikti bet kokius proceso veiksmus. Įstatymo komentare norma, kurioje įtvirtinta galimybė atlikti proceso veiksmus, aiškinama taip: *„Nepakaltinamas asmuo negali dalyvauti atliekant proceso veiksmus, kurių atlikimas ir rezultatas priklauso nuo psichointelektualinių tokio asmens savybių: jis negali būti apklausiamas, suvedamas akistatoj, jam negali būti rodomi asmenys, daiktai ar nuotraukos atpažinimui ir pan.“* Pasak komentaro autorių, galima atlikti tik tokius proceso veiksmus, kurių metu asmens vaidmuo būtų pasyvus, pavyzdžiui, toks asmuo gali būti parodomas nukentėjusiajam, liudytojui, kitam asmeniui atpažinti, iš tokio asmens gali būti paimami pavyzdžiai lyginamajam tyrimui ir pan.⁵⁰ Tokie pat argumentai pateikiami komentuojant 399

49 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 1999 m. birželio mėn. 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-358.

50 Goda, G., et. al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. [Kn. 2]: V–XI dalys (221–461 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 433.

straipsnio 2 dalį: „Teisėjas gali nuspręsti pristatyti į teisiamąjį posėdį asmenį, kurio byla nagrinėjama, jeigu pagal eksperto išvadą tam neklaido šio asmens ligos pobūdis. Šis asmuo gali būti reikalingas teisiamajame posėdyje tais atvejais, kai, pavyzdžiui, būtina parodyti šį asmenį nukentėjusiajam ar liudytojams atpažinti, kai tokio asmens dalyvavimas gali padėti teismui tiksliau įvertinti eksperto išvadą ir t. t. Negalima su tokiu asmeniu atlikti procesinių veiksmų, kurių rezultatas priklauso nuo jo intelektualinių, psichologinių ir valinių savybių.“⁵¹

Vienas iš kriterijų, kuriuo turi būti remiamasi sprendžiant klausimą, ar galima su asmeniu atlikti proceso veiksmus, yra jo psichikos ir intelekto savybės. Tačiau reikėtų prisiminti ir dar vieną veiksnių – nepakaltinamumas yra teisinė kategorija, siejama su nusikalstamos veikos padarymo momentu. Ekspertinė medžiaga patvirtina psichikos sutrikimus, dėl kurių asmuo baudžiamųjų įstatymų uždraustos veikos padarymo momentu negalėjo suprasti savo veiksmų esmės arba jų valdyti. Psichikos sutrikimų eiga gali būti įvairi. Asmens psichikos būklė proceso metu gali pagerėti, jis gali net pasveikti. Tokiu atveju negalime atmesti galimybės atlikti proceso veiksmų, kuriuose pastarojo asmens vaidmuo būtų aktyvus, pavyzdžiui, jį apklausti.

Sutrikusios psichikos asmenų parodymų leistinumą istorijoje buvo vertinamas įvairiai. Viduramžių Europos „raganų procesuose“ kaltinimą liudyti galėjo būti bet kokie, „dažnai net karščiuojančio asmens parodymai“. Ir šiais laikais Prancūzijos baudžiamojo proceso teisė psichikos (dvasios) ligonius leidžia apklausti kaip liudytojus⁵².

Tačiau vieni baudžiamojo proceso mokslo plėtojai kategoriškai psichikos ligonių parodymus pripažįsta nepatikimais, neleistiniais įrodymais. Kitų nuomone, tokio asmens parodymai gali būti naudojami kaip įrodymų šaltinis, jei kiti įrodymai juos patvirtina⁵³.

51 Goda, G., *et. al.*, p. 439.

52 Горленко, Е. Е. Вопрос возможности проведения следственных действий с участием лиц с психическими недостатками и о допустимости доказательств, полученных в результате таких следственных действий. Следователь, 2001, 6: 30.

53 Kanapeckaitė, J. *Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariami (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrikimais)*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 106.

Įrodymų leistinumą – būtina įrodymų savybė, apibrėžiama Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 20 straipsnio 4 dalyje: „Įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti šiame Kodekse numatytais proceso veiksmais.“ Teisėtais duomenų – įrodymų gavimo būdais laikomi ne tik tie, kurie įtvirtinti Baudžiamojo proceso kodekse, bet ir kituose teisės aktuose. Svarbu, kad renkant įrodymus būtų laikomasi baudžiamojo proceso formos reikalavimų ir nebūtų pažeisti baudžiamojo proceso principai. Kita sudedamoji įrodymų leistinumą dalis – galimybė juos patikrinti Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtintais teisiniais būdais – proceso veiksmais. Turima omeny įrodymų šaltiniai (formos). Įrodymų šaltinio teisėtumas (patikimumas) patvirtinamas vertinant ne tik jo atitiktį procesinės formos reikalavimams, bet ir duomenų (gautos informacijos) šaltinį, t. y. subjektą ar materialų objektą, pateikusį duomenis, informaciją. Juo gali būti ir asmuo, kurio atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas. Nagrinėjamu aspektu toks įrodymų šaltinio leistinumą pagrindimas labiausiai priimtinas. Šaltinis laikomas neteisėtas ne tik tuomet, kai pažeisti procedūriniai reikalavimai, bet ir tuomet, kai duomenys gaunami iš netinkamo subjekto.

Be to, kai kurie autoriai nurodo, kad šią problemą derėtų išspręsti taikant analogiją, t. y. remiantis baudžiamojo proceso įstatymo nuostatomis, įvirtinančiomis draudimą apklausti psichiškai nesveiką liudytoją⁵⁴. Tačiau baudžiamojo proceso įstatyme nėra tiesioginio draudimo apklausti tokį asmenį. Nurodoma, kad liudytoju negali būti asmuo, kuris pagal sveikatos priežiūros įstaigos pažymą arba teismo psichiatro ar teismo mediko išvadą dėl fizinių ar psichinių trūkumų nesugeba teisingai suvokti reikšmingų bylai aplinkybių ir duoti dėl jų parodymus (BPK 79 str.). Neabejotina, kad asmens, kurio atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, parodymai, esant jo nesugebėjimui dėl psichikos sutrikimo teisingai suvokti reikšmingų bylai aplinkybių, negali būti įrodymų šaltiniu.

Kita vertus, asmens, kurio atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, parodymai – ne tik įrodymų šalti-

54 Победкин, А. В.; Гавриков, В. А. Допустимость показаний лица, страдающего психическим заболеванием, в уголовном процессе. Государство и право, 1999, 8: 73.

nis, bet ir jo gynybos priemonė. Todėl net ir esant tokioms aplinkybėms jis turi teisę teikti paaiškinimus, pateikti savo įvykių versiją. Kaip jau ne kartą buvo teigta, apklausti psichiškai nevisavertį proceso dalyvį leidžiama, jei tam „neprieštarauja“ jo psichikos būklė. Apklausiamasis turi suvokti ir kontroliuoti savo žodžių prasmę, priešingu atveju bus pažeista viena iš parodymų, kaip leistinų įrodymų sąlygų, – laisva valia duoti parodymus – teisės į gynybą įgyvendinimo teisinė garantija. Nesugebantis suvokti savo veiksmų esmės ir jų valdyti asmuo apklausos metu gali prisipažinti įvykdęs nusikalstamą veiką, išdėstyti visas reikšmingas bylai aplinkybes, tačiau tokie duomenys nebus leistini. Ikitėsinio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teismas ar teisėjas privalo pasitelkti pagalbon psichiatrus, psichologus kaip specialistus ar ekspertus, siekdamas išsiaiškinti asmens psichikos būklę apklausos ar kito proceso veiksmo metu. Skiriant ekspertizę, siūloma pateikti tokius klausimus:

„Ar tiriamasis turėjo psichikos sutrikimų tuo metu, kai jis buvo apklausiamas (kai dalyvavo akistatoje, kai buvo atliekamas parodymų patikrinimas vietoje ir kt.)? Jei taip, tai ar dėl sutrikimų sugebėjo suprasti savo veiksmus ir juos tuo metu valdyti? Taip pat svarbu, kokia tiriamojos psichikos būklė buvo (ar turėjo tuo momentu psichikos sutrikimų), kai jam reikėjo suvokti aplinkybes, apie kurias jis davė parodymus?“

Asmuo, kurio atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, gali pateikti svarbių duomenų apie savo ligą, psichikos būklę praeityje, santykius su nukentėjusiuoju ir kt. Tokiu atveju asmuo gali būti iškviestas ir į teisiamąjį posėdį, kuriame nagrinėjama byla dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo jam⁵⁵. Tačiau teismas, kiekvienu atveju priimdamas sprendimą, minėtus parodymus privalo įvertinti pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymu (BPK 20 str. 5 d.):

„<...> pirmosios instancijos teismas, vadovaudamasis BPK 392, 400, 401, 403, 404 straipsniais, išnagrinėjęs bylą dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo, nustatė, kad L. P. padarė visuomenei

55 Goda, G., et. al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. [Kn. 2]: V–XI dalys (221–461 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 440.

pavojingą veiką, atitinkančią nusikaltimo, numatyto BK 294 straipsnio 1 dalyje, požymius. Tokią išvadą teismas priėmė, remdamasis nukentėjusiojo J. D., L. P., paaiškinimais, rašytine bylos medžiaga – L. P. rašytais pakvitavimais dėl pinigų gavimo iš nukentėjusiojo už buto nuomą bei komunalines paslaugas, teismo psichiatrijos ekspertizės aktu, teismo psichiatro paaiškinimu.

Apeliacinės instancijos teismas, bylą išnagrinėjęs pagal asmens, kuriam pritaikytos priverčiamosios medicinos priemonės – L. P. – apeliacinį skundą, padarė kitokią išvadą, nustatydamas, kad nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių (BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punktas). Kaip matyti iš apeliacinės instancijos teismo nutarties turinio, teismas tokį savo sprendimą argumentavo tuo, kad nukentėjusiojo J. D. parodymai buvo nenuoseklūs, o L. P. – nuoseklūs. Daugiau tokio sprendimo argumentų nutartyje nepateikta <...>.

BPK 332 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad apeliacinės instancijos teismo nutartyje išdėstomos motyvuotos išvados dėl apeliacinio skundo. Apeliacinės instancijos teismas šių reikalavimų nesilaikė, teismo išvada, kad neįrodyta, jog L. P. padarė nusikaltimą, numatytą BK 294 straipsnio 1 dalyje, yra nepagrįsta byloje surinktais, išsamiai ir nešališkai ištirtais, nutartyje išdėstytais įrodymais ir jų analize. Nors apeliacinės instancijos teismas teigia, kad nukentėjusiojo parodymai nenuoseklūs, tačiau nutartyje nukentėjusiojo parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo metu ir teismo posėdyje, išdėstė labai trumpai, jų analizė taip pat labai lakoniška, neišryškinant, kokie juose yra esminiai skirtumai ir prieštaravimai, nes pagal teismo išdėstytas nukentėjusiojo J. D. parodymų detales nėra akivaizdu, kad nukentėjusiojo parodymai yra nenuoseklūs. Visiškai neišdėstęs L. P. parodymų ir jų analizės, nevertindamas teismo psichiatrijos ekspertizės akto išvadų apie tai, kad L. P. gali teisme duoti parodymus, tačiau jos parodymus reikia vertinti kritiškai, atsižvelgiant į tai, kiek jie atitinka kitą byloje surinktą objektyvią medžiagą ir liudytojų parodymus, apeliacinės instancijos teismas neargumentuotai nurodė, kad L. P. tiek ikiteisminio tyrimo metu, tiek teisme nuosekliai parodė, kad ji J. D. pinigų nepavogė, o iš anksto už buto nuomą jis nebuvo mokėjęs (pabraukta aut.). Be to, visiškai netyręs

ir neanalizavęs kitos byloje surinktos rašytinės medžiagos, apygardos teismas padarė nepagrįstą išvadą, kad nesant kitų įrodymų, neginčijamai patvirtinančių L. P. kaltę, vien tik nenuosekliems J. D. parodymams, pripažinti, kad L. P. įvykdė nusikaltimą, numatytą BK 294 straipsnio 1 dalyje, nebuvo pagrindo <...>.”⁵⁶

3.7. Baigiamieji sprendimai

Prokuroras surašo ne kaltinamąjį aktą, o vieną iš Baudžiamojo proceso kodekso 397 straipsnio 1 dalyje numatytų nutarimų:

1) nutraukti bylą Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnyje numatytais atvejais, – jei nustatomos aplinkybės, dėl kurių procesas negalimas;

2) perduoti bylą teismui, – jei nustatoma, kad yra pagrindas asmeniui taikyti priverčiamąsias medicinos priemones.

Teismas, išnagrinėjęs bylą dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo, priima nutartį, o ne nuosprendį, kaip tai įprasta baudžiamosiose bylose (403 str.):

1) taikyti asmeniui priverčiamąją medicinos priemonę, – jeigu įrodyta, kad jis padarė baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką būdamas nepakaltinamas;

2) atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės ir taikyti jam priverčiamąją medicinos priemonę, – jeigu įrodyta, kad jis padarė baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką būdamas ribotai pakaltinamas Baudžiamojo kodekso 18 straipsnyje nurodytu atveju;

3) bylos nagrinėjimą ar bausmės vykdymą sustabdyti ir taikyti priverčiamąją medicinos priemonę, – jeigu įrodyta, kad po nusikalstamos veikos padarymo ar bausmės paskyrimo sutriko asmens psichika ir dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti;

4) nutraukti bylą ir netaikyti priverčiamosios medicinos priemonės, – jeigu įrodyta, kad pagal padarytos veikos pobūdį ir patologinę

---

56 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. gegužės mėn. 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-302/2006.

būseną asmuo nėra pavojingas visuomenei ir jam nereikia priverčiamąjo gydymo;

5) perduoti bylą iš naujo tirti, – jeigu nenustatyta, kad asmuo nepakaltinamas, arba jeigu psichikos sutrikimas nėra toks, dėl kurio nebūtų galima skirti bausmės;

6) nutraukti bylą, – jeigu neįrodyta, kad asmuo padarė baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką, arba jeigu yra Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnyje išvardytos aplinkybės, dėl kurių procesas negalimas.

Jeigu teismas pripažįsta, kad asmeniui reikia taikyti priverčiamąsias medicinos priemones, jis gali taikyti vieną iš Baudžiamojo kodekso 98 straipsnyje numatytų priemonių.

Pateikę esminius priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso ypatumus, išnagrinėkime priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo, pratęsimo, rūšies pakeitimo, panaikinimo aspektus.

4. Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymas, pratęsimas, rūšies pakeitimas, panaikinimas

Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymas

Vienos ar kitos priverčiamosios medicinos priemonės taikymas priklauso nuo to, kaip teismas, vadovaudamasis baudžiamojo ir baudžiamojo proceso įstatymais, įvertins asmens įvykdytos nusikalstamos veikos ir jo asmenybės pavojingumą, ekspertizės išvadas bei jose išdėstytas rekomendacijas ir kitas svarbias aplinkybes. Be to, yra specialūs įstatymai, reglamentuojantys priverčiamųjų medicinos priemonių taikymą. Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymo⁵⁷ 27 straipsnyje numatyta, kad „asmuo, sergąs sunkia psichikos liga ir atsisakęs hospitalizavimo, gali būti hospitalizuojamas prievarta tik jeigu yra reali grėsmė, kad jis savo veiksmais gali padaryti esminę žalą:

1) savo sveikatai, gyvybei;

---

57 *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 53-1290 (su pakeitimais ir papildymais).

2) aplinkinių sveikatai, gyvybei⁵⁸.

Gydymo ir laikymo sąlygas psichikos sveikatos priežiūros įstai-gose (bendro bei specializuoto tipo) nustato vidaus tvarkos taisyklės. Baudžiamąja tvarka paskyrus priverčiamąsias medicinos priemones, tokie asmenys gydomi Rokiškio psichiatrijos ligoninėje. *2004-01-01 ligoninėje gydyti 183 (atvyko – 123, išvyko – 124), 2005-01-01 – 182 asmenys, kuriems paskirtos priverčiamosios (stacionarios) medicinos priemonės*⁵⁹.

Ambulatorinis stebėjimas pirminės psichikos sveikatos priežiūros sąlygomis

2003 m. gegužės 1 d. įsigalioję Baudžiamasis kodeksas ir Baudžia-mojo proceso kodeksas įtvirtino naują priverčiamąją medicinos prie-monę – ambulatorinį stebėjimą pirminės psichikos sveikatos priežiūros sąlygomis. Šios priemonės įtvirtinimas įstatyme – dar viena progresyvi asmenų, turinčių psichikos sutrikimų, teisių ir teisėtų interesų apsaugos garantija. Ji suteikia galimybę paskirti ambulatorinį stebėjimą tiems asmenims, kuriems anksčiau dėl tokios alternatyvos nebuvimo reikė-jo skirti stacionarinį stebėjimą. Be to, žinoma teigiama šios priemonės taikymo praktika ir kitose valstybėse, pavyzdžiui, Vokietijoje, Šveica-rijoje. Lietuvoje teismas ambulatorinį stebėjimą gali taikyti asmeniui, kurio dėl padarytos veikos pavojingumo ir jo psichikos sutrikimo ne-reikia stebėti ir gydyti stacionare, arba kuris gali toliau ambulatoriškai gydytis, kai po stacionarinio gydymo jo psichikos būklė pagerėja (BK 98 str. 2 d.).

Literatūroje nurodoma, kad ambulatorinio stebėjimo paskyrimo pradžioje pacientas pas psichiatrą turėtų lankytis keletą kartų per savai-tę. Gerai įvertinus paciento psichikos sutrikimo bei asmenybės ypatu-mus, socialinę aplinką, poreikius gali pakakti ir įprastinio apsilankymų

---

58 Plačiau apie priverstinį hospitalizavimą žiūrėkite Raškauskas, V. *Priverstinio hospital-izavimo psichiatrijoje paplitimas ir klinikiniai ypatumai*. Daktaro disertacija, biomedici-nos mokslai, medicina (07 B). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010.

59 Sakalauskas, G. Asmenų, kuriems apribota laisvė, teisės. Žmogaus teisės Lietuvoje. Vil-nius: Naujos sistemos, 2005, p. 277–279.

dažnio vieną kartą per mėnesį. Pablogėjus paciento būklei ar iškilus socialinėms problemoms, vizitai vėl turėtų tapti dažnesni. Taikant ambulatorinį stebėjimą medicinos dokumentai tampa teismo proceso objektu, todėl dokumentų tvarkymui turėtų būti skiriamas ypatingas dėmesys. Medicinos dokumentų duomenys tampa ypač svarbūs iškilus nesutarimams tarp teismo proceso pusių (teismo, gydymo įstaigos, paciento, jo globėjo, advokato) dėl šios priemonės taikymo pratęsimo, pakeitimo kita priemone ar panaikinimo. Žemiau yra pateikti svarbesni faktai, kuriuos būtina pažymėti medicinos dokumentuose:

- psichikos būklės aprašymas;
- specialūs apribojimai, pvz., nevertoti psichoaktyviųjų medžiagų;
- įpareigojimas lankytis psichosocialinės reabilitacijos programose;
- specifinis somatinis gydymas organinių ir simptominių psichikos sutrikimų atvejais;
- paciento pasižadėjimas nedelsiant informuoti psichikos sveikatos priežiūros įstaigą, jei negali atvykti paskirtu laiku;
- asmenų, kuriems pacientas sutinka teikti duomenis apie savo sveikatą, kontaktiniai duomenys;
- apylinkės inspektoriaus informavimas (raštu kopijos);
- paciento supažindinimas su teisės aktuose numatyta priverčiamosios medicinos priemonės pakeitimo tvarka;
- numatomas vizitų pas psichikos sveikatos specialistus dažnis artimiausiu metu (psichiatrą, priklausomybės ligų specialistą, psichologą, socialinį darbuotoją, medicinos slaugytoją ar kt. – sprendžiama individualiai);
- po kiekvieno apsilankymo – paskirta kito vizito data.

Ypač svarbu pacientą gerai informuoti (bet negrasinti), jog gydymo plano nesilaikymas bus laikomas kaip teismo nutartimi nustatytos tvarkos pažeidimas ir tokiu atveju teismas spręs dėl būtinybės pacientą gydyti specializuotoje Rokiškio psichiatrijos ligoninėje. Tai veikia kaip tam tikra psichokorekcinė priemonė. Jeigu pacientas neveiksnius – su ambulatorinio stebėjimo planu supažindinamas ir paciento globėjas pa-

gal įstatymus (fizinis asmuo ar globos institucijos atstovas), jis ir yra atsakingas už paciento priežiūrą⁶⁰.

Stacionarinis stebėjimas bendro stebėjimo sąlygomis

Baudžiamojo kodekso 98 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad stacionarinį stebėjimą bendro stebėjimo sąlygomis teismas taiko asmeniui, kurį dėl jo psichikos sutrikimo reikia stebėti ir gydyti specializuotame stacionare. Šiuo atveju įstatymų leidėjas tiesiogiai neįtvirtina reikalavimo atsižvelgti į padarytos veikos pavojingumą. *Antai byloje buvo pateiktas teismo psichiatrinės komisijos ekspertizės aktas; duota išvada, kad nusikalstamos veikos padarymo metu A. K. negalėjo suvokti savo veiksmų esmės ir jų valdyti. Konstatuota, kad procesą metu jis taip pat sirgo lėtine psichikos liga – paranoidine šizofrenija, nepertraukiama eiga, pripažintas jo pavojingumas sau bei kitiems asmenims ir rekomenduota paskirti jam priverčiamąsias medicinos priemones. Teisiamajame posėdyje ekspertė šią išvadą patvirtino. Kėdainių rajono apylinkės teismas pagrįstai, vadovaudamasis Baudžiamojo kodekso 98 straipsnio, Baudžiamojo proceso kodekso 401 ir 403 straipsnių nuostatomis, A. K. pripažino nepakaltinamu dėl padarytos įstatymo uždraustos veikos, numatytos Baudžiamojo kodekso 284 straipsnio 1 dalyje, ir remdamasis psichiatrinės ekspertizės išvada pritaikė priverčiamąją medicinos priemonę – stacionarinį stebėjimą bendro stebėjimo sąlygomis specializuotoje psichikos sveikatos įstaigoje – Rokiškio psichiatrijos ligoninėje⁶¹.*

---

60 Išdėstytos nuostatos dėl ambulatorinio stebėjimo pirminės psichikos sveikatos priežiūros sąlygomis (medicinos aspektai) yra rekomendacinio pobūdžio. Žr. Šablevičius, M. Priverčiamosios medicinos priemonės – ambulatorinio stebėjimo pirminės psichikos sveikatos priežiūros sąlygomis – juridiniai ir medicininiai aspektai. *Nervų ir psichikos ligos*. 2007, 2.

61 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. gruodžio mėn. 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-618.

Stacionarinis stebėjimas sustiprinto stebėjimo sąlygomis

Stacionarinis stebėjimas sustiprinto stebėjimo sąlygomis taikomas asmenims, kuriuos dėl jų padarytos veikos pavojingumo (pripažįstamas atitinkamas veikos pavojingumo laipsnis) ir jų psichikos sutrikimų reikia stebėti ir gydyti specializuotame stacionare (BK 98 str. 4 d.). Pastebima tendencija, kad teismai iš minėtų dviejų stacionarių priverčiamųjų medicinos priemonių taiko griežtesnę tuomet, kai įvykdoma pavojingesnė nusikalstama veika. Preziumuojama, kad įvykdyta pavojingesnė nusikalstama veika siejasi ir su didesne asmens, įvykdžiusio šią veiką, keliama grėsme padaryti žalą sau ar aplinkiniams. Štai baudžiamojoje byloje buvo nustatyta, kad „F. M.“ įvykdė nusikaltimą, numatytą Baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 1 dalyje. *Teisės psichiatrijos metu jam buvo diagnozuotas organinis kliedesinis sutrikimas, dėl kurio jis nusikaltimo metu negalėjo suvokti savo veiksmų pavojingumo ir jų valdyti. „F. M.“ asmeninio konflikto metu dūrė nukentėjusiajai įstrižu metaliniu vamzdžio galu į krūtinės ląstos kairę pusę, dėl šio dūrio pastaroji mirė. Teismas pripažino „F. M.“ nepakaltinamu ir priėmė nutartį taikyti jam stacionarinį stebėjimą sustiprinto stebėjimo sąlygomis psichikos sveikatos priežiūros specializuotoje įstaigoje – Rokiškio psichiatrijos ligoninėje⁶².*

Stacionarinis stebėjimas griežto stebėjimo sąlygomis

Baudžiamojo kodekso 98 straipsnio 5 dalyje nurodoma, kad stacionarinį stebėjimą griežto stebėjimo sąlygomis teismas gali taikyti asmeniui, kuris kėsinosi į žmogaus gyvybę ir sveikatą, dėl psichikos sutrikimo yra ypač pavojingas aplinkiniams ir turi būti stebimas, taip pat gydomas specializuotame stacionare. Teismų praktikoje nepakaltinamiems asmenims, kurie įvykdė nusikalstamas veikas, pavojingas žmogaus gyvybei, sveikatai (BK XVII, XVII skyriai) dažnai taikoma pastaroji medicinos priemonė.

62 Archyvinė baudžiamoji byla Nr. 1-152-04. Vilniaus apygardos teismas.

„<...> Teismai padarė pagrįstą išvadą, kad būdamas nepakaltinamas A. P. padarė baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką, numatytą BK 145 straipsnio 1 dalyje.

BK 98 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad asmenims, teismo pripažintiems nepakaltinamais, teismas gali taikyti priverčiamąsias medicinos priemones. Viena iš jų yra stacionarinis stebėjimas griežto stebėjimo sąlygomis specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose.

Iš bylos medžiagos matyti, kad A. P. 2006 m. birželio 15 d. dėl jo padarytos kitos nusikalstamos veikos buvo atlikta teismo psichiatrijos ekspertizė, kuria konstatuota, jog šis serga psichikos liga – paranoidine šizofrenija ir jam reikalingas priverstinis gydymas psichiatrijos ligoninėje bendro stebėjimo sąlygomis (b. l. 55–57). Šioje baudžiamojoje byloje A. P. taip pat buvo paskirta ir 2007 m. vasario 22 d. atlikta kita teismo psichiatrijos ekspertizė, kuria konstatuota, kad jis serga psichikos liga – paranoidine šizofrenija, 14 kartų gydytas psichiatrijos ligoninėje, skiriamų vaistų nevartoja, gydymo vengia, ekspertų rekomenduotas priverstinis gydymas psichiatrijos ligoninėje bendro stebėjimo sąlygomis buvo ignoruotas ir jis priverstinai gydytas nebuvo. Ekspertų psichiatrijų komisija rekomendavo jam skirti priverčiamąsias medicinos priemones griežto stebėjimo sąlygomis specializuotoje psichikos sveikatos priežiūros įstaigoje (b. l. 71–72). Pagal BK 98 straipsnio 5 dalies nuostatą stacionarinį stebėjimą griežto stebėjimo sąlygomis teismas taiko asmeniui, kuris kėsinosi į žmogaus gyvybę ar sveikatą. A. P. padaryta veika susijusi su kėsanimusi į žmogaus gyvybę ar sveikatą, todėl jam priverčiamoji medicinos priemonės rūšis paskirta teisingai ir nėra įstatyminio pagrindo ją keisti <...>.⁶³

Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo pratęsimas,
rūšies pakeitimas, panaikinimas

Taikydamas priverčiamąją medicinos priemonę teismas nenustato jos taikymo trukmės, t. y. nutartyje teisėjas nenurodo konkretaus ter-

63 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. gruodžio mėn. 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-840/2007.

mino, nes teisėjas nėra kompetentingas nuspręsti, kada asmuo gali pasveikti ar jo būklė pagerės.

EŽTT tiksliai nenustatė, kaip dažnai asmuo, turintis psichikos negalią, gali naudotis teise į periodišką peržiūrą. Byloje *Herczegfalvy prieš Austriją*⁶⁴ jis nustatė tris intervalus: pirmąjį – penkiolikos mėnesių, antrąjį – dvejų metų ir trečiąjį – devynių mėnesių. Teismas nusprendė, kad pirmieji du intervalai negali būti laikomi pagrįstais, tačiau neturėjo pastabų dėl trečiojo devynių mėnesių intervalo. Labai tikėtina, kad priimtini ne ilgesni negu metų trukmės intervalai.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso nuostata, kad „*teismas ne rečiau kaip kartą per šešis mėnesius privalo spręsti dėl priverčiamosios medicinos priemonės taikymo pratęsimo, rūšies pakeitimo ar panaikinimo*“ (405 str. 2 d.), – visiškai atitinka tarptautinių teisės dokumentų nuostatas, t. y. „*Psichikos sutrikimų turinčių asmenų apsaugos ir psichikos sveikatos priežiūros sistemos tobulinimo principus*“, įtvirtintus 1991 m. gruodžio 17 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucijoje⁶⁵.

Dėl priverčiamosios medicinos priemonės pratęsimo, rūšies pakeitimo ar panaikinimo sprendžia teismas. Sprendžiant šį klausimą, rengiamas teismo posėdis, kuriame turi dalyvauti išvadą apie asmens sveikatos būklę pateikusios sveikatos priežiūros įstaigos atstovas. Teisėjas turi teisę reikalauti, kad į posėdį būtų pristatytas asmuo, kuriam pratęsiama, keičiama ar panaikinama priverčiamoji medicinos priemonė, jeigu pagal gydytojų komisijos išvadą tam neklaido jo ligos pobūdis. Apie posėdžio vietą ir laiką teismas privalo pranešti asmeniui, kurio byla buvo nagrinėjama, jo atstovui pagal įstatymą, šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams, gynėjui, nukentėjusiajam, jo atstovui ir prokurorui. Šių asmenų neatvykimas nagrinėti klausimą neklaido (BPK 405 str. 4 d.).

Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymas pratęsiamas, jos pakeičiamos ar panaikinamos teismo nutartimi. Teismas išnagrinėja ir iš-

64 Case of *Herczegfalvy v Austria* (Case number 48/1991/300/371; Application number: 00010533/83; Published in A244).

65 Principles for the Protection of Persons with Mental Illness and for the Improvement of Mental Health Care (17 Dec. 1991) A/RES/46/119.

sprendžia priverčiamosios medicinos priemonės taikymo pratęsimo, rūšies pakeitimo ar panaikinimo klausimus ir priima vieną iš šių nutarčių:

- 1) pratęsti priverčiamosios medicinos priemonės taikymą, – jeigu asmens sveikatos būklė nepasikeitė;
- 2) pakeisti pirmiau taikytos priverčiamosios medicinos priemonės rūšį, – jeigu asmens sveikatos būklė pasikeitė;
- 3) panaikinti taikytą priverčiamąją medicinos priemonę, – jeigu asmuo pasveiko ir išnyksta reikalas tokią priemonę taikyti.

Teismo nutartis pratęsti, pakeisti ar panaikinti priverčiamąją medicinos priemonę turi teisę Baudžiamojo proceso kodekso X dalyje nustatyta tvarka apskūsti asmuo, kurio byla buvo nagrinėjama, jo atstovas pagal įstatymą, šeimos nariai ar artimieji giminaičiai, gynėjas, nukentėjusysis, jo atstovas ir prokuroras.

Teismai pratęsia pastarųjų priemonių taikymą motyvuodami tuo, kad asmuo ir toliau lieka pavojingas sau ir aplinkiniams.

Norint pakeisti priemonės rūšį, būtinos dvi sąlygos: būtinybė taikyti naująją ir nustoti taikyti ankstesniąją. Šios sąlygos atsiranda tuomet, kai asmens psichikos būklė arba pablogėja, arba kai pagerėja. Pastaroji sąlyga pasitaiko dažniau, ir tokiu atveju tolygiai pereinama prie lengvesnių priemonių taikymo tol, kol jų taikymas panaikinamas.

Antai išnagrinęjęs skundo argumentus, skundžiamą teismo nutartį bei teismui pateiktą medžiagą teismas konstatavo, kad Rokiškio rajono apylinkės teismo nutartis buvo teisėta, A. G. taikyta priverčiamoji medicinos priemonė – stacionarinis stebėjimas Rokiškio psichiatrijos ligoninėje bendro stebėjimo sąlygomis pagrįstai buvo pakeista į priverčiamąją medicinos priemonę – ambulatorinį stebėjimą pirminės psichikos sveikatos priežiūros sąlygomis.

Komisijos dėl priverčiamųjų medicinos priemonių pakeitimo medicininės apžiūros išvadoje buvo nurodyta, kad A. G. psichinė būklė yra stabiliai pagerėjusi, per stebėjimo laikotarpį haliucinacijų, agresijos, konfliktinių situacijų bei režimo pažeidimų nebuvo. Išvadoje buvo teigiama, kad A. G. kritiškai vertina įstatymo uždraustą veiką, jo planai ateičiai realūs, geri socialiniai ryšiai; pagal HCR-20 tyrimą A. G. smurto rizika prieš aplinkinius pripažinta žema, bet esant psichinės ligos paūmėjimui ir pradėjus vartoti alkoholį gali didėti. Atsižvelgiant

į visas aplinkybes, gydytojų komisija savo išvadoje pateikė rekomendaciją A. G. taikomą priverčiamąją medicinos priemonę – stacionarinį stebėjimą pakeisti į stebėjimą ambulatorinio stebėjimo sąlygomis. Apylinkės teisme posėdyje dalyvavusioji A. G. motina N. G. bei brolis A. G. taip pat prašė A. G. taikomą stacionarinį stebėjimą pakeisti į ambulatorinį ir reiškė savo norą jį prižiūrėti, juo rūpintis.

Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytų aplinkybių visumą, skundą nagrinėjantis teismas padarė išvadą, kad nėra būtinybės A. G. gydyti stacionare ir ambulatorinis stebėjimas yra pakankama priemonė priverčiamųjų medicinos priemonių tikslui pasiekti. Gydytojų komisijos išvadoje nurodyti duomenys apie A. G. elgesį gydymosi laikotarpiu leido pagrįstai manyti, kad pagal psichinę būseną A. G. nebuvo tiek pavojingas visuomenei, kad jam nebūtų galima taikyti stebėjimo ambulatorinio stebėjimo sąlygomis. Darant tokią išvadą, taip pat buvo atsižvelgta į tai, kad jo socialiniai ryšiai su artimaisiais buvo geri. Tokiu būdu teismas konstatavo, kad nėra jokio pagrindo keisti ar naikinti Rokiškio rajono apylinkės teismo nutartį⁶⁶.

Priverčiamosios medicinos priemonės panaikinamos, kai asmuo pasveiksta arba pagerėja jo psichikos būklė ir išnyksta jo pavojingumas (BK 98 str. 6 d.). Iš pirmo žvilgsnio labiausiai tinkamas pagrindas panaikinti minėtų priemonių taikymą būtų asmens išgijimas. Tačiau praktikoje tai pasitaiko labai retai. Dažniau, pasak psichiatrų, galimas pseudopasveikimas. Kartu įstatyme įtvirtintas „pasveikimas ar psichikos būklės pagerėjimas“ nėra būtina sąlyga, nes pakanka konstatuoti psichikos būklės pasikeitimus, panaikinančius potencialią asmens vidinę ar išorinę agresiją.

Teigiamai įvertinus Baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtintą asmens galimybę apskusti teismo nutartį pratęsti, pakeisti ar panaikinti priverčiamąją medicinos priemonę, vis dėlto reikia pabrėžti ir neigiamus aspektus. Tai pasakytina apie asmens, kuriam pritaikyta priverčiamoji medicinos priemonė, teisę turėti gynėją teismo procese. Kaip jau buvo minėta, baudžiamojo proceso įstatymas numato, kad priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procese gynėjo dalyvavimas bū-

---

66 Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio mėn. 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-73-193/2010.

tinas nuo nutarties skirti psichiatrijos ekspertizę priėmimo momento, jeigu jis anksčiau nedalyvavo byloje bendrais pagrindais (396 str. 3 d.). Tačiau sprendžiant klausimą dėl priverčiamųjų medicinos priemonių pratęsimo, rūšies pakeitimo ar panaikinimo įstatymo nėra konkrečiai reikalaujama, kad teismo posėdyje dalyvautų gynėjas. Procesas atliekamas, vadovaujantis išvada apie asmens sveikatos būklę, kurią pateikia sveikatos priežiūros įstaigos atstovas (405 str. 4 d.). Kadangi priverčiamosios medicinos priemonės asmeniui skiriamos nenurodant taikymo laiko, o teismas jų reikalingumą turi peržiūrėti ne rečiau kaip kas šešis mėnesius, kiekvieną kartą peržiūrint priemonių taikymą asmeniui turėtų būti užtikrinta teisė į būtinąjį gynėjo dalyvavimą.

***

Pabaigoje norėtusi dar kartą pabrėžti Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnį „Teisė į laisvę ir saugumą“. EŽTT jurisprudencija leido pagrįsti būtinus asmenų, turinčių psichikos sutrikimų, apsaugos sistemos bruožus, užtikrinančius minėto straipsnio laikymąsi. Nurodytos sistemos principinės nuostatos taikytinos ir asmenims, kurių atžvilgiu vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, arba kuriems šios priemonės jau pritaikytos:

„1. Priverstinis pristatymas į psichikos sveikatos priežiūros įstaigą reikalauja susistemintų psichikos sveikatos sritį reguliuojančių įstatymų.

2. Prieš priverstinį pristatymą į minėtą įstaigą privalo būti atliekama išankstinė medicinos ekspertizė, įrodanti psichikos sutrikimą.

3. Psichikos sutrikimas privalo būti pakankamai sunkus (rūšis arba jo laipsnis) tam, kad būtų taikomas priverstinis pristatymas.

4. Asmuo, priverstinai pristatytas į psichikos sveikatos priežiūros įstaigą, turėtų būti joje laikomas tol, kol jis turi tokio laipsnio sutrikimą. Tačiau asmens sulaikymo panaikinimas, pagerėjus jo psichikos būklei, neprivalo būti greitas ir besąlygiškas. Valstybė gali atidėti sulaikymo panaikinimą pagrįstam laikotarpiui, kad būtų išspręsti tolesnės priežiūros klausimai (pavyzdžiui, gyvenamosios vietos suradimas)“.

5. Pacientas, priverstinai pristatytas į ligoninę, privalo būti nedelsiant informuojamas apie sulaikymo priežastis ta kalba, kurią jis supranta.

6. Po sulaikymo asmeniui privalo būti suteikiama galimybė patikrinti jo/jos sulaikymo teisėtumą teisme. Tai gali būti atliekama:

- a) suteikiant ankstesnės automatiškos peržiūros galimybę, arba
- b) suteikiant pacientui teisę pateikti pareiškimą jo pasirinktu laiku, arba
- c) suteikiant abi minėtas galimybes.

7. Asmeniui privalo būti suteikiamos galimybės patikrinti jo/jos sulaikymo teisėtumą kasmet.

8. Asmuo, siekdamas pirmosios peržiūros po jo sulaikymo, privalo greitai gauti teismo sprendimą su nurodytomis priežastimis dėl jo sulaikymo teisėtumo.

9. Asmuo privalo turėti galimybę būti išklašytas arba asmeniškai, arba, jei būtina, – per teisinį atstovą.

10. Asmeniui privalo būti suteikta teisinio atstovavimo galimybė, jeigu tai yra būtina dėl jo psichikos sutrikimo.

11. Teisininkas – atstovas privalo turėti galimybę susipažinti su psichikos sveikatos priežiūros įstaigos turima informacija apie pacientą (jo klientą).

12. Teismo įgaliojimai privalo būti pakankami, kad jis galėtų spręsti su sulaikymu susijusius klausimus, įskaitant galėjimą nustatyti, ar asmens psichikos sutrikimas vis dar yra tokio laipsnio, kuris reikalauja priverstinio sulaikymo. Teismas privalo turėti galias panaikinti priverstinį izoliavimą, jeigu jis yra nebe pateisinamas.

13. Asmuo, kuris yra bet kokio pažeidimo pagal 5 straipsnį auka, privalo turėti teisiškai vykdytiną teisę į kompensaciją nacionaliniuose teismuose.⁶⁷

---

67 MDAC mokymo medžiaga teisininkams ir NVO apie Europos žmogaus teisių konvenciją ir žmonių, turinčių psichikos ir (ar) raidos sutrikimų, teises [interaktyvus]. Mokymo seminarai. 2002 [žiūrėta 2011-04-04] <<http://www.mdac.info/documents/TrainingMaterialLT.doc>>.

Klausimai

Kaip teisinėje literatūroje apibūdinami priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo tikslai?

Kokia Jūsų nuomonė, ar įstatymas pakankamai aiškiai apibrėžia priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo sąlygas?

Kokia priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso esmė?

Kokie priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso pradžios pagrindai?

Kokiomis teisėmis gali pasinaudoti asmuo, kurio atžvilgiu vykdomas šis procesas?

Kokie proceso dalyviai turi teisę, o kokie privalo dalyvauti nagrinėjant bylą dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo?

Kokiais atvejais priverčiamoji medicinos priemonė gali būti pakeista arba panaikinta?

Sprendžiant klausimą dėl priverčiamųjų medicinos priemonių pratęsimo, rūšies pakeitimo ar panaikinimo įstatymo, nėra konkrečiai reikalaujama, kad teismo posėdyje dalyvautų gynėjas. Ar tokia įstatymo pozicija yra pateisinama? Pagrįskite savo nuomonę.

Specialioji literatūra

Ažubalytė, R. Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, teisinės ir faktinės diferenciacijos prielaidos ir iš jų kylantys reikalavimai. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: INDUSTRUS, 2009.

Bikelis, S. *Tyčinė kaltė baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.

- Daškevičius, K.; Marcinkevičienė, J.; Navickas, A. Baudžiamoji teisė ir nepakal-
tinamumas Lietuvoje 1985–2004. *Sveikatos mokslai*. 2006, 1-2.
- Kanapeckaitė, J. *Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įta-
riami (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrikimais)*.
Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos tei-
sės universitetas, 2004.
- MDAC mokymo medžiaga teisininkams ir NVO apie Europos žmogaus teisių kon-
venciją ir žmonių, turinčių psichikos ir (ar) raidos sutrikimų, teises* [interak-
tyvus]. Mokymo seminarai. 2002 [žiūrėta 2011-04-04] <[http://www.mdac.
info/documents/TrainingMaterialLT.doc](http://www.mdac.info/documents/TrainingMaterialLT.doc)>.
- Merkevičius, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius: VĮ Re-
gistrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008.
- Radavičius, L. E. *Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis*. Monografija. Vilnius:
Mykolo Romerio universitetas, 2004.
- Raškauskas, V. *Priverstinio hospitalizavimo psichiatrijoje paplitimas ir kliniki-
niai ypatumai*. Daktaro disertacija, biomedicinos mokslai, medicina (07 B).
Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010.
- Sakalauskas, G. Asmenų, kuriems apribota laisvė, teisės. Žmogaus teisės
Lietuvoje. Vilnius: Naujos sistemos, 2005.
- Šablevičius, M. Priverčiamosios medicinos priemonės – ambulatorinio stebėjimo
pirminės psichikos sveikatos priežiūros sąlygomis – juridiniai ir medicininiai
aspektai. *Nervų ir psichikos ligos*. 2007, 2.
- Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, tai-
kymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. 2008, 29.
- Teismų praktikos skiriant suėmimą ir namų areštą arba pratęsiant suėmimą api-
bendrino apžvalga. *Teismų praktika*. 2005, 22.
- Valickas, G.; Justickis V.; Česnienė, I. Teismo psichologinė ekspertizė Lietuvo-
je: dabartinė padėtis, problemos ir galimi jų sprendimo būdai. *Psichologija*.
2006, 33.
- Ward, Adrian D. *Naujas požiūris: Sutrikusio intelekto asmenys: teisinis regula-
vimas Rytų Europos šalims*. Šauliai: Saulės delta, 1999.
- Zajančauskienė, J. Kai kurie priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo pro-
cesiniai aspektai. *Jurisprudencija*. 2006, 10 (88).
- Zajančauskienė, J. Prozessuale Handlungsfähigkeit eines Verdächtigen
(Beschuldigten). *Jurisprudencija*. 2010, 4 (122).
- Žalėnienė, I. *Atstovavimas civiliniame procese (teoriniai ir praktiniai aspektai)*.
Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2006.
- Горленко, Е. Е. Вопрос возможности проведения следственных действий
с участием лиц с психическими недостатками и о допустимости
доказательств, полученных в результате таких следственных действий.
Следователь. 2001, 6.

Победкин, А. В.; Гавриков, В. А. Допустимость показаний лица, страдающего психическим заболеванием, в уголовном процессе. Государство и право. 1999, 8.

Teisės norminiai aktai

Principles for the Protection of Persons with Mental Illness and for the Improvement of Mental Health Care (17 Dec. 1991) A/RES/46/119.

Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 53-1290 (su pakeitimais ir papildymais).

Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 112-4969.

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2003-08-18 įsakymas Nr. V-499 „Dėl teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių darymo Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje prie Sveikatos apsaugos ministerijos nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 82-3767.

Teismų praktika

Herczegfalvy v Austria (Case number 48/1991/300/371; Application number: 00010533/83; Published in A244).

Vaudelle v. France, no. 28499/05, &..., 26 November 2009.

Winterwerp v. the Netherlands (Case number: 1/1978/24/39; Application number: 00006301/73; Published in A33).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. gruodžio mėn. 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-569.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. gruodžio mėn. 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-636.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. gruodžio mėn. 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-618.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. gegužės mėn. 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-302/2006.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. gruodžio mėn. 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-840/2007.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. rugsėjo mėn. 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-315/2008.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. spalio mėn. 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-443/2008.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. gruodžio mėn. 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-456/2009.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. spalio mėn. 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-439/2010.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-77/2011.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje pagal pareiškėjos *L. B.* pareiškimą dėl asmens pripažinimo neveiksniu (bylos Nr. 3K – 3- 311/2009 m.).

Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio mėn. 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-73-193/2010.

8 skyrius

BYLŲ PROCESAS KALTINAMAJAM NEDALYVAUJANT

TEMOS KLAUSIMAI

---

1. Prielaidos vykdyti teismo procesą kaltinamajam nedalyvaujant
2. Proceso kaltinamajam nedalyvaujant vykdymo bendrosios sąlygos
3. Bylų proceso kaltinamajam nedalyvaujant ypatumai:
  - 3.1. Kaltinamojo teisės į gynybą užtikrinimas
  - 3.2. Bylos nagrinėjimo kaltinamajam nedalyvaujant ypatumai
  - 3.3. Išnagrinėjus bylą kaltinamajam nedalyvaujant priimto nuosprendžio įteikimas ir vykdymas
  - 3.4. Išnagrinėjus bylą kaltinamajam nedalyvaujant priimto nuosprendžio apskundimo tvarka

1. Prielaidos vykdyti teismo procesą kaltinamajam nedalyvaujant

Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto¹ 14 straipsnio 3 dalies d) punkte numatyta, jog kiekvienas asmuo, nagrinėjant bet kurį jam pareikštą kaltinimą, visiškos lygybės sąlygomis turi teisę į garantiją, kad jis būtų teisiamas jam dalyvaujant ir galėtų gintis pats arba padedamas savo pasirinkto gynėjo.

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje numatyta, jog „*nustatant [...] jam (kiekvienam asmeniui – aut. past.) pareikštą baudžiamąjį kaltinimą, jis turi teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo*“². Minėto straipsnio 3 dalies (c) punkte numatyta, kad kiekvienas nusikaltimo padarymu kaltinamas asmuo turi teisę gintis pats arba padedamas gynėjo. Nors Konvencijos tekste ir nėra paminėta teisė dalyvauti teisme, tačiau Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Colozza prieš Italiją*³ pažymėjo, kad nors Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje ir jo pirmojoje dalyje tiesiogiai nėra nurodyta kaltinamojo teisė dalyvauti nagrinėjant jo bylą, tačiau tokia teisė pripažįstama ir ginama Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos aiškinant 6 straipsnį kaip visumą. Teismas išaiškino, kad kaltinamojo teisė dalyvauti procese yra EŽTK 6 straipsnio nuostatų, kurios įtvirtina teisę kaltinamajam asmeniškai gintis nuo pareikštų kaltinimų, apklausti liudytojus ir turėti vertėją, įgyvendinimo

1 Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002. Nr. 77-3288.

2 Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995. Nr. 40-987.

3 *Case of Colozza v. Italy*. <http://www.ius-software.si/EUII/EUCHR/dokumenti/1985/02/CASE_OF_COLOZZA_v._ITALY_12_02_1985.html> [žiūrėta 2008-11-19].

prielaida⁴. EŽTT nuomone, šios teisės negali būti įgyvendintos be kaltinamojo dalyvavimo teisiamejame posėdyje: „*nepaisant to, kad tai (teisė dalyvauti teisiamejame posėdyje – aut. past.) tiesiogiai nenurodyta 6 straipsnio 1 dalyje, straipsnio objektas ir tikslas rodo, kad asmuo, kuriam „pareikštas baudžiamasis kaltinimas“ turi turėti teisę dalyvauti teisminiame nagrinėjime. Be to, 6 straipsnio 3 dalies (c), (d), ir (e) punktai garantuoja kiekvienam asmeniui, kaltinamam nusikaltimo padarymu, teisę „gintis pačiam arba per savo paties pasirinktą gynėją arba, jei jis neturi pakankamai lėšų tam gynėjui atsilyginti, turi gauti pagalbą nemokamai, kai to reikalauja teisingumo interesai“*, „*apklausti kaltinimo liudytojus arba turėti teisę, kad tie liudytojai būtų apklausti, ir turėti teisę, kad gynybos liudytojai būtų iškvieisti ir apklausti tomis pat sąlygomis, kokios taikomos kaltinimo liudytojams“*, „*nemokamai naudotis vertėjo pagalba, jeigu jis nesupranta ar nekalba teismo procese vartojama kalba“ ir sudėtinga pasakyti, kaip jis galėtų naudotis šiomis teisėmis nedalyvaudamas teisme.*“⁵

Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje⁶, taip pat konstitucinėje jurisprudencijoje⁷ kalbama apie teisę į teisingą (tinkamą) teisinį procesą, teisę į teisingą teismą, teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, teisę į teisminę gynybą, kurios turi pakankamai platų turinį ir aspektus, tarpusavyje glaudžiai susijusius. Lietuvos baudžiamajame procese teisė į teisminę gynybą tradiciškai aiškinama kaip kiekvieno asmens, įtariamo (kaltinamo) nusikalstamos veikos padarymu, teisė, kad jo byla būtų nagrinėjama teisme. Toks šio principo aiškinimas ir supratimas grindžiamas Lietuvos Respublikos Konstitucijos bei Baudžiamojo proceso kodekso nuostatomis, numatančiomis, jog kiekvienas nusikalstamos veikos padary-

4 *Case of Colozza v. Italy* (1985). <http://www.ius-software.si/EUII/EUCHR/dokumenti/1985/02/CASE_OF_COLOZZA_v._ITALY_12_02_1985.html> [žiūrėta 2008-11-19].

5 *Case of Colozza v. Italy* (1985). <http://www.ius-software.si/EUII/EUCHR/dokumenti/1985/02/CASE_OF_COLOZZA_v._ITALY_12_02_1985.html> [žiūrėta 2008-11-19].

6 Jurka, R.; Ažubalytė, R.; Gušauskienė, M.; Panomariovas, A. *Baudžiamojo proceso principai*. Metodinė mokymo knyga. Vilnius: Eugrimas, 2009, p. 30–77; Ažubalytė, R. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*. 2010, 4 (122), p. 222–226.

7 Jurgaitis, R. Konstituciniai baudžiamojo proceso teisės pagrindai. Ancelis, P. ir kt. *Sąžingas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrias, 2009, p. 33–38.

mu kaltinamas asmuo turi teisę, kad jo byla per kuo trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas (Konstitucijos 31 str.; BPK 44 str. 5 d.). Šią nuostatą patvirtina Baudžiamojo proceso kodekso 6 straipsnio 1 dalis, kurioje numatyta, kad „baudžiamąsias bylas nagrinėja tik teismai“⁸. Teisė, kad byla būtų nagrinėjama teisme, savo ruožtu suponuoja teisę į tinkamą (teisingą) procesą. Asmens teisė į teisingą teismą demokratinėje valstybėje suprantama kaip teisė į visų konstitucinių asmens interesų garantijų visumą. Ši teisė dar kitaip vadinama teise į tinkamą procesą, reiškiantį, jog kiekvienas žmogus turi teisę į tokį procesą, kurio metu su juo bus elgiamasi sąžiningai ir pagarbiai. Tai pirmos kartos pilietinė teisė, pabrėžianti procesinių galimybių lygybę ir pagarbą rungtyniškam procesui⁹: „[...] *asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo byla viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas. Šia konstitucine nuostata yra įtvirtintas asmens teisės į tinkamą teismo procesą principas, kurio laikymasis yra būtina sąlyga teisingai išspręsti bylą. Konstitucijos reikalavimas teisingai išnagrinėti bylą suponuoja tai, kad teismas turi teisingai nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes, tinkamai pritaikyti baudžiamąjį įstatymą, nepažeisti konstitucinių procesinės veiklos principų, laiduoti visų proceso dalyvių teises.*“¹⁰

8 Baudžiamosios bylos – tai bylos, kuriose sprendžiamas baudžiamojo kaltinimo pagrįstumo klausimas. Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų kodifikuotos teisės tradicijos šalių, baudžiamasis persekiojimas gali būti pradėtas ir esant pagrindui byla gali būti nagrinėjama teisme tik dėl veikų, kurios yra numatytos baudžiamajame įstatyme. Tuo tarpu Europos Žmogaus Teisių Teismas, nagrinėdamas bylas dėl galimų EŽTK pažeidimų, baudžiamąjį kaltinimą (angl. *criminal charge* – EŽTK 6 straipsnio 1 dalis) vertina remdamasis ne tik formaliu kriterijumi, t. y. ar pareiškėjui inkriminuota veika buvo aprašyta normose, priskiriamose valstybės baudžiamajai teisei, o ir materialiaisiais kriterijais, t. y. vertina teisės pažeidimo pobūdį bei gresiančios sankcijos pobūdį ir griežtumo laipsnį. Plačiau žr.: Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje vartojamų sąvokų „baudžiamasis kaltinimas“, „nusikaltimas“ ir „baudžiamasis procesas“ interpretavimas. *Teismų praktika*. 2004, 21, p. 300–319. Tačiau šiame vadovėlyje yra nagrinėjamas tik dėl nusikalstamų veikų, kurios įtvirtintos Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse ir vyksta pagal Baudžiamojo proceso kodekso taisykles.

9 Jurka, R. Teisė į teisingą teismą. *Žmogaus teisės Lietuvoje*. Vilnius: Naujos sistemos, 2005, p. 33.

10 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. sausio 10 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-30/2006.

Baudžiamojo proceso doktrinoje kaip sąlyginai savarankiški baudžiamojo proceso principai taip pat nagrinėjami tiesioginio (betarpiško) ir žodinio bylos nagrinėjimo teisme principai. Baudžiamojo proceso kodekso 242 straipsnio 1 ir 2 dalyse numatyta, kad „pirmosios instancijos teismas, nagrinėdamas bylą, privalo tiesiogiai iširti bylos įrodymus: apklausti kaltinamuosius, nukentėjusiuosius, liudytojus, išklausti į teismo posėdį pašauktų ekspertų ir specialistų išvadas bei paaiškinimus, apžiūrėti daiktinius įrodymus, balsu perskaityti protokolus ir kitus dokumentus. Teisiamajame posėdyje apklausiami asmenys parodymus ir paaiškinimus duoda žodžiu.“ Laikytis kitokios įrodymų tyrimo tvarkos, negu numatyta šiame straipsnyje, galima tik išimtiniais įstatymų numatytais atvejais (BPK 242 str. 3 d.).

XX a. viduryje baudžiamojo proceso doktrinoje neretai buvo pabrėžiamas klasikinis skirtumas tarp *common law* ir *romany-germanų teisės*: buvo teigiama, kad pirmojoje teismas *in absentia* yra praktiškai neįmanomas, o antrojoje – galimas¹¹. Tačiau lyginamosios teisės literatūroje jau senokai pastebima, kad toks atskyrimas yra gana dirbtinis, nes taisyklės paprastai turi išimčių. Pasak J. Pradelio, daugelyje valstybių, tiek priklausančių *common law* sistemai, tiek jai nepriklausančių, teismas nedalyvaujant kaltinamajam galimas tam tikromis sąlygomis, pavyzdžiui: kai nusižengimai nedideli; kai asmuo kviečiamas asmeniškai ir tyčia neatvyksta arba pasislepia; kai kaltinamasis, kuriam gresia nedidelė bausmė, pats pasiprašo būti teisiamas jam nedalyvaujant; kai asmuo netinkamai elgiasi posėdyje ir už tai iš jo pašalinamas. Šiais atvejais paprastai kaltinamasis iš anksto žino apie teismo posėdį¹².

Common law šalyse, iš esmės nepritariančiose teisiamojo nedalyvavimui, taip pat yra sukurtos ir taikomos išimtys. Anglijoje teismas gali priimti nuosprendį, jei šis nesusijęs su laisvės atėmimu¹³. JAV federalinių baudžiamojo proceso taisyklių 43 taisyklės (c) 1 punkte numatyta, kad kaltinamasis atsisako savo teisės dalyvauti teisme, jei

11 Poncet, D. Le jugement par défaut devant les juridictions pénales, quelques considérations de droit comparé. *Rev.sc.crim*, 1979, p. 1. cituota pagal Pradel, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 478.

12 Pradel, J., p. 478.

13 Pradel, J., p. 479.

jis „laisva valia (angl. *voluntarily*) nedalyvauja teisme, kai teisminis nagrinėjimas jau prasidėjo“¹⁴. Dauguma valstijų formuluoja panašias baudžiamojo proceso kaltinamajam nedalyvaujant taisykles. JAV Aukščiausiasis Teismas savo jurisprudencijoje formuoja praktiką, kad nedalyvaujant kaltinamajam byla galima išnagrinėti tik tuo atveju, kai asmuo dalyvavo proceso pradžioje ir atitinkamai yra informuotas apie kaltinimus bei teismo posėdžius. JAV Aukščiausiasis Teismas *Crosby* byloje patvirtino, kad tais atvejais, kai nusikaltimas neužtraukia mirties bausmės, kaltinamasis yra nesuimtas ir dalyvavo teismo pradžioje, tolesnis jo nedalyvavimas reiškia savanorišką teisės dalyvauti teisme atsisakymą ir palieka teismui laisvę vykdyti procesą tokiu pat būdu kaip tuo atveju, jei kaltinamasis dalyvautų pats. Toks procesas neuždraustas Konstitucijos¹⁵. Toje pačioje byloje teismas nurodė, jog Federalinių baudžiamojo proceso taisyklių 43 taisyklės tekstas, istorija ir logika lemia nuostatą, kad procesas negali vykti nedalyvaujant kaltinamajam, jei jis nedalyvavo teismo proceso pradžioje¹⁶. Remiantis šia taisykle, kaltinamasis taip pat gali būti pašalinamas iš teismo salės už nederamą elgesį¹⁷.

Olandijoje – priešingai, kaltinamasis neturėjo ir neturi pareigos dalyvauti teisme¹⁸, panašios nuostatos yra ir Belgijoje¹⁹. Literatūroje nurodoma, kad Olandijos 1926 m. Baudžiamojo proceso kodekse šalia rungtyniško proceso buvo numatytas ir procesas *in absentia*. Atitinkamai teisingo teismo nagrinėjimo principai niekada nebuvo aiškinami

14 Federal Rules of Criminal Procedure. <<http://www.uscourts.gov/uscourts/RulesAndPolicies/rules/2010%20Rules/Criminal%20Procedure.pdf>> [žiūrėta 2011-02-28].

15 *Crosby v. United States* (91-6194), 506 U.S. 255 (1993). <<http://www.law.cornell.edu/supct/html/91-6194.ZO.html>> [žiūrėta 2011-02-28].

16 *Crosby v. United States* (91-6194), 506 U.S. 255 (1993). <<http://www.law.cornell.edu/supct/html/91-6194.ZO.html>> [žiūrėta 2011-02-28].

17 *Illinois v. Allen*, 397 U. S. 337 (1970). <<http://supreme.justia.com/us/397/337/>> [žiūrėta 2011-02-28].

18 Stamhuis, E. F. In absentia trials and the right to defend: the incorporation of a European Human Rights principle into the Dutch criminal justice system. *Victoria University of Wellington Law Review*, 2001, 34. <<http://www.austlii.edu.au/au/journals/VUWLRev/2001/34.html>> [žiūrėta 2011-02-28].

19 Case of van Geyselghem v. Belgium <<http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/view.asp?item=2&portal=hbk&action=html&highlight=in%20%20absentia&sessionId=67216196&skin=hudoc-en>> [žiūrėta 2011-02-28].

per kaltinamojo teisę gintis pačiam ir atitinkamai per kaltinamojo teisę dalyvauti teisme. Todėl Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, ypač byla *Lala prieš Nyderlandus* padarė poveikį tradicinei baudžiamųjų teisenų sistemai²⁰.

Vis dėlto daugumoje Europos valstybių procesas nedalyvaujant kaltinamajam yra išimtinio pobūdžio: tiek procesas už akių, tiek atvejai, kai kaltinamasis šalinamas iš teismo salės (dėl netinkamo elgesio, dėl poveikio liudytojams darymo ir pan.) jau prasidėjus teisminiam nagrinėjimui²¹.

Kalbant apie kaltinamojo dalyvavimą teisme, Lietuva priklauso prie tų valstybių, kuriose Baudžiamojo proceso kodekse yra įtvirtinta kaltinamojo pareiga dalyvauti teisme, pvz., Vokietijoje²². Taigi įstatymo leidėjo logika reikalauja užtikrinti kaltinamojo dalyvavimą teisme ir tik nustačius įstatymo įtvirtintas sąlygas leidžiama nagrinėti bylą be kaltinamojo. Tokia išimtinė galimybė Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymuose buvo įtvirtinta ir iki naujo Baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo. Lietuvoje tarpukario metu galioję baudžiamojo proceso įstatymai numatė „sprendimą už akių“ ir atitinkamas procesines garantijas kaltinamajam, kuris gali būti Taikos teisėjo teisiamas jam neatvykus²³; iki 2003 m. galiojusio Baudžiamojo proceso kodekso 266 straipsnyje buvo numatyta galimybė nagrinėti bylą nesant teismojo tais atvejais, kai jis yra ne Lietuvos Respublikos teritorijoje ir vengia atvykti į teismą²⁴; naujajame Baudžiamojo proceso kodekse yra XXXII skyrius, reglamentuojantis baudžiamųjų bylų nagrinėjimą kaltinamajam nedalyvaujant.

---

20 Stahuis, E. F. In absentia trials and the right to defend: the incorporation of a European Human Rights principle into the Dutch criminal justice system. *Victoria University of Wellington Law Review*, 2001, 34. <<http://www.austlii.edu.au/au/journals/VUWLRev/2001/34.html>> [žiūrėta 2011-02-28].

21 Pradel, J., p. 479; Chiavaro, M. The rights of the defendant and the victim. In *European Criminal Procedures*. Edited by M. Delmas-Marty and J.R. Spencer. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p. 571–572.

22 The German code of criminal procedure (StPO), 230, 231 str. http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html [žiūrėta 2011-04-20].

23 *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais*. Red. Kavolis, M. Kaunas: Literatūros knygynas. 1933, p. 124–129.

24 *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Goda, G. ir kt. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001, p. 321.

Baudžiamojo proceso kodekso 246 straipsnyje nurodyta, kad „byla pirmosios instancijos teismo posėdyje nagrinėjama dalyvaujant kaltinamajam. Kaltinamajam atvykti į teismą privaloma.“ Jei kaltinamasis neatvyko į teisiamąjį posėdį, daroma posėdžio pertrauka arba bylos nagrinėjimas atidedamas. Teismas turi teisę atvesdinti neatvykusį kaltinamąjį, taip pat paskirti jam kardomąją priemonę arba ją pakeisti griežtesne (BPK 247 str.).

Teismai, siekdami užtikrinti kaltinamojo dalyvavimą teisme, ima si visų įstatyme nustatytų priemonių, neretai skirdami ir suėmimą. Kaip, patvirtindamas kardomosios priemonės pakeitimo griežtesne pagrįstumą, nurodo apygardos teismas: *„BPK 246 str. 1 dalis nustato kaltinamojo pareigą dalyvauti nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme, o BPK 37 str. numatyti atvejai, kai nedalyvavimas baudžiamajame procese yra pateisinamas. Vien ta aplinkybė, jog kaltinamasis serga, pati savaime nereiškia, jog jo nedalyvavimas procese jau yra pateisinamas, kadangi ne visi sveikatos sutrikimai gali trukdyti asmeniui atvykti į teismo posėdžius. Būtent todėl BPK 37 str. 1 d. 5 p. įtvirtintas reikalavimas teismui pateikti atitinkamą nustatytos formos pažymą, kuri teismui leistų įsitikinti, jog pažymą pateikęs asmuo pagrįstai negali atvykti į teismą. Šiuo atveju nei pats kaltinamasis J. S., nei jo gynėjas tokios pažymos nepristatė. <...> Tačiau šiuo konkrečiu atveju svarbi ir ta aplinkybė, jog nagrinėjant J. S. baudžiamąją bylą, posėdžiai dėl jo ligos buvo atidėti jau ne kartą ir ne visais atvejais kaltinamojo sveikatos sutrikimai buvo tiek rimti, jog būtų sutrukę jam atvykti į teismą: 2008-12-15 bylos nagrinėjimas atidėtas gavus J. S. prašymą, kuriame jis nurodė, jog gydosis traumą (b. l. 124, t. 2), tačiau teismui užklausus gydymo įstaigą, gautas atsakymas, jog J. S. gydosis dėl dešinės rankos IV piršto galinės falangos lūžio, tačiau dėl šio susirgimo teismo posėdžiuose dalyvauti gali (b. l. 134, t. 2); be to, 2009-12-09 posėdis atidėtas dėl J. S. prašymo, kuriame jis nurodė sergąs gripu, o dokumentus išsiųs registruotu laišku, tačiau teismui, taip ir nebuvo pateikta jokių dokumentų, patvirtinančių, kad tuo metu kaltinamasis tikrai sirgo gripu. Reikia pažymėti, jog formaliai teismas jau anksčiau turėjo*

*pagrindą pakeisti kardomąją priemonę <...>, tačiau elgėsi tolerantiškai ir kardamosios priemonės į griežtesnę nekeitė.*²⁵

Asmeniui, kuris pasislepia nuo teismo, gali būti paskelbta paieška (BPK 142 str.), tačiau teismas turi įsitikinti tokio procesinio veiksmo būtinumu: „BPK 247 straipsnyje numatytos dvi kaltinamojo neatvykimo į teismą pasekmės: 1) atvedinimas; 2) kardamosios priemonės paskyrimas arba jos pakeitimas griežtesne. Parinkti ir priimti BPK 247 straipsnyje nurodytus sprendimus teismas gali tik išaiškinęs priežastis, dėl kurių kaltinamoji neatvyko į teismą. Kaip nurodyta nutartyje, kaltinamoji J. P. neatvykimo priežasties nepranešė, į teismo darbuotojos skambučius neatsakė, todėl teismas negalėjo nustatyti ir nenustatė, ar tos priežastys nėra svarbios (BPK 37 str.). Tačiau šią aplinkybę skubotai įvertinęs kaip vengimą atvykti į teismą, slapstymąsi nuo jo (BPK 122 str. 1 d. 1 p.) ir nesvarstęs galimybes užtikrinti kaltinamosios dalyvavimą teisiame posėdyje kitomis, švelnesnėmis prievartos priemonėmis (atvedinimu, bauda ar kt.), jai skirtą kardomąją priemonę – rašytinį pasižadėjimą neišvykti pakeitė į pačią griežčiausią kardomąją priemonę – suėmimą bei paskelbė jos paiešką. <...> Paiešką baudžiamojo proceso įstatymas (BK 142 str. 1 d.) leidžia skelbti tik tuo atveju, kai teismas turi objektyvių duomenų (kurjerio atžymos ant neįteikiamų šaukimų, policijos pareigūnų pranešimai ir kt.), kad kaltinamoji pagal nurodytą adresą negyvena, gyvenamoji vieta nežinoma. Kaip žinia, J. P. gyvenamosios vietos nekeitė, gyvenimo byloje nurodytu adresu, duomenų, kad pažeidinėjo kardomąją priemonę – rašytinį pasižadėjimą neišvykti, byloje taip pat nėra. Seka, kad teismui kaltinamosios buvimo vieta buvo žinoma, todėl pagrindo skelbti paiešką taip pat nebuvo.“²⁶

Tam tikromis aplinkybėmis teismas, nusprendęs, kad kliūtys, dėl kurių kaltinamasis negali dalyvauti teismo posėdžiuose, yra ilgalaiškės, baudžiamoji byla gali būti išskiriama, jei tai padeda greičiau išnagrinėti išskirtas bylas (BPK 234 str. 4 d.): „Bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme, į 2008-02-07 dienos posėdį neatvyko kaltinama-

25 Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-63-361/2010.

26 Panevėžio apygardos teismo 2009 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-796-185/2009.

sis R. B. Iš teismui pateikto išrašo iš medicininių dokumentų matyti, jog R. B. negali dalyvauti teismo posėdyje dėl ligos, jam diagnozuotas ūminis trachobronchitas, kardiopatija, stovis po hemoraginio insulto, kairiųjų galūnių paralyžius. Šios aplinkybės patvirtina, kad R. B. sveikatos būklė šiuo metu sunki ir tai trukdo jam dalyvauti teismo posėdžiuose. LR BPK 246 str. nustato, kad bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme kaltinamojo dalyvavimas teisme yra būtinas. Byloje, be R. B., kaltinami įvairių nusikalstamų veikų padarymu dar septyni asmenys. Kaip matyti iš teismui pateiktų medicininių dokumentų, R. B. sunkiai serga ir šiuo metu posėdžiuose negali dalyvauti. Be kaltinamojo dalyvavimo teisme byla negali būti toliau nagrinėjama. Byloje taip pat kaltinami du asmenys, kurie yra suimti. Dėl kaltinamojo R. B. nedalyvavimo, byloje darant bei tęsiant pertrauką, nepagrįstai būtų vilkinamas bylos nagrinėjimas, taip pat pažeidžiami baudžiamojo proceso tikslai bei kitų kaltinamųjų teisė į teisingą teismą, tame tarpe ir į kuo greitesnę bylos išnagrinėjimą teisme. Atsižvelgiant į šias aplinkybes, teisėjų kolegija daro išvadą, kad siekiant išvengti bylos vilkinimo, užtikrinti baudžiamojo proceso tikslus ir asmenų teisę į teisingą teismą, baudžiamoji byla kaltinamojo R. B. atžvilgiu turi būti išskirta ir jo atžvilgiu atidėta, o dėl kitų kaltinamųjų nagrinėtina toliau. Bylos išskyrimas R. B. atžvilgiu nekenks baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme išsamumui ir padės greičiau išnagrinėti bylą kitų kaltinamųjų atžvilgiu.²⁷

Baudžiamojo proceso kodekso 248 straipsnis reguliuoja įvairias situacijas, susijusias su kaltinamojo tiesioginiu dalyvavimu teismo posėdžiuose. Bendra taisyklė yra tokia: „Atvykęs į teisiamąjį posėdį kaltinamasis negali išeiti iš posėdžių salės, išskyrus pertraukoms skirtą laiką“ (BPK 248 str. 1 d.). Kai byloje yra keli kaltinamieji, teismas gali laikinai leisti vienam ar keliems kaltinamiesiems, jų atstovams pagal įstatymą ir gynėjams nedalyvauti tiriant įrodymus, kurie nesusiję su šiais kaltinamaisiais. Be to, tiriant įrodymus, gali būti leista nedalyvauti nukentėjusiesiems, jų atstovams, civiliniams ieškovams bei civiliniams atsakovams, jų atstovams, ekspertams, specialistams (BPK 248 str.

27 Kauno apygardos teismo 2008 m. vasario 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-52-238/2008.

2 d.): „Pagal bendrą taisyklę kaltinamojo dalyvavimas teismo posėdyje nagrinėjant jo bylą yra būtinas. Baudžiamąją bylą nagrinėti teismo posėdyje nedalyvaujant kaltinamajam leidžiama tik BPK 246 straipsnio 1 dalyje išvardytais atvejais. Kaltinamojo neatvykimo į teismo posėdį pasekmės nurodytos BPK 247 straipsnyje: daroma posėdžio pertrauka arba bylos nagrinėjimas atidedamas. Teisiamajame posėdyje daroma pertrauka tais atvejais, kai kaltinamasis, buvęs posėdžio pradžioje, neatvyko į posėdį toliau nagrinėjant bylą teisme po pertraukos. Posėdis atidedamas, kai kaltinamasis neatvyksta į posėdžio pradžią ir dėl to nėra galimybių pradėti bylą nagrinėti iš esmės. Šios taisyklės taikomos vienodai, kai byloje yra vienas kaltinamasis ir kelių kaltinamųjų bylos atveju. BPK 248 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta taisyklė, numatanti, kad kelių kaltinamųjų bylos atveju teismas gali laikinai leisti vienam ar keliems kaltinamiesiems, jų atstovams pagal įstatymą ir gynėjams nedalyvauti tiriant įrodymus, kurie nesusiję su šiais kaltinamaisiais. Iš BPK 248 straipsnio 2 dalies nuostatos išplaukia, kad leisti nedalyvauti tiriant įrodymus teismas gali tiems, kurie to prašo. <...> pirmosios instancijos teismo nuosprendis pagrįstas tik tais liudytojų parodymais, kurie buvo apklausti dalyvaujant visiems kaltinamiesiems. <...> Formaliai buvo padarytas Baudžiamojo proceso kodekso reikalavimų pažeidimas, tačiau tai nesudaro pagrindo sutikti su kasacinio skundo argumentu, kad buvo pažeistos Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalies bei Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio nuostatos.<...> Kaltinamieji A. K., B. M., V. M., K. M. ir J. V. patys nevisiškai įgyvendino savo teisę dalyvauti teismo posėdyje, neinformavo teismo apie neatvykimo priežastis.“²⁸

Jeigu kaltinamasis, jau davęs parodymus, be teisiamojo posėdžio pirmininko leidimo išeina iš posėdžių salės, teismas turi teisę baigti bylos nagrinėjimą teisme jam nedalyvaujant. Tačiau teismas gali pripažinti, kad kaltinamasis privalo toliau dalyvauti posėdyje. Šiuo atveju daroma teisiamojo posėdžio pertrauka arba bylos nagrinėjimas atidedamas. Jeigu kaltinamasis be svarbios priežasties išeina iš posėdžių salės arba kviečiamas vėliau neatvyksta į teisiamąjį posėdį, teismas turi teisę tai-

28 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamoje byloje Nr. 2K-7-393/2005.

kyti procesines priemones, numatytas Baudžiamojo proceso kodekso 247 straipsnyje (BPK 248 str. 3 ir 4 d.).

Vis dėlto Baudžiamojo proceso kodekso 246 straipsnyje numatyta viena išimtis iš taisyklės, kad kaltinamasis privalo dalyvauti teisminiame nagrinėjime: „Nagrinėti byla, kai nedalyvauja kaltinamasis, leidžiama tik tuo atveju, jeigu kaltinamasis yra ne Lietuvos Respublikos teritorijoje ir vengia atvykti į teismą.“ Tokių bylų nagrinėjimas nedalyvaujant kaltinamajam vyksta bendra tvarka, išskyrus Baudžiamojo proceso kodekso XXXII skyriuje nustatytas išimtis (BPK 246 str. 2 d.).

Nors procesas kaltinamajam nedalyvaujant yra žinomas, reglamentuojamas ir taikomas daugelyje Europos šalių, tačiau tiek teoriškai, tiek praktiškai yra aktualus klausimas, ar jis nepaneigia konstitucinės ir konvencinės asmens teisės į teismą; o jei jis galimas, kokios procesinės garantijos turi „atsverti“ kaltinamojo nedalyvavimą teisme, kuriame nagrinėjama baudžiamoji byla, kurioje sprendžiamas jo kaltės ir atsakomybės klausimas.

Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas yra pažymėjęs, kad tam tikromis aplinkybėmis (pavyzdžiui, kai kaltinamasis prieš pakankamą laiką tarpą yra tinkamai informuotas apie nagrinėjimą, tačiau neįgyvendina savo teisės dalyvauti nagrinėjant byla) bylų procesas kaltinamajam nedalyvaujant yra leidžiamas, siekiant tinkamo teisingumo įgyvendinimo²⁹.

Europos Žmogaus Teisių Teismas *Colloza prieš Italiją* byloje, pripažinęs, jog teisė dalyvauti teisme yra Konvencijos garantuojama teisė, taip pat pripažino, kad ji neabsoliuti: „*Teismas nenustato, kaip ir kokiomis sąlygomis kaltinamasis gali atsisakyti savo teisės dalyvauti teisme, tačiau bet kuriuo atveju, laikantis Teismo formuojamos praktikos, Konvencijos garantuojamos teisės atsisakymas turi būti išreikštas nedviprasmiškai.*“³⁰

29 *Mbenge v. Democratic Republic of Congo* CCPR/C/18/D/16/1977. <<http://www.estado.dederechodh.uchile.cl/media/documentacion/archivos/MonguyaDPCCPR.pdf>>. [žiūrėta 2011-04-18].

30 *Case of Colozza v. Italy* (1985). <http://www.ius-software.si/EUII/EUCHR/dokumenti/1985/02/CASE_OF_COLOZZA_v._ITALY_12_02_1985.html> [žiūrėta 2008-11-19]; *Poitrimol v. France* (1993). <<http://sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/hof.nsf/233813e697620022c1256864005232b7/9ae1ba72244ddfc3c1256640004c27e0?OpenDocument>> [žiūrėta 2011-04-20].

Teismo, kuriame nedalyvauja kaltinamasis, procedūras, o tiksliau – tam tikras garantijas, kad toks teismas būtų teisingas, rekomendavo Europos Taryba. 1975 m. Europos Tarybos Ministrų komitetas priėmė rezoliuciją³¹, kuria rekomendavo valstybėms narėms nustatyti ir asmenims užtikrinti tam tikras taisykles, taikytinas nagrinėjant bylą kaltinamajam nedalyvaujant.

Visų pirma kaltinamasis turi būti informuotas apie teismą, kuriame bus nagrinėjami kaltinimai, pateikti jam: asmens byla negali būti nagrinėjama, jeigu jam nėra tinkamai įteiktas šaukimas prieš pakankamai laiko, kad jis galėtų pasirengti gynybos poziciją ir atvykti. Ši taisyklė netaikoma, jei nustatoma, kad asmuo tyčia ieškojo būdų išvengti teisingumo. Šaukime privalo būti nurodytos pasekmės, kurios kils, jeigu asmuo neatvyks į bylos nagrinėjimą.

Antra, jei byla negali būti išnagrinėta be kaltinamojo (jeigu teismas nustato, kad kaltinamajam yra įteiktas šaukimas, tačiau kaltinamojo dalyvavimas yra būtinais reikalingas (neišvengiamas) arba yra pagrindo manyti, kad jam yra sutrukdyta dalyvauti teismo posėdyje) arba procesas gali būti perduotas kitai valstybei, arba galima kreiptis dėl ekstradicijos – turi būti pasirinktas įprastas baudžiamasis procesas.

Trečia, kai asmuo teiriamas jam nedalyvaujant, įrodymai turi būti tiriami įprasta tvarka ir gynyba turi turėti teisę pareikšti nuomonę dėl įrodymų.

Ketvirta, kai priimamas sprendimas už akių, asmeniui turi būti pranešama apie sprendimą vadovaujantis tomis pačiomis taisyklėmis, kaip įteikiant šaukimą. Terminai, nustatyti apeliaciniam skundai paduoti, negali būti pradėdami skaičiuoti, kol asmuo nėra supažindintas su teismo sprendimu, nebent nustatoma, kad asmuo tyčia ieško būdų išvengti teisingumo.

Penkta, valstybėms rekomenduojama numatyti plačias baudžiamojo proceso apskundimo ar pakartotinio proceso reikalavimo galimybes. Rekomendacijoje siūloma, kad asmuo, nuteistas už akių, galėtų apskųs-

---

31 Council of Europe Committee of Ministers resolution (75) 11 on the criteria governing proceedings held in the absence of the accused <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=591160&SecMod=1&DocId=651212&Usage=2>> [žiūrėta 2011-04-18].

ti sprendimą dėl bet kurių aplinkybių, kurias jis būtų galėjęs ginčyti, jeigu būtų dalyvavęs teismo procese; kad asmuo, kuris buvo teisiamas už akių jam tinkamai neįteikus šaukimo, galėtų kreiptis dėl sprendimo anuliovimo; asmuo, kuris buvo teisiamas už akių jam įteikus šaukimą, turi teisę į pakartotinį teismo procesą, jeigu jis įrodo, jog jis nedalyvavo procese ir neinformavo apie savo nedalyvavimą dėl nuo jo nepriklausančių priežasčių.

Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Sejdovic prieš Italiją*³² taip pat yra suformavęs tam tikrus proceso *in absentia* taikymo kriterijus arba bendruosius principus, kurių nesilaikant yra konstatuojamas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio pažeidimas:

(a) *teisė reikalauti naujo teismo nagrinėjimo ir dalyvauti jame.*

Nors, kaip jau minėta, nepaisant to, kad Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalies tekste nėra tiesiogiai nurodyta įtariamąjį (kaltinamąjį) teisė dalyvauti teisme, tačiau kitos teisės, nurodytos 6 straipsnio 3 dalies (c), (d) ir (e) punktuose, garantuoja tokias teises (pačiam gintis; užduoti klausimus liudytojams; turėti vertėją) ir iš esmės gali būti įgyvendintos tik pačiam kaltinamajam dalyvaujant teisme (*T. v. Italy, F.C.B. v. Italy, Belziuk v. Poland*). Tačiau pats savaime procesas *in absentia* nėra nesuderinamas su Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Teisingumas yra paneigiamas tuo atveju, kai įtariamasis (kaltinamasis), nedalyvavęs teisme, ir vėliau negali dalyvauti teisminiame nagrinėjime, nors nebūtų tvirtai nustatyta, kad jis atsisakė savo teisės dalyvauti ir gintis teisme (*Colozza v. Italy, Einhorn v. France, Krombach v. France, Somogyi v. Italy*) arba kad jis sąmoningai (tyčia) vengė teismo. Atitinkamai atsisakymas iš naujo nagrinėti bylą, dalyvaujant kaltinamajam, kai nėra jokių duomenų, kad jis buvo atsisakęs savo teisės dalyvauti teisme, EŽTT yra pripažįstamas „šturkščiu teisingumo paneigimu“ (*Stoichkov v. Bulgaria*).

(b) *teisės dalyvauti teisme atsisakymas.*

32 Case of *Sejdovic v. Italy*. <http://www.ius-software.si/EUII/EUCHR/dokumenti/2006/03/CASE_OF_SEJDOVIC_v._ITALY_01_03_2006.html> [žiūrėta 2008-11-19].

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnis neužkerta kelio laisva valia išreikštam asmens atsisakymui, kad jam būtų taikomos tinkamo (teisingo) proceso procesinės garantijos (*Kwiatkowska v. Italy*). EŽTT pabrėžia, kad teisės dalyvauti teisme atsisakymas turi būti neabejotinas ir būtų duotas turint minimalius „saugiklius“ (*Poitrimol v. France*), kaltinamasis taip pat turi suvokti teisės atsisakymo teises pasekmes. Be to, teisės dalyvauti teisme atsisakymas neturi prieštarauti svarbiems viešiesiems interesams (*Håkansson and Sturesson v. Sweden*).

(c) *kaltinamojo teisė būti informuotam apie jam pateiktus kaltinimus.*

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalies (a) punkte nurodyta, jog kiekvienas asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, turi teisę „kad jam būtų skubiai ir nuodugniai pranešta tokia kalba, kurią jis supranta, apie pareiškiamo jam kaltinimo pagrindą ir motyvus“. Ši nuostata nurodo tinkamo informavimo apie kaltinimus svarbą. Kaltinamasis privalo būti informuotas apie teisinį ir faktinį kaltinimo pagrindą (*Kamasinski v. Austria*). Baudžiamosiose bylose išsamus, tikslus, detalus informavimas apie kaltinimus ir teises pasekmes yra būtina teisingo teismo sąlyga (*Pélissier and Sassi v. France*).

(d) *advokato, atstovaujančio kaltinamajam, dalyvavimas procese in absentia.*

Teisė turėti gynėją (advokatą) pripažįstama viena svarbiausių kaltinamojo teisių, padedančių įgyvendinti kitas jo teises. EŽTT nuomone, faktas, kad kaltinamasis nedalyvauja teisme, jokiu būdu nepaneigia teisės būti atstovaujamam (*Mariani v. France*). Tinkama gynyba, kurią įgyvendina advokatas, laikoma esmine garantija vertinant teismo proceso pirmoje ir apeliacinėje instancijoje teisingumą (*Lala v. Netherlands*). Ši teisė negali būti „teorinė ir iliuzinė, o praktiškai įgyvendinama ir veiksminga“ (*Imbrioscia v. Switzerland*). Tuo pat metu labai svarbu užtikrinti, jog kaltinamasis pats dalyvautų teisme, ir dėl to, kad jis galėtų pats įgyvendinti jam suteiktas teises, ir dėl to, kad jis palygintų savo parodymus su nukentėjusiojo versija, kurio interesai taip pat turi būti ginami, taip pat su liudytojų parodymais. Įstatymų leidėjas

turi užkirsti kelią nepateisinamam nedalyvavimui teisme, nustatydamas proporcingas sankcijas, tačiau negali apriboti kaltinamojo teisės į gynėją (*Krombach v. German; Van Geyselghem v. Belgium Poitrimol v. France*). Teismai privalo užtikrinti, kad teismas būtų teisingas ir atitinkamai, kad gynėjas, kuris atvyko į teismą ginti nedalyvaujančio kaltinamojo turėtų galimybę tai padaryti (*Van Geyselghem v. Belgium; Lala v. Netherlands*)³³.

Procesas *in absentia*, reglamentuotas ir praktiškai taikomas laikantis šių kriterijų, nelaikomas pažeidžiančiu Konvencijos saugomas teises.

2009 m. buvo priimtas Europos Sąjungos norminis aktas³⁴, keičiantis kai kurių pamatinių sprendimų nuostatas, susijusias su procesu *in absentia*, nes dėl skirtingos *in absentia* proceso reglamentavimo ir taikymo praktikos valstybėms trūko pasitikėjimo viena kitos procedūromis, užtikrinančiomis kaltinamųjų, nuteistų jiems nedalyvaujant teisme, teises. Šiuo Pagrindų sprendimu siekiama, kad valstybės narės vykdytų viena kitos teismo sprendimus dar labiau pasitikėdamos tuo, jog bus įdiegtos tinkamos apsaugos priemonės, taikomos kaltinamiesiems, kurie buvo nuteisti jiems nedalyvaujant bylos nagrinėjime. Dėl Europos Sąjungos valstybių narių taikomų metodų skirtumų tokiose bylose atsirado tam tikro netikrumo ir jos yra vilkinamos. Pagrindų sprendimu siekiama išspręsti šias problemas, kartu visapusiškai gerbiant asmenų teises į gynybą. Sprendime numatytas reikalavimas garantuoti teisę į pakartotinį bylos nagrinėjimą ar pateikti apeliacinį skundą, kai kaltinamasis nebuvo tinkamai informuotas apie pirminį bylos nagrinėjimą ir nebuvo paskirtas jam atstovaujantis advokatas – taigi iš esmės aptariamai EŽTT jurisprudencijoje suformuluoti reikalavimai.

33 Case of *Sejdovic v. Italy*. <http://www.ius-software.si/EUII/EUCHR/dokumenti/2006/03/CASE_OF_SEJDOVIC_v._ITALY_01_03_2006.html> [žiūrėta 2008-11-19].

34 Council framework decision 2009/299/JHA of 26 February 2009 amending Framework Decisions 2002/584/JHA, 2005/214/JHA, 2006/783/JHA, 2008/909/JHA and 2008/947/JHA, thereby enhancing the procedural rights of persons and fostering the application of the principle of mutual recognition to decisions rendered in the absence of the person concerned at the trial. *Official Journal of the European Union*. L 81, 27.3.2009.

2. Proceso kaltinamajam nedalyvaujant vykdymo sąlygos

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse reglamentuotas procesas kaltinamajam nedalyvaujant iš esmės atitinka pagrindinius tokiam procesui keliamus reikalavimus³⁵. Nepaisant to, mūsų šalies teismų praktikoje procesas *in absentia* taikomas nedažnai.

Lietuvoje baudžiamąją bylą nagrinėti teismo posėdyje nedalyvaujant kaltinamajam leidžiama tik tais atvejais, kai kaltinamasis yra ne Lietuvos Respublikos teritorijoje ir vengia atvykti į teismą (BPK 246 str. 1 d.): „*Sutinkamai su Lietuvos Respublikos BPK 246 str. 1 d. – byla pirmosios instancijos teismo posėdyje nagrinėjama dalyvaujant kaltinamajam. Kaltinamajam atvykti į teismą privaloma. Nagrinėti bylą, kai nedalyvauja kaltinamasis, leidžiama tik tuo atveju, jeigu kaltinamasis yra ne Lietuvos Respublikos teritorijoje ir vengia atvykti į teismą. Tai gi, analizuojant minėtą įstatymo nuostatą, matyti, kad įstatymų leidėjas numato išimtį, kada galima nagrinėti bylą nedalyvaujant kaltinamajam, tačiau minėtos išimties įgyvendinimui numato dvi sąlygas. Pirmą sąlyga tai, kad kaltinamasis yra ne Lietuvos Respublikos teritorijoje, antra, jog vengia atvykti į teismą. Įstatymo normoje tarp šių sąlygų esantis jungtukas „ir“ suponuoja išvadą, kad būtina įgyvendinti abi šias sąlygas.*“³⁶ Remiantis tarptautinių teismų praktika ir tarptautiniais dokumentais, privaloma nustatyti dar vieną būtiną sąlygą – tai, kad kaltinamasis žino apie teismo posėdžio laiką bei vietą.

---

35 Čia bus nagrinėjami tik atvejai, susiję su kaltinamojo nedalyvavimu teisminiame nagrinėjime. Pažymėtina, jog 2010 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas buvo papildytas straipsniais, kurie numato, kad jei užsienio valstybės pilietis yra įtariamas dėl nusikaltimo, už kurį numatyta atsakomybė Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių ir Baudžiamojo kodekso 7 straipsnio pagrindais, yra ne Lietuvos Respublikos teritorijoje ir Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių numatytais atvejais negali būti išduotas ar perduotas Lietuvai, iš esmės „už akių“ yra pripažįstamas įtariamuju, gali būti neapklaustas ikiteisminio tyrimo metu; pranešimas apie įtarimą, pranešimas apie pabaigtą ikiteisminį tyrimą ir kaltinamojo akto nuorašas siunčiamas centrinėms susižinojimo įstaigoms. Žr. Baudžiamojo proceso kodekso 181, 187, 188, 218, 220 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 157-7981. Viso baudžiamojo proceso (o ne tik teismo nagrinėjimo) „in absentia“ atitiktis tarptautiniams ir konstituciniams standartams yra atskiro tyrimo dalykas.

36 Šiaulių apygardos teismo 2009 m. lapkričio 19 d. apeliacinė nutartis baudžiamojo byloje Nr. 1A-373-300/2009.

Visas sąlygas turi nustatyti teismas, prieš priimdamas sprendimą nagrinėti bylą be kaltinamojo. Nustatęs minėtas sąlygas teismas išsprendžia esminį klausimą – ar nedalyvaujant kaltinamajam, kuris in-formuotas apie teismą, yra ne Lietuvos Respublikoje ir vengia atvykti į teismą, bus galima teisingai išspręsti bylą (BPK 433 str. 1 d.). Jei pradėjus nagrinėti bylą teismo posėdyje nustatoma, kad nedalyvaujant kaltinamajam nebus galima teisingai išspręsti bylos, teismas, vadovaudamasis Baudžiamojo proceso kodekso 244, 433 straipsniais, turi priimti nutartį atidėti bylos nagrinėjimą.

Taigi pirma sąlyga yra ta, kad kaltinamasis yra ne Lietuvos Respublikos teritorijoje. Tai reiškia, jog teismas turi turėti duomenų (dokumentų), patvirtinančių, kad kaltinamasis yra užsienyje: tai gali būti ikiteisminio tyrimo metu surinkti arba teisme gauti duomenys apie kaltinamojo buvimą vietą (jo apklausų protokolai, kuriuose jis yra nurodęs savo gyvenamąją vietą, diplomatinių įstaigų išduoti dokumentai ir pan.)³⁷. Kaip nurodoma teismo nutartyje, *„bylos aplinkybės, kad teismo bylos nagrinėjimo metu nebuvo nustatyta konkreči V. J. buvimo užsienyje vieta, o po bylos išnagrinėjimo žemesniuose teismuose buvo gauti duomenys, kad V. J. prašymai nagrinėti bylą jam nedalyvaujant buvo siųsti iš užsienio šalies, iš kurios V. J. šių prašymų siuntimo metu buvo jau išvykęs, nėra aplinkybės, rodančios esminį BPK 245 straipsnio 1 dalies ir BPK 247 straipsnio pažeidimą. Iš byloje esančių V. J. pareiškimų (T. 7, b. l. 60–61, 88–89, 119–120, 135–136) turinio matyti, kad jis apie pirmosios instancijos teismo posėdžių vietą ir laiką žinojo, pats tvirtino esąs užsienyje ir aiškiai išreiškė valią nagrinėti bylą jam nedalyvaujant. Iš teismo posėdžio protokolų matyti, kad nė vienam proceso dalyviui nekilo abejonių, jog V. J. yra ne Lietuvos Respublikoje, o prokuroras neprašė teismo imtis jokių priemonių V. J. buvimo vietai nustatyti. Todėl nėra pagrindo teigti, kad teismas išnagrinėjo bylą iš esmės pažeisdamas prokuroro skunde nurodytas BPK nuostatas ir buvo šališkas.“*³⁸

37 Baudžiamojo proceso kodekso komentaras, p. 80.

38 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamoje byloje Nr. 2K-180/2009.

Antra sąlyga yra ta, jog teismas turi turėti duomenų, kad kaltinamasis žino apie posėdžio laiką ir vietą. Neturėdamas tokių duomenų arba turėdamas netikslius duomenis, teismas turėtų nenagrinėti bylos kaltinamajam nedalyvaujant, nes tokiu būdu gali būti pažeidžiamos jo procesinės teisės. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, jog „[...] baudžiamojoje byloje konstatuota, kad pirmosios instancijos teismas bylą išnagrinėjo kaltinamajam nedalyvaujant ir taip pažeidė baudžiamojo proceso įstatymo normas. Pirmosios instancijos teismas 2000 m. spalio 27 d. priėmė nutartį kaltinamajam A. N. Česiuliui kardomąją priemonę – rašytinį pasižadėjimą neišvykti – pakeisti suėmimu, nes jis neatvyko į teismo posėdį, pažymėdamas, kad A. N. Č. tuo adresu, iš kur jis buvo pasižadėjęs neišvykti, negyvena, o bylą sustabdyti. 2000 m. lapkričio 6 d. paskelbta A. N. Č. paieška, o 2001 m. birželio 13 d. – tarptautinė paieška. 2003 m. spalio 24 d. teisėja gavo advokato A. Venckaus prašymą sustabdytą baudžiamąją bylą atnaujinti ir ją nagrinėti nedalyvaujant kaltinamajam, nes jis gyvena JAV ir vengia atvykti į teismą. Teisėja, tik gavusi šį advokato prašymą ir neturėdama jokių duomenų apie tai, kur yra kaltinamasis ir ar jis žino apie jam pareikštus kaltinimus, vykstant A. N. Č. paieškoms, neišsprendusi pateikto prašymo BPK XVIII skyriuje nustatyta tvarka, paskyrė bylą nagrinėti teisiamajame posėdyje 2003 m. lapkričio 12 d. ir iškviėtė į posėdį visus kviestinus pagal kaltinamąją išvadą asmenis. Teismas bylos nagrinėjimą atidėjo nesant duomenų apie teisiamojo gyvenamąją vietą. 2003 m. lapkričio 24 d. teisėja gavo prašymą, pasirašytą A. N. Č., kuriame nurodoma konkreči jo gyvenamoji vieta JAV, pažymima, kad į Lietuvą jis grįžti neketina, jam žinoma apie teisiamojo posėdžio laiką, prašoma bylą nagrinėti jam nedalyvaujant ir jį išteisinti. Tokio paties turinio prašymus, pasirašytus A. N. Č., teisėja gaudavo prieš kiekvieną teisiamąjį posėdį.

Kasatoriaus teiginiai, kad jį ginantis advokatas telefonu informuodavo apie kiekvieno posėdžio laiką, o jis išsiųsdavo teismui prašymus bylą nagrinėti jam nedalyvaujant, nėra pagrįsti objektyviais duomenimis, kaip ir ta aplinkybė, kad jis gyveno JAV, nes gautuose prašymuose esantis parašas nebuvo oficialiai patvirtintas pagal siuntėjo buvimo vietoje galiojančius įstatymus, o ant vokų, kuriuose buvo siunčiami šie prašymai, nėra pašto įstaigos atžymų, iš kur ir kada tie laiškai, adre-

suoti teismui, buvo išsiųsti (išskyrus 2004 m. kovo 26 d. laišką, išsiųstą iš Čikagos, ir 2004 m. liepos 31 d. – iš South Suburban JL). BPK 236 straipsnis reikalauja nagrinėjimo teisme dalyvių į teisiąjamą posėdį iškviešti šaukimu. Tačiau teisėja neįgyvendino šios įstatymo jai suteiktos teisės. Žinodama konkrečią teisiąamojo gyvenamąją vietą JAV, kuri buvo nurodyta A. N. Č. prašymuose, per visą bylos nagrinėjimo laikotarpį, kuris tęsėsi daugiau nei metus laiko, ji įstatymo nustatyta tvarka A. N. Č. į vyksiančius teismo posėdžius nekviėtė, apie posėdžių vietą ir laiką jam nepranešė, paiešką vykdančioms pareigūnams šių duomenų taip pat nepranešė ir vykstant A. N. Č. paieškoms bylą išnagrinėjo pasitarajam nedalyvaujant.³⁹

Trečia, būtina nustatyti, kad kaltinamasis vengia atvykti į teismą. EŽTT jurisprudencijoje ši sąlyga paprastai įvardijama kaip aiškus ir nedviprasmiškas teisės dalyvauti teisme atsisakymas⁴⁰. Kaip nurodoma teismų sprendimuose, „bylos nagrinėjimas teisme nedalyvaujant pačiam kaltinamajam galimas tik tuo atveju, kada kaltinamojo vengimas atvykti į teismą nustatomas remiantis paties kaltinamojo raštu pateikta informacija, kad jis atsisako atvykti į teismą, grįžę teismo šaukimai ar panašaus pobūdžio dokumentai su kaltinamojo parašu, patvirtinantys, jog jam žinoma apie teismo posėdžių laiką ir vietą bei pan.“⁴¹ EŽTT jurisprudencijoje suformuota svarbi nuostata, jog būtent valstybė turi įrodyti, kad kaltinamasis vengia teismo, o ne atvirkščiai. EŽTT *Colozza* byloje konstatavo, jog valstybės institucijos turi pasinaudoti visomis įmanomomis priemonėmis tam, kad nustatytų, kur yra teisiąamas asmuo. Teismas pažymėjo, kad *Colozza* buvimo vietą buvo įmanoma nustatyti, nes kitoje baudžiamojoje byloje policija surado šį asmenį, todėl teismas, kuris priėmė apkaltinamąjį nuosprendį už akių pirmojoje *Colozza* byloje, nepagrįstai paskelbė *Colozza* vengiančiu teisminio nagrinėjimo (ital. *latitante*). EŽTT išsakė nuomonę, jog asmens slapstymasis (teis-

39 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. rugsėjo 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-392/2005.

40 *Poitrinol v. France* (1993). <<http://sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/hof.nsf/233813e697620022c1256864005232b7/9ae1ba72244ddf3c1256640004c27e0?OpenDocument>> [žiūrėta 2011-04-20].

41 Kauno apygardos teismo 2008 m. sausio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-6-383/2008.

mo vengimas) negali būti preziumuojamas vien dėl to, kad nėra atsakoma į teismo šaukimus. EŽTT taip pat pažymėjo, kad Italijos įstatymuose numatyta nuostata, jog asmuo, siekiantis, kad jo atžvilgiu priimtas sprendimas už akių būtų peržiūrėtas, turi pareigą įrodyti, jog jis nesislapstė, taip pat neatitinka EŽTK 6 straipsnio reikalavimų: „*asmeniui, kuriam pateikti baudžiamieji kaltinimai*“, <...> *negali būti paskirta pareiga įrodyti, kad jis nesiekia išvengti teismo arba jo nedalyvavimas teisme buvo nulemtas force majeure*⁴².

Lietuvos teismai taip pat kartais neteisingai sutapatina neatvykimą į teismą su teismo vengimu: „*Kaip matyti iš bylos medžiagos, L. K., šiuo metu gyvena ir dirba JK, taipogi, iš L. K. prašymo matyti, kad ji negalėjo atvykti į teismo posėdį, dėl asmeninių problemų, ir prašė leisti ją atstovauti advokatui (4 t. b. l. 92). Iš paminėto seka, jog vien ta aplinkybė, kad L. K. negali atvykti į teismo posėdį dėl asmeninių problemų, negali būti traktuojama kaip vengimas atvykti į teismą. Taigi, nesant vienos iš būtinų sąlygų, nurodytų Lietuvos Respublikos BPK 246 str. 1 d., negali būti ir taikoma minėta įstatymo norma. Be to, kaip matyti iš bylos medžiagos, apylinkės teismas, atnaujinęs įrodymų tyrimą po pirmo posėdžio, įpareigojo prokurorą raštiškai informuoti L. K. apie kaltinimo aplinkybių pakeitimą, tačiau visiškai nesprensdė klausimo dėl kaltinamosios L. K. iškvietimo į teismo posėdį.*“⁴³

Europos Tarybos rezoliucijoje nurodyta, kad procesas neturėtų būti vykdomas „už akių“, kai yra nustatyta asmens buvimo vieta ir jis gali būti išduotas. Lietuvos teismai taip pat laikosi tokios pozicijos: „*Apeliantai nurodo, kad buvo pažeistas LR BPK 246 str. 1 d. reikalavimai, nes nežiūrint to, kad nuo teismo R. Ž. pasislėpė ir buvo paieškomas, teisme buvo gauti R. Ž. ir jo gynėjų prašymai bylą nagrinėti kaltinamajam nedalyvaujant. Apylinkės teismas 2006-05-15 nutartimi (t. 3, b. l. 129) šiuos prašymus atmetė. Apskųstą nutartį nagrinėjęs Kauno apygardos teismas, atmesdamas skundus konstatavo, kad apylinkės teismas, priimdamas nutartį, teisingai rėmėsi nuostatomis, įtvirtintomis Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000-09-26 įsakymu*

42 *Case of Colozza v. Italy*. <http://www.ius-software.si/EUII/EUCHR/dokumenti/1985/02/CASE_OF_COLOZZA_v._ITALY_12_02_1985.html> [žiūrėta 2008-11-19].

43 Šiaulių apygardos teismo 2009 m. lapkričio 19 d. apeliacinė nutartis baudžiamojo byloje Nr. 1A-373-300/2009.

*Nr. VIII-1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002-03-14 įstatymu Nr. IX-785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002-06-27 įstatymu Nr. IX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymo, priimto 2002-10-29 Nr. IX – 1162, 40 straipsnio 1 dalyje, nepažeidė Baudžiamojo proceso kodekso 246 straipsnio reikalavimų. Minėtoje nutartyje apeliacinės instancijos teismas taip pat padarė išvadą, jog bylos nagrinėjimas teisme nedalyvaujant pačiam kaltinamajam galimas tik tuo atveju, kada kaltinamojo vengimas atvykti į teismą nustatomas remiantis paties kaltinamojo raštu pateikta informacija, kad jis atsisako atvykti į teismą, grįžę teismo šaukimai ar panašaus pobūdžio dokumentai su kaltinamojo parašu, patvirtinantys, jog jam žinoma apie teismo posėdžių laiką ir vietą bei pan. Be to, kaltinamojo buvimo vieta nustatyta tokioje Valstybėje, iš kurios negalima ekstradicija, arba negalioja Europos arešto orderis. Be to, kaltinamasis ir jo gynėjas prašymą dėl bylos nagrinėjimo nedalyvaujant kaltinamajam apylinkės teismui pateikė 2006-03-17d., kai jau buvo paduotas prašymas išduoti Europos arešto orderį, kuris buvo išduotas ir pasirašytas 2006-06-15d. Tokiu atveju Europos arešto orderis yra privalomas ir jis vykdomas, todėl bylos nagrinėjimą nedalyvaujant kaltinamajam daro negalimą. Bet kuriuo atveju, tik pats teismas turi teisę nuspręsti, ar galima bylą nagrinėti teisme ir ją teisingai išspręsti nedalyvaujant kaltinamajam (Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 433 straipsnis).*⁴⁴

3. Bylų proceso kaltinamajam nedalyvaujant ypatumai

Pirmosios instancijos teismas bylą teisiama jame posėdyje, kuriame nedalyvauja kaltinamasis, nagrinėja laikydamasis Baudžiamojo proceso kodekso V dalyje nustatytų bendrųjų taisyklių (BPK 434 str.), t. y. posėdis nedalyvaujant kaltinamajam vyksta pagal tas pačias taisykles, kaip ir posėdis, kai kaltinamasis dalyvauja. Tačiau takoskyra tarp šių procesų yra gana akivaizdi. Minėti procesai tarpusavyje turi skirtingumą, atsižvelgiant į tai, kad nagrinėjant bylą teisiama jame po-

44 Kauno apygardos teismo 2008 m. sausio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-6-383/2008.

sėdyje kiekvienoje iš posėdžio dalių kaltinamajam yra suteikta atitinkamų teisių, pavyzdžiui, reikšti nušalinimus, prašymus, aktyviai dalyvauti tiriant įrodymus, pasakyti paskutinį žodį ir pan. Taigi teismo posėdžio eiga, proceso veiksmų atlikimo kiekis, eiliškumas ir pan. iš dalies priklauso nuo kaltinamojo pozicijos. O tokiam posėdyje jo nėra. Atsižvelgiant į tai, posėdžio turinys neišvengiamai kinta⁴⁵. Tokiame procese atsiranda tam tikrų išimčių, kurios įtvirtinamos Baudžiamojo proceso kodekso XXXII skyriuje (BPK 433–438 str.). Pastarosios išimtys ir lemia šių kategorijų bylų teismo posėdžio, sprendimo apskundimo ir nuosprendžio vykdymo ypatumus.

3.1. Kaltinamojo teisės į gynybą užtikrinimas

Nagrinėjant bylą kaltinamajam nedalyvaujant, gynėjo dalyvavimas visais atvejais būtinas. Tai įtvirtinta tiek specialioje normoje – Baudžiamojo proceso kodekso 435 straipsnyje, tiek bendroje – Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnio 1 dalies 6 punkte. Bylos nagrinėjimo teisme metu kaltinamojo interesus gina teismo paskirtas gynėjas, jei kaltinamasis nėra iš anksto pasirinkęs gynėjo ar gynėjo nepakviečia kaltinamojo artimieji giminaičiai arba šeimos nariai (BPK 435 str.). Pažymėtina, kad procese kaltinamajam nedalyvaujant galimi keli gynėjo parinkimo variantai: 1) kaltinamasis dar prieš išvykdamas į užsienį yra susitaręs su konkrečiu gynėju ar tai padaro būdamas užsienyje, 2) gynėjo dalyvavimu procese gali pasirūpinti kaltinamojo artimieji giminaičiai ar šeimos nariai, 3) gynėją paskiria teismas, kurio žinioje yra byla. Akivaizdu, kad pirmuoju atveju gynėjo dalyvavimo klausimas yra išspręstas ir didesnių sunkumų čia nekyla. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad *„kolegijos nuomone, pirmosios instancijos teismas, turėdamas duomenis, kad vengiantis teismo V. J. pats raštu pareiškė norą nagrinėti bylą jam nedalyvaujant ir gintis vien per gynėją bei nurodė esantis ne Lietuvos Respublikoje, pagrįstai nustatė BPK 246 straipsnyje numatytas sąlygas, kad V. J. bylą galima išnagrinėti in absentia. Nagrinėdamas bylą V. J. nedalyvaujant pirmosios instanci-*

45 Baudžiamojo proceso kodekso komentaras, p. 519.

*jos teismas nepažeidė BPK 245, 247 straipsnių nuostatų, nes BPK 246 straipsnyje esanti bendrųjų bylų nagrinėjimo teisme nuostatų išimtis tokį bylos nagrinėjimą numato. Pats kaltinamasis V. J. pavedė savo gynybą pasirinktam advokatui, laisva valia atsisakė naudotis dalimi kaltinamojo teisių, todėl skunde nepagrįstai tvirtinama, kad jos buvo suvaržytos.*⁴⁶

Antruoju atveju įstatymas suteikia teisę kaltinamojo gynybos reikalais pasirinkti artimiesiems giminaičiams (BPK 15 str.) ar šeimos nariams (BPK 38 str.). Čia pažymėtina, kad įstatymas neteikia pirmenybės nė vieniems iš jų, kaltinamąjį gali ginti gynėjas, kuris buvo pakviestas pirmas, arba keli gynėjai (BPK 47 str. 3 d.). Jeigu gynėjo nepakviečia nei pats kaltinamasis, nei jo artimieji, tuomet gynėją, vadovaudamasis Baudžiamojo proceso kodekso 50 straipsnio 4 dalimi paskiria teismas.

EŽTT byloje *Poitrimol prieš Prancūziją*⁴⁷ nurodė, kad net ir tokiu atveju, kai asmuo yra tinkamai informuotas apie nagrinėjamą bylą ir sąmoningai neatvyksta į nagrinėjimą, jis turi teisę būti atstovaujamas gynėjo. EŽTT nuomone, teisė turėti gynėją nors ir nėra absoliuti, tačiau yra vienas iš pagrindinių sąžiningo proceso elementų. Kitose bylose (*Lala prieš Nyderlandus*⁴⁸) ši nuostata patikslinta, kad nagrinėjamoje byloje nedalyvaujančio kaltinamojo teisė būti atstovaujama privalo būti tinkamai įgyvendinta ir apima tiek pirmosios instancijos, tiek apeliacinės instancijos teismo procesuose. EŽTT byloje *Lala prieš Nyderlandus* nurodė ypatingą gynėjo dalyvavimo svarbą bylose, kuriose nedalyvauja kaltinamasis: „*siekiant garantuoti tinkamą baudžiamąjį procesą labai svarbu yra užtikrinti kaltinamojo dalyvavimą teisme. Tačiau siekiant teisingo proceso taip pat ypatingai svarbu, kad kaltinamasis būtų adekvačiai ginamas, tiek pirmoje, tiek apeliacinėje instancijoje. Ypatingai teisinėse sistemose, kuriose kaip Nyderlanduose negalima apskusti*

46 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojo byloje Nr. 2K-180/2009.

47 *Poitrimol v. France* (1993). <<http://sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/hof.nsf/233813e697620022c1256864005232b7/9ae1ba72244ddfc3c1256640004c27e0?OpenDocument>> [žiūrėta 2011-04-20].

48 *Case of Lala v. The Netherlands*. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=LALA&sessionId=67216196&skin=hudoc-en>> [žiūrėta 2011-02-28].

apeliacinės instancijos sprendimo (priimto po pirmosios instancijos proceso in absentia – aut. past). Teismo nuomone, pastarasis interesas yra prioritetinis. Taigi, tas faktas, kad kaltinamasis, kuris buvo tinkamai informuotas (jam buvo įteiktas šaukimas) neatvyko į teismą, negali – netgi nesant svarbioms neatvykimo priežastims, pateisinti teisės gintis per gynėją atėmimą“⁴⁹. Toje pačioje byloje Teismas nurodė, kad teisė gintis per gynėją neturi būti teorinė ir saistoma pernelyg formalių reikalavimų (sąlygų): teismų pareiga yra užtikrinti teisingą procesą ir atitinkamai įsitikinti, kad gynėjas, atvykęs į teismą ginti kaltinamojo, kuris nedalyvauja teismo procese, galėtų tai padaryti⁵⁰.

3.2. Bylos nagrinėjimo kaltinamajam nedalyvaujant ypatumai

Baudžiamojo proceso kodekso 436 straipsnyje išdėstyti bylos nagrinėjimo kaltinamajam nedalyvaujant ypatumai, kurie yra nulemti to, kad gynybos poziciją dėl kaltinimo ir dėl bylos baigties gali pateikti tik gynėjas. Gynėjas pareiškia savo nuomonę dėl prokuroro perskaityto kaltinamojo akto (BPK 436 str. 1 d.), po baigiamųjų kalbų pasako baigiamąjį žodį (BPK 436 str. 3 d.). Pažymėtina, kad dėl šių veiksmų atlikimo gynėjas negali būti tapatinamas su kaltinamuoju⁵¹.

Nagrinėjant bylą kaltinamajam nedalyvaujant, įrodymų tyrimo teisme pradžioje prokuroras Baudžiamojo proceso kodekso 271 straipsnyje nustatyta tvarka perskaito kaltinamąjį aktą. Tai reiškia, kad prokuroras neprieštaruja bylos nagrinėjimui *in absentia* ir vėliau neturėtų

---

49 *Case of Lala v. The Netherlands*. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=LALA&sessionId=67216196&skin=hudoc-en>> [žiūrėta 2011-02-28].

50 *Case of Lala v. The Netherlands*. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=LALA&sessionId=67216196&skin=hudoc-en>> [žiūrėta 2011-02-28].

51 Ši principinio pobūdžio nuostata numatyta ir Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 46 straipsnio 2 dalyje, kurioje teigiama: „Atliekantys savo profesines pareigas advokatai negali būti tapatinami su savo klientais ir jų bylomis“. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 50-1632.

remtis šia aplinkybe, kaip bylojančia apie proceso reikalavimų pažeidimą: „*Prokuroras skunde nenurodo, kokios konkrečios aplinkybės, susijusios su V. J. nedalyvavimu, sutrukdė teismui išsamiai išnagrinėti baudžiamąją bylą ir priimti byloje teisingą nuosprendį. Įrodymų tyrimo metu prokuroras nepareiškė prašymų, kad V. J. būtinai turi būti apklaustas, kad jo dalyvavimas reikalingas tiriant kitus bylos įrodymus. Skųsdamas nuosprendį apeliacine tvarka, prokuroras taip pat nenurodė, kad teismo išvados dėl nustatytų bylos aplinkybių ir įrodymų vertinimo yra neteisingos inter alia ir dėl to, kad byla išnagrinėta nedalyvaujant V. J.*“⁵²

Kaip jau minėta, po prokuroro perskaityto kaltinamojo akto gynėjui suteikiama galimybė pareikšti savo nuomonę dėl kaltinimo, kurią proceso dalyviai gali prašyti patikslinti.

Nagrinėjant bylą kaltinamajam nedalyvaujant, negali būti pasinaudota Baudžiamojo proceso kodekso 273 straipsnyje numatyta galimybė atlikti sutrumpintą įrodymų tyrimą, nors bylos medžiagoje yra užfiksuotas kaltinamojo prisipažinimas, kurio gynėjas neginčija (BPK 436 str. 2 d.)

Nagrinėjant bylą kaltinamajam nedalyvaujant, po baigiamųjų kalbų gynėjui suteikiama galimybė pasakyti baigiamąjį žodį. Gynėjas negali atsisakyti pasakyti baigiamojo žodžio. Baigiamasis žodis turėtų būti trumpas, motyvuotas kreipimasis į teismą, siūlant priimti kaltinamajam palankų sprendimą. Paskui teismas iš karto išsina priimti nuosprendžio.

3.3. Išnagrinėjus bylą kaltinamajam nedalyvaujant priimto nuosprendžio įteikimas ir vykdymas

Išnagrinėjus bylą kaltinamajam nedalyvaujant priimtas nuosprendis įteikiamas kaltinamojo gynėjui. Nuo nuosprendžio įteikimo gynėjui momento prasideda terminas, per kurį nuosprendis įsiteisėja. Nuo šio momento pradedamas skaičiuoti Baudžiamojo proceso kodekso 313 straipsnyje numatytas terminas apeliaciniam skundui paduoti. O

52 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-180/2009.

nuosprendžiui įsiteisėjus, prasideda Baudžiamojo proceso kodekso 370 straipsnyje nustatytas terminas kasaciniam skundai paduoti.

Išteisinamasis nuosprendis vykdomas bendra tvarka (BPK 340 str. 1 d.). Priimtas ir įsiteisėjęs apkaltinamasis nuosprendis iki nuteistojo sulaikymo ar jo pristatymo ekstradicijos tvarka ar pagal Europos arešto orderį vykdomas tik tiek, kiek jį įmanoma įvykdyti be nuteistojo.

3.4. Išnagrinėjus bylą kaltinamajam nedalyvaujant priimto nuosprendžio apskundimo tvarka

Kaip rašyta anksčiau, procesas dėl baudžiamųjų kaltinimų negali būti laikomas teisingu, jei kaltinamajam, nedalyvavusiam teisme, nesuteikiama teisė reikalauti pakartotinio teismo proceso. EŽTT nurodė, kad jeigu nėra įrodyta, jog kaltinamasis sąmoningai atsisakė teisės dalyvauti procese, jis turi turėti efektyvią teisę reikalauti, kad būtų peržiūrėtas tiek sprendimo faktinis, tiek teisinis pagrindas⁵³, taip pat dalyvauti nagrinėjant apeliacinę bylą ir prašyti priimti naujus įrodymus – tik tada visas procesas gali būti laikomas teisingu⁵⁴.

Lietuvoje nuteistasis, kurio byla buvo nagrinėjama jam nedalyvaujant, turi teisę paduoti apeliacinį skundą ir praėjus tokio skundo padavimo terminams, taip pat pareikšti, kad jis dalyvaus nagrinėjant bylą apeliacine tvarka. Jei nuosprendis jau pradėtas vykdyti, turintis teisę apeliacine tvarka nagrinėti tą bylą teismas savo iniciatyva ar nuteistojo arba jo gynėjo prašymu gali priimti nutartį sustabdyti nuosprendžio vykdymą (BPK 438 str. 1 d.).

Pasinaudoti teise reikalauti teismo nagrinėjimo užtikrinti nenustatomas terminas. Atkreiptinas dėmesys, kad ši išskirtinė teisė apskūsti nuosprendį nesilaikant apeliacinio skundo padavimo terminų yra suteikta tik nuteistajam. Išteisintasis ar asmuo, kuriam baudžiamoji byla nutraukta, turi laikytis bendrų apskundimo terminų.

---

53 *Case of Colozza v. Italy*. <http://www.ius-software.si/EUII/EUCHR/dokumenti/1985/02/CASE_OF_COLOZZA_v._ITALY_12_02_1985.html> [žiūrėta 2008-11-19].

54 *Case of Sejdic v. Italy*. <http://www.ius-software.si/EUII/EUCHR/dokumenti/2006/03/CASE_OF_SEJDOVIC_v._ITALY_01_03_2006.html> [žiūrėta 2008-11-19].

Jei apeliacinį skundą padavęs nuteistasis, kuris yra laisvas, be svarbios priežasties neatvyksta į bylos nagrinėjimą apeliacine tvarka, apeliacinės instancijos teismas gali nagrinėti bylą nuteistajam nedalyvaujant arba apeliacinį procesą nutraukti (BPK 438 str. 2 d.). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, jog „*Kasatoriaus išdėstyti argumentai, kad apeliacinės instancijos teismas pažeidė BPK 22 straipsnio ir 438 straipsnio 2 dalies nuostatas, o būtent teisę į gynybą, nes išnagrinėjo jo apeliacinį skundą jam nedalyvaujant, atmestini. Iš bylos dokumentų turinio matyti, kad 2004 m. balandžio 8 d. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija, gavusi nuteistojo D. V. bei jo gynėjo prašymus ir medicininės pažymos kopiją, atidėjo bylos nagrinėjimą. Apie kitą posėdį, paskirtą 2004 m. gegužės 14 d., nuteistasis D. V. buvo informuotas, tačiau į jį neatvyko, prašymo atidėti bylos nagrinėjimą dar kitai dienai nepateikė. Apeliacinės instancijos teismo 2004 m. gegužės 14 d. posėdyje klausimas dėl galimybės nagrinėti bylą nedalyvaujant nuteistajam D. V. buvo apsvarstytas. Atsižvelgęs į bylos dokumentus ir proceso dalyvių nuomonę, teismas konstatavo, jog D. V. nėra išdėstęs prašymo bylos nagrinėjimą atidėti, o pateikta medicininė pažyma nerodo, kad į posėdį atvykti jam sukliudė liga. Vadovaujantis šiais motyvais priimtas sprendimas bylą nagrinėti nuteistajam nedalyvaujant. Tokiu sprendimu teismas BPK 324 straipsnio 1 dalies ir 322 straipsnio 2 dalies nuostatų nepažeidė.*“⁵⁵ Kita vertus, suteikus asmeniui galimybę pakartotinai neterminuotai reikalauti teismo nagrinėjimo, iš jo tikimasi, kad šį kartą jis dalyvaus teisme. Todėl teismui suteikta teisė neatvykus nuteistajam į teismą apeliacinį procesą nutraukti. Antras nagrinėjimas už akių, kuris yra leidžiamas Baudžiamojo proceso kodekso, turėtų būti išimtimi, kurią lemtų galimi nuosprendžio naikinimo ar keitimo pagrindai⁵⁶.

Apeliacinės instancijos teismas, gavęs nuteistojo, kuris nedalyvavo nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme, skundą, privalo pakartotinai atlikti tuos pirmosios instancijos teisme atliktus įrodymų tyrimo veiksmus, kurių metu nagrinėtais įrodymais buvo grindžiamas apkaltinamasis nuosprendis, jei nuteistasis apeliaciniame skunde nesutinka

55 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. rugsėjo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-548/2004.

56 *Baudžiamojo proceso kodekso komentaras*, p. 526.

su tų įrodymų vertinimu. Pakartotinai šie įrodymų tyrimo veiksmai turi būti atliekami, nepaisant to, ar byla jau buvo nagrinėjama pagal kitų proceso dalyvių skundus. Šių nuostatų įgyvendinimas iš esmės įtvirtina galimybę pakartotinai nagrinėti bylą – tik apeliacinės instancijos teisme.

EŽTT byloje nurodyta bendra pozicija, kad išnagrinėjus atnaujintą bylą po bylos nagrinėjimo *in absentia* ir priėmus naują sprendimą, įstatymuose turėtų būti numatyta dar viena apskundimo galimybė⁵⁷. Ši nuostata įtvirtinta Lietuvos įstatymuose: pagal nuteistojo skundą pradėto apeliacinio proceso metu priimtas nuosprendis ar nutartis kasacine tvarka gali būti skundžiami bendra tvarka (BPK 438 str. 3 d.).

Kiti proceso dalyviai nuosprendį ir nutartis gali apskusti Baudžiamojo proceso kodekso 313 straipsnyje nustatyta tvarka (BPK 438 str. 4 d.). Ši norma teoriškai užprogramuoja galimą situaciją, kai byloje jau yra kasacinio teismo nutartis, dėl kurio pirmosios ar apeliacinės instancijos teismo apkaltinamasis nuosprendis paliktas galioti, tuo tarpu naujo apeliacinio proceso metu nustatoma, kad apkaltinamasis nuosprendis buvo priimtas nepagrįstai. Pritartume nuomonei, kad apeliacinis teismas galėtų konstatuoti tik kitokį faktinių aplinkybių vertinimą (remiantis naujais įrodymais), tačiau ne teisinį aplinkybių vertinimą (o tai yra kasacinio teismo prerogatyva)⁵⁸.

Taigi retas tokio proceso taikymas gali būti pateisinamas Baudžiamojo proceso kodekso nustatytų garantijų teikiamomis galimybėmis – nuteistasis iš esmės bet kada gali pasinaudoti savo teise į „pakartotinį“ teismą, nepaisant to, kad galbūt ši byla pagal kitų proceso dalyvių skundus jau buvo išnagrinėta ir apeliacine, ir kasacine tvarka.

---

57 Case of Lala v. The Netherlands. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=LALA&sessionId=67216196&skin=hudoc-en>> [žiūrėta 2011-02-28].

58 *Baudžiamojo proceso kodekso komentaras*, p. 527.

Klausimai

Kokia bylų proceso kaltinamajam nedalyvaujant esmė? Kokia jo paskirtis?

Koks šio proceso santykis su konstitucine asmens teise į teismą ir kitomis procesinėmis garantijomis?

Kokie reikalavimai keliami proceso *in absentia* reglamentavimui ir taikymui? Kodėl?

Kokios procesinės teisės bei jų užtikrinimo garantijos numatytos kaltinamajam (nuteistajam) šios kategorijos bylose?

Kokie pagrindiniai bylos nagrinėjimo kaltinamajam nedalyvaujant ypatumai?

Specialioji literatūra

Ažubalytė, R. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*. 2010, 4 (122).

Jurka, R.; Ažubalytė, R.; Gušauskienė, M.; Panomariovas, A. *Baudžiamojo proceso principai*. Metodinė mokymo knyga. Vilnius: Eugrimas, 2009.

Jurka, R. Teisė į teisingą teismą. *Žmogaus teisės Lietuvoje*. Vilnius: Naujos sistemos, 2005.

Jurgaitis, R. Konstituciniai baudžiamojo proceso teisės pagrindai. Ancelis, P. ir kt. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrias, 2009.

Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais. Red. Kavolis, M. Kaunas: Literatūros knygynas, 1933.

Chiavaro, M. The rights of the defendant and the victim. In *European Criminal Procedures*. Edited by M. Delmas-Marty and J.R. Spencer. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Pradel, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001.

Stamhuis, E. F. In absentia trials and the right to defend: the incorporation of a

European Human Rights principle into the Dutch criminal justice system. *Victoria University of Wellington Law Review*. 2001, 34. <<http://www.austlii.edu.au/journals/VUWLR/2001/34.html>> [žiūrėta 2011-02-28].

Teisės norminiai aktai

Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288.

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.

Baudžiamojo proceso kodekso 181, 187, 188, 218, 220 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 157-7981.

Council Framework Decision 2009/299/JHA of 26 February 2009 amending Framework Decisions 2002/584/JHA, 2005/214/JHA, 2006/783/JHA, 2008/909/JHA and 2008/947/JHA, thereby enhancing the procedural rights of persons and fostering the application of the principle of mutual recognition to decisions rendered in the absence of the person concerned at the trial. *Official Journal of the European Union*. L 81, 27.3.2009.

Council of Europe Committee of Ministers resolution (75) 11 on the criteria governing proceedings held in the absence of the accused <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=591160&SecMode=1&DocId=651212&Usage=2>> [žiūrėta 2011-04-18].

The German code of criminal procedure (StPO). <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html> [žiūrėta 2011-04-20].

Federal Rules of Criminal Procedure. <<http://www.uscourts.gov/uscourts/RulesAndPolicies/rules/2010%20Rules/Criminal%20Procedure.pdf>> [žiūrėta 2011-02-28].

Teismų praktika

Case of Colozza v. Italy. <http://www.ius-software.si/EUII/EUCHR/dokumenti/1985/02/CASE_OF_COLOZZA_v._ITALY_12_02_1985.html> [žiūrėta 2008-11-19].

Case of Lala v. The Netherlands. <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=LALA&sessionid=67216196&skin=hudoc-en>> [žiūrėta 2011-02-28].

Case of Poitrimol v. France (1993). <<http://sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/hof.nsf/233813e697620022c1256864005232b7/9ae1ba72244ddfc3c1256640004c27e0?OpenDocument>> [žiūrėta 2011-04-20].

- Case of *Sejdovic v. Italy*. <http://www.ius-software.si/EUII/EUCHR/dokumenti/2006/03/CASE_OF_SEJDOVIC_v._ITALY_01_03_2006.html> [žiūrėta 2008-11-19].
- Case of *van Geyselghem v. Belgium* <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbk&action=html&highlight=in%20%20absentia&sessionid=67216196&skin=hudoc-en>> [žiūrėta 2011-02-28].
- Mbenge v. Democratic Republic of Congo CCPR/C/18/D/16/1977*. <<http://www.estadodederechocdh.uchile.cl/media/documentacion/archivos/Monguy-aDPCPR.pdf>>. [žiūrėta 2011-04-18].
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 4 d. kasacinė nutartis baudžiamojo byloje Nr. 2K-7-393/2005.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 26 d. kasacinė nutartis baudžiamojo byloje Nr. 2K-180/2009.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. rugsėjo 28 d. kasacinė nutartis baudžiamojo byloje Nr. 2K-548/2004.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. rugsėjo 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojo byloje Nr. 2K-392/2005.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. sausio 10 d. kasacinė nutartis baudžiamojo byloje Nr. 2K-30/2006.
- Kauno apygardos teismo 2008 m. sausio 30 d. nutartis baudžiamojo byloje Nr. 1A-6-383/2008.
- Kauno apygardos teismo 2008 m. vasario 7 d. nutartis baudžiamojo byloje Nr. 1-52-238/2008.
- Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamojo byloje Nr. 1S-63-361/2010.
- Panevėžio apygardos teismo 2009 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojo byloje Nr. 1S-796-185/2009.
- Šiaulių apygardos teismo 2009 m. lapkričio 19 d. apeliacinė nutartis baudžiamojo byloje Nr. 1A-373-300/2009.
- Crosby v. United States* (91-6194), 506 U.S. 255 (1993). <<http://www.law.cornell.edu/supct/html/91-6194.ZO.html>> [žiūrėta 2011-02-28].
- Illinois v. Allen*, 397 U. S. 337 (1970). <http://supreme.justia.com/us/397/337/> [žiūrėta 2011-02-28].
- Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje vartojamų sąvokų „baudžiamasis kaltinimas“, „nusikaltimas“ ir „baudžiamasis procesas“ interpretavimas. *Teismų praktika*. 2004, 21.

Literatūra

Konstitucija ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai

- Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1992, Nr. 31 (su pakeitimais ir papildymais).
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 58 straipsnio antrosios dalies 3 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 91-1789.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 36-915.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 91-2289.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 195 straipsnio penktosios dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 91-2289.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 38 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 36 straipsnio 4 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 100-2791.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 15-402.

- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 39-1105.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118-1, 156-1 straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317-1 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 80-2423.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję teisiniai santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708; 2004, Nr. 186.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 1-7.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. gruodžio 10 d. nutarimu Nr. 1423 „Dėl prašymų leisti įsigyti nuosavybėn ne žemės ūkio paskirties žemės sklypus Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antroje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybėn subjektų, tvarkos, sąlygų ir apribojimų Konstitucinio įstatymo nustatytiems nacionaliniams ir užsienio subjektams pateikimo, nagrinėjimo ir leidimų išdavimo tvarkos patvirtinimo“ patvirtintos prašymų leisti įsigyti nuosavybėn ne žemės ūkio paskirties žemės sklypus Lietuvos Respublikos 47 straipsnio antroje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybėn subjektų, tvarkos, sąlygų ir apribojimų Konstitucinio įstatymo nustatytiems nacionaliniams ir užsienio subjektams pateikimo, nagrinėjimo ir leidimų išdavimo tvarkos (1998 m. gruodžio 10 d. redakcija) 18 punkto trečiosios pastraipos atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo (2002 m. sausio 24 d. redakcija) 4 straipsniui ir Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo (2001 m. rugsėjo 19 d. redakcija) 5 straipsniui“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 129-4634.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos medžioklės įstatymo 7 straipsnio 2 dalies, 8 straipsnio 1, 9, 10 dalių, 13 straipsnio 2 dalies, 18 straipsnio 7 dalies ir 22 straipsnio 3, 6, 7 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 63-2235.

- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 7 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. gegužės 8 d. nutarimu nr. 506 „Dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų 37 punkto (2000 m. gegužės 8 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 29 straipsnio 1 daliai (1999 m. gruodžio 23 d., 2001 m. liepos 5 d. redakcijos)“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 19-623.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 straipsnio (2004 m. liepos 5 d. redakcija) 2 dalies, 168 straipsnio (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) 3 dalies, 182 straipsnio (2004 m. liepos 5 d. redakcija) 4 dalies, 183 straipsnio (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) 5 dalies, 186 straipsnio (2003 m. balandžio 10 d. redakcija) 4 dalies, 187 straipsnio (2003 m. balandžio 10 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2514.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtai kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006-08-24; Nr. 90-3529, atitaisymas – 2006 12 16, Nr. 137.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. redakcija) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 324 straipsnio 12, 13 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija) 9 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 454 straipsnio 5, 6 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 285 straipsnio 2, 5 dalių

(2002 m. vasario 28 d. redakcija), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 2067 „Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo“, Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas Nr. 128 „Dėl apygardų teismų skyrių pirmininkų skyrimo“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Ramelis skiriamas šio teismo civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 102-3957; Nr. 127; Nr. 137.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4, 165 straipsnių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 111-4549.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 425 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 11-388.

- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 69-2798.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. vasario 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų atlyginimų įstatymo (2008 m. lapkričio 6 d. redakcija) 4 straipsnio 2 dalies 2 punkto, 5 straipsnio 1 dalies, 6 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 20-967.

Teisės norminiai aktai ir jų projektai

- 2001 m. kovo 15 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2001/220/TVR dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose. OL 2004 m. specialus leidimas, 19 skyrius, 4 tomas.
- Council Framework Decision 2009/299/JHA of 26 February 2009 amending Framework Decisions 2002/584/JHA, 2005/214/JHA, 2006/783/JHA, 2008/909/JHA and 2008/947/JHA, thereby enhancing the procedural rights of persons and fostering the application of the principle of mutual recognition to decisions rendered in the absence of the person concerned at the trial. *Official Journal of the European Union*. L 81, 27.3.2009.
- Council of Europe Committee of Ministers resolution (75) 11 on the criteria governing proceedings held in the absence of the accused <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=591160&SecMode=1&DocId=651212&Usage=2>>.
- Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (97) 13 valstybėms narėms „Dėl liudytojų bauginimo ir gynybos teisių“. Jurka, R.; Melničenko, S.; Randakevičienė, I. *Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
- Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija R (85) 11 valstybėms narėms „Dėl nukentėjusiojo padėties baudžiamojoje teisėje ir baudžiamajame procese“. Jurka, R.; Melničenko, S.; Randakevičienė, I. *Pagrindinės Europos tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
- Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec (2003)20 valstybėms narėms „Dėl naujų elgesio su nepilnamečiais pažeidėjais ypatybių ir nepilnamečių teisenos vaidmens“ (priimta 2003 09 24) <[http://www.etib.lt/site_files/Ministru%20Komiteto%20dokumentai/MK\(2003\)20.doc](http://www.etib.lt/site_files/Ministru%20Komiteto%20dokumentai/MK(2003)20.doc)>.

- Jungtinių Tautų Ekonominės ir socialinės tarybos rezoliucija 1997/30 „Nepilnamečių justicijos administravimas“. <<http://www.nplc.lt/nj/dokumentai.htm>>.
- Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 71-3561.
- Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino gairės). <http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Pekinotaisykles%20red.htm>.
- Ministrų Komiteto Rekomendacija Rec (2006)5 valstybėms narėms „Dėl Europos Tarybos Veiksmų plano skatinti žmonių, turinčių negalią, teises ir visapusišką dalyvavimą visuomenėje: žmonių, turinčių negalią, gyvenimo kokybės gerinimas Europoje 2006–2015“ (Priimta 2006 m. balandžio 5 d. 961-ajame Ministrų komiteto atstovų posėdyje). Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos [interaktyvus]. Vilnius, 2011 [žiūrėta 2011-03-09]. <<http://ndt.lt/>>.
- Principles for the Protection of Persons with Mental Illness and for the Improvement of Mental Health Care (17 Dec. 1991) A/RES/46/119.
- Prosecution of Offences Act. 1985. <http://www.opsi.gov.uk/RevisedStatutes/Acts/ukpga/1985/cukpga_19850023_en_1>.
- Recommendation No R (87) 18 of the Committee of Ministers to member States concerning the Simplification of Criminal Justice (*Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies*). <<http://www.legislationline.org/legislation.php?tid=105&lid=5254>>.
- Recommendation No. R (87) 20 of the Committee of Ministers to member States on Social Reactions to Juvenile Delinquency. <http://www.epea.org/index.php?option=com_content&task=view&id=221&Itemid=271>.
- Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters (Adopted by the Committee of Ministers on 15 September 1999 at the 679th meeting of the Ministers' Deputies) <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=409572&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&IntranetImage=62817>>.
- Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288.
- Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2497.
- Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 181, 187, 188, 218, 220 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 157-7981.

- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741 (su pakeitimais ir papildymais).
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. XI-785, ir bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 112-4970.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37 (su pakeitimais ir papildymais).
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 18, 22, 28, 51, 62, 63, 64, 110, 147, 151, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 168, 170, 172, 177, 178, 181, 214, 215, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 422, 425, 426, 429, 432, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo XXXI skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymo projektas. <http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=20251&p_query=&p_tr2=&p_org=&p_fix=n&p_gov=n>.
- Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 34, 132(1), 151, 342, 362, 364, 365, 365(1), 365(2), 409, 412 straipsnių, Kodekso priedo pakeitimo ir papildymo bei Kodekso papildymo 17(3), 365(3), 365(4) straipsniais įstatymo projektas Nr. XIP-677. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=344779&p_query=&p_tr2=>>.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 418 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=292610>.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 65, 94, 103, 109, 139, 151, 154, 158, 168, 181, 218, 220, 225, 232, 237, 239, 240, 306, 313, 346, 360, 364, 370, 377, 403, 409, 418, 421, 422, 425, 426, 429, 446, 456, 457, 458 straipsnių ir XXXV skyriaus pavadinimo pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 115-4276.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo ir pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 81-3312.
- Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501.
- Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 32-1316.
- Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 83-2983.
- Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 53-1290 (su pakeitimais ir papildymais).
- Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 112-4969.

- Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 33, 34, 36, 38, 39, 42, 43, 47, 51, 551, 57, 61, 63, 64, 691, 81 straipsnių, IX skyriaus pavadinimo, 83, 84, 85, 86, 90, 98, 101, 103 straipsnių, XII skyriaus antrojo skirsnio pavadinimo, 106, 107, 108, 119, 120, 122, 124, 127, 128, 129 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 89, 109, 110, 111, 112, 125 straipsnių pripažinimo netekusiais galios ir įstatymo papildymo 531, 532 straipsniais ir IX skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 81-3186.
- Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 33-807.
- Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-827, *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 18-572.
- The Estonian Code of Criminal Procedure (consolidated text April 2004). <http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>.
- The Estonian Code of Criminal Procedure (consolidated text March 2010). <http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>.
- The Estonian Penal Code (consolidated text Apr 2008). <http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>.
- The German Code of criminal procedure (StPO). http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html.
- The Norwegian criminal procedure act. <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19810522-025-eng.pdf>.
- The Polish Code of Criminal Procedure. <http://www.era.int/domains/corpus-juris/public_pdf/polish_ccp.pdf>.
- Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Nr. VIII-810 „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 61-1736.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 7 d. nutarimas „Dėl nacionalinės žmonių su negalia socialinės integracijos 2003–2012 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 57-2335.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 600. „Dėl Nepilnamečių justicijos 2004–2008 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 83-3008.
- Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymas Nr. I-51 „Dėl baudžiamojo proceso dokumentų (blankų) pavyzdžių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 39-1806.
- Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. I-47 „Dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ patvirtintos rekomendacijos „Dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu“, „Dėl proceso baigimo pagreitinoto proceso tvarka“, „Dėl kaltinamojo akto surašymo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 39-1805.

- Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymu Nr. I-58 „Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios registravimo tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ patvirtintos rekomendacijos „Dėl proceso dalyvių susipažinimo su bylos medžiaga ikiteisminio tyrimo metu“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 39-1807.
- Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymas Nr. I-187 „Dėl Rekomendacijų dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu ir dėl Rekomendacijų dėl proceso baigimo pagreitinoto proceso tvarka pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 173-6428.
- Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2007 m. gruodžio 13 d. įsakymu Nr. I-179 „Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymo Nr. I-47 „Dėl Ikitteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 134-5443.
- Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. rugsėjo 16 d. įsakymas Nr. I-126 „Dėl rekomendacijų dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 112-4806.
- Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2010 m. birželio 2 d. įsakymas Nr. I-65 „Dėl prokurorų specializacijos baudžiamajame procese nuostatų patvirtinimo“. <<http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Generalinioprokuroro%C4%AFsakymainurodymai/tabid/148/Default.aspx>>.
- Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011 m. sausio 18 d. įsakymas Nr. I-14 „Dėl Rekomendacijų dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 8-379.
- Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011 m. vasario 10 d. įsakymas Nr. I-48 „Dėl ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimo rekomendacijų patvirtinimo“. <<http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Rekomendacijos/tabid/166/Default.aspx>>.
- Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas 2008 m. rugpjūčio 11 d. Nr. I-110 „Dėl rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 94-3713.
- Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2003 m. rugpjūčio 18 d. įsakymas Nr. V-499 „Dėl Teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių darymo Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje prie Sveikatos apsaugos ministerijos nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 82-3767.
- Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas 1999 m. gruodžio 16 d. Nr. 552 „Dėl asmens sveikatos paslapties kriterijų patvirtinimo“ (Asmens sveikatos paslapties kriterijai). *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 109-3195.
- Teismų tarybos nutarimas „Dėl susipažinimo su išnagrinėtų baudžiamųjų bylų medžiaga tvarkos patvirtinimo“. 2005 m. rugsėjo 9 d., Nr. 13. Vilnius. <http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai_visi.asp>.

Vadovėliai, komentarai

- Ashworth, A. *The criminal process: An evaluative study*. Oxford, 1994.
- Baudžiamasis statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų* [spaudai parengė Kavolis, M.; Beliackinas, S.]. Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934.
- Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais*. Neoficialus leidimas. [Redagavo M. Kavolis]. Kaunas: „Literatūros“ knygyno leidimas, 1933.
- Beulke, W. *Strafprozessrecht*. Heidelberg, 2000.
- Criminal law and procedure*. John M. Scheb, John M. Scheb II. 1994.
- Criminal procedure*. An analysis of cases and concepts. Charles H. Whitebread, Christopher Slobogin. 2000.
- Danisevičius, P.; Kazlauskas, M.; Palskys, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*. Vilnius: Mintis, 1978.
- Dembinskas, A. *Psichiatrija*. Vilnius: Vaistų žinios, 2003.
- Garmus, A.; Kurapka, E.; Cėpla, A. *Teismo medicina*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras, 2000.
- Goda, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. [2kn.]: I–IV dalys (1–220 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
- Goda, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. [2 kn.]: V–XI dalys (221–461 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
- Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
- Justickis, V. *Bendroji ir teisės psichologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
- Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais iki 2001 m. kovo 12 d. Pirmas leidimas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2001.
- Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004.
- Уголовный процесс*. Учебник для вузов. Под ред. Божьева, В. П. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Спарк, 2000.
- Фойницкий, И. Я. *Курс уголовного судопроизводства*. Sankt Peterburgas: Alfa, 1996.

Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis, Jolanta Zajančauskienė

AŽ-07 SPECIFINĖS BAUDŽIAMOJO PROCESO RŪŠYS. Vadovėlis. –
Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba, 2011. 486 p.

Bibliogr. 476-485 p.

ISBN 978-9955-19-376-0

UDK 343.1(075.8)

Daugelio valstybių, taip pat ir Lietuvos, baudžiamojo proceso įstatymai reglamentuoja specifines baudžiamojo proceso rūšis. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas reglamentuoja šias specifines baudžiamojo proceso rūšis: bylų dėl juridinių asmenų padarytų nusikalstamų veikų procesą; priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesą; privataus kaltinimo bylų procesą; bylų supaprastintą procesą, kurį sudaro teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas ir pagreitintas procesas, bei bylų procesą kaltinamajam nedalyvaujant. Taigi vadovėlyje atskleidžiama šių baudžiamojo proceso rūšių prigimtis, esmė ir taikymo praktika. Be to, vadovėlyje plačiai nagrinėjamas ir asmenų, turinčių fizinių ar psichikos trūkumų (sutrikimų), padarytų nusikalstamų veikų procesas, taip pat proceso, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, ypatumai.

Knygoje remiamasi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo baigiamaisiais aktais, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, taip pat kitų teismų sprendimais ir ikiteisminio tyrimo praktika.

Vadovėlis skiriamas teisės studijų magistrantūros ir bakalauro studijų studentams, taip pat visiems besidomintiems baudžiamojo proceso teise.

Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis, Jolanta Zajančauskienė

SPECIFINĖS BAUDŽIAMOJO PROCESO RŪŠYS

Vadovėlis

Redaktorė *Ramutė Pinkevičienė*

Viršelio dailininkė *Jūratė Dusevičiūtė*

Maketavo *Aušrinė Ilekytė*

SL 585. 2011 11 10. 27,65 leid. apsk. l.

Tiražas 200 egz. Užsakymas 13775.

Išleido Mykolo Romerio universitetas

Ateities g. 20, Vilnius

Parengė spaudai UAB „Baltijos kopija“

Kareivių g. 13b, Vilnius

Puslapis internete www.kopija.lt

El. paštas info@kopija.lt

Spausdino UAB „Vitae Litera“

Kurpių g. 5-3, Kaunas

Puslapis internete www.bpg.lt

El. paštas info@bpg.lt